

14/127

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**BİRİNCİ DÜNYA HARBİ'NDE
FİLİSTİN CEPHESİ**

DOKTORA TEZİ

CEMAL KEMAL

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN KÖNİ

ANKARA-2004

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**BİRİNCİ DÜNYA HARBİ'NDE
FİLİSTİN CEPHESİ**

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN KÖNİ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

<u>ADI VE SOYADI</u>	<u>İMZASI</u>	
Prof. Dr. Hasan Köni	:	.....
Prof. Dr. Bayram Kodaman	:	.....
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin Yaman:		.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I-III
GİRİŞ.....	1-26

BİRİNCİ BÖLÜM

FİLİSTİN CEPHESİ

A. BÖLGENİN STRATEJİK OLARAK İNCELENMESİ.....	27
1. Filistin.....	27
2. Suriye.....	31
B. GAZZE MUHAREBELERİ.....	34
1. İngilizler'in Filistin'e Taarruz Amaçları.....	34
2. Birinci Gazze Muharebesi.....	37
3. İkinci Gazze Muharebesi.....	44
4. Üçüncü Gazze Muharebesi.....	48
a. Muharebe Öncesi Gelişmeler.....	48
(1) Arap Askerlerin Değiştirilmesi.....	49
(2) Enver Paşa, Ahmet Cemal Paşa Anlaşmazlığı.....	51
(3) Mustafa Kemal Paşanın Raporu.....	65
b. Muharebeler.....	73
(1) Birüssebi Muharebesi.....	76
(2) Gazze Muharebesi.....	80
C. ARAP İSYANI VE ALINAN TEDBİRLER.....	84
1. Şerif Ali Haydar'ın Mekke Emirliğine Atanması.....	84
2. Mustafa Kemal Paşanın Hicaz'a Görevlendirilmesi.....	86
3. Ahmet Cemal Paşanın Faaliyetleri.....	88
4. Arap İsyanı'nın Etkileri.....	90
D. KUDÜS MUHAREBESİ.....	92
E. İNGİLTERE VE ŞERİF HÜSEYİN ARASINDAKİ SORUNLAR.....	107
1. Arap Krallığı ve Halifelik.....	107
2. Şerif Hüseyin'in Arap yarımadası ve Suriye'ye Kabul Ettirilmesi.....	109
3. Şerif Hüseyin'e Yapılan Yardımlar.....	109
4. Sykes Picot Antlaşması.....	111
5. Balfour Deklarasyonu.....	112
6. Şerif Hüseyin'in Endişeleri.....	114

F. VELIAHT-PADIŞAH VAHDETTİN'İN ALMANYA ZİYARETİ VE ŞERIA MUHAREBELERİ.....	116
1. Vahdettin'in Almanya Ziyareti ve Falkenhayn'ın Yerine Liman Von Sandes'in Atanması.....	116
2. Birinci Şeria Muharebesi.....	127
3. İkinci Şeria Muharebesi.....	131
4. Nablus Meydan Muharebesi ve Mustafa Kemal.....	138

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN HARBİ KAYBETMESİ

A. YILDIRIM ORDULAR GRUBUNUN ÇEKİLMESİ.....	152
1. Filistin'den.....	152
2. Ürdün'den.....	158
3. Suriye'den.....	160
a. Dera'dan Şam'a.....	160
b. Şam'dan Halep'e.....	169
c. Halep'in Kuzeyine.....	179
B. PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....	182
1. Osmanlı Devleti'nin Propaganda Faaliyetleri.....	182
2. İngilizler'in Propaganda Faaliyetleri.....	186
a. İttihat ve Terakki Aleyhtarlığı.....	186
b. Alman Düşmanlığı.....	188
c. Araplar'ın İsyana Teşvik Edilmesi.....	188
3. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Propaganda Faaliyetleri.....	190
C. MONDROS MÜTAREKESİ VE GELİŞMELER.....	194
1. Mondros Mütarekesi.....	194
2. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa.....	197
3. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının Lağvedilmesi ve Mustafa Kemal Paşanın İstanbul'a Çağırılması.....	204
D. FİLİSTİN CEPHESİ'Nİ ETKİLEYEN LİDERLER (ENVER, TALAT, AHMET CEMAL VE MUSTAFA KEMAL PAŞALAR) HAKKINDA DÜŞÜNCELER.....	214
E. SAVAŞ SONRASI BARIŞ KONFERANSLARI.....	224
1. Paris Barış Konferansı.....	224
2. Londra Konferansı.....	226
3. San-Remo Konferansı.....	228
4. Londra konferansı.....	230

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİLİSTİN CEPHESİ'NİN ETKİLERİ

A.	OSMANLI VE İNGİLTERE'NİN STRATEJİK DEĞERLENDİRMESİ.....	232
1.	Osmanlı İmparatorluğu'nun Milli güç Unsurları.....	233
a.	Coğrafi.....	233
b.	Ulaştırma ve Muhabere.....	234
c.	Sosyal.....	235
d.	Ekonomik.....	239
e.	Politik.....	245
f.	İlmi ve Teknolojik.....	247
g.	Askeri.....	249
h.	Biyografik.....	252
2.	İngiltere'nin Milli Güç Unsurları.....	255
a.	Coğrafi.....	255
b.	Ulaştırma ve Muhabere.....	257
c.	Sosyal.....	258
d.	Ekonomik.....	250
e.	Politik.....	262
f.	İlmi ve Teknolojik.....	264
g.	Askeri.....	267
h.	Biyografik.....	269
i.	Savaş Sonrası İngiltere'nin Milli Güç Unsurları.....	260
3.	Filistin Cephesi'nde Uygarlıklar Çatışması.....	274
B.	MUSTAFA KEMAL'İN DÜŞÜNCE SİSTEMİNE ETKİLERİ.....	284
1.	Coğrafi İstihbarat.....	284
2.	Ulaştırma ve Muhabere İstihbaratı.....	287
3.	Sosyal İstihbarat.....	288
4.	Ekonomik İstihbarat.....	296
5.	Politik İstihbarat.....	301
6.	İlmi ve Teknolojik İstihbarat.....	307
7.	Askeri İstihbarat.....	311
8.	Biyografik İstihbarat.....	317
C.	FİLİSTİN CEPHESİ'NİN HAREKAT BÖLGESİNE ETKİLERİ.....	324
1.	Türkler'in Milli Mücadele Stratejisi.....	324
2.	Araplar ve Yahudiler.....	334
3.	Türk-Arap ilişkileri.....	341
4.	İngilizler ve Fransızlar.....	347
5.	Türk-İngiliz ilişkileri.....	351
	SONUÇ.....	362
	EKLER.....	373
	KRONOLOJİ.....	390
	BİBLİYOGRAFYA.....	394

GİRİŞ

Avrupa Büyük Devletleri, Türkler'in 1071'de Malazgirt Meydan Muharebesi'ni kazanarak Doğu Anadolu'ya girişlerinden itibaren, üç safhalı bir planı uygulamaya başlamışlardır. Şark Meselesi adı verilen bu plana göre: Türkler'in önce durdurulması, müteakiben Avrupa, Afrika ve Asya'daki topraklarının paylaşılması düşünülmüştür. Şark Meselesi'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun 1683'te İkinci Viyana Kuşatması ve 1699'da imzaladığı Karlofça Antlaşması'yla birinci safhası, 1912-1913 yılları arasında yaptığı Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'yla da ikinci safhası büyük ölçüde tamamlanmıştır. Avrupa'nın Büyük Devletleri, 11 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'yla Türkler'i Balkanlar'dan attıklarına veya atmak üzere olduklarına inandıkları için, Şark Meselesi'ni Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarına intikal ettirmeyi başarmışlardır. Avrupalılar, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine göre, Ermeniler lehine reformlar yapılmasını Bab-ı Ali'ye kabul ettirmişlerdir. Batılılar için bundan sonra Şark Meselesi, Hıristiyan Ermeniler'i Osmanlı egemenliğinden kurtarmak ve Anadolu'nun doğusunda bir Ermenistan Devleti kurmak anlamını taşımaya başlamıştır.¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Birinci Dünya Harbi'ne girişi, Batılılar'ın Şark Meselesi'nin üçüncü safhasını sürdürmeleri için fırsat yaratmıştır. Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarını paylaşmak amacıyla başlattıkları üçüncü safhanın bir bölümü olarak mütalaa edilmelidir. Birinci Dünya Harbi'nin Şark Meselesi senaryosunda Almanya, Avusturya-Macaristan dost; İngiltere, Fransa ve Rusya düşman rolünü oynamışlardır. İngiltere, Hindistan'a giden deniz yoluna (Kral Yolu'na) karşı ortaya çıkan Osmanlı ve Alman tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla, "böl ve yönet" politikasına uygun olarak Ermeniler'i, Araplar'ı ve Yahudiler'i Türkler'e karşı düşman unsurlar haline getirmiştir. İtilaf Devletleri, Filistin Cephesi'ni açarlarken, Anadolu'nun yumuşak karnını güneyden tehdit ederek Osmanlı İmparatorluğu'nu teslim almayı, Almanya'nın en önemli müttefikini devre dışı bırakarak Batı Cephesi'ndeki savunmasını zayıflatmayı, savaş sonrası çıkarlarına uygun olarak Türkler'i Anadolu'dan çıkarmayı veya kontrol altına almayı, böylece Şark Meselesi'nin üçüncü safhasını gerçekleştirmeyi ve Orta Doğu'yu (Anadolu dahil) yeniden yapılandırmayı planlamışlardır. Bu kısa açıklamadan sonra, Filistin Cephesi'nin başlangıcına kadar cereyan eden siyasi (politik) ve askeri olaylar incelenecektir.

¹ Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987, s.2.

Orta Doğu devletlerinin coğrafi sınırları, bilindiği gibi, İtilaf Devletleri'nin (İngiltere, Fransa ve Rusya'nın), Birinci Dünya Harbi esnasında aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla belirlenmiştir.² İngiltere ve Fransa'yı Orta Doğu'ya götüren ve orada yirmi beş yıl tutan başlıca nedenin ; bölgenin stratejik önemi, askeri potansiyeli ve tehlikesi olduğu genel kabul görmektedir. Bu stratejik amacın mahiyeti, çeşitli imajlar olarak sunulmuş, Orta Doğu, bir tampon, bir kavşak, iletişimde bir merkez noktası ve bir üs olarak değerlendirilmiş, stratejik amaçlardan birisi de, bölgeye başkalarını sokmamak olmuştur.³

İngiltere ve Fransa, Sanayi Devrinin başladığı 1650-1750 yılından itibaren 1904 yılına kadar, sanayilerine hammadde kaynağı temin etmek amacıyla, sömürgecilik mücadelesi vermişlerdir. İngiltere, 1756-1763 yılları arasında cereyan eden yedi yıl savaşları sonunda, Fransa'nın sömürgelerinden Hindistan'ı, Fransa, 1798'de bir Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmiştir. Hindistan, İngiltere'nin ekonomik, sosyal, askeri ve politik güçlerine olumlu katkılarda bulunmuştur. İngiltere, 1799'da Osmanlı Devleti'yle anlaşarak, Fransa'yı Mısır'dan çıkarmış, buna karşılık Fransa, 1830'da Cezayir'i ele geçirmiştir. Süveyş Kanalı'nın 1869'da bir Fransız firması tarafından açılmasından sonra, Hindistan deniz yolunun (Kral Yolu'nun) mesafesi yaklaşık olarak 0/050 oranında kısalmış ve İngiltere bu yolun kuzeyden emniyetini sağlayan Kıbrıs'ı 1878'de himayesine almıştır. Fransa, 1881'de Tunus'u işgal ederek, Fas'a yerleşmeye çalışmış, İngiltere, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla, 1882'de Mısır'ı korumasına almış, 1898'de Sudan'ı işgal etmiştir.⁴

II. Abdülhamid, Fransa'nın Tunus'u, İngiltere'nin Mısır'ı, işgalinden sonra, Müslüman Araplar'a "İslamcılık" idealine sarılarak, dini bir nefis müdafaası aracı olarak kullanmalarını ve bu devletlere karşı mücadele etmelerini öğütlemiştir.⁵ II. Abdülhamid, Araplar'ın Saltanat ve Hilafet'e bağlanmalarını sağlamak ve merkezi otoritesini güçlendirmek amacıyla, 21 Eylül 1308 (1892) 'de Aşiret Mektebi'ni açarak Panislamizm (İslamcılık), Osmanlıcılık ve merkezîyetçilik siyasetini, eğitim yoluyla Arap aşiretlerine

² David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış, Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Yayınları, 1994, s.1.

³ Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1999, s.61.

⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 2 cilt, 1914-1995, 12. b., İstanbul, Ankara, Alkım Yayınevi, 2000, ss.30-31; Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi (A History of The Arab Peoples)*, 2. b., çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, ss.334-335; Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, s.68.

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, *Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri*, 1876-1907, Ankara, TTK Yayınları, 1962, s.549; Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, s.68, 89.

de benimsetmeyi planlamıştır.⁶ II.Abdülhamid “İslamcılık” siyasetini, ortaya çıkmakta olan Müslüman ulusun dini kimliğini belirtmekte kullanarak,çok önemli bir rol oynamıştır.⁷ Prof. Dr. Bayram Kodaman,II.Abdülhamid Devrinde ilk ve orta öğretimin amacını şöyle belirtmiştir:

“Bu devirdeki siyasi fikir akımlarının da ilk ve orta öğretim üzerinde etkilerini görmek mümkündür. Başlangıçta ilk öğretimin amacı İslamcılık, orta öğretimin amacı Osmanlıcılık siyasetine uygun yürütülüyordu. Fakat,devrin sonlarına doğru,her iki akım tamamen terk edilmekle birlikte,Türkçülük okulların amaçları arasına girmeye başlamıştır. Bu bakımdan ilk ve orta öğretimin siyasi hedeflerini açıklığa kavuşturmak zordur.”⁸

Padişah II.Abdülhamid dini kimliği, etnik kimlik üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmak suretiyle, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bulunan Müslüman unsurları birleştirmeye çalışmıştır. II.Abdülhamid, İslamcılığı iç ve dış politikada bir sistem haline getirmeye çalışmış, özellikle Araplar’a yakınlık göstermiş ve hatta Osmanlı İmparatorluğu’nu bir Türk-Arap İmparatorluğu haline getirmeyi düşünmüştür.⁹ Mısır Fevkalade Komiseri Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 1893’te Padişah II.Abdülhamid’e gönderdiği yazıda: “*Hicaz’da Vali ve Emir arasında iki başlı yönetimden kaynaklanan huzursuzluklar bulunduğunu, şerifliğin kaldırılmasını ve Hüseyin İbn-i Ali (Mekke Emiri Şerif Hüseyin)’nin İstanbul’a çağrılmasını*” teklif etmişti. II.Abdülhamid Mekke Şerifliğini kaldırmamakla birlikte, Mekke Emiri Şerif Hüseyin’i 1893’de İstanbul’a çağırarak gözaltına almıştır. Padişah II.Abdülhamid Devrinde Şerif Hüseyin, 1893-1908 yılları arasında 15 yıl İstanbul’da kontrol altında kalmış ve Osmanlı Devleti’ne karşı herhangi bir faaliyette bulunma fırsatı bulamamıştır. Şerif Hüseyin, İstanbul’dayken, oğulları Ali, Abdullah ve Faysal’ın annesi olan eşinin ölümü üzerine, Büyük Reşit Paşanın torunu Adile Hanımla evlenmiş ve ondan da dördüncü oğlu Zeyd dünyaya gelmiştir.¹⁰

⁶ Kodaman, *II.Abdülhamid Devri,Doğu Anadolu Politikası*, s.68.

⁷ Kemal H. Karpat,*Osmanlı Mirası ve Ulusculuk*, çev. Recep Boztemur,Ankara,İmge Kitabevi,2001,s.72;Kodaman,*II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*,s.71.

⁸ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*,İstanbul,Ötüken Neşriyat Yayınları, Yüksel Matbaası,1980,s.253.

⁹ Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, Kardeş Matbaası, 1970,s.35; Karpat, *Orta Doğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusculuk*,s.10; Karal,a.g.e.,c.VIII,ss.539-550; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 1895-1908,Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1964,ss.42-43.

¹⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti’ne karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, 1908-1918, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, ss.67-70. Zeyd’in annesi Türk olmasına rağmen, babası tarafından tam bir Türk düşmanı olarak yetiştirildiği,Arap İsyanı’nın başlaması için İngilizler’le en son görüşmeyi yaparak,para karşılığı anlaşığı ve bize karşı savaştığı görülecektir.

İngiltere ve Fransa'dan sonra Almanya da, Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki topraklarına ilgi göstermeye başlamıştır. Almanya, 1899'da Bağdat bölgesinde demir yolları yapımı için kendisine izin verilirse, Osmanlı Devleti'ne her çeşit yardımı yapmayı önermiştir. Osmanlı Devleti bu öneriyi kabul etmiş, Aralık 1899'da Konya -Bağdat demiryolu ve Bağdat-Basra demiryolu yapım haklarını Almanya'ya vermiş, Haydarpaşa-Ankara-Konya arasındaki demiryolunun yapımının da başka hiçbir devlete verilmeyeceğini garanti etmiştir.¹¹ Bağdat Demiryolu'nun geçeceği bölge, stratejik bakımından dünyanın en önemli yerlerinden biri durumundaydı. Öyle ki, bu bölgeye gelen misyonerler ve din adamları dünyanın hiçbir ülkesinde, burada yaptıkları kadar emperyalizme hizmet etmemişlerdir.¹²

Osmanlı Devleti'nin Araplar'la meskun toprakları üzerinde, 19.yüzyıl sonlarında bir İngiliz-Fransız-Alman çatışması ortaya çıkmıştır. Bağdat Demiryolu projesi üzerindeki bu çatışma ve rekabet açık şekilde görülmüştür. Birinci Dünya Harbi'nin tarafları ve Osmanlı Devleti'nin savaştaki yeri, adeta Bağdat Demiryolu üzerindeki bu çatışma sırasında belli olmuştur.¹³ İngiltere ve Fransa rakipleri durumundaki Almanya'yı Orta Doğu'ya sokmamak ve onu destekleyen Osmanlı Devleti'ni tehdit etmek amacıyla, Arap ülkelerinin bağımsızlığını teşvik ve tahrik etmeye başlamışlardır.¹⁴ Arap Milliyetçiliğinin doğuşunda, Avrupa devletlerinin

¹¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun, Konya- Bağdat-Basra demiryolunu yapma imtiyazını 1866'da Avusturya'yı, 1871'de Fransa'yı yenerek yeni bir dünya gücü olarak ortaya çıkan Almanya'ya vermesi, İngiltere'nin Süveyş Kanalı, Basra Körfezi, Hindistan ve Doğu Asya'daki çıkarları için, çok ciddi bir tehdit haline gelmişti. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.IX, *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, 1908-1918, Ankara, TTK Yayınları, 1996, s.360.

¹² Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası*, 1945-1970, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972, ss.3-4.

¹³ Bağdat Demiryolu Projesiyle Almanlar, Musul konusuna el atınca, İngiltere'de ezeli düşmanı Rusya'yla işbirliğine girecektir. Bu gelişmeler, Birinci Dünya Harbi'nde taraf güçleri de belirleyecektir. Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi*, 1918-1926, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1987, ss.9-10. Bağdat Demiryolu, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Almanya tarafından finanse edilerek, Musul, Bağdat ve Basra vilayetleriyle bağlantı sağlanması amacıyla, 19.yüzyılın sonunda inşa edilmiş ve Almanya'nın Orta Doğu'da artan etkisinin bir simgesi olarak görülmüştür. Habertürk, (31 Temmuz 2002) "Irak'ın Yeniden Yapılandırılması İçin Yol Açıldı," Erişim: <http://WWW.haberturk.com>, (1 Ağustos 2003).

¹⁴ Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, İstanbul, 1972, ss.15-17; Ergün Aybars, "Orta Doğu, Emperyalizm, Petrol ve Türkiye," *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri* c.I, İstanbul, Gnkur. Basımevi, 1995, s.519.

propaganda faaliyetleri, Osmanlı Devleti yönetiminin bozulması, 1789 Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik fikirleri ve Türk Milliyetçiliğinin doğuşu etkili olmuştur.¹⁵ Sanayi Devrimini gerçekleştiren Avrupalılar sosyal, ekonomik, politik, askeri ve özellikle kültürel yönlerden Hıristiyan Araplar üzerinde Pan-Arap düşüncelerinin gelişmesini sağlamışlardır. Fransa'nın, Osmanlı yönetiminin bozulmasından istifade ederek, Mısır'la ticaretini süratle geliştirmesi ve onu İngiltere'nin izlemesinin ardından, konsolosluklar açarak ve topraklarımızı işgal ederek Orta Doğu'ya girmeye başlamışlardır. Milliyetçilik duyguları, Osmanlı topraklarında yaşayan tüm etnik unsurları etkilemiştir. Hıristiyan Araplar'ın Batı ülkeleriyle yakın ilişki içinde bulunmaları, onlarda milliyetçilik duygularının Müslüman Araplar'a göre daha erken gelişmesini sağlamıştır. Müslüman Araplar, Hıristiyan Araplar'ın etkisinde kalmıştır. Araplar arasında din önemli bir ayırıcı etkenken, milliyetçilik fikirlerinin gelişmesiyle din ikinci plana düşmüş, Hıristiyan ve Müslüman Araplar Türkler'e karşı birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Arap milliyetçilik hareketi, Müslüman ve Hıristiyan Araplar arasında geçmişte meydana gelen çatışmaları unutturmuş ve onları birbirine kenetlemiştir.¹⁶

Ahmet Cemal Paşa İstanbul Muhafızlığı sırasında, Arap Gizli Siyasi Cemiyeti (Arap Edebiyat Kulübü)'nin üyesi Abdülkerim El Halil'in evine Talat Paşayla birlikte görüşmeye gitmişti. Ahmet Cemal Paşa görüşmeler sonunda: "*İtilaf maddeleri arasında en fazla ısrarla elde etmek istediği şeyin, bazı şahısların İstanbul'da önemli makamlara geçirilmesini temin etmek olduğunu görünce, bunların nazarında Arap Islahatı demek, bir kaç haris ikbal düşkününün şahsi emellerinin tatmin edilmesi demek olduğuna üzülmeye karar verdim*" demişti.¹⁷ Araplar, ilk ve orta öğretimin Arapça yapılmasını, mahkemelerinde yazılı işlemlerin Arapça cereyan etmesini, celp ve cezai ilanların Arapça suretlerinin de yayınlanmasını, Osmanlı Devleti'nin Ayan Meclisi, Devlet Şurası ve Temyiz Mahkemelerine bazı Araplar'ın da atanmasını istemişlerdir.¹⁸

İngiltere için Filistin, Hindistan yolu üzerinde önemli bir stratejik konuma sahipti. Fransa, Filistin, Lübnan ve Suriye'de uzun zamandan beri büyük ölçüde nüfuz kazanmayı başarmıştı. Böylece, Filistin Fransa'nın Orta Doğu'daki ticaret merkezlerinden birisi haline gelmişti. Almanya, gerek denizcilik şirketleri, gerekse bankalarıyla Filistin piyasasına girmeye

¹⁵ Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, ss.9-20.

¹⁶ Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, çev. Nuran Ülken, İstanbul, 1975, s.30.

¹⁷ Behçet Cemal(düz.), *Cemal Paşa, Hatıralar*, İstanbul, Selek Yayınları, 1959, ss.68-70.

¹⁸ Baron Kress Von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na*, çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul, Askeri Matbaa, 1943, ss.18-19.

çalışmış, Rusya da, kilisesi ve misyoner kurumlarıyla kültürünü ve nüfuzunu yaymaya başlamıştı. Böylece, Avrupalı Büyük Devletler, Osmanlı egemenliğinde olmasına rağmen, sosyal ve ekonomik etkinliklerle Orta Doğu'ya girmeyi başarmışlardır.¹⁹ Avrupalı Büyük Devletler, bölgedeki çıkarlarını korumaya, Yahudiler'se Osmanlı Devleti'nden Filistin'e yerleşme müsaadesi almaya çalışıyorlardı. Yahudiler'in Lideri Herzl'e göre, Yahudi sorununu çözebilmenin tek yöntemi, Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmaktır.²⁰ Herzl, 19 Mayıs 1901'de Padişah II. Abdülhamid'e Filistin'de yerleşmeleri kabul edildiği takdirde Yahudiler'in Osmanlı maliyesini Batı'nın vesayetinden kurtarabileceğini ve Osmanlı Devleti'nin kalkınarak İktisadi hamlelerinin gerçekleştirilmesini sağlayabileceğini söylemişti. Fakat, II. Abdülhamid Herzl'in tüm tekliflerini reddetmiştir.²¹ Padişah II. Abdülhamid'in Siyonistler'le giriştiği mali müzakerelerde samimi davranmadığı öne sürülmekle birlikte, onun gelecekteki Yahudi tehdidini tahmin ederek, ülkesinin çıkarlarını düşündüğü anlaşılmaktadır.²²

Müslüman göçmenlerin Filistin'e yerleşmelerini istemeyen Avrupa devletleri, Avrupa'daki Yahudiler'i Filistin'e göçe teşvik etmeye başlamışlardı. Padişah II. Abdülhamid, Avrupa'da bulunan Yahudiler'in Şark'ta olanlardan daha kuvvetli bir durumda bulunmalarından dolayı, Avrupa devletlerinin bu kuvvetli elemanlardan kurtulmak ve Filistin'i Yahudiler için bir yerleşme yurdu yapmak istediklerini düşünmüştü. Ayrıca, Padişah II. Abdülhamid, devletin sınırları içindeki Yahudiler'in Filistin'e göç etmek suretiyle yeni Yahudiler'in eklenmesine ve oradaki Arap nüfusuna göre bir çoğunluk teşkil etmelerine karşı çıkmış, böyle bir durumun, Filistin'de yaşayan Araplar için bir ölüm fermanı teşkil edeceğini değerlendirmiş, Siyonistler'in gerçek niyet ve maksatlarının orada bir Yahudi krallığı teşkil etmek olduğunu çok önceden tahmin etmiştir.²³

¹⁹ Mim Kemal Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu*, 1880-1914, İstanbul, Doğu Matbaası, 1982, s.17.

²⁰ Walter Lagueur, *History of zionism*, New York, 1978.ss.47-54.

²¹ *Başbakanlık Arşivi*, Dosya(Dos.) 41, Gömlek (G) 9; Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu*, s.54. Herzl'in arkadaşı Newliniski, Padişah II. Abdülhamid'e başvurarak: "Herzl'in Filistin karşılığında 20 milyon Sterlin vereceğini" iletti. a.g.e., s.51. II. Abdülhamid, Newliniski'ye Herzl'e bildirmek üzere şunları söylemiştir: "Eğer Bay Herzl senin benim arkadaşım olduğun gibi arkadaşın ise, ona söyle bu konuda ikinci adım atmasın. Ben bir karış dahi olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil, milletime aittir. Milletim bu vatani kanlarıyla mahsuldar kılmıştır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz. Benim Suriye ve Filistin alaylarımın efradı birer birer Pilevne'de şehit düşmüşlerdir... Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem." H.W.F. Winstone, *Orta Doğu Serüveni, 1898-1926, Yılları Arasında Orta Doğu' daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü* çev. Fuad Davudoğlu, İstanbul, Risale Yayınevi, 1999, s.40.

²² Neville Mandel, *The Arabs and Zionism, Before World War I*, California. 1976, s.13; Friedman Isaisah, *Germany, Turkey and Zionism*, Oxford, 1977, ss.100-101.

²³ Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıralarım*, İstanbul, 1987, s.76.

Bağdat Demiryolu'ndan sonra,Hicaz Demiryolu'nun da inşa edilmesi sonucu, bölgeye karşı ilgileri artan İngilizler'in ve Fransızlar'ın desteğiyle Araplar'ın ayaklanma hazırlıkları içine girdikleri anlaşılmaktadır.²⁴Hicaz Demiryolu, başlangıçta İstanbul'un Anadolu tarafındaki Haydar Paşa İstasyonu'ndan başlayıp, Anadolu üzerinden geçerek Suriye'de Rayak(Riyak)'a kadar uzanmakta,iki yerde Toros ve Amanos dağlarındaki tüneller henüz tamamlanamadığından,32 ve 4 kilometrelik kısımlarında nakliyat,karayoluyla yapılmaktaydı.Rayak'tan itibaren,Beyrut istikametinde ayrı bir demiryolu hattı inşa edilmişti. Hicaz Hattı'nın asil istikameti Şam'a gitmekte,Dera'dan uzatılan bir hattan Filistin'in Hayfa ve Kudüs şehirleri istifade etmekteydi. Dera-Amman-Medine hattı,Osmanlı Devleti'nin aldığı etkili emniyet tedbirleriyle 1906'da Alman teknisyenleri tarafından tamamlanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu,Hicaz Demiryolu'nu, Mekke'ye kadar uzatmak istemiş,ilk çalışmalar Hacı kervanları soymakla geçen Bedeviler arasında şiddetli tepki yaratmış,100 kilometrelik inşaat malzemesi Medine'de depo edilmişti.²⁵ Araplar'ın mukavemeti nedeniyle, Medine-Mekke arasındaki hat döşenememiş, Hicaz Demiryolu'nun Şam'dan Medine'ye uzatılması bile onları çok rahatsız etmişti. Hicaz Demiryolu Mekke'ye kadar uzatıldığı takdirde,gerektiğinde büyük birlikleri demiryoluyla süratle Hicaz'a intikal ettirerek,Haşimi Ailesi'nin Osmanlı Devleti'ne bağlılığı sağlanabilecekti. Böylece Araplar,gelecekteki sinsi planlarını yürürlüğe koymak için, Medine ve Mekke arasındaki demiryolunun yapımına engel olmuşlardır.²⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Padişah II.Abdülhamid'i ikna ederek, 23 Temmuz 1908'de, Kanun-i Esasi (Anayasa)'yi yürürlüğe koydurup II.Meşrutiyeti ilan ettirdikten sonra, Hz.Muhammed'in Haşimi ailesinden Hüseyin İbn-i Ali(Mekke Emiri Şerif Hüseyin)'yi tekrar Mekke Emirliğine görevlendirmiştir. İttihat ve Terakki'nin 1908'de iktidara gelişiyle güçlenen Türkçülük faaliyetleri, Araplar arasında tepki yaratarak, Pan-Arap duygusunun Pan-Islam inancının önüne geçmesine neden olmuştur. 1908

²⁴ Prof. Dr.Bayram Kodaman Hicaz Hattı'nın önemini şöyle belirtmiştir: "*Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. Yıldönümü münasebetiyle,Hicaz Demiryolu Hattı'nın ek bölümü açıldı. Bu demiryolu,Süveyş Kanalı'nı kullanma mecburiyeti olmaksızın İstanbul'la Arabistan arasında doğrudan doğruya ulaşımı sağladığı için,İngilizler bu hattın açılışını endişeyle karşıladılar.*" Bayram Kodaman,*Türkler-Ermeniler ve Avrupa(Les Turcs-Les Armaniens et L'Europe,Turks-Armeians and Europe)*, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını,2003,s.51.

²⁵ Willy Bourgeois,*Lawrence*,çev.Nusret Kuruoğlu,İstanbul,Bahar Matbaası, 1967,ss.46-47; Hourani, a.g.e.,ss.331-332.

²⁶ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harb'inde Türk Harbi*,c.VI, *Hicaz, Asir, Yemen Cepheleeri ve Libya Harekati*, 1914-1918,Ankara, Gnkur.Basımevi, 1978, ss. 53-54.

hareketi, Türk Milliyetçiliği için olduğu kadar, Arap Milliyetçiliği için de bir dönüm noktası teşkil etmiştir.²⁷ Milliyetçilik ilk olarak, yalnızca Avrupa yaşam ve düşünce tarzını benimseyen ve Avrupa'nın ekonomik ve siyasal desteğini kabul eden Hıristiyan Araplar arasında gelişmiştir.²⁸

Padişah II.Abdülhamid, Filistin'e toplu Yahudi göçünü yasaklamış, ziyarete geleceklerin kalış sürelerini üç ay olarak sınırlandırmıştı. Çıkarıldığı bu kanunla, Yahudiler'in boy hedefi haline gelen II.Abdülhamid, 1909'da bir Yahudi ve bir Ermeni'nin de bulunduğu dördü bir komitenin verdiği ihtar mektubuna uyararak tahttan ayrılmıştı.²⁹ II.Abdülhamid, Filistin'de Araplar'la Yahudiler arasında sorun yaşanacağını farkına varmıştı.³⁰ Padişah II.Abdülhamid'in tahttan uzaklaştırılması, Şark Meselesi'nin ikinci safhasını süratlendirirken, ayrıca üçüncü safhasının ön koşullarının hazırlanması için de fırsat yaratmıştır. Avrupa devletleri II. Abdülhamid'den sonra, Balkanlar'daki Hıristiyanlar'a ilaveten, Doğu Anadolu'daki Ermeniler'i, Hicaz, Asir ve Suriye'deki Araplar'la dünyanın her yerindeki Yahudiler'i, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki çıkarlarını gerçekleştirmek üzere, daha etkili olarak kullanmaya başlamışlardır. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, II.Abdülhamid'in 27 Nisan 1909'da tahttan indirilerek, yerine V.Mehmet Reşat'ın getirilmesinden sonra, Hicaz Vali ve Komutanı'nı dinlemeyerek, oğlu Abdullah vasıtasıyla 1912'de Mısır Valisi Lord Kitchener'le irtibat kurarak ve İngilizler'in desteğini sağlayarak, Osmanlı Devleti'ne karşı Arap İsyanı'nın ön koşullarını oluşturmaya başlamıştır.³¹

İngiltere'nin Orta Doğu Politikası, Birinci Dünya Harbi'nden önce Mısır Valiliği, 28 Temmuz 1914'te Avrupa'da savaş başladıktan sonra 6 Ağustos 1914-6 Haziran 1916 tarihleri arasında Savaş Bakanlığı yapan Lord Kitchener tarafından planlanmıştır. Lord Kitchener, İngiltere'nin Hindistan yolunu açık bulundurmak amacıyla, Orta Doğu'nun kontrol altına alınmasını savunmuştur.³² Lord Kitchener'in Orta Doğu politikası; Araplar'la

²⁷ Kemal H.Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967, ss.27-28; Karpat, *Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s.163; Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası*, s.5; Hourani, a.g.e., s.364; İrfan C. Acar, *Lübnan ve Filistin Sorunu*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, 1989, s.21.

²⁸ Acar, a.g.e., s.21; Karpat, *Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s.148.

²⁹ Karal, a.g.e., c.IX, ss.106-107.

³⁰ Şükrü Mahmut Nedim, *Filistin Savaşı, 1914-1918*, çev.Abdullah Es., Ankara, Gnkur. Basımevi, 1995, s.2.

³¹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1955, ss.432-433.

³² Gülmez, a.g.e., s.61. Hüner Tuncer'e göre: "20.yüzyılın başlarında, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik çıkarları özellikle Mezopotamya ve İran Körfezi (Basra Körfezi) üzerinde yoğunlaşmıştı. İngiltere bu bölgeler üzerindeki ticari ve siyasal üstünlüğünü korumayı amaçlamaktaydı. Bu bölgelerde, İngiliz üstünlüğünün korunması

ittifak yapılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesi, Fransa ve Rusya'nın sınırlandırılması, Almanya'nın Orta Doğu'dan uzaklaştırılması ve Orta Doğu'da yerel prensler tarafından yönetilen İngiltere'ye bağlı manda devletler kurulması esasına dayanmaktaydı. Lord Kitchener'in politikası; Orta Doğu'yu savaştan sonra İngiltere, Fransa ve Rusya arasında bölmeye karar vermesi ve ayrıntıları hazırlamak üzere Sir Mark Sykes'i atamasıyla başlamıştır.³³

Askeri uzmanların dikkatleri, Batı Cephesi (Avrupa Cephesi)'ne yöneldiği bir sırada, Lord Kitchener İngiliz çıkarlarına en büyük tehdidin Orta Doğu'dan gelebileceğini tahmin etmişti. O, bilgi, beceri ve tecrübesiyle daha önce görev yaptığı Mısır'ın, askeri bakımdan hayati önemi olduğunu değerlendirmişti. Bu nedenle Lord Kitchener, savaş başlar başlamaz Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki ulaştırma imkanları hakkında bir rapor hazırlanmasını istemişti. Bu raporun hazırlanması görevi, Kahire'deki İngiliz Genel Karargahında (Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı Karargahında) geçici olarak bulunan Teğmen T.E. Lawrence'e verilmişti.³⁴ T.E. Lawrence, Orta Doğu'daki faaliyetleriyle ilgili düşüncesini: "*Doğuda sayı, randıman ve zihinsel faaliyet bakımlarından Türkleri dengeleyecek bir güç ya da ırkın, yeni bir faktörün gerekli hale geldiğini görebiliyorduk. Bu niteliklerin Avrupa'dan hazır olarak tedarik edilebileceği konusunda tarih bizi hiçbir şekilde cesaretlendirmiyordu...*"³⁵ dedikten sonra, "*...Kaybolan bir etkiyi yeniden tesis etmek için, yeni bir ulus oluşturmak niyetindeydim*" şeklinde ifade etmiştir.³⁶

İngiltere, Fransa ve Almanya uzun vadede sanayilerinin ihtiyacı olan tarım ürünleri ve enerji kaynaklarının, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunan Orta Doğu'da olduğunun farkına varmışlardı. Suriye'de Havran, Anadolu'da Adana, Mersin, Antep, Urfa ve Mezopotamya'da geniş tarım alanları, Musul, Basra Körfezi ve Arabistan Yarımadası'nda zengin petrol yatakları bulunmaktaydı. Çoğunlukla İngiltere, deniz ve demiryollarında petrole, Fransa ve Almanya'ysa kömüre dayalı enerji kullanıyorlardı. İngiltere tarım ürünlerini Hindistan'dan, petrolü

---

açısından ve İngiltere'nin doğudaki İmparatorluğu'yla iletişimini sağlamada yaşamsal sayılmaktaydı. Bölgeye yönelik Alman çıkarları ve Bağdat Demiryolu, İngiliz çıkarlarına da tehdit oluşturmaktaydı." Hüner Tuncer, *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri, 1814-1914*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2000, s.101.

³³ Fromkin, a.g.e., s.4.

³⁴ Naci Serez, *T.E. Lawrence ve Arap İsyanı*, İstanbul, Arkın Kitabevi, 1965, ss.41- 42; Salahi Ramazan Sonyel, "*Albay T.E. Lawrence, Haşimi Arapları'nı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı?*" *Türk Tarih Kurumu Dergisi*, Belleten, (Nisan 1987) c.LI, Sayı: 199, s.233.

³⁵ T.E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, London, Jonathan Cape, 1935., s.56.

³⁶ a.g.e., s.23.

İran'ın Abadan bölgesinden temin ediyordu. İngiltere için Orta Doğu, Birinci Dünya Harbi öncesi daha çok Hindistan yolu üzerinde bir üs olarak önem taşıyordu.³⁷Almanya, kömüre dayalı enerjisini petrole çevirmek ve sanayisinin ihtiyacı olan tarım ürünlerini temin etmek amacıyla,ülkeyi, Mezopotamya-Basra ve Adana-Suriye-Arap Yarımadası'na bağlamak istiyordu. Almanya, petrol sağlama konusunda hiçbir zaman İngiltere'nin konumunda olmamıştır.³⁸

İngiltere, Fransa ve Almanya'nın uzun vadede Orta Doğu politikaları; tarım ve petrol bölgelerini elinde bulunduran, Kuzey Afrika ve Hindistan yolunu tehdit eden Osmanlı İmparatorluğu'nu kontrol altına almak şeklinde ortaya çıkmıştır. Avrupa'da sanayileşmenin sonucunda meydana gelen gerilim, Birinci Dünya Harbi'nin ağırlıklı nedeni olmuş ve savaş, ekonomilerinin hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgelere giden ulaştırma yolları için bir üs vazifesi gören, aynı zamanda bu yolları tehdit eden Orta Doğu bölgesindeki Filistin ve Suriye'ye de yayılmıştır.³⁹

Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti'ni yöneten İttihat ve Terakki Partisi'nin en etkili kişileri olan, Enver Paşanın tamamen Alman taraftarı olduğu, Talat Paşanın da Enver Paşanın yanında yer aldığı biliniyordu. Ancak, Ahmet Cemal Paşa eskiden tamamen itilaf Devletleri (İngiltere,Fransa ve Rusya)'nin Yanında yer almamızın uygun olacağını düşünüyordu. Ahmet Cemal Paşanın , siyasi düşüncelerinde daha sonra Almanya lehine büyük değişiklikler meydana gelmişti. Bu değişikliğin meydana gelmesinde, Türk Hükümeti'nin tarafsızlığını terk ederek Almanya'nın yanında yer almasının büyük etkisi olmuştur.⁴⁰Avusturya Veliahdı Franz Ferdinand'ın bir Sırp tarafından öldürülmesi üzerine, Avusturya 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a,Almanya 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya, 3 Ağustos 1914'te Fransa'ya ve 4 ağustos 1914'te Belçika'ya, İngiltere 4 ağustos 1914'te Almanya'ya, Avusturya 6 Ağustos1914'te Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, 2 Ağustos 1914'te seferberlik ilan etmiş ve Almanya'yla bir gizli antlaşma imzalamıştır.⁴¹

³⁷ Bernard Lewis, *Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, çev.Mehmet Harmanlı, 2.b., İstanbul, Sabah Yayınları, 1999, s.276.

³⁸ Daniel Yergin, *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Çev.Kamuran Tuncay, 2.b., İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999, s.194.

³⁹ Chris Hables Gray, *Postmodern Savaş, Yeni Çatışma Politikası*, çev. Derya Kömürcü, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s.4.

⁴⁰ Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, çev.M.Şefki Yazman, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968, s.49; Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi*, çev.Zaven Biberyan, İstanbul, Sander Yayınları, 1975, ss.532-533; Karal, a.g.e., c.IX, s.399; Winstone, a.g.e., s.186.

⁴¹ Almanya'nın Rusya'ya savaş açtığı 1 Ağustos 1914 tarihinden bir gün sonra 2 Ağustos 1914'te, Osmanlı Devleti'yle Almanya arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Antlaşma görüşmeleri son derece gizli tutulmuştur. Sadrazam Sait Halim Paşa, Enver ve Talat Paşalarla Mebuslar Meclisi Başkanı Halil Beyden başkası bu konuda haberdar

Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'da ve Rusya'da Türk halklarının yaşadığı toprakları ve Mısır'ı geri almak amacıyla, Birinci Dünya Harbi'ne Almanya safında katılmıştır.⁴² Kanal Harekatı hazırlıkları devam ederken, Goeben (Yavuz) ve Breslau (Midilli) gemilerinin, 29 Ekim 1914'te, Karadeniz kıyılarındaki Rusya'nın limanlarını bombalaması üzerine, üç İngiliz torpidosu, 31 Ekim -1 Kasım 1914 gecesi, Akabe Körfezi'ne girerek saat 05.30'da, Akabe'yi bombalamaya başlamıştır.Rusya 1 Kasım 1914'te Kafkas Cephesi'nde, İngiltere ve Fransa'ysa 5 Kasım 1914'te, Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan etmişlerdir.⁴³İtilaf Devletleri'nin Birinci Dünya Harbi başlarken amacı,Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsızlığını sağlamak, ancak teminat vermemek ve savaşı kazandıktan sonraysa topraklarını paylaşmaktır.⁴⁴Eski Mısır Valisi yeni İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra,Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın silah yardımı talebine,Osmanlı İmparatorluğu fiilen Birinci Dünya Harbi'ne girince,31 Ekim-1 Kasım 1914'te şu cevabı vermiştir :

---

edilmemiştir. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, c.I, 1888-1922, 2.b.,İstanbul,Özener Matbaacılık, 1997,s.252; Karal, a.g.e.,c.IX, s.372,380; Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih*, 1789-1950, 5.b., Ankara, Türk Matbaası, 1961,s.291.Gizli antlaşma gereğince, Bronzart Paşa Enver Paşanın Vekili olmuştur. Enver Paşa, 20 Ekim 1914'te,Başkomutan Vekili'nin Vekili Bronzart Paşayla Başkomutanlık Birinci Şube Müdürü Hafız Hakkı Paşadan " *Karadeniz'de Osmanlı ve Rus filolarının bir savaşa sebebiyet vermeleri halinde ne yapılmalıdır?*" konusundaki düşüncelerini, kendisine yazılı olarak bildirmelerini istemişti. Hafız Hakkı Paşa: "...Mısır'a karşı iyice hazırlandıktan sonra saldırıya geçilebilir..." Bronzart Paşaysa: "...Mısır üzerine harekete geçilmelidir (6 hafta içinde hazırlıklar yapılmalıdır)..." şeklinde cevap vermişlerdi. Enver Paşa Bronzart Paşanın planını kabul etmiş ve Alman Karargahına da onaylatmıştır. Karal,a.g.e., c.IX, ss.412-413.

⁴² Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*,s.27.

⁴³ Danişmend, a.g.e., c.IV, ss.418-419; Midhat Sertoğlu, *Muvassal Osmanlı Tarihi*, c.VI,İstanbul,Güven Yayınevi,1972,s.3530; Yalman, a.g.e., c.I,ss.258-259.

⁴⁴ Maurice Larcher,*Büyük Harp'te Türk Harbi*, c.I, çev. Mehmet Nihat,İstanbul,Matbaayı Askeriye,1927,s.88.Tarihte,Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne girişine benzer bir başka olayla karşılaşmak mümkün değildir. Sadrazam Sait Halim Paşanın başkanlığında 20 Eylül 1914'te yapılan toplantıda,donanmanın Karadeniz'e çıkışına müsaade edilmemesi kararı alınmasına rağmen,Enver Paşa:"*Türk Filosu Karadeniz'de ve zorla hakimiyet kazanmalıdır. Rus Filosunu arayınız. nerede bulursanız harp ilan etmeksizin hücum ediniz* " emrini,Alman Sefiri Wangenheim'se:" *Hemen denize açılınız,maksatsız hedefsiz değil,fakat bütün vasıta ve kudretinizle çarpınız. Mümkünse hareketlerin neticesinden ve insan kayıplarından,Berlin'e çabuk malumat veriniz*" talimatını Osmanlı Donanması Komutanı Amiral Souchon'a vermişlerdi. Böylece, 2 ağustos 1914 tarihli gizli Türk-Alman İttifak Antlaşması gereğince,Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne girişi kaçınılmaz hale gelmiştir. Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa,c.II,1908-1914,Remzi Kitabevi, 1993,ss.555-556. Attila İlhan'a göre:"...Devlet-i Aliyye güya sınır ötesi çıkarlarını-Gerçekte Kaiser (Kayzer) Emperyalizmi'nin çıkarlarını-korumak maksadıyla,Birinci Dünya Harbi'ne katıldı. Hem de nasıl? Meclis-i Mebusandan hatta hatta Hükümet'ten habersiz olarak..." Attila İlhan,"Irak Çıkmazı,Neler Hatırlatıyor?.." *Cumhuriyet*,10 Eylül 2003.

*“Şerif Abdullah’a selamlar. İngiltere, Fransa ve Rusya; Türkiye savaşta tarafsız kaldığı takdirde, Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü garanti ettikleri halde, Almanya şimdi Türk Hükümeti’ni altınla satın almış bulunmaktadır. Türk Hükümeti...Mısır hudutlarını istilâ etmek suretiyle, saldırı fiillerinde bulunmuşlardır. Eğer, Arap milleti bu savaşta İngiltere’ye yardım ederse, İngiltere, Arabistan’a hiçbir müdahale olmayacağı hususunda güvence verecek ve dışarıdan yabancı saldırısına karşı da Araplar’a her yardımı yapacaktır.”*⁴⁵

Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın yanında, İtilaf Devletleri’ne karşı Birinci Dünya Savaşı’na girdikten sonra, Padişah Mehmet Reşat, 11 Kasım 1914’te, Orduya ve Donanmaya hattı hümayunu (Padişah buyrukları), Enver Paşaysa beyanname yayımlamıştı. Ayrıca, Padişah V. Mehmet Reşat, Osmanlı Halifesi sıfatıyla İngiltere Ordusu içindeki Hintli Müslüman askerleri, Hindistan, Afganistan, İran, Mısır ve Sudan halklarını ayaklandırmak, Araplar’ın Türkler’in yanında savaşa katılmalarını teşvik etmek amacıyla, 14 Kasım 1914’te Cihad-ı Ekber (en büyük savaş) Fetvası’nı tüm dünyaya ilan etmiştir.⁴⁶

⁴⁵ Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, ss.78-79; Karal, a.g.e., c.IX, s.494; Kemal Arı, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1997, s.66; Sertoğlu, a.g.e., c.VI, s.3550; Sonyel, a.g.y., c.LI, Sayı: 199, s.236.

⁴⁶ Danişmend, a.g.e., c.IV, ss.419 -420; Karal, a.g.e. c.IX, ss.399-402; Lewis, *Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu’nun 2000 Yıllık Tarihi*, s.264; Arı, a.g.e., s.74; Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.II, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, E.Yayınları, 1983, s.375; Aydemir, *Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa*, c.II, s.564. Cihad-ı Ekber (Cihad-ı Mukaddes) Fetvası’nın metni şöyledir:

“İslamlık aleyhine düşman hücumu vaki ve İslam memleketlerinin gasp ve yağma edilmesi ve İslam halkının esir edilmesi ortaya çıkınca İslam Padişah’ı bütün halkı silah altına almak suretiyle Cihadı emrettikte, Enfiru ayeti hükmünce bütün Müslümanlar üzerine Cihat farz olup, genç ve ihtiyar, piyade ve süvari olarak bütün memleketlerdeki Müslümanların mal ve canı ile Cihada başvurmaları farzı ayin olur mu? El cevap: olur.”

“Bu suretle, bugün İslam Halifeliği makamına ve Osmanlı ülkesine savaş gemileri ve Kara kuvvetleri ile hücum etmek suretiyle, İslam Halifeliği’ne düşman ve Allah korusun Müslümanlığın yüksek nurunu söndürmeye çalışmakta oldukları gerçekleşmiş olan Rusya, İngiltere ve Fransa ile onlara yardımcı ve destekçi olan hükümetlerin idareleri altında bulunan bütün Müslümanlar’ın dahi, adı geçen hükümetlerin aleyhine harp ilan ederek, eylemli olarak gazaya hemen başlamaları farz olur mu? El cevap: olur.”

“Bu suretle, amacın gerçekleşmesi bütün Müslümanlar’ın Cihada başvurmalarına bağlı iken, Allah korusun karşı koysalar bu davranışları büyük bir günah ve isyan olup, Tanrı gazabına ve bu ağır günahın cezasına müstahak olurlar mı? El cevap: olurlar.”

“Bu suretle, İslam Hükümeti ile muharebe eden adı geçen hükümetler, İslam halkı öldürmüş ve hatta bütün ailelerini mahv ile istemeyerek ve zorlanmış olsalar bile, İslam Hükümeti askerleri ile muharebe etmeleri şeran haram olup, öldürülerek cehennem ateşini hak etmiş olurlar mı? El cevap: olurlar.”

“Bu suretle, bu günkü günde İngiltere, Fransa, Rusya, Sırp ve Karadağ hükümetleriyle bunları destekleyenlerin idareleri altında bulunan Müslümanlar’ın, Osmanlı Hükümeti’ne yardımcı olan Almanya ve Avusturya aleyhine harp etmeleri, İslam

Osmanlı Devleti, Cihat ilân ederek;İngilizler'in sömürgesi durumunda olan İslâm ülkelerinde bulunan halkı,tahrik etmek, cepheyi İngilizler'in aleyhine genişleterek arkadan vurmak,özellikle Orta Doğu'da ilerlemelerini durdurmak,Hindistan ve diğer sömürgelerinden gelecek asker ve maddi yardımı engellemek istemişti. Türkler ve Almanlar bu maksatla Afganistan, İran ve Hint Müslümanlar'ı arasında geniş faaliyetlerde bulunmuşlardır. Osmanlı Teşkilâtı Mahsusası buralarda Çerkez Ethem'i görevlendirmiştir. Zaman içerisinde yeterli olmasa da bazı müspet sonuçlar elde edilmiştir. İngilizler,Enver Paşanın Almanlar'la birlikte hazırlayıp Padişah'a ilân ettirdiği bu Cihadın meydana getirebileceği olumsuz sonuçlarından çok büyük endişe duymuşlardır.⁴⁷

Çağrının sadece İngiliz sömürgelerinde değil, cephelere sevk edilen Türk askerinin moral gücünü de artıracığı şüphesizdir. İngilizler sömürgelerinde Cihad-ı Ekber'e karşı tedbirler alırken, aynı zamanda cephelerde savaşıyan Türk askerinin mukaddes çağrıya olan inanç ve güvenini sarsmak için, kafasında şüpheler doğurabilecek teşebbüslerde de bulunmuşlardır. Öyle ki, ilân edilen Cihad-ı Ekber'in yanlışlığını izah eden beyannameler sanki birer karşı fetva olarak yayımlanmıştır. Hintli ve Mısırlı Müslümanlar tarafından yazılmış gibi,atılan bildirimlerle; dini izahatlar, Cihat nedir,ne değildir,şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Asya Grubu Komutanlığı bölgesinde bulunan bir bildirimde: "...Yabancı hatırı ve menfaati için, harbi din etmek istiyorsunuz. Bu muharebe, mukaddes yani Cihat değildir. Teessüf olunur ki, İslâm karındaşlar birbirini Alman İmparatorluğu'nun uğruna öldürüyorlar" denilmiştir.⁴⁸

Cihad-ı Ekber (din uğrunda kutsal savaş,dini yaymak için yapılan savaş),⁴⁹ Türkçe, Arapça ve Farsça olarak yayımlanmıştır. Fetva, dünyadaki bütün Müslümânlar'ın Padişah ve Hâlife'nin açmış olduğu büyük Cihada katılmalarını istemiştir. Cihad-ı Ekber propagandası, Rusya'da, İngiltere ve Fransa'nın sömürgeleriyle ordularında bulunan Müslümân askerler arasında, beklenen etkiyi yaratmamıştır. Cihad-ı Ekber Fetvası, kutsallık kazandırmak için, kur'an-ı Kerim'in Tevbe Suresi'nin

---

Halifeliği'nin zararını mucip olacağından, büyük günah olmakla çok acı azabı hak etmiş olurlar mı? El cevap: olurlar." Gnkur.Harp Tarihi Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi,c.I Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi*,Ankara, Gnkur. Basımevi, 1970, ss.106-107,264.

⁴⁷ Hasan Köni,"Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri," *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara,Gnkur.Basımevi, 1980,s.287.

⁴⁸ *Gnkur.ATASE Bşk.lığı Arşivi,Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu,Klasör(Kls.)3438, Dosya (Dos.)26, Fihrist(Fih.)11;11-3.*

⁴⁹ Kutsal Savaş anlamında kullanılan Cihadın Kur'an diliyle,"Allah yolunda ilerlemek (Fisebil Allah)"anlamı vardır. Lewis,*Orta Doğu,Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, s.183; Hourani,a.g.e.,s190.

41.ayetinde dayandırılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in Tevbe Suresi'nin 41. ayetinde: *"Gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak mutlaka seferber olun ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla Cihat edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır"* denilmektedir.⁵⁰

Cihad-ı Ekber'de yer alan Almanya ve Avusturya Hıristiyan dinine mensup devletlerdir. Osmanlı Hükümeti'ne yardımcı olan Almanya ve Avusturya aleyhine Müslümanlar'ın savaşmamalarını istemek, Kur'an-ı Kerim'in Ali İmran Suresi'nin 28.ve Maide Suresi'nin 51.ayetleri ile ters düşmektedir. Ali İmran Suresi'nin 28. ayetine göre: *"Müminler, müminleri bırakıp da, küfre sapanları gönül dostu edinmesinler. Kim bunu yaparsa, Allah'la ilişkisi kesilir. Ancak bir sakınmayla onlardan korunmanız müstesna. Allah sizi kendisinden sakınmaya çağırır ve dönüş yalnız Allah'adır."*⁵¹Maide Suresi'nin 51.ayetinde: *"Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları gönül dostları edinmeyin. Onlar birbirlerinin gönül dostlarıdır. Sizden kim onları gönül dostu edinirse o, onlardandır. Allah zalimler toplumu doğruya ve güzele kılavuzlamaz"* denilmektedir.⁵²

Cihad-ı Ekber'le Kur'an-ı Kerim arasındaki bu çelişkinin ortadan kaldırılması için, Osmanlı İmparatorluğu tarafından propaganda faaliyetleri yapılmış, ancak hedef kitleler üzerinde arzu edilen sonuç sağlanamamıştır. Osmanlı Devleti'nin Cihat çağrısı karşısında Arap Yarımadası'nda bulunan Arap liderlerinin tutum ve davranışları farklı olmuştur.Şamar (Hail)'da bulunan İbn-i Reşit; *"Tekmil maiyetimle birlikte Hükümet'in belirlediği yönde hareket edeceğim ve harekete hazırım"* cevabını vermişti.⁵³ Yemen'de bulunan İmam Yahya; *"Osmanlı Devleti'ne bağlılığını"* bildirmişti.⁵⁴ Asir'de Seyid İdris'in; *"İngiltere temsilcisiyle bağlantı kurduğu, ayrıca İngiliz ve Fransızlar'dan para ve mühimmat aldığı"* Başkomutanlık Vekaleti'ne bildirilmiştir. Enver Paşa, Seyid İdris'in İngilizler'le görüşmesine rağmen: *"idare-i maslahat edilmesi gerektiğini"* Vali Nedim Bey'e iletmişti.⁵⁵ Necit (Riyad)'te bulunan Suudi Lideri İbn-i Suut'la Hicaz'da bulunan Mekke Emiri Şerif Hüseyin, başlangıçta,Cihat çağrısına karşı kesin olarak düşüncelerini açıklamamışlardır. Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve Necit Emiri İbn-i Suut; Osmanlı Devleti'nin yöneticilerine karşı dost görünüp, İngilizler'le gizli olarak irtibatlarını sürdürmüşler,gerçek niyet ve maksatlarını gizlemişlerdir.⁵⁶

⁵⁰ Kur'an (Türçe anlamı,çev.Yaşar Nuri Öztürk,Ankara,Yeni Boyut Yayınevi,1999),s.195.

⁵¹ a.g.e.,s.54; Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an'daki İslam, Yeni Boyut Yayını, Yıldızlar Matbaası, 1993, ss.473-476.

⁵² a.g.e.,s.118.

⁵³ a.g.a.,Kls.159,Dos.703,Fih.5.

⁵⁴ a.g.a., Kls.163,Dos.51-718,Fih.4;4-1.

⁵⁵ a.g.a.,Kls.163,Dos.51-718,Fih.21;21-1.

⁵⁶ Bk. EK-A: Birinci Dünya Harbi'nin Başlangıcında Arap Liderleri ve Nüfuz Bölgeleri.

Arap Liderlerinden İbn-i Reşit Osmanlı Devleti'ne sadık kalmış, İbn-i Suut İngiliz Ordusuna deve göndermiş, İngiliz kumaşlarının Suriye'ye ihraç edilmesine müsaade etmiş, Şerif Hüseyin'se başlangıçta iki yüzlü davranmış, sonra bize ihanet etmiştir.⁵⁷ Ahmet Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'e yazdığı bir mektupta: "...Hâlife'nin mukaddes bayrağı altında, Cihat için yer almak üzere Alman ve Avusturya birlikleri geliyor" demiş ve Şerif Hüseyin'den: "...Avusturya ve Alman birliklerinin gelişi, İslâm tarihinde yeni bir devri başlatacaktır" cevabını almıştır.⁵⁸ Lord Kitchener, Şerif Hüseyin'in gönderdiği oğlu Abdullah'a: "Şerif ve Araplar harp'te İngiltere'ye faal bir şekilde yardım ettikleri taktirde, İngilizler'in de, şerifliğin ve umumiyetle Araplar'ın istiklâlini tanıyacaklarını" bildirmiş, Abdullah'sa: "Halen İngiltere'ye karşı hasımane(düşman,düşmanlık gösteren) bir siyaset takip etmeyeceğim. Lâkin İslâm âlemindeki mevkiim Türkiye'yle derhal bozuşmayı imkansız kılmaktadır" cevabını vermiştir.⁵⁹

Bu yazışmalardan ve cevaplardan Şerif Hüseyin'in iki taraflı oynadığı görülmektedir. Şerif Hüseyin'in tereddüdü, diğer Arap Liderlerinin durumlarını bilmemesinden ileri geliyordu. Faysal, Suriye'ye gitmiş ve isyan konusunda Suriyeli milliyetçilerle görüşmüştür. Bu sırada, Mekke Şerifi'nin Türkiye safında bir mukaddes Cihat teklifini reddetmesi, zaten İngiltere'ye bir hizmet olmuştur. Bu ret cevabını vermeden, Şerif Hüseyin Ocak 1915'te İbn-i Suut'la bir görüşme yapmıştır.⁶⁰ İbn-i Suut: "Mukaddes Cihat teklifinin reddedilmesini ve sebep olarak da, Hicaz limanlarının karşılık olarak İngilizler tarafından bombalanması tehlikesine maruz bulunduğu zaman Mekke Emiri, Medine Kadısı'yla Hicaz'daki Emirler, her ne kadar bu kararı görünüşte olumlu karşılamışlarsa da, Hicaz Emiri Şerif Hüseyin Mekke ve Medine'de kutsal savaş ilânına razı olmamıştır."⁶²

Osmanlı İmparatorluğu dünyada tek bağımsız Müslümân devleti olarak kalmıştı. Osmanlı Devleti'nin dışında bulunan Müslümân topluluklardan Hindistan, Mısır ve Sudan İngiltere'nin, Fas, Tunus ve Cezayir Fransa'nın, Libya İtalya'nın kontrolünde bulunuyordu. Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı, Mısır ve Sudanlı askerlerin başına İngiliz subayları vermiş ve silahsız olarak çoğunlukla Sina-Filistin Cephesi'nde demiryolu

⁵⁷ Cemal, *Cemal Paşa, Hatıralar*, s.179. Arap Liderlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı tutum ve davranışlarına ait geniş bilgi için bk. Şefket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, 1914-1922, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, ss.279-285.

⁵⁸ Winstone, a.g.e., s.357.

⁵⁹ a.g.a., Kls.169, Dos.733, Fih.3-2;3-6.

⁶⁰ Sertoğlu, a.g.e., c.VI, s.3559.

⁶¹ Serez, a.g.e., s.44.

⁶² Gnkur. ATASE Bşk. İğt, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.VI, s.24.

ve tatlı su boru hatlarının inşasında çalıştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin kontrolünde bulunan Suriye, Mezopotamya, Hicaz, Asir, Yemen ve Filistin'de İngilizler'in ve Fransızlar'ın Arap Milliyetçiliği Propagandası etkili olmuştur. Araplar Cihad-ı Ekber'i desteklemediği gibi, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmişlerdir.⁶³ Cihad-ı Ekber'in Müslümânlar üzerinde arzu edilen etkiyi yapmaması, Osmanlı Ordusu içinde bulunan Arap askerlerinin moral ve motivasyonlarını çok olumsuz şekilde etkilemiştir. Arap askerleri, bundan sonra çoğunlukla savaşma azim ve cesaretini kaybederek, firar etmişler, isyancılara katılmışlar veya İngilizler'e teslim olmuşlardır. Alman Generali Liman Von Sanders,⁶⁴ Mukaddes Cihat ilanının tüm Dünya Müslümanları ve özellikle Osmanlı yönetiminden memnun olmayan Araplar üzerinde etkili olacağına inanmamıştır.⁶⁵

İngiltere, Arap İsyanı'nın lideri olarak Mekke Emiri Şerif Hüseyin'i seçerken, diğer Arap Liderleri'ne göre sahip olduğu avantajları dikkate almıştır. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti'nin Cihat çağrısına uymayacağı konusunda İngiltere'ye güvence vermiştir. Hicaz'daki bir ayaklanma, Mukaddes yerlerden dolayı bütün Araplar'ı tahrik ve teşvik edebilecektir. Şerif, çok itibarlı bir makam olan Mekke Emirliğini elinde bulunduruyor ve Hazret-i Muhammed'in aşireti olan Kureyş Ailesi'nden geliyordu. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Arap Kralı olmak ve Halifeliği ele geçirmek amacıyla, İngiltere'nin desteğini kazanmayı gerekli görüyordu. İngiltere, Şerif'le işbirliği sayesinde, Osmanlı Padişahı'nın ilan ettiği kutsal

⁶³ Sertoğlu, a.g.e. c.VI,ss.3522-3523 ;Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s.28.

⁶⁴ General Liman Von Sanders; Birinci Dünya Harbi öncesi Türkiye'ye gelen Alman Yardım Heyeti Başkanı olup, savaş süresince, 3. Kolordu, 1.ve 5. Ordularla Filistin Cephesi'nde Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı görevlerinde bulunmuş ve 1913-1918 yılları arasında ülkemizde beş yıl kalmıştır. 1915'te Çanakkale Savaşı'nı,24 Şubat-31 Ekim 1918 tarihleri arasında Filistin Cephesi'ni yönetmiştir.

⁶⁵ Alman Generali Liman Von Sanders, Cihad-ı Ekber Fetvası'nı şöyle yorumlamıştır: "Kasım Ayının ortalarına doğru, Türk Hükümeti tarafından eski zamanların en kuvvetli silahı olan Mukaddes Din Harbi(Mukaddes Cihat) itinayla sahneye çıkarılıyordu. Türk Harbiye Nezareti, Dünya Müslümânları'na bu yolla geniş etkide bulunabileceğine inanıyordu. Halbuki sonradan fazlasıyla yanıldığını anladı. Esasen dindar Anadolu askerleri için, Mukaddes Cihat ilânına lüzum yoktu. Onlar, Mukaddes Cihat ilân edilmeden de saygı duydukları padişahları uğruna harbe giriyorlar ve canlarını feda ediyorlardı. Türkler'in idaresindeki Araplar'daysa Mukaddes Cihat hiç bir sonuç vermedi. Türkler'le Araplar arasındaki yüzyılların yığıldığı zıtlık ve Türk idaresine karşı duyulan hoşnutsuzluk dolayısıyla, Mukaddes Cihat bunlar üzerinde bir etki göstermedi. Esasen Mukaddes Cihat, Türkiye'nin o zamanki durumuna da uygun düşmüyordu. Türkiye bir taraftan Almanya ve Avusturya gibi Hıristiyan milletlerle birlikte ve müttefik olarak savaşıyor, Alman ve Avusturyalı subay ve erleri kendi ordusunda bulunduruyor, diğer taraftan da Müslüman taassubunu Hıristiyanlar'a karşı yardıma çağırıyordu..." Sanders,a.g.e.,ss.51-53.

savaşı İslamiyet'in merkezi olan Hicaz'da etkisiz hale getirerek,Türkler'i Mısır ve Hindistan'ın güvenliği açısından önemli bir stratejik değer taşıyan Hint yolundan uzaklaştırmayı planlamıştır. İngiltere ve Şerif'in çıkarları, Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak konusunda birleşmiştir.⁶⁶

Başkomutan Vekili Enver Paşa, Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşayı, Cihad-ı Ekber Fetvası Yayımlandıktan sonra,Mısır'a bir hareket yapmak üzere,18 Kasım 1914'te 4.Ordu ve Batı Arabistan Komutanlığına atamıştır.⁶⁷Birinci Kanal Harekatı'nı,Sina (Kanal) Cephesi'nde bulunan 4. Ordunun 8. Kolordusu icra edecekti.8.Kolordu Kurmay Başkanı Albay Von Kress'e göre: "Süveyş Kanalı'na yapılacak taarruzun amacı,Süveyş'in stratejik bazı noktalarını bir kaç gün için ele geçirmek,bu yerleri tahrip ederek,Süveyş Kanalı'nı tıkamaktır."⁶⁸ Mısır'da konuşlu İngiliz Ordusu, harekatı yapacak olan 8.Kolorduya göre,beş kat daha fazla muharebe gücü üstünlüğüne sahip bulunmaktaydı.⁶⁹Ahmet Cemal Paşa,Arap erlerden meydana gelen 25. Tümeni önde bulundurarak, Mısır Arapları'nı İngilizler'e karşı ayaklandırmayı düşünmüştü.⁷⁰4.Ordunun Mersinli Cemal Paşa komutasındaki 8. Kolordusunun Birinci Kanal Harekatı,2-3 Şubat 1915 gecesi başlamıştır. Süveyş Kanalı'nın batı kıyısına 600 kadar asker geçebilmişse de karanlıkların içinden gelen Allah! Allah! Sesleri hava aydınlandıktan sonra kesilmiş hepsi esir veya şehit olmuştur.⁷¹ Osmanlı Devleti'nin, Almanya'nın isteği üzerine,Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek, Mısır'ı geri almak,İngiltere'nin Hindistan yolunu(Kral Yolu'nu) kesmek ve

⁶⁶ Gnkur.ATESE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.VI,s.148.

⁶⁷ Arı, a.g.e., s.73; Sertoğlu, a.g.e., c.VI, s.3530; Armaoğlu, a.g.e., s.112; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.166.

⁶⁸ Nedim,a.g.e.,s.17;Danişmend,a.g.e.,c.IV,s.426.

⁶⁹ Mısır'daki İngiliz Komutanı General Maxevel,Süveyş Kanalı batısına 30.000 asker yerleştirmiş,savunmasını zırhlı araçlar,trenler ve Hava Kuvvetleriyle takviye etmiş, Ordusunun mevcudunu 70.000'çıkartmıştı.Mersinli Cemal Paşanın komuta ettiği 8. Kolorduda 14.000 asker,10.000 deve ve 1000 at bulunmaktaydı. Nedim, a.g.e., s.11.

⁷⁰ Karal,a.g.e.,c.IX,s.130;Kressenstein,a.g.e.,s.58;Sertoğlu,a.g.e.,c.VI,s.3531.İngiltere,Osmanlı Devleti'ni Hindistan yolundan uzaklaştırmak amacıyla,1882'de Mısır'ı işgal ettikten sonra,1906'da Sina'yı Mısır'a dahil ettiğini açıklamıştı. Asquith Hükümeti,1914'te Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşa girdiğinde Mısır'ı egemenliğine aldığını,hedefleri arasında Mısır'ın özgürlük ve bağımsızlığının da bulunduğunu resmen ilan etmişti. İngiltere böylece,Hicaz ve Neci'e ilaveten Mısır Arapları'nın da Osmanlı Devleti'nin Cihat çağrısına katılmamasını sağlamıştı. P.J. Vatikiotis, *The History of Egypt*, 2.b., Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1980,s.250.

⁷¹ Danişmend, a.g.e., c.IV, s.427; Sertoğlu,a.g.e.,c.VI,s.3531;Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.179. Falih Rıfkı Atay,Birinci kanal Harekatı'nı şöyle tasvir etmektedir: " Yüzme bilmeyen bir kıta tulum takınarak,kanala atıldı. Kanalın doğu kıyısından,dışlerine kadar silahlı olarak suya giren bu Anadolu çocukları,öbür kenara esir olarak çıktılar. İngilizler bu askerleri soyup kuruttuktan sonra,Halife ve İmparatorluğu tezyif (alaya almak,aşağılamak) için, Kahire sokaklarında çıplak dolaştırdılar. " Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi,1970,s.30.

İtilaf Devletleri'nin Almanya üzerindeki baskılarını azaltmak amacıyla, Mersinli Cemal Paşanın komutasındaki 8.Kolordunun 2-3 Şubat 1915 tarihleri arasında icra ettiği Birinci Kanal Harekatı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁷² Ahmet Cemal Paşa,3 Şubat 1915'te Süveyş Kanalı'ndan Filistin istikametinde çekilme kararı vermiştir.⁷³ 4. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa, Birinci Kanal Harekatı'nı şöyle değerlendirmiştir:

*"Hakikati söylemek lazım gelirse, bu Birinci Kanal Seferi'ni icra ettiğimiz zaman, kimse kanalın ne şekilde geçilmesinin mümkün olacağını bilmiyordu...İngilizler, Çanakkale taarruzunu, bizim bu teşebbüsümüzün neticelerini beklemek üzere geri bıraktılar. Bundan başka da Mısır'da hiçbir zaman 250.000 askerden az kuvvet bulundurmamak mecburiyetinde kaldılar. Bu mütalaalar tamamen gösterir ki, Birinci Kanal Seferi, kendisinden beklenen maksatları tamamen temin etmiş ve binaenaleyh sarf olunan emekler boşuna gitmemiştir."*⁷⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun Cihat çağrısına uymayarak,Sina (Kanal) Cephesi'ne kuvvet göndermeyi reddeden Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Birinci Kanal Harekatı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, İngiltere'yle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Lord Kitchener'in 31 Ekim 1914 tarihli telgrafı, İngiltere makamlarıyla Şerif Hüseyin arasındaki temaslarda bir dönüm noktası oluşturmuştur. Sir Arthur Henry Mc Mahon, Aralık 1914'te Mısır Yüksek Komiserliğine getirilmiş ve 15 Temmuz 1915'ten itibaren Şerif Hüseyin'le Arap İsyanı için pazarlığa başlamıştır.⁷⁵Suriye'deki hareketlerle oğlu Faysal vasıtasıyla temas halinde olan Hüseyin, diğer oğlu Abdullah'la Mısır Yüksek Komiseri Arthur Henri Mc Mahon'a bir mektup göndererek İngilizler'in desteğini istemiştir. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, savaş sonrası kurmayı planladığı Arap imparatorluğunun sınırlarını tespit etmek amacıyla, İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiserliğiyle pazarlığa başlamıştır.⁷⁶

Şerif Hüseyin, Mısır Olağanüstü Komiseri'ne yazdığı mektupta: *"Türkiye'ye karşı girişilecek bir isyanın ödülü olarak, İngiltere'nin bütün Arap memleketlerine kefâlet etmesini..."* istemiştir.⁷⁷Ayrıca Şerif Hüseyin: *"...Adana ve Mersin'i de içine alan Osmanlı-İran sınırına kadar uzanan bir hattın güneyinde kalan bölgenin, kendisine verilmesini"* talep etmiştir.⁷⁸

⁷² Üçok, a.g.e., s.295.

⁷³ Arı, a.g.e., ss.103-104; Danişmend, a.g.e., c.IV, s.427.

⁷⁴ Cemal, *Cemal Paşa, Hatıralar*, s.175.

⁷⁵ Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.283.

⁷⁶ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.VI, s.24.

⁷⁷ a.g.a., Kls.1105, Dos.239, Fih.1-169; 1-170.

⁷⁸ a.g.a., Kls.1105, Dos.239, Fih.1-171; a.g.a., Kls.1137, Dos.566-3, Fih.1-12; Sonyel, a.g.y., c.LI, Sayı:199, s.238.

Şerif Hüseyin'in istediği Arap imparatorluğunun sınırları; kuzeyde Toroslar, doğuda Osmanlı-İran sınırı-Basra Körfezi, güneyde Aden hariç Umman Denizi, batıda Akdeniz-Kızıldeniz arasında kalan bölgeyi kapsamaktaydı. Mısır Olağanüstü Komiseri: *"İngiliz ve Arap gayelerinin aynı olduğuna dair beyanatınız memnuniyet vericidir. İngiliz Hükümeti'nin dostane hissiyatını teyit eylerim. Lâkin hudutlar meselesinin tâfsilatlı bir surette münakaşası zamanı henüz gelmemiştir"* şeklinde ihtiyatlı olarak cevap vermiştir.⁷⁹ İngilizler'le başlayan bu yazışmalarda, İngilizler, Şerif Hüseyin'i pek dikkate almazken, Çanakkale Savaşları sırasında İngilizler'e sığınan Muhammed Şerif El Faruki (Faruk)'nin açıklamaları bir Osmanlı subayı olması nedeniyle İngilizler'i etkilemiştir. Şerif El Faruki, Osmanlı Ordusunda isyana kalkışma durumunda olan Arap subaylarının sayısını %90 olarak bildirince, Mısır Yüksek Komiseri Arthur Henri Mc Mahon, Şerif Hüseyin'e; İngilizler'in, önerilerini kabul ettiğini 24 Ekim 1915'te, bir mektupla bildirmiştir.⁸⁰ İngiltere, 24 Ekim 1915'te, Sir Edward Grey tarafından plânlanan ve Savaş Bakanlığındaki Lord Kitchener tarafından onaylanan şu mektubu Şerif Hüseyin'e göndermiştir:

*"...Mersin, İskenderiye bölgeleriyle Şam, Hama, Humus (Homs) ve Halep'in batısında yer alan Suriye topraklarının tamamen Arap olduğu söylenmediği için, teklif edilen hudutlardan ayrı tutulması lazımdır. Yukarıdaki değişiklik ve Arap şefleriyle mevcut antlaşmaların peşin hükmü olmaksızın, bu hususları kabulleniyoruz. Yukarıda zikrolunan (anlatılan) toprak parçaları hususundaysa, İngiltere müttefiki olan Fransa'nın menfaatlerine zararı dokunmaksızın hareket serbestliğine haizdir... Yukarıdaki değişikliklere bağlı kalarak, İngiltere teklif edilen hudutlar dahilinde Araplar'ın bağımsızlığını tanıyıp desteklemeye hazırdır."*⁸¹

Lord Kitchener, 1914'te Arap Halifeliği ihtimalinden bahsederek tartışmayı başlatmış, bir yıl sonra Arap milleti düşüncesi, Arap krallığı fikrine dönüşmüştür. Şerif Hüseyin isyan hareketini başlatmadan önce, İngiltere'yle gizli pazarlıkları sürdürürken, Ahmet Cemal Paşanın yardım isteklerine oyalayıcı cevaplar vermiştir. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, 5 Kasım 1915'te Sir Edward Grey'in mektubuna verdiği cevapta: *"Mersin ve Adana vilayetlerinin Arap krallığına dahil edilmesi hususundaki ısrarımızdan vazgeçiyoruz. Ama Halep ve Beyrut mıntıkalarıyla deniz kıyıları tamamen Arap bölgesi olup, Müslüman'la Hristiyan Arap arasında fark bulunmamaktadır. Zira her ikisi de bir atadan geliyor..."* demiştir.⁸²

⁷⁹ a.g.a., Kls.1105,Dos.239,Fih.1-169;1-172.

⁸⁰ Eliezer Tauber, *The Role of Lieutenant Muhammed Sharif Al-Faruqui Asian and African Studies*, Vol.24,1990,ss.17-50; Fromkin a.g.e.,ss.168-169.

⁸¹ Winstone,a.g.e.,ss.255-256.a.g.a.,Kls.1105.,Dos.239,Fih.1-175.

⁸² Shaw,a.g.e.,c.II,s.385;Karal,a.g.e.,c.IX,ss.494-495;Winstone,a.g.e.,s.256;Sonyel,a.g.y., c.II, Sayı:199,s.239. İngiltere Hükümeti'yle Mekke Emiri Şerif Hüseyin arasında 2

Osmanlı İmparatorluğu için en tehlikeli ayaklanmalar; kendisinden saydığı Müslüman ahâlinin ayaklandırılması olmuştur. Balkanlar'daki ve Anadolu'daki Hıristiyan tebaanın (Bulgar, Sırp, Ermeni,Yunan) ayaklanması ve Batılı güçlerin yanında yer almaları, ne Osmanlı'yı ne de Türkiye'yi normal savaş ve çatışma boyutlarının dışında pek rahatsız etmemiştir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında verilen özgürlükler, başlarda çatışmaların durmasına yol açmışsa da ekonomik taleplerin yerine getirilememesi, özgürlüklerle yeni ivme kazanmış çatışma boyutlarını, ayrılıkçılık boyutuna dönüştürmüştür.⁸³ İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne girmesi üzerine, Orta Doğu'daki Osmanlı azınlıklarını ayaklandırmak üzere faaliyete geçmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu Hıristiyan azınlıklarla (Ermeniler, Rumlar vb.) başa çıkmasını daima bilmiştir. Ermeniler,Birinci ve İkinci Kanal Harekatları arasında Filistin Cephesi gerisinde bulunan Zeytun (Zeytin, Süleymanlı), Diyarbakır, Adana, Urfa ve Musa Dağı bölgelerinde isyan etmişlerdir.⁸⁴Ahmet Cemal Paşa,zamanında aldığı tedbirlerle isyanların genişlemesini ve Filistin Cephesi'nin gerisinde tehdit oluşturmasını önlemiştir.⁸⁵Genel olarak Hıristiyan Araplar'ın bulunduğu Suriye, Lübnan ve Irak'ta da ayaklanma plânları yapıldığı görülmektedir. İngilizler'in yönetimindeki Mısır'da bulunan Suriye Ademi Merkezîyet Partisi ve Lübnan Ortaklığı Partisi'nin ayaklanma plânlarına,İngiltere ve Fransa'dan destek sağlanamadığı için başarılı olamamışlardır.⁸⁶

İtilâf Devletleri, 4.Ordunun,Filistin-Sina Yarımadası-Süveyş Kanalı istikametinde yapmayı planladığı İkinci Kanal Harekâtı'nı engellemek amacıyla, başlattıkları Çanakkale Savaşları'nı kaybetmişlerdi. İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener, 9 kasım 1915'te Çanakkale'ye gelerek, incelemelerde bulunmuş ve Çanakkale Cephesi'nin boşaltılmasına karar vermiştir. ⁸⁷ Şerif Hüseyin, Çanakkale Savaşları'nı müteakip 17 Aralık

---

Temmuz 1915 (15 Temmuz 1915) tarihinden başlayarak,30 Kanun-i Nisani (Ocak)1916 tarihine kadar karşılıklı olarak sekiz adet mektup yazılmıştır. Geniş bilgi için bk. Vakıf,Hatıralar ve Vesikalar, Cemal Paşanın Hatıratı Üzerine Tetkikler, İstanbul, Vakıf Gazetesi'nin Forma(Bölüm) Halinde Tefrikası(yayını),1933,ss.451-454.

⁸³ Hasan Köni, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'yi Bölme Çabaları," *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*,c.1, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1996.ss.74-75.

⁸⁴ Geniş bilgi için bk. Azmi Süslü,*Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*,Van, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları,1990,ss.71-93;Esat Uras,*Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, 2.b.,İstanbul,Belge Yayınları,1987,s.603;Alpay Kabacalı,*Talat Paşanın Hatıraları*, İstanbul,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2000,ss.69-70.İngiltere'nin Ermeniler'le ilgili politikası için bk. Kodaman,*Türkler-Ermeniler ve Avrupa(Les Turcs-Les Ermaniens et L'Europe, Turks-Armaniens and Europe)*,ss.13-54.

⁸⁵ Cemal, *Cemal Paşa,Hatıralar*,s.181.

⁸⁶ Eliezer Tauber, *The Arab Movements in World War I*,London, Frank Case, 1993, s.244.

⁸⁷ Karal,a.g.e.,c.IX,s.473,

1915'te Mc Mahon'dan aldığı mektupla Arap milleti fikrinin Arap krallığı fikrine dönüşmesinden ve İngilizler'le gerekli anlaşmayı sağladıktan sonra, 11 Ocak 1916 tarihinde Enver Paşaya şu telgrafı çekmiştir:

*"Eğer benim burada rahat oturmamı istiyorsanız, Tebük'ten-Mekke'ye kadar uzanan Hicaz ülkesinde benim idari muhtariyetimi kabul ediniz ve emaneti babadan büyük oğula geçmek üzere ömrüm boyunca bana veriniz. Bundan başka, bu sırada mahkeme edilmekte olan suçlu Arap büyüklerinin suçlarını bağışlayarak, Suriye ve Irak için genel bir af ilân ediniz."*⁸⁸

Osmanlı Devleti'nin ittihât ve Terakki Partisi kurucuları olan en etkili ve yetkili Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Başkomutan Vekili Enver Paşa, Bahriye Nazırı ve 4.Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyan edeceğine ihtimal vermemişlerdir. Hicaz Valisi Vehip Bey, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in tutum ve davranışları hakkında, Dahiliye ve Harbiye Nazırlıklarını uyarmış ve gerekli tedbirlerin alınmasını bildirmiştir.⁸⁹ Enver Paşa: *"Bu konuda hüsn-i idare etmenizi tavsiye ediyoruz"* demişti.⁹⁰ Dahiliye Nazırı Talat Paşa da: *"Neticeye kadar tahammül etmeliğiniz icap eder. Dönüşünüze kadar gerek siz ve gerek bütün kumandanlar Emiri pek ziyade hüsn-i idare etmeliğiniz icap eder"* tavsiyesinde bulunmuştu.⁹¹ Ahmet Cemal Paşa, Mart 1916'da 12. Kolordu Komutanı'na: *"Mekke Emiri'nin hükümete karşı açıkça ve fiilen muhalif bir tavır alacağına pek ihtimal vermiyorsam da, şayet böyle bir hareket vaki olur veyahut muhtelif bahanelerle mücahidinin nakliyatına imtina ediliyorsa o vakit, hükümetin emrini cebren infaz ettirmek icap edeceğinden, bu iş için Basri Paşayı kâfi görüyorum"* demiştir.⁹²

İngilizler General Townshend komutasındaki 13.000 kişilik kuvvetle 12 Kasım 1915'te, Bağdat istikametinde taarruza başlamışlardı. Halil Paşanın komutasındaki Osmanlı 6.Ordu, İngiliz kuvvetlerini önce durdurmuş, sonra Aralık 1915'te Kut el Amara'da kuşatmıştı. İngiliz kuvvetlerinin tamamı, 29 Nisan 1916'da Türk kuvvetlerine teslim olmuşlardı.⁹³ 6 Kasım 1914'te Basra Körfezi'ndeki Fav'a çıkarma yaparak, 23 Kasım 1914'te Basra'yı alan İngilizler, Kut-el Amara'da Türk kuvvetleri tarafından 29

⁸⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, Ankara, TTK Yayını, 1957, s.248; Arı, a.g.e., s.197; Cemal, *Cemal Paşa, Hatıralar*, ss.263-264.

⁸⁹ a.g.a., Kls.1137, Dos.544(366-3), Fih.1-1.

⁹⁰ a.g.a., Kls.1137, Dos.544 (366-3), Fih.1-2.

⁹¹ a.g.a., Kls.1137, Dos.544 (366-3), Fih.1-4.

⁹² a.g.a., Kls.3221, Dos.1133, Fih.1-1;1-2.

⁹³ Üçok, a.g.e., s.297; Danişmend, a.g.e., c.IV, s.430; Arı, a.g.e., ss.217-218; Winstone, a.g.e., ss.283-284; Armaoğlu, a.g.e., s.122. İngiliz Kuvvetleri, Kut-el Amara'ya kadar 10.000 kişiden fazla kayıp vermişlerdir. Fromkin, a.g.e., s.195.

Nisan 1916'da imha ve esir edilmişlerdir. T.E. Lawrence, Irak'taki Araplar'ı ayaklandırma teşebbüsünde bulunmuş, ancak başarılı olamamıştır.⁹⁴ Kut-el Amara Muharebesi sonucu, Irak Cephesi'nde yenilen İngilizler, Türkler'in, Hindistan yolunu kesmek amacıyla yapacağı ikinci Kanal Harekati'nı önlemek üzere, önce Süveyş Kanalı'nın doğusunda savunma tertibatı almışlar, müteakiben taarruza geçerek Filistin Cephesi'ni açmışlardır. İngiltere, Filistin'e taarruz etmeden önce Türk Kuvvetlerini iç güvenlik ve asayişle meşgul ederek muharebe gücünü zayıflatmak üzere, Araplar'ı isyana teşvik etmiştir.⁹⁵

İngilizler, Arap İsyanı'nı başlatmak üzere Binbaşı T.E. Lawrence'ı görevlendirmişlerdir. Lawrence ve arkadaşı Herbert, 10.000 Sterlin'le birlikte Cidde'ye hareket etmişler, Ayrıca, yanlarında bulunan bir nota, ileride 50.000 Sterlin daha verileceği yazılmıştı.⁹⁶ Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğullarından Zeyd ve Abdullah Cidde'de İngilizler'le görüşmeleri sürdürürlerken, Faysal, 1916 yılının ilk üç ayını Şam'da Ahmet Cemal Paşanın komuta ettiği 4.Ordunun Karargahında geçirmiş, Enver Paşayla yakın temasta bulunmuş, Türk-Alman planlarının en gizli sırlarını öğrenmiştir.⁹⁷ İngilizler, bir an önce Arap İsyanı'nın başlamasını istemişler, aşiretlerin isyan tarihi en son 16 Haziran 1916 günü olarak kararlaştırılmış, ancak Şerif Hüseyin bu tarihi değiştirerek, 10 Haziran 1916 Cuma gününe almıştır.⁹⁷ İngiltere, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Arap krallığının sınırları içine dahil edeceğine söz verdiği Filistin, Suriye ve Mezopotamya topraklarının savaş sonrası statüsünü belirlemek üzere, 9 Mayıs 1916'da Fransa'yla görüşmelere başlamış ve bir de gizli antlaşma imzalamıştır. İngiltere, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'le görüşmelerinden Fransa'yı, Fransa'yla yaptığı Sykes-Picot Antlaşması'ndan Şerif Hüseyin'i haberdar etmeyerek ikili oynamıştır.⁹⁸

⁹⁴ Sonyel a.g.y., c.LI, Sayı: 199, s.235.

⁹⁵ Karal, a.g.e., c.IX, ss.494-495.

⁹⁶ Yergin, a.g.e., s.229; Winstone, a.g.e., s. 317; Danişmend, a.g.e., c.IV, s.433.

⁹⁷ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.VI, ss.155-156.

⁹⁷ a.g.e., c.VI, s.229.

⁹⁸ İngiltere adına Sir Mark Sykes, Fransa adına George Picot tarafından 9-16 Mayıs 1916'da imzalanan bu antlaşmaya Sykes-Picot Antlaşması denilmektedir. Sykes Picot Antlaşması'na göre:

"1) İngiltere ve Fransa, aşağıda tayin edilen (A) ve (B) nüfuz bölgelerinde, bir Arap şefinin hükümdarlığı (Suzerainty) altındaki müstakil bir Arap Devleti veya Arap Devletleri Konfederasyonu'nu tanımaya ve himaye etmeye (Protect) hazırdırlar."

"2) Fransa'nın kanadı(nüfuzu) altında olacak (A) bölgesi; Şam, Humus, Hama, Halep ve Musul'u kapsıyordu."

"3) İngiltere'nin kanadı(nüfuzu) altında olacak (B) bölgesi; Şam'ın güneyinden, Kerkük'ün kuzeyine çekilecek bir hattın güneyini oluşturuyordu."

"4) Ayrıca Mavi(Fransız) ve Kırmızı(İngiliz) bölgeleri ihdas ediliyordu. Buralarda Fransa ve İngiltere; istedikleri doğrudan ve dolaylı yönetim veya denetimi kurabileceklerdi. Mavi bölgede, Iskenderun, Lazkiye, Trablus-Şam, Beyrut, Sidon, Tire

Sina Cephesi'ne gidecek olan Hicaz Mücahit Birliği, 16 Mayıs 1916'da Mekke'den Medine'ye gelmiştir. Şam'da bulunan Faysal, Ağabeyi Ali ve Mücahit Birliğini getirmek üzere Medine'ye gitmek için, Ahmet Cemal Paşadan izin istemiş, Ahmet Cemal Paşa da Emir Faysal'a izin vermiştir.4. Ordu Kurmay Başkanı Albay Ali Fuat(Orgeneral Erdem): "*Aman Paşa Hazretleri ne yaptınız ? Faysal Bey'e izin vermişsiniz. Faysal Bey bir daha gelmeyecek*" demiş, Ahmet Cemal Paşada başını sallayarak: "*Bakalım*" cevabını vermiştir.⁹⁹Faysal ve Ali, Medine'den Mekke'ye gitmek üzere ayrılmışlar, 1-2 Haziran 1916 gecesini Medine civarındaki aşiretlerle birlikte Mekke-Medine arasındaki karayolu ulaşımını kesmişler ve telgraf hatlarını tahrip etmişlerdir.¹⁰⁰

İslam'ın Peygamberi Hazreti Muhammed'in ailesinden geldiğini belirten Mekke Emiri Şerif Hüseyin,İngilizler'le işbirliği yaparak, İslam'ın Halifesi'ne karşı 5 Haziran 1916'da Arap İsyanı'nı başlatmıştır.¹⁰¹Şerif Hüseyin'in bayrak açıp, beyanat yayınladığı tarih olan 5 Haziran 1916 Arap İsyanı'nın başlangıç tarihi olarak kabul edilmektedir. Arap İsyanı'nın babası Lord Kitchener, Muavini'nin Şerif ile anlaşmayı imzaladığı 6 Haziran 1916 günü, batan savaş gemisinde boğularak ölmüştür.¹⁰²Şerif Hüseyin Mekke'de, Oğulları Faysal'la Ali Medine'de,Abdullah Taifte, Annesi Türk olan Zeyd'se Cidde'de Arap İsyanı'nı sevk ve idare etmişlerdir.¹⁰³ Zeyd'in emrindeki Araplar, 9 Haziran 1916'da Cidde'ye saldırmışlar, başlangıçta geri püskürtülmüşler, daha sonra İngiliz Deniz Kuvvetlerine ait iki savaş gemisinin ateş desteğiyle 16 Haziran 1916'da şehri ele geçirmişlerdir.¹⁰⁴ Şerif Hüseyin, Mekke'de bulunan Türk Kışlasına

---

ayrıca Kilikya ve Orta-Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir kısmı yer alıyordu. Kırmızı bölge ise, Basra Körfezi'ne kadar Bağdat vilayetinin büyük bir kısmı ile Akdeniz'de de Akka'nın güneyindeki küçük bir sahil dilimini içine alıyordu."

"5)Filistin'de kahverengi bölge diye adlandırılıyor ve burada uluslararası bir yönetimin kurulması öngörülüyordu." Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, s. 102; Armaoğlu,a.g.e.,ss.125-126; Karal, a.g.e.,c.IX,s.544; Şefket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*,c.I,İstanbul,Remzi Kitabevi,1967,s.311;Fromkin,a.g.e.,ss.184-185; Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*,4.b.,İstanbul,Kutluğ Yayınları,1977,ss.469-470; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, 5.b.,İstanbul,Milli Eğitim Basımevi, 1982,s.84;Hourani, a.g.e., s.373; Shaw, a.g.e.,c.II,ss.384-385; Arı, a.g.e., ss.219-220;Acar,a.g.e.,s.22.

⁹⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III,Ks.3,1914-1918 Genel Savaşı,Bunların Siyasal Tepkileri,Ankara,TTK Yayınları,1957, ss.258-259.

¹⁰⁰ a.g.a.,Kls.168, Dos.730, Fih.58;58-1.

¹⁰¹ Shaw, a.g.e.,c.II,s.386; Arı,a.g.e.,s.224; Karal,a.g.e.,c.IX,s.496;Armaoğlu,a.g.e.,s.126; Acar,a.g.e.,s.21.Geniş bilgi için bk.Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,ss.236-350.

¹⁰² Alexander Aaronsohn, *Türk Ordusuyla Filistin'de*,çev. Necmettin Alkan,İstanbul,Selis Kitaplar Yayını,2003,s.24;Fromkin,a.g.e.,s.211;Winstone, a.g.e.,s.323. Zeyd,babası adına, 6 Haziran 1916'da, Storrs'yle Cidde'nin altı mil uzağındaki Samina' da buluşmuş, 70.000 Sterlin karşılığı anlaşarak, Arap İsyanı'nı başlatmıştır. a.g.e.,s.322.

¹⁰³ Winstone,a.g.e.,ss.321-322.

¹⁰⁴ a.g.a.,Kls.1105,Dos.239, Fih.1-191.

10 Haziran 1916'da saldırmış, uzun süre mukavemet eden müfreze,9 Temmuz 1916'da teslim olmuştur.¹⁰⁵ Emir Abdullah'ın kuvvetleri,12 Haziran 1916'da Taif'e saldırmış,Mısır'dan getirilen bir bataryanın desteğiyle 22 Eylül 1916'da Taif'i ele geçirmişlerdir.¹⁰⁶

Arap İsyanı bütün şiddetiyle Hicaz'dan Filistin istikametinde gelişirken,Osmanlı Devleti Filistin'den Mısır istikametinde yapacağı İkinci Kanal Harekatı'nın hazırlıklarını sürdürüyordu. İngilizler,Birinci Kanal Harekatı'ndan sonra Süveyş Kanalı'nın doğusuna geçerek,Sina'da savunma hattı tesis etmişlerdir. İkinci Kanal Harekatı'nın, 1916 yılının ilkbaharında yağmurun bol olduğu zamanda yapılması planlanmış, ancak hazırlıkların yeterli olmaması nedeniyle yaz mevsimine kalmıştır. Bu gecikmeyle, İngilizler'e; Kanal doğusundaki karayolu ve demiryollarıyla savunma mevzilerini tamamlamaları için zaman kazandırmıştır. 4. Ordu Komutanlığı, 28 Haziran 1916'da İkinci Kanal Harekatını icra edecek olan 1. Kuvvei Seferiye Komutanlığına şu emri vermiştir:

“Mısır'daki İngiliz Kuvvetlerinin 200.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. İngilizler'in Elkantara ve Süveyş'deki tahkimli mevziilerinden başka, Kanal'ın genel olarak 15 kilometre doğusu boyunca mevziler hazırladıkları, Katya bölgesinde tahkimat yaptıkları, bu mevzilerle Kanal arasında demiryolu veya dekoville su yolu inşa ettikleri öğrenilmiştir.1. Kuvvei Seferiye, asıl kuvvetleriyle Elkantara genel istikametinde ilerleyecektir. Maksat, İngilizler'i mevzilerinden atmak, asıl Mısır seferinin başladığı sanısını vermektir.1.Kuvvei Seferiye kendi felaketine neden olabilecek bir tehlikeye atılmayacaktır.1.Kuvvei Seferiye komutanı, geriden ciddi bir takviye alamayacağını göz önünde tutacaktır.”¹⁰⁷

Alman Albayı Von Kress komutasında teşkil edilen 1.Kuvvei Seferiyenin 4 Ağustos 1916'da başlattığı taarruz,başlangıçta gelişmiş olmasına rağmen,öğleden sonra durmuş,iki alayı (32 ve 39. Alaylar) İngilizler'e esir düşmüştür.¹⁰⁸Von Kress,geri kalan birliklerinin imha olmasını önlemek amacıyla,4 Ağustos 1916'da Gazze istikametinde çekilme emri vermiştir.¹⁰⁹İngilizler 5 Ağustos 1916'da 5-6 tugay kadar olduğu tahmin edilen kuvvetleriyle Albay Refet (Tümgeneral Bele) komutasındaki 31. Alaya taarruz etmişlerdir. Albay Refet komutasındaki 31.Alay personeli,olağan üstü gayret,yakın mücadele ve karşı taarruzla düşmanı geri atmayı ve oldukça fazla zayıat verilmeyi başarmıştır.

¹⁰⁵ Vamik D. Volkan ve Norman Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, Ankara, Bağlam Yayınları, 1998, s.141; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.VI, ss.229.

¹⁰⁶ a.g.a., Kls.1105,Dos.239,Fih.1-192.

¹⁰⁷ a.g.a.,Kls.3221,Dos.H-34,Fih.1-19.

¹⁰⁸ Kressenstein,a.g.e.,s.118.

¹⁰⁹ a.g.a.,Kls.4769,Dos.9,Fih.54.

1.Kuvvei Seferiye Komutanı,İngiliz birlikleriyle teması kesmek amacıyla, Filistin'e çekilmeye karar vermiştir.¹¹⁰ Albay Von kress,düşmana esir olmaktan kurtulan birliklerini, 14 Ağustos 1916'da Elariş'e intikal ettirmiş,böylece İkinci Kanal Harekatı da sona ermiştir.¹¹¹Mareşal Liman Von Sanders, 1916 yılında ve kazanma ihtimali kesin olarak yok olduğu halde Süveyş Kanalı'na karşı Mısır'ı geri almak için yapılan Kanal Harekatı hakkında şöyle demektedir :

"18 bin kişilik bir muharip kuvvetle yapılan ve daha başlangıçta bir sonuca varılamayacağı bilinen bu hareket, bu sıralarda sadece Süveyş Kanalı'nı korumakla yetinen İngilizler'i, Tih Sahrası'ndan beriye çekmiş ve Filistin'de bugün kazandıkları başarılarla yol açmıştır...Harpte daima en mükemmel hareketin yapılamayacağını ve en kusursuz kimselerin dahi başarısızlığa uğrayabileceğini şüphesiz ben de biliyorum. Ama ben şunu da biliyorum ki, hiç bir başarı ihtimali yokken ve savunmada kalmak mı, yoksa taarruza geçmek mi gerektiği bilinmeksizin, bu kadar kıymetli birlikler feda edilemez."¹¹²

İkinci Kanal Harekatı İngilizler'i ,Sina-Filistin Cephesi'ne daha fazla kuvvet ayırmaya zorlayarak,Avrupa (Batı) Cephesi'ne kuvvet kaydırmasını ve Almanya üzerindeki baskısını artırmasını engellemiştir.¹¹³ Harekatın; havanın çok sıcak olduğu Ağustos ayında yapılması,yeterli lojistik destek sağlanamaması,Arap İsyanı'nın Filistin'e yaklaşması, 1.Kuvvei Seferiye Komutanlığı erlerinin çoğunluğunun Arap,komutanınının Alman olması, İngilizler'in harp,silah,araç ve gereçlerindeki teknolojik üstünlükleri başarısızlığımızın nedenleri olarak sayılabilir. İkinci Kanal Harekatı, Türkler'in Süveyş Kanalı'na karşı icra ettikleri son taarruz olmuştur. Bundan sonra roller değişecek,İngilizler taarruz ederken,Türkler Filistin Cephesi'ni savunmaya çalışacaklardır. İngiltere,İkinci Kanal Harekatı'ndan sonra, Fransa,Şerif Hüseyin ve İbn-i Suut'a karşı üçlü oynamaya başlamıştır. İngiltere Şerif Hüseyin'e alternatif olarak Necit Emiri İbn-i Suut'la da görüşmeler yapmış ve bu görüşmeler sonunda, 26 Aralık 1916'da bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmayla İngiltere, Necit toprakları ve Basra Körfezi'nin güney kıyılarında (Kuveyt hariç) İbn-i Suut'un bağımsızlık ve egemenliğini tanımıştır. İngiltere,16 Mayıs 1916'da

¹¹⁰ Danişmend,a.g.e.,c.IV,ss.430-431;Kressenstein,a.g.e.,s.121;Arı,a.g.e.,s.234.

¹¹¹ a.g.a.,Kls.3221,Dos.37,Fih.1-36.

¹¹² Sanders,a.g.e.,ss.221-222.

¹¹³ Filistin Cephesi'nde askerlik yapan Yahudi asıllı Alexander Aaronsohn, İkinci Kanal Harekatı'nı şöyle değerlendirmiştir:"...Hedefleri büyük ölçüde İngiliz Birliğini Süveyş Kanalı'nda tutmak,Müslüman nüfusa Türk gücü karşısında saygı telkin etmek ve Mısır'ın yerli halkı arasında dini hoşnutsuzluk çıkarmaktır. ilk iki hedeflerine ulaştıkları itiraf edilmelidir." Aaronsohn,a.g.e.,s.55.

müttefikleri Fransa'yla imzaladığı Sykes-Picot Gizli Antlaşması'yla Suriye'yi Fransa'nın egemenliğine tahsis etmiştir. İngiltere, daha önce Ocak 1916'da yaptığı antlaşmayla Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in de aynı topraklar üzerindeki egemenliğini tanımıştır. Necit Emiri İbn-i Suut Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmemiş, ancak destekte sağlamayarak, İngilizler'in Filistin ve Irak Cepheleri'ndeki hareketlerini kolaylaştırmıştır.¹¹⁴

Araplar, T.E.Lawrence'in liderliğinde, devlet otoritesine karşı isyan ederek, terör faaliyetleriyle Hicaz Demiryolu ve telgraf hatlarını tahrip etmişler; Anadolu'nun sırasıyla Arap Yarımadası, Filistin, Ürdün ve Suriye'yle olan iletişim ve ulaşım hatlarını kesmişlerdir. Bölge halkı İngiliz Propagandası sonucu, bize karşı olmuştur. Balık yüzdüğü suyu kaybetmiştir. Araplar Medine hariç Hicaz'ı, İngilizler'se Sina Yarımadası'nı ele geçirerek, Osmanlı-Mısır sınırını teşkil eden Tell el Refah-Akabe hattını geçmişler, 4 Mart 1917'de Hanyunus'u işgal ederek, Türk birliklerinin tertiplendiği Gazze-Telleşşeria-Birüssebi hattına ulaşmışlardır.¹¹⁵ İngiliz Ordusu, Araplar'ın da desteğiyle Türk Ordusunu takip ederek muharebeleri Filistin Cephesi'ne intikal ettirmeyi başarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'yla İngilizler arasında yapılan Filistin Cephesi'ndeki Muharebeler, 26 Mart 1917'de Birinci Gazze Muharebesi'yle başlayacak, 26 Ekim 1918'de Halep kuzeyinde yapılan son muharebe ve müteakiben 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle sona ermiş olacaktır.

"Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi" konulu tezin¹¹⁶ hipotezi¹¹⁷ şöyle tespit edilmiştir: "Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi; Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kaybetmesinin, Milli Mücadele'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ön koşullarını hazırlamıştır." İncelememiz, Birinci Dünya Harbi'nde, Sina(Kanal) Cephesi'nin devamı olarak, 1917-1918 yılları arasında cereyan eden Filistin Cephesi'ni kapsayacaktır.

¹¹⁴ Armaoğlu a.g.e., s.126; Arı, a.g.e., s.254; Geniş bilgi için bk. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, ss.236-350.

¹¹⁵ Aaronsohn, a.g.e., s.53; Arı, a.g.e., s.267.

¹¹⁶ Tez: "Araştırmacının bir konu üzerinde hazırladığı ve tamamladığı rapor şeklinde tanımlanabilir." Arthur H. Cole ve Karl w. Bigelow, *Tez Hazırlama El Kitabı, Üniversite Öğrencileri ve Mezunları İçin*, çev.Esat Tüze, 2.b., Ankara, İnkılap Kitabevi, 1997, s.7.

¹¹⁷ Hipotez: "Araştırılan sorunla ilgili olarak öne sürülen, Doğruluğu veya yanlışlığı henüz test edilmemiş, fakat doğruluğuna önceden güven duyulan bir önerme, ifade veya çözümlerdir." Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı, Sosyal ve Beşeri Bilimler'de Rapor, Ders Ödevi, Yüksek Lisans ve Doktora Tezi Kılavuzu*, Geliştirilmiş 8.b., İstanbul, Kurtiş Matbaası, 2000, s.13. Hipotez'in Türkçe sözlük anlamı: "Varsayım veya faraziye" demektir. Mustafa Canpolat, Kemal Demiray ve Semih Tezcan, *Türkçe Sözlük*, c.I, A-K, Genişletilmiş 7.b., Ankara, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, 1983, s.534.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİLİSTİN CEPHESİ

A. BÖGENİN STRATEJİK OLARAK İNCELENMESİ

1. Filistin

Filistin:kuzeyden;Kazımiye(Kasımiye, Litani) Nehri'nin aşağı kısmı-Dan(Tellelkadi)-Telleşsaar, doğudan; Şam Çölü ve Doğu Şeria'nın sınır çizgisi (36.°doğu boylamı)-Telleşsaar dağı doğusundan itibaren Şam-Kalatülhiza demiryolu(Hicaz Hattı, Hizbül Hac), güneyden; Vadiülhiza-Lut gölü güney kenarı-Elhalasa-Tel el Rafah veya doğal bir sınır olan Vadiül Hiza-Vadielhamasi-Cebelüşşuref-Vadiülgazze(dahil),batıdan;Sina çölünün kuzeydoğusu-Akdeniz kıyı çizgisi arasında kalan bölgedir.¹¹⁸Osmanlılar, 24 Ağustos 1516'da Memlukler'le yaptıkları Merc-i Dabık Savaşı'ndan sonra 16 Aralık 1516'da, Gazze'ye girerek Filistin'inin işgalini tamamlamışlardır.¹¹⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun idari sisteminde eyalet merkezi olarak yerini alan Filistin,¹²⁰1516-1917 yılları arasında 401 yıl süreyle egemenliğimizde kalmıştır.¹²¹

Filistin, geçmişte meydana gelen şiddetli bir deprem sonucunda, kuzey-güney istikâmetinde orta yerinden 400 kilometre yarılmış, çökmüş ve arazi Akdeniz'e paralel iki parçaya ayrılmıştır. Deprem sonucu meydana gelen bu çukurluğa; Şeria, Zordan veya Gaur-Gor çukurluğu da denilmektedir. Şeria çukurluğunun içinde Hule, Taberiye, Lut gölleri, Şeria Nehri ve Araba vadisi bulunmaktadır. Filistin, kuzey-güney istikâmetinde

¹¹⁸ Gnkur.ATASE Bsk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.1,Sina- Filistin Cephesi,Ankara,Gnkur.Basimevi,1979,s.37.Filistinliler'e izafeten bu bölgeye Filistin (Palestine) adı verilmiştir. Bernard Lewis ,*Palestine on The History and Ceophy of a Name*, Printed in Canada, 1980,s.1.

¹¹⁹ Joseph Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*,c.I, çev. Mehmet Ata, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları, 1997,s.398;Neşet Çağatay, *Mustafa Nuri Paşa, Netayic Ül-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*,2 cilt, 2.b., Ankara, TTK Yayınları, 1987.s.85.

¹²⁰ Osmanlı idari sistemi ve idari taksimatı, şekil olarak genelde Eyalet ve Sancak temeli üzerine oturtulmuştur. Bayram Kodaman, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*,Ankara, Anadolu Basın Birliği Milli Bütünlük ve Kültür Yayınları,No.: 22,1986,s.15;Kodaman, *Sultan II.Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*,s.12.

¹²¹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi, Osmanlı Devleti'nin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve Sanat Tarihi*, c.X, İstanbul,Ötüken Neşriyat, 1994,s.357.

batıdan-doğuya doğru dört çeşit arazi kesiminden meydana gelmiştir. Bunlar; kıyı kesimi, Batı Şeria dağ silsilesi, Şeria çukurluğu ve Doğu Şeria yüksekliğidir.¹²²Filistin'in ortasından, deniz seviyesinden 1300 fit daha alçakta olan Şeria (Ürdün) Nehri akmaktadır.¹²³Filistin'in ortasından kuzey-güney istikametinde uzanan Şeria çukurluğu,batı-doğu veya ters yöndeki ulaştırma imkanlarını kısıtlamakta ve intikalleri geçitlere kanalize etmektedir. Filistin'deki karayolları, çoğu Birinci Dünya Harbi esnasında Osmanlı ve İngiltere Silahlı Kuvvetleri tarafından harekât ihtiyacı olarak yapılmıştır. Filistin'in karayolları, genellikle kuzey-güney istikametinde yapılmış olup, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'ı birleştiren stratejik mihrakları teşkil etmektedirler.¹²⁴

Filistin'de Arap, Rum, Yahudi, Maruni, Ermeni, Latin, Frenk ve Türk unsurlar bulunmaktaydı.1330 (1914) yılı Osmanlı Devleti nüfus siciline göre, Filistin'deki etnik unsurların toplam mevcudu 808.638 kişi olup,bu nüfusun 697.950'sini Araplar,31.675'iniyse Yahudiler teşkil etmekteydi.¹²⁵ Filistin'in coğrafyası küçük olmasına rağmen çok çeşitlilik göstermektedir. Bölge,ayrı ayrı kırk coğrafi ve iklim kuşağına bölünmüştür. bölgeye olağanüstü ve ilgi çekici güzelliği veren de galiba bu özelliklerdir. Ancak, aşiret bölünmeleri ve etnik çatışmalar teşvik edildiğinden sosyal birlik sağlanamamıştı.¹²⁶1535'te Asya beylerbeyliklerindeki vergi mükellefi Müslümân hane halklarının toplamı; Kilikya, Suriye,Filistin gibi Arap vilayetleri ve askeri personel de dahil olmak üzere, 1.067.355 rakamına ulaşmaktaydı. Bir haneyi ortalama beş kişi kabul eder ve beş katsayısını uygularsak 5.300.000 dolayında bir nüfus kitlesini ifade eder. Hıristiyanlar ve Yahudiler de ilave edildiğinde bölgenin(bu günkü İsrail,Ürdün,Suriye ve Adana) toplam nüfusu 5.733.485'i bulmaktaydı.¹²⁷

¹²² Liman Von Sanders'e göre: "Batı Şeria'yla Doğu Şeria,Kuzeyden güneye uzanan derin vadiyle ayrılmaktadır ki,buradan Şeria veya Ürdün Nehri,Lut gölüne akmaktadır. Tabanı deniz seviyesinden 200-400 metre kadar daha alçakta olan bu vadinin genişliği Eddamiye'den Lut gölüne kadar olan alanda 7-10 kilometredir. Yamaçlar dikdir ve buradan akan bazı dereler Şeria'yla birleşir. Yaz aylarında pek sıcak olan bu çukurdan Şeria Nehri,birçok kıvrıntılar yaparak ve meyil fazlalığı yüzünden de hızla akar. Geçit verdiği yerler azdır. Buralarda yaz aylarında dahi su vardır ve yüksekliği göğse kadar çıkar...Şeria'nın doğusu ağaçsız ve volkanik bir arazi üzerinden Suriye'nin geniş çölüyle birleşir." Sanders,a.g.e.,ss.230-231.

¹²³ Nedim, a.g.e.,s.4.

¹²⁴ a.g.e., s.4.

¹²⁵ Bk.EK-B:Filistin'in 1330(1914) Yılındaki Nüfus Durumu Çizelgesi. a.g.a.,Kıs.56, Dos. 274, Fih.3-102. Albert Hourani'ye göre: "Osmanlı Hükümeti'nin muhalefetine, yerel Arap nüfusunun artan endişesine rağmen, 1914'te Filistin'deki Yahudi nüfusu yaklaşık 85.000'e ya da toplam nüfusun % 12'sine ulaşmıştı." Hourani, a.g.e., s.341; Aaronsohn,a.g.e.,s.15.

¹²⁶ Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, çev. Filiz Orman, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2000, s.47.

¹²⁷ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 1300-1600, c.I, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000, s.65.

Birinci Dünya Harbi öncesi, Filistin'de 31.675 Yahudi yaşamasına rağmen, dünyadaki mevcutları 13 milyona ulaşmıştı. 15-18 yaşlarındaki erkek çocukların, 14-16 yaşlarındaki kız çocuklarla evlenmeleri normal karşılanmaya başladıktan sonra, 1880-1914 yılları arasında Yahudi nüfusu yıllık %2'lik bir artış göstermiş, Avrupa standartlarını çok aşan bu rakam sayesinde, toplam Yahudi nüfusu 7,5 milyondan 13 milyona ulaşmıştı. 1914'te Doğu Avrupa'nın ortasındaki iki imparatorlukta; Rusya'da ve Avusturya'da sekiz milyon Yahudi yaşamaktaydı.¹²⁸ Filistin'de çok az sayıda Alman, Fransız, Rus, Polonyalı, Macar, Romen ve Hollandalı iskan edilmişti. Avrupa'dan gelen göçmenler, ticaret ve din merkezlerine yerleşmişlerdi. Bunların arasında en kalabalık nüfusa Almanlar sahip olmuştu. Yeni güçleri sayesinde sadece Fransa ve Rusya değil, genelde bütün Avrupa devletleri Padişah'la onun Hıristiyan tebaası arasındaki ilişkilere müdahale etmeye başlamışlardı.¹²⁹ Filistin'deki Türkler, sadece asker ve memurlardan meydana gelmekteydi.¹³⁰

Meskun yerlerin çoğunluğu Filistin'in batısında bulunmaktaydı. Filistin'in önemli şehir ve kasabaları, kuzey-güney istikâmetinde uzanan üç ana yol mihraklarıyla Hayfa, Akka ve Yafa'dan doğuya uzanan yollar üzerinde konuşlanmışlardı. Önemli meskûn mahalleri olarak : Sur, Akka, Hayfa, Yafa(Tel-Aviv), Yebna, Eshud(Aşdat) Askalan (Askalon), Gazze,¹³¹ Nasıra, Nablus, Remle, Mecdel, Kudüs,¹³² Beytallaham (Beytullahim), Halilürrahman (El Halil,Hebron), Birüssebi, Kuneytre, Taberiye, Eriha, İbrit, Salt ve Amman sayılabilir. Filistin'de Siyonistler adeta gizli bir yönetim kurmuşlardı. Kendilerine ait bayrakları ve postaları vardı. Mektuplarına kendi pullarını yapıştırırlar ve kendi memurlarıyla dağıtırlardı.¹³³

Filistin'de, halkın bir kısmı meyve, sebze ve tahıl ürünleri yetiştirirlerdi. Yafa,Eriha,Halilürrahman, Beytallaham, Aclun, Gazze, Mecdel, Nablus ve Irakelmenşiye ve sahil ovalarında; narenciye (portakal, mandalina, limon vb.) üzüm, zeytin, hurma, muz, dut, incir, nar, elma, armut, kayısı, kiraz ve

¹²⁸ Johnson, a.g.e.,ss.334-335.

¹²⁹ Hourani, a.g.e.,s.319.

¹³⁰ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.1, *Sina-Filistin Cephesi*,s.57.

¹³¹ Gazze; Anadolu-Suriye-Filistin-Mısır istikametinde veya ters yönde yapılan hareket veya ulaştırmanın, tarih boyunca, üs (yığınak) bölgesini ve çıkış noktasını teşkil etmiştir. a.g.e., c.IV, Ks.1,s.55.

¹³² Mekke ve Medine'yle birlikte Kudüs, Hazreti Muhammed'in göğe yükseldiği, Halilürrahman (El Halil,Hebron)'sa, Hazreti İbrahim'in Mezarı'nın bulunduğu yer olmasından dolayı, Müslümânlar için kutsal şehirlerdir. Hourani, a.g.e.,s.274;Öztuna, a.g.e., c.X, s. 357;Armaoğlu,a.g.e.,s.708.

¹³³ Atay, *Zeytindağı*,s.41.

vişne, ayrıca Batı Şeria dağlarında zeytin ve badem; Kudüs, Nablus, Eriha ve Salt gibi meskun mahaller ve civarında kavun, karpuz, patlıcan, biber, domates, bakla, fasulye, bamya, enginar, patates; Nukra, Afule, Akka, Remle, Birüssebi ve Doğu Filistin'de buğday, arpa, yulaf, nohut, mercimek, kuru fasulye ve kuru bakla üretimi yapılırdı. Hayvancılık Bedeviler'le köyde yaşayan Araplar tarafından yapılır, Sığır, koyun, keçi, at, eşek, kümes hayvanları, deve yetiştirilir, arıcılık yapılır, deve, at ve eşekten ulaştırma, sığırdan çift sürme hizmetlerinde istifade edilirdi.¹³⁴ Filistin'de, tarım, hayvancılık, sanayi ve ticaret çoğunlukla, insan gücüne dayandığından, büyük çaplı askeri harekâtın lojistik desteğini sağlayabilecek üretim kapasitesinde değildi.¹³⁵ Filistin'in stratejik değerini artıran hususları, aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

a) İngiltere ve Fransa arasında, 16 Mayıs 1916'da yapılan Sykes-Picot Antlaşması'yla Filistin'de uluslar arası bir yönetimin kurulması öngörülmektedir.

b) Filistin; Suriye, Anadolu, Irak, Mısır ve Arap Yarımadası arasındaki kara ulaştırma sisteminin geçiş güzergâhı üzerinde bulunmaktadır.

c) Filistin, Müslümân, Hıristiyan ve Yahudi Dinleri'ne mensup devletlerin ortaçağdan itibaren mücadele alanı olmuştur.

d) Filistin'de bulunan Kudüs, tek tanrılı dinler (Musevilik, Hıristiyanlık, Müslümânlık) için kutsal bir şehir olarak kabul edilmiştir.

e) Fransa tarafından 17 Kasım 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılışından sonra, Mısır'la birlikte Filistin'in stratejik önemi artmıştır. Filistin, İngiltere'nin Hindistan'la irtibatını sağlayan Kral Yolu'nun, doğudan emniyetini temin etmektedir.

f) Yahudiler'in, Filistin'de bir İsrail Devleti kurma hedefleri (Siyonizm, Yahudi milliyetçiliği) stratejik değerini daha da artırmıştır.

g) Filistin, Suriye'yle birlikte, Anadolu'nun güneyinden yumuşak karnını tehdit etmektedir.

h) Filistin, İstanbul-Halep-Şam-Medine demiryolunun (Hicaz Hattı'nın) batısından güvenliğini sağlamaktadır.

¹³⁴ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, a.g.e.,c.IV, Ks.1, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.60-61.

¹³⁵ a.g.e.,s.61.

2. Suriye

Suriye, kuzeyde Anadolu, doğuda Mezopotamya, güneyde, Filistin ve batıda Akdeniz ile çevrilmiştir. Yavuz Sultan Selim, 24 Ağustos 1516'da Merc-i Dabık Savaşı'ndan sonra, Suriye'yi ele geçirmiştir.¹³⁶ Suriye, 1516-1918 yılları arasında, 402 yıl Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmış ve idari sistemde eyalet merkezi olarak yerini almıştır.¹³⁷

Suriye'deki arazi yapısı, Anadolu'nun güneyindeki Toros dağlarının bir devamı olarak görülmektedir. En kuzeydeki Amanos(Nur, Gavur) dağları güneye doğru uzanarak Asi ve Ceyhan nehirleri arasını doldurduktan sonra, Suriye arazisinde de devam etmektedirler. Hicaz Hattı ve Bağdat Demiryolu bu dağların tünellerinden geçmektedir. Suriye'den, Anadolu istikâmetinde ilerleyecek düşman kuvvetleri veya ters yönde harekât yapacak dost birlikler, çoğunlukla demiryolunu takip etmek zorunda kalırlar. Suriye'nin kıyı Akdeniz sahil kesimi savunma harekâtını kolaylaştırır.¹³⁸ Antilübnan dağları, Lübnan dağlarından, Bukaa arazisi (Çukur Suriye) ve Kazimiye Nehri'yle ayrılırlar, Kazimiye-Şeria nehirleriyle Araba Vadisi arasında uzanırlar. Bu dağların, Kazimiye Kavaşağı-Tellekadı(Dan)- Telleşşaar hattının güneyindeki parçası Doğu Filistin dağ sistemini teşkil ederler, genellikle Lübnan dağlarına paralel olarak uzanırlar, kuzeyde Humus civarında Suriye Çölü'ne girerek dağ özelliğini kaybederler, güney yamaçları sarptır ve en yüksek yeri Cebeli Şeyh Tepesi(Herman)'dir.¹³⁹

Anadolu'yla Suriye ve Filistin arasında, büyük çaplı bir askeri hareketin lojistik desteğini sağlayabilecek standartlara sahip, karayolu bağlantısı bulunmamaktaydı. Demiryoluyla Halep'ten gelen personel, hayvan ve malzeme Rayak'ta iner, katar değiştirir ve Rayak-Şam hattıyla diğer yerlere intikal ederlerdi. Rayak'dan Beyrut'a dar bir hat vardı. Şam'dan güneye ayrılan Hicaz Hattı, Yarmuk nehri vadisinden geçerek Dera, Maan ve Hicaz'a ulaşmaktaydı. Ayrıca Dera'dan batıya ayrılan bir kol Filistin'e bağlanmıştı. Şam şehri, demiryolu ulaştırmasının merkezini teşkil etmekteydi. Şam'dan itibaren Hicaz Hattı, Humus(Homs) ve Amman üzerinden Medine'ye bağlanmıştı.¹⁴⁰

¹³⁶ Joseph Von Hammer, c.I, ss.394-396; Neşet Çağatay, a.g.e., c.I, II, s.85.

¹³⁷ İbrahim Atalay, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1999, s.30; Cemalettin Şahin, *Ülkeler Coğrafyası*, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 1999, s.117; Sabahattin Nalbantoğlu ve Selami Sarohan, *Askeri Coğrafya*, Ankara, Kara Harp Okulu Basımevi, 1995, s.05-02.

¹³⁸ Nalbantoğlu, a.g.e., ss.05-02-05-09.

¹³⁹ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.1, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.63-64.

¹⁴⁰ a.g.e., ss.66-67.

Lübnan, Suriye ve Mısır'da bazı Hıristiyan cemaatlerinin, özellikle uzun bir yüksek öğrenim geleneğine sahip olan Maruniler'in, kendi okulları bulunmaktaydı. Katolik misyoner okulları, Fransız Hükümeti'nin sağladığı mali destekle ve koruması altında yaygınlaşmıştı.¹⁴¹ Bölgenin en önemli meskûn mahalleri; kuzeyde Adana, Halep, güneydeyse Şam ve Beyrut'tu. Ayrıca, Maraş, Antep, İskenderun, Hama ve Humus(Homs) kasabaları bulunmaktaydı. Şam, Sina, Filistin ve Hicaz'a yapılan lojistik destek harekâtının merkeziydi.¹⁴² Havran'da ve Lübnan dağlarında Dürziler¹⁴³ yaşamaktaydı. Lübnan ve Kısmen Suriye'de "Maruni" denilen Katolik Araplar da bulunmaktaydı. Ayrıca, çok az Rum, Ermeni ve Levanten'i bunlara ilâve etmek mümkündür.¹⁴⁴

Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcında, Lübnan bağımsız gibi bir mutasarrıflıktı. Maruniler'in Patriği'ni Osmanlı Devleti onaylamamış, Fransızlar'ın desteğiyle faaliyetlerini yürütmekteydi. Lübnan'ın üçte birinde Maruni vakıfları bulunmaktaydı. Dört yıl önceki 32.000 Müslümân Dürzi'den, 8000 kadar kalmıştı. Protestanlar İngiliz, Ortodokslar'sa Rusya'ya karşı büyük sempati duyuyorlardı.¹⁴⁵ İngiliz ajanları tarafından sık sık gönderilen ve belli bir isabetlilik taşıyan raporlarda: Fransızlar'ın koruması altında bulunan Katolik mezhebine bağlı olan Maruniler dışında, politik görüş sahibi Suriyeliler'den çoğunun savaş sonrasında Fransa tarafından yönetilmeye karşı çıkacakları bildirilmişti.¹⁴⁶

Bab-ı Ali göçmen sorunuyla karşı karşıya kalınca, Rumeli kıyıları ve İstanbul'da bulunan göçmenlerden 25.000 kişinin Suriye'ye sevk edilmesini plânlamıştı. Göçmenler, kendilerine tahsis edilen vapurlarla Beyrut, Trablusşam gibi iskelelere sevk edilmişlerdi. 1877-1891 yılları arasında, İstanbul'dan Suriye'ye 27.112 göçmen gönderilmişti. Göçmenler Şam, Nablus, Hama, Maphlouse, Kuneytra, Dumer, Horan, Yafa ve Akka'ya yerleştirilmişlerdi. Başta Fransa ve İtalya Konsoloslukları olmak üzere, Müslüman nüfusun Lübnan'a yerleştirilmesine Avrupa devletlerince direnmeler olmuştu.¹⁴⁷

¹⁴¹ Hourani, a.g.e.,s.356.

¹⁴² Şam,Hama, Humus,Halep, Lazkiye ve Demiroz halen Suriye'nin en önemli vilayetleridir. Nalbantoğlu, a.g.e.,s.05-11.

¹⁴³ Prof.Dr. Bayram Kodaman'a göre: " *Dürziler,Timur'un Ordusundan arta kalan Tatarlar veya Moğollar olup, Cebel-i Lübnan ve Suriye'deki Horan dağlarına yerleşmişlerdir. Kendi ırklarının bazı özelliklerini ve aynı zamanda orijinal inançlarını muhafaza etmişlerdir...*" Kodaman,*Türkler-Ermeniler ve Avrupa (Les Turcs-Les Armeniens et L'Europe,Turks-Armeniens and Europe)*,s.15.

¹⁴⁴ Öztuna, a.g.e.,c.X,s.358.

¹⁴⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*,c.I, s.41.

¹⁴⁶ Fromkin, a.g.e.,s.83.

¹⁴⁷ Nedim İpek,*Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*,Ankara,TTK Yayınları,1994,ss.212-213.

Suriye’de, buğday, arpa, fasulye, vb. bazı tarım ürünleriyle, at, eşek, deve ve koyun, cinsi hayvanlar yetiştiriliyordu. Suriye’de bazı dokuma tesisleri dışında sanayi gelişmemişti.¹⁴⁸ 4. Ordu komutanı Ahmet Cemal Paşa tarafından Şam, Birüssebi ve Kudüs’te un fabrikaları, demiryolu atölyeleri, terzihaneler, ahşap inşaat atölyeleri yaptırılmıştı. Osmanlı Devleti, 1915-1916 çekirge felâketine kadar,¹⁴⁹ Suriye ve Beyrut vilâyetlerinin tarım ve hayvancılık ürünlerinden istifade etmiş, ancak bundan sonra orduların ve halkın lojistik desteği büyük ölçüde Anadolu’dan sağlanmıştır.¹⁵⁰ Arap İsyanı’ndan sonra, Osmanlı İmparatorluğu’nun Hicaz’da hiçbir otoritesi kalmamış, Suriye ve Filistin’deyse çok zayıflamıştır. Ahmet Cemal Paşa’nın Karargahının bulunduğu Kudüs’te görev yapan Falih Rifkı Atay, Osmanlı İmparatorluğu’nun bölge ve Araplar üzerinde hiçbir etkisinin kalmadığını çok çarpıcı sözlerle şöyle ifade etmiştir:

“Halep’ten bu tarafa geçmeyen şey, yalnız Türk kağıdı(Türk parası) değil, ne Türkçe ne de Türk geçiyor. Floransa ne kadar bizden değilse, Kudüs de o kadar bizden değildi. Sokaklarda turistler gibi dolaşıyoruz...Osmanlı Saltanat’ı tam bürokratken,bürokrasi bile tam-Arap,yahut yarı-Arap’tır. Türkleşmiş hiçbir Arap görmedikten başka, Araplaşmamış Türk’e az rast geliyorum...Osmanlı İmparatorluğu’nda itibar,azınlığın imtiyazı olduğu için ve Türk unsuru imtiyazsız olduğu için herhangi bir Müslüman azınlığın çocuğu olmak Türk olmaktan daha faydalı idi...Suriye, Filistin ve Hicaz’da , Türk müsünüz? sorusunun birçok defalar cevabı:Estağfurullah idi...Osmanlı İmparatorluğu buralarda, ücretsiz tarla ve sokak bekçisi idi...Mısır’ı fethetmiş Cemal Paşa, Kudüs’te, Şam’da, Lübnan’da, Beyrut’ta ve Halep’te oturduğu zaman, bir işgal ordusunun kumandanı gibi bir şeydi. Osmanlı İmparatorluğu, Trakya’dan Erzurum’a doğru koca gövdesini yan yatırmış, memelerini sömürge ve milliyetlerin ağzına teslim etmiş, artık sütü kanı ile karışık emilen bir sağmal idi.”¹⁵¹

¹⁴⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya göre:“Şam’da diba denilen ipekli kumaş, yastık, abayi, bağdadi,kutn-i Şami denilen Şam pamuklusu...kumaşlar dokunurdu. Bu kumaşlardan almak üzere muhtelif memleketterden gelen tüccarlar,bunların hükümetin koyduğu ölçülere uygun olup olmadığına dikkat ederler ve gerektiğinde şikayet ederlerdi.”İsmail Hakkı Uzunçarşılı,Osmanlı Tarihi,c.III,Ks.2,XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Sonuna Kadar,Ankara,TTK Yayınları,1954,s.580.

¹⁴⁹ Alexander Aaronsohn,1915-1916 yıllarında,mevdana gelen çekirge felaketinin meydana getirdiği tahribatı şöyle ifade etmiştir:“Tarlalar tahrip oldu. Tahılın hepsi tahrip olduğu için de ülke üzüntü içinde. Üzüm sopaları yanmış ve zeytin ağaçları da kurumuştu. Çekirgelerin gelmesinden önce vatanımız Adn bahçesi gibiydi. Şimdiyse ıssız bir çöle döndü.”Aaronsohn,a.g.e.,ss.66-67.

¹⁵⁰ Gnkur. ATASE Bşk.lığı,Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi,c.IV,Ks.1,Sina-Filistin Cephesi,ss.68-69.

¹⁵¹ Atay, Zeytindağı, ss.36-40.

Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nde, Suriye'nin stratejik değerini artıran hususları aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

a) Suriye,16 mayıs 1916'da yapılan Sykes-Picot Antlaşması'yla Fransa'nın egemenliğine verilmişti. Fransa Suriye üzerinde egemenlik kurarak,Orta Doğu'da etkisini artırmak istemiştir.

b) Suriye, Anadolu'nun yumuşak karnını güneyden tehdit etmektedir.

c) Anadolu, Irak, Mısır ve Arabistan Yarımadası arasındaki kara ulaştırma sisteminin geçiş güzergâhı üzerinde bulunur. Tarihte Anadolu üzerinden Mısır'a düzenlenen seferler (Hitit, İskender, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı) Suriye üzerinden geçmiştir.

d) Suriye, Süveyş Kanalı ve İngiltere'nin Hindistan'la irtibatını temin eden Kral Yolu'nun doğu yan emniyetini sağlamaktadır.

e) Osmanlı Devleti'nin, Suriye ve Beyrut vilâyetlerinin etnik yapısı, hassasiyet yaratmaktaydı. Bu vilâyetlerin nüfusunun yaklaşık % 20'si Hıristiyan dinine mensuptu. Ayrıca, en fazla Yahudi bu vilâyetlerde iskân edilmişti. Birinci Dünya Harbi öncesi, Suriye'de Filistin'den daha fazla Yahudi nüfusu bulunmaktaydı. Suriye'de 46.451,Filistin'deyse 31.675 Yahudi iskan edilmişti.¹⁵²

f) Suriye,Orta Doğu petrol üretim merkezlerini, en kısa istikâmetten Akdeniz'e bağlamaktadır.

g) Suriye, Mısır ve Basra Körfezi'yle Anadolu istikametlerinde yapılacak bir hareket için üs teşkil etmektedir.¹⁵³

h) Fransa,aynı din ve mezhebe sahip olduğu Suriye'deki Hıristiyanlar'ı ve Lüban'daki Maruniler'i koruması altına alarak,Orta Doğu'da kendisine müzahir bir topluluk oluşturmayı planlamıştır.

B. GAZZE MUHAREBELERİ

1. İngilizler'in Filistin'e Taarruz Amaçları

İtilaf Devletleri arasında politik ve askeri görüş birliği olmaması nedeniyle,Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nde Osmanlı

¹⁵² 1330(1914)'da Suriye'nin nüfusu,1.705.940 Müslüman,318.590 Hıristiyan ve 46.451 Yahudi olmak üzere,toplam 2.071.981 kişiden oluşmaktaydı. Gnkur. ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.1,*Sina-Filistin Cephesi*,s.68.

¹⁵³ Nalbantoğlu, a.g.e.,s.03-05.

İmparatorluğu'yla çatışma ortamına sürüklenmeleri, meydana gelen olayların krize dönüşmesi ve plansız bir şekilde olmuştu.¹⁵⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci ve İkinci Kanal Harekatları başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İngilizler, El Arış'i ele geçirdikten sonra, eski Mısır sınırına ulaşmış ve Filistin topraklarına dayanmışlardı. Türkler Mısır topraklarından çıkarılmıştı. Bundan sonra, Türkler ve İngilizler arasındaki savaşlar Filistin topraklarında cereyan edecektir.¹⁵⁵ İngilizler'in, Filistin'i işgale karar vermelerinin amaçlarını şöyle sıralayabiliriz :

a) Kuvvetlerini, Sina Çölü'nün olumsuz koşullarından kurtarmak, Filistin'in su, tarım, hayvancılık, ulaştırma ve liman kolaylıklarından istifade ederek daha uygun koşullarda lojistik desteğini sağlamak,

b) Lord Kitchener'in "Orta Doğu hakimiyeti" ve Lloyd George'un, "Almanlar'ı yenmek için müttefiklerine ağır askeri darbeler indirilmesi ve saf dışı bırakılması gerektiği" politikasını gerçekleştirmek, Filistin Cephesi'ndeki Türk kuvvetlerini imha ederek, İttifak Devletleri'ni barış şartlarını kabul etmeye zorlamak ve Almanlar'ın Orta Doğu'ya hakim olmalarını önlemek,¹⁵⁶

c) İngiliz istihbaratçısı T.E. Lawrence'in, Arap İsyanı'nı başlatırken Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e büyük Arap devleti ve oğlu Faysal'a Suriye krallığı sözünü yerine getirmek,

d) Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak üzere, Türkler'i Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz'e bir daha tehdit teşkil etmeyecek şekilde, Anadolu'nun ortasına kadar geri atmak ve kontrol altına almak,

e) Hicaz Demiryolu'nu tahrip etmek suretiyle kullanılmaz hale getirmek, Anadolu'nun Arap Yarımadası'yla irtibatını kesmek,

f) Osmanlı İmparatorluğu'nu Irak'ta ve Filistin'de iki cepheli savaşa zorlayarak, Bağdat'ın geri alınmasını önlemek,¹⁵⁷

¹⁵⁴ Larcher, a.g.e., c.I, ss.88-89.

¹⁵⁵ Karal, a.g.e., c.IX, ss.514-515.

¹⁵⁶ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.353; Nedim, a.g.e., s.40.

¹⁵⁷ Irak Cephesi'nde Kut-el Amara'da Teslim olduktan sonra, 10 ay hazırlanarak tekrar taarruza geçen İngilizler, 11 Mart 1917 günü saat 0930'da Bağdat'ı işgal etmişlerdi. Türkler çekilirken büyük miktarda malzemeyi Bağdat'ta bırakmışlar, Araplar ve Kürtler şehri yağmalamışlardı. Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, 1917 Yılı Hareketleri, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1966, s.56; Lewis, *Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, s.266.

g) Türkler'in, Kafkas Cephesi'ne birlik kaydırmasını, Rusya'ya baskı yaparak savaştan çekilmeye zorlamasını önlemek,¹⁵⁸

h) Avrupa'daki savaşların statik bir durum alması üzerine, elde mevcut süvari birliklerini Filistin Cephesi'nde kullanmak,

ı) Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler tarafından kutsal sayılan Kudüs'ü ele geçirerek, Osmanlı Halifesi'nin prestijini ortadan kaldırmak,¹⁵⁹

j) Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İsyanı'nı; Filistin ve Suriye'ye de yayarak, Arap İsyanı'nı genişletmek, ileride tek bir devlet çatısı altında tekrar bir araya gelmeyecek şekilde, Türkler ve Araplar arasına düşmanlık duygularını yerleştirmek,

k) Orta Doğu bölgesinde çıkarlarına tehdit teşkil etmeyecek şekilde güçlü bir devlet oluşmasını önlemek, bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak, küçültmek(böl ve yönet politikası)ve Anadolu'nun bozkırlarında tecrit etmek,¹⁶⁰

l) Fırat ve Dicle nehirlerinin su kaynaklarını ele geçirerek, Orta Doğu'nun su ihtiyacını karşılamak,

m) Filistin'den sonra harekatı Suriye'ye de intikal ettirerek, Berlin-Bağdat Demiryolu'nu ve Hicaz Hattı'nı kesmek, Almanlar'ın Basra Körfezi ve Hindistan yolunu karadan tehdit etmesine, Filistin ve Irak Cepheleri'ne yaptıkları lojistik desteğe mani olmak,

n) Orta Doğu petrollerini batıdan emniyet altına almak, Musul ve Kerkük petrollerini boru hatlarıyla Akdeniz'e ulaştırmak,¹⁶¹

o) İngiliz gemilerinin ikmal, bakım ve onarımı için, Mısır'la birlikte Filistin ve Suriye'yi de üs olarak kullanmak,

p) Orta Doğu'ya yapılacak ihracat ve ithalatta Filistin ve Suriye limanlarından istifade etmek,

¹⁵⁸ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.357.

¹⁵⁹ a.g.e., s.356; Fromkin, a.g.e., s.304; Nedim, a.g.e., s.41.

¹⁶⁰ Üçok, a.g.e., ss.320-321.

¹⁶¹ İngilizler, tankları ilk defa gelişmiş şekliyle 1916'da Somme Savaşları'nda kullanmışlardı. Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı, benzinle çalışan tank, motorlu araç, motosiklet vb. vasıtaları Filistin Cephesi'nde de kullanmaya başlayacaktır. İngiltere, içten patlamalı, benzinle çalışan motorların yaygın olarak kara, deniz ve hava vasıtalarında kullanıldığı 1917'de yakıt krizi yaşayarak, petrolün gelecekte stratejik ham madde niteliğini kazanacağını farkına varmış bulunuyordu. Yergin, a.g.e., s.192.

r) İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 9-16 Mayıs 1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'yla İngiltere Dışişleri Bakanı tarafından 2 Kasım 1917'de yayımlanacak olan Balfour Bildirisi(Deklarasyonu)'nin şartlarını gerçekleştirmek, Filistin'i işgal ederek, Yahudiler'e verdikleri Filistin'de yurt edinme sözünü, Suriye'yi ele geçirerek Fransa'nın Hıristiyan Araplar üzerindeki nüfusunu artırma isteğini yerine getirmek,¹⁶² böylece, Filistin Türk hakimiyetinden kurtulunca, ortaya çıkan boşluğa bir Yahudi devletinin kurulmasını temin etmektir.¹⁶³

İngilizler Filistin sınırına ulaştıktan sonra, Orta Doğu politikaları da yeniden şekillenmeye başlamıştı. İngiltere, Birinci Dünya Harbi başlarken Orta Doğu'yu Hindistan yolunun güvenliği ve birliklerinin konuşlanması için sadece bir üs olarak görmüştü. İngiltere, 1917'den itibaren kısmen Afrika'da ama esas olarak Orta Doğu'da emperyalist yayılcılığını sürdürmek ve ekonomisini canlandırmak istiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun, gereksiz bir rastlantı olarak Birinci Dünya Harbi'ne girmesi, bu görüş değişimi nedeniyle İngiliz Başbakanı Lloyd George'un dünya politikasının tam merkezine oturmuştu. Başbakan başlangıçtan itibaren savaşın Orta Doğu'da kazanılabileceğini, savaş sonu hedeflerinin de orada elde edilebileceğini söylemişti. Politik tecrübesiyle ülkesinin Orta Doğu'da büyük çıkarları olduğunu görmüştü. Cape Town'dan Hindistan'a, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya uzanan hattın eksik bölümünü tamamlayarak İngiltere'nin Afrika, Asya ve Pasifik'teki İmparatorluğu'na yeni bir kaynak sağlamayı planlamıştı. Asquith Kabinesi, Orta Doğu'nun bazı kısımları üzerindeki egemenliğinin İngiltere'nin sadece istediği bir şey olduğunu düşünmüştü. Lloyd George Hükümeti'yse bu bölgeye, İngiltere'nin ihtiyacı olan topraklar olarak bakmış ve mutlaka egemenlikleri altına alınması gerektiğine inanmıştı.¹⁶⁴

2. Birinci Gazze Muharebesi

İngiltere, Irak ve Avrupa Cepheleri'nden Filistin Cephesi'ne kuvvet kaydırırken, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkas Cephesi'nde sıklet merkezi yapmaya başladığı görülmektedir. 2. ve 3. Ordulardan Kafkas Ordular Grubu teşkil edilmiştir. Ahmet İzzet Paşa, 8 Mart 1917'de Kafkas Ordular Grubu Komutanlığını teşkil etmek üzere görevlendirilmiş, Mustafa Kemal

¹⁶² Nedim, a.g.e., s.41.

¹⁶³ Johnson, a.g.e., s.391.

¹⁶⁴ Fromkin, a.g.e., s.298. Mısır Kuveit Seferiye Komutanı General Murray, İngiltere'nin politikasını gerçekleştirmek amacıyla, 1917 yılının Mart başında "Türkler'i savaşa sokmayı" yani Gazze'ye taarruz etmeyi düşünüyordu. Koşullar uygun görünüyordu. Araplar Vech (El Vech)'i ele geçirmişler, Akabe istikametinde ilerliyorlar, Kızıldeniz İngiliz donanmasının kontrolünde bulunuyordu. Winstone, a.g.e., s.374.

Paşa,13-18 Mart 1917'de Ahmet İzzet Paşanın yerine 2.Ordu Komutanlığına atanmıştır.¹⁶⁵ İngilizler, Bağdat'ı ele geçirdikten ve Rusya'da Bolşevik İhtilali olduktan sonra,siklet merkezini Filistin Cephesi'ne kaydırmışlardır. Osmanlı Devleti yöneticileri, İngiltere'nin yaptığı strateji değişikliğinin farkına varamamışlardır. İngilizler, 20 Mart 1917'den itibaren Filistin Cephesi'ndeki faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. 25 Mart 1917 sabahı yapılan hava keşifleri sonucunda; İngilizler'in Hanyunus'ta iki atlı tümeni, Birirefah-Tellelrefah'ta muhtemelen atlı tümenleri ve Hanyunus'la Tellelrefah arasında da bir iki tümen kadar kuvvetleri, çok sayıda topçu ve diğer kıtalarının olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁶1.Kuvvei Seferiye Komutanlığı,25 mart 1917 günü saat 18.30'da bir İngiliz taarruzu olmadığını açıklayarak, 4.Orduya gönderdiği mesajda şöyle yazmıştı:

“Uçak raporlarına göre, İngilizler Dirbalah-Beni Süheyle-Tellelrefah bölgesinde çok sayıda ordugah hazırlamakla meşguldürler. Tahava-Tellelcema hattında zayıf emniyet kuvvetleri bulunmaktadır. Demiryolu toprak tesviyesi Hanyunus'un iki-üç kilometre kadar doğusuna ulaşmıştır. İngilizler'in işgal ettikleri bölgede kamyon ve tren faaliyeti son derece artmıştır. İngilizler'in yarın (26 Mart 1917) taarruz etmesi mümkündür.”¹⁶⁷

Birinci Gazze Muharebesi öncesi, iaşede(yiyecekte) meydana gelen ihtiyaç, Ordu Komutanlığını bir defa daha insana ümitsizlik veren bir vasıtaya müracaat ettirmiş bulunuyordu. Hayvanların pek az olan istihkaki üçte bir oranında indiriliyor, develere arpa, yulaf cinsinden katı yem verilmiyordu. Şimdiye kadar hayvanlarda meydana gelen büyük zayıflık bu tedbirle daha fazla artacak ve kıtalarımızın hareket kabiliyeti daha da azalacaktı. İaşe durumunun olumsuz koşulları,4.Ordu Komutanlığını, erlerin ekmek istihkaklarının 900 gramdan 500 grama indirilmesine mecbur bırakmıştı.¹⁶⁸ Erler, yeterli kalori almadıklarından zayıflamış,

¹⁶⁵ Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, 3.b., Ankara, TTK Yayınları, 1995, s.126. Arı, a.g.e., s.267; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.1, *Sina-Filistin Cephesi*, s.652; Necati Çankaya, *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, Ankara, Tifduruk Matbaası, 1995, s.18. Ahmet İzzet Paşa, Kafkas Orduları Grubu Komutanlığına atandıktan sonra, 11 Mart 1917'de Bağdat düşmüş, 12 Mart 1917'de Rusya'da ihtilal olmuştu. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk inkılabı Tarihi*, c.III, Ks.4, *1914-1918 Genel Savaşı, Savaşın Sonu*, Ankara, TTK Yayınları, 1967, s.59. Enver Paşa, Bağdat İngilizler'in eline geçtikten sonra, Hicaz'ı geri almak için bölgeye bir takviye birliği gönderme planından vazgeçmekle birlikte, Kamuoyunun baskısıyla kendisini son yaşanan durum nedeniyle İngilizler'e bir mukabelede bulunmaya zorunlu hissediyordu. Volkan, a.g.e., s.141.

¹⁶⁶ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.1, *Sina-Filistin Cephesi*, s.511.

¹⁶⁷ a.g.a., Kıs.3221, Dos.H-47, Fih.1-1.

¹⁶⁸ Karal, a.g.e., c.IX, s.514.

hastalanmış ve eğitime çıkarılamamışlardı. Ahmet Cemal Paşa, Von Kress Paşaya bir taburu denetlerken şöyle demişti:“Bu gibi kıt’anın durumundan ümitsizliğe düşmemek için, insanda bir Genç Türk cesaretinin olması lazımdır. Bu insanların elbiseleri, ayakkabıları, çamaşırları yoktur amma sağlam bir yürekleri vardır. Biz Türkler her şeye rağmen sonuna kadar mukavemet etmeye karar verdik. Kaybedecek şeyimiz artık kalmamıştır. Bize yalnız kazanç vardır.”¹⁶⁹

Birinci Gazze Muharebesi’ne İngilizler’in Avustralya-Yeni Zelanda (Anzak) Atlı Tümeni (bir tugay eksik),İmparatorluk Atlı Tümeni(bir tugay kanalda),52,53,54. Piyade Tümenleri ve İmparatorluk Hecünsuvar Tugayı katılmıştı.¹⁷⁰ İngiliz Kuvvetleri, Filistin’i işgal etmek amacıyla, taarruz ve emniyet olmak üzere iki kademe halinde tertiplenmişlerdi.¹⁷¹ Albay Von Kress komutasında,Filistin Cephesi’ni savunmak amacıyla teşkil edilen 1. Kuvvei Seferiye Komutanlığı,24 Mart 1917’den itibaren kuzeyden-güneye Gazze, Cemame (3.Tümen),Telleşşeria (16.Tümen) Birüssebi (3.Süvari Tümeni) grupları şeklinde tertiplenmiş bulunuyordu.¹⁷² Filistin’i savunmakla görevlendirilen 1.Kuvvei Seferiye birliklerinin, 25 Mart 1917’deki muharebe için tertiplenmesinde bir değişiklik yapılmamıştı. Dört grup halinde Gazze-Telleşşeria-Birüssebi hattında tertiplenen 1.Kuvvei Seferiye Komutanlığı, Karargahı Telleşşeria’da olmak üzere tüm savunma hazırlıklarını tamamlamıştı. Çeşitli kaynaklarda değişik rakamlar verilmekle birlikte İngilizler’in Gazze Grubu Cephesi’nde Piyade tüfeğinde yedi,topla iki,tüm cepheye üç kat muharebe gücü üstünlüğüne sahip oldukları görülmektedir.¹⁷³

İngiltere amaçlarını gerçekleştirmek üzere,Filistin’i işgal etmeye karar vermişti. İngiliz Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Murray,genel bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra,Filistin Cephesi’ndeki Şark Kuvvetleri Komutanı’na Gazze’ye taarruz etmesi için emir vermiştir.¹⁷⁴Türk keşif uçakları, 26 Mart 1917 günü saat 09.00’da, Birinci Kuvvei Seferiye Karargahına aşağıda yazılı raporu getirmişlerdi:

¹⁶⁹ Kressenstein,a.g.e.,s.132.

¹⁷⁰ a.g.e.,ss.144-145;Vakit,a.g.e.,s.321.

¹⁷¹ Nedim, a.g.e.,s.43.Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı,34.000 tüfek ve 88 topla taarruza katılmıştı. Kressenstein,a.g.e.,ss.144-145.Yusuf Hikmet Bayur’a göre:İngiliz kuvveti 40-50.000,Türk kuvvetiyse 18.000’dir.Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.355.

¹⁷² Belen,*Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*,c.IV,ss.103-104;Vakit,a.g.e.,ss.318-320.

¹⁷³ 1. Kuvvei Seferiye, 35.695 personel, 16.366 piyade tüfeği, 65 makineli tüfek ve 19 bataryaya (74 top) sahip bulunuyordu. a.g.a.,Kls.3221,Dos.H-47,Fih.1-41.Sadece Gazze’yi savunan Türk birliklerinin 3000 tüfek ve 16 topuna karşılık,Taarruz eden İngiliz kuvvetininin 20.000.tüfeğiyle 32 topu bulunuyordu. Belen,*Birinci cihan Harbi’nde Türk Harbi*,c.IV,s.105.

¹⁷⁴ Nedim,a.g.e.,s.43.

*“İngilizler, bir atlı tümenle Gazze istikametinde Vadi Gazze’yi geçmişlerdir. Diğer bir atlı tümen Hirbet Um Cerar üzerinden Huc istikametinde ilerlemekte ve ileri kısımları Gazze-Telleşşeria yolunu aşarak Hirbet Ruseym’in hemen batısına gelmiş bulunmaktadır. Elkoçan civarında, yaklaşık olarak altı süvari alayıyla üç piyade taburu ihtiyatta bulunmaktadır. İngilizler’in diğer bir tümeniyle ayrıca üç taburu Hanyunus’ tan geçerek Gazze istikametinde ilerlemektedir.”*¹⁷⁵

Keşif uçaklarının haberini, Gazze ve Telleşşeria gruplarının cepheden verdikleri raporlarda doğruluyordu. Bu raporlardan İngilizler’in bir piyade ve iki atlı tümenle Gazze istikametinde ilerledikleri anlaşılıyordu. Alınan bu rapor üzerine gruplara alarm verilmiş ve mevziler işgal edilmişti. İngilizler,26 Mart1917 günü saat 0900’da taarruza başlamışlar ve Gazze’yi kuşatmışlardı.¹⁷⁶ Gruplarla haberleşme telsiz, telefon ve pırıldaklarla yapılıyordu. Gazze’yle telefon irtibatı kesilmişti.¹⁷⁷ General Murray’ın El Ariş’ten Gazze’ye taarruz etmesinin amacı,eski limanı “bir baskın”la ele geçirmekti.¹⁷⁸ 1.Kuvvei Seferiye Komutanlığı,gruplara 26 Mart 1917 günü saat 13.30’da şu emri vermişti:

*“Düşman iki atlı tümenle Gazze’ye doğudan ve kuzeyden ilerlemesine devam etmektedir. Bu kuvvetlerin ileri kısımları saat 11.00’de Gazze kuzeyinde Beyti Lihya’ya ulaşmıştır. İki süvari tugayı kadar kuvvet, Beyti Durdıs tarafında, iki tugay kadar kuvveti Hirbet Ruseym’in güneyinde bulunmaktadır. Vadi Hesi ağzına da zayıf bir çıkarma yapıldığı haber alınmıştır. Gruplar şu şekilde hareket edeceklerdir:Cemame Grubu (3.Tümen), Gazze’nin kuzey ve doğusundaki düşmana taarruz etmek üzere Huc-Gazze istikametinde ilerleyecek,Telleşşeria Grubu(16. Tümen), Telleşşeria-Hirbet Ebu Cerra-Gazze yolu boyunca ve sola (güneye) kuvvetli kademeli olarak Gazze istikametinde ilerleyecek, ilk önce 139 Rakımlı Tepe’yi ele geçirecek, Birüssebi Grubu(3.Süvari Tümeni), derhal hareket ederek, bugün Şelale’ye varmaya çalışacak...Gruplar bu emri alır almaz hareket edeceklerdir.”*¹⁷⁹

1. Kuvvei Seferiye Komutanlığı,4. Ordu Komutanlığına saat 03.30’dan, saat 14.30’a kadar cereyan eden olayları:*“İngiliz taarruzu gelişmektedir. Vadi Gazze’yi geçen bir atlı tümen Hirbet Ruseym-Gazze arasında Beyti Lihya istikametinde Gazze’nin kuzeyine ilerlemiş, bir tümen ve bunu takip*

¹⁷⁵ a.g.a.,Kls.3221,Dos.H-49,Fih.1-4.

¹⁷⁶ Bk.EK-C: Birinci Gazze Muharebesi, 26 Mart 1917 Günü Harekatı Krokisi.

¹⁷⁷ Sanders,a.g.e.,s.192.

¹⁷⁸ Winstone,a.g.e.,s.375.

¹⁷⁹ Belen, *Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*,c.IV,s.106.

eden diğer bir atlı tümen de Gazze'yi kuzey doğudan kuşatmaya başlamıştır. Bir piyade tümeniyse, siklet merkezi Cebeli Ali Muntar olmak üzere Gazze'nin güney ve güneydoğusundan taarruz etmektedir..." şeklinde bir raporla bildirmişti.¹⁸⁰ Telleşşeria Grubu(16.Tümen), Taarruz emrini aldıktan sonra 139 rakımlı tepe istikametinde harekete geçmişti. Tümen açılmış olarak saat 16.30'da Ebu Cerra-Ebu Hüreyre hattını geçmişti. İngiliz süvarisi tarafından saat 18.00'de Hirbet Harab Diyab'dan 48.Alaya makineli tüfek ateşi açılmıştı. 48. Alay, bunlara taarruz etmiş, 139 rakımlı tepe ele geçirilmişti. 47. Alay da Şue Mandırası güneyindeki düşmanı geri atmayı başarmıştı. Telleşşeria Grubu (16.Tümen) Komutanı,26 Mart 1917 günü saat 22.30'da Kuvvei Seferiye Komutanlığından, plan gereğince taarruza devam edileceği emrini aldıktan sonra, saat 24.00'de ast birlik komutanlarına 27 Mart 1917 günü saat 05.00'te El Mansura istikametinde taarruz edileceğini bildirmişti.¹⁸¹

İngilizler,26 Mart 1917 günü saat 09.00'da Filistin Cephesi'nde başlattıkları taarruzla,Vadi Gazze'yi geçerek,Gazze şehrini kuşatmışlar ve 27 Mart 1917'de kesin sonuçlu bir harekate başlayacaklarının emaresini vermişlerdir.1.Kuvvei Seferiye Komutanlığı, Gazze mevzilerinden bir kısmını ele geçirerek, Gazze Grubunu çembere alan İngilizler'e karşı 163.Alay,Cemame(3.Tümen),Telleşşeria(16.Tümen) ve Birüssebi(3.Süvari Tümeni) gruplarına 26-27 Mart 1917 gecesı dış hat durumu aldirarak, 27 Mart 1917 günü taarruzla Gazze Grubunu imhadan kurtarmak, aynı mevzilerde savunmanın devamlılığını sağlamak ve İngiliz kuvvetlerini imha etmek istiyordu. İngiliz birlikleri,27 Mart 1917 günü sabahı tekrar taarruza başlamışlar ve Ali Muntar Tepe'yi ele geçirmişlerdi.¹⁸²1.Kuvvei Seferiye birlikleri, 27 Mart 1917 günü saat 05.00'te, kendilerine verilen emre uygun olarak, hedefleri istikametinde ilerlemeye başlamışlardı.¹⁸³

İngiliz ve Türk birlikleri arasında 27 Mart 1917 günü sabahı, Gazze'de çok şiddetli çarpışmalar oluyordu. Gazze Grup Komutanı, düşman eline geçmemesi için telsiz istasyonunu tahrip ettirmişti. Avusturya-Macaristan bataryaları,Ali Muntar Tepe'ye ateş toplaması yapmış, 125. Piyade Alayı Gazze'nin kuzeydoğusundan aynı tepeye taarruza başlamıştı. Ali Muntar Tepe'de boğaz boğaza muharebe yapılıyordu. 79. Piyade Alayı, geriye çekilmek zorunda kalmış ve İngilizler Gazze'nin güney kısmını ele geçirmişlerdi. Cemame Grubu(3.Tümen) emir gereğince, 27 Mart 1917 sabahı saat 05.00'te, sırtlardan Gazze istikametinde yürüyüşe başlamış, emrine verilen 163.Alaya da Bir Esned'den Gazze istikametinde

¹⁸⁰ a.g.a.,Kls.3221,Dos.H-49,Fih.1-7.

¹⁸¹ Kressenstein,a.g.e.,s.147.

¹⁸² Bk. EK-C: DEVAMI Birinci Gazze Muharebesi,27 Mart 1917 Günü Harekatı Krokisi.

¹⁸³ Vakıt,a.g.e.,s.322; Nedim, a.g.e., ss.45-46.

ilerlemesini emretmişti.¹⁸⁴ Cemame grubu(3.Tümen), çok yoğun kara ve deniz topçu ateşleri altında hareketini sürdürmüş ve düşmanı Vadi Gazze'nin batısına atmıştır. Telleşşeria Grubu(16.Tümen),47 ve 48. Alaylarıyla El Mansura istikametinde taarruz ederek, düşmanı geri atmış ve El Mansura'yı ele geçirmiştir.¹⁸⁵ Birüssebi Grubu (3.Süvari Tümeni), Bir Um Urkan'dan Hirbet Um Resul-Gazze istikametinde hareket etmişti. İki Türk uçağı 11.15'te inerek, Kuvvei Seferiye Komutanlığının: *"İngilizler Gazze'den çekilmişler, Vadi Gazze doğusundaki mevzilerde kuvvetli artçı birlikleri bırakmışlardır. Asıl birlikleriyle de Direlbalah ve Elkoçan arasında toplanmaya başlamışlardır...Birüssebi Grubu...İngilizler'i ilerletmemek üzere seçeceği bir mevziye yerleşecektir"* emrini getirmişti.¹⁸⁶ Birüssebi Grubu(3.Süvari Tümen) Komutanı bölgesinde tertiplendikten sonra 1. Kuvvei Seferiye Komutanlığının, saat 20.00'de 139 rakımlı tepeden yazılmış aşağıdaki emrini almıştı :

*"İngilizler, hemen bütün birlikleriyle Vadi Gazze batısına çekilmişlerdir. Cemame Grubu (3. Tümen), 163.Alay ve eski Gazze Grubu emrinde olarak, Gazze'de yerleşecek, Telleşşeria Grubu(16.Tümen) eski mevziine, Birüssebi Grubu(3.Süvari Tümeni), Hirbet Ebu Cerra üzerine çekilecek ve Telleşşeria Vadisi'nde ordugah kuracaktır. Vadide su vardır. Kudüs Menzil Müfettişliği birliklerin iaşesi için gerekli yiyeceği sağlayacak, grupların cephaneleri Kuvvei Seferiye Komutanlığınca ikmal edilecektir."*¹⁸⁷

Türk Ordusu aç, susuz, malzeme ve teçhizatsız olarak, her türlü imkanlara sahip, bize göre lüks içinde yaşayan İngiliz Ordusunu,Vadi Gazze'ye geri atmaya başarmıştır.¹⁸⁸ Osmanlı İmparatorluğu,Filistin'de bulunan 4.Ordunun lojistik desteğini sağlamakta zorlanmaya başlamıştı. Ordunun ihtiyacını karşılamak üzere,seferberlik ilanından itibaren halkın

¹⁸⁴ Gnkur.ATASE Bşklığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.1,Sina- Filistin Cephesi,s.542.

¹⁸⁵ a.g.e.,s.543; Sanders,a.g.e.,s.193.

¹⁸⁶ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,s.107.

¹⁸⁷ a.g.a.,Kls.3221,Dos.H-49,Fih.1-16.

¹⁸⁸ Karal, a.g.e., c.IX, s.515; Winstone,a.g.e.,s.375; Nedim,a.g.e., s.46.Cephe Komutanı Alman Von Kress Paşa ;beş İngiliz subayıyla çoğunluğu yaralı 241 erin esir alındığını, 40 kadar makineli tüfek, 4 otomobil ve bol miktarda telefon kablosu ele geçirildiğini, her türlü vasıttan mahrum bir harp sahnesinde bu ganimetlerden çok memnun olduklarını belirttikten sonra durumu şöyle tasvir etmektedir: *"Şimdiye kadar yalınayak gezen yüzlerce Türk eri, nihayet iyi İngiliz çizmelerine sahip olmuşlar, şimdiye kadar kaput ve kazağı olmayanlar da güzel İngiliz kaputlarının içinde ısınmak zevkini duymuşlardı. İngilizler'den ele geçirilen makineli tüfekler gücümüzü artırmışlardı. Gazze'de tesis edilmiş olup, haddinden fazla dolmuş olan hastahanelerin boşaltılması, büyük zorluklar göstermişti. Yaralılar sıcaktan ve sineklerden son derece ıstırap çekiyorlardı. Fena kokan, her türlü sıhhi tesisattan mahrum ve hazırlıksız meydana getirilmiş olan bu seyyar hastahanelerde, tabiplerle hemşirelerin yaptıkları büyük hizmetler, her türlü takdirin üzerindedir."* Kressenstein, a.g.e., s.150.

bazı mallarına el konulmak zorunda kalınmıştı. Başkomutan Vekili Enver Paşa, Filistin'de Araplar'ın güvenini kazanmak amacıyla, el konulan malların fiyat listelerini istemişti.¹⁸⁹ 1. Kuvvei Seferiye Komutanı Von Kress, Gazze'ye gelmek üzere Şam-Amman treninde bulunan 4. Ordu Komutanı'na 28 Mart 1917 günü saat 05.00'te: "Şimdi Gazze'den döndüm. 4. Ordunun kazanmış olduğu çok parlak başarıdan dolayı, zati devletlerini tebrik edebilmekle pek sevinçliyim..." diyordu.¹⁹⁰ Ahmet Cemal Paşa, Von Kress Paşaya 28 Mart 1917 günü saat 14.15'te Şu kutlama mesajını göndermişti:

*"Bildirdiklerinizden ve tebriklerinizden dolayı teşekkür ederim. Komutanız altındaki Kuvvei Seferiye kıt'alarının kahramanca savunma ve taarruzlarıyla elde edilen başarıdan dolayı, tebrik eder, tebriklerimle takdirlerimi bütün subay, astsubay ve erlere duyurmanızı, hepsinin gözlerinden öptüğümü ilave etmenizi rica ederim. Gazze Muharebesi, 4. Ordu için övünç vericidir. Birçok yeni başarılar ve şerefler elde edilmesini güvenle bekliyorum. Kahraman Alayların, sancaklarının taltifi hakkındaki teklifinizi yapınız. Binbaşı Tiller'e samimi tebriklerimi ulaştırınız. Size de özellikle tekrar tebriklerimle teşekkürlerimi bildiririm."*¹⁹¹

İngilizler, Birinci Gazze Muharebesi'nde, bizden iki kat daha fazla zayıt vererek,¹⁹² Vadi Gazze batısına çekilmişler, 1. Kuvvei Seferiye Komutanlığı tarafından başarıyı genişletme ve takip hareketi yapılamamış, muhaberesiz muharebe olamayacağı anlaşılmıştır. Albay Von Kress'in komutasında teşkil edilen 1. Kuvvei Seferiye, İngilizler'in Süveyş Kanalı'ndan itibaren Filistin istikametinde başlattıkları taarruzlarını ilk defa Gazze'de durdurmayı başarmıştır.¹⁹³

¹⁸⁹ Başkomutan Vekili Enver Paşa, Ahmet Cemal Paşaya gönderdiği emirde: "Seferberliğin ilanından itibaren, el konulan bilumum maddelere takdir edilen fiyatları gösterir cetvellerin tanzim edilerek, Levazimat-ı Umumiye Riyasetine acil olarak gönderilmesini" istemişti. Başbakanlık Arşivi, Dos.20, G.8.

¹⁹⁰ Gnkur. ATASE Bşk. lığı Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.1, Sina- Filistin Cephesi, s.553-554.

¹⁹¹ a.g.e., s.554.

¹⁹² Birinci Gazze Muharebesi'nde, İngilizler'in kayıplarının 6-7 bin kadar olduğu tahmin edilmişti. Kıt'alarımız tarafından gömülen düşman ölü sayısı 1340'ı bulmuş, ayrıca 200 esir alınmıştı. Birliklerimiz 294 şehit, 1076 yaralı, 1020 kayıp (muhtemelen esir) olmak üzere 2390 kişi zayıt, ayrıca hayvanlardan 99 ölü, 85 yaralı, 109 kayıp vermişlerdi. a.g.a., Kls.3221, Dos.H.-49, Fih.1-17. Von Kress'e göre: İngilizler 4000 kadar kayıp vermişlerdi. Türkler'in kayıbsa; 36 subay, 1391 şehit, esir ve kayıp erden ibaretti. Kressenstein, a.g.e., ss.149-150. Şükrü Mahmut Nedim'e göre: Türkler'in zayıtı; 300 şehit, 1085 yaralı ve 1061 kayıptı. Nedim, a.g.e., s.46. Gungör Cebecioğlu'na göre: İngilizler 2700, Türkler 1500 kişi zayıt vermişlerdi. Gungör Cebecioğlu, "Atatürk ve Güney Cepherimiz," Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1991, s.16.

¹⁹³ Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, c.III, Ks.3, s.355; Sanders, a.g.e., s.193; Armaoğlu, a.g.e., s.128.

3. İkinci Gazze Muharebesi

4. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa, Birinci Gazze Muharebesi'nde olduğu şekilde, Gazze-Birüssebi hattının mutlaka elde bulundurulmasına karar vermişti.¹⁹⁴ İngiliz Hükümeti Genelkurmay Başkanı'na yapılacak hareketin amacının: "Türkleri Kudüs'ün güneyinde bozguna uğratmak ve Kudüs'ün işgali olduğunu" söylemişti.¹⁹⁵ Mısır Genel Komutanı General A.Murray, Doğu Sefer Kuvveti Komutanı General Dobel'e yeni Türk mevziine taarruz için bir plan yapmasını emretmişti. Her iki komutan durum değerlendirmesi yaparak şu hususları kabul etmişlerdi: "Doğudan yani Birüssebi istikametinden yapılacak bir ileri hareket başarı için daha fazla imkan vermekle beraber, su ikmaline ait aşırı güçlükler, böyle bir hareketin elemine edilmesini gerektiriyor. Ancak, Gazze'ye karşı bir cephe taarruzuna mecburiyet veriyor."¹⁹⁶

Filistin Cephesi'nde Gazze'ye yapılan ilk taarruzun başarıyla geri atılmasından sonra, İngilizler'in kısa zamanda takviye edilmiş kuvvetlerle Filistin'e yeniden taarruz edecekleri belli oluyordu. İngiliz taarruzunun Gazze-Birüssebi hattında kabul edilmesine karar verilmiş ve mevzilerin tahkimine başlanmıştı. Gazze-Birüssebi arasındaki mesafe, kuş uçuşu 50 kilometre kadar tutuyordu. Gazze şehriyle Akdeniz arasındaki kumluk arazi, rüzgarın etkisiyle devamlı şekil değiştirdiğinden mevzii hazırlamak mümkün olmuyordu. Bu bölgede sadece üzerinde bitki bulunan arazide kum torbalarıyla tahkimat yapılıyordu. Askerlerimiz, Suriye ve Filistin'deki evlerden teslim edilmiş, çok mükemmel kumaşlardan meydana getirilmiş olan kum torbalarını, ya iç çamaşırı olarak kullanıyor veyahut da kum torbası mukabilinde Bedeviler'den portakal ve sigara satın alıyorlardı. Kum tepelerinin arkaları; tabii siper görevi yaparak, kısmen sığınak teşkil ediyor ve top mermilerinin parça tesirlerini etkisiz hale getiriyordu.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Ahmet Cemal Paşaya göre: "Bu hattın en büyük faydası, sağ (batı) cenahının (kanadının) denize ve sol (doğu) cenahının sola müstenit (bir yere, bir şeye dayanan) bulunarak her halde çevrilmesi imkanının bulunmamasıydı. Bundan başka bu hat elimizde kaldıkça İngilizler daima çöl tarafında kalacak, bizse az çok mamure (bayındır yer, imar edilmiş kent) sayılabilen yerlerde bulunacaktık. Hülasa Gazze-Birüssebi hattı elimizde buldukça İngiliz ve Arap cepheleri arasında vahdet (bir ve tek olma, birlik) tesisi de mümkün olmayacaktı..." Vakıf, a.g.e., s.325.

¹⁹⁵ Winstone, a.g.e., s.375; Nedim, a.g.e., s.48; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.356. Von Kress'e göre: "30 Mart 1917 tarihinde, Mısır'daki İngiliz Başkomutanı Sir Archibald Murray'ın Hükümeti'nden aldığı bir telgrafta, Kudüs'ün zaptına (zorla alınmasına), Mümkün olduğu kadar az (kısa) bir zamanda erişilmesi (ulaşılması) lazım gelen (gereken) hedeflerden biri olarak işaret edilmişti." Kressenstein, a.g.e., s.159.

¹⁹⁶ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.1, Sina-Filistin Cephesi, s.597.

¹⁹⁷ Kressenstein, a.g.e., ss.151-152; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, s.109.

1.kuvvei Seferiye Komutanlığı;3. Piyade Tümeni Gazze'de, 53.Piyade Tümeni Gazze-Atavine arasında, 16.Piyade Tümeni Atavine-Telleşşeria hattında ve 3.Süvari Tümeni Cemame'de olacak şekilde tertiplenmişti.¹⁹⁸ İngilizler,İkinci Gazze Muharebesi başlarken,Türkler'den tüfekte üç,topta iki kat muharebe gücü üstünlüğüne sahip bulunuyorlardı. ¹⁹⁹Türk ve İngiliz birlikleri 16 Nisan 1917'de Gazze-Birüssebi hattında muharebe için tertiplenmelerini tamamlamışlardı. İngilizler,17 Nisan 1917 günü saat 05.30'da karadan ve denizden 3 ve 53.Tümenlerin mevzilerini yoğun şekilde ateş altına almışlardı.²⁰⁰ İngilizler,iki gün aradan sonra tekrar 19 Nisan 1917 günü saat 05.00'te, önceki günlerle mukayese edilemeyecek şiddet ve yoğunlukta, Gazze mevzilerini ateş altına almaya başlamışlardı. Ateş yoğunluğu, 53. Tümenin 163. Piyade Alayı sorumluluk bölgesinde toplanıyordu. İngilizler, bu ateş desteği altında saat 07.30'da taarruza başlamışlardı.²⁰¹ İngilizler,batıdan doğuya 53,52 ve 54. Tümenler taarruz kademesinde,74.Tümen ihtiyatta olmak üzere Gazze genel istikametinde taarruz ediyorlardı.²⁰² 22.Kolordu Komutanlığı,19 Nisan 1917 günü saat 09.30'da gruplara şu emri vermişti:

*"Mecdel bölgesinde her şey sükunet halindedir. İngilizler bütün kıt'alarını geniş bir cepheye yaydıklarından, bizi mevzilerimizden çıkarmak üzere yaptıkları taarruzlarını takviye etmek için, yeterli kıt'aları olmadığı anlaşılmaktadır. İngilizler'in taarruzunu geri atmak bizim için yeterli değildir. Bugün İngilizler'i kesin bir hezimete uğratmalıyız. Bunun için kayıp ve yorgunluk dikkate alınmayacak, bütün tümenlerin İngilizler'in taarruzunu defettikten sonra karşı taarruza geçmelerini emrediyorum. Bu maksat için önce ihtiyatlar söz konusudur. 3 ve 53.Tümenler taarruza geçmek için, Kolordu Komutanlığından ayrıca emir bekleyeceklerdir. Taarruz hareketi Vadi Gazze'den daha ileri geçmeyecektir. Ben, İngilizler'in cepheden yaptığı taarruzun geri atıldığına, 3 ve 53.Tümenlerin temas hattını geçtiklerine dair haber aldıktan sonra, 3.Süvari Tümeni ve 16. Tümenle İngilizler'in sağ (doğu) kanadına kuşatıcı bir taarruz yapmaya çalışacağım. Bu emrin alındığı bildirilecektir."*²⁰³

¹⁹⁸ Sanders,a.g.e.,s.194.

¹⁹⁹ İkinci Gazze Muharebesi'nden önce:İngilizler 40.000 tüfek,170 top,25 uçak;Türkler'se 14.000 tüfek,94 makineli tüfek,1200 mızrak,99 top ve 6 uçak toplamışlardı. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,s.110.EnverZiya Karal'a göre:Gazze Birüssebi hattında Türkler'in 16.000 kişilik kuvvetine karşı, İngilizler'in 40.000 kişilik bir kuvveti bulunuyordu.Karal,a.g.e.,c.IX,s.515.Yusuf Hikmet Bayur'göre:Türkler 30.000, İngilizler 50.000 kişilik kuvvetle tertiplenmişlerdi. Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.356.

²⁰⁰ Winstone,a.g.e.,s.375;Vakit,a.g.e.,s.327.

²⁰¹ Bk. EK-D: İkinci Gazze Muharebesi Harekatı Krokisi.

²⁰² Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,ss.110-111.

²⁰³ a.g.a,Kls.4524,Dos.H-2,Fih.1-15.

İngiliz piyadesi süratle ilerlemeye başlamıştı. Türk topçusu ve makineli tüfekleri,düşmana ağır zayıat verdiriyordu. Gazze'nin güneyindeki ileri mevzilerden ikisi düşmanın eline geçmişti. Düşmanın 53. Tümen cephesine yaptığı taarruz geri atılmış ve yedi tankından üçü tahrip edilmişti. Düşman gaz mermisi de kullanmış,ancak yeterli teknik teçhizat olmadığı için cinsi tespit edilememişti. İngilizler'in 53.Tümen cephesine üç defa tekrarladıkları taarruzları,durdurulmuş ve geri atılmıştı.²⁰⁴ Tümen Komutanı,saat 01.20'de gönderdiği raporda: *"...Nehabir Vadisi'nin doğu ve batı yamaçlarında bulunan bir tümen kadar İngiliz süvarisi Tellelcema istikametinde geri çekildi. Telleşşeria Vadisi'ndeki büyük süvari kuvvetleri de Tellelcema istikametinde çekilmesine devam etmektedir. Tümen sağ kanat Grubunun cephesi ilersinde büyük İngiliz Piyade Kuvvetleri Nehabir Vadisi'ne çekildi..."* demişti.²⁰⁵

İngilizler, 17-19 Nisan 1917 tarihleri arasında icra ettikleri ikinci Gazze Harekatı'nda da Birinci Gazze Muharebesi'nde olduğu şekilde,Filistin Cephesi'ni yarmayı başaramamışlar,büyük kayıplar vererek,yenilgiye uğramışlar ve geri çekilmek zorunda kalmışlardır.²⁰⁶ Ahmet Cemal Paşa, İkinci Gazze Muharebesi'nin sonucunu Enver Paşaya sunmuş: *"...Gazze'de birkaç gündür devam eden İngiliz taarruzunu def ve tart yönünde kazanılan başarı, Padişahımız'ı son derece memnun etmiş ve sevindirmiştir. Bu münasebetle gerek size, gerekse bu muharebeye katılan bütün subay ve erlere Padişahımız'ın selam ve tebriklerini bildiriyorum. Ben de bu zafer dolayısıyla sizi ve bütün silah arkadaşlarımı tebrik eder ve zaferlerinizin devamını dilerim"* mesajını almıştır.²⁰⁷

Ahmet Cemal Paşayla Von Kress Paşa, Telleşşeria'da durum değerlendirmesi yaptıktan sonra, ulaştırma araçlarının noksanlığı, birliklerin yorgunluğu ve cephaneye ikmalinin gecikmesi nedeniyle düşmanın takip edilmesinden vazgeçmişlerdir.20 Nisan 1917 günü akşamı, İngilizler,Ettine-Eşşaluf-Elmansura-Hırbetelmeşrefe-Elasaferiye ve güneye uzanımı, Türkler'se, Gazze- Hırbetsihan- Resmelatavine- Ebuhüreyre-

²⁰⁴ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,s.111.

²⁰⁵ a.g.a.,Kıs.4524,Dos.H-2,Fih.1-25.

²⁰⁶ Karal,a.g.e.,c.IX,s.515;Vakit,a.g.e.,s.328;Nedim,a.g.e.,s.49;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*, c.III,Ks.3,s.356.İkinci Gazze Muharebesi'nden sonra ihtiyaçları sorulan Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Murray,tekrar beş teçhizatlı tümen istemişti. Filistin Cephesi'ndeki Kuvvetleri,muharebe gücü zayıflamış üç tümenden meydana geliyordu. Murray mevcut kuvvetlerine ilaveten,iki tümen ve topçu desteğine ihtiyaç duyuyordu. 25 Nisan 1917'de,Filistin Cephesi'ndeki İngiliz Kuvvetlerinin tüm ihtiyaçları tamamlanmıştı. İngiliz Hükümeti General Murray'a:" *Türk Kuvvetlerini yenilgiye uğratmak için,elinden geleni yapması ve durum müsait olduğunda da Türkleri Filistin'den sürmek için,kazandıklarıyla yetinmemesini* " bildirmişti. Winstone, a.g.e., s.375.

²⁰⁷ a.g.a.,Kıs.3221,Dos.H-53,Fih.1-10.

Ebuyukeyk- Birüssebi hattını, karşılıklı olarak işgal ederek,savunma tertibi almışlardır.²⁰⁸ Filistin'e ikinci defa taarruz eden İngilizler'in,bu Muharebe'de, Türkler'den beş kat daha fazla personel zayıatı verdikleri tahmin edilmiştir.²⁰⁹

İngilizler,İkinci Gazze Muharebesi'nde, hazırlanmış,iyi gizlenmiş ve tanzim edilmiş topçu ateşiyle takviye edilmiş Türk mevzilerine karşı taarruz etmek zorunda kalmışlardı. Türk mevzileri arasında bulunan boşluklar, direnekler, ateşler ve ihtiyatların zamanında kullanılmasıyla kapatılmıştı. İkinci Gazze Muharebesi; sürekli olarak değişen durumları, her iki taraf için geliştirilemeyen fırsatları içeren ve bir tesadüf muharebesi niteliğinde olan Birinci Gazze Muharebesi'nin özelliklerini taşımamıştı. İngilizler'in İkinci Gazze Muharebesi'nde ilk defa kullandıkları tankları ve zehirli gaz bombaları Türkler için sürpriz olmamıştır. Çünkü, bu silahlar kısa süre önce Fransa Cephesi'nde de kullanılmıştı.²¹⁰

İngilizler, sanayi savaşının harp silah ve araçlarına sahip olmalarına rağmen, tankları tek tek kullanarak hareket kabiliyeti,darbe, imha ve tahrip gücünden istifade edememişler, kullandıkları kimyasal harp maddelerinin (kan zehirleyici gazların) çölde kumlar tarafından emilerek etkisiz hale getirileceğini hesaplayamamışlar, kara, deniz ve hava kuvvetleri arasında müşterek hareket esaslarına uygun olarak koordinasyon ve işbirliğini yapamadıklarından kara hareketına yeterli derecede deniz topçusu ateşi ve yakın hava desteği sağlayamamışlardı. Türkler, Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'nde; Süveyş Kanalı'ndan itibaren, ilk defa düzenli ve etkili bir savunma hareketi icra ederek İngilizler'i Filistin Cephesi'nde durdurmayı başarmışlardır. Böylece, İkinci Gazze Muharebesi de Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığının aleyhine sonuçlanmıştır.²¹¹

²⁰⁸ Gnkur.Atase Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.1,*Sina- Filistin Cephesi*,s.636.

²⁰⁹ İkinci Gazze Muharebesi'nde, Türkler, 402 şehit, 1364 yaralı, 247 kayıp olmak üzere toplam 2013 kişi zayıat vermişlerdi. İngilizler'den bir subay, 300 er sağlam, 5 subay, 163 er yaralı olarak esir alınmıştı. İngilizler'in ölü, yaralı, esir ve kayıp olarak zayıatlarının 8000-10000 arasında olduğu tahmin ediliyordu. Kressenstein, a.g.e., s.158;Cebecioğlu, a.g.e.,s.17.Cemal Paşaya göre Türk kayıpları:10 subay,276 er şehit;12 subay,744 er yaralı;14 subay,571 er kayıp olmak üzere toplam 1627 kişidir. Vakıf,a.g.e.,s.324. İngiliz kaynaklarında:17,18,19 Nisan 1917 tarihlerinde; 43 subay, 966 astsubay ve er ölü, 257 subay, 4102 astsubay ve er yaralı, 42 subay, 1534 er kayıp olmak üzere toplam zayıatları, 6444 kişi olarak belirtilmiştir. Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.1,*Sina-Filistin Cephesi*, s.650. Şükrü Mahmut Nedim'e göre:İkinci Gazze Muharebesi'nde Türkler'in 1600 şehit,yaralı ve kayıp ,İngilizler'inse 6000 ölü,300 esir olmak üzere tolam 6300 kişi zayıatları olmuştur. Nedim,a.g.e.,s.49.

²¹⁰ Nedim,a.g.e.,s.50;Belen,*Birinci Cihan Hrb'i'nde Türk Harbi*,c.IV,s.111.

²¹¹ Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,s.311; Armaoğlu,a.g.e.,s.128.

İngilizler, Birinci Gazze Muharebesi'nde Hanyunus'tan Vadi Gazze'ye kadar, İkinci Gazze Muharebesi'nde ise Vadi Gazze kuzeyinde bulunan çıkış arazisini ele geçirerek, müteakip hareket için avantaj sağlamışlardır. İkinci Gazze Muharebesi'nin sona erdiği 19 Nisan 1917 tarihinden, Üçüncü Gazze Muharebesi'nin başladığı 31 Ekim 1917 tarihine kadar, tarafların durumunda önemli bir değişiklik olmamıştır.

4. Üçüncü Gazze Muharebesi

a. Muharebe Öncesi Gelişmeler

İtalya;İngiltere,Fransa ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmalarından sonra elde edeceği toprak kazançları üzerine,20 Mayıs 1915'te İtilaf Devletleri yanında Birinci Dünya Harbi'ne katılmıştı.²¹² İngiltere 11 Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçirmiş, 12 Mart 1917'de Rusya'da Bolşevik ihtilali olmuş, 2 Nisan 1917'de Amerika, Almanya'ya karşı savaş ilan etmişti.²¹³ İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 16 Mayıs 1916'da gizli olarak yapılan Sykes-Picot Antlaşması'ndan İtalya haberdar edilmemişti. İtalya bu gizli antlaşmayı öğrenmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Orta Doğu'nun paylaşılmasında hak sahibi olmak istemişti. 12 Mart 1917'de Bolşevik İhtilali'nin olması ve Rusya'nın Sykes-Picot Antlaşması'nı açıklaması İtalya'yı korkutmuştu. İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 21 Nisan 1917'de St.Jean de Maurienne Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre: *"İtalya Sykes-Picot Anlaşması'nı kabul ediyordu. Buna karşılık, Mersin hariç, Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgeleri İtalya'ya veriliyordu. İngiltere ve Fransa İzmir'de birer serbest liman kurabileceklerdi. İtalya da Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da serbest limanlara sahip olacaktı."*²¹⁴ Bu antlaşmayla İtalya da İtilaf Devletleri'nin Birinci Dünya Harbi'nden sonra yapacakları paylaşma planında payını genişletmiştir. Rusya'daki geçici hükümet iktidardan düşünceye kadar St.Jean de Maurienne Antlaşması'nı onaylamamıştır.

²¹² Fromkin,a.g.e.,s.390.İtalya,26 Nisan 1915'te İngiltere, Fransa ve Rusya'yla Londra'da bir antlaşma daha imzalamıştı. Bu Antlaşmaya göre:"...Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları paylaşıldığında,Antalya bölgesi İtalya'nın olacak,Alman sömürgeleri paylaşıldığındaysa İtalya'nın Trablusgarp ve Eritre (Habeşistan) sömürgeleri genişletilecekti. Buna karşılık İtalya bir ay içinde savaşa katılacaktı." Gerçekten İtalya, 20 Mayıs 1915'te Avusturya-Macaristan'a savaş ilan ederek, Birinci Dünya Harbi'ne katılmıştı. Armaoğlu,a.g.e.,ss.117-118.

²¹³ Arı,a.g.e.,s.271; Armaoğlu,a.g.e.,ss.128-132; Karal,a.g.e.,c.IX,ss.503-507;Üçok,a.g.e., s.306,309.

²¹⁴ Selahattin Tansel,*Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*,c.I,İstanbul,Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları,1991,s.160;Armaoğlu,a.g.e.,ss.135-136;Karal,a.g.e.,c.IX,ss.545-546; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III,Ks.4, s.29.

İngiltere'nin, İkinci Gazze Muharebesi'nin bitmesini müteakip bir gün sonra İtalya'yayla bu antlaşmayı imzalaması, Filistin Cephesi'nde taarruza devam edeceğinin emaresini vermiştir. İngilizler, Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'nde başarılı olamayınca, Filistin'e yeni bir hareket yapmak üzere hazırlıklara başlamışlardı.²¹⁵ Araplar, Mekke, Cidde, Taif, Yanbu ve Vech'i ele geçirerek, Hicaz'ın işgalini tamamlamışlar ve Filistin Cephesi'ne yaklaşmışlardı.²¹⁶

(1) Arap Askerlerin Değiştirilmesi

Ahmet Cemal Paşa, Mısır'da isyan çıkarmak amacıyla, Birinci ve İkinci Kanal Harekatları'nda çoğunluğu Araplar'dan kurulu birlikler kullanmış, ancak, başarılı olamamıştı. Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'nde Türk askerlerden teşkil ettiği tümenlerini cephede kullanan Ahmet Cemal Paşa, İngilizler'i Gazze-Birüssebi hattında durdurmayı başarmıştı. İngiliz Savaş Bakanlığı'nda hazırlanan ve "Arap Hareketi'ne ilişkin Not" başlığını taşıyan 21 Kasım 1915 tarihinde Dışişlerine aktarılan bir belgede: *"...Türkler'in çok yakın bir zamana kadar Arap askerlerini ateş hattına yerleştirmeye cesaret edemedikleri, hatta birçok kere isyan çıktığı, Türk Ordusunda 100 bin kadar Arap bulunduğu, 23,25,26,27,42,43 ve 44. Tümenlerin tümüyle; 21,22,24,39,40 ve 41. Tümenlerinse kısmen Suriyeliler'den teşkil edildiği, Mezopotamya bölgesindeki 35,37 ve 38. Tümenlerin tümüyle, 36. Tümeninse kısmen Arap olduğu"* ifade ediliyordu.²¹⁷

Birinci Dünya Harbi başlarken Osmanlı İmparatorluğu'na sadık görünen Araplar arasında, İngiliz propagandasının da etkisiyle gelişen Türk düşmanlığı duyguları isyana dönüşmüş ve 5 Haziran 1916'da başlayan Arap İsyan'ı Osmanlı Ordusunda bulunan Arap askerlerin de duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını çok olumsuz şekilde etkilemişti.²¹⁸ Filistin Cephesi'ndeki savaşın başlangıcında, birliklerimizin personel mevcutlarının çoğunluğunu Arap erler teşkil ediyordu. Daha sonra, Anadolu'dan getirilen tümenler ateş hattına, Arap tümenleriye, cephe

²¹⁵ İngilizler, Birinci Gazze Muharebesi'ni Süveyş Kanalı'nın güvenliğini sağlamak, İkinci Gazze Muarebesi'niyse Filistin'i ele geçirmek amacıyla icra etmişler, ancak tüm gayretlerine rağmen başarılı olamamışlardı. Cebecioğlu, a.g.e., s.22.

²¹⁶ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.VI, s.253.

²¹⁷ Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, s.90.

²¹⁸ Arap askerleri, Filistin Cephesi'nden önce, Çanakkale Cephesi'nde başarılı olmuşlardı. Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşı'ndaki 19. Tümeni de; biri iyi durumdaki Türk, kalanı da son derece zayıf durumdaki iki Arap Alayından oluşmaktaydı. Mustafa Kemal birkaç hafta içinde askerlerini birinci sınıf bir askeri kuvvete dönüştürmüştü. H.C.Armstrong, *Bozkurt, Kemal Atatürk'ün Yaşamı*, 5.b., çev.Gül Çağalı Güven, İstanbul, Arba Yayınları, 1997, s.42.

gerisine alınmıştır. Ahmet Cemal Paşa, Arap İsyanı'ndan sonra Filistin Cephesi'ndeki Arap askerlerini, Anadolu'nun batısında bulunan Türk askerleriyle değiştirmek istemişti. Filistin Cephesi Komutanı General Von Kress Araplar'ın yerine Türkler'in verilmesini teklif etmişti.²¹⁹ Enver Paşa, Ahmet Cemal Paşanın Filistin Cephesi'nde bulunan 18 Arap Taburunun, General Liman Von Sanders'in Ege sahillerinde bulunan 5. Ordusunun 18 Türk Taburuyla değiştirilmesini istiyordu. Liman Von Sanders, Arap ve Türk taburlarının değiştirilmesine karşı çıkmış, Enver Paşayı ikna edemeyince, Alman Sefiri Von Kühlmann'a 23 Nisan 1917'de, şu telgrafı çekmişti:

*"Enver Paşa, benim ciddi tavsiyelerimi hiç dikkate almaksızın 4. Ordudan göndereceği taburlarla 5. Ordunun taburlarının değiştirilmesini emrediyor. Hükmü halen geçerli olan bahis konusu emre göre, bu taburların sayısı 18'dir. 4. Ordunun vereceği taburların düşman karşısında işe yarar durumda olmadığını oradaki Alman subaylarından öğrenmiş bulunuyorum. Bu taburlar ne talim ve terbiye görmüşler ve ne de disiplin altına alınmışlardır. Alman komutası altındaki 5. Ordu için bu değişikliğin askeri bakımdan imkansızlığı konusunda, Binbaşı Niemann'a gerekli bilgi verilmiştir. Politik bakımdansa, hemen tamamen Rumlar'ın oturduğu sahillere yakın ve düşman işgalindeki adalardaki casusluk faaliyetleriyle firarların önlenmesi, bu disiplinsiz Arap Taburlarıyla imkansız hale gelecektir. Bu nedenle, 5. Ordu Komutanlığından istifa etmek zorunda kaldım. İmparator Hazretlerine bilgi sunulmasını rica ederim."*²²⁰

Mareşal Liman Von Sanders, 28 Nisan 1917'de Almanya Genelkurmay Başkanı General Ludendorf'a da şu telgrafı çekmişti :

*"Kanaatim odur ki, Cemal Paşanın disiplinden tamamen yoksun Arap taburları, Anadolu sahilinin Türkler tarafından baskı altında tutulan Rum ahalisi arasına sokulacak olursa, buradaki askeri ve siyasi işleri yürütmek imkansız hale gelecektir. Bu durumun bir sonucu olarak, bahis konusu Rum ahali, bütün cephe boyunca birkaç kilometre ötedeki adalarda ve İngiliz gemileri içinde bulunan Venizelos birlikleriyle temasa geçerse, şimdiye kadar bozulmamış bu biricik Türk Cephesi'nde de çok kötü sonuçlarla karşılaşılacağı muhakkaktır."*²²¹

²¹⁹ İkinci Gazze Muharebesi'nden sonra, Almanyalı Von Kress Paşanın komutasında Filistin Cephesi Komutanlığı kurulmuş ve emrine şu birlikler verilmişti: Gazze'de 3 ve 53. Tümenler Albay Refet (Tümgeneral Bele)'in komutasında 22. Kolorduyu, 16 ve 54. Tümenler Albay İsmet (Orgeneral İnönü)'in komutasında 20. Kolorduyu teşkil etmişlerdi. Kressenstein, a.g.e., s.167. Albay İsmet, Üçüncü Gazze Muharebesi'nden önce 20. Kolorduyu Albay Ali Fuat (Orgeneral Cebesoy)'a teslim ederek 3. Kolordu Komutanlığına atanacaktır.

²²⁰ Sanders, a.g.e., s.189.

²²¹ a.g.e., ss.198-199.

General Liman Von Sanders, Araplar ve Rumlar arasında irtibat kurularak Batı Anadolu'da Rumlar'ın isyan başlatılabileceğinden çekinmiştir. General Ludendorf'un müdahalesiyle değiştirilecek tabur miktarı 11'e indirilmiş ve Liman Von Sanders de istifadan vazgeçmiştir. Liman Von Sanders, Türk Askeri hakkında : *"Türk askeri, özellikle Anadolu askeri mükemmeldir. Bu insanlara biraz itina göstermekle, gereği kadar yiyecek sağlamakla, iyi bir talim, sakın ve güvenli bir sevk ve idareyle en büyük görevler yaptırılabilir "* değerlendirmesini yapmıştır.²²²Türk askeri, kendisine yapılacak muamelede itina ve dikkat ister, komutanlarına güvenirse çok olumsuz koşullarda bile başarılı olabilir.

(2) Enver Paşa, Ahmet Cemal Paşa Anlaşmazlığı

Başkomutan Vekili Enver Paşayla Bahriye Nazırı ve 4.Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa,İkinci Gazze Muharebesi'nden sonra,Filistin Cephesi'nde İngilizler'e karşı uygulanacak hareket tarzları üzerinde anlaşamıyorlardı. İktidarda bulunan İttihat ve Terakki Patisi'nin en güçlü üç kişisinden ikisi arasında başlayan bu çatışma,Filistin Cephesi'ndeki başarısızlıkların da başlangıcını teşkil etmiştir. Enver Paşa,doğacak fırsatlardan istifade ederek yapılacak bir karşı taarruzla, İngilizler'in her türlü desteğini sağladıkları Mısır'la irtibatlarının kesilerek,Akdeniz'e dökülmesini,Ahmet Cemal Paşaysa savunmada kalarak,düşmanın muharebe gücünün zayıflatılmasını düşünüyordu.²²³ İnisiyatif ve muharebe gücü üstünlüğüne sahip olan İngilizler'in, Gazze Vadisi batısında uzun süre savunma durumunda beklemeleri düşünülemezdi. Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'nde taarruz için Gazze Vadisi kuzeyinde çıkış arazisi ele geçirmişlerdi. Türkler'in koşulları her geçen gün daha olumsuz hale gelmekteydi. Üçüncü Gazze Muharebesi öncesinde, 53.Tümenin 161.Piyade Alay Komutanı'nın verdiği rapor, birliklerin yaşadıkları çok olumsuz koşulları şöyle açıklamaktadır:

²²² a.g.e., s.223. Filistin Cephesi'nde en son görev olarak 8.Ordu Komutanlığı yapan Von Kress Paşa, Türk ve Arap erleri hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır :*"Türk Ordusunun erleri gerçekten mükemmeldi. Ordunun temelini oluşturan Anadolu insanı birçok askeri niteliklere sahip, mükemmel, cesur, kanaatkâr, gözüpek, dayanıklı, muti (itaat eden,baş eğen), mütevekkil (her işi Tanrı'ya bırakıp başına gelenlere ve geleceklere razı olan,Kadere boyun eğen) ve sadık bir askerdir. Arap...Anadolu gibi itimada değerli (layık) değildir."*²²² Kressenstein,a.g.e.,s.24.Von Kress paşa, Filistin Cephesi'nde kullanılan Türk atları hakkında da: *"Türkiye'de mükemmel bir surette yetiştirilen Anadolu atları çok dayanıklı, kabiliyetli ve kanaatkârdırlar"* diyordu.²²² a.g.e.,s.25. Von Kress Paşa, Filistin Cephesi'nde devamlı olarak Türk askeri istiyordu. Ahmet Cemal Paşanın teklifiyle Enver Paşa, Anadolu'nun batısındaki Türk erlerini Filistin Cephesi'ndeki Arap erlerle değiştirmek istemiş, Liman Von Sanders Paşanın karşı çıkması sonucu, kısmî uygulama yapılmıştı.

²²³ Karal,a.g.e.,ss.515-516.

"Alay, Gazze Muharebeleri'nin başlangıcından itibaren, avcı siperlerinde bulunmaktadır. Alay, en iyi subaylarını feda etmek zorunda kalmış, iyi eğitim görmüş erlerini de çeşitli nedenlerle kaybetmiştir. Her gün düşman topçu ateşinden üç beş kişi kurban verilmektedir. Muharebe gücünün onda dokuzu kaybedilmiş, bölüklerin komutası şimdi genç, tecrübesiz ve yetiştirilmeye muhtaç subayların elinde kalmıştır. Şimdiye kadar kayıpları tamamlamak üzere gönderilen ikmal erlerinin pek azı hariç, diğerleri hiç eğitilmemiş, hatta, tüfek tutmasını dahi bilmiyorlar, bunlar, elbisesiz, hatta gömleksiz olarak gelmekte, hiçbirisi askerlik ruhu taşımamaktadır. Bu Alaydaki altı haftalık hizmetim sırasında gördüklerimi açık ve gerçeğe tam uygun olarak arzı bir vatan borcu bilirim..."²²⁴

Çoğunluğu bu durumda bulunan 4.Ordu birliklerinin psiko-sosyal gücü de bozulmuştu. Bu durumda, süratle özellikle cephede birliklerin içinde buldukları olumsuz koşullar düzeltilmeli ve kuvvet dengesi sağlanmaya çalışılmalıydı. Başkomutan Vekili ve 4.Ordu Komutanı arasında yapılan gereksiz yazışmalarla zaman kaybediliyordu. İngilizler, zamanı iyi kullanarak, taarruz hazırlıklarını titizlikle sürdürüyorlardı. Ahmet Cemal Paşa, 7 Mayıs 1917'de: "4.Ordu Komutanlığının şimdiki durumu gerçekte bir ordu grubu komutanlığıdır...4.Ordu Komutanlığının Suriye ve Hicaz Ordular Grubu Komutanlığı unvanıyla adlandırılması hatıra gelmekteyse de keyfiyetin şahsıyla ilişkisi bulunmasından, bunu yüksek tensiplerine arz ederim" demişti.²²⁵

Ahmet Cemal Paşa, Filistin Cephesi'ndeki 4. Ordu Komutanlığının Ordular Grubuna dönüştürülerek, teşkilatının büyütülmesini, gücünün artırılmasını, emir ve komuta birliği sağlanmasını istemiş, ancak, bu teklifi, Başkomutan Vekili Enver Paşa tarafından uygun bulunmamıştı. Ahmet Cemal Paşanın bu teklifine Enver Paşanın olumsuz yaklaşımı, İttihat ve Terakki Partisi'nin lider kadrosu arasında mevcut olan anlaşmazlığın daha da şiddetleneyeceğinin emaresini veriyordu.²²⁶ Albay İsmet, Ahmet Cemal

²²⁴ Kressenstein, a.g.e., s.168. Gazze-Birüssebi hattında Cephe Komutanı olan Von Kress Paşa, hastahanelerde devamlı olarak 10.000 askerin yattığını belirterek, Ağustos 1917'de bir sabah Telleşşeria'da bulunan bir Türk hastahanesini ziyaret ettiğini ve gördüklerini şöyle açıklamıştır: " Sıcak Bedevi çadırlarında dehşetli sıcaktan ve milyarlarca sinekten azap çeken ve sert taşlık zeminde şiltesiz yatan zavallı hastalardan bir tek kişiye bile ne bir yudum süt, ne de bir portakal ve yumurta verilemediğini tespit etmiştim." a.g.e., s.169.

²²⁵ a.g.a., Kls.3221, Dos.H-56, Fih.1-30.

²²⁶ Vakit Gazetesi'ne göre: " Cemal Paşayla Enver Paşa arasında Umumi Harp (Birinci Dünya Harbi) esnasında zuhur eden ihtilafın başlangıcı hakikatte bu mesele değildir. İttihat ve Terakki'nin bu iki askeri başı arasında öteden beri mevcut olan rekabet, 1915 senesi içinde kendini göstermiştir. Bunu o vakit Türkiye'yle hali hareketi olan (harp halinde bulunan) İtilaf Devletleri haber almışlar, bu vaziyetten istifade etmek istemişler, Suriye'de Cemal Paşaya krallık vadederek Enver paşa ve daha doğrusu

Paşanın Filistin Cephesi'ndeki konumunu ve otoritesini: "4.Ordu Komutanı Cemal Paşa,Suriye'de adeta devlet içinde devlet gibi kudretliydi" sözleriyle ifade etmiştir.²²⁷

Ahmet Cemal Paşayı yakından ilgilendiren bir konu da, Alman Generali Falkenhayn'ın²²⁸ 7 Mayıs 1917'de Türkiye'ye gelmesiydi.²²⁹ Başkomutanlıkça, 12 Mayıs 1917'de verilen emirde, Irak Cephesi'ndeki 6. Ordunun şimdiki durumuyla Sonbahar'da Bağdat'a yaptırılması düşünülen taarruzu yerinde incelemek amacıyla, Türkiye'ye gelmiş bulunan Alman Generali Von Falkenhayn'ın bu günlerde Irak'a hareket edeceği, dönüşünde belki 4.Orduyu ziyaret edeceği ve karşılanması istenmişti. Mareşal Falkenhayn,bu geziden sonra,iki orduyla Irak Cephesi'nde taarruz ederek, Bağdat'ı geri almayı planlayacaktı.²³⁰

General Falkenhayn, 7 Mayıs 1917'de İstanbul'a, Irak Cephesi'ni inceledikten sonra, 16 Mayıs 1917'de Halep ve oradan da 4.Ordu Karargahının bulunduğu Kudüs'e gelmişti. General Falkenhayn'ı, Ordu Karargahında Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa, Kurmay Başkanı Albay Ali Fuat (Orgeneral Erdem) ve Von Kress Paşa karşılamışlardı. General Falkenhayn, Türk Başkomutanlığınca taarruz imkanlarını incelemek üzere görevlendirildiğini açıklamış, bunun üzerine 4.Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa tarafından: " *Filistin Cephesi'nde İngilizler'e taarruzun hiçbir esasa dayanamayacağı,sözü edilen yedi tümenin bu amaç için yeterli olamayacağı, taarruza başlamadan önce en az bir aylık yiyecek maddesi depo etmek gerektiği, Kanal Taarruzu'nda bundan daha az bir kuvvetin bir yıl çalışıldığı halde bir haftalık bile yiyeceğinin sağlanamadığı*" ifade

---

Hükümet-i Merkeziye aleyhine kıyam (isyan) ettirmek fikrine düşmüşlerdir." Vakit, a.g.e.,s.333.

²²⁷ Sabahattin Selek (haz.) ,İsmet İnönü, *Hatıralar*, c.I, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s.109;Nedim,a.g.e.,s.157.

²²⁸ Mareşal Falkenhayn,Birinci Dünya Harbi başlarken Almanya Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunmaktaydı.1914-1916 yılları arasında bu görevde bulunan Prusyalı Falkenhayn,Fransız Generali Peten'in Verdün Kalesi savunmasında başarılı olamamış,görevden alınarak yerine Mareşal Hindenburg atanmıştı. Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.313; Paul Kennedy,*Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri,1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar*, çev.Birtane Karanakçı,7.b.,Ankara,Türkiye İş Bankası Yayınları,1998,ss.305-306.

²²⁹ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.369; Nedim, a.g.e.,s.53; Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV,s.113.

²³⁰ Vakit,a.g.e.,s.330.Karargah-ı Umumi Harp Ceridesi'ne göre: "*İngilizler'in Bağdat'ı almaları,Bütün Şark'ta ve Arabistan'da bir su-i (kötü) tesir hasil etti,bunun için askeri olmaktan ziyade siyasi bir maksatla Alman Umumi Karargahı Bağdat'ın geri alınmasını,İngilizler'e taarruzu iltizam (lüzum,kendisi için gerekli sayma) eyledi ve Osmanlı Karargah-ı Umumisine iltibas (kayıрма,arka çıkma,yapılmasını isteme, dilekte bulunma) ederek,lazım gelen nakdi ve askeri yardımda bulunacağını vadetti."* Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,s.113.

edilmişti.²³¹ Başkomutan Vekili Enver Paşa, durumu yerinde görmek ve incelemelerde bulunmak üzere, Filistin Cephesi'ne gitmeye karar vermişti. Von Kress Paşa bunun üzerine son durum hakkındaki düşüncelerini 8 Haziran 1917'de 4.Ordu Komutanı'na şu şekilde bildirmişti:

"İngilizler'in Filistin'i ele geçirmeye kararlı olduklarına şüphe yoktur...Filistin'in kaybı Bağdat'a karşı yapılacak harekatı imkansız kılacağı gibi Filistin'le birlikte Hicaz'ın da elden çıkmasına yol açacaktır. İngilizler, mevcutlarının %60'ını elde buldursalar dahi beş Türk tümenini kuvvetli mevzilerden atamayacaklarını kendileri de kabul ediyorlar. Buna rağmen ben kesin olarak taarruzun birkaç hafta sonra yapılacağı kanısındayım. İngilizler'in, deniz ve demiryolundan faydalanmak için asıl taarruzlarını Gazze kesimine yapacaklarını tahmin ediyorum. Ancak kesin olarak sanıyorum ki, bu asıl taarruzdan önce Birüssebi'yi ele geçirmek isteyeceklerdir. Eğer Birüssebi su tesisleri tahrip edilecek olursa, İngilizler'in sağ yanlarını tehdit edecek olan korku ortadan kalkmış olacaktır..."²³²

Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa, Von Kress Paşa'dan aldığı raporu Başkomutanlık Vekaleti'ne göndermişti. Başkomutan Vekili Enver Paşa, 13 Haziran 1917'de 4.Ordu Komutanlığına şu cevabı vermişti:

"İngilizler taarruz edecek olurlarsa, ben bunun Gazze kesimine yapılacağını daha kuvvetli bir ihtimal sayar ve düşmanın Birüssebi'yi ele geçirmek amacıyla, yapabileceği taarruzun bu günkü duruma göre ancak süvari kuvvetiyle yapılabileceğini göz önüne alırım. Ve bu duruma göre hiçbir zaman büyük tehlike dolayısıyla, asıl kuvvetlerimizi yan tarafta bırakarak piyadesiyle Birüssebi istikametinde ilerlemesini muhtemel bulmam...Birüssebi Garnizonunu,topçu ve makineli tüfeklerle teçhiz edilmiş, yalnız bir piyade alayı tarafından bir direnek biçiminde tahkim ve takviye ederek, Birüssebi'nin elde tutulması sağlanmış olur..."²³³

²³¹ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi,c.IV,Ks.2,Sina-Filistin Cephesi*,Ankara,Gnkur.Basımevi,1986,ss.58-59.Von Kress Paşaya göre: " General Cemal'in Irak teşebbüsüne ve Sina-Filistin Cephesi'nde yapılacak bir taarruza karşı muhalefeti, evveleminde(işin başlangıcına,her şeyden önce) tamamen maddi ve fikrimce de haklı bir endişenin mahsülüydü. Bu meyanda iki adam –General Von Falkenhayn ve Cemal Paşa-arasında bir müneferet (nefret etme,sevişmeme) vardı;birbirleriyle münasebetleri,ilk tesadüften itibaren gergin ve gayri dostaneydi. Cemal,Kilikya'nın Suriye'nin ve Filistin'in yalnız tacı eksik kralı olarak,Osmanlı Devleti'nin Arap vilayetlerindeki yüksek bir komutanlığının Alman Generali Von Falkenhayn'e tevdi edilmesiyle mevkiinin fena halde sarsılacağından haklı olarak korkuyordu." Kressenstein,a.g.e.,s.171.

²³² a.g.a.,Kls.3221,Dos.H-60,Fih.1-27.

²³³ a.g.a.,Kls.3221,Dos.H-61,Fih.1-26.

Başkomutan Vekili Enver Paşa, Ordu ve Kolordu Komutanlığının düşüncelerine katılmıyor. Düşmanın asıl taarruzu Gazze bölgesinden yapacağını değerlendiriyor ve Birüssebi bölgesini önemsemiyordu. Enver Paşa, Orduların son durumunu görüşmek üzere, Ordu Komutanlarının katılımlarıyla 24 Haziran 1917'de Halep'te bir toplantı yapılmasını istemişti. Halep toplantısına; Başkomutan Vekili Enver Paşa, Kafkas Orduları Grubu komutanı Ahmet İzzet Paşa, Bahriye Nazırı ve 4.Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa, 2.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa (Atatürk),6.Ordu Komutanı Halil Paşa, Başkomutanlık Karargahı Kurmay Başkanı Bronzart Paşa, Harbiye Nazırlığı Müsteşarı Mahmut Kamil Paşa, 4.Ordu Kurmay Başkanı Albay Ali Fuat(Orgeneral Erdem),3.Ordu Komutanı adına kurmay Başkanı Von Goze, Kafkas Orduları Kurmay Başkanı Yarbay Von Falkenhavzen ve 6.Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kreçman katılmışlardı.²³⁴Enver Paşa, cepheyi denetlemesi sırasında savunmanın tertiplenmesini uygun görmekle birlikte, İngilizler'in sağ (doğu) kanat gerilerine bir taarruz yapılması düşüncesinden vazgeçmemişti. Halep toplantısında her ordu komutanı kendi ordusunun durumunu anlatmıştı. Enver Paşa,Halep toplantısı hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

*"Ben bu sırada başka bir şeyle meşguldüm. Ordu Komutanlarının bazılarını Halep'e davet ettim. Onlarla bu esas konusmak istiyorum. Düşüncem; Bağdat'ı bir taarruzla geri almaktır. 2.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşanın komutasında bir 7.Ordu kurmak ve bu orduyla Halil Paşanın komutasındaki 6.Orduyu Yıldırım Grubu adı altında bir Ordu Grubu Komutanlığının emrine verip, Bağdat üzerine göndermektir. Hangi cephelerden hangi tümenlerin alınması gerektiğini tümüyle tespit ettim. Ordular Grubu Komutanlığı için de Almanya bize General Falkenhayn'ı verdi. Sanıyorum ki, bu görevi iyi başaracaktır."*²³⁵

²³⁴ Armstrong,a.g.e.,s.60; Çankaya,a.g.e.,s.18; Arı,a.g.e.,s.283; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2,Sina-Filistin Cephesi, s.69; Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa,c.III,ss.313-314; Nedim, a.g.e., ss.53-54; Vakit,a.g.e.,s.334;Bayur,Türk İnkılabı Tarihi, c.III,Ks.3,s.368; Cebecioğlu, a.g.e.,s.23; Belen,Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi,c.IV,s.114.

²³⁵ Cebecioğlu,a.g.e.,s.23; Vakit,a.g.e.,ss.333-334; Aydemir,Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa,c.III,s.314.Halep toplantısında,komutanlar arasında daha başlangıçtan itibaren görüş farklılığı ortaya çıkmıştı. Ahmet Cemal Paşa Bağdat seferini uygun görmemişti. Başkomutan Vekili Enver Paşa toplantı sonunda düşüncesini:"Umum Karargah,bu Bağdat Harekatı'na karar verdi. Almanya'dan en müktedir bir komutan aldı. Bundan başka,altı hafif Alman taburu,birçok makineli tüfek birliği vs.den mürekkep bir Alman fırkasıyla bazı Alman topçu bataryalarının da yardımını temin etti. Binaenaleyh,bu hareketten vazgeçmenin imkanı yoktur..."şeklinde açıklamıştı. a.g.e.,s.335.Ahmet Cemal Paşa,Başkomutan Vekili Enver Paşayı ikna edemeyince, Sadrazam Talat Paşaya:" Şimdi Bağdat'ı kurtaralım diye uğraşırken,çok yakın bir zamanda,Kudüs veya Şam'ı kurtarmakla meşgul olacağımızdan korkuyorum..."

İngiliz Kuvvetlerinin komuta heyetinde Haziran 1917'de önemli bir değişiklik olmuştu. İngiliz Harbiye Bakanı, Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Murray'a 11 Haziran 1917'de gönderdiği telgrafta: "*Harp Kabinesi, yapmış olduğunuz iyi hizmeti tamimiyle takdir etmekle beraber emir ve komutada bir değişiklik yapılmasını lüzumlu görmüş ve sizin yerinize General Allenby'in atanmasına karar vermiştir...*" ifadesini yazmıştı.²³⁶ General Sir Edmond Allenby, 27 Haziran 1917'de Kahire'ye gelerek, 28 Haziran 1917'de Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı görevini teslim almıştı. İngilizler'in Avrupa Cephesi'nde tecrübe ve başarı kazanmış bir generali Filistin Cephesi'ne göndermeleri,büyük çaplı bir taarruza hazırlandıklarının emaresini vermişti.²³⁷ General Murray,yeterli seviyede hazırlık yapmadan bir ay içinde iki defa Gazze'ye taarruz etmiş ve başarılı olamamıştı. General Allenby,Ekim 1917 ayı sonuna kadar hazırlık yapmayı planlıyor ve General Murray'ın hatasını tekrar etmek istemiyordu.²³⁸ General Allenby, Filistin muharebelerinin son hedefini; Türkler'in yenilgiye uğratılarak kuvvetlerinin imha edilmesi, Kudüs'ün ele geçirilmesi ve Filistin'den çıkarılması olarak tespit etmişti.²³⁹

Enver Paşa,İngilizler'in harp sahnelerinde tecrübe kazanmış temayüz etmiş, üstün komutanlık ve liderlik niteliklerine sahip bir generali cephemize göndermelerini;Filistin'i işgal etmeye karar verdikleri şeklinde değerlendirmiş,Filistin'in kaybedilmesini normal karşılamış,ancak Anadolu'nun yumuşak karnına karşı meydana gelecek tehdidin farkına varamamıştı. Enver Paşa; General Allenby'ın Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığına atanmasından sonra, Alman Başkomutanlığına çektiği telgraftaki: "*...Nihayet, düşmanın Filistin'i işgaline engel olunamazsa, bu ne genel durum üzerinde kat'i bir tesir husule getirir, ne de Türkiye için*

---

diyerek bu konudaki endişesini dile getirmişti. Cemal,Cemal Paşa,Hatıralar,ss.147-157.Üst rütbeli Türk Subayları da Ahmet Cemal Paşanın görüşlerine katılıyorlar,Enver Paşanın Bağdat'ı geri almak düşüncesini uygun görmüyorlar ve Irak Cephesi'ndeki taarruzun Osmanlı İmparatorluğu için yeni bir felaket getireceğini değerlendiriyorlardı. Kressenstein,a.g.e.,s.163.

²³⁶ Karal, a.g.e., c.IX,s.515; Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.424;Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*, s.40; Winstone,a.g.e.,ss.375-376.

²³⁷ Kressenstein,a.g.e.,s.168.

²³⁸ General Allenby,Filistin Cephesi'ne atandığı zaman:"*Her Türk askerine karşılık,asgari dört İngiliz askeri tahsis edilmedikçe,hücumu tekrar etmeyeceğini*" söylemişti. Vakit,a.g.e.,s.329.

²³⁹ Cebecioğlu, a.g.e., s.38.İngiltere Başbakanı Lloyd George, General Allenby'dan: "*Kudüs'ü alarak İngiliz halkına bir Christmas hediyesi vermesini*" istemişti. Volkan, a.g.e.,s.144.Başbakan Loyd George aynı talimatı eski Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Murray'a da vermiş,ancak o, Gazze Muharebeleri'nde Türk cephesini yarmayı başaramamıştı. Kressenstein,a.g.e.,ss.158-158;Nedim, a.g.e.,ss.40-41. General Allenby da İngilter'den ayrılmadan önce: "*Kudüs'ü Noel'den önce alacağını*" beyan etmişti. a.g.e.,s.51.

*tehlikeli olur. Fakat buna mukabil düşmanın mühim kuvvetleri Cihan Harbi'nin kati netice yeri olmayan bir noktada bağlanmış olur ” sözleriyle de Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarına uygun olmayan bu düşüncesini maalesef ifade etmiştir.*²⁴⁰

Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin Başkomutan Vekili değil de sanki Alman Genelkurmay Başkanı gibi düşünüyor, Filistin'in kaybının Anadolu'nun yumuşak karnını tehdit ederek, İmparatorluğun çökmesi sonucunu doğuracağını tahmin edemiyordu. General Allenby'nin gelişinin Filistin'de büyük bir İngiliz taarruzunun başlayacağını habercisi olduğunu fark ediyor, ancak Birinci Dünya Harbi'nin kati netice yeri olarak nitelediği Batı Cephesi'nde Almanya üzerindeki İtilaf Devletleri baskısını azaltacağından dolayı gurur duyuyordu. Enver Paşa, açıkça Almanlar'ı, Türkler'e tercih ediyor, biz canımızı, malımızı ve toprağımızı kaybedelim, ama onlara bir şey olmasın demek istiyordu. Enver Paşa'nın İttihat ve Terakki Partisi'nin prensiplerine uymayan bu düşüncesi, Filistin Cephesi'nin sonucunu olumsuz şekilde etkileyen en önemli faktör olmuştur. İngilizler'in artan faaliyetleri karşısında, Türkler takviye ve yeniden teşkilatlanmalarını hala yapamamışlardı. İkinci Gazze Muharebesi'nden sonra üç ay geçtiği halde hareket tarzları hakkında henüz uygun bir karar verilememişti. Bu nedenle, hareket planı kesinlikle ve ayrıntılı olarak saptanamamış, muharebe hizmet desteği düzenlenememişti. Osmanlı Devleti'nin ekonomik, sosyal, politik, askeri, ilmi ve teknolojik gücü bittiğinden coğrafi gücü de parçalanma tehdidi altına girmişti.

İngiliz Casus'u Lawrence'in koordinesinde hareket eden Araplar, 6 Temmuz 1917'de Filistin topraklarının Kızıldeniz kapısı Akabe'yi işgal etmişler ve Faysal da kuvvetleriyle buraya ulaşmıştı.²⁴¹ Ahmet Cemal Paşa, iç ayaklanmaların genişlemeye başlaması dolayısıyla 7 Temmuz 1917'de Başkomutanlığa: “...Suriye'de bir ayaklanmanın yakın olduğunu, örgütlenmesi devamlı gelişmekte olan ihtilalin, dış düşmanların Suriye ve Filistin'e yapacakları taarruzla aynı zamanda ve birlikte başlayacağını gösterdiğini, bir yıl önce Mekke'de çıkan Arap İhtilali'nin bir yıl sonra Suriye'ye girdiğini, yakında tüm Suriye'ye yayılacağını muhakkak olduğunu...” yazmıştı.²⁴²

²⁴⁰ Karal, a.g.e., c.IX, s.516; Kressenstein, a.g.e., s.168.

²⁴¹ Fromkin, a.g.e., s.306; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.288; Sanders, a.g.e., s.213; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.VI, s.349.

²⁴² a.g.a., Kıs.3221, Dos.H-65, Fih.1-26. Ahmet Cemal Paşa'nın Arap İsyanı'nın Suriye'ye yayılabileceğini bildirdiği 7 Temmuz 1917'den iki gün önce, Mustafa Kemal Paşa 2. Ordu Komutanlığından 7.Ordu Komutanlığına atanmıştı. Çankaya, a.g.e., s.19; Arı, a.g.e., s.285. Başkomutan Vekili Enver Paşa Mustafa Kemal Paşaya: “ *Teşkili*

Başkomutan Vekili Enver Paşa, 4.Ordu Komutanlığının 7 Temmuz 1917'de gönderdiği raporuna 10 Temmuz 1917'de:"Suriye'de genel bir ayaklanma tehlikesini biraz büyütülmüş görüyorum..." cevabını vermişti.²⁴³ 4. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa, Enver Paşanın olumsuz tutum ve düşünceleri karşısında aşağıdaki yazıyla görevden alınmasını istemek durumunda kalmıştı:

"Şimdiki duruma ve onun lüzumlu kıldığı tedbirlere dair, yüksek kişilikleriyle aramızda düşünce ve görüş ayrılıkları vardır.26.Tümenin Remle'de toplu bulunması, 3. Süvari Tümenin Arap ayaklanmasına karşı elde atlı bir ihtiyat gibi kullanılması, Dera'da bir tümenin bulundurulması ve ayrıca Riyak'ta da bir tümenin toplanması, gerek Filistin Cephesi'nin savunulması, gerek Hicaz'dan Suriye'ye yayılan ayaklanmanın etkisiz bırakılması, gerekse denizden gelebilecek önemli tehlikelere karşı korunabilmesi için, çok lüzumlu saymakta olduğumu ve bu kuvvetler olmadıkça,4.Ordu bölgesini dış ve iç tehlikelere karşı savunabilmekten ibaret olan görevimi yapmak ve bu hususta vatanıma ve Halifelik yüksek katına karşı sorumluluğu üzerime almaktan kendimi aciz saydığımı arz ederim. Bu sebeple, bu görüşe göre istediğim kuvvetler gönderilmediği takdirde, mevcut kuvvetlerle ve sizin görüşünüz dahilinde bu görevin yapılması sorumluluğunu kabul ve üzerime alamayacağımdan, diğer bir kişinin 4. Ordu komutanlığına atanmasını rica ederim."²⁴⁴

Ahmet Cemal Paşanın sert çıkışının, Enver Paşanın üzerinde olumlu etki yarattığı anlaşılıyordu. Enver Paşa: "Aramızda düşünüş ve görüş ayrılıkları yoktur. Filistin'in savunulması için her çareye başvurarak elden ne gelirse yapmak lazım geldiği kanısındayım...4.Ordu Komutanı olarak, vatana karşı yaptığınız kıymetli hizmetlerinizden, bundan sonra da vazgeçilemeyeceğini, takdir buyurursunuz umudundayım" diyerek Ahmet Cemal Paşayı istifa etmekten vazgeçirmeyi başarmıştı.²⁴⁵

---

derdest(hemen gerçekleşmek üzere) bulunan 7.Yıldırım Ordusu Kumandanlığını bilakaydüşart (kayıtsız,şartsız) kabul edip etmeyeceğinizin acele iş'arı (yazıyla bildirilmesi) " şeklinde telgraf çekmiş, 2.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşaysa Enver Paşaya: " Teklif olunan 7.Yıldırım Ordusu Kumandanlığını bilakaydüşart kabul ediyorum" cevabını vermişti. Tezer,a.g.e.,ss.122-123.

²⁴³ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,ss.172-174.

²⁴⁴ a.g.a., Kls.3221,Dos.H-67,Fih.1-11.

²⁴⁵ a.g.a., Kls.3221,Dos.H-68,Fih.1-20.Von Kress Paşa,Enver ve Ahmet Cemal Paşaların anlaşmazlığını şöyle ifade etmiştir: " Cemal'in cepheyi kısa bir ziyareti esnasında,bende hasıl olan intibaa nazaran Enver'le Cemal arasındaki münasebet mühim surette sarsılmış olacaktı...Enver Cemal'in emri kumandasının her türlü teferruatına müdahale ediyor ve mahalli ahvalle kabili telif olmayan bir politika tatbik ediyordu. Şimdiye kadar Enver'e karşı olan büyük dostluğunu tebarüz ettiren Cemal,4.Ordu Komutanlığından çekilmek fikriyle ciddi surette meşgul olmaya

Osmanlı İmparatorluğu, Filistin ve Irak Cepheleri'nden birisinde siklet merkezi yaparak düşmana karşı kuvvet dengesini sağlaması gerekirdi. Başkomutan Vekili Enver Paşa, İngilizler'in 11 Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra, Hilafet'in kutsal saydığı bu şehri, tekrar geri almak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun prestijini kurtarmak istiyordu. Almanya, gizli olarak 2 Ağustos 1914'te imzalanan İttifak Antlaşması'nın 4. maddesi gereğince, Osmanlı toprakları bir tehlikeyle karşılaşırca, gerekirse, silahlı kuvvetleriyle korumayı taahhüt etmişti.²⁴⁶ Enver Paşa, başlangıçta harbin kesin sonucunun Avrupa Cepheleri'nde alınacağı düşüncesiyle, Türk Kuvvetlerini Avrupa Cepheleri'ne göndermiş, Filistin ve Irak Cepheleri'ndeki durum kritikleştikten sonra, Avrupa'nın Romanya, Galiciya ve Makedonya Cepheleri'nde bulunan 6, 15 ve 20. Kolordularını geri çekmiş, aynı zamanda Almanya'nın kuvvet göndermesini istemişti. Enver Paşa'nın yardım isteği kabul edildikten sonra, prensip olarak, Osmanlı Devleti'ne bir Alman Ordu Komutanı ve çoğunluğu Alman subaylarından oluşan bir ordular grubu karargahı gönderilecekti. Ordular grubu, bir kısım Alman muharebe, muharebe destek ve muharebe hizmet destek kıt'alarıyla Türk birliklerinden kurulacaktı. Yıldırım Ordular Grubunun kuruluş amacı, Bağdat'ı ele geçirmektir. Ancak, kuruluşunda bulunan 7. Ordunun Sina-Filistin Cephesi'nde de kullanılması düşünülmüştü.²⁴⁷ Bağdat'ın, İngilizler'in egemenliğinden kurtarılması amacıyla, Yıldırım Ordular Grubu meydana getirilmişti. I. Napolyon'un Mısır'a saldırısı zamanında kullanılan "Yıldırım" deyişi, bu defa da Filistin Cephesi'nde kullanılmıştı.²⁴⁸ Ahmet Cemal Paşa; Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra çok önemli stratejik hatalar yapıldığını, Bağdat seferinin de Filistin Cephesi'nin kaybedilmesine neden olacağı görüşünü şöyle ifade etmişti:

---

başlamıştı. Bu suretle Cemal, Bahriye Nazırı ve Parti arkadaşı olarak, kendi vatani için Enver'in tehlikeli planlarıyla mücadele etmek imkanını hazırlamak istiyordu..." Kressenstein, a.g.e., ss.162-163.

²⁴⁶ Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 2 Ağustos 1914'te imzalanan İttifak Antlaşması'nın 4. Maddesi şöyledir: "Almanya, Osmanlı topraklarının tehdit edilmesi halinde ve tehlide uğrayan yerde Osmanlı Devleti'ne silahla yardım etmeyi üzerine alır." Karal, a.g.e., c.IX, s.381.

²⁴⁷ Gnkur. ATESE Bşk. İlgı, *Birinci Düny Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.81-82; Karal, a.g.e., c.IX, s.512; Armstrong, a.g.e., s.60.

²⁴⁸ Karal, a.g.e., c.IX, s.512; Sanders, a.g.e., s.201. Prof. Dr. Vamık D. Volkan ve Itzkowitz'e göre: "Enver, Mart 1917'de Bağdat İngilizler'in eline düştüğünde Hicaz'ı yeniden ele geçirmek için bölgeye bir destek birliği planlarından vazgeçmiş olmakla birlikte, kendisini son yaşanan duruma bir mukabelede bulunmaya zorunlu hissediyordu. Kamuoyu bir kez daha Enver'in aleyhine dönmüştü. Enver, durumu dengeleyebilmek için, Avrupa'yla Anadolu arasında hızla birinden diğerine mobilize olma yeteneği dolayısıyla 'Yıldırım' lakabıyla anılan I. Beyazıt (1839-1402) döneminden esinlenerek Yıldırım Ordusu olarak anılacak özel bir vurucu kuvvet örgütledi. Enver'in düşü, Halep'te toplanmaya başlayan bu ordunun hızla çölü geçerek, Bağdat'ın İngilizler'den geri alınmasını sağlamaktı." Volkan a.g.e., ss.141-142.

“Birinci Dünya Harbi’ne girişimizden itibaren, strateji bakımından yapılan hataları gözümün önünden geçiriyordum. Önce Kars’ı ele geçirmek düşüncesiyle Aralık 1914’te yapılan Sarıkamış taarruzu, Kafkas Ordumuzun tamamen elden çıkmasına neden olmuş, bir daha aynı kudret ve kuvvete sahip olarak teşkil edilememiş olan bu ordu, Erzurum’u savunamayarak Ruslar’ın eline geçmesine neden olmuştu. Sonradan düşmanın Çanakkale’den çekilmesi üzerine, 2 ve 3. Ordular tarafından girilen Erzurum’un geri alınması hareketi, Erzincan’ın düşmesine sebep olmuştu. Kut-el Amara’daki İngiliz Ordusunun esir edilmesinden sonra, Irak Ordusunun bir kısmının alınarak İran’da fetihler icrasına memur edilmesi, neticede Bağdat’ın düşmesine sebep olmuştu. İşte şimdi de Kudüs, Filistin ve belki bütün Suriye’nin düşmanın istilasına maruz kalmasına neden olacaktı...”²⁴⁹

Osmanlı İmparatorluğu Bağdat’ın geri alınması,İngilizler’se Filistin’e yeniden taarruz hazırlıklarını sürdürürlerken,Avrupa’da yaşayan Yahudiler’i Türkler’e ve Almanlar’a karşı kullanmak için plan yaptıkları ve yalan haberler yayımladıkları görülmektedir. İngilizler ve Fransızlar’ın propaganda faaliyetlerine karşı Kudüs Ermeni Katolikliği,9 Temmuz 1917’de Avrupa gazeteleri ve Bern Sefaretine bir beyanname göndererek:“Osmanlı ve Alman otoritelerince,Kudüs ve Filistin’de kilise ve manastırların yağmalandığı,mallarına el konulduğu,tahrip edildiği,Yafa(Tel Aviv)’daki Yahudiler’in sürgün edildiği ve Ahmet Cemal Paşanın bölgedeki icraatları konusunda çıkan haberlerin gerçek dışı olduğu” bildirilmiştir.²⁵⁰ Osmanlı İmparatorluğu’nu savunan bu bildirin Emeni Katolikliği tarafından gönderilmesi,Filistin’deki Emeniler’in Osmanlı idaresinden memnun olduklarını ve bizi desteklediklerini göstermektedir.

Filistin ve Irak Cepheleri, Birinci Dünya Harbi’nde birleşik kaplar esasına dayanıyordu. Her iki cepheden birisinde meydana gelen olay veya yapılan hata diğerini de direkt olarak etkiliyordu.²⁵¹ Enver Paşa, 24 Haziran 1917’de yapılan Halep toplantısından İstanbul’a döndükten sonra, Yıldırım Ordular Grubunun teşkiline başlamıştı. General Falkenhayn’ın Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına ataması 11 Temmuz 1917’de

---

²⁴⁹ Cemal,Cemal Paşa,Hatıralar,ss.199-200;Aydemir,Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa,c.III,s.315;Vakit,a.g.e.,s.337.

²⁵⁰ Başbakanlık Arşivi,Dos.2884,G.52.

²⁵¹ Liman Von Sanders, Kut-el-Amara’dan sonra Irak Cephesi’nde yapılan hatayı şöyle anlatıyordu :“Goltz’un sahneden çekilmesinden sonra şu hata işlendi; Türkler, Irak’ta elden çıkmış geniş araziye geri almak için, İngilizler’e saldırmaları ve Kut-el-Amara’nın başarısının meyvelerini derlemeleri gerekirken, 13. Kolorduyla tarafsız İran arazisinde harekete geçtiler.” Sanders,a.g.e.,ss.161-162.

Padişah V. Mehmet Reşat'a onaylatılmıştır.²⁵² Başkomutan Vekili Enver Paşa tarafından,Yıldırım Ordular Grubunun aşağıdaki teşkil edilme emri 15 Temmuz 1917'de yayımlanmıştır:

“ Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı adıyla yeni bir Grup Komutanlığı teşkil olunmuştur. Grup Komutanlığı şimdilik İstanbul'da bulunacaktır. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına Mareşal Von Falkenhayn Paşa (Osmanlı Devleti tarafından Mareşallik rütbesi verilmişti) ve Kurmay Başkanlığına Albay Von Dommés atanmıştır.6 ve 7.Ordular, Yıldırım Ordular Grubunun emrine verilecektir. Şimdiden tespit edilen kuruluş şöyledir :6.Ordu :2, 6 ve 46. Tümenlerden kurulu 13. Kolorduyla,14,15 ve 52.Tümenlerden kurulu 18. Kolordu.7.Ordu: 19 ve 20.Tümenlerden kurulu 15. Kolorduyla, 24,50 ve 59.Tümenlerden kurulu 3.Kolordu.Alman Asya Kolu: II.No.lu Paşa Karargahı, üçer bölüklü üç piyade taburu(6'şar makineli tüfekli), diğer topçu ve destek birlikleri.6.Ordu yarından itibaren Grup Komutanlığının emrine girecektir.7.Ordu Karargahı, bir an önce Harbiye Nezareti tarafından ikmal edilecektir. Örgütlenmesi biter bitmez Yıldırım Ordular Grubu emrine girecektir.7.Ordu Karargahı şimdilik İstanbul'da bulunacaktır...”²⁵³

Yıldırım Ordular Grubunun kuruluşuna 6 ve 7. Ordularla²⁵⁴ birlikte “Alman Asya Kolu” adıyla Paşa-II Müfrezesi²⁵⁵ de verilmişti. Komutanlar, Halep toplantısında Enver Paşanın Bağdat seferi düşüncesine katılmamışlardı.Ahmet Cemal Paşa, Enver Paşanın Bağdat seferi ve Sina-Filistin Cephesi'nde bir genel karşı taarruz yapılması düşüncesini kabul etmiyor,Anadolu'yu tehdit altına sokacak muhtemel bir cephe yarılmasına karşı Filistin Cephesi'nin daha güçlü tutulmasını istiyordu.²⁵⁶

²⁵² Volkan,a.g.e.,s.142;Karal,a.g.e.,c.IX,s.533.Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*,s.83.General Allenby,Temmuz 1917'den itibaren Filistin'e tekrar taarruz için hazırlıklara başlarken,General Falkenhayn,6 ve 7. Orduları komutası altına alıp“Asienkorps” (Asya Ordusu) adıyla birleştirmek,Mezopotamya(Irak)'da karşı bir saldırıya geçerek,Bağdat'ı geri almak üzere planlar hazırlamaya başlamıştı. Winstone,a.g.e.,ss.395-396.

²⁵³ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,ss.115-117;Tezer,a.g.e.,s.112.

²⁵⁴ Enver Paşa,6. Ordu Komutanı Von Der Goltz Paşanın 19 Nisan 1916'da Tifüs'ten ölmesi üzerine, yerine amcası Halil Paşayı atamıştı. Mustafa Kemal Paşa, 5 Temmuz 1917'de 2.Ordu Komutanlığından,7.Ordu Komutanlığına atanmış ve Filistin Cephesi'ne görevlendirilmişti. Çankaya, a.g.e., s.19; Arı, a.g.e., s.285; Nedim, a.g.e., s.55;Winstone,a.g.e.,s.396.

²⁵⁵ Paşa-I Müfrezesi,İkinci Kanal Harekatı'nı desteklemek amacıyla,Albay Von Kress'in emrine gönderilen bir Tabur gücündeki müfrezenin;Paşa-II Müfrezesiyse,üç piyade,bir topçu taburu,bir uçaksavar bataryası,bir otomobilli cephane kolu,muhabere ve istihkam müfrezeleri,dört uçak müfrezesi,iki seyyar hastahane ve bazı otomobil kollarından kurulu Alman Asya Kolunun özel adı verilmiştir. Cebecioğlu, a.g.e.,s.142.

²⁵⁶ Volkan,a.g.e.,s.142.

İngilizler, 11 Haziran 1917'de Fransa Cephesi'nden General Allenby'ı Filistin Cephesi'ne atamışlardı. Almanlar, eski Genelkurmay Başkanı General Falkenhayn'ı Osmanlı Devleti emrine vermişler, Başkomutan Vekili Enver Paşa, onu 11 Temmuz 1917'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atamıştı. Enver Paşa, Alman Ordularının başarısızlığına neden olan Falkenhayn'ı, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına getirmekle stratejik hata yapmıştır.²⁵⁷ Birinci Dünya Harbi'nin 1914-1916 yıllarında Avrupa Cephesi'nde savaşıyan iki komutanı bundan sonra Filistin Cephesi'nde savaşımaya devam edeceklerdir. Enver Paşa, General Falkenhayn'ın düşüncelerini kabul ediyor,Ahmet Cemal Paşanın teklifleriniyse dikkate almıyordu. Enver Paşa, General Von Falkenhayn'ın etkisiyle Bağdat taarruzunun ertelenmesine, kısa zamanda Filistin Cephesi'nde büyük bir taarruz hareketinin yapılmasına karar vermiş ve bu taarruzun sevk ve idaresine General Von Falkenhayn'ın emri altında Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını görevlendirmiştir.²⁵⁸

Ahmet Cemal Paşa, önceden ısrarla Irak Seferi'nden vazgeçilmesini teklif etmiş olmasına rağmen, Enver Paşa teklifi kabul etmemiş ve ısrarla yapılmasını istemişti. Yıldırım Ordular Grubu kurulduktan sonra, Başkomutan Vekili Enver Paşayla 4.Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa arasındaki düşünce farklılıkları daha da artmıştı. Enver Paşa, 31 Temmuz 1917'de verdiği emirle Filistin Cephesi Komutanlığını fiilen teşkil etmiş, komutanlığına General Von Kress Paşayı atamış, kuruluşuna 20 ve 22.Kolordularla, Birüssebi Grubunu vermiştir.²⁵⁹ Yıldırım Ordular Grubu emrine verilen Alman Asya Kolunda bulunan personel, Filistin Cephesi'ndeki halkı tanımıyor, Türkçe ve Arapça bilmiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nu tanımayan Alman subaylardan teşkil edilmiş olan Yıldırım Ordular Grubu karargahı için, bu yabancı memlekette pek çok zorlukla karşılaşmak kaçınılmazdı. Subaylardan bazılarının Türkiye'de evvelce harita yapmakla uğraşmış bulunmaları ya da herhangi bir Türk ordusunda çalışmış olmaları,karşılaştıkları sorunları çözmek için yeterli olmamış,özellikle dil sorunu devam etmiştir.²⁶⁰

²⁵⁷ Mareşal Falkenhayn, Avrupa Cephesi'nde başarısız olmuş ve Alman Genelkurmay Başkanlığı görevinden alınmıştı. Falkenhayn'ın,Fransızlar'a zayıf verdirmek üzere, 1916'da Alman stratejisini uygun olmayan bir şekilde tersine çevirmesi, birlikleri batıya taşıyarak muharebe gücü üstünlüğünü kaybedinceye kadar, Verdün'e tekrar tekrar taarruz icra etmesi,eski politikanın haklı olduğunu ortaya koymaktan başka bir işe yaramamıştı. Falkenhayn'ın yerine Hindenburg ve Ludendorf geçer geçmez, Almanlar'ın stratejik durumunda iyileşme olmuştu. Kennedy, a.g.e.,ss.305-306.

²⁵⁸ Kressenstein,a.g.e.,s.171

²⁵⁹ Hüseyin Hüsnü Emir, Yıldırım, İstanbul, Askeri Basımevi,1927,s.48.

²⁶⁰ Sanders,a.g.e.,s.205. General Von Falkenhayn,Yıldırım Ordular Grubu Karargahını teşkil etmek üzere, Almany'dan 100-150 kişi kadar personel getirmişti. Bu subay ve sivil memurlar Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Ordusunu tanımıyorlardı. Mareşal Von

İkinci Gazze Muharebesi'nin bitiş tarihi olan 19 Nisan 1917'den itibaren yüz gün geçtiği halde komutanlıklar arasında tartışmalar sürmüş, uygun hareket tarzı seçilerek karar verilememiştir. Enver ve Ahmet Cemal Paşalar, kararsızlığın yanlış karar vermekten daha kötü sonuçlar yaratacağının farkına varamamışlardır. Filistin Cephesi'nde muharebe gücü üstünlüğü, zaman geçtikçe İngilizler'in lehine gelişmiştir.²⁶¹

Enver Paşa, İkinci Gazze Muharebesi'nden sonra, Filistin Cephesi Komutanlığının sol(doğu) kanadıyla İngilizler'in sağ(doğu) kanadına taarruz edilmesini düşünüyordu. Bu maksatla, Albay İsmet'i (Orgeneral İnönü) Kafkas Cephesi'nden ve Albay Hüseyin Hüsnü(Emir)'yü de Romanya'dan getirtmişti. Enver Paşa, 20.Kolordunun başarılı olacağına inanıyor, ancak Ahmet Cemal Paşanın direnişi taarruz planının uygulanmasını engelliyordu. Enver Paşa, Filistin Cephesi'nde savunma yapılacaksa, Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'ndeki aynı kuvvetlerin başarıyla savunmaya devam edebileceğini düşünerek, 46.Tümeni Irak Cephesi'ne göndermişti. İngilizler, kuvvetlerini takviye ederek, Filistin Cephesi'nde dört kat kuvvet üstünlüğüne ulaşmışlardı. Başkomutanlık, Romanya'daki 6.Kolordu (15, 25 ve 26. Tümenler) Makedonya'dan Halep'e taşınmakta olan 46.Tümen, Galiçya'daki 15.Kolordu (19 ve 20.Tümenler) derhal Filistin Cephesi'ne sevk edilerek ve İngilizler'e karşı Birüssebi bölgesinde siklet merkezi yapılarak muharebe gücü üstünlüğü sağlanabilirdi. Ancak, 6.Kolordu (26.Tümen hariç) Romanya'da bırakılmış, 46.Tümen Irak Cephesi'ne gönderilmiş ve 15.Kolordu Bağdat seferi için taşınmaya başlanmıştı. Bu suretle, kaybedilen dört aylık zaman Filistin Cephesi'nin zayıflamasına neden olmuştur.²⁶²

Falkenhayn, kendi tabiriyle Türkleşmiş dediği daha önce gelmiş olan bütün Alman subaylarını da karargahından başka yerlere göndermişti. Kressenstein, a.g.e., s.172.

²⁶¹ Liman Von Sanders Türkler ve bu gecikmeyle ilgili olarak şöyle demektedir: *"Türkiye'de gayet güzel planlar yapılmış olabilir, kağıt üzerinde son derece mükemmel emirler yazılabilir, ama bunların yerine getirilmesi istendi mi, ya başka şekilde uygulandığı ya da hiç uygulanmadığı görülür. Tercüme de bile daima anlaşmazlıklar çıkar, fakat asıl anlaşmazlık, daha çok emir verenle emri yerine getirecek olan arasındadır. Bu kimseler, Alman emir ve tertiplerini nadiren doğru bulurlar. Onlara göre, Almanlar'ın bu korkunç aceleciliği boş bir telaştır ve bu yüzden pek çok kötülük olabilir. Kuran'daki gibi, bu kitaptaki diğer kutsal esaslar da Türkler'in karakterinin anahtarını verir...Türkler arasında doğrudan doğruya ret cevabı vermek nezaketsizlik sayıldığı için, Yıldırım Ordular Grubu tarafından merkezden istenen her şey için merkezden vadedici cevaplar verilmiş, ama bu vaatler büsbütün başka tarzda yerine getirilmiştir. Yıldırım bir Alman teşkilatı olarak görüldüğü için, Türk subaylarınca muhakkak ki, hoş karşılanmamıştır. Bu görüşse çeşitli makamlarda pasif bir direnme yaratmış ve bu direnme illerdeki sivil memurlara kadar yayılmıştır."* Sanders, a.g.e., ss.205-206.

²⁶² Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2, Sina- Filistin Cephesi, ss.88-89.

Ahmet Cemal Paşa, Enver Paşayla görüşerek problemleri çözmek amacıyla 15 Ağustos 1917'de İstanbul'a, Mareşal Falkenhayn'ın 6 Eylül 1917'de Filistin Cephesi'ne hareket etmişti. Mareşal Falkenhayn, Filistin Cephesi'ne hareket ettikten sonra 6 Eylül 1917'de, Haydarpaşa İstasyonu'nda cepheye gönderilmek üzere vagonlara yüklenmiş bulunan cephaneler infilak etmişti. Bu olayda, Haydarpaşa İstasyonu, iskele ve birçok yiyecek maddesi tahrip olmuştu. Almanya'dan trenle İstanbul'a gelen cephaneler sandıklarından birinin yere hızlı atılmasıyla bu infilakın meydana geldiği düşünülemez. Bunun düşman tarafından tertiplenmiş bir sabotaj olması ihtimali daha kuvvetlidir.²⁶³ Mareşal Falkenhayn, Yıldırım Ordular Grubunu önce Irak Cephesi'nde kullanmayı düşünmüş, sonra bunun mümkün olamayacağını anlayınca, Almanya'nın çıkarlarını korumak amacıyla, ülkemizde kalarak, Filistin Cephesi'nde İngilizler'e taarruz etmeyi planlamıştı.²⁶⁴

General Falkenhayn, Yıldırım Ordular Grubu kuvvetlerini Filistin Cephesi'ne getirmekle beraber emir ve komutayı da üzerine almayı düşünüyordu. Ahmet Cemal Paşaysa komutayı bir yabancı generalde bırakmak istemiyordu. Von Kress Paşa da Sina Cephesi Komutanlığını muhafaza etmek ve cephesini takviye etmek istiyordu. Enver Paşa, General Falkenhayn'ın Filistin Cephesi'ni gördükten sonra, verdiği rapora dayanarak Ahmet Cemal Paşaya: *"Şimdiki durum, 7. Ordudan diğer kısımların dahi Sina Cephesi'ne verilmesini gerektirmektedir. Mareşal Falkenhayn'ın bizzat yaptığı keşif sonucunda menzil ve geri ulaşımında alınmasını lüzumlu gördüğü tedbirlerin hemen yerine getirilmesi gerekir. Bu konuda Falkenhayn Paşanın bildireceği isteklerin yapılmasını rica ederim"* emrini vermişti.²⁶⁵ Böylece, Başkomutanlık Karargahının Filistin Cephesi'ndeki tehdidin farkına varmaya başladığı anlaşılıyordu. Enver Paşa, General Falkenhayn ve Ahmet Cemal Paşa arasında yaşanan Filistin Cephesi'nin komuta sorununu çözmeye çalışıyordu.²⁶⁶

²⁶³ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.420; Sanders, a.g.e., ss.213. Şükrü Mahmut Nedim'e göre: *"İngiliz casuslarının, 6 Eylül 1917'de İstanbul'da Haydarpaşa Limanı'ndaki Filistin'e giden demiryolu makaslarına ve Filistin Cephesi'ne gönderilmek üzere depolarda bekletilen cephaneler, erzak ve levazım depolarına yaptıkları sabotaj, Filistin Cephesi'ndeki savaşın seyrini İngilizler'in lehine çevirmiştir."* Nedim, a.g.e., s.56.

²⁶⁴ Tezer, a.g.e., s.135.

²⁶⁵ Cebecioğlu, a.g.e., s.28; Volkan, a.g.e., s.142.

²⁶⁶ Başkomutan Vekili Enver Paşanın, Bağdat hareketinden vazgeçilmesi, 7. Orduyla takviye ederek Filistin Cephesi'nde siklet merkezi yapılması ve Falkenhayn, Ahmet Cemal, Mustafa Kemal ve Von Kress Paşaların komuta sorunlarıyla ilgilenirken, Alman Genel Karargahının Irak hareketini ertelediği, Yıldırım Ordular Grubunu Filistin Cephesi'nde kullanmaya karar verdiği, bu maksatla Osmanlı hazinesine borç olarak kaydedilen beş milyon altın liranın Falkenhayn emrine tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, s.119, 122.

(3) Mustafa Kemal Paşanın Raporu

Enver,Ahmet Cemal ve Falkenhayn Paşalar arasındaki tartışmalar, Mustafa Kemal Paşayı da etkilemiştir. Mustafa Kemal Paşa, 7.Ordunun Filistin Cephesi'ne gönderilmesi halinde, emir ve komutanın Von Kress Paşayla kendisi arasında bölünmesine,Mareşal Falkenhayn'ın Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atanmasına ve planına karşı çıkmıştır.²⁶⁷ Almanya Batı Cephesi'nde başarılı olamamış,ekonomik gücü askeri hareketini destekleyemeyecek şekilde zayıflamış,²⁶⁸Türk Ordularını sadece kendi çıkarları için kullanmaya başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu olumsuz koşullar egemenliğini tehdit edecek boyutlara ulaşmıştı.²⁶⁹ 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, ülkenin yaşadığı problemleri ve çözüm tarzlarını kapsayan aşağıdaki tarihi raporunu, 20 Eylül 1917'de Halep'ten Başkomutan Vekili Enver Paşa, Sadrazam Talat Paşa,Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşaya göndermiştir :

"...Bütün Suriye ve Hicaz, şimdiye kadar olduğu gibi, her hususta bir İslam Osmanlıya ait olur ve bunun emri altında olarak Sina-Filistin Cephesi'nin hareketini bağımsız olarak diğer bir İslam Osmanlı üzerine alır. İşte yurt yararına en uygun şekil budur. General Falkenhayn'ın gelmesi ve onunla ivedi taahhütlere girişilmesi ve Kress'in daha önce hak kazanmış olması, sözün kisası Almanlar'ı idare etmek gibi sebep ve etkenler yurt yararlarının gerektirdiği açık ve kesin şekli engelleyemez inancındayım. Ölüm kalım sorunlarında olsun karar verme hakkından yoksun bulunduğumuzu sanmıyorum. Bununla birlikte benim bildiğim sebepler, Falkenhayn'ın kullanılması zorunluluğu uğrunda memleket yararlarını az da olsa tehlikeye düşürecek derecede kuvvetli saymıyor ve Sina-Filistin Cephesi'nin Kress'in ve 7.Ordu Komutanı'nın emri altında iki ordu tarafından savunulması ve bu iki orduya Falkenhayn'ın komuta etmesi gerekiyorsa vatan menfaatleri için bu suretle hizmetten kaçınılamaz. Ancak, bu halde General Falkenhayn'ın bütün Suriye ve Hicaz'a komuta eden kişinin emri altına girmesi tartışmaya tahammülü olmayan bir sorundur. Bu halde, devlet gözünde en yüksek sorumlu bir Osmanlı olup, bütün iç ve siyasi kuvvetler onun elinde bulunur; ve Falkenhayn yalnızca bir askeri komutan durumunda kalır...İki ay sonra durum taarruza elverişli olmayıp, bütün kuvvetlerle Filistin'in savunulması sağlanabilirse General Falkenhayn, dünya ve memleketimize karşı en

²⁶⁷ Volkan,a.g.e.,s.142.

²⁶⁸ Karal,a.g.e.,c.IX,s..502

²⁶⁹ A. Mete Tuncoku, ve diğerleri,*Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları,2001,s.33.

büyük başarıyı kazanmış şekilde ortaya çıkacağına şüphe yoktur. Fakat, bu halde hükümetin takviyesi ve yurt şartları şöyle dursun, yurt tüm olarak elimizden çıkarak bir Alman sömürgesi haline girmiş olacaktır ve General Falkenhayn bu amaç için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanlarını kullanmış bulunacaktır. Sözün kısası, gerek mülki idare ve gerek halk içinde yapılacak işlerin herhangi olağan bir memleket sorunu değil, en birinci bir memleket savunması sorunu olduğu, bu dönemde yurdun hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı idaresi altına verilmesi, Saltanat hayatını kesin olarak yıkar ve ortadan kaldırır. İşte benim düşüncelerim bunlardır. Bulduğunuz mevki sebebiyle bunları açıklayarak, vicdanımın üzerinden büyük bir yükü atmış olduğum kanısındayım.”²⁷⁰

Mustafa Kemal Paşanın altı sayfa olan bu raporunun beş sayfası ülke, bir sayfasıysa askeri konuları kapsamaktadır. Bu raporda belirtilen hususlar, Mustafa Kemal Paşanın Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtarılması için alınması gerekli tedbirleri ifade eden, Politik-askeri değerlendirmesi olarak mütalaa edilmelidir. Mustafa Kemal Paşanın 20 Eylül 1917'de yazdığı ilk tarihi rapor, anlam bakımından çok önemlidir. Emir ve komuta hakkındaki teklifleri, Ahmet Cemal Paşanın düşüncelerine benzemektedir. Suriye, Filistin ve Hicaz'da yüksek emir ve komuta sorumluluğunun bir Türk komutanının elinde bulunması çok önemlidir. Çünkü, bu komutan, yalnız askerliğin gereklerini değil, aynı zamanda hükümet adına mahalli idareyi de yönetecektir. Böyle bir yetkiyi, hiçbir devlet kendi toprağında bir yabancıya vermemiştir. Bu durumda, Falkenhayn, Bağdat seferinden vazgeçince Almanya'ya geri gönderilmeliydi.²⁷¹

Ahmet Cemal Paşa Yıldırım Ordular Grubu Komutanı, Mustafa Kemal Paşa Filistin Cephesi komutanı olmalıydı. Mustafa Kemal Paşa tarihi raporunda Başkomutan vekili Enver Paşaya bu mesajı vermek istemişti. Mustafa Kemal Paşanın Yıldırım Ordular Grubu komutanı, Fevzi Paşanın

²⁷⁰ Atatürk, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, c.IV, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, TTK Basımevi 1991, ss.2-8; *Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi, Atatürk Koleksiyonu*:AT-ZB,Kutu(K):35,Gömlek (G):62, Belge No(B):62-39; Tezer, a.g.e., ss. 141-147; Çankaya, a.g.e.,s.19; Arı,a.g.e.,ss.292-293; Sertoğlu,a.g.e.,c.VI,s.3561-3562; Cemal Kutay, *Ardında Kalanlar*, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi Basımevi, 1988,s.246; Karal,a.g.e.,c.IX, ss.553-554; Aydemir,*Tek Adam*, c.1,ss.285-286;Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*,c.1,4.b., İstanbul, Burçak Yayınevi,1968,ss.12-13;Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,ss,106-111; Volkan,a.g.e.,s. 143; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,ss.325-326,329-333; Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV,ss.175-180;Cebecioğlu,a.g.e.,ss.191-199;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III, Ks.3, ss.400-407.

²⁷¹ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks..2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.112.

(Mareşal Çakmak) 7.Ordu Komutanı, Albay İsmet'in 8.Ordu Komutanı olarak atanması, en uygun hareket tarzı olabilirdi. Mareşal Von Falkenhayn, Mustafa Kemal Paşanın raporunda belirttiğine göre, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı yetkisini, her şeyden önce ve her şeye tercihen Almanya'nın çıkarları için kullanmaya başlamıştı. Falkenhayn, bu niyet ve maksadını gerçekleştirmek üzere, Yıldırım Ordular Grubu Karargahında görevli bulunan bazı Alman subaylarını, 7.Ordu bölgesinde bulunan bazı aşiret reislerine göndererek, onlarla direkt olarak iletişim kurmaya ve ülkesinin çıkarları için propaganda yapmaya çalışıyordu.²⁷² Mustafa Kemal Paşa, 24 Eylül 1917'de Başkomutan Vekili Enver Paşa ve Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanı Ahmet Cemal Paşaya gönderdiği ek raporda: Filistin Cephesi'ndeki askeri durumu değerlendirdikten sonra: *"...Falkenhayn asla Sina Cephesi'nde vazife alamaz. Arabistan Başkomutanlığı tahtı emrinde olarak Sina'nın müdafaası, yalnız 7.Ordu Komutanı'na ait olur. Yahut acizleri 7.Ordunun kumandasından af olunurum..."*²⁷³

Osmanlı Devleti'nin en güçlü kişileri olan ve iktidarı ellerinde bulunduran Enver, Talat ve Ahmet Cemal Paşalara gönderilen, onların politikalarının ve askeri stratejilerinin yanlış olduğunu ifade eden bu raporlar, aynı zamanda iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi'nin uygulamalarının tenkit edilmesi anlamını taşıyordu. Osmanlı Ordusunun bir paşası, İttihat ve Terakki Partisi'nin uygulamalarını tenkit ediyor, personelin yozlaşmış olduğunu söylüyor, Alman Mareşali Falkenhayn'ı komutanı olarak kabul etmiyor ve bu raporun altına imza atıyordu.²⁷⁴ Başkomutan Vekili Enver Paşa, Mustafa Kemal ve Ahmet Cemal Paşaların tekliflerini hiç dikkate almadan, 26 Eylül 1917'de, Filistin Cephesi'nde yeniden teşkilatlanmayı şöyle yapmıştı:

*"4.Ordu lağvedilmiştir. Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşa, Suriye, Filistin, Hicaz ve Yemen'deki kıt'aların komutanlığını Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı adı altında yürütecektir. Yıldırım Ordular Grubuna bağlı 7.Ordu, Sina Cephesi'ne alınacak ve bu ordu Sina Cephesi'nde bulunduğu sürece şimdiki Sina Cephesi komutanlığına mensup kıt'alar, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının emrine verilecektir. Yıldırım Ordular Grubu, Sina Cephesi'yle Kudüs Bağımsız Sancağı askeri hareketini bağımsız olarak idare edecek, bu harekatta Suriye ve Batı Arabistan Komutanlığına bilgi verecektir..."*²⁷⁵

²⁷² Tezer, a.g.e., s.135.

²⁷³ Atatürk, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, ss.8-12; Tezer, a.g.e., s.152; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, ss.409-413; Cebecioğlu, a.g.e., ss.200-205.

²⁷⁴ Volkan a.g.e., s.143.

²⁷⁵ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, ss.407-408; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, s.123; Sanders, a.g.e., s.209; Vakıf, a.g.e., s.351; Cebecioğlu, a.g.e., s.28.

Enver Paşa, General Falkenhayn ve Ahmet Cemal Paşayı kırmamak için emir ve komuta birliği prensibine uygun olmayan bir teşkilatlanma yapmış, Mustafa Kemal Paşanın çok önemli olan raporunuysa hiç dikkate almamıştı. Enver Paşa, Alman paşalarını, Türk paşalarına tercih etmişti. Üçüncü Gazze Muharebesi'nden bir ay kadar önce yapılan bu teşkilatlanma, komutanlar arasındaki anlaşmazlığı şiddetlendirmiş, savunma hazırlıklarımızı çok olumsuz şekilde etkilemiştir. Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşanın 20 ve 24 Eylül 1917 tarihli yazılarına 29 Eylül 1917'de şu cevabı vermişti :

“Şimdi aldığım tahriratı alillerindeki (yazınızdaki) mütalaaları biraz önce Cemal Paşayla olan muhaberatınızdan öğrenmiştim. Gerek memleketin ve gerek ordunun bugünkü durumunu ben de aynı veçhile görüyor ve biliyorum. Fakat düşmanlarımızın da üç senelik muharebe neticesinde, buldukları hal, bizimkinden iyi değildir. Rusya'nın girdiği ve daha sonra İtalya'nın gireceği haller, durumu, bizim lehimize çok değiştirmiştir. Sina Cephesi hakkında verdiğim talimat evvelce 4.Orduyla müzakere ve işar buyurulan (açıklanan) maddelerin büyük bir kısmını halletmiş olduğu için, bunlar hakkında ayrıca bir şey söylemeyeceğim. Zati alinizi eskiden beri tanıdığım ve takdir ettiğim için en müşkül zamanda ve en mühim vazifede bulunmanızı yurt yararlarına uygun bulmuş ve böylece Padişah'ın iznini almıştım. 7.Ordu, büyük kısımlarıyla Sina Cephesi'ndeki Kress Paşanın 8.Ordusu yanında, 7.Ordu Komutanı sıfatıyla kemali muvaffakiyetle ifayı hizmet buyurulacağına eminim. Cenabı Hak'kın şimdiye kadar her yerde üzerimizden eksik etmediği inayeti rabbaniyesini ordumuza bundan böyle de bahşeyemesini ve zati alinize de yardımcı ve muin(yardımcı) olmasını dilerim. Fikrimin teferruatını yakında orduya gelecek olan Cemal Paşa Hazretleri anlatacaktır. İnşallah yakında görüşürüz.”²⁷⁶

Enver Paşa, bu cevabı yazmadan önce 26 Eylül 1917'de Filistin Cephesi'nin sorumluluğunu Mareşal Falkenhayn'a vermiş ve Mustafa Kemal Paşanın raporunu dikkate almamış, Padişah ve Ahmet Cemal Paşayı da kullanarak Mustafa Kemal Paşayı etkilemeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşanın bu yazısına 30 Eylül 1917'de şöyle karşılık vermişti:

“Vazifemin gereği olan ve hakikatten ibaret olan maruzatımda doğruladığım gibi, güçlükler ne kadar büyük olursa olsun memleketimizi selamete ulaştırabileceğime olan güvenim asla sarsılmamıştır. Sina Cephesi'ne bu kadar çok ordu karargahı sığmayacağı hakkındaki

²⁷⁶ a.g.a., K.62, G.35, B.62-57; Tezer, a.g.e., s.153; Cebecioğlu, a.g.e., s.30; Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, c.III, ss.333-336.

düşüncemin lütfen nazarı iltifata alınmasını istirham ederim. Zaten Müşir(mareşal) Paşa verdiği emirde,7.Orduyu halen lağvetmiş olup, görev bölümü ve tertibata imkan bulamamakta ve bundan sıkılmaktadır. Bunun için, işin içinde bulunmasını lütfen arzu buyurduğunuz 7.Ordu Karargahı, verilmiş olan emirle, zaten işin dışına çıkarılmıştır. Düşman karşısındaki tertibatta suni teşkilattan çekinmek lüzumu nazarı devletlerince aşıkardır. Örneğin daha Halep'e varışında Remadiye Cephesi'nin bana verilmesini yazılı olarak da teklif etmiştim. Birkaç gün sonra karar verileceğini bildirdiler. Bir türlü karar veremediler. Sonuç malumdur. Bundan ötürü işin zarara uğramaması, Müşir Paşanın suni tertibata mecbur olmaması ve asla suçum olmadığı, teveccüh ve itimadınız lütfen baki olduğu halde zevahiri okşamak için benim mevki ve şerefimin küçük düşürülmemesini nazarı devletlerine kemali hürmetle arz ederim. Emir buyurulduğu veçhile Cemal Paşayı bekleyeceğim...”²⁷⁷

Mustafa Kemal Paşanın, Falkenhayn'ın 7.Orduyu pasif durumda tutmasına, Enver Paşanın Almanlar'ı tercih ederek, Filistin Cephesi'nin sorumluluğunu kendisine vermemesine, rapor ve yazılarında belirttiği hususları dikkate almadan oyalayıcı cevaplar vermesine rağmen, ülke çıkarlarını düşünerek emirlerine titizlikle uyduğu görülmektedir.

Başkomutanlık, Filistin Cephesi'ni Yıldırım Ordular Grubu, Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı olarak ikiye ayırmış, 7.Orduyu Filistin Cephesi'ne almaya karar vermişti. Enver Paşa, 2 Ekim 1917'de, Sina Cephesi Komutanlığına 8.Ordu adını veren:“*Sina Cephesi Komutanlığına 8.Ordu adı verilmiştir. Von Kress Paşa bu ordunun komutanıdır.7.Ordunun konuş durumuna göre,7 ve 8. Ordulara verilecek kıtalar Yıldırım Ordular Grubu tarafından saptanacak ve Başkomutanlığa bildirilecektir...*” emrini yayımlamıştı.²⁷⁸ Von Kress, 27 Eylül 1914'te kurmay Yarbay rütbesiyle 8. Kolordu Kurmay Başkanlığı'na atanmış, üç yıl sonra general rütbesiyle 2 Ekim 1917'de 8.Ordu Komutanı olmuştu. General Falkenhayn'la Mustafa Kemal Paşa arasındaki görüş farklılıkları da gün geçtikçe büyüyordu. Enver Paşaysa Mustafa Kemal Paşanın tekliflerini kabul etmeyerek, 2 Ekim 1917'de şu cevabı vermişti :

“100 kilometreden fazla uzunluğu olan Sina Cephesi'nin iki bölgeye bölünmesini pek tabi bulurum. Bu sebeple, 7.Ordunun bu cepheye

²⁷⁷ a.g.a.,K.35,G.62,B.62-58;Tezer,a.g.e.,s.32.

²⁷⁸ a.g.a. Kls.1137, Dos.H-66, Fih.85. Filistin Cephesi'nde, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı kurulduktan sonra,4.Ordu lağvedilmiş,Ahmet Cemal Paşa Suriye ve Batı Arabistan Komutanlığına atanmış,7 ve 8. Ordular Falkenhayn'ın komuta ettiği Yıldırım Ordular Grubuna bağlanmıştı. Ayfer Özçelik ,”*Ali Fuat Cebesoy Hayatı ve Faaliyetleri,*” Basılmamış Doktora Tezi,Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1989,s.81;Kressstein,a.g.e.,s.171;Sanders,a.g.e.,ss.209-210.

*sığmayacağı hakkındaki yüksek düşüncelerine katılmam. Bundan başka, Sina Cephesi'nde bulunacak kıt'aların hareketini sevk ve idare etmeye memur edilmiş olan Falkenhayn Paşanın bu hareketi başarıyla sonuçlandırması için, en doğru karar ve tedbirleri alacağına eminim. Bu konudaki güvenime zatrahinizin de katılmanızı özellikle rica ederim.*²⁷⁹

Enver Paşanın cevabı ve İstanbul'dan Halep'e gelen Ahmet Cemal Paşanın teklifi üzerine düşüncelerinin doğruluğuna inanan Mustafa Kemal Paşa,7 Ekim 1917'de 7.Ordu Komutanlığından istifa etmiş,²⁸⁰ yerine 2.Ordu Komutanı Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) atanmış,²⁸¹2.Ordu Komutanlığını da reddederek, İstanbul'a gitmeye karar vermiştir.²⁸² Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çok olumsuz koşullarından, İngilizler'in yakın gelecekte Filistin Cephesi'nde yeniden taarruza başlayacağı emareleri karşısındaki duyarsızlıklardan ve ülkenin kaderinin Almanlar'a ihale edilmesinden rahatsızlık duymuş,7. Ordu Komutanlığından istifa ederek ve 2.Ordu Komutanlığını da kabul etmeyerek, gerçekleri Padişah'a ve halka anlatmak istemiştir.²⁸³

²⁷⁹ a.g.a.,K.35,G.62,B.62-60; Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3,ss.414-415. Ahmet Cemal Paşa Almanya gezisinden Filistin Cephesi'ne döndüğü zaman durumu şöyle ifade etmektedir: “ *Alman Cephesi'nden İstanbul'a avdet ettiğim zaman,7.Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşayla General Von Falkenhayn'ın arasının açılmış olduğu haberini almıştım. Esbabını tetkik edince Mustafa Kemal Paşanın tamamıyla haklı olduğunu anladım. Mustafa Kemal Paşa Ordu Kumandanlığına ait yetkilerini tamamıyla muhafaza etmek istiyor,halbuki Von Falkenhayn hatta kolordu kumandanlarına karşı bile yapılmayacak surette 7.Ordu Umuruna(işlerine)müdahale etmeye kalkışıyordu...*” Vakıf,a.g.e.,ss.352-353;Cebecioğlu,a.g.e.,ss.32-39.

²⁸⁰ Ahmet Cemal Paşa Halep İstasyonu'na ulaştıktan sonra,Falkenhayn ve Mustafa Kemal Paşayla ayrı ayrı görüşmüştür. Mustafa Kemal Paşanın: “*Paşam bu vaziyet muvacehesinde benim yerimde olsanız ne yapardınız?*” sorusuna karşılık Ahmet Cemal Paşanın:“*İstifadan başka çare ve yapılacak hiçbir iş yoktur.*” Cevabı üzerine Mustafa Kemal Paşa:“*Zaten ben de çoktan bu karara varmış bulunuyordum.*” demiş ve istifa dilekçesini Ahmet Cemal Paşaya vermiştir. Tezer,a.g.e.,s.157.

²⁸¹ Karal,a.g.e.,c.IX,s.534;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.416;Tezer,a.g.e.,s.160.

²⁸² Aydemir, *Tek Adam*, c.I,s.287;Armstrong ,a.g. e.,ss.60-61 ; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*, s.116; Arı, a.g.e., s.296;Çankaya,a.g.e.,s.19;Cebecioğlu,a.g.e.,s.33;Volkan,a.g.e.,s.144;Winstone,a.g.e.,s.396.

²⁸³ Mustafa Kemal Paşanın, 7.Ordu Komutanlığından istifasıyla ilgili günlük ceridelerde yayımlanan hatıraları arasında şu hususlar bulunmaktadır:“...7.Ordunun içinde bulunduğu Grup Komutanı General Falkenhayn'ın askerlik ve iç siyasetimiz bakımından izlediği usul, tutum ve hareket tarzı, aramızda önemli bir tartışmaya sebep oldu. Bu tartışma, sonunda, daha büyük makamlara aksetti. Ben, çok önem verdiğim düşüncelerime iltifat edilmediğini görünce, sükut etmedim. Her türlü sonuçları önceden kabul ederek usul ve alışkanlık dışında, denebilir ki, biraz isyankar şekilde, kendi kendimi Ordu Komutanlığından af ve hatta vekilimi de kendim atayarak görevime son verdim. Bu oldubittiyi büyük makamlara bildirdim. Beni bu hareketten vazgeçirmek için General Falkenhayn özel bir mektupla, ayrıca Başkomutanlık Vekaleti ve bu durumla ilgili 4. Ordu komutanı, iyi niyetle ve dostça aracılıkta

Falkenhayn Yıldırım Ordular Grubu, Mustafa Kemal Paşa 7.Ordu Komutanı olduktan sonra çatışmaya başlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa, yetkilerini kullanıyor, Falkenhayn'sa kolordu komutanlarının ve ordunun işlerine müdahale ediyordu. Mustafa Kemal Paşa, sorumluluk bölgesindeki Arap işlerine doğrudan doğruya müdahale etmek isteyen Falkenhayn'a; buna yetkili olmadığını, Araplar'la ilişkilerin ordunun vazife ve sorumluluğu dahilinde bulunduğunu söylüyordu. Ahmet Cemal Paşa ; Mustafa Kemal Paşanın haklı olduğunu, Falkenhayn'ın Suriye'de buldukça tesis ettiği otoritenin bozulacağına ve ülke için telafisi mümkün olmayan kötü sonuçlar meydana geleceğine inanıyordu. Ahmet Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşaya istifa edeceğini, Suriye'ye geleceğini bildiren Enver Paşayı beklediğini söylemiş, Enver Paşanın ricası üzerine istifadan vazgeçmişti. Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşadan sonra Ahmet Cemal Paşanın da kendisini oyalamasına ve ülkenin içinde bulunduğu tehditlerin farkına varamamış olmasına çok üzülmüştür. Ahmet Cemal Paşa, istifa etmemesi hakkında: *"Mustafa Kemal Paşa bu hareketimden dolayı bana gücenmişti"* demektedir.²⁸⁴

Mustafa Kemal Paşa, 7.Ordu Komutanlığından istifa ettikten sonra, Halep'ten İstanbul'a gidecek tren parasının olmadığını: *"...Burada hatırıma gelen hazin bir noktayı da ilgilenirseniz işaret edeyim. Ben, Halep'te mevki ve görevime son veren bu girişimde bulunduğum ve en son teklif olunan 2.Ordu Komutanlığını da reddettiğim sırada, Halep'ten İstanbul'a gitmek için, tren ücreti ödeyecek kadar param olmadığını bilmiyordum..."* şeklinde ifade etmektedir.²⁸⁵ Mustafa Kemal Paşa: *"Şahsına ait olan ve çok sevdiği beş-on at ve kısrağından bir kaçını satıp da İstanbul'a gidebileceğini, fakat o en güzel atlarını pazarda satın alacak bir tek adamın çıkmadığını, Ahmet Cemal Paşanın iki bin altın karşılığı atları*

---

bulundular. Bu durum, gerçeğin hala bu kişiler ve makamlar tarafından ne kadar anlaşılmamış olduğunda, yahut anlaşılmışsa, gerçeği saklamak için ne hazin şartlar ve zorluklar içinde kalmış olduklarına delil olduğundan, beni ancak üzüntülerimi daha şiddetli ifadeye sevk etti. Sonunda oldubittiyi kabul ettiler. Fakat bu istifamın, yüksek makamlara ve belki de bütün ulusa anlatmak istediğim gerçek anlamını gözden kaçırmak ve komutanlıktan olağan bir nedenle çekilmiş olduğumu yaymak için, beni merkezi Diyarbakır'da bulunan eski orduma yani 2. Ordu Komutanlığına atadılar. Zahiri bazı mazeretler göstererek onu da reddettim. Kuvvetle duyurmak istediğim feci durumu, sade işlerdenmiş gibi saydıklarını gösterir bir hareketle bir aylık süre için izinli olduğumu bildirdiler..." Falih Rıfkı Atay ve Mahmut Soydan, *Atatürk'ün Anıları*, 1917-1919, Ankara, Olgaç Matbaası, 1982, ss.25-26; Sedat Doğruer, *Yıldırım'ın Akibeti*, İstanbul, Askeri Basımevi, 1927, s.58; Çankaya, a.g.e., s.19; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, ss.415-416.

²⁸⁴ Cemal, *Cemal Paşa, Hatıralar* a.g.e., s.210.

²⁸⁵ Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahdettin*, 2.b., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993, s.47; Atay, *Atatürk'ün Anıları*, s.26; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.287; Volkan, a.g.e., s.144.

*satın aldığıını, at ve kısrak parasıyla İstanbul'a geldiğini, sonradan hayvanları beş bin liraya satan Ahmet Cemal Paşanın üç bin lira daha gönderdiğini, bu paranın mütareke yıllarında İstanbul'daki girişimlerinde kendisine destek olduğunu” beyan etmektedir.*²⁸⁶

General Falkenhayn, Mustafa Kemal Paşa ve Ahmet Cemal Paşayla anlaşamıyordu. General Falkenhayn'ın bir Alman Generali olan Von Kress Paşayla da ters düşmesi olayı açıklığa kavuşturmuştur. General Falkenhayn, kendisiyle barışık olmayan bir insandı. Alman Generali'nin düşünce, tutum ve davranışları Mustafa Kemal Paşadan sonra, Von Kress ve Ahmet Cemal Paşaların da Filistin Cephesi'nden ayrılmalarına neden olacaktır.²⁸⁷ 7.Orduya bağlı 3.Kolordu Komutanı olan Albay İsmet, Falkenhayn, Ahmet Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar arasında yaşanan olaylara bizzat tanık olmuştur. Albay İsmet hatıralarında: “ *Büyük karargahın, Halep'te bir ordu teşkili için her yerden kuvvetler toplamaya çalışıldığını öğrendik. Bu orduyla Bağdat'ı kurtarmak üzere bir taarruz hareketi yapılması düşünülmüyordu...Bir iki gün içinde Halep'te yeni kolordunun başına gittim. Bir müddet sonra Atatürk'ü de bu orduya kumandan tayin ettiler. Halep'te tekrar ordu ve kolordu içinde beraber bulunduk* ”²⁸⁸ demektedir. Albay İsmet, 2.Ordu Kurmay Başkanı olarak

²⁸⁶ Volkan, a.g.e., s.144; Çetiner, a.g.e., s.47; Atay , *Atatürk'ün Anıları*, ss.34-36; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, ss.287-288. Mustafa Kemal , 7.Ordu Komutanlığı görevini, vekaleten Ali Rıza Paşaya bırakarak, 11 Ekim 1917'de İstanbul'a gelmiştir. Arı, a.g.e., s.296.

²⁸⁷ Filistin Cephesi'nde 8.Ordu komutanı General Von Kress, Yıldırım Ordular Grubu komutanı Falkenhayn hakkında şöyle diyordu : “...İlk defa olarak Von Falkenhayn'la benim aramda emirlerimiz altında bulunan Türk birliklerinin muharebe kuvvetleriyle manevra kabiliyetleri hakkında çok bariz ihtilaflar meydana gelmişti. Von Falkenhayn'la mahiyetinin harp sahnesini, sevk ve idare edecekleri Türk kıt'alarını henüz birazcık olsun tanımaya vakit bulamadan İngilizler'in taarruz etmesi çok büyük bir talihsizlikti. Bu fenalık, Ordular Grubu Karargahıyla cephe arasındaki uzun mesafenin her türlü şifahi fikir teatisine imkan bırakmamasıyla daha da artmıştı. Bu şartlar altında; General Falkenhayn benim bir Türk kıt'asını bir taarruza sevk etmeden önce tecrübelerime dayanarak çok düşünmüş olmamı, azim ve inisiyatif noksanlığına atfetmesini kabul etmek mümkün değildi. Bundan başka takip edilecek tabiye hakkında bizim düşüncelerimiz arasındaki esaslı fark ve ihtilafın arifesinde yaptığımız meydan muharebesi (Üçüncü Gazze Muharebesi) ve onu takip eden, geri çekilme esnasında bazı güçlüklere ve pürüzlere sebebiyet vermesinden de kaçınmak mümkün değildi.” Kressenstein, a.g.e., ss.189-190. Ahmet Cemal Paşa, olayı şöyle anlatmaktadır: “ *Enver Paşa Şam'dan geçerken ona, Falkenhayn'ın affedilmesi kabil olmayan hatalarını birer birer saydım. Bu zatın bizi ciddi bir felakete sürükleyeceğini ve bu günkü şartlar içinde, Falkenhayn'ın istemediği Von Kress bu cepheden çekilmektense, Falkenhayn'ın çekilmesini, Yıldırım Ordular Kumandanlığına Mustafa Kemal Paşanın getirilmesini söyledim.*” Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.328, Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.430.

²⁸⁸ Aydemir, *Tek Adam*, c.I, ss.283-284. Mustafa Kemal Paşanın, 20 Eylül 1917 tarihli raporunda belirttiği konular, bir askeri strateji çerçevesini çok aşmakta, Osmanlı

görev yaparken, 16.Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Ahmet İzzet Paşanın hastalanması üzerine 2.Ordu Komutanlığına vekaleten atanmıştı. Albay İsmet, Mustafa Kemal Paşayla vazife başında ilk tanışmalarının burada olduğunu söylemektedir.Kafkas Cephesi'nde,Ruslar'a karşı birlikte savaşmışlardı. Albay İsmet, raporla ilgili olarak şöyle devam etmektedir:

"...Halep'te ordu hazırlanırken, Atatürk istiklal için ciddi endişelerini bir rapor halinde Sadrazam'a bildirmeye karar vermişti. Bu raporu beraber bulunduğumuz vakitlerde hazırlamak üzere beni de vazifelendirmişti...Bu raporun ihtiva ettiği meseleler; mülki idarenin bozukluğu, ordularımızın hali ve Alman kumandanların hakim duruma getirilmesi hususlarında toplanıyordu...O, askeri stratejisinin müdafaa esasına dayandırılmasını tavsiye ediyor, netice olarak, bütün Suriye ve Arabistan Cephesi'nde en yüksek kumanda mevkiinde bir Alman generalinin bulunmasını reddediyordu. Rapora hakim olan hava budur..."²⁸⁹

Mustafa Kemal Paşanın, Filistin Cephesi Harekatı başlamadan önce hazırladığı bu raporunu, Albay İsmet'in kaleme alması, aralarındaki düşünce, tutum ve davranış beraberliğinin en önemli belgesidir.

b. Muharebeler

İngilizler'in niyet ve maksatlarını ortaya çıkarmak amacıyla, keşif ve gözetleme faaliyetleri sürdürülüyordu. İngilizler'in ne kadar kuvvetle,ne zaman,nerede ve ne yapacakları hakkında devamlı durum değerlendirmesi yapılıyordu.10 Ekim 1917'de Essane sırtlarında, keşif kollarının önünden telaşla kaçan bir düşman binek otomobili görülmüş, ateş açılmış ve takip edilmişti. Bunun üzerine İngiliz subay Vadi el Hanefiş civarında yaralanmış gibi hareketler yapmaya başlamış, kana bulaştırdığı dürbün ve harita çantasını bırakarak kaçmayı başarmıştı.²⁹⁰ Çantanın Filistin Cephesi İngiliz irtibat subayı Vaynertshagen'e ait olduğu anlaşılmıştı. Von Kress Paşa, çantayı ve içindekileri bizzat incelemişti. Çantanın içinde İngiliz taarruz planı, bu subaya, bir kurmay subay tarafından yazılmış ve asıl taarruzun Gazze'ye yapılacağını belirten yazı, İngiltere'den gelen mektuplar ve para bulunmuştu.²⁹¹

İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu maddi ve manevi çöküntüyü her yönüyle ve cesaretle açıklamaktadır. a.g.e.,c.I,s.286.

²⁸⁹ Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, a.g.e.,c.I,ss.113-114.

²⁹⁰ Fromkin, a.g.e., ss.307-308.

²⁹¹ Çantanın içinde bulunan belgeleri incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştı:Sina Cephesi'ndeki taarruz ertelenmiştir. Taarruz yağmur mevsiminin en şiddetli zamanında başlayacaktır. Birüssebi-Telleşşeria hattına karşı kuvvetli süvariyle gösteriş,asıl taarruz, Gazze Cephesi'nin batı kesimine yapılacaktır. Taarruzdan önce Gazze sağ kesimine taarruz için çıkış yerleri hazırlanacaktır. Gece taarruzları ve tankların kullanılması planlanmıştır. Gazze Cephesi'ndeki taarruzla koordineli olarak

Falkenhayn ve Von Kress Paşalar bu çantanın içindeki bilgilerin gerçek mi ? yoksa sahte mi? olduğunu, anlamaya çalışıyorlardı. Şayet çanta gerçekten düşürülmüşse, düşmanın taarruz planı ele geçirilmişti. Bu durum nasıl açıklığa kavuşturulabilirdi? Özellikle Vaynertshagen, İngilizler'in kullandığı bir isim değildi. Von Kress Paşa, çantadaki evrakların kendilerini aldatmak amacıyla, planlanmış olabileceğine ihtimal vermekle birlikte, gerçek olabileceğini düşünüyordu. Mareşal Falkenhayn tam olarak karar veremiyordu. Çantanın sahte olduğuna karar verilirse, İngilizler'in asıl taarruzunun cephenin Birüssebi-Telleşşeria kısmından ve yakında yapılacağı anlaşılıyordu. Enver,Ahmet Cemal,Falkenhayn ve Von Kress Paşalar birbirleriyle tartışmaktan dolayı,Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby'nin niyet ve maksadını,ne kadar kuvvetle,ne zaman,nerede ve ne yapacağını tespit etmek amacıyla,süratli,doğru,tam ve zamanında yeterli muharebe istihbaratını temin edememişlerdir.²⁹²

Yıldırım Ordular Grubu Karargahı, düşmanın Gazze istikametinde yapacağı taarruzda dikkati çekmek için, Birüssebi'ye karşı bir gösteriş hareketi, 8.Ordu Karargahıysa denizle Telleşşeria arasından asıl taarruz, Birüssebi'ye şiddetli gösteriş taarruzu ve bu hareketiyle koordineli olarak Gazze kuzeyine çıkarma yapabileceğini değerlendiriyor ve Gazze bölgesini takviye etmeyi düşünüyordu. İngiliz istihbarat subayının bilerek düşürdüğü çanta ve içindeki evraklar, böylece ilk başarısını kazanmış oluyordu.²⁹³ General Allenby'nin çok akıllıca hazırladığı bu aldatma planı,Filistin Cephesi'ndeki durumu değiştirecektir. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığınca, 28 Ekim 1917'de verilen aşağıdaki emirle Filistin Cephesi ikiye bölünerek, batısı 8.Orduya, doğusu 7. Orduya tahsis edilmiş, Yıldırım Orduları Grubu Karargahı da Kudüs'e alınmıştı:

Vadi Hesi, Mecdel ve Nebi Yunus'a birer tugay çıkarma yapacaktır. Çıkarma hareketine Fransız kuvvetleri de katılacaktır. Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,ss.125-126; Kressenstein, a.g.e.,s.125; Nedim,a.g.e.,s.61;Emir, a.g.e., ss.112-118;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,ss.428-429.

²⁹² Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhayn ve 8. Ordu Komutanı Von Kress Paşalar,Türkler'i aldatmak amacıyla, İngilizler tarafından hazırlanmış çantanın içindeki sahte planlarla meşgul olurken,General Allenby iki ay önce 15 ağustos 1915'te şu taarruz emrini vermişti: "...Asıl taarruz,Osmanlı savunma mevziinin sol kanadına, Birüssebi bölgesine yöneltililecek. Bu taarruzu 20.Kolordu ve Atlı Çöl Kolordusu yapacak. Tali taarruz,21.Kolordu tarafından Gazze bölgesine icra edilecektir." Cebecioğlu,a.g.e.,s.35.

²⁹³ Kressenstein, a.g.e.,s.175.Kayıp çanta içindeki evraklar,gerçek hareket planının aynı kopyaları olup,General Allenby'nin ana fikriyle küçük ancak,önemli teferruatlarda tam tersine farklılık gösteriyordu. Birliklerin tertiplenmesi aynı olmakla birlikte,asıl taarruz,gerçekte Birüssebi'ye düşünülürdüğü halde,bu evrakta Gazze'ye yapılacak gibi görünüyordu. Türkler bu aldatmaya hemen hemen inanmışlardı. Yıllar sonra General Allenby'nin Biyografisti Mareşal Lord Wavel şöyle yazmıştı:"Bu evrakların,Türkler'in savaş öncesi ve sırasındaki hareketlerini belirleyen ana tesirlerden biri olduğu artık biliniyor." Winstone,a.g.e.,s.413.

“ Sina Cephesi'nde bulunan kıt'aların tertiplenmesi şu şekilde düşünülmektedir :8.Ordu Karargahı El Huleykat'ta bulunacaktır. Birlikleri: 20 ve 22. Kolordu Komutanlıklarıyla 3,53,54,26 ve 7. Tümenler.7. Ordu Karargahı Halilülrahman (El Halil)'da konuşlanacaktır. Birlikleri:3.Kolordu Komutanlığıyla 16,19, 24, 27. Piyade ve 3. Süvari Tümenleridir. Yeni emir ve komutanın ne zaman başlayacağı ayrıca bildirilecektir. Bu zamana kadar, Von Kress Paşa cephenin tüm birliklerine komuta etmeye devam edecektir...”²⁹⁴

Bu emir Üçüncü Gazze Muharebesi'nden iki gün önce verilmiştir. General Allenby, ilk emrini 15 Ağustos 1917'de, ikinci emrini 22 Ekim 1917'de vermişti. İngilizler tüm taarruz hazırlıklarını yapmışlardı. Osmanlı tarafındaysa birliklerin görev bölümü, emir ve komuta bağlantıları bile kesinlik kazanmamıştı. Yüksek komuta heyeti arasında hoşnutsuzluk ve anlaşmazlık vardı. Silahlı Kuvvetlerin sevk ve idaresi Almanlar'a ihale edilmişti. Stratejik, operatif ve taktik seviyede yeterli ihtiyat ayrılmamıştı. Yıldırım Ordular Grubunun ihtiyatı olarak elde sadece bir tümen kalmıştı. İhtiyat tümenin yeri uygun seçilmemişti. İaşe durumu kritik, personel durumu çok kötüydü. Düşmanın niyet ve maksadı anlaşılmadığından uygun bir savunma planı ve sıklet merkezi yapılamamıştı. İngiliz Kuvvetleri Üçüncü Gazze Muharebesi'nden önce her türlü taarruz hazırlığını yaparak, Osmanlı Kuvvetlerine karşı hareketin başlangıcında durum üstünlüğü sağlamışlardı.²⁹⁵

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ndeki Cepheleri'nin en önemlisi Sina-Filistin Cephesi'dir. İngilizler'in Filistin Cephesi Harekatı'nın, Anadolu'nun yumuşak karnına tevcih edilmiş en büyük tehdit olduğu değerlendirilmektedir. Kafkasya ve Irak Cepheleri'nden yöneltilen tehditlere karşı gerekirse Anadolu'nun derinliklerinde savunma imkanları vardır. Osmanlı Devleti yöneticileri, Kafkasya ve Irak Cepheleri'nde sıklet

²⁹⁴ Cebecioğlu,a.g.e.,s.35.Osmanlı Devleti,Filistin Cephesi'nin sorumluluğunu Von Kress Paşaya vererek, 2 Ağustos 1914'te Almanya'yla yaptığı Gizli Antlaşma'nın gereğini yerine getirmiştir. Bu antlaşmaya göre: *“...Türkiye'nin savaşa girmesi halinde Almanya,Askeri heyetini Türkiye'nin emrinde bırakacaktır. Türkiye de bu heyetin ordunun sevk ve idaresinde kesin bir etkiye sahip olmasını sağlayacaktır.”* Karal, a.g.e.,c.IX,s.381.Aynı antlaşmaya dayanarak General Liman Von Sanders Çanakkale Cephesi'nde 1.Ordunun,General Von Der Goltz Irak Cephesi'nde 6.Ordunun Komutanlığını yapmışlardı. Mareşal Falkenhayn,halen Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olarak Filistin ve Irak Cepheleri'nden sorumlu bulunuyordu.

²⁹⁵ Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby: *“Türkler 26 Ekim 1917'ye kadar İngiliz 20. Kolordusunun Taarruz için tertiplenmesini açık bir şekilde fark edememişlerdi. Harekatımızın büyüklüğünü,daha sonra bile ilk darbeyi vurmamıza değin anlamamışlardı”*demektedir. W.T.Massey, *How Jerusalem Was Won, Being The Record of Allenby's Campaign in Palestine*, London, Constable and Company Ltd.,1919,s.54.General Allenby'ın 22 Ekim 1917 tarihli emri için bk.a.g.e.,ss.278-282.

merkezi yapmak amacıyla, Filistin Cephesi'nden bu cephelere kuvvet kaydırarak, Anadolu'nun yumuşak karnına karşı olan esas tehdidin son ana kadar farkına varamamışlar, İkinci Gazze Muharebesi'nde, İngilizler'in Vadi Gazze kuzeyinde taarruz için çıkış arazisi ele geçirmelerine ve mutlaka ileri hareket yapacaklarına dair istihbarata rağmen, altı ay kadar zaman kaybetmişler, tedbir almakta çok geç kalmışlardı. Böylece Osmanlı Devleti'nin yok oluşunun koşullarını adeta Osmanlı Devleti'nin uygun niteliklere sahip olmayan yöneticileri ve Almanlar hazırlamışlardı. İngilizler'in Filistin Cephesi'nde;20,21 ve Çöl Atlı Piyade Kolorduları, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının Gazze-Birüssebi hattında Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'nde 1.Kuvvei Seferiye, Üçüncü Gazze Muharebesi'nde 8.Ordu Komutanı olan Von Kress Paşa komutasında 20, 22 ve 3. Kolorduları bulunuyordu.²⁹⁶

(1) Birüssebi Muharebesi

İngilizler, Birüssebi Muharebesi'ne General Chauvel komutasında Çöl Atlı Piyade Kolordusu(Avustralya-Yeni Zelanda Atlı Piyade Tümeni, 7. Atlı Piyade Tugayı) ve General Chetwode komutasındaki 20. Kolorduyla (53, 60 ve 74.Tümenler)katılmışlardır.²⁹⁷ Türkler, Birüssebi Muharebesi'ne Albay İsmet (Orgeneral İnönü) komutasında 3.Kolorduyla (27.Piyade Tümeni ve 3.Süvari Tümeni)katılmışlardır.²⁹⁸ İngilizler taarruz öncesi Birüssebi bölgesinde, Türkler'e karşı en az 1/7 oranında muharebe gücü

²⁹⁶ Kressenstein, a.g.e., s.176; Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.130. Filistin Cephesi'nde 20. Kolordu Komutanı Albay Ali Fuat (Orgeneral Cebesoy), 22. Kolordu Komutanı Albay Refet (Tümgeneral Bele) ve 3. Kolordu Komutanı Albay İsmet (Orgeneral İnönü) olmuşlardı. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, ss.119-121. Sina-Filistin Cephesi'ndeki 4. Ordunun Mayıs 1917'de; 174.908 personel, 36.225 hayvan, 5.351 deve, 145.840 tüfek (28.225'i eski) 187 makineli tüfek ve 282 topu bulunuyordu. Bu mevcut, 1 Temmuz 1917'de, 167.119 personel, 39.082 hayvan, 5.568 deve, 151.742 tüfek (52.927'si cephede kullanılan), 354 makineli tüfek ve 330 top olmuştur. a.g.a., Kls.3221, Dos.H-64, Fih.1-27; Kls.3221, Dos.H-55, Fih.1-49. İngiliz Kuvvei Seferiyesinin Nisan 1917'deki personel mevcudu 225.000'i bulmuştur. Bu mevcut giderek artmış olup, Eylül 1918'de 226.900 İngiliz, 111.800 Hintli ve 128.950 Mısırlı olmak üzere toplam 467.650 personel ve 159.900 hayvana yükselmiştir. Türk ve İngiliz Kuvvetlerinin tamamı mukayese edildiğinde; İngilizler'in piyadede iki, süvaride sekiz, topçuda üç kat üstünlüğe sahip oldukları görülmektedir. Taarruz öncesi bu oran daha da artmıştır. Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.30-31. Fahir Armaoğlu'na göre: Üçüncü Gazze Muharebesi'nde, 191.000 kişilik İngiliz Ordusunun karşısında, 40.000 kişilik Osmanlı Ordusu bulunuyordu. Armaoğlu, a.g.e., s.128. Enver Ziya Karal'a göre: Gazze-Birüssebi hattında İngilizler'in 80.000 piyadesine karşı Türkler'in 20.000 piyadesi, 15.000 süvarisine karşı 1250 süvarisi, 4000 topuna karşı 200 topu bulunuyordu. Karal, a.g.e., c.IX, s.516.

²⁹⁷ Massey, a.g.e., ss.275-278.

²⁹⁸ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, s.174, 177.

üstünlüğü sağlamışlardı.²⁹⁹ İngilizler kılıçta 1/9 piyade tüfeğinde 1/7 topta 1/7 ve süvaride 1/12 oranında üstün duruma gelmişlerdi.³⁰⁰ Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı, İngilizler'in asıl taarruzunu Gazze bölgesinden beklediği için, Birüssebi Cephesi'ni zayıf kuvvetlerle savunmayı planlamıştır.3.Kolordunun 27. Tümeni Arap erlerden kurulu, Süvari Tümeninin bölüklerinde 80 mızrak mevcut ve 24. Tümenden gönderilen 2.Alayın muharip personeli 690 kişi olup,top ve makineli tüfek vb. ağır silahları bulunmuyordu.³⁰¹

General Allenby'in Ordusu, Mustafa Kemal Paşanın raporda belirttiği hususları teyit edecek şekilde taarruza geçtiler.³⁰² İngilizler asıl taarruzlarını, Gazze-Birüssebi savunma hattının Albay İsmet'in 3. Kolordusunun savunduğu Birüssebi bölgesine 31 Ekim 1917 sabahı saat 03.30'da başlatmışlardı.³⁰³ İngilizler'in, 20.Kolordu Cephesi'nde 31 Ekim 1917 günü saat 05.55'te kendilerine ait 20.Kolordu topçusuyla yaptıkları bir saatlik hazırlık ateşi sonunda, Türk mevzilerini yoğun bir toz bulutu kaplamıştı. Düşman Tozun dağılması ve hedeflerin seçilebilmesi için atışa 45 dakika ara vermişti. Hedeflerin görülmesini müteakip, 10 dakika süreyle hazırlık ateşine devam edilmişti. İngilizler'in 20.Kolordusu, 31 Ekim 1917 günü saat 07.40'da kuzeyden güneye 74 ve 60.Tümenler taarruz kademesinde 10. Tümen ihtiyatta olarak Fara-Martaba-Birüssebi istikametinde ileri harekete başlamışlardır.³⁰⁴

Çöl Atlı Piyade Kolordusu 31 Ekim 1917 günü saat 09.10'da Avustralya-Yeni Zelanda Atlı Piyade Tümeni ve Avustralya Atlı Piyade Tümeni önde olarak, Halasa-Asluç-Arara-Birüssebi istikametinde hareket etmişti.³⁰⁵ İngiliz piyade birlikleri, Türk bataryalarının etkili ateşi altında

²⁹⁹ Birüssebi Taarruzuna katılan İngiliz Kuvvetleri, 8.500 kılıç, 27.000 tüfek ve 180 topa sahip bulunuyordu. Birüssebi Muharebesi'ne katılan Türk Kuvvetleri, 1000 kılıç, 4.400 piyade tüfeği, 60 makineli tüfek ve 28 topa sahip bulunuyordu. Kıs.3712, Dos.15, Fih.1-54. Şefket Süreyya Aydemir'e göre: Birüssebi'de bütün kuvvetimiz 10 tabur görülmekle beraber, gerçekte 3.500 savaşı, 44 makineli tüfek ve dört batarya toptan ibaretti. Bunun karşısındaysa İngilizler üç dört misli kuvvetle tertiplenmişlerdi. Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.349.

³⁰⁰ Nedim, a.g.e., ss.62-63.

³⁰¹ Filistin Cephesi'ne takviye için gönderilen 24.Tümen, Haydarpaşa'dan 10.000 erle hareket etmiş, cepheye 4.634 erle gelmiş, geriye kalan 5.466 erin 0/19'u hastahanelere gönderilmiş, 0/024'ü firar etmiş, 0/03'ü izinden dönmek veya başka birliklere katılmak suretiyle tümene gelmemiştir. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, ss.130-131; Kressenstein, a.g.e., s.173.

³⁰² Volkan, a.g.e., s.180.

³⁰³ Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.350; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.429.

³⁰⁴ Bk. EK-E: Birüssebi Muharebesi Krokisi.

³⁰⁵ Kressenstein, a.g.e., s.180. General Allenby, İngiliz Başbakanı Lloyd George 'un talimatına uygun olarak, Balfour Deklarasyonu (Bildirisi)'nün yayımlanmasından iki gün

öğleden önceki saatlerde 27.Tümenin mevzilerine 400-600 metreye kadar yaklaşmışlar,saat 12.15'te mevzilere girmişlerdi.³⁰⁶Allenby Kuvvetleri Birüssebi kasabası istikametinde ilerlerken,Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Arap Ordusu da birliklerimizi doğu istikametinden taciz ediyorlardı.³⁰⁷

3.Kolordu Komutanı Albay İsmet, düşman taarruzunu durdurmak amacıyla, bütün ihtiyatlarını kullanmasına rağmen cephesinin güneyden ve doğudan yarılmasına engel olamamıştı. 3.Kolordu Komutanlığınca verilen emre göre, önce 48.Alay, sonra 67 ve 81.Alaylar çekilerek, Birüssebi'den itibaren Vadi Sebi boyunca mevzi tutulacaktı. Kolordu Komutanlığınca, yeni mevzi bölgeleri birliklere yerinde gösterilmişti. Kolordu karargahı Haşm el Buteyr'e hareket edeceği sırada Birüssebi doğusundan yarma yapan düşman süvari birlikleri Birüssebi'ye girmiş ve Kolordu Karargah Binası önüne gelmişlerdi.3.Kolordu Komutanı Albay İsmet(Orgeneral İnönü), Kolordu Karargah Binası'nı yaya olarak terk etmiş, Birüssebi kasabasının içinde 20 kişilik bir piyade kıtasına katılmış, avcı erleriyle birlikte muharebe ederek düşman birlikleri içinden geçmiş, önce 81.Alay istikametinde ilerlemiş, daha sonra 5-6 kilometre kadar kuzeybatıda bulunan 20.Kolordunun emrindeki 143.Alaya katılmış, Kolordusunun hareketini oradan sevk ve idare etmişti.³⁰⁸

Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının 28 Ekim 1917'de yayımladığı emri, 31 Ekim 1917 günü saat 18.30'da almıştı. 7.Ordu emir gereğince, saat 23.00'ten itibaren Hirbet Um Adro-Tell Abu Dillah-Arakülmenşiye İstasyonu-Dikrin hattının doğusundaki bütün kıt'alara komuta etme sorumluluğunu üzerine alacaktı. Filistin Cephesi, bu emirle 7 ve 8.Ordular arasında ikiye bölünmüştü.³⁰⁹ Birüssebi

---

önce,Gazze'yi bombalayıp ve Birüssebi'ye taarruz ederek Kudüs seferini başlatmıştı. Winstone,a.g.e.,s.412.

³⁰⁶ a.g.e.,s.181.General Allenby, 31 Ekim 1917'de Londra'ya şu telgrafi çekmişti: "Beersheba Ober-General Steuber Saldırısı muvaffak oldu" Winstone,a.g.e.,s.416.

³⁰⁷ Faysal'ın Ordusu,Geçici olarak görev alan aşiretler dışında ,1000 Bedevi ve Osmanlı Ordularından firar eden veya esir alınan 2500 Arap askerden oluşuyordu. Fromkin a.g.e.,s.308.

³⁰⁸ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi,c.IV,Ks.2,Sina- Filistin Cephesi,s.144.*

³⁰⁹ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi,c.IV,s.133.8.Ordu Komutanı Von Kress Paşa bu kritik olayı şöyle açıklamıştır: " Cephedeki komuta durumunun değiştirilmesi için, zaman iyi intihap(seçme,ayırma) edilmemişti;çünkü,ne 7 ve 8. Ordu Komutanlıkları arasında doğrudan doğruya ve ne de 7.Ordu Komutanı'yla emri altına girecek birliklerin arasında herhangi bir irtibat mevcuttu. Bu sebepten, bilmecburiye şimdilik bütün cepheye komuta etmek mecburiyetindeydim. Ancak,birkaç gün ve birçok pürüzlerden sonra,cephede yeniden vazih(açık,net) bir komuta durumu teessüs etmiş(kurulmuş) bulunuyordu. "* Kressenstein, a.g.e.,s.182; Cebecioğlu, a.g.e., s.36.

Muharebesi devam ederken Fevzi Paşaya Gazze-Birüssebi hattının doğu kısmının sorumluluğunu alması emri verilmiştir.7.Ordu Komutanı Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak), emri aldıktan sonra Halilürrahman(EI Halil)'a gelmiş, 8.Ordu Komutanı Von Krss Paşadan; 7.Ordu emrine verilen kıt'aların kuruluşlarını, mevcutlarını, yiyecek ve mühimmat ikmalinin nereden ve nasıl yapıldığını, depo ve ambarların sayı ve yerleriyle buralarda çalışan araçları, telgraf ve telefon bağlantılarını kıt'aların şimdiki durumlarıyla Birüssebi kuzeyinde hazırlanmış mevzilerin bildirilmesini istemiş,8.Ordu Komutanlığı,7.Ordu Komutanlığına şu cevabı vermişti:

“...Hava keşiflerine göre düşman durumu: saat 18.00'e doğru Birüssebi güneyinde muharebe devam ediyor, Birüssebi ateş içinde yanıyor, Tel el Metbah'dan kuvvetli süvari kıt'aları zırhlı otolarla birlikte kuzeye Birüssebi istikametinde ilerliyorlar, yaklaşık olarak iki süvari tugayı Birüssebi-Dahariye yolunda, Birüssebi'ye 10 kilometre mesafede olup, bunlara karşı tedbir alacak hiçbir kuvvet yoktur. Sebi Grubunun sağ kanadında, Vadi Sebi'nin kuzeyinde muharebe faaliyetinin şiddeti azdır. Saat 17.00'den itibaren, Birüssebi'yle irtibat kesildiğinden, durum hakkında bilgi alınamamıştır.”³¹⁰

Türkler,İngilizler'in asıl taarruzlarını Gazze'ye yapacaklarını tahmin etmişlerdi. Beklemedikleri bir yerden taarruza uğrayınca, çok şaşırılmışlardı. Mısır Kuvvei Seferiye birlikleri,3.Kolorduyu süratle etkisiz hale getirmişlerdi.8. Ordu komutanlığı baskına uğramış ve hiçbir tedbir alamamıştı.3.Kolordu Komutanı Albay İsmet,birliklerini imhadan kurtarmak amacıyla,Birüssebi'den kuzey istikametinde çekmek zorunda kalmıştı.³¹¹ Birüssebi 31 Ekim 1917'de, İngilizler'in eline geçmişti.³¹²7.Ordu Komutanı Fevzi Paşa, 1 Kasım 1917'den itibaren Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının emrine uygun olarak birliklerinin sevk ve idaresi için şu emri yayımlamıştı:

“...3.Kolordu, Elmuveylîh-Aburizik hattıyla Dahariye arasında, karargahı Eşşelendi Harabesi'nin kuyu başında olmalıdır.3.Süvari Tümeni, şimdilik Dahariye'de toplanarak emir bekleyecektir.12.Depo Alayı, şimdiki durumunu ve mevziini koruyacaktır. 16.Tümen bölgesinde mevcut diğer kıtalar bu Tümen Komutanı'nın emrine girecektir. Cephane ve yiyecek ikmaliyle yaralıların tahliyesi emir verilinceye kadar eskisi gibi cereyan edecektir. Yarın (1 Kasım 1917) öğleye kadar Halilürrahman-Dahariye

³¹⁰ a.g.a.,Kls.3704,Dos.H-1,Fih.1-16.

³¹¹ Massey,a.g.e.,ss.60-61.

³¹² Özçelik, a.g.e., s.84; Karal,a.g.e.,c.IX,s.516; Nedim,a.g.e.,s.64; Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*, c.III,Ks.3,s.429; Sertoğlu,a.g.e.,c.VI,s.3562.Birüssebi Muharebesi'nde bizim kaynaklarımıza göre; 2000 personelimiz esir olmuştur. İngilizler'in zayıfatı;139 ölü,1010 yaralı olarak bildirilmiştir. Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,s.133.

*telefon hattı bitirilecektir. Kıt'aların, yeni mevzilerine ulaşır ulaşmaz tahkimata başlamaları ve Dahariye'yle telefon irtibatı kurmaları gereklidir. Ordu karargahı El Halil(Halilürrahman,Hebron)'dedir."*³¹³

Birüssebi Muharebesi başlamadan önce,3.Kolordu Komutanlığına Albay İsmet atanmış,7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ayrılmış, yerine atanan Fevzi Paşa henüz göreve katılmamış, 8.Ordu Komutanı Von Kress Paşa iki orduya komuta etmeye başlamıştı. Birüssebi'yi savunmakla görevlendirilen 27.Piyade Tümeni çoğunlukla Suriyeli erlerden teşkil edilmişti. İngilizler'in taarruzu, Gazze bölgesinden çıkarmalarla karışık olarak yapacakları tahmin edilmişti. Birüssebi Muharebesi,Suriyeli kıt'aların muharebe kabiliyetleri üzerinde duyulan endişeyi doğrulamıştır. Bir Aralık 27. Tümenin lağvedilmesi düşünülmüş, ancak,Türkler'den meydana gelen yeterli sayıda birlik olmaması nedeniyle bu düşünceden vazgeçilmişti. Birüssebi'nin kaybı,Türkler için ağır bir darbe olmuştu. İngilizler Gazze-Şeria hattına taarruz etmek üzere,Vadi Gazze doğusunda çıkış arazisi kazanmışlardı. General Allenby,Türkler'i sahte bir hareket planıyla aldatmayı başarmış, gerçek planını titizlikle uygulamış ve ilk hedefine ulaşmıştı. General Von Kress, İngilizler'in Birüssebi-El Halil(Hebron) Kudüs istikametinde taarruzlarına devam edeceklerini değerlendirerek, birliklerini yeniden tertiplemişti. Türkler'in düzenini bozan, Yalnızca Birüssebi'nin kaybının verdiği moral bozukluğu değil,aynı zamanda buranın önemli bir mevkide bulunmasıydı.³¹⁴

(2) Gazze Muharebesi

Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi,Yahudiler'in vadedilmiş topraklarının merkezinde bulunan Filistin'e sahip olmaları için de fırsat yaratmıştır.³¹⁵İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour,Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Alleby'nin, esas hedefi Kudüs olan Üçüncü Gazze Taarruzu'nu başlatırken, 2 Kasım 1917'de şu tarihi mektubunun son şeklini İngiltere'deki Yahudiler'in Lideri Lord Rothschild'a göndermiştir:

³¹³ a.g.a.,Kls.3704,Dos.H-1,Fih.1-14; 1-15.

³¹⁴ Massey,a.g.e.,s.64.

³¹⁵ Kazım Karabekir Paşa'ya göre: " Yahudiler, Türkiye'de harp ortamından faydalanarak büyük ekonomik menfaatler sağlamak, hem de Siyonist idealleri çerçevesinde Filistin'e sahip olmak için Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na sokmak uğrunda çalışan ve tahriklerde bulunan unsurlardan olmuşlardır." Kazım Karabekir, *Cihan Harbi'ne Neden Gidik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik?* c.II, İstanbul, 1937,s.104. Almanlar, Filistin'i Almanlaştırmak amacıyla, 20.000 yabancı tebaalı Yahudi'yi savaş içinde himaye ettiler ve Osmanlı tebaasına geçmesini sağladılar. Filistin'in Yahudiler'in yeniden iskanında en önemli rolü,böylece Almanya oynamış oluyordu. İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman nüfuzu*,İstanbul, Kaynak Yayını,1983,s.127.

“...Yahudi Siyonist emellerine bir sempati deklarasyonu olan aşağıdaki bildirinin,kabine tarafından onaylandığını Krallık Hükümeti adına bildirmekten büyük mutluluk duymaktayım:Krallık Hükümeti,Filistin’de Yahudi halkı için bir milli yurt kurulmasını uygun karşılamaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Filistin’de Yahudi olmayan toplulukların sivil ve dini haklarına,ya da başka ülkelerde yaşayan Yahudiler’in hak ve politik statülerine zarar verecek hiçbir şey yapılmayacağı kabul edilmektedir. Bu deklarasyonu Siyonist Federasyonun dikkatine sunmanızı rica ederim.”³¹⁶

İngilizler’in Filistin’i;Arap İsyanı’nı başlatmak amacıyla,Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in Arap krallığına dahil edecekleri sözünü vermeleri,aynı zamanda Yahudiler’e tahsis edeceklerini beyan etmeleri,Araplar’ın İngilizler’e ve Museviler’e karşı düşünce,tutum ve davranışlarını olumsuz şekilde etkilemiştir. ABD, Birinci Dünya Harbi’ne 2 Nisan 1917’de katılmıştı. İngiltere, Yahudi Lobisini kazanarak, ABD’nin daha fazla desteğini sağlamak amacıyla, Filistin harekâtına başlarken bu bildiri yayımlamıştır. Balfaur Bildirisi’yle Yahudiler için Filistin’in millî bir vatan olarak ilân edilmesinden sonra, Osmanlı’ya ihanet eden Araplar’ın günümüze kadar sürecek, petrol oyunları ile sömürülecek ve Yahudiler’e karşı onar senelik aralıklarla sürekli savaş kaybedecekleri çileli tarihî gelişmeleri başlayacaktır.³¹⁷ Balfaur Bildirisi’ni gerçekleştirmek amacıyla, teşkil edilen bir Yahudi Tugayı, İngilizler’le birlikte Türkler’e karşı savaşmak üzere önce Mısır’a sonra Filistin Cephesi’ne gönderilmiştir.³¹⁸ Filistin Cephesi’ndeki muharebeler,Türkler’den başka Osmanlı tebaası olan unsurların hareket tarzlarını da etkilemiştir. Birinci Kanal Harekati’nin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra,1915’te Ermeniler,1916’da Araplar İsyan etmişlerdi. Birüssebi Muharebesi’nin kaybedilmesinden sonraysa Yahudiler İngilizler’in emrine birlik göndererek fiilen askerlerimizle savaşmışlardır.³¹⁹

³¹⁶ Stein Leonard, *The Balfour Declaration*, London, 1961, ss.109-110; Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti’ne karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*,s.20 ; Hourani, a.g.e., s.373; Johnson, a.g.e. ,s.396; Arı,a.g.e.,s.300; Refik Turan ve diğerleri,*Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999,s.63; Alfred Katz, *Government and Politics in Contemporary Israel*, Washington, University Press of America Inc,1980, s.6;Walter Hollstein,*Filistin Sorunu, Filistin Sorununun Sosyal Tarihi*, çev.Cemal Ertuğ, İstanbul, Yücel Yayınları, 1975,s.119; Süleyman Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak, Filistin İçin Mücadele*, Türkiye ve Siyonizm, İstanbul, Vatan Yayınları, 1987,s.216; Chaim Weizmann, *Trial and Error, Heppen an Brothers Publishers*, New York, 1949, s.208;Winstone,a.g.e.,s.409;Aaronsohn,a.g.e.,s.15;Cebecioğlu,a.g.e.,s.39;Acar,a.g.e., s.42;Fromkin,a.g.e.,s.294.

³¹⁷ Köni,a.g.y.,c.I,s.82; Nicola A.Zadeh, *Syria and Lebanon*, New York,1957,s.49.

³¹⁸ Nedim, a.g.e.,s.2;Lewis,*Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu’nun 2000 Yıllık Tarihi*,s.274;Winstone, a.g.e., s.410; Fromkin,a.g.e.,ss.272.

³¹⁹ Johnson,a.g.e.,ss.399-400.

İngilizler'in 31 Ekim 1917'de Birüssebi'yi almalarıyla birlikte,8.Ordunun solunda(doğusunda) açık yan meydana gelmişti. Açık yan savunma yapan birliklerin çok kritik bir anı olup,en kısa zamanda karşı taarruzla veya geri çekilerek,savunma hattının düzeltilmesini gerektirir. Yıldırım Ordular Grubunun yeterli ihtiyat kuvveti ve zamanı olmadığından,hiçbir hareket tarzı uygulanamamış,Gazze'de savunmada ve sabit olarak beklemek zorunda kalınmıştır. İngilizler'in 21.Kolordusu Gazze Mevzii karşısında tertiplenmişti.21.Kolordunun 54.Tümeni, 52.Tümenin 156.Tugayı, 97, 100 ve 102.Ağır Topçu Grupları ve 52.Tümen topçusu taarruza katılmıştı. 8.Ordu, batıdan doğuya 22.Kolordu (53 ve 3.Tümenler) ve 20. Kolordu (54 ve 26.Tümenler) birinci hatta, 7.Tümen Betihanun bölgesinde ihtiyatta olarak, Gazze-Telleşşeria hattında tertiplenmişti.³²⁰

General Allenby,Gazze Harekatı'nın Türk ihtiyatlarını bu cepheye çekeceğini ve bu suretle asıl yarma taarruzunu yapacak olan 20. Kolordunun görevinin kolaylaşacağını düşünmüştü. 21.Kolordu, 2 Kasım 1917 günü saat 22.45'te Ahmet Tepe (Şemsiye Tepesi)-Gazze istikametinde taarruza başlamıştı. Düşman kuvveti bir alay tahmin edilmesine rağmen, gerçekte bir tabur kadardı. Bu mevzide bulunan birlikler,saat 23.00'te asıl muharebe hattı gerisine çekilmişti. Düşman daha sonra, Katya ve Biri Abd kesimine taarruz ederek ele geçirmiş,iki adet tankı Üçağaçlar siperlerinde tahrip edilmişti. Sol kanat grubu, düşman baskısı karşısında ikinci hat siperlerine,sağ kanat grubuysa, düşman karşısında fazla zayıf vermiş ve Elmine'nin doğusundaki siperlere çekilmişti. 7. Tümen, 22. Kolordunun emrine verilmiş, iki alayıyla 53. Tümen bölgesinde tıkama yapılarak, düşman taarruzu durdurulmuştu.³²¹ Filistin Cephesi'nde 2 Kasım 1917 akşamına kadar, 3. Kolordu Birüssebi kuzeyine çekilmiş, 22.Kolordu düşman tarafından Gazze'de tespit edilmiş, 20.Kolordu geniş bir cepheye yayılmış ve Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby Yıldırım Ordular Grubunun cephesini her yerinden yarma fırsatına sahip olmuştu.³²²

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn, Birüssebi'nin geri alınması için 7.Orduya emir vermişti. Harekatın icrası sırasında 7.Orduya 8.Ordu yardım edecekti. Bu nedenle,8.Ordunun ihtiyatı olan 19. Tümen 7. Ordu emrine verilmişti.7.Ordu İngilizler'in sağ(doğu)kanadına karşı taarruza başlamıştı. Ancak,3-4 Kasım 1917 gecesi yapılan karşı

³²⁰ Bk. EK-F: Üçüncü Gazze Muharebesi Krokisi. Üçüncü Gazze Muharebesi'nde İngilizler'in, 11.000 tüfeği ve 148 topu; Türkler'in ise, 8000 tüfeği ve 116 topu bulunmaktaydı,Gnkur. ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*,s.162.

³²¹ a.g.e.,ss.169-170.

³²² Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,s.136.

taarruzlarda,İngilizler işgal ettikleri bölgelerden geri atılamamışlardı.³²³ Düşman topçusu, 3 Kasım 1917 günü saat 17.30'dan, 4 Kasım 1917 günü saat 07.00'ye kadar 12 saat Türk mevzilerini sürekli olarak ateş altına almış, siperlerin çoğunluğu tahrip edilmişti. Türk topçu bataryaları da düşman mevzilerine ateş toplaması yapmıştı. İngilizler, taarruzlarını Gazze batısında Akdeniz'de bulunan savaş gemileriyle de desteklemeye başlamışlardı. İngilizler'in kara topçusuna ilaveten yapılan çok etkili deniz topçusu atışları,birliklerimizin savunma gücünü zayıflatmış,moral ve motivasyonlarını çok olumsuz şekilde etkilemişti.³²⁴

8.Ordu Komutanı Von Kress Paşa,Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn'ın onayını almak suretiyle, Gazze şehrini ve buradaki mevzileri 4 Kasım 1917'den itibaren boşaltmaya başlamıştı.8.Ordunun geri çekilme hareketi 6-7 Kasım 1917 gecesi tamamlanmıştı. İngilizler 7 Kasım 1917 günü sabahı herhangi bir engelle karşılaşmadan Gazze'yi işgal etmişlerdir. Düşman,Gazze Birüssebi hattını ele geçirerek,Filistin'in güneyinden giriş kapısını açmıştır.³²⁵ İngilizler'in, 2 Kasım 1917'de başlayan taarruzları, 7 Kasım 1917'de Gazze'nin ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır.³²⁶ Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı,Gazze'den çekilen Türk Kuvvetlerini imha etmeyi başaramamışsa da büyük zayıatlar verdirerek,Filistin'deki Türk cephesinin zafiyete düşmesini ve Gazze-Kudüs genel istikametinin açılmasını sağlamıştır.³²⁷

³²³ Nedim,a.g.e.,ss.66-67.

³²⁴ General Allenby, Gazze'deki çatışmaları şöyle ifade etmiştir: "Türkler siperlerinde Çanakkale'de olduğu gibi,güçlü bir dirençle mukavemet gösterdiler. Ele geçirilen esirlerin ifadelerinden,ne pahasına olursa olsun Gazze'yi savunacaklarına dair,emir almış olduklarını öğreniyoruz. Sonraki birkaç gün boyunca Gazze'nin kuzeyinden güneyine uzanan şeritte bulunan Türk birliklerini ağır bombardımana tuttuk. Düşman bazı karşılıklarda bulundu. Özellikle Gazze'deki Türk birliklerinin gücü sarsılmıştı. Deniz gücü çok etkili olmuştu." Massey,a.g.e.,s.79.

³²⁵ Karal,a.g.e.,c.IX,s.516;Nedim,a.g.e.,s.68;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV,s.139.Gazze'yi savunmakla görevli 8.Ordu Komutanı Von Kress Paşa,Gazze'nin boşaltılmasıyla ilgili olarak şöyle demektedir: "Düşmanı 7 ve 8. Ordularımızın arasını yarmaktan menetmek için,lazım olan kuvvetlerin hazırlanması,bana bundan böyle yapılması en önde gelen bir vazife görünüyordu. Fakat, bu maksat için lüzumlu olan kuvvetleri serbestleştirmek,ancak,Gazze'nin tahliyesiyle temin edilebilirdi. Bunun için,hiç istemeyerek Gazze'nin tahliye edilmesine müsaade edilmesini Ordular Grubundan ricaya karar vermiştim." Kressenstein,a.g.e.,s.186.

³²⁶ Christophe Abensour ve diğerleri, *Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi İnsan ve Tarih, Tarih Siyasal Sistemler Düşünce Tarihi Dinler*, İstanbul, Milliyet Yayını, 1993, s.225.Cebecioğlu,a.g.e.,s.36;Karal,a.g.e.,c.IX,s.516;Lewis,*Orta Doğu,Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, s.266.

³²⁷ Nedim,a.g.e.,s.75.İngiliz kaynaklarına göre:General Allenby'ın Ordusu,Türkler'den 26 subay,418 er esir almış;30 subay,331 er ölü,94 subay,1869 er yaralı,10 subay,362 er kayıp vermişti. Massey,a.g.e.,s.79.Von Kress'e göre: "Arap İsyanı'nı bastırmak, Medine'yi tutmak,aynı zamanda boğazları temin etmek,Filistin'i İngilizler'in tehditkar çok kuvvetli taarruzlarına karşı müdafaa etmek ve bundan başka Bağdat'a karşı

8. Ordu Komutanı Von Kress Paşa, 17 Kasım 1917'de Üçüncü Gazze Muharebesi'yle ilgili olarak Yıldırım Ordular Grubu ve Başkomutanlığa gönderdiği raporda şöyle yazmıştır:

*"Karadan ve denizden günlerce devam eden şiddetli bombardıman nedeniyle savunma kuvvetlerinin pek fazla hırpalanmış olmalarından, bunları takviye etmek veya değiştirmek imkanı da bulunmadığından Gazze'nin boşaltılması zorunluluğu meydana geldi. Ordunun mümkün olduğu kadar uzun süre geride tuttuğu ihtiyatları (16 ve 19. Tümenler) muharebe durumunun gereği olarak sol kanada Birüssebi kuzeyine gönderilmişlerdir. Düşman tarafından 7 Kasım 1917'de ele geçirilmiş olan Gazze'nin en ileri hattındaki görev, plan dahilinde yapılmıştır."*³²⁸

C. ARAP İSYANI VE ALINAN TEDBİRLER

Arap milliyetçilerin Suriye'deki faaliyetleri öğrenilmiş ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İsyanı'ndan önce defterleri dürülmüştür.³²⁹ Osmanlı Devleti'nin 14 Kasım 1914'te ilan ettiği Cihada katılmayarak, 5 Haziran 1916'da başlayan Hicaz İsyanı, güç bir siyasi durum yaratmıştı. Osmanlı Hükümeti bu isyanın İngiltere desteğinde girişilmiş bir hareket olarak Halife'ye ve İslami bütünlüğe aykırı olduğu hususunu İslam dünyasına duyurmaya çalışmıştı. İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında Cihat ilanı ile başlayan Propaganda Savaşı, Arap İsyanı'yla en üst düzeye çıkmıştır. Medine'de bulunan Fahrettin Paşa, önceden kendisine verilen gizli yönerge gereğince, Medine Muhafızı Basri Paşadan 19 Haziran 1916'da komutayı almış ve Medine'nin savunmasını düzenlemiştir.³³⁰

1. Şerif Ali Haydar'ın Mekke Emirliği'ne Atanması

Osmanlı Hükümeti, ayaklanma üzerine 1 Temmuz 1916'da Şerif Hüseyin'i azledip, yerine Ali Haydar'ı tayin etmiştir.³³¹ Şerif Hüseyin'in yerine Mekke Emirliğine atanan Ali Haydar, Ayan Meclisi üyeliği ve Efkap Nazırlığı yapmış olup, eski Mekke emirlerinden Şerif Abdülmuttalip Efendinin oğludur. Ali Haydar, 26 Temmuz 1917'de Medine'ye varmış ve parlak şekilde karşılanmıştır. Şerif Ali Haydar, Hicaz halkını isyandan vazgeçirmek amacıyla, bir beyanname yayımlamıştır. Ali Haydar bu beyannamesinde: *"En çok hısmı olan Şerif Hüseyin Paşanın İngiliz aleti*

---

büyük ölçüde bir taarruza girişmek için lazım olan askerlerin ve harp malzemesinin teminine Osmanlı Devleti artık muktedir değildir." Kressenstein, a.g.e., s.263.

³²⁸ a.g.a., Kls.3712, Dos.15, Fih.1-2.

³²⁹ Karal, a.g.e., c.IX, s.497.

³³⁰ a.g.a., Kls. 3221, Dos.H-33, Fih.1.

³³¹ Arı, a.g.e., s.228; Sertoğlu, a.g.e., c.VI, s.3559; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbin'de Türk Harbi*, a.g.e., c.VI, s.333.

*olduğu ve giriştiği işte başarılı olursa,Hicaz'da o ana kadar İngilizler'in her girdikleri yerlerde yaptıklarını yapıp orasını bir sömürge durumuna getirecekleri,böylelikle İslamiyet'in göbeği bir Hıristiyan devletin eline geçeceği,bununsa İslam için bir yıkım olacağı” temalarını işlemiştir.*³³²

Şerif Ali Haydar, Medine'ye ulaştığı zaman,Araplar Hicaz'ın işgalini tamamlamışlardı. Ali Haydar Mekke'den Medine'ye gidememiş ve Arap İsyanı'na karşı tedbir alamamıştır. Ayrıca,Osmanlı Devleti, İngilizler'in ve Şerif Hüseyin'in faaliyetlerini etkisiz hale getirmek ve Arap İsyanı'nın Filistin ve Suriye'ye de yayılmasını önlemek amacıyla, Araplar'a karşı propaganda girişimlerinde bulunmuş, ancak başarılı olamamıştır. Alman İmparatoru Kayzer,1898'de Suriye'yi ziyaret etmişti. Kayzer Şam Valisi'nin Sarayı'nda,onuruna verilen yemekte:”*Dünya üzerindeki üç yüz milyon Müslüman'a benim onların dostu olduğumu söyleyin*” demişti.³³³ Araplar Kayzer'in ziyaretinden sonra Almanlar'a büyük bir sempati duymalarına rağmen Filistin Cephesi'nde isyan etmişlerdi. Almanlar'ın Şerif Ali Haydar'ın başarılı olamaması üzerine,isyana devam eden Araplar'a karşı Yahudiler'i kazanma gayreti gösterdikleri anlaşılmaktadır.³³⁴Almanya, Padişah ve Halife'nin Cihat ilanına tüm Müslümanlar'ın katılmasını sağlamak ve Arap İsyanı'nı önlemek amacıyla, Afganistan, İran, Irak, Hindistan, Uganda, Kongo,Sudan ve Eritre bölgelerinde Pan-İslam propagandası yapmıştır. Osmanlı Devleti Genelkurmay Başkanı General Bronzart'ın bir açıklamasından etkilenen Hintli askerlerin, bir müfreze teşkil ederek, İngilizler'e karşı savaştıkları anlaşılmaktadır.³³⁵

Mareşal Falkenhayn,Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olduktan sonra,Arap İsyanı'nın Filistin'e de yayılmasını önlemek amacıyla,Alman İmparatoru Kayzer'in başlattığı “Arap-Alman dostluğu”temasını işleyerek,onları kazanmaya çalışmış,ancak başarılı olamamıştır. Osmanlı tebaası(uyruğu,halkı) olan Araplar'a karşı,Falkenhayn'ın yaptığı bu propaganda faaliyeti Mustafa Kemal Paşayı rahatsız etmiş ve 20 Eylül 1917 tarihli raporunda durumu Başkomutan Vekili Enver Paşaya, Sadrazam Talat Paşaya ve Bahriye Nazırı ve 4.Ordu Komutanı Ahmet

³³² Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.284.

³³³ Winstone, a.g.e., s. 13.

³³⁴ Bern İstihbarat Teşkilatından Londra'ya şöyle bir mesaj gönderilmişti: “*Filistin meselesini tartışmak üzere,son günlerde Berlin'de Von Kühlmann,Cemal Paşa ve önde gelen bir siyonistin hazır bulunduğu bir toplantıdan bahsediliyor. Yeni savaş istikrazına iştiraklerini sağlamak üzere,Yahudiler'e bazı vaatlerde bulunuldu. Belirtildiğine göre,Kont Bernstorff (Amerika'daki sabit Büyükelçi) İstanbul'da Yahudiler'le temasa geçerken,Bern'deki Alman Elçisi de,aynı hususta meşhur bir Yahudi'yle Uzun bir görüşme yaptı...Görünüşe bakılırsa,Alman Hükümeti,Filistin'i kurtarmak için çabalayan İngiliz gayretlerini, karşılamaya teşebbüs ediyor.*” Winstone, a.g.e., s.407.

³³⁵ a.g.a., Kls.194, Dos.82/506, Fih.59-1.

Cemal Paşaya bildirmişti. General Falkenhayn, Mustafa Kemal Paşaya: "Araplar Türkler'e düşmandır, biz Almanlar tarafsız olduğumuzdan onları kazanabiliriz..." demişti.³³⁶ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn'ın düşünce, tutum ve davranışları, Araplar'ın Türk düşmanlığı duygularını etkileyerek, Arap İsyanı'nın Filistin'e de yayılmasına katkıda bulunmuştur.

2. Mustafa Kemal Paşanın Hicaz'a Görevlendirilmesi

Araplar, 26 Ocak 1917 tarihine kadar, Cidde, Mekke, Taif ve Vech'i ele geçirerek, isyan hareketini Filistin istikametinde geliştirmişlerdi. Başkomutan Vekili Enver Paşa, 10 Şubat 1917'de, Ahmet Cemal Paşaya, Medine'de bulunan Fahrettin Paşanın daha azimli ve metin bir komutanla değiştirilmesinin mümkün olup olmadığını sormuş, Cemal Paşa 13 Şubat 1917'de: "Fahrettin Paşanın, her ne kadar azim ve metanet sahibiyse de genel durumu kavrayamamakta ve yeni Mekke Emiri'ni idare edememekte olduğunu ileri sürerek, değiştirilmesini istemiş ve yerine Albay İsmet (Orgeneral İnönü)'i önermişti. Ve ayrıca kendisinin yerini tutabilecek birinci sınıf bir komutan bulunmaması halindeyse, değiştirilmesinin uygun olmayacağına" işaret etmişti.³³⁷ Enver Paşa, 15 Şubat 1917'de, Ahmet Cemal Paşaya: "Albay İsmet'in yaşının küçük oluşundan, ordu yetkisinde bir makama getirilemeyeceğini, fakat Bingazi ve Çanakkale'de büyük hizmetleri görülen 2.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşanın (Mareşal Atatürk), gönderilmek istendiğini ve düşünüldüğünü" bildirmiş, Ahmet Cemal Paşa aynı gün: "Mustafa Kemal Paşanın ne kadar çabuk gönderilirse memnun kalacağını, fakat son derece namuskar ve vazife sefer olan Fahrettin Paşanın da açıkta bırakılmayarak, 2. Orduda bir kolorduya atanmasını" istemişti.³³⁸ Medine'nin boşaltılmasına karar verilmiş ve Hicaz Kuvvei Seferiye Komutanlığı Mustafa Kemal Paşaya teklif edilmişti.³³⁹ Mustafa Kemal Paşa: "Sadece böyle bir kararın uygulanmasını amaçlayan husus için, kendisinin Medine'ye gönderilmesi fikrine katılmamış ve şimdiye kadar Medine'yi savunmuş olan Fahrettin Paşanın, yine görevinde bırakılması gereğine" işaret etmişti.³⁴⁰

³³⁶ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2, Sina-Filistin Cephesi, s.110.

³³⁷ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.VI, s.329.

³³⁸ a.g.e., s.330.

³³⁹ Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, c.III, s.282. Mustafa Kemal Paşanın Emir Subayı Şükrü Tezer, atamayı şöyle ifade etmiştir: "2.Ordu Kumandanı Ahmet İzzet Paşanın izinli bulunduğu İstanbul'dan avdeti üzerine, kumandanlık görevi sona ermiş olan Mustafa Kemal, Sekareten ayrılarak, Kolordu (16.Kolordu) Karargah merkezi bulunan Silvan'a avdeti tarihinden bir müddet sonra yani, 1332(1917) Şubat ayı içinde Hicaz Kuvvei Seferiyesi Kumandanlığına tayin olunmuş ve hemen hareketi Başkumandanlık Vekaletinden alınan bir tel emirde bildirilmişti." Tezer, a.g.e., s.95.

³⁴⁰ Tezer, a.g.e., s.101; Aydemir, Tek Adam, c.I, ss.274-275.

Fahrettin Paşa, İngiliz subaylarının teslim olma teklifini kabul etmemiş, son fişeğine, kanın son damlasına ve son nefesine kadar savaşacağını bildirmiş, İstanbul'dan gönderilen emre inanmamış, ancak karargah subaylarının ısrarı üzerine 6 Ocak 1919'da, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğulları Ali ve Abdullah'la imzalanan anlaşma gereğince³⁴¹ teslim olmak üzere 8 Ocak 1919'da, Medine'de bulunan Ravza-i Mutahhare (Hazreti Muhammed'in Mezarı)'ye gitmiş, 12 Ocak 1919'a kadar dört gün Peygamberimiz'in Mezarı'nın yanında yatmıştır.³⁴² Fahrettin Paşa, başlangıçta "mücaviriz (komşuyuz)"³⁴³ diyerek, ölünceye kadar Ravza-i Mutahhare'de kalmaya karar vermiş, ancak karargah personelinin ikna etmesi üzerine 12 Ocak 1919 günü akşamı, Bir-i Derviş'teki Ali'nin karargahına giderek teslim olmuştur.³⁴⁴ Fahrettin Paşa, 12 Ocak 1919'da Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in oğlu Ali'ye teslim olmuş, 13 Ocak 1919'da Mısır üzerinden Malta'ya gönderilmişti. İstanbul'daki askeri mahkeme, Fahrettin Paşayı giyabında idama mahkum etmişti.³⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa, Fahrettin Paşayı, Malta'dan Türkiye'ye getirtmiş, idamdan kurtarmış, "Adını tarihine altın harflerle (kalemle) yazmış dostum" iltifatlarıyla onuruna yakışır şekilde karşılamıştır.³⁴⁶

³⁴¹ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.VI, ss.869-872.

³⁴² Fahrettin Paşa, Mustafa Kemal Paşanın Hicaz Komutanlığını kabul etmemesinden sonra küçük bir kuvvetle Ravza-i Mutahhare (Hazreti Muhammed'in Mezarı)'yi korumak amacıyla, Mondros Mütarekesi'nden sonra da sürdürmek üzere, Birinci Dünya Harbi'nin en baş döndürücü savunmasını yaparak, Türk halkının sevgi, saygı ve takdirini kazanmıştı. Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.280,282.

³⁴³ Arif Hikmet Par, *Ansiklopedik Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İstanbul, Serhat Yayınları, 1997, s.290.

³⁴⁴ Mekke Emiri Şeif Hüseyin'in büyük oğlu Ali, Fahrettin Paşayı karşılama ve uğurlamalarını şöyle anlatmaktadır: "Efendim, Paşa Hazretlerini nasıl karşılayacağımızı bilemiyorduk. Zira, yenilgi nedir bilmeyen ve böyle bir şeyi asla kabul etmediğini şecaatleriyle ispat etmiş olan bu derece müstesna bir kişidir... Paşa Hazretlerini aramızda hiçbir şey olmamış da, eski günlerde imişiz gibi üstümüz ve kumandanımız sayarak kemali hürmetle istikbal ettik... Paşa Hazretlerinin misafirimiz olduğunu duyan Bedeviler, çölün dört bir tarafından Hecinsüvar olarak dalga dalga adeta seller halinde Bir-i Derviş'e akıyorlardı. Müstesna kahramanlıklarının bizzat şahidi olarak, kendilerini bir secaat (yiğitlik, cesaret) örneği sayan bu Bedeviler'le başlarındaki şeyhler, Paşa Hazretlerinin bir defacık olsun yüzlerini görebilmek arzusuyla sabaha kadar gözlerini yummadan beklediler. O gece bütün çölde Fahri! Fahri'den başka ses duyulmadı... Mahşeri Bedevi kalabalığı... Paşa Hazretlerinin yüzünü gördükleri anda, yıldırımla vurulmuşçasına gene Fahri! Fahri! çığlıklarıyla ters yüzü dönüp öylesine bir kaçışa başladılar ki, tarif edilemez. Çöl Fahri! Fahri!... feryatlarıyla ani bir korkuya tutulup, çil yavruları gibi darmadağın kaçışlarla doldu." Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık, *Yakın Tarihimiz, Çöl Kapları, Fahrettin Paşanın Medine Müdafaası*, c.I, İstanbul, 1962, ss.124-125.

³⁴⁵ Reşat Ekrem Koçu, *Medine Müdafii Fahrettin Paşa*, İstanbul, Doğan Kardeş Basımevi, 1972, ss.9-15

³⁴⁶ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, a.g.e., c.VI, s.388.

3. Ahmet Cemal Paşanın Faaliyetleri

Ahmet Cemal paşa, Arap İsyanı'nın ilk defa planlandığı Suriye'deki faaliyetleri zamanında haber alarak önlemiş,³⁴⁷ ancak, Hicaz'daki olayların farkına varamamış, isyan Filistin Cephesi'ni tehdit etmeye başlamıştı. Osmanlı yöneticileri, 1917 yılının sonlarına doğru Arap liderleriyle temas (irtibat) kurmaya çalışmışlardır. Suriye ve Batı Arabistan Komutanı Ahmet Cemal Paşa, Şerif Faysal ve Arap kuvvetleri komutanlarından Cafer Paşaya mektup yazmıştır. Ahmet Cemal Paşa, Faysal'a gönderdiği 13 Kasım 1917 tarihli mektubunda şunları yazmıştır:

*"...Filistin milletlerarası bir ülke, Suriye tamamen Fransız hakimiyetinde ve Irak'la Mezopotamya'nın tümü de İngiltere toprağı olduktan sonra nasıl bir bağımsızlık düşünebilirsiniz?...Böyle bir Arap Hükümeti, İslam'ın geleceğini bağımsızlık içinde ve itibarlı bir şekilde nasıl üstlenebilir? Belki bu sonuçları başlangıçta öngörmediniz. Fakat, İngilizler'in Filistin'i fethi manzarası, gerçeği size bütün çıplaklığıyla gösterecektir...Yalnız yine de işlenen hataları düzeltmek ve felaketi sınırlamak için, henüz çok geç değildir. Eğer bu gerçeği itiraf ederseniz, o takdirde, Arap ayaklanması için genel af ilan edip, meseleyi İslam'ın lehine çözmek üzere, tekrar görüşmelere başlamaktan daha kolay bir şey olamaz. Bu mektubu yazmakta, dini bir vazifeyi ifa ettiğime inanıyorum. Sorumluluk bunu takdir etmeyenlere aittir."*³⁴⁸

İngiliz Başbakanı Lloyd George'un adamları, Türkler'le gizli görüşmeler yaparken, Şerif Faysal da kendisine Lawrence tarafından iletilen Allenby'in emirlerine uymuş gibi davranarak, Ahmet Cemal Paşayla gizli temaslarda bulunmuştur.³⁴⁹ Ahmet Cemal Paşa, Cafer Paşaya gönderdiği 13 Kasım 1917 tarihli mektubunda da savaşın başında, İngilizler'e karşı yakın işbirliğinde bulduklarını hatırlatarak: *"...Sizin de bu yolu mensubu bulunduğunuz milletin haklarını savunmak arzusundan ve sadece ondan dolayı seçtiğimize inanmak isterim...Şunu unutmamalısınız ki, bugün, General Allenby'in komutasındaki İngiliz Ordusu, vaktiyle Selahaddin Eyyübi'nin müdafaa ettiği Filistin'i ele geçirmektedir..."*³⁵⁰ ifadelerini kullanmıştı.

³⁴⁷ Alman Generali Von Kress, komutanı Ahmet Cemal Paşanın Suriye'deki icraatları hakkında şöyle diyordu: " Cemal'in, Araplar'ı ikna ve iyilikle yola getirmek ve kazanmak hususundaki gayretleri bir semere vermeyince, Suriye'de bir Arap İsyanı hazırlamak için yapılan her teşebbüs ve tecrübeyi büyük bir enerji ve şiddetle bastırılmış olmasından dolayı, o hiçbir veçhile tenkit edilemezdi." Kressenstein, a.g.e.,s.47.

³⁴⁸ Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, ss.149-150.

³⁴⁹ Winstone, a.g.e.,s.426.

³⁵⁰ Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*,s.150.

Şerif Faysal, bu mektupları babasına vermiş, Mekke Emiri Şerif Hüseyin de kopyalarını Sir R.Wingate'e göndermiştir. Mekke Emiri Şerif Hüseyin Ahmet Cemal Paşaya ne cevap vereceği yolunda İngilizler'den tavsiye de istemiştir. Sir R.Wingate'in bildirdiğine göre,Şerif Hüseyin daha sonra tasvibini almak üzere, Şerif Faysal'ın Cemal Paşaya göndereceği cevabın taslak metnini de Wangate'e ulaştırmıştır. Bu taslakta, eğer Türkler Majestelerinin Hükümeti'nin tayin edeceği belirli yerleri boşaltmayı kabul ederlerse, Kral Hüseyin'in müttefikler nezdinde dostane girişimde bulunacağı öngörülmektedir. Sir R.Wangate, Dışişlerine resmi görüşü olarak:"*Arap çıkarlarının söz konusu olduğu bölgelerde, Türklerle bir düzenlemeyi düşünebileceğimiz izlenimini vermenin tehlikeli olacağını düşünüyorum...Cemal Paşanın mektuplarına resmen cevap gönderilmemesi yolunda Krala tavsiyede bulundum*" demişti.³⁵¹

İngiliz Casusu Lawrence'in komutasındaki Araplar'ın Şam-Medine demiryoluna (Hicaz Hattı) yaptıkları sabotajların artması üzerine,³⁵²Ahmet Cemal Paşa tarafından,kolordu seviyesinde Mehmet Cemal Paşa ³⁵³ komutasında 1. Kuvvi Mürettebe kurulmuştu.³⁵⁴ 1. Kuvvei Mürettebe aynı zamanda Anadolu'yla Medine arasındaki irtibatı sağlıyordu. Hicaz Hattı'nı korumak için alınan tedbirler,Filistin Cephesi'ni zayıflatmıştı. Merkezi Dera'da olan bu kuvvet,Araplar'ın demiryolu, telefon ve telgraf hatlarına yaptığı tahriplere engel olamamış,Medine'nin Amman-Dera-Şam hattıyla irtibatı kesilmişti. Suriye ve Batı Arabistan Komutanlığının Arap İsyanı'na karşı aldığı aktif ve pasif tedbirler başarılı olamamıştır. Ahmet Cemal Paşanın gönderdiği mektupların; Mekke Emiri Şerif Hüseyin, oğlu Faysal ve Cafer Paşayı etkilediği, ancak, İngilizler'in baskısıyla cevap yazamadıkları, Hicaz'da huzursuzluğa neden olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Arap İsyanı'nı önlemek amacıyla aldığı tedbirler, İngilizler tarafından parayla satın alınan emirlerin ve şeyhlerin baskısı ve propagandasının etkisiyle başarılı olamamış,³⁵⁵isyan Üçüncü Gazze Muharebesi'nden sonra Filistin'e de yayılmıştır. Hain ve asi Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in kuvvetleri, Filistin Cephesi'nde kahramanca dövüşen Mehmetçiği arkadan hançerlemiştir.³⁵⁶

³⁵¹ a.g.e.,s.151.

³⁵² Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.VI,s.356.

³⁵³ Filistin Cephesi'nde üç cemal paşa olmuştu. Bunlar:Başlangıçta,4.Ordu,sonra Suriye ve Batı Arabistan Komutanı Ahmet Cemal Paşa,8.Kolordu müteakiben 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa ve 1. Mürettebe Komutanı Mehmet Cemal Paşadır.

³⁵⁴ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.1,*Sina- Filistin Cephesi*,ss.402-403.

³⁵⁵ Şefket Süreyya Aydemir'e göre: "...Gerçi Hicaz Şerifi ve oğulları isyan ettiler. Gerçi baskınlar,toptan öldürmeler,demiryolunu kesmeler,İngilizlerle işbirliği,yalanlar dolanlarla Osmanlı hazinesinin soyulması sürdürüldü,gitti..." Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,S.310.

³⁵⁶ Kutay, a.g.e.,s.248.

4. Arap İsyanı'nın Etkileri

İlk Arap milliyetçileri,Lübnan ve Suriye'de zengin ve toplum üzerinde etkili olan gayrimüslim küçük bir ticari grubun sözcülüğünü yapıyorlardı.³⁵⁷ Bölgedeki Araplar,iki gruba ayrılmışlardı. Birinci grup,Osmanlı hakimiyetinden kurtulmak amacıyla,İngilizler'le işbirliğine gidilmesini istiyor,ikinci grup ise,düşmanla yapılacak işbirliğine şiddetle karşı çıkıyordu.³⁵⁸Arap Milliyetçiliği ve isyan planlamaları, önce Suriye'de Hıristiyan Araplar arasında başlamış, Müslümân Araplar'ı da etkilemiştir. Araplar arasında Milliyetçilik hareketi, din faktörünün önüne geçmiştir. Osmanlı Devleti,Hilafet'in Saltanat'ı kurtaracağını düşünürken, Araplar arasında gelişen milliyetçiliğin Türk düşmanlığına dönüştüğünü görememiştir. Ahmet Cemal Paşa,Suriye'de kurduğu istihbarat ağı ve aldığı sert tedbirlerle Suriye, Lübnan ve Filistin'deki ayaklanma hazırlıklarını başlangıçta önlemiştir.³⁵⁹

Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Ahmet Cemal Paşanın ısrarlarına rağmen, Mekke'nin, oğlu Ali'ye Medine'nin güvenliğini bahane ederek, Kanal Harekatları'na katılmamışlardır. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, oğlu Abdullah'la İngilizler'i,diğer oğlu Faysal'la Türkler'i idare etmiştir. Şerif, Kanal Harekatları'na katılmamakla Osmanlı Devleti'nin Cihad-ı Ekber çağrısını boşa çıkarmıştır.³⁶⁰Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in 5 Haziran 1916'da isyan etmesi, Filistin Cephesi'ndeki kuvvetlerinin çoğunluğu Hint Müslümânları'ndan oluşan İngilizler'i çok rahatlatmıştır.³⁶¹Faysal'ın komutasında bir Arap Ordusu teşkil edilerek, Filistin Cephesi'nde Türkler'e karşı savaşa sürülmesi, Arap Milliyetçiliğini ateşleyen en önemli hareket olmuştur. Arabistanlı Lawrence, Arap Milliyetçiliğini, Türk düşmanlığına ve

³⁵⁷ İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1987,s.378.

³⁵⁸ Nedim,a.g.e.,s.28.

³⁵⁹ Suriye'de isyan çıkmaması için, Ahmet Cemal Paşa gerekli tedbirleri aldığını şöyle ifade etmiştir: "...Ben,Lübnan Marunileri'nin isyanından katiyen çekinmedim ve onların tevessül edebilecekleri herhangi bir isyanı,pek çabuk bastırabileceğime kaniiydim. Fakat,Cebelidurrusun isyanından cidden çekindim. Bunun olmaması için,daima tedbir alırdım. Bu tedbirlerimde azami derecede muvaffak olarak,son zamanlara kadar,Dürziler'in Osmanlı Hükümeti'ne karşı sadık kalmalarını temin edebildim." Cemal, *Cemal Paşa, Hatıralar*,s.235; Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.284.

³⁶⁰ Ahmet Cemal Paşa,hatıralarında: "*Neticede,Aziz Bey'in (Hicaz'daki Arap Ordusunun Komutanlığını yapan Aziz Ali el-Masri:Mısırlı bir Osmanlı subayı olup,El-Ahed'in kurucu üyesidir.) bana o sırada şeref kılıcını teslim etmesine rağmen,Dünya Savaşı esnasında kendisini Şerif Hüseyin'in hizmetine adadığını duydum. Şerif Hüseyin'se nankör bir canavar olup,silaha sarılarak,Halife'ye baş kaldırdı ve İslam dünyasını içinde bulunduğu müessif (esef verici,üzücü) duruma soktu. Ben,bu gün onu affedemiyorum*" demiştir. Winstone,a.g.e.,s.421.

³⁶¹ Armaoğlu, a.g.e.s.126.

Arap İsyanı'na dönüştürmeyi başarmıştır. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal'a bağlı Araplar, İngilizler'e katılmıştı. "İngiltereli" T.E.Lawrence'in kumandası altında, çölden yaptıkları sürekli akınlarla demiryolu, telgraf ve telefon hatlarını kesiyor, köprüleri uçuruyor, Türk konvoylarını ele geçiriyor, iletişimi kesintiye uğrattıyor ve bütün bu yaptıklarıyla Türk birliklerinde güvensizlik duygusunu yerleştiriyor ve yerel halkı da isyana kışkırtıyorlardı.³⁶²

Araplar'ın, Türkler'e karşı savaşa girmesi, Osmanlı Ordusundaki Arap subay ve erlerini olumsuz, İngiliz Ordusundaki Hintli Müslümân askerleriyse olumlu şekilde etkilemiştir. Arap askerlerinin topluca firarları, Türk askerlerinin moral ve motivasyonlarını bozmuştur. Lawrence'in önderliğinde, Hicaz Demiryolu'na yapılan sabotaj ve baskınlar, birliklerin lojistik desteğini ortadan kaldırmıştır. Filistin Cephesi'nin can damarı olan Hicaz Hattı kesilince, askeri gücümüz de yavaş yavaş bitmiştir. Araplar tarafından 1916 ve 1917 yıllarında, Türk Ordusuna karşı yapılan saldırı, özellikle de yaralı askerlerin öldürülmesi, Türk subayları tarafından en ağır suç olarak görülmüştür. Türk askerleri kendilerini, İngilizler'e karşı, Araplar da dahil olmak üzere bütün Müslümânlar'ın koruyucusu olarak görüyorlar ve Arap İsyanı'nı bir ihanet, Filistin Cephesi'ndeki Osmanlı-Türk direnişini zayıflatan ve sonunda Türkiye'nin güneyinin İngilizler tarafından işgaline yol açacak bir arkadan hançerleme olarak düşünmüşlerdir. Üstelik, Türk Ordusu, geleneğinde gazi bir asker kutsaldır –gazi, vatani uğruna dünyasal acı çeken bir insandır- ve ona karşı yapılacak kötü muamele en ağır suç olarak kabul edilmiştir.³⁶³ Türk askerlerinin bu düşüncesi, Arap topraklarını savunmanın anlamsız olduğu sonucunu doğurmuş, Arap subay ve erlerine olan güvenleri kalmamıştır. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in 5 Haziran 1916'da Türkler'e isyan ettiğinde topladığı ilk güçler, Hicaz'daki Bedeviler'den teşkil edilmiş, ancak, hareketin daha sonraki aşamalarında her türlü etkin askeri eylem, Osmanlı Ordusunda birliklere komuta etmiş Arap subaylardan ya da erlerden kaynaklanmıştır.³⁶⁴

Hicaz Demiryolu'nu korumak ve isyanın kuzeye yayılmasını önlemek amacıyla, tahsis edilen kuvvetlerle Arap subayları ve erlerinin firar ederek, isyana katılmaları, Filistin Cephesi'ndeki Orduların aleyhine olmuştur. Hicaz demiryolunun (Hicaz Hattı) korumasına ayrılan birlikler, cephenin takviye edilmesinde kullanılamamış, Birüssebi ve Gazze kaybedilmiştir.

³⁶² Armstrong, a.g.e., s.71.

³⁶³ Karpat, *Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s.154.

³⁶⁴ Hourani, a.g.e., s.390. Geniş bilgi için bk. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, ss.236-350. Bir Osmanlı subayı olan ve kaçarak Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyanına katılan Nuri el-Said, Osmanlı İmparatorluğu'na isyan eden Şerif Faysal'ın Arap Ordusunun Komutanlığını yapıyor, aşırı derecede Arap Milliyetçiliğini savunuyordu. Fromkin, a.g.e., s.449; Hourani, a.g.e., s.426.

Arap İsyanı'ndan önce, İngilizler hem Filistin, hem de Irak Cephelelerinde başarılı olamamışlardır. Hicaz'da başlayan Arap İsyanı, Faysal'ın Ordusunun hareketine uygun olarak, güney-kuzey istikametinde yayılmıştır. General Allenby tarafından Faysal'a verilen görev, İngiliz Ordusunun doğu yan emniyetini sağlamak, Hicaz Demiryolu'nu tahrip etmek ve Arap İsyanı'nı Suriye'ye intikal ettirmektir. Araplar, birliklerimize pusu kurarak, baskın ve sabotajlar yaparak çok zayıf verdirmişlerdir.³⁶⁵ Arap İsyanı, Filistin Cephesindeki Arap topraklarında, İngilizlerle savaşmakta olan Türk Ordusunun Müslüman kardeşleri olan Araplar tarafından arkadan vurulmasına, Müslümanlığı ve Müslümanlıkça mukaddes sayılan yerleri korumak için silaha sarılmış Mehmetçiğin şehit olmasına yol açmıştır.³⁶⁶

Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının, Hicaz Demiryolu'nu korumak ve isyancıları etkisiz hale getirmek için yaptığı faaliyetler, Filistin Cephesindeki askeri kuvvetlerimizin daha da zayıflamasına ve Üçüncü Gazze Muharebesi'nin kaybedilmesine neden olmuştur. İngilizler, savaşı kazanmak amacıyla, Arap İsyanı'nın hazırlanmasını, teşkilatlanmasını ve ilanını planlamışlar, Araplar arasında gelişen milli duygularla bu yolda dökülen Arap kanlarını istismar etmişler, politik vaatlerle de Araplar'ın bu hislerini harekete geçirerek, Türkler'e karşı kullanmışlardır. İngilizler'in savaşı kazanmasında bu hareketin payı büyük olmuştur.³⁶⁷

D. KUDÜS MUHAREBESİ

Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, Kudüs'ü Miladi yılbaşından önce ele geçirerek, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un kendi kamuoyuna bu olayı bir başarı şeklinde sunma arzusunun gerçekleştirilmesi için, taarruz hazırlıklarını süratlendirmişti.³⁶⁸ General Allenby'nin amacı, Türkler'in 8. Ordusunu ovada tespit ederek, 7. Ordunun toparlanmasına imkan vermeden taarruz etmek ve Kudüs'ü ele geçirmektir. Kudüs'teki tesisler tahrip edilmeden kurtarılacaktı. Ordu Komutanı'nın asıl amacı; Filistin ovasında şimdi kazandığı hattı, 21. Kolordu ve Atlı Piyade Tümeniyle tutmak ve Çöl Atlı Piyade Kolordusunun asıl kuvvetlerini 20. Kolordunun bir tümeniyle takviye ederek, doğu istikametinde Yudea Tepeleri bölgesine hareket ettirmektir. 20. Kolordunun 53. Tümen dışındaki diğer birlikleri, mümkün olduğu kadar süratle ileriye alınacaktır.³⁶⁹

³⁶⁵ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.VI, s.321

³⁶⁶ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Tarihte Türk-İngiliz İlişkileri*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1975, ss.41-43.

³⁶⁷ Nedim, a.g.e., s.38.

³⁶⁸ a.g.e., s.89.

³⁶⁹ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, Sina -Filistin Cephesi, ss.315-316; Nedim, a.g.e., ss.89-90.

Sarar Vadisi İstasyonu'nun kaybedilmesi,Türkler'i bir taraftan İngilizler'in ovadaki ilerleyişine karşı koymak, diğer taraftan Kudüs'ü savunmak endişesine düşürmüş, bu durum Türk Kuvvetlerinin ikiye bölünmesine yol açmıştı. General Falkenhayn,8.Ordunun önce Lut-Yafa hattına ve 7. Ordunun Kudüs istikametinde geri çekilmesini emretmişti. Falkenhayn,Yafa-Kudüs hattında tertiplenerek düşmanın taarruzunu durdurmayı düşünüyordu. İngilizler, Akdeniz kıyısındaki birliklerini Kuzey istikametinde hareket ettirerek taarruz çıkış hattına yanaştırmışlardı.³⁷⁰ Düşmanın kıyidan ilerleyen birlikleri, 16 Kasım 1917 günü, saat 10.00'da Yafa(Tel Aviv)'ya girmişti.³⁷¹ 8.Ordu Komutanı,Von Kress Paşa,16 Kasım 1917 günü saat 10.20'de, aşağıdaki çekilme emrini vermişti:

"Düşman süvarisi Yafa'ya girmiştir. Ordu cephesinin diğer kesimlerinde düşman süvarisi püskürtülmüştür. Ordu daha elverişli olan El Celil-Şeyh Muannis--Cilculiye-Mecdel Yaba genel hattındaki mevzii işgal edecektir...El Avca geçitleriyle Vadi Ebu Leca üzerindeki geçitler, 22.Kolordu tarafından verilecek talimata göre; yanlarında makineli tüfekle katılacak olan ve özellikle güvenilir subay ve astsubay komutasında ileri Karakol Postalarıyla tutulacak ve postalar ancak düşman tarafından bir baskı olacak olursa geri çekileceklerdir. Ordu Karargahı, 17 Kasım 1917 günü saat 11.00'de, Tul-ü Kerem'e alınacaktır."³⁷²

General Allenby,Yahudiler Hıristiyanlar ve Müslümanlar'a ait kutsal yerlerin tahrip olmasını önlemek amacıyla,Kudüs şehri içinde muharebe yapılmasını istemiyordu.³⁷³ İngilizler, askeri güç kullanarak Kudüs'ü ele geçirmek suretiyle, coğrafi, politik ve psiko-sosyal güçlerine olumlu katkıda bulunacak şekilde dünya kamuoyunu etkilemeyi planlamışlardı. Avrupalılar, Kudüs'ü Selçuklu İmparatorluğu'ndan geri almak amacıyla, 1095-1270 tarihleri arasında sekiz sefer düzenlemişlerdi. İngilizler'in, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'ndeki hareketi Dokuzuncu Kudüs Seferi olarak da adlandırılabilir.³⁷⁴

³⁷⁰ Kressenstein,a.g.e.,s.196.İngilizler, Yafa (Tel Aviv)- Kudüs hattına ilerledikçe,personel ve hayvanlar için daha fazla su ve yiyecek maddeleri temin ediyorlar,kara hareketine yeterli deniz topçusu desteğini sağlayabiliyorlardı. Cebecioğlu,a.g.e.,s.37.

³⁷¹ Winstone,a.g.e.,s.416;Karal,a.g.e.,c.IX,s.516;Danişmend, a.g.e.,c.IV,s.436; Arı, a.g.e., s.306;Fromkin,a.g.e.,s.309.

³⁷² Emir, a.g.e.,ss.245-246.

³⁷³ Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, 20. Kolordu Komutanı General Sir P.W.Chetwode'a 26 Kasım 1917'de şu emri vermişti: "Lifta'ya veya onun güneyindeki düşman mevzilerine yapacağınız operasyonlarda size herhangi bir kısıtlama koymuyorum. Ancak,Kudüs içinde ve yakınında hiçbir şekilde çatışma olmasını istemem..." Massey,a.g.e.,ss.158-159.

³⁷⁴ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV,Ks.2, Sina-Filistin Cephesi,s.386.

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı, orduların, kolorduların ve tümenlerin hemen hemen hiç ihtiyatı olmadığı halde,savunma mevziindeki birlikleri taarruza sevk ederek, taktik kuralları çiğniyor ve Türk Mehmetçliğini adeta bile bile ölüme sevk ediyordu. İngilizler, cephedeki birliklerini, ihtiyatları ile değiştirmişlerdi. Falkenhayn, düşmanın zayıf ve hassas taraflarını değerlendirerek fırsatlardan istifade edememişti. Türk birlikleri, 31 Ekim 1917 Birüssebi Muharebesi'nden itibaren,bir ay süreyle gece-gündüz aç, susuz, yorgun ve yaya olarak yürümüşler, muharebe etmişler, insanüstü gayret göstermişler, ancak sevk ve idare hataları nedeniyle Birüssebi ve Gazze'de baskına uğramışlar ve muharebe etkinliğini kaybetmişlerdir. İngilizler,Kudüs'e yaklaşırken Yıldırım Ordular Grubunda önemli bir komuta değişikliği olmuştur.Cevat Paşa,İstanbul'dan Filistin Cephesi'ne hareket etmiş ve 1 Aralık 1917 günü saat 10.30'da, Tul-ü Kerem'e gelerek, saat 11.00'den itibaren General Von Kress'ten ³⁷⁵ 8. Ordu Komutanlığını teslim almıştır. ³⁷⁶

İngilizler,Almanya ve Avusturya-Macaristan'da bulunan Siyonistler'in, dünya Siyonizm'ini İttifak Devletler'i tarafına çekme ihtimalini önlemeyi, Museviler'in ekonomik gücü ve nüfuzundan istifade etmeyi ve Filistin'de dost bir topluluğun yararlı olabileceğini düşünüyorlardı.³⁷⁷ Yahudiler,

³⁷⁵ Von Kress,Yarbay rütbesiyle İstanbul'a gelmiş,Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Harbi'ne girmesi için Enver Paşayı ikna etmeyi başarmış,Birinci ve İkinci Kanal Harekatları'yla Birinci,İkinci ve Üçüncü Gazze Muharebeleri'ni yönetmiş,bir Osmanlı Paşası olarak,1 Aralık 1917'de Filistin Cephesi'ndeki görevini tamamlamıştır. Von Kress Paşa Filistin Cephesi'yle ilgili duygularını şöyle ifade etmiştir: *"Sina Çölü'nde ve Filistin hareket bölgesinde- bazılarıyla üç seneden fazla bir müddet-harp içinde yaşadığımız,kahraman Alman,Avusturya-Macar ve Türk arkadaşlarımdan ayrılmak, bana çok güç geldi. Bu uzun zaman içinde,onlar sadakat ve tam bir itaatle vazifelerini başarıırken,kederi ve sevinci de benimle beraber paylaşmışlar ve bana karşı olan güvenlerini göstermişlerdir. Benim de kendilerine karşı olan güvenim,en güç durumlarda bile,onların bu itimada layık olduklarını ispat etmişlerdir. Kit'alarını şaşılacak derecede doğru bir kavrayış ve hulusla (içtenlikle) hiçbir vakit azalmayan bir emniyet ve sıhhatle,benim onların fedakarlıklarından beklemek zorunda kaldığım-insan gücünün üzerindeki-vazifeleri bile bükülmez bir azimle, güçlükleri yenmek suretiyle başarmışlardır ki,bu güçlükler;bizim hareket bölgemizin iklimiyle, hususi hal ve şartları dolayısıyla da kendilerinin sağlık ve çalışma durumları üzerine çok müessir oluyordu (tesir ediyordu,etki yapıyordu,iz bırakıyordu).Üç sene müdafaa ettiğim memleket,kalbimde derin bir iz bırakmıştı..."* Kressenstein,a.g.e.,ss.198-199.

³⁷⁶ Özçelik,a.g.e.,s.87;Karal,a.g.e.,c.IX,s.534.

³⁷⁷ Mansfield,a.g.e.,s.65. Filistin Cephesi Siyonizm'in tarihinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Siyonistler, savaş ortamından faydalanarak, Almanya ve İngiltere nezdinde girişimlerde bulunmuşlar ve göç yollarının açılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcında, Siyonist Hareket Komitesi'nin merkezi Almanya'nın başkenti Berlin'de bulunuyordu. Almanya, Doğu Avrupa'daki bir milyon Yahudi'nin problemleriyle karşı karşıya kalmıştı. Almanya'nın amacı, Siyonist hareket ve Filistin'deki Yahudi toplumundan kendi politikası doğrultusunda faydalanmaktı. Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından,İstanbul'daki Alman konsoloslarının buradaki

İngilizler'e Filistin Cephesi'ndeki Osmanlı Ordularının konuş, kuruluş, plan, niyet ve maksatları hakkındaki teferruatlı istihbaratı sağlamışlardı.³⁷⁸ Yahudiler'in casusluk faaliyetlerini öğrenen Ahmet Cemal Paşa, onların bu faaliyetlerine bir tedbir olarak, Fransız, İngiliz, Rus, Amerikan ve Yunan uyrukluları, Filistin'den çıkarmış,³⁷⁹ zararı görülen yerli Yahudiler'i, harp bölgesinin dışına Suriye'ye göndermiştir.³⁸⁰ Ahmet Cemal Paşanın Karargahında bulunan Falih Rıfki Atay Yahudiler'in Filistin Cephesi'ndeki faaliyetleriyle ilgili olarak : "...Tehcirlerin (göç ettirilmelerin) bir sebebi de Yahudi Filistin'inin bir casus yuvası olmasıydı. Hama devesi ile çöl üstünden Bağdat karargahına istatistik yetiştirmek, şüphesiz Filistin'in kıyısından sandalla İngiliz torpidosuna haber yollamak kadar kolay olmadı" demiştir.³⁸¹ İngilizler, Kudüs'e yönelik olarak faaliyetlerini artırmışlardı. Düşman Latrun'daki ihtiyatlarını Kudüs istikametine kaydırırken, Türk birliklerini aldatmak için Kudüs'e yapılacak taarruzun ertelendiği haberini yaymıştı. İngilizler'in 74. Tümeni 3 Aralık 1917 günü saat 01.00'de taarruza başlamış, ancak karşı taarruzla geri atılmıştı.³⁸² 16. Tümen cephesinde karşılıklı topçu ateşi yapılmış, düşman 54. Tümen cephesinde topçu ateşine müteakip yeniden taarruza başlamıştı. Düşmanın 10 uçağı Ordu bölgesinde mevziler üzerinde keşif yapmış, 54. Tümen El Tire-Nalin ve Şilte Nalin-Abut yollarını kapatmıştı. 8. Ordu cephesinde düşmanın 21. Kolordusuna bağlı bir piyade ve iki süvari tümeni bulunuyordu. 21. Kolordu Karargahı Yafa'da, Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby'nin Karargahı Remle'de konuşlanmıştı.³⁸³

Yahudiler'e sempati göstermeleri ve onların üzerindeki himayelerini genişletmeleri istenmişti. Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak, Filistin İçin Mücadele, Türkiye ve Siyonizm*, s.202. Almanlar Filistin'de, etkilerini artırmak amacıyla, 20.000 yabancı tebaalı Yahudi'yi savaş içinde himaye ettiler ve Osmanlı tebaasına geçmesini sağladılar. Filistin'in Yahudiler'in yeniden iskanında en önemli rolü Almanya oynamış oluyordu. Ortaylı, a.g.e., s.128. Siyonistler, Almanya'nın bir deklarasyon yayımlamasını, geniş bir iskan çabası göstermesini ve Siyonizm'in politik isteklerinin desteklenmesini istiyorlardı. Almanya, müttefiki olan Osmanlı Devleti'nin direnişi karşısında, Siyonistler'e Polonya veya Rusya'daki işgal ettiği bölgelerde otonomi verilmesi teklifinde bulundu. Siyonistler, Filistin'siz bir imtiyazı istemediler. Almanlar, Filistin'le ilgili Siyonistler lehine son bir deklarasyon hazırlığına, 1917 yılı ortalarında giriştiler. Alman Dışişleri Bakanı Zimmerman'ın hazırladığı deklarasyon, Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir. Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak, Filistin İçin Mücadele, Türkiye ve Siyonizm*, s.203.

³⁷⁸ C. Rifat Atılhan, *Filistin'de Yahudi Casusları*, İstanbul, Üstün Eserler Yayını, 1947, s.50; Feridun Kandemir, *Peygamberimiz'in Gölgesinde Son Türkler (Fahrettin Paşanın Hatıraları)*, İstanbul, Yağmur Yayını, 1974, s.392.

³⁷⁹ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak, Filistin İçin Mücadele, Türkiye ve Siyonizm*, s.220.

³⁸⁰ Celal Tevik Karasapan, *Filistin ve Şak-ül Ürdün*, c.I, İstanbul, A.Ihsan Matbaası, 1942; Fromkin, a.g.e., s.305.

³⁸¹ Atay, *Zeytin Dağı*, s.71.

³⁸² Nedim, a.g.e., s.100.

³⁸³ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks. 2, Sina- Filistin Cephesi, ss.389-390.

Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı, düşmana ait kesin bilgi alamadığından, niyet ve maksadını da tam olarak değerlendiremiyordu. General Falkenhayn'ın ve 7.Ordu Komutanı'nın Karargahı Nablus'ta, 8.Ordu Komutanı'nın Karargahı Tul-ü Kerem'de General Allenby'nin Karargahıysa, Remle'de bulunmaktaydı. Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, hareketi çok yakından takip ederken, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhayn muharebeyi uzaktan izlemekteydi. Bir komutan, harekate bizzat kritik yer ve zamanda bulunarak etkili olabilir. General Allenby'nin bu kuralı çok iyi tatbik ederek, birliklerin moral ve motivasyonlarına olumlu katkılarda bulunduğu, süratli doğru ve tam zamanında kararlar vererek kuvvetlerinin başarı ihtimalini artırdığı görülmektedir. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı General Falkenhayn, 5 Aralık 1917'de verdiği emirde :*"Gerek uçaklar ve gerekse karadan yapılan gözetlemelerle düşmanın durumu ve kuvvetleri hakkında yeterli bilgi elde edilememiştir... düşman kuvvetlerinin tertibatını meydana çıkarmak üzere küçük taarruz kıtalarıyla teşebbüsler yapılmasını emrederim...5,6 ve 7 Aralık günlerinde sağ olarak getirilecek olan tutsakların her biri için getirene, beş Osmanlı lirası verilecektir..."* demiştir.³⁸⁴

Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı bütün çabalarına rağmen hala düşmanın niyet ve maksadını anlayamamış ve böyle bir emir çıkartmak zorunda kalmıştı. Düşmanın, yığınağı ve cephe durumu incelendiğinde, hedefinin Kudüs olduğu çok net olarak görülüyordu. General Falkenhayn'ın, İngilizler'in niyet ve maksadını anlamada zorluk çekmesini, teknolojik yetersizliğine ilaveten komuta yerini cepheden çok gerilerde seçmesine bağlamak mümkündür. İngilizler, 60, 75, 10 ve Yeomanri Tümenlerini, 20.Kolordu ve Mısır Kuvvei Seferiye Karargahını Yafa-Kudüs yolu istikametinde taktik intikal düzenine geçirmişlerdi. Mareşal rütbesine yükselmiş bir askerin, bu durum haritasını doğru olarak okuması, düşmanın amacının farkına varması, niyet ve maksadını algılaması gerekirdi. İngilizler,Kudüs istikametinde yapacakları taarruz için, hazırlıklarını sürdürüyorlardı.53.Tümen (Mott Müfrezesi) 6 Aralık 1917 günü sabahı yürüyüşe geçerek Halilürrahman (El Halil,Hebron)'ın 17 kilometre kadar kuzeyinde mevzii almıştı. . Mott Müfrezesi,7 Aralık 1917 günü saat 06.30' da, Ras eş Şerifiye'ye,müteakiben Araziye ve Ebu Diş istikametinde ilerleyecekti.³⁸⁵

20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa,6 Aralık 1917'de 7. Ordu Komutanı Fevzi Paşaya gönderdiği raporda: *"...Düşmanın son günlerde 7 ve 8.Ordu cephelerinde savunmaya geçmesinin Kudüs'e karşı bir*

³⁸⁴ a.g.a.,Kls.3787,Dos.H-2,Fih.1-9.

³⁸⁵ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,s.152.

teşebbüs hazırlıklarını da ima etmektedir.Düşmanın böyle bir teşebbüsüne karşı, Rafat yöresindeki Ordu ihtiyatlarıyla 3.Süvari Tümenininin 20.Kolordu emrine verilmesi halinde, Tanrının yardımıyla Kudüs'ün savunması ve korunmasının sağlanacağı kanısındayım” diyordu.³⁸⁶ Mareşal Falkenhayn, 7.Ordu Komutanı Fevzi Paşaya (Mareşal Çakmak) 6 Aralık 1917 günü saat 14.20’de verdiği emirde:“24.Tümende görevli Alman Yüzbaşı Obhiç’in bizzat keşif ve incelemesinden sonra, Nebi Samoil’deki şimdiki durumun haritaya işaretlenerek bildirilmesini, bir Alman taburuyla Nebi Samoil’e bir taarruz yapılmasının mümkün olup olmadığının ve bu taarruzun nasıl yapılacağıının bildirilmesini”istemmişti.³⁸⁷Falkenhayn, bir Alman yüzbaşısının bizzat keşif incelemesine güvenerek, bir Alman taburuyla Nebi Samoil bölgesinde bulunan iki İngiliz tümenine karşı taarruz etmeyi düşünüyordu. Falkenhayn, hem Türk Komutanlarına ve kıt’alarına güvensizliğini ifade ediyor, hem de bir Alman taburunu en az dört İngiliz tümenine eşdeğer görüyordu. Çünkü, kurallara göre taarruz kuvvetinin karşıt kuvvet üzerinde en az bire iki, normal olarak da bire üç kuvvet üstünlüğü sağlaması gerekirdi. Falkenhayn’ın düşündüğü 701.Alman Taburu halen Almanya’ dan Filistin Cephesi’ne gelmemişti. Falkenhayn’ın bu tasarısının taktik kurallara ve gerçeklere göre hiçbir mantıki dayanağı bulunmuyordu.

7.Ordu Komutanı Fevzi Paşa(Mareşal Çakmak), 6 Aralık 1917 günü saat 03.00’te, 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet ve 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşaya³⁸⁸Kudüs’ün savunmasında dikkat edilecek taktik hususları kapsayan bir emir vermiştir. Fevzi Paşanın, Kolordu komutanlarına verdiği bu emirde; Mustafa Kemal Paşanın Çanakkale Muharebeleri’ndeki liderlik niteliklerinden etkilendiği ve daha Birinci Dünya Harbi Filistin Cephesi’nde, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra talimnamelere giren savunma prensiplerinin uygulanmasını istediği görülmektedir. Filistin Cephesi,Fevzi ve Ali Fuat Paşalarla Albay İsmet’in bilgi,beceri ve tecrübelerine olumlu katkılarda bulunmuştur.³⁸⁹

³⁸⁶ a.g.a., Kıs.4522,Dos.H-12,Fih.1-29;1-30.Ali Fuat Paşa,Kudüs’ün savunması için bu raporu gönderdiği gün,Ahmet Cemal Paşa,Arap İsyanı’nın Suriye ve Lübnan’a da yayılmasını önlemek amacıyla,6 Aralık 1917’de,Beyrut’ta Sykes Picot Antlaşması, Belfour Deklarasyonu ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in hatalarını halka anlatmaya çalışmıştı. Winstone,a.g.e.,s.409.

³⁸⁷ Gnku.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*,s.408.

³⁸⁸ Mareşal Falkenhayn, 15/16 Kasım 1917 gecesi verdiği emirle; Albay Ali Fuat’ı Kudüs’ün savunmasına görevlendirmiş ve rütbesini de Tuğgeneralliğe (Paşalığa) yükseltmiştir. Baki Kurtuluş,*Gençlik Ansiklopedisi*,c.I,Ankara, Kurtuluş Yayınları, 1964,s.64.

³⁸⁹ Fevzi Paşanın(Çakmak) Ali Fuat Paşa ve Albay İsmet’e verdiği emir şöyledir: “...Düşmanın gece ateş baskını ve piyade taarruzlarıyla başarı sağladığı görülmektedir. Düşman topçusunun gece atışından bir sonuç elde edemeyeceği herkes tarafından bilinmelidir. Baskına uğrayan hatta arkası çevrilen her keşif kolu,

Kudüs Muharebesi öncesi,İngilizler,batıdan doğuya 21 ve 20. Kolordular taarruz kademesinde,Çöl Atlı Piyade Kolordusu ihtiyatta; Türkler, 8.Ordunun 22.Kolordusu,7.Ordunun 3 ve 20. Kolorduları savunma hattında olacak şekilde tertiplenmişlerdi.³⁹⁰ İngilizler'in 20. Kolordusu, Kudüs'ü ele geçirmek amacıyla, 8 Aralık 1917'de, kuzeyden-güneye 74,60 ve 53.Tümenler taarruz kademesinde, asıl taarruz Aynı Karim-Nebi Samoil hattı arasından olmak üzere taarruz edecekti.³⁹¹ 53. Tümenin (Mott Müfrezesi) gecikmesi, 60.Tümenin güney yanının açık kalmasına neden olmuştu.74.Tümen saat 11.00'de Beyti İksa'yı ele geçirmişti.³⁹² 20.Kolordu kuzeyden-güneye 53, 26, 27.Tümenler ve 7.Süvari Alayıyla El Cib-Nebi Samoil-Beyti İksa-Der Yasin-Beyti Safafa-Beyti Laham hattını savunuyordu.20.Kolordunun kuzeyinde 3.Kolordu,24 ve 19. Tümenleri cephede, 3.Süvari Tümeni ihtiyatta olarak tertiplenmişti.7 ve 8. Ordular arasındaki ara hattı El Burç batısı-Nalin doğusundan geçiyordu. 20.Kolordu Karargahı Kudüs'ün batısında bulunan İngiliz Hastahanesi'nde, 3. Kolordu Karargahı Ramallah'da,7.Ordu ve Yıldırım Ordular Grubu Karargahları Nablus'ta konuşlanmıştı.³⁹³

Kudüs'ün savunulması görevi,7.Ordunun 20.Kolordusuna verilmişti.³⁹⁴ Kudüs için, Türk ve İngiliz 20.Kolorduları muharebe için tertiplenmişlerdi. Her iki kolordunun numarasının 20 olması ilginç bir tesadüftür. İngilizler'in 53.Tümeni Türkler'in 27.Tümeni, Türkler'in 53.Tümeniyse İngilizler'in 74. Tümeni karşısında savaşmaktaydı. Ayrıca,8.Ordu cephesinde İngilizler'in 54.Tümenin karşısında Türkler'in 54.Tümeni bulunuyordu. Türkler'in 10.

---

her münferit kıta ve müfrezeler, kurtuluş ve selametin daima son ere kadar direnmekte olduğunu ancak bu sayede geriden yetişecek kuvvetlerle kendisini çeviren düşmanın imha veya esir edileceğini ve düşmana teslim olmanın vatana ihanet ve en büyük cinayet olduğunu bilmelidir. Düşman topçu mevzileri, ordugahları, siperleri, bağlantı yolları ve karargahları gündüzden güzelce keşif ve gözetlenerek düşmanın gece veya gündüz hücumlarında, bunların her biri ateş altına alınmalı, ateşsiz hiçbir yer kalmayacak şekilde taranmalı, düşmanın serbestçe hareketine imkan vermemeli ve imha edilmelidir. Kuvvetlerimizin konuş ve tertibinde daima kademeli düzen alınmalıdır. Düşmanın devam eden bu taarruz dalgalarını önce topçu, sonra makineli tüfek ve piyade ateşi,en son olarak da bomba ve süngü hücumuyla kırmaya çalışmalı ve elden çıkan bir kesimi karşı taarruzla geri almak için,her kıta komutanı gerisinde kuvvetli ihtiyatlar bulundurmalıdır. Ordu iç veya dış kanatlarında bulunan münferit müfrezeler ve keşif kolları, düşmanla hiçbir zaman teması kaybetmemeli, ansızın aramıza girmesine veya kanadımıza sarkmasına engel olmalıdır.” a.g.a., Kls. 3704, Dos.H-10,Fih.1-3.

³⁹⁰ Bk. EK-G: Kudüs Muharebesi Krokisi.

³⁹¹ Massey,a.g.e.,s.159,Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,s.151.

³⁹² Nedim,a.g.e.,s.100.

³⁹³ a.g.e.,s.91.

³⁹⁴ Kudüs'ü savunmakla görevlendirilen 20.Kolordu;5.324 tüfek,80 makineli tüfek ve 30 topa sahip bulunuyordu. a.g.a.,Kls.4519, Dos.8, Fih.6-2.

Tümeni Birinci Kanal Harekatı'na katılmış, İngilizler'in 10.Tümeni Kudüs Muharebesi'ne iştirak ediyordu. İngilizler'in, birliklerine Türk birliklerinin numaralarını vermelerinin amacının,Üçüncü Gazze Muharebesi'nde çanta içindeki sahte plan olayında olduğu şekilde Taktik Örtü ve Aldatma tedbirleri uygulayarak, Türk komutanlarının kararlarını olumsuz şekilde etkilemek olduğu anlaşılmaktadır.³⁹⁵

Siyonistler'in İngilizler lehine yaptıkları casusluk faaliyetleri yanında, en önemli çalışmalarından birini de gönüllü Yahudiler'den meydana getirilen alayların İngiliz saflarında Türkler'e karşı savaşmalarıdır. Siyonistler'in, İngilizler'e askeri alanda en aktif desteği,Kudüs Muharebesi'nde olmuştur. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri(ABD), Fransa ve İtalya'dan temin ettikleri, Yahudi gönüllülerden teşekkül eden dört alayla çarpışmalara katılmışlardır.³⁹⁶Yahudi birliklerinin kurulması,eğitilmesi ve Kudüs Muharebesi'ne katılmasını sağlayan Jabotinsky, Chaim Weizmann'ın da onay ve yardımını almıştır.³⁹⁷ V.Jabotinsky'in Avrupa ve ABD'de kurup, Filistin'e getirdiği bu alaylara, Allenby'nin emrindeki birlikler içinde 38,39,40 ve 41 numaraları verilmiş ve "Kral Askerleri" genel adıyla anılmışlardı.³⁹⁸

20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Kudüs'ün 500 metre batısından yaptığı gözetlemede, düşman piyadesinin Kudüs-Aynı Karim yolu üzerinde ve Aynı Karim'in iki kilometre kuzeydoğusundaki binanın iki tarafında bulunduğunu,163.Alayın Der Yasin Köyü'nde düşmanla göğüs göğüse muharebe ettiğini görmüştü. Düşman Der Yasin Köyü batısındaki mevzii ele geçirmişti.26.Tümen ihtiyatıyla Aynı Karim doğu sırtlarını işgal etmiş olan düşmana bir karşı taarruz yapılması emredilmiş, kasabanın batısındaki bütün bataryalar düşman piyadesini yoğun bir ateş baskısı altına almışlardı.26.Tümen ihtiyatıyla 48.Hücum Bölüğü, muharebe düzeni olarak, topçu ateş desteğinde ilerlemeye başlamışlardı. 27.Tümen de El Maliha sırtlarından karşı taarruz yapması emredilmiş ve Aynı Karim'deki mevziler düzeltilmeye çalışılırken, düşman 53.Tümenin(Mott Müfrezesi) Beyti Laham mevziine girmişti.³⁹⁹

³⁹⁵ Alman komutanları,General Allenby'nin Gazze'den taarruz etmesini beklemişlerdi. Allenby,bir süre buradan taarruz edecekmiş gibi emareler yaratmış,sonra birliklerini gizli olarak intikal ettirmiş ve Birüssebi'ye baskın yapmıştı. Fromkin,a.g.e.,s.307.

³⁹⁶ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak, Filistin İçin Mücadele, Türkiye ve Siyonizm*, s.221.

³⁹⁷ Weizmann, a.g.e.,s.167.

³⁹⁸ Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak, Filistin İçin Mücadele, Türkiye ve Siyonizm*, s.222.Yahudiler,bir süvari birliği kurarak,Çanakkale Savaşı'nda İngilizler'e lojistik destek sağlamışlardır. Siyon Süvari Birliği(Zion Mule Corps), 600 gönüllüden kurulmuş, İngiliz Albayı John Henry Patterson'un komutasında, Nisan 1915'de, Çanakkale Muharebeleri'ne katılmıştır. Ian Hamilton, *Gelibolu Günlüğü*, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1972,s.62.

³⁹⁹ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harb'inde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina Filistin Cephesi*,s.422

7.Ordu Komutanı Fevzi Paşa, 20.Kolordu komutanı Ali Fuat Paşaya: *"Gelen tüm haberlere göre, 10.İngiliz Tümeni 19.Tümen karşısında bulunmaktadır.20.Kolordu karşısında belki de yalnız bir düşman tümeni bulunuyor. Bu sebeple, savunma mevziinin elde tutulması mümkündür.72. Alayın iki taburu nerededir? Taze kuvvetler El Bire'ye gelecektir"* demişti.⁴⁰⁰7.Ordu Komutanlığının düşmanı yanlış değerlendirdiği, gerçekteyse 20.Kolordu cephesinde,düşmanın 20. Kolordusuna mensup, 74, 60 ve 53.Tümenleriyle, kolordu süvarisinin bulunduğu görülmektedir. 20.Kolordu cephesinin kritik bir hal alması üzerine, Ali Fuat Paşa birliklerine: *"Düşman 7-8 Aralık 1917'de taarruz ederek Beyti İksa batısı ve Aynı Karim doğusu mevzilerini ele geçirmiştir. Kolordu,yavaş yavaş Nebi Samoil-El Burç-Lifta-Kudüs batı ve güney sırtlarına çekilecek ve bu hattı savunacaktır..."* emrini vermişti.⁴⁰¹Ali Fuat Paşa, düşmanın cephesini yarmasına ve birliklerini kuşatarak imha etmesine engel olmak, emir ve komuta birliği sağlamak amacıyla bu emri yayımlamıştı.20. Kolordu komutanı Ali Fuat Paşa, saat 16.00'da 7.Ordu Komutanlığına şöyle bir rapor göndermişti:

*"Tarafımızdan yapılan karşı taarruzlarla düşman, Beyti İksa-Der Yasin-El Maliha hattında durdurulabilmiştir. Bu hatta bulunan düşman kuvvetini bir tümenden fazla tahmin ediyorum.20.Kolordu 7-8 Aralık 1917 gecesini saat 03.00'ten itibaren yapmış olduğu muharebelerde düşmanın üstünlüğüne rağmen pek kahramanca savaşmış ve pek çok zayıta uğramıştır. Elde yeni kuvvetler olmadığı için Kolordu şimdilik El Cib-Nebi Samoil-El Burç-Lifta-Kudüs batı ve güneyindeki sırtları tutmuştur. Beyti Laham bölgesindeki (Kudüs güneyi), birliklerimiz,muharebe ederek, Kudüs'ün güney sırtlarına çekilmektedir...Topçularımız şiddetli ve etkili ateşleriyle her taraftan ilerlemek isteyen düşmanı durdurmaya çalışıyor.38 günden beri devamlı savaşan kolordu, pek çok zayıt vermekle beraber yorgun düşmüştür. Çok miktarda ve taze takviye birlikleri süratle gönderilmediği takdirde, kolordunun savunmasını devam ettirebileceğini ümit etmiyorum. Düşman Kudüs'ü mutlaka almak azminde olduğundan kuvvetli topçu da getirmiştir. Bu gün, Biddu-Nebi Samoil-Beyti İksa-Der Yasin-Maliha-Beyti Laham hattında düşmanın en az iki, en çok üç piyade tümeni olduğunu tahmin etmekteyim. Bu nedenle, emrinizi makine başında beklediğimi arz ederim."*⁴⁰²

⁴⁰⁰ a.g.a., Kls.3704,Dos.H-10,Fih.1-15.

⁴⁰¹ a.g.a.,Kls.4519,Dos.8,Fih.3-14.

⁴⁰² a.g.a., Kls.3704, Dos.H-10, Fih.1-18. Yıldırım Ordular Grubu komutanı Mareşal Falkenhayn'la, 7.Ordu Komutanı Fevzi Paşa arasında Kudüs'ün savunulmasıyla ilgili olarak 8 Aralık 1917 günü saat 17.00'de, şöyle bir telefon görüşmesi geçmişti:
-Mareşal Falkenhayn: " 20.Kolordunun son raporunu gördünüz mü ?"
-Fevzi Paşa: " Evet gördüm. Emir vereceğim, hazırlanıyor."

7.Ordu Komutanı Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak),Kudüs'ün içinde meskun mahallerde muharebe esaslarına göre bir savunma yapılmasını istemiyor,bu kutsal şehrin tahrip olmasından korkuyordu. Fevzi Paşa, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn'ın uygun görmesi üzerine⁴⁰³ Kudüs'ün boşaltılması için:"20.Kolordu, düşmanın üstün kuvvetlerle bu gün yaptığı taarruz karşısında Nebi Samoil-El Burç-Lifta-Kudüs batı ve güney sırtları hattına çekilmek zorunda kalmıştır. Düşmanın taarruzunu sürdürmesi çok muhtemeldir.8.Ordu cephesinde hiçbir değişiklik yoktur. Kutsal bir şehri düşmanın tahribinden korumak amacıyla, Kudüs'ün boşaltılmasına karar verilmiştir..." emrini yayımlamıştır.⁴⁰⁴

İngilizler,4 Aralık 1917'de 60, 74, 75,10 ve 53.Tümenlerle Kudüs bölgesinde siklet merkezi yapmasına rağmen, 7 Aralık 1917 tarihine kadar düşmanın Kudüs batısındaki hareketine ve Kudüs'e yaklaştığına dair bir haber alınamamıştır. Düşman, 7-8 Aralık 1917 gecesi sisli ve yağmurlu bir havadan faydalanarak,20.Kolordunun mevzilerine sızmayı başarmış, saat 03.00'te baskın tarzında bir taarruzla Beyti İksa ve Aynı Karim'i ele geçirmiş, 8 Aralık 1917'de elde ettiği başarıyı geliştirerek, 20. Kolordunun cephesini yarmıştır.⁴⁰⁵ 20.Kolordu komutanı Ali Fuat Paşa, 8 Aralık 1917 günü saat 23.00'te Fevzi Paşanın emrini aldıktan sonra, saat 24.00'te: "27.Tümen 9 Aralık 1917 günü saat 01.00'de Ebu Diş(dahil)-El Araziye(hariç),26.Tümen saat 23.30'da El Araziye(dahil)- El İsviye(hariç), 53.Tümen saat 03.00'te El İstivye(dahil)-Beyti el Azmavet (dahil) hattına çekilecektir..." emrini vermiştir.⁴⁰⁶

-Mareşal Falkenhayn: " Ali Fuat Paşa cesaretini yitirmiş, kendisine cesaret veremez misiniz? Ve Kudüs'ü muhafaza edemez misiniz?"

-Fevzi Paşa: " Mevzilerini terk eden askerler düşman tarafından takip edilerek, Kudüs'ün kenarına gelmiştir. Elimde ihtiyatım yoktur. Durumun muhafazası tehlikeli olacaktır. Bu geceden faydalanarak malzeme ve kıtalar El Cib-Safat-Ebu Diş hattına kuvvetli artçılar bırakarak geriye alınmazsa, ağır toplar ve cephaneler kurtulamayacak ve 20. Kolordu büsbütün perişan olacaktır. Fuat Paşa, makina başında çekilme emrini bekliyor. Emri imza ederek iki saate kadar ben de El Bire'ye gideceğim."

-Mareşal Falkenhayn:"Mersi, mersi" diyerek telefon konuşmasını bitirdiler. Özçelik, a.g.e.,s.95;Cebecioğlu,a.g.e.,s.40.

⁴⁰³ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn,Ali Fuat Paşaya son olarak Kudüs'teki durumu tekrar sormuş,Ali Fuat Paşanın:"Elde ihtiyat kuvveti olmadığından, Kudüs'ün batısında uzun süre kalınamayacağını,düşmanın doğudan Eriha Caddesi'ni keserse 20. Kolorduyu doğudan kuşatacağını" bildirmesi üzerine,birliklerin Kudüs'ün doğusuna çekilmesini kabul etmiştir. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, s.153.

⁴⁰⁴ a.g.a., Kls.3704,Dos.H-10,Fih.1-21;1-22.

⁴⁰⁵ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,ss.152-153.

⁴⁰⁶ a.g.a.,Kls.4519,Dos.8,Fih.3-25;3-26.Kudüs'ü savunmakla görevlendirilen 20.Kolordu; 26,27 ve 53.Tümenlerden teşkil edilmişti.26 ve 27. Tümenlerin erlerinin tamamı Araplar'dan meydana gelmekteydi. Üçüncü Gazze Muharebesi'nde Birüssebî'nin

Ali Fuat Paşa çekilme emrini verdikten sonra, Cebeli Tur'a 7.Süvari Alayının yanına giderek, Kolordusunun çekilme hareketini izlemiştir. Kolordunun çekilmesi sessizlik içinde ve düzenli oluyor, kıtalar Kudüs'ü boşaltıyordu. Düşman topçusu yollar üzerine aralıklı olarak taciz ateşi açıyordu.20.Kolordu, sadece Kudüs savunmasında mevcudunun % 55'ini kaybetmesine rağmen yerine görevlendirilecek başka bir birlik olmadığından muharebeye devam etmek mecburiyetinde kalmıştır.⁴⁰⁷ Filistin Cephesi'nde; bu durum çok sık yaşanmış, oluk gibi Türk kanı akmış ve İngilizler tarafından, Türkler'e acımasızca tam bir katliam uygulanmıştır. Fevzi Paşa, 20.Kolordunun tamamen imhasını ve kutsal yerlerin tahribini önlemek amacıyla, Kudüs'ü boşaltarak, şehrin doğusuna çekilmesine karar vermiştir. General Allenby,9 Aralık 1917'de Filistin Cephesi'ndeki en önemli hedefini ele geçirerek, niyet ve maksadını gerçekleştirme fırsatını bulmuş ve İngiliz Başbakanı Lloyd George'a Filistin Cephesi'ne atandığı zaman verdiği sözü yerine getirmiştir.⁴⁰⁸

Türkler,Filistin'in kapısı Gazze ve kutsal Kudüs şehirlerini ilerden savunmaya çalışmışlar,düşman yaklaşınca da boşaltarak adeta kendi elleriyle teslim etmişlerdir. Kudüs şehri,Hristiyan İngilizler ve Musevi

---

savunmasına görevlendirilmiş olan 27.Tümenin lağvedilmesi düşünülmüş, ancak, yerine konulacak başka birlik olmadığından kaldırılmasından vazgeçilmişti. 27. Tümenin Birüssebi'nin kaybında olduğu gibi,Kudüs'ün İngilizler'in eline geçmesinde de çok önemli ihmalinin olduğu düşünülmektedir.

⁴⁰⁷ 20.Kolordunun, Kudüs'ün savunmasıyla görevlendirildiği 19-20 Kasım 1917'den, 8 Aralık 1917'ye kadar geçen süre içinde, 81 subay, 2019 er olmak üzere toplam 2100 personel zayıtı olmuş, mevcudu 3820'den 1720'ye düşmüş, 840 ikmal personeli alarak en son mevcudu 2560'a ulaşmıştı. Taktik kurallara göre mevcudunun %25'ini kaybeden birlik muharebe dışı kabul edildiğinden, gücü çok zayıflamıştı.Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.432.

⁴⁰⁸ Lewis,*Orta Doğu,Hristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu' nun 2000 Yıllık Tarihi*,Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.432,s.266;Arı,a.g.e.,s.311;Karal,a.g.e.,c.IX,s.516;Sertoğlu,a.g.e.,c.VI,s.356; Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya' ya Enver Paşa*, c.III, s.351;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3,s. 429; Fromkin, a.g.e., s.309; Özçelik, a.g.e., s.99; Nedim, a.g.e., s.101;Cebecioğlu,a.g.e.,s.s.41;Kressenstein,a.g.e.,s.200;Massey.a.g.e.,s.191.Türkler, Kudüs kentini Yahudiler'in "Hanukah Bayamı"nı kutladıkları 8 Aralık 1917'de boşaltmışlardı. İngilizler'in Kudüs'ü resmen teslim almaları 9 Aralık 1917'de gerçekleşmişti. Winstone, a.g.e.,ss.416-417.İsrail kaynaklarına göre:" *General Allenby, 9 Aralık 1917'de Kudüs'e girmiş ve 400 yıllık Osmanlı egemenliğine son vermiştir. Binlerce Musevi gönüllüden oluşan üç taburu içeren Musevi Alayı İngiliz Ordusunun bir parçası olarak görev almıştır.*" İsrail Enformasyon Merkezi, *İsrail'in Gerçekleri*, Kudüs/İsrail, Hamakor Basımevi, 1997,s.21.Yahudiler'in üç taburu içeren bir alayı değil,dört alayı içeren bir tugayı İngiliz Ordusunun emrinde olarak Filistin Cephesi'nde görev almıştır. Kudüs Muharebesi,İngilizler'in zaferiyle bitince, Yahudiler'e Filistin'de yeni bir sayfa açılmış,İsrail Devleti'nin kurulması hazırlıkları başlamıştır. Johnson,a.g.e.,s.397.

İsrailliler'den daha çok Müslümanlar'ın kutsal şehriydi. Kudüs içinde mücadele edilmeyecekse, neden 20.kolordu savunma için görevlendirilmiş ve personelinin yarısından fazlası şehit verilmişti? Türk Birlikleri, Kudüs'ü boşaltmadan meskun mahallerde muharebe esaslarına göre savunurken, kutsal yerler tahrip edilse, bunun sorumlusu Türkler değil, Britanya'dan gelerek Osmanlı topraklarını işgal eden İngilizler olurdu. Bu nedenle, Kudüs boşaltılarak İngilizler'e teslim etmek için hazır hale getirilmemeli, kutsallığına ve önemine yakışır bir şekilde adım adım savunulmalıydı. Geçmişten günümüze Kudüs üzerindeki hakimiyet mücadelesi sürmektedir. Kudüs, tarih boyunca İngilizler'in Kudüs'e girişiyle 34, Yahudiler'in hakimiyetiyle 35 defa el değiştirmiştir. Tek Tanrılı üç din için de kutsal olan Kudüs şehri, Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında sürekli olarak sorun olmaya devam etmiştir.⁴⁰⁹

60.Tümen komutanı,9 Aralık 1917 günü saat 09.00'da törenle Kudüs'e girdikten sonra,bir İngiliz tümeni saat 10.30'da batı istikametinden gelerek Kudüs'ten geçmiş ve doğusunda tertiplenmiş bulunan 20.Kolorduya karşı hareketini sürdürmüştü. Düşman, saat 15.00'te bir tugayıyla Anata Köyü ve bir kilometre güneyindeki 53.Tümene, bir piyade tugayıyla El İsviye-Cebeli Tur-El Azariye arasından 26.Tümene, bir tugayıyla Ebu Diş istikametinden 27.Tümene taarruza başlamıştı. Düşman saat 18.00'de El Azariye ve Cebeli Tur'u ele geçirmişti.26.Tümen El İsviye'nin üç kilometre kadar güneydoğusundaki Ras ebu Ziyamba-El Azariye hattına çekilmişti. Düşman,3.Kolordunun 19.Piyade ve 3.Süvari Tümenleri cephelerinde de taarruz girişiminde bulunmuşsa da başarılı olamamıştı.⁴¹⁰ İngiliz kuvvetleri 9 Aralık 1917'de Kudüs'ü aldıktan sonra, General Sir Edmond Allenby'la subayları, 11 Aralık 1917 günü Yafa kapısından yürüyerek Kudüs'e girmişlerdi.⁴¹¹Allenby, kentte sıkıyönetim ilan ettiğini açıklayan bir bildiri okumuş ve Fransız temsilcisi Picot'a kentin askeri bölgeye girmesi nedeniyle bölgedeki tüm yetkilerin kendi komutasında olduğunu anlatmıştı. Bölgenin sıkıyönetimde ne kadar kalacağına da komutan olarak kendisi karar verecekti. Askeri durum uygun olduğu zaman kentte sivil idarenin kurulması sağlanacaktı. Sykes-Picot Antlaşması ve Filistin'in nihai durumu o zamana kadar ertelenecektir.⁴¹²

⁴⁰⁹ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.433.

⁴¹⁰ a.g.e.,s.436.

⁴¹¹ Massey,a.g.e.,s.205;Winstone,a.g.e.s.416;Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV,Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.444. Ali Fuat Paşanın 20. Kolordusunun,Kudüs'ten çekilmesi ve General Allenby'in Kudüs'e girmesi,bütün Hıristiyan ülkelerde olduğu gibi,Osmanlı İmparatorluğu'nun ittifak yaptığı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Başkenti Viyana'da da sevinçle(çoşkuyla) karşılanmış ve kutlanmıştı. Özçelik,a.g.e.,s.97; Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.429.

⁴¹² Danişmend, a.g.e., c.IV,s.436;Arı,a.g.e.,s.312; Fromkin,a.g.e.,s.309.

Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, Kudüs'ü Noel'den önce ele geçirerek, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un emrini yerine getirmişti. General Allenby deklarasyon yayınlandıktan tam bir ay on gün sonra Kudüs'ü almış ve kutsal kente büyük bir alçakgönüllülükle yürüyerek girmişti.⁴¹³ General Allenby'in onuruna şehre girerken büyük bir karşılama töreni düzenlenmiş, şehirde Müslümanlar'ca kutsal sayılan yerlerin korunması görevi İngiliz Ordusunda görev yapan Müslüman Hint askerlerine verilmişti. Kudüs'ün İngilizler'in eline geçmesi, Müslüman kamuoyunda büyük bir moral çöküntüsüne neden olmuştur. Kudüs kaybedildikten sonra, dünya kamuoyunun Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki düşüncesi de çok olumsuz şekilde etkilenmiştir.⁴¹⁴

Kudüs'ü savunmakla görevli 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Ahmet Cemal Paşaya gönderdiği telgrafta: *"...Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından hatta bir tabur bile alamadığımdan, katiyen değiştirilmeyerek haftalarca birinci hat siperlerinde kalmaya mecbur olan zavallı askerlerimizin bitkin olduğu fevkalade yorgunluktan istifade eden İngilizler, bu sabah bir baskınla o güzel Kudüs'ü işgal ettiler. Herhalde bu sükutun mesuliyeti Falkenhayn Paşaya aittir"* yazmıştır.⁴¹⁵ Kudüs İngilizler'in eline geçtikten sonra Suriye ve Batı Arabistan Komutanı görevinden alınan Ahmet Cemal Paşa İstanbul'a çağırılmıştı.⁴¹⁶ Ahmet Cemal Paşaya göre: *"Ali Fuat Paşa, cidden doğru söylüyordu...Falkenhayn ve emsali elinde ebediyen kaybolacağına o dakikadan itibaren kesinlikle kani olduğum Filistin ve Suriye'yi, böyle elim bir keşmekeş halinde bırakmaktan doğan hüznün ve elem tesiriyle trende iki saatten fazla hüngür hüngür ağlayarak, 12 Aralık 1917'de Şam'dan İstanbul'a hareket ettim. Yine tekrar ediyorum ki, Kudüs'ün düşmesinden doğan mesuliyet, tamamen Falkenhayn Paşaya aittir."*⁴¹⁷

⁴¹³ Johnson, a.g.e., s.397.

⁴¹⁴ Nedim.a.g.e.,s.101.8.Ordu Komutanı Von Kress Paşa,Kudüs'ün kaybının etkisini şöyle değerlendirmiştir:"1917 senesi Birinci Kanunun(Kanun-i evvel) 9.günü (9 Aralık 1917), İngilizler Kudüs'e girmişlerdi. Bir anlaşmazlık neticesinde,Türkler şehri hemen hemen hiç muharebe etmeksizin boşaltmışlardı. Mekke'nin de düşmesinden sonra, İslamlar'ın yaklaşık 700 sene ellerinde bulunan bu iki mukaddes şehrin kaybı,Hilafet ve Osmanlı İmparatorluğu'nun prestijine İslam aleminde hissedilir bir darbe indirmişti." Kressenstein,a.g.e.,s.200.

⁴¹⁵ Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.351. Cemal, *Cemal Paşa, Hatıralar*,a.g.e.,ss.214; Vakıf,a.g.e.,s.363;

⁴¹⁶ Karal,a.g.e.,c.IX,s.533;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.430.

⁴¹⁷ Ahmet Cemal Paşa,ayrıca Falkenhayn'la ilgili olarak: *"...Bağdat'ın geri alınması fikri doğmasaydı da istifade edilebilir bütün kuvvetler Filistin Cephesi'ne tahsis olunsaydı, Falkenhayn Filistin Ordusunun başına geçmeseydi, Falkenhayn bunca taktik hataları yapmasaydı, Gazze-Birüssebi Cephesi senelerce elimizde kalır ve binaenaleyh mütareke sırasında Suriye ve Filistin Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunurdu"* demiştir. Cemal,*Cemal Paşa,Hatıralar*,ss.214-217.

Ahmet Cemal Paşa,Kudüs'ün İngilizler'in eline geçmesinden sonra özel bir trenle İstanbul'a dönerken Anadolu topraklarına girmeyi müteakip:"Keşke buralarda vazife alsaydım" demiş ve bir daha Filistin Cephesi'ne geri dönmemiştir.⁴¹⁸Falkenhayn'dan önce, Filistin Cephesi'nden sorumlu olan Ahmet Cemal Paşa zamanında İngilizler Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'nde mağlup olmuşlar, eski Mısır-Osmanlı Devleti sınırını geçememişler ve Filistin'e girememişlerdir. Kudüs Muharebesi'nin Filistin Cephesi'ne etkileri şunlar olmuştur:

1) Yıdırım Ordular Grubunun 15 Temmuz 1917'de kurularak Bağdat'ı kurtarmak için yapılan hazırlıklar,Filistin Cephesi'ndeki savunmamızı olumsuz şekilde etkilemiş ve Kudüs'ün kaybedilmesine neden olmuş,Bağdat'ı geri almak düşüncesi bir daha gündeme gelmemiştir.⁴¹⁹

2) İngilizler, Türk birliklerini Yafa-Kudüs hattının 17-20 kilometre kuzeyine atmışlar,böylece bu şehirleri kuzeyden gelebilecek tehdide karşı emniyet altına almışlardır.

3) 7.Ordunun 20.Kolordusunun Nablus'a kadar demir yoluyla oradan itibaren El Bire-Kudüs karayoluyla yapılan lojistik faaliyetlerinin ana ikmal yolu kesilmiştir.

4) 7.Ordu Komutanı Fevzi Paşa,20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ve 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet, düşmana karşı uyguladıkları aktif savunma taktiğinde, hareket kabiliyeti yüksek ve yeterli muharebe gücüne sahip ihtiyatları olmadığı için başarılı olamamışlar, yeterli imkan ve kabiliyetlere sahip olan İngilizler'se,genel taarruza geçmişlerdir.

5) Savunma hattımız, batıda (8.ordu cephesinde)Falik nehri ve doğuda(7.Ordu cephesinde) Lut gölüne, geri hududumuzsa Şeria (Ürdün) Nehri'ne dayanmıştır.

6) İngilizler,savunmaya elverişli arazi kesimlerini ele geçirerek,Türk birliklerini Akdeniz-Lut gölü- Şeria Nehri-Taberiye (Tabariye)gölü arasına sıkıştırarak muharebe sahasını, manevra alanını ve imkanlarını daraltmışlardır.

7) Türk birliklerinin cephesi çok ilginç bir şekil alarak, güney-kuzey istikametinden batı-doğu istikametine dönmüştür.

⁴¹⁸ Atay,Zeytindağı,s.86.

⁴¹⁹ Fahri Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi,c.V,1918 Yılı Hareketleri*, Ankara, Gnkur, Basımevi,1967,s.59.

8) 20.Kolordunun personelinin yarısından fazlasını ve muharebe etkinliğini kaybetmesi,Filistin Cephesi'ni zayıflatmıştır.⁴²⁰

9) İngilizler,Türkler'in Kudüs istikametinde yapacakları karşı taarruzu önceden tespit etmişler ve tedbir almışlardı. İngilizler'in, çok etkili haber toplama vasıtalarıyla bilgi topladıkları, değerlendirdikleri, yorumladıkları ve istihbarat haline getirerek kullandıkları,Kudüs'teki Yahudiler'in de yardımlarıyla etkinliklerini artırdıkları anlaşılmaktadır.

10) Kudüs Muharebesi'nden sonra, Yıldırım Ordular Grubunun Cephesi yarıldığından ve gerisi Şeria Nehri engelüne dayandığından durumu çok hassas hale gelmiştir.

11) General Allenby'ın başarısı gücünü artırırken,Falkenhayn ve Ahmet Cemal Paşanın başarısızlıkları,otoritelerini çok zayıflatmıştır.

12) Mekke, Gazze ve Yafa (Tel Aviv)'dan sonra Kudüs'ün de kaybedilmesi, Türkler üzerinde moral çöküntüsü yaratmıştır.⁴²¹

13) Ahmet Cemal Paşa,Kudüs'ün kaybedilmesinden sonra İstanbul'a çağırılmış ve görevine son verilmiştir.

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn,Kudüs'ün kaybedilmesinden sonra 13 Aralık 1917'de verdiği raporda: "...Asker ve malzeme kaynaklarının pek çok azalmış olduğu da göz önünde tutulmalıdır" diyordu.⁴²² W.T.Massey, How Jerusalem Was Won(Kudüs Nasıl Kazandırıldı?) adlı eserinde Kudüs'ün önemini şöyle ifade etmiştir :

"...Tüm savaşların en fazla ders alınabileceklerinden biridir ve Hristiyanlığın doğuşunu gören bu alan kutsal yerlerin mükemmel tarihinde bir devir açmıştır. Gazze-Birüssebi hattındaki savaşta tüm olanlar; Kudüs'ün alınması ve dört asırlık Türk egemenliğinin sona erdirilmesi

⁴²⁰ İngiliz belgelerine göre: Kudüs Muharebesi'nde Türkler'den 76 subay,1717 er esir alınmış,21 subay,247 er ölü,64 subay,1163 er yaralı;3 subay,169 er kayıp olmak üzere,İngilizler'in toplam 1167 personel ziyatı olmuştur. Massey,a.g.e.,s.194.

⁴²¹ Enver Ziya Karal'a göre: "Mekke'den sonra Kudüs'ün kaybedilmesi,Türkler için kapatılması olanaksız bir yıpranmaydı. Pan İslamcı hayallerle Birinci Dünya Savaşı'na girilmişti. Kamuoyuna Mısır,Kuzey Afrika,Hindistan Müslümanları'nın Halife'nin Cihat Fetvası'na destek olacakları ve bu bölgelerin Halife etkisine girecekleri anlatılmıştı. Oysaki 1917'de Halife ne 'Hadümülharameyn' ne de 'Sahib-ül Kudüs'idi.Düşman gittikçe Ümmet-i Muhammed sınırları içinde yayılmakta ve ulusal yurt sınırlarına yaklaşmaktaydı." Karal,a.g.e.,c.IX,s.517.

⁴²² Sanders, a.g.e.,s.223-224.Anadolu'da artık kadınlar, ihtiyarlar ve 16 yaşından küçük çocuklar kalmıştı. Maddi kaynaklarsa, tükenmek üzere bulunuyordu. Selek, *Anadolu İhtilali*,c.I,s.17.

seferin ilk kısmının amacıdır. Kutsal kent, ordudaki her personel ve subayın idealindeki hedeftir. Bu hedefe ulaşıldıktan sonra, tüm enerji, Türkleri savaşın dışına atmaya yönelmiştir. Herkes, Kudüs'ün, seferin en büyük ödülü olduğunu bilmekteydi..."⁴²³

İngiliz Başbakanı Lloyd George Kudüs'ü aldıktan sonra: "Almanya'yı yenebilmek için, Alman müttefiklerin muharebe kabiliyetleri saf dışı bırakılacak olursa, Almanya'nın teslim olmak zorunda olacağını" bildirmiştir.⁴²⁴ İngilizler, Başbakan Lloyd George'un bu direktifini müteakip, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Şark Meselesi'nin üçüncü safhasını gerçekleştirmek amacıyla, Filistin Cephesi'nde siklet merkezi yapmışlardır. Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler için kutsal sayılan Kudüs'ün kaybedilmesi, Filistin'in savunulmasını riske sokarken, İngiltere'nin Suriye ve Anadolu'ya karşı tehdit oluşturmasını da sağlamıştır.

E. İNGİLTERE VE ŞERİF HÜSEYİN ARASINDAKİ SORUNLAR

1. Arap Krallığı ve Halifelik

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Arap İsyanı'nı başlattığı 5 Haziran 1916 tarihinden üç hafta sonra, İngiltere Savaş Bakanlığı Kabineye, Arap dünyasının Hüseyin'in Arap liderliğini kabul etmediğini bildirmiştir.⁴²⁵ İngiltere, ayaklanma çıktıktan sonra, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in verdiği söze sadık kalmayacağından endişe duymaya başlamıştır. İngiliz yetkililerin, Araplar hakkında duydukları kaygıyı, o sırada hazırlanan bir rapor ilgi çekici bir biçimde dile getirmektedir. Sir Mark Sykes tarafından 11 Ekim 1916'da hazırlanan Arabian Report'ta; Osmanlı Devleti'nin, Ali Haydar'ı, Şerif'in yerine tayin edişine dikkat çekildikten sonra, Araplar hakkında şöyle değerlendirme yapılmıştır:

"...Kişileri ve kurumları birbirlerine karşı oynamak hususunda hiçbir halkın, Araplar'dan daha büyük bir tabii yeteneği yoktur...İngiliz'i Fransız'a, Türk'ü Alman'a, yeni (genç) Türk'ü eski Türk'e, İngiliz-Hintli'yi (Anglo-Indian'ı) İngiliz-Mısırlı'ya (Anglo-Egyptian'a) karşı. Arab'ın çekiciliği, inceliği, insan ilişkilerine ve zaafına derin nüfuzu vardır. Arap'ta bir patron aramak, sonra da kendi patronuna karşı kullanmak, insiyaki (içgüdüsel) bir şeydir...Araplar, karşılarında tek ve bölünmez bir kuvvet görünce, fevkalade (olağandışı, olağanüstü), uyumlu olurlar..."⁴²⁶

⁴²³ Massey, a.g.e., s.v (5).

⁴²⁴ Nedim, a.g.e., s.118.

⁴²⁵ Fromkin, a.g.e., s.217.

⁴²⁶ Kürkçüoğlu, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, ss. 189-191.

İngiliz Hükümeti'nin, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Arap Krallığı ve Halifelik isteklerini kabul etmediği anlaşılmaktadır. Arap Hükümeti Dışişleri Bakanı Şerif Abdullah imzasını taşıyan ve İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderilen Ekim 1916 tarihli telgrafta: "Bugün, nüfusumuzun bütün sınıflarından gelen ulema toplandı ve Büyük Şerifi oybirliğiyle Arap milletinin kralı seçti" denilmiştir.⁴²⁷ Bu telgraf, İngiltere'yi kaygıya sevk etmiş, 6 Kasım 1916'da çekilen telgrafta: "Açıklamanın zamansız olduğunu, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Şerifi Hicaz'ın hukuki ve fiili hükümdarı olarak tanıdıkları, İbn-i Suut(Necit Emiri)'un ve Seyit İdris (Asir Emiri)'in ülkelerini kendilerinin yönetecekleri, Halifelik konusunun savaşın sonuna kadar açık kalacağı" bildirilmiştir.⁴²⁸

İtilaf Devletleri, 1917 yılının başında Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Hicaz Kralı unvanını tanımışlardır. İngiltere, Şerif'in "Arap Kralı" değil, "Hicaz Kralı" olduğu yolunda gösterdiği titizliğe müttefiklerinin de uymasına dikkat etmiştir.⁴²⁹ Kral Hüseyin, Halifeliği arzu etmiş, ancak bunu bizzat ilan etmek yerine, kendisine teklif edilmesini beklemiştir. İngiltere, Halifelik konusunda tarafsız kalmaya çaba gösterirken, Kral Hüseyin'in bu konuya artan ilgisi karşısında gittikçe daha zor durumda kalmıştır.⁴³⁰

İngiltere, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Halifeliğini şimdilik kabul etmeyerek, Araplar'ı tüm Müslümanlar'ın temsilcisi olarak değil, Arap olarak desteklemiş, Arap Milliyetçiliğini, din faktörünün önüne çıkartmıştır. İngiltere, Hıristiyan ve Müslüman Araplar arasında bir çatışmayı önlemek amacıyla, propagandasının ana teması olarak "Arap Milliyetçiliğini" işlemiştir. İngiltere, Arap emirleri ve şeyhleri arasında çatışmalar çıkartarak onları "bölmeyi ve kolay yönetmeyi" planlamıştır.

⁴²⁷ Winstone, a.g.e., s.338; Karal, a.g.e., c.IX, s.497.

⁴²⁸ Karal, a.g.e., c.IX, s.497; Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, s. 191.

⁴²⁹ İngiltere Dışişleri Bakanlığının bir raporunda şunlar yazılmıştı: " Kral Hüseyin'e olan taahhütlerimiz, bir muvafakat ve imzalı bir antlaşmada yer almamakta ve hatta, her iki ülke arasında bile böyle bir şeyin varlığından şüphe duyulmaktadır... Vaziyet Kral'ın öne sürdüğümüz şartları tanımaması veya reddetmesi ve sonra da mezkur konunun kendi isteklerine göre aramızda halledilmiş sayarak hareket etmesiyle karmaşık bir hale gelmiştir." Winstone, a.g.e., s.442.

⁴³⁰ Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Ocak 1918'de Arap Bürosu subaylarından Binbaşı Kinahan Cornwallis'e kendisini Halife ilan etmeyi düşündüğünü söylemişti. Bu, eski Savaş Bakanı Lord Kichener'in planıydı. Ancak, Lord Kichener Arap İsyanı başladıktan bir gün sonra 6 Haziran 1916'da batan savaş gemisinde boğularak ölmüştü. Arap Bürosu, artık bu görüşü benimsemiyor ve Şerif İngiltere için önemini kaybetmeye başlıyordu. Çünkü, Kudüs alınmış Osmanlı Orduları bozguna uğratılmıştı. Cornwallis, Şerif Hüseyin'i Halifelik iddiasından vazgeçirmek için, Halifeliği almaya çalıştığı taktirde, ciddi sorunlar yaşanacağını söylemişti. Cornwallis'ten bu bilgiyi alan Mısır Yüksek Komiseri Sir Reginald Wingate İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporda: "Hüseyin'in bu zamansız ve düşüncesiz davranışını engellemek için, fırsat beklediğini" bildirmişti. Fromkin, a.g.e., ss.323-324.

2. Şerif Hüseyin'in Arap Yarımadası ve Suriye'ye kabul Ettirilmesi

İngiltere, Arap İsyanı'nın başarısı için, hem Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'i, Hem de İbn-i Suut'u aynı zamanda idare etmiştir. İngiltere Aralık 1915'te İbn-i Suut'la bir anlaşma imzalayarak, Necit toprakları ve Basra Körfezi'nin güney kıyılarında(Kuveyt hariç), bağımsızlık ve egemenliğini tanımıştı. İngiltere bir ay kadar önce 24 Ekim 1915'te aynı topraklarda Şerif Hüseyin'in egemenliğini de tanımıştı.⁴³¹İngilizler, Filistin Cephesi'ndeki hareket devam ettiği sürece, Şerif Hüseyin'i desteklemişlerdir. İbn-i Suut, Şerif Hüseyin'in Arap Krallığı'nı kabul etmemiştir. İngiltere, savaş süresince iki Arap liderinin rekabetinden devamlı olarak istifade etmiş, aralarındaki çatışmaya engel olmamıştır. Şerif Hüseyin'in Arap Krallığını İbn-i Suut'tan sonra, Asir'deki Seyit İdris ve Yemen'deki İmam Yahya da kabul etmemişlerdir.⁴³²

Suriye'deki fakir Müslüman halk ve köylülerin Hüseyin'e sempati duydukları,aydınlar ve Hıristiyanlar'ın daha aydın bir hükümet istedikleri, Suriye'nin çoğunluğunun Fransız himayesine karşı oldukları,Suriyeli Müslümanlar'ınsa Türkler'i Fransızlar'a tercih edebilecekleri anlaşılmıştı. Çeşitli kaynaklardan İngiltere Hükümeti'ne gelen raporlardan,Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye'ye derhal özerklik vererek,Arap Milliyetçiliğini başlangıçta önlemeyi planladığı anlaşılmıştı. Bu durumda İngiltere, Suriye'de daha fazla halk desteğine sahip olan,Şam'daki bir Arap liderliğine karşı,istemeyerek de olsa Şerif Hüseyin'in Suriye üzerindeki iddialarını desteklemek durumunda kalmıştı.⁴³³

3. Şerif Hüseyin'e Yapılan Yardımlar

Arap Yarımadası'nda bulunan şeyhler ve emirler,Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere'den altın alarak,iki ülkeyi de idare etmişlerdi.⁴³⁴ Mekke Emiri Hüseyin, 70.000 Sterlin karşılığı İngilizler'le anlaşarak Arap İsyanı'nı başlattıktan sonra, devamlı olarak, yardımın artırılmasını istemiştir. Mısır Yüksek Komiseri Sir Reginald Wingate Balfour Bildirisi'nin yayımlandığı gün 2 Kasım 1917'de, Kahire'den Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda:"Şerif'in ayaklanmasının kritik bir aşamaya vardığını" belirtiyor ve şunları kaydediyordu:"...Şerif tahsisatta artış istemektedir. Şerif bunun, gayri memnun unsurları teskin etmesine imkan verecek en kolay ve en cazip ilaç olduğunu...Şerif'in mali durumu idare edişi tenkitten

⁴³¹ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,ss.256-350.

⁴³² Winstone,a.g.e.,s.446.

⁴³³ Fromkin,a.g.e.,s.327.

⁴³⁴ Falih Rıfki Atay'a göre: "...Şeyh ve emirlere denizden İngiliz altını,karadan Osmanlı altını gider. Gelir kaynaklarından biri de gazve (Arap kabilelerinin birbirleriyle yaptıkları savaş) diye dinleştirilmiş baskın ve yağmalardır..."Atay, *Zeytinadağı*,s.99.

uzak tutulamazsa da, yine de tahsisatını az bir miktar da olsa artırmalıyız...” diyerek kendi görüşünü de ekliyordu. Bunun üzerine, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Hazine Sekreteri'ne gönderdiği 6 Kasım 1917 tarihli yazıda: “ Bu artışı kabul ettiğini ve azami 5 ay için ayda 25.000 Sterlin ilave edilmesini” bildirmişti.⁴³⁵ İngiltere Külliyyatlı miktarda para harcamış buna mukabil Mekke Emiri Şerif Hüseyin, talebini ayda 125.000 Sterlin'e yükseltmişti. Devamlı olarak,yiyecek,silah,cephane istiyor ve İngilizler'in Suriye istikametinde de hareket yapmasını talep ediyordu. Oğulları Ali, Abdullah, Faysal ve zeyd kardeşler de Albay Parker vasıtasıyla ayrıca para talebinde bulunuyorlardı.⁴³⁶

Mısır Yüksek Komiseri Sir Reginald Wingate'in Şerif Hüseyin'e para verilmesini teklif ettiği 2 Kasım 1917'de İngilizler Birüssebi'yi işgal etmişler,Gazze'ye taarruza başlamışlar, Balfour Bildirisi(Deklarasyonu)'ni yayımlamışlar,Arap İsyanı'nı da Filistin Cephesi'ne intikal ettirmişlerdi. İngiltere'nin, Filistin Cephesi'ndeki hareketinin en kritik olduğu bu dönemde aylık ödemeyi,ayda 25.000 Sterlin artırdığı, hibeyi 200.000 Sterlin'den 500.000 Sterlin'e çıkardığı, ayrıca Abdullah'a ve Faysal'a 150-200.000 Sterlin ödeme yaptığı anlaşılmaktadır. İngilizler'in Şerif ve oğullarına Hicaz'daki ihanet bedelleri olarak, senede 400.000 İngiliz Sterlin'i ödediği görülmektedir.⁴³⁷

Mekke Emiri Şerif Hüseyin , Osmanlı Kuvvetlerinin tehdidine karşı İngiltere'den kuvvet istiyor, sonra vazgeçiyordu. Avrupalı asker gelirse; prestijinin yok olacağından ve Araplar'ın Türkler'in tarafına geçeceğinden korkuyordu. Hüseyin Türkler ilerlediğinde yardım istiyor, gerilediğindeyse vazgeçiyordu.⁴³⁸ Arabistan'ın başlıca hükümdarları olan batıda Hüseyin, güney ve ortada İbn-i Suut, İngiliz Hükümeti'nden düzenli olarak yardım alıyorlar ve himayesinde bulunuyorlardı. Hicaz Kralı Hüseyin'le Necit Emiri İbn-i Suut birbirine düşmandılar. Hüseyin, ayda 5000 Sterlin alan İbn-i Suut'un saldırılarına karşı koymak için, İngilizler'in verdiği yardımdan 12.000 Sterlin harcamak zorunda kaldığından şikayet ediyordu.⁴³⁹

⁴³⁵ Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*,ss. 209-210.

⁴³⁶ Hicaz'a yapılan aylık ödeme,1916'da haftada 125.000 Sterlin olarak başlamış,sonra bu miktar çok bulunarak 50.000 Sterlin'e indirilmiş,daha sonraysa ayda 125.000 Sterlin Ödenmeye başlanmıştı. Winstone, a.g.e.,s.329.

⁴³⁷ Armaoğlu, a.g.e.,s.126.

⁴³⁸ İngiltere, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e, 71.000 tüfek ve 40 milyondan fazla mühimmat göndermiş, ayrıca Hindistan'daki Arap esirleri, Ermeniler'i ve Suriyeliler'i teşkilatlandırarak, Arap İsyanı'nı desteklemek istemiş, ancak yeterli seviyede başarılı olamamıştır. Türkler,Arap İsyanı Filistin'e intikal ettiği halde bile, kendilerini ilgilendiren tek yer olan ve Hicaz demiryolunun(Hicaz Hattı'nın) sonunda bulunan kutsal şehir Medine'yi ellerinde tutmaya devam etmişlerdir. Winstone,a.g.e.,a.329.

⁴³⁹ Briton Kooper Busch, *India and The Arabs*,1914-1921,Berkeley and London, University of California Press, 1971,s.324.

4. Sykes-Picot Antlaşması

Bolşevikler,12 Mart 1917'de Rusya'da başlattıkları ihtilal hareketini Lenin'in liderliğinde 8 Kasım 1917'de başarıya ulaştırmışlardı.⁴⁴⁰ Lenin,Bolşevik Rejimi'ni başlattıktan sonra, 23 Kasım 1917'de Müttefikler arası gizli antlaşmaları açıklamıştı.⁴⁴¹ Rusya'nın gizli antlaşmaları açıklaması ve Ahmet Cemal Paşanın, 30 Kasım 1917'de Beyrut'ta Sykes-Picot Antlaşması'yla ilgili konuşması Şerif Hüseyin'i çok etkilemiştir. Sir M. Sykes ve Yüzbaşı T.E.Lawrence'in Kral Hüseyin'le görüşerek Sykes-Picot Antlaşması'nın Araplar'ın durumunu güçlendireceği hususunda ikna ettikleri anlaşılmaktadır. Şerif Hüseyin, 5 Mayıs 1917'de; *"Arap istiklali temin edilemezse, son İslam Devleti olan Osmanlı Devleti'ni yıkıp, yerine yenisini kurmamakla suçlanacağını, eğer Fransa, Suriye'yi ilhak ederse, Suriyeli Müslümanlar'ın kendisini, Türkler'e isyan edip Suriye'yi bir Hıristiyan devlete vermeye suçlayacaklarını"* söylemiştir.⁴⁴²

Yüzbaşı T.E.Lawrence, Kral Hüseyin'le mülakata ilişkin raporunda: *"Şerif'in 29 Temmuz 1917'de kendisini çağırıp, Sykes-Picot Misyonu'na ilişkin görüşlerini söylediğini"* bildirmişti. Kral, Beyrut ve Lübnan'ın Fransa'ya verilmesini reddetmiş: *"Buralar Arap ülkesidir. Ne ben alacağım, ne de başkasına izin veririm. Müstakil olmayı hak ettiler. Bunu sağlamak da benim vazifem"* demiş, Kral sınır konusunuysa: *"...Türkiye'nin müttefiklerle savaşı devam ediyordu diye vaktiyle İngiltere'yle ayrıntılı görüşmediğini"* eklemiştir. Şerif'in daha sonra söylediği şu sözler çok dikkat çekici bulunmuştur: *"...Şimdi alınan bütün kararlar, savaşın sonucuna göre değiştirilmelidir. Bu konuda da tam bir serbestiye sahip olmalıyım. Eğer tavsiyeye şayansa, Türkler'i İstanbul'a ve Erzurum'a kadar takip edeceğiz. Öyleyse neden Beyrut, Halep ve Hail hakkında konuşalım."* Kral: *"... İngiltere'nin Irak'ta kabul ettiği pozisyonu, Fransa'nın da Suriye'de tanımasından duyduğu Fevkalade memnuniyeti..."*de sözlerine ilave etmeyi ihmal etmemiştir.⁴⁴³

İngiltere ve Fransa,Sykes-Picot Antlaşması'yla ilgili gerçek niyet ve maksatlarını Araplar'dan gizlemeye çalışmışlardır.İngiltere'nin propaganda faaliyetleri ve T.E. Lawrence'in Faysal'ı ikna yeteneği hareketin sonuna kadar Sykes-Picot Antlaşması'nın uygulanmayacağı konusunda Şerif Hüseyin'i umutlandırmıştır.⁴⁴⁴Osmanlı Devleti'ne ihanet eden Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Ahmet Cemal Paşanın 23 Kasım 1917'de Beyrut'ta yaptığı

⁴⁴⁰ Üçok,a.g.e.,s.307.

⁴⁴¹ Danişmend, a.g.e.,c.IV,ss.332-333;Sonyel,a.g.y.,c.LI,Sayı:199,s.329;

⁴⁴² Kürkçüoğlu,Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi,s.218.

⁴⁴³ Sonyel,a.g.y., c.LI, Sayı:199, s.239; Kürkçüoğlu,Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi,ss. 218-219.

⁴⁴⁴ Kürkçüoğlu,Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi,s.217.

ve Paris'te yayınlanan Müstakbel Gazetesi'nin 101.nüshasında çıkan konuşmasında:“İngiltere ve Fransa'nın Mezopotamya ve Suriye'de özel durumlarını uygulayıp, Kral Hüseyin'in fiili gücünün Hicaz'a inhisar ettirileceği” sözleri gerçekleşmiş ve sadece Hicaz Krallığı'nı kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.⁴⁴⁵ Mısır'ın İngiliz Yüksek Komiseri Mc Mahon, “Hicaz Kralı” sıfatından başka bir unvanı ne desteklediğini ne de düşündüğünü ısrarla belirtmiştir.⁴⁴⁶

5. Balfour Deklarasyonu

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'le ilk irtibatı kuran Savunma Bakanı Lord Kitchener; “Filistin'in bizim için herhangi bir değeri olamaz” demişti.⁴⁴⁷ Olaylar Siyonistler'in lehine gelişmiş, Lord Kitchener Rusya'ya yaptığı bir seyahat sırasında boğulunca, Lloyd George Savunma Bakanlığını tamamen teslim almıştı. Bu olay, Doğu Akdeniz'e bir kaynak transferinin başlangıcının işareti olmuş ve İngiltere'nin Filistin'i fethetmesine imkan sağlamıştı. Dört ay sonra Asquite görevden alınmış, Lloyd George Başbakan olmuş, Balfour'u da Dışişleri Bakanı olarak atamıştı. Lloyd George Yahudi dostu, Balfour ateşli bir Siyonist olmuştu. İngiliz orduları Filistin'i fethetmeye başlamışlardı. Aynı yıl Çarlık Rejimi yıkılınca, dünya çapında Yahudiler'e destek verilmesini önleyen en büyük engel böylece yok olmuştu. ABD Hükümeti otomatik olarak Yahudiler'in Filistin'deki vatanının savunucusu haline gelmişti. 1881-1892 yılları arasında yılda 19.000, 1892-1903 yılları arasındaysa ortalama 76.000 Yahudi ABD'ye yerleşmişti. ABD'deki toplam Yahudi mevcudu iki milyona ulaşmıştı. Aşağı yukarı hepsinin Yahudiler'e ait olduğu 16.552 tekstil fabrikasında 312.245 kişi çalışmaya başlamıştı.⁴⁴⁸

Yahudiler ABD'nin ekonomik gücü ve medyasını ele geçirmişler, lobi faaliyetleriyle kamuoyunu etkilemeye başlamışlardı. Lord Kitchener'in ölümü, Lloyd George ve Balfour'un İngiltere'de iktidara gelmeleri, Bolşevik İhtilali'yle Rusya'nın Yahudi aleyhtarı yasaları yürürlükten kaldırması,

⁴⁴⁵ Winstone, a.g.e., s.338.

⁴⁴⁶ Salahi Ramazan Sonyel'e göre: “Şerif Hüseyin, meydana gelen yeni durumdan dolayı, kendisinin gelecekteki başarısı için, gerekli koşullar olarak değerlendirdiği durumu, İngiliz Yönetiminin ne dereceye kadar desteklediğini öğrenmeyi istiyor; İngiliz Yönetimiyle yapmış olduğu resmi antlaşmanın, kendi anlamınca, koşullarını öne sürüyor ve bu koşullarda büyük ölçüde değişiklik yapılmasının, kendisini, Arap akımından çekilmek zorunda bırakacağını açıklıyor, kendi alın yazısının, bir barış konferansınca değil de İngiliz Yönetimince bir karara bağlanması umudunu dile getiriyordu. Ama, Hüseyin'in şimdi öne sürdüğü koşulları İngilizler kabul etmiyorlardı...” Sonyel, a.g.y., c.LI, Sayı: 199, s.242.

⁴⁴⁷ Johnson, a.g.e., s.394.

⁴⁴⁸ a.g.e., ss.394-395, 345, 347, 391.

ABD'nin 2 Nisan 1917'de savaşa katılması,⁴⁴⁹ General Allenby'nin Filistin Cephesi'ndeki başarısı; Araplar'ın önemini azaltırken, Balfour Deklarasyonu için uygun koşulları hazırlamıştır. İngiltere, 2 Kasım 1917'de Yahudiler'e Filistin'de bir "Milli Yurt" kurulması sözünü verince, Araplar yeni bir hayal kırıklığına uğramışlardı. İngiltere Filistin Cephesi'ndeki hareketini başlatırken ABD'deki Yahudi Lobisinin ekonomik, Filistin ve Suriye'deki Museviler'in askeri desteğini sağlamak amacıyla, bu bildiriye yayımlamıştır. Balfour Deklarasyon'u, Suriye, Filistin ve Hicaz'da tepkiyle karşılanmıştır. İngiltere, savaş süresince Araplar'ı, Yahudiler ve Ermeniler'le işbirliğine teşvik etmeye, bu yolun Araplar'a yarar sağlayacağı temasını işleyerek aralarında çatışma çıkmasını önlemeye çalışmıştır.⁴⁵⁰

M.Picot tarafından,Balfour Bildirisi hakkında 6 Aralık 1917'de arkadaşı Sykes'e gönderilen bir telgrafta: *"M.Balfour'un Siyonizm konusundaki beyanati,Suriye Araplar'ı arasında hayli galeyana sebep oldu"* denilmekteydi. Sykes, M.Picot'un bu telgrafına:*"Fakat, Rusya ve ABD'de Balfour gösterileri yapıldı...Yahudiler ideallerinin başarısını arzulamaktadırlar. Ayrıca Yahudiler, basiret ve adaletle hareket etmeye de sarsılmaz biçimde karardır. Ermeniler de, bir Yahudi Antantı'na sıkıca bağlanmaya tamamen azimlidir. Çünkü, onlar farkındadırlar ki, Ermeni ideallerine Yahudiler'in desteği demek, nihai başarı demektir. Ermeniler'in uzağı gören ve tecrübeli devlet adamları olduğu hususunda Araplar'a telkinde bulunmanızı size şiddetle tavsiye ederim"* cevabını vermişti. Sir R. Wingate Kahire'den Sir M.Sykes'e gönderdiği mektupta,T.E. Lawrence' le görüşmesi esnasında, Şerif'in ve Faysal'ın zihninde o sırada şu konunun bulunduğunu anladığını yazıyordu:*"Bizim, Siyonizm ve Suriye'de Fransızlar lehine yaptığımız açıklamalar, düşman propagandasıyla mükemmel şekilde istismar edilmektedir."*⁴⁵¹

İngiliz Dışişleri Sir R.Wingat'e gönderdiği 4 Ocak 1918 tarihli yazıda Şerif Hüseyin'le görüşmeye gidecek İngiliz yetkilisi Hogarth'a şu talimatı veriyordu:*"...Kral'a söylenmeli ki, Dünya Yahudileri'nin Arap davasına dostluğu demek, Yahudiler'in siyasi nüfuza sahip bulunduğu her devletin*

⁴⁴⁹ Armaoğlu, a.g.e.,ss.132-134.

⁴⁵⁰ Mekke Emiri Şerif Hüseyin,İngilizler'in kendisine verdiği sözlerle uyumlu olmayan Balfour Deklarasyonu'nun İtilaf Devletleri tarafından da desteklendiğini öğrenmiş, açıklama istemiş,İngiliz Hükümeti: *"Balfour Deklarasyonu'nun bölgede yaşayan halkın özgürlüğünü sınırlamadığını ve bir Yahudi devletinden söz etmediğini"* bildirmişti.T.E. Lawrence vasıtasıyla Yahudiler'in Lideri Weizmann'la görüşen Şerif Faysal: *"Eğer,Mac Mahon'un Araplar'a vadettiği gibi Mekke,Bağdat ve Şam'ı içine alan büyük bağımsız Arap devleti kurulursa ben,Mekke Emiri sıfatıyla ve Araplar adına Filistin'e göçmen yerleştirme tekeli Yahudiler'e vermeye hazırım. Buna karşılık Yahudiler de Arap devletinin muhtaç olduğu besbelli olan,mali yardımı yapmayı kabul etmelidirler"* demiştir. Cebecioğlu,a.g.e.,s.14.

⁴⁵¹ Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*,ss. 222-223.

desteği demektir. Siyonist liderler, amaçlarına Araplarla işbirliği içinde varmak istiyor. Bu husus, yabana atılamaz.” Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Balfour Deklarasyonu'nun izahını istemiş ve :“Akrabalara verilecek iyi bir söz olarak” değerlendirmişti.⁴⁵² Sir R.Wingate Kahire'den Sir M. Sykes'e,gönderdiği mektupta; Kendisinin Yahudi lideri Weizmann'la görüştüğünü, Weizmann'ın daha önce de Akabe'de Emir Faysal'la buluştuğunu bildiriyordu. Buna göre: “Weizmann, Kral'a mali yardımla Avrupa ve ABD'de Suriye için destek vaat etmiştir. Karşılığında da, Filistin'deki Siyonist arzularını Araplar tanıyacaktırlar.”⁴⁵³ İngiltere'nin, Filistinliler'e danışmadan, Şerif Hüseyin, Emir Faysal ve Weizmann'la görüşerek, Filistin'in geleceği hakkında karar vermesi,uygun olmamış, Filistin'in kaderi tayin edilirken, Filistin'de yaşayan Filistinli Araplar'ın muhtar gelişme imkanları, hiç dikkate alınmamıştır.⁴⁵⁴

6. Şerif Hüseyin'in Endişeleri

Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Arap İsyanı'nın başladığı 5 Haziran 1916 tarihinden bir yıl sonra, o kadar huzursuz hale gelmiştir ki, zaman zaman işi bırakmayı bile düşünmeye başlamıştır. Kral Hüseyin'in huzursuzluğuna neden olan olaylar şunlardır :

a) Kral Hüseyin, kendisine vadedilen sınırlar konusunda farklı görüşlere sahiptir ve İngiltere'nin kendisini yeterince desteklediğinden emin değildir. Lord Kitchener ve Mc Mahon'la Şerif Hüseyin arasında 1914-1916 yılları arasında çeşitli mektuplar yazılmış, ancak bunlar tek ve resmi bir belge olarak imza altına alınmamıştır.

b) Ahmet Cemal Paşa, Arap liderleriyle temaslar kurarak, isyandan vazgeçirmeye çalışmıştır.

c) Müttefikler,Siyonist taraftarı propaganda bildirimleri yayımlamışlar, Mekke Emiri şerif Hüseyin, özellikle 2 Kasım 1917'de yayımlanan Balfour Bildirisi'nden çok rahatsız olmuştur.⁴⁵⁵

d) İngiltere'nin, 11 Mart 1917'de Bağdat'ı işgal etmesinden sonra, Mezopotamya'da ilhak politikası izlediği söylentileri çıkartılmıştır.

⁴⁵² Süleyman Kocabaş, *Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar, Türkiye ve İngiltere*, Kayseri, Vatan Yayını, 1985,s.224. Bu hususlar Kral'a aktarıldığında, Hüseyin tasvibini belirtmiş ve “Yahudileri bütün Arap topraklarına kabule hazır olduğunu” bildirmiştir. Cebecioğlu,a.g.e.,s.41.

⁴⁵³ Fromkin,a.g.e.,s.321;Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, s.224.

⁴⁵⁴ Armaoğlu, a.g.e.,ss.137-139.

⁴⁵⁵ Kudüs Valisi Ronald Storrs: “Araplar'ın Siyonist Programı (Balfour Deklarasyonu)'nı ancak,Filistin'in İngiliz Yönetiminde olması halinde (İngiliz mandası),kabul edeceklerini” bildirmişti. Fromkin,a.g.e.,s.343.

e) İngiltere, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'i Türkler'e karşı isyan ettirenken, aynı zamanda Necit Emiri İbn-i Suut'la da ilişkilerini sürdürmüş ve Şerif'in alternatifi olarak düşünmüştür.⁴⁵⁶

f) Fransa, Arap yanlısı bir politika yerine Katolik mezhebine mensup Hıristiyan Araplar'ı destekleyen bir politika izlemiştir.

g) Rusya'nın Sykes-Picot Antlaşması'nı açıklaması, Şerif Hüseyin üzerinde adeta şok etkisi yaratmış ve Fransa'nın Suriye'yi ilhak edeceğinden endişe duymaya başlamıştır. Eğer Fransa, Suriye'yi ilhak ederse, Suriyeli Müslümanlar, kendisini, Türkler'e isyan edip Suriye'yi bir Hıristiyan devlete vermekle suçlayacaklarından korkmuştur.

h) Araplar'ın topraklarının Avrupa devletlerine verilmesi halinde, Kral Hüseyin, ihanetle suçlanmaktan korkmaktadır. Kral eğer, Arap istiklali temin edilemezse son İslam Devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkıp, yerine yenisini kurmamakla suçlanacağından endişe duymuştur.

ı) Şerif Hüseyin, kurtarılmış olan topraklardaki İngiliz yönetimlerinden rahatsız olmaya başlamıştır. General Allenby, 9 Aralık 1917'de Kudüs'ü ele geçirdikten sonra, Picot'u Filistin'e komiser olarak görevlendirmiştir. Picot Allenby'e: "*Sayın General yarın, kentte sivil hükümetin tesisine başlayacağım*" demiş, Allenby, Picot'un sözlerine karşılık: "*Askeri bölgede tek yetki, başkomutana aittir*" cevabını vermiştir.⁴⁵⁷

j) Kral Hüseyin, kendisini Arap hareketine ve İngiliz politikasına engel olarak görüldüğünü düşünmeye başlamıştır.

k) Kral Hüseyin, kendisinin sadece Hicaz Kralı olarak bırakılacağını ve İngiltere'nin sözünde durmayacağını farkına varmıştır.

l) Şerif Hüseyin'in, İngiltere'nin Türkler'le temaslarını haber aldığı ve bu durumun huzurunu kaçırmaya kafi geldiği anlaşılmaktadır.

m) Fahrettin Paşanın, uzun süre Medine'yi ve özellikle Ravza-i Mutahhare(Hazreti Muhammed'in Mezarı)'yi büyük bir dirençle savunarak İngilizler'e ve Araplar'a teslim etmemesi, ayrıca Osmanlı Devleti'nin galip gelebileceği ihtimali, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Türkler'le temas yolunu açık tutmasına neden olmuştur.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Fromkin, a.g.e., s.323; Armaoğlu, a.g.e., s.126.

⁴⁵⁷ Winstone, a.g.e., s.417; Nedim, a.g.e., s.101.

⁴⁵⁸ Gnkur. ATASE Bşk. İlgı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.VI, ss.362-363.

Kral Hüseyin bu endişeleri karşısında:“Arap Hareketi'ne aktif katılımdan çekilebileceğini, tahttan feragat hatta intihar edebileceğini” söylemiştir.⁴⁵⁹ İngiltere, destek ve güven mesajlarıyla Kral Hüseyin'i yeniden kazanmaya çalışmıştır. İngiltere'yle Kral Hüseyin arasında özellikle Rusya'nın Sykes-Picot Antlaşması'nı açıklamasından ve Balfour Bildirisi'nden sonra ciddi şekilde güven buhranı başlamıştır. İngiltere'nin Kral Hüseyin'le ilişkileri, karşılıklı güvensizlik ortamında da devam etmiştir. Filistin Cephesi'ndeki savaş İngiltere'nin lehine geliştikçe, Arap Hareketi'ne duyulan ihtiyacın azalmasına paralel olarak, İngiliz-Arap ilişkileri arasındaki mesafenin arttığı görülmektedir. Umutlar, Şikayetler ve bir kimlik arayışı, Filistin Cephesi'nin müteakip safhalarında İngiltere ve Fransa'nın güç ve siyasetleriyle karşı karşıya gelmiştir.⁴⁶⁰

F. VELIAHT-PADİŞAH VAHDETTİN'İN ALMANYA ZİYARETİ VE ŞERİA MUHAREBELERİ

1. Vahdettin'in Almanya Ziyareti ve Falkenhayn'ın Yerine Liman Von Sanders'in Atanması

Alman İmparatoru II.Wilhelm'in davetlisi olarak 15 Aralık 1918'de Almanya'ya giden Velihaht Vahdettin'e Mustafa Kemal Paşa da refakat etmişti.⁴⁶¹ Mustafa Kemal Paşa, Filistin Cephesi'nden İstanbul'a gelmiş ve Pera Palas Otel'i'nin bir dairesine yerleşmişti. Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşanın İstanbul'da oturmasını ve çevresiyle temas kurmasını istemiyordu. Enver Paşa,bu ziyaretinde Mustafa Kemal Paşaya Velihaht Vahdettin'e eşlik etme görevi vererek,bir süre İstanbul'dan uzaklaştırmayı düşünmüştü.⁴⁶²Enver Paşa Mustafa Kemal Paşaya: “Alman İmparatoru Padişahımızı umumi karargahına davet etti. Padişahımız bu ziyareti yapamayacak durumda olduklarından düşündük, Velihaht Hazretleri, zati şahane yerine bu seyahate çıksın...Kendisinin yanında bulunmayı kabul eder misiniz?” demişti. Mustafa Kemal Paşa bir an düşünmüş ve hemen cevap vermişti: “Evet paşa hazretleri gidebilirim.”⁴⁶³

⁴⁵⁹ Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*,s.234.Mekke Emiri Şerif Hüseyin,İngilizler'e Arap İsyanı'ndan önce yazmış olduğu mektuplarda belirttiği isteklerini hatırlatıyor,bunlara ek koşullar ileri sürüyor ve İngiliz Yönetiminin kendisine verdiği ihtiyatlı cevapları görmezlikten geliyordu. Şerif Hüseyin,İngilizler'in yardımı olmadan amaçlarını gerçekleştirebilecek imkanlara sahip olamamanın ve başarısızlığa uğrarsa,Müslümanlarca,"aldatılan bir din bölücüsü" olarak eleştirileceğini düşünmenin korkusu içinde kıvranıyordu. Sonyel, a.g.y., c.II, Sayı:199,s.243.

⁴⁶⁰ Hourani, a.g.e.,s.372.

⁴⁶¹ Tuncoku,a.g.e.,s.33;Tezer,a.g.e.,s.167.

⁴⁶² Volkan a.g.e.,s.145.

⁴⁶³ Aydemir, *Tek Adam*, c.I,s.291;Çetiner,a.g.e.,ss.130-131;Atay,*Atatürk'ün Anıları*, s.40; Tezer,a.g.e.,s.167.

Mustafa Kemal Paşayla beraber Harbiye'den hocası olan Albay Naci Bey de bu seyahate katılacaktı. Almanya'ya hareket etmeden iki gün önce birlikte Vahdettin'i ziyaret ettiler.Vahdettin, kendilerini odasına kabul ettikten sonra gözlerini kapamış, çok derinlere doğru dalmış, neden sonra gözlerini açtığı zaman:“Sizinle tanışmaktan şeref duydum, memnun oldum...” demiş; tekrar gözlerini kapamış, tekrar gözlerini açmış:“...Beraber seyahat edeceğiz değil mi?” demişti. Mustafa Kemal Paşa:“Evet Efendi Hazretleri!.. beraber seyahat edeceğiz” dedikten sonra ayağa kalkarak: “...Efendi Hazretleri, beraber seyahat edeceğiz...seyahat iki gün sonra başlayacak, Perşembe akşamı garda hazır bulunacaksınız, oradan hareket edeceğiz”cevabını vermişti. Yolda Mustafa Kemal'le Naci Bey şöyle konuşuyorlardı:“Zavallı, bedbaht, acınacak bir adam!..Bunlarla ne yapılabilir?..” “Öyledir...” “Bu zavallı yarın Padişah olacak!..Kendisinden ne beklenebilir?..” “Hiç...” “ Biz ki, aklımız, mantığımız var, biz ki, memleketin mukadderatını bu gününü, yarınını anlamış insanlarız, ne yapabiliriz?..” Naci Bey acıyla yüzünü kıvrırdı :” Güç, dedi...çok güç!..”⁴⁶⁴

Mustafa Kemal Paşa, Alman İmparatoru II.Wilhelm'in daveti üzerine Velihaht Vahdettin'le birlikte 15 Aralık 1917'de Almanya'ya gitmiş, 4 Ocak 1918'de İstanbul'a dönmüştü.⁴⁶⁵Velihaht Vahdettin Efendinin yanındaki heyete alınması, Mustafa Kemal için önemli bir fırsat olmuştu. Enver Paşanın Mustafa Kemal Paşayı heyete dahil etmesinin amacı, onu İstanbul'dan uzaklaştırmaktı. Mustafa Kemal Paşanın temel amacı, o anda iktidarda bulunan kadronun tasfiyesi ve Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilerek, tek başına barış imzalamasıydı.Bunu gerçekleştirme yönünde ilk adım olarak, İstanbul'da önemli bir gücün denetimini almak istiyordu. Vahdettin, Almanya'ya askeri törenle uğurlanmıştı.Tren İstanbul'dan uzaklaşmış, Trakya topraklarında ilerlerken, Vahdettin, Mustafa Kemal Paşayı trenin salonuna davet ederek şöyle demişti :

“Affedersiniz Paşa Hazretleri!..birkaç dakika önceye kadar, kiminle seyahat etmekte olduğumu bana izah etmemişlerdi...gıyaben çok tanıdığım ve takdir ettiğim bir komutanımızla beraber bulunduğumu anladım. Ben sizi çok iyi bilirim. Arıburnu'nda ve Anafartalar'da yaptığınız bütün icraat ve kazandığınız başarıları tamamen biliyorum. İstanbul'u ve her şeyi kurtarmış bir komutansınız. Birlikte seyahat etmekte olduğum için, çok memnun ve müftehirim(övünç duyan,övünen,şanlı,onurlu).”⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Çetiner, a.g.e.,ss.131-132;Atay,Atatürk'ün Anıları, ss.39-40; Armstrong, a.g.e.,s.62. Enver Paşa Mustafa Kemal Paşanın evet cevabına çok sevinmişti.Enver Paşa Mustafa Kemal Paşanın da Almanya'dan çok etkileneceğini,bunun sonucu olarak,20 Eylül 1917'de kendisine yazdığı mektubundaki düşüncelerini değiştirerek,Osmanlı Hükümeti'ne yönelik eleştirilerine son vereceğini,böylece Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunun artacağını tahmin ediyordu. Volkan,a.g.e.,s.145.

⁴⁶⁵ Afetinan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, 4.b.,Ankara,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,TTK Basımevi,1984,s.13;Kutay, a.g.e., s.246;Çankaya, a.g.e., ss.19-20; Arı, a.g.e., ss.312-313;Bayur, Türk İnkılabı Tarihi,c.III,Ks.4,s.346.

⁴⁶⁶ Volkan,a.g.e.,s.145; Atay, Atatürk'ün Anıları,s.43.

Mustafa Kemal Paşa, yolculuk boyunca Vahdettin'le yakın ilişkiler kurarak, düşüncelerini anlatmak fırsatını bulmuştu. Mustafa Kemal Paşa Vahdettin'e: " *Boğazları savunan Liman Von Sanders komutasındaki 5. Ordunun komutanlığını istemesini, kendisini de Kurmay Başkanı yapmasını*" önerdiyse de, Velihaht Vahdettin'in böyle bir girişimden çekindiği anlaşılmaktadır.⁴⁶⁷ Velihaht ve refakatinde bulunan Mustafa Kemal Paşa, Albay Naci Bey, Lütfü Simavi Bey Alman Karargahında hararetle karşılanmışlardı. Bu karşılamayı bizzat Kayzer, yanında Hindenburg ve Ludendorf'la birlikte yapmıştı. Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa, düşünce tutum ve davranışlarıyla Alman generallerinin çok dikkatini çekmişti. Velihaht Vahdettin, Alman İmparatorluğu'nun Karargahının konuşlandığı otelde, Mustafa Kemal Paşanın empoze ettiği (kabul ettirmiş olduğu) şu soruyu Kayzer'e sormuştu:

*"Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya olan sadakat ve vefasından, pek yakın bir istikbalde Almanya'yla müttefik bulunanların saadete kavuşacaklarından bahseden beyanatınız, devletin yarınını düşünmek durumunda bulunan muhatabınıza büyük bir ferahlık verdi. Ancak, genel durumun mütalaasını bir tarafa bırakıp yalnız bir noktayı daha açık olarak anlamak istiyorum. Devlet-i Aliyye'nin kalbine yönelen darbeler durmadan ilerlemektedir. Bunlar muvaffak olursa, Osmanlı Devleti mahvolacaktır. İşte bu darbeleri durdurmak için, yeter teminatı kapsayan beyanlarını dinlemedim. Beni bu hususta lütfen aydınlatır mısınız?"*⁴⁶⁸

Alman İmparatoru Wilhelm Kayzer, bu sözlerin ona öğretilmiş olduğunu fark etmiş, ayağa kalkarak: "Sizin zihninizi bulandıranların mevcut olduğunu anlıyorum. Lakin ben, Almanya İmparatoru size gelecekte, gelecekteki muvaffakiyetlerden bahsettikten sonra, şüpheniz kalır mı, kalmaz mı?" demişti. Mustafa Kemal Paşa, Kayzer'le konuşan Velihaht'a yaklaşarak: "Hakikati anlıyorsunuz değil mi? Karşınızdaki Almanya İmparatorudur. Benim size arz eylediğim endişeleri izah edecek tek bir kelime söyleyebildi mi?" sorusuna karşılık Velihaht sadece: "Hayır" cevabını verince de Mustafa Kemal Paşa: "Onunla konuşmaya devam ediniz. Bütün endişelerinizi tereddütsüz söyleyiniz. Emin olunuz ki, sizden fazla memnun kalmazsa bile, hiç olmazsa Devleti Aliyye'de hakikati görmüş olanların mevcut bulunduğunu anlayacaktır" sözlerini ilave etmişti.⁴⁶⁹

Alman İmparatoru, Vahdettin'le sohbet ederken, Mustafa Kemal Paşa da Almanya Genelkurmay Başkanı Mareşal Hindenburg'la konuşuyordu. Mareşal Hindenburg, Mustafa Kemal Paşaya : "Son günlerde Suriye'de durumun düzeldiğini, yeni ve taze bir süvari fırkasını cepheye sürdüklerini"

⁴⁶⁷ Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1984, s.90; Sina Akşin, a.g.e., s.72; Atay, *Atatürk'ün Anıları*, ss.59-60; Armstrong, a.g.e., s.66.

⁴⁶⁸ Sertoğlu, a.g.e., c.VI, s.3566; Atay, *Atatürk'ün Anıları*, s.49; Çetiner, a.g.e., s.138.

⁴⁶⁹ Armstrong, a.g.e., s.64; Atay, *Atatürk'ün Anıları*, ss.49-53; Sertoğlu, a.g.e., c.VI, ss.3566-3567; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, ss.291-292.

söylemişti. Mareşalin verdiği bilgi, Filistin Cephesi komutanı Mareşal Falkenhayn'ın gönderdiği raporlara dayanıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Hindenburg'a :“Söylediklerim sizin aldığınız raporlara uymayabilir. Fakat emin olunuz ki, doğrudur!..Suriye’de durum düzelmiş değildir. Bunu kabul ediniz...”cevabını vermişti.⁴⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa, bu fırkanın muharebenin cereyanını etkileyecek çok önemli bir güç olmadığını, İngilizler’in 9 Aralık 1917’de Kudüs’ü ele geçirerek, Filistin’den Suriye istikametinde ilerlemeye devam ettiklerini biliyordu. Mustafa Kemal Paşa, Almanya gezisi süresince Vahdettin’e, İstanbul’a döndükten sonra takip edeceği hareket tarzı hakkında da çeşitli, telkinlerde bulunmuştur.Veliaht Vahdettin’in Mustafa Kemal Paşanın teklifleri karşısında kararsız bir tutum sergilediği görülmektedir.Veliaht Vahdettin’le Almanya’yı ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa,İttifak Devletleri’nin Avrupa Cephelelerinde durumunun Tahmin ettiğinden de daha olumsuz koşullarda bulunduğunu görmüştü.Almanya’nın milli güç unsurları bitmişti.Mustafa Kemal Paşa doğruları söylediği için,Alman Komutanlar tarafından soğuk karşılanmıştı. Mustafa Kemal Paşa Vahdettin’e de görüşlerini ifade etmeye çalışmıştı.Veliaht Vahdettin’in Almanya gezisi, Mustafa Kemal Paşanın 20 Eylül 1917 tarihli raporunda belirtmiş olduğu görüşlerin, ne kadar doğru ve haklı olduğunu kanıtlamıştır.⁴⁷¹

Filistin Cephesi’ndeki durum,Veliaht Vahdettin’in endişelerini teyit edecek şekilde gelişme göstermişti.General Allenby,Ordusunun sağ(doğu) yanında meydana gelen açığı kapatmak amacıyla,Kuzeyde Avca,doğuda Şeria Vadisi’ne kadar olan bölgeyi kontrol altına almak istiyordu.⁴⁷² Osmanlı Ordularının Alman komutanları tarafından sevk ve idare edilmesi, savaş hareket ihtiyaçları olan top, araç, gereç ve donatımın Almanya tarafından karşılanması, Yavuz (Goeben) ve Midilli (Brestlau) savaş gemilerinin İstanbul’da bulunmaları; Osmanlı Devleti’ne baskı yaparak barış şartlarını kabul ettirmeyi zorlaştırıyordu. Osmanlı Ordusu, muharebe gücü zayıflamış olmasına rağmen, savaşma azim ve kararlılığını kaybetmemişti. İngilizler, Filistin ve Irak Cephelelerinde aynı anda taarruz hareketi icra etmek çok zor olacağından,İrak Cephesi’nde savunma yapmayı, buradan tasarruf edilecek birliklerle Filistin Cephesi’ni takviye etmeyi, Filistin Cephesi’nde taarruza devam ederek Türkler’i daha kuzeye

⁴⁷⁰ Çetiner, a.g.e.,s.140;Armstrong, a.g.e.,ss.64-65.

⁴⁷¹ Tucoku,a.g.e.,s.33.

⁴⁷² Belen,*Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*,c.IV,s.161.General Allenby,Yıldırım Ordular Komutanı General Falkenhayn'ın 27-29 Aralık 1917 tarihlerinde Kudüs’ü geri almak teşebbüslerini önlediğini ve Ordusunun doğusunda meydana gelen açık yan kapattığını şöyle anlatmaktadır:“...Düşman Kudüs’ü geri almak için,iki kolordusuyla azimli ve kararlı bir biçimde teşebbüste bulundu.53 ve 60. Tümenlerin esas savunmalarına başlamadan önce,düşmanın en iyi hücum birlikleri dağıldığında,10 ve 74. Tümenler bu sarp ülkeye doğru tüm direnmelere karşı koyarak sağ(doğu) tarafımızdaki baskıyı hafifletmek için,hızla ilerliyorlardı.Birliklerin çabaları kısa zamanda başarılı oldu ve 27 Aralık 1917 günü akşamı kesin olarak inisiyatifi ele geçirdik. Böylece,ben de genel ilerleme emrini verebildim.” Massey,a.g.e.,s.292.

atmayı, İskenderun Körfezi'ne yapılacak bir çıkarma harekatiyle Yıldırım Ordular Grubunu kuşatarak imha veya esir etmeyi, Birinci Dünya Harbi'ni bitirmeyi düşünüyorlardı.⁴⁷³ Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, Hükümeti'nin planını kabul etmiş ve yeniden taarruz hazırlıklarına başlamıştı.⁴⁷⁴ Ancak, taarruz başlayıncaya kadar geçecek zaman içinde, Türkler'in İngiliz Cephesi'ne karşı tehditte bulunmasını önlemek amacıyla, Şeria Nehri doğusuna atılması gerekiyordu. Şeria Nehri üzerindeki geçitlerin güvenliği sağlandığı takdirde, Türkler'in Lut gölü batısına yapabilecekleri karşı taarruzları etkisiz hale getirilebilecekti.⁴⁷⁵

İngilizler'in, 52, 54 ve 75. Tümenleri 8. Ordu cephesinde, Avustralya Atlı Piyade Tümeni, 10, 74, 53 ve 60. Tümenleri 7. Ordu cephesinde, Yeomanry Atlı Piyade Tümeni Remle-Lid arasında, Avustralya-Yeni Zelanda Atlı Piyade Tümeni El Kubeybe'den Beyti Laham'a intikal halinde, 21. Kolordu Karargahı Hrb. Sarafend'de, 20. Kolordu Karargahı Latrun'da, Mısır Kuvvei Seferiye Karargahı Remle'de bulunuyordu.⁴⁷⁶ İngilizler, Şeria bölgesinde yeni bir taarruza hazırlanırken, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson 8 Ocak 1918'de Kongre'de barışın temel ilkeleri olmak üzere 14 noktayı açıklamıştı. Amerika Birleşik Devletleri, 2 Nisan 1917'de İtilaf Devletleri yanında Birinci Dünya Harbi'ne girmişti. Wilson Prensipleri olarak tarihe geçen bu barış ilkeleri, İttifak Devletleri üzerinde propaganda yapmak ve teslim olmalarını sağlamak için yayımlanmıştı. Wilson Prensipleri, Filistin Cephesi'nde İngilizler'e Psikolojik Harekat desteği sağlarken, Türkler'in mücadelelerini anlamsız kılmıştı.⁴⁷⁷

⁴⁷³ Nedim, a.g.e., s.119.

⁴⁷⁴ İngilizler, 9 Aralık 1917'de Kudüs'ü ele geçirerek, Ürdün ve Suriye sınırına dayanmışlardı. Irak'ın büyük kısmı çoktan kaybedilmişti. 11 Mart 1917'de Bağdat düşmüştü. General Allenby, kesin sonuçlu taarruz için, 19 Eylül 1917'ye kadar hazırlanacaktı. Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.18; Karal, a.g.e., c.IX, s.534.

⁴⁷⁵ Massey, a.g.e., s.245; Nedim, a.g.e., s.119; Gnkur. ATASE Bşk. İlgı, *Birinci dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina- Filistin Cephesi*, ss.516-517.

⁴⁷⁶ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, s.161; Gnkur. ATASE Bşk. İlgı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, a.g.e., c.IV, Ks.2, *Sina- Filistin Cephesi*, s.518.

⁴⁷⁷ Wilson Prensipleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendiren maddeleri şunlardır:

"1) Bütün barış antlaşmaları açık olacaklar, bu antlaşmalardan başka uluslar arası gizli antlaşmalar yapılmayacak. Bundan böyle diplomasi açık olacak, gizli diplomasi kaldırılacak."

"2) Denizlerde gidiş geliş tamamen serbest olacak. Yalnız karasuları ve uluslar arası antlaşmaların uygulanması yolunda gene uluslar arası bir hareket sonucu kısmen veya tamamıyla kapatılmış olan denizler bundan ayrı tutulacaktır."

"3) Barışa katılacak ve barışı korumak için birleşecek uluslar arasında ekonomik bütün engellerin kaldırılması ve tecimsel (ticari) ilişkilerde eşitliğin kabul edilmesi."

"4) Her ülkenin silahlarını, iç güvenliğinin gerektirdiği dereceye indirmek için karşılıklı garantilerin verilmesi..."

"12) Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkler'in oturdukları bölgelerin bağımsızlığının sağlanması. Türk egemenliği altında bulunan diğer uluslara da özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsatın sağlanması. Boğazlar'ın uluslar arası garanti altında bütün devletlerin tecim (ticaret) gemilerine açılması..."

Ahmet Cemal Paşanın İstanbul'a gitmesi üzerine, Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı 12 Ocak 1918'den geçerli olmak üzere, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına bağlanmıştı. General Falkenhayn, İngilizler'in 31 Ekim 1917'de Gazze-Birüssebi hattına başlattıkları taarruzlarını, Yafa (Tel Aviv) ve Kudüs'ü kaybettikten sonra, ancak, Avca Vadisi-Nablus güneyi-Eriha hattı batısında durdurabilmişti.⁴⁷⁸ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn, 14 Ocak 1918'de 7.Ordu Komutanı Fevzi Paşaya şu emri vermişti :

*"...Şimdiye kadar durum, 7.Ordunun gerek Nablus ve gerek Eriha cephelelerinde genellikle taarruzi olarak kullanılmasını gerektirmişti. Şimdiden sonra yakın bir gelecekte, tutulan hattı arazinin bize verdiği kolaylıklardan faydalanarak mümkün mertebe az kuvvetle korumamız gerekiyor. Bununla birlikte küçük çaptaki taarruz girişimlerinden vazgeçilememesinin gerekli olduğu da şüphesizdir. Bunu hem güvenliğimizin sağlanması ve hem de birliklerde taarruz düşüncesinin sürdürülmesi ve korunması bakımından lüzumlu görürüm..."*⁴⁷⁹

Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn, 7. Ordu Komutanı Fevzi Paşaya mevzilerin az kuvvetle tutulmasını, ihtiyat ayrılmasını ve küçük çaplı karşı taarruzlar düşünülmesini tavsiye ediyordu. 19. Piyade Tümeni Nablus'ta toplanarak Yıldırım Ordular Grubu ihtiyatına alınmıştı. 2. Kafkas Tümeninin 1. Alayı lağvedilerek, personel, silah ve malzemesi 9 ve 11. Süvari Alaylarına dağıtılmıştı. 3. Piyade Tümeni 17 Ocak 1918'de lağvedilerek, 16. Tümenin kadro noksanlıkları tamamlanmıştı. 8. Ordu Komutanlığı, 3. Piyade Tümeni lağvedildikten sonra, batıdan-doğuya 2. Kafkas Tümeni, 16, 20, 7 ve 54. Tümenlerle savunmasına devam ediyordu. 22. Kolordu Karargahı El Tire'de, 8. Ordu Karargahıysa, Tul-ü Kerem'de konuşlanmıştı. ⁴⁸⁰ Başkomutan Vekili Enver Paşanın emriyle, 26 Eylül 1917'de kurulan Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı lağvedilerek, yerine 18 Ocak 1918'de yeniden 4. Ordu Komutanlığı kurulmuştur. 4. Ordu Komutanlığına, 8. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Cemal (Mersinli) atanmış, Ordu Karargahı, Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığının bulunduğu Şam'da konuşlanmıştır. ⁴⁸¹

*"14) Büyük ve küçük ulusların siyasal bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin karşılıklı güvenliğini sağlamak ereğiyle (amacıyla) antlaşmalar yapacak olan bir uluslar birliğinin kurulması." Üçok, a.g.e., ss. 312-314; Armaoğlu, a.g.e., ss. 138-139; Refik Turan, a.g.e., s. 70; Karal, a.g.e., c. IX, s. 519; Edmund Lons, *Barış Havarisi Wilson*, çev. Zeki Özer, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1977, s. 92; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c. III, Ks. 4, ss. 625-627; Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, çev. Tefik Alanay, İstanbul, 1972, s. 72; Abensour, a.g.e., s. 225; Aydemir, *Tek Adam*, c. I, s. 309; Selek, *Anadolu İhtilali*, c. I, ss. 34-35; Durmuş Yalçın ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, c. I, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2000, ss. 106-107; Karal, a.g.e., c. IX, s. 519.*

⁴⁷⁸ Kressenstein, a.g.e., s. 200; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c. III, Ks. 3, s. 434.

⁴⁷⁹ a.g.a., Kls. 3704, Dos. H-16, Fih. 1-22.

⁴⁸⁰ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c. IV, s. 160.

⁴⁸¹ Karal, a.g.e., c. IX, s. 533.

İngiltere Akdeniz’de kontrolü elinde bulunduruyor,Filistin Cephesi’ndeki hareketına etkili topçu desteği sağlıyordu. İngiliz Donanması,Osmanlı Devleti’nin İstanbul’dan denizyoluyla Filistin Cephesi’ne yapacağı lojistik desteği kesmiş bulunuyordu. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının, Anadolu’yla irtibatını sağlayan Hicaz Hattı,Lawrence’in koordinesinde ve Faysal’ın emrinde olan Arap Ordusu tarafından tahrip edilerek,birliklerimiz Şeria Nehri batısında tecrit edilmeye çalışılıyordu. İngiliz Başbakanı Lloyd George,Osmanlı İmparatorluğu’nun Filistin Cephesi’nde meydana gelen kritik durumundan istifade ederek,Başkomutan Vekili Enver Paşaya temsilci göndermiş ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin’e uyguladığı taktiğe benzer şekilde parayla isteklerini kabul ettirmek istemişti. Enver Paşa,Lloyd George’un isteklerini kabul etmemişti.⁴⁸²

İngilizler,Kudüs’ü işgal ettikten ve Wilson Prensipleri yayımlandıktan sonra,Yahudiler’in Balfour Deklarasyonu’nu gerçekleştirmek amacıyla Filistin’deki faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları görülmektedir. Sykes’la Dışişleri Bakanlığı’ndaki meslektaşları, 1918’de Filistin politikalarını yürürlüğe koymak için ilk adımları atmaya başladılar.İngiltere Dışişleri Bakanlığı 13 Şubat 1918’de Kahire’de Sir Reginald Wingat’e gönderdiği telgrafta, bir Siyonist komisyonunun kurulduğunu ve Orta Doğu’ya gönderilmek üzere olduğunu bildirmişti. İngiliz ve Siyonist hareketin temsilcilerinden oluşan, başında Dr.Hayım Weizmann’ın bulunduğu komisyon, William Ormsby-Gore’un emrinde olacaktı. Amaç,Şerif Faysal’ı ikna ederek,Balfour Deklarasyonu’nun uygulanması için uygun koşulların hazırlanmasını sağlamaktı. Allenby’in kadrosundan Alan Dawnay, Siyonist Komisyonu’nun çalışmalarını başlatarak, Weizmann’ın Şerif Faysal’la görüşmesini temin etmişti. Weizmann Şerif Faysal’la tanışmış ve çok beğenmişti. Karısına Faysal hakkında şöyle yazmıştı: “ O, Tanıştığım ilk Arap milliyetçisi... Filistin’le ilgilenmiyor, ama diğer yandan Şam’ı ve Kuzey Suriye’nin tümünü istiyor...Arap bile saymadığı Filistinli Araplar’dan nefret ediyor.”⁴⁸³ Faysal’ın kıdemli İngiliz danışmanı yarbay Joyce, Weizmann-Faysal görüşmesine katılmış ve kendi görüşü olarak:” Faysal’ın Yahudi işbirliğini iyi karşıladığını ve bunu Arap emellerinin gerçekleşmesi için gerekli gördüğünü” bildirmiştir. Faysal babasından yetki almadan kesin görüş belirtmemişse de Joyce’a göre: “Eğer İtilaf Devletleri’ni kendisinin Suriye üzerindeki iddiasını desteklemeleri konusunda etkileyecekse, Yahudi Filistin’ini kabul edecektir.”⁴⁸⁴

⁴⁸² Lloyd George,beş milyon Dolar karşılığında,Goeben ve Breslau savaş gemilerinin teslim edilmesini,Çanakkale Boğazi’nin açılmasını,ayrıca iki milyon Dolar karşılığında Filistin Cephesi’ndeki Türk Ordularının Hayfa-Dera demiryolunun kuzeyine çekilmesini istemişti. Goeben ve Breslau savaş gemileri,16 Ocak 1918’de Akdeniz’deki İngiliz Donanmasına taarruz etmiş,Breslau batırılmış,Goeben’se hasara uğratılmıştı. İsviçre’nin Cenevre şehrinde,27 Ocak 1918’de Enver paşayla buluşan İngiliz Başbakanı Lloyd George’un temsilcisi Zahroff,olumsuz cevap almış ve hayal kırıklığına uğramıştı. Winstone,a.g.e.,ss.427-428.

⁴⁸³ Fromkin,a.g.e.,s.320.

⁴⁸⁴ a.g.e.,s.321;Johnson,a.g.e.,s.401.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Araplar'ın yaşadığı topraklar üzerindeki egemenliğine son vermek için,kendi devletine karşı isyan eden Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal,şahsi çıkarları için nüfus çoğunluğunu Araplar'ın teşkil ettiği Filistin'de, Filistinliler'e hiç danışmadan bir Yahudi devletin kurulmasını kabul etmişti. Mekke Emiri Şerif Hüseyin de Yahudiler'in Filistin'e yerleştirilmelerine olumlu bakmıştı. İngilizler, Filistin'de bir Yahudi(İsrail) devletin kurulmasının ön koşullarını hazırladıktan sonra,Anadolu'nun doğusunda da bir Ermenistan devletin kurulması için,çalışacaklarının emarelerini vermişlerdir.⁴⁸⁵

Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby,Şeria Nehri doğusuna yapmayı planladığı taarruz hareketinin hazırlıklarını sürdürürken,yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhayn görevinden alınmıştır. Falkenhayn, Filistin Cephesindeki başarısızlıkların ve Almanya'ya geri gönderilmesinin koşullarını kendisi hazırlamıştı. Falkenhayn, birçok konularda Başkomutan Vekili Enver Paşayla antlaşmazlık haline düşmüştü. Almanya'dan Osmanlı Devleti'nin Başkomutanlık Kurmay Başkanlığına getirilen General Zekt,Filistin Cephesi'ndeki gelişmeleri yerinde görmek amacıyla gittiği Nasıra'da, Enver Paşanın bir yazısını da Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn'a vermişti. Mareşal Falkenhayn,General Zekt'le Enver Paşaya iletmek üzere bir cevap mektubu göndermişti. General Falkenhayn,Başkomutanlık Vekaletine yazılmış olan bu cevap yazısında, yaptığı son taarruzların gereğine işaret ederek, başarısızlık sebeplerini de açıkladıktan sonra şöyle demişti:

"...Savunmada kalarak, taarruzu yapmaktan tüm olarak vazgeçmek iktidar ve durumunda değilim. Çünkü, düşmanın zaafından faydalanmak bu suretle mümkün olmayacaktır. Bana verilen görevin yapılmasında bütün vasıtaların kullanılması hususunda tam bağımsızlığımı korumak zorundayım. Bu noktalarda, zati devletleri başka düşüncede bulduğunuz takdirde, sizin gibi benim de aynı fedakarlıklarla istediğim kutsal davanın yararına olarak, yerime bir diğerinin derhal getirilmesinden çekinmemelidir. Zati devletleri, nihayet benim kıt'alarım yanında sık sık

⁴⁸⁵ W.Thulstrup'un "L'Illustrated Tidende" Gazetesi'nde 18 Şubat 1918'de çıkan makalesinde : "İngilizler'in zaferleri sayesinde,Filistin Yahudiler'e geri verildikten sonra yapılacak ilk şeyin,Ermeniler'e kendi vatanlarında uygun bir ortam hazırlamakla uğraşmak olacağını" belirtmiştir. Başbakanlık Arşivi,Dos.2885,G.35.Padişah II.Abdülhamid,aşiretleri devlete bağlamak ve politikasını başarılı bir şekilde uygulamak amacıyla,Arnavut aşiretlerine Saray Muhafız Birliğini,Doğu Anadolu aşiretlerine Hamidiye Süvari Alaylarını ve Arap aşiretlerine Aşiret Mektebi'ni kurmuştu. Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*,s.91.Padişah II. Abdülhamid, Yahudiler'in Filistin'e yerleşmelerine karşı çıkmış,Osmanlı İmparatorluğu içinde gelişmeye başlayan etnik milliyetçiliği önlemeye çalışmıştı. Öke,Osmanlı İmparatorluğu,*Siyonizm ve Filistin Sorunu*,s.66.İttihat ve Terakki Partisi'nin Osmanlı Yönetimi'ni ele geçirmesinden sonra, 1909'da Selanik'e gönderilen II. Abdülhamid, Birinci Balkan Harbi'ni müteakip,İstanbul'a getirilerek,Beylerbeyi Sarayı'na yerleştirilmiş ve 10 Şubat 1918'de ölmüştür. Volkan,a.g.e.,s.103.

görünmemin iyi bir etki yaratacağını bana ihtar ediyorsunuz. Sizin, bu hususu bildiğimi farz etmeniz ve bu sebeple gerekli ve mümkün saydığım takdirde buna riayet edeceğimizi de kabul zorunda bulunmanız sebebiyle, işbu ihtar da bir takdir (azarlama, paylaşma) saklıdır. Buysa, ne asıl olarak ve ne de şeklen kabul edilemez. Asıl olarak değil, çünkü bu hususta ne yapılmak gerekeceğini benim kadar hiç kimse düşünemez ve takdir edemez. Şekil bakımından değil, çünkü hatta Başkomutan Vekili dahi benim kişisel hareketlerimi tenkide yetkili değildir. Buna ancak, hükümdar yetkilidir.”⁴⁸⁶

Mareşal Falkenhayn, mektubunda, düşüncelerinin kabul edilmemesi halinde görevini bırakmaya hazır olduğunu ve Başkomutan Vekili Enver Paşanın kendisine karşı hiçbir şekilde müdahale yetkisinin olmadığını bildirmişti. Falkenhayn, bir Osmanlı Mareşali, Enver Paşaysa, Başkomutan olan Padişah'ın Vekili ve onun bütün yetkilerine sahip bulunuyordu. Enver Paşa Alman Genel Karargahıyla koordine ettikten sonra, Falkenhayn'ın yerine, Çanakkale Cephesi'nde 1.Ordu, halen 5.Ordu Komutanı olan General Liman Von Sanders'i atamıştır.⁴⁸⁷ Başkomutanlık, 24 Şubat 1918'de, Mareşal Falkenhayn'ın yerine Mareşal Liman Von Sanders'in atandığını şöyle bildirmiştir :

“Mareşal Von Falkenhayn başka görevde kullanılmak üzere Haşmetli Almanya İmparatoru tarafından çağırılmış olduğundan, Mareşal Liman Von Sanders Yıldırım Ordular Grubunun komutasını üzerine alacaktır...2 ve 6. Ordular, doğrudan doğruya Başkomutanlık Karargahına bağlanmıştır.2 ve 6.Ordularla Fırat Grubu, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının emrinden çıkmıştır. Fırat Grubunun işesi eskisi gibi 4. Ordu tarafından sağlanacaktır.4.Ordu önceki gibi, seferber 4, 7 ve 8. Orduların işelerini daha önce verilmiş emirlere göre sağlayacaktır...”⁴⁸⁸

⁴⁸⁶ Cebecioğlu, a.g.e., ss.44-45; Gnkur, ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.536-537; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.352; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.26.

⁴⁸⁷ Tezer, a.g.e., s.169, Karal, a.g.e., c.IX, s.534; Armstrong, a.g.e., s.70. General Liman Von Sanders, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı oluşunu şöyle anlatmaktadır: “19 Şubat 1918 günü Enver beni Harbiye Nezaretine davet etti...Enver bana Filistin'deki Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını üzerime alıp alamayacağımı sordu. Ben de İmparator Hazretleriyle Alman Başkomutanlığı muvafakat ederlerse, bu görevi yüklenmeye hazır olduğumu söyledim...” Sanders, a.g.e., s.225.

⁴⁸⁸ a.g.a., Kls.3704, Dos.H-19, Fih.1-16; Karal, a.g.e., c.IX, ss.533-534; Nedim, a.g.e., s.122; Arı, a.g.e., s.331; Kressenstein, a.g.e., s.100; Winstone, a.g.e., s.422; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III Ks.3, s.431; Volkan, a.g.e., s.150; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.352. Enver Ziya Karal'a göre: “Falkenhayn, Türk karakterini tanııyordu. Türk komutanlarıyla ilişkileri tutarsızdı. Araplar ve Arabistan'ı da tanımaktan çok uzaktı. İşin daha garip yanı, Almanlar'ı bile beğenmiyordu. Onları, Almanlıklarını unutmakla suçluyordu...” Falkenhayn'nın tutumu, Ordunun moralini çok olumsuz şekilde etkilemiştir. Karal, a.g.e., c.IX, s.534.

Mareşal Falkenhayn, 26 Eylül 1917'de teşkil edilen Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı görevine 30 Eylül 1917'de başlamış, 11 ay Filistin Cephesi'nde bulunduktan sonra 25 Şubat 1918'de Almanya'da bir ordu komutanlığına atanmıştır.⁴⁸⁹ Falkenhayn, görev süresince Mustafa Kemal Paşayla ittifak ve Terakki'nin güçlü adamı Ahmet Cemal Paşayı devre dışı bırakmış, Enver Paşaya "...Başkomutan Vekili dahi benim kişisel hareketlerimi tenkide yetkili değildir. Buna ancak hükümdar yetkilidir" demek cesaretini göstermiş ve yetkisini çok aşmıştır. Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşanın 20 Eylül 1917'de yazdığı raporunu hala anlamamış olacak ki, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına tekrar bir Alman Generali olan Liman Von Sanders'i atamıştır. Filistin Cephesi'nde 3.Kolordu Komutanı olan Albay İsmet (Orgeneral İnönü), Falkenhayn ve Liman Von Sanders'i çok yakından tanıma fırsatı bulmuştur.İsmet İnönü'nün hatıralarında; Mareşal Falkenhayn'ı olumsuz, Mareşal Liman Von Sanders'iyse olumlu olarak değerlendirdiği görülmektedir.⁴⁹⁰

General Von Falkenhayn 25 Şubat 1918'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından alınmış, 24 Şubat 1918'de yerine atanan Mareşal Liman Von Sanders 1 Mart 1918'de emir ve komutayı almıştır.⁴⁹¹ Mareşal Liman

⁴⁸⁹ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.27.

⁴⁹⁰ İsmet İnönü, Filistin Cephesi'nde emirlerinde savaştığı ve çok yakından tanıdığı Mareşal Falkenhayn ve Mareşal Liman Von Sanders hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir :"*Alman büyük karargahının başında, Müttefik Ordularının halleri ve hareketleri için esaslı bilgi sahibi olması lazım gelen General, tahmin etmediği vaziyetler karşısında kalmış olduğu intibainı veriyordu. Garip olan şudur ki, senelerden beri Türklerle beraber yaşamış ve muharebe etmiş olan Alman subaylarıyla beraber bulunuyordu. Fakat mahiyetindekiler, hiç olmazsa ehemmiyetli ve nüfuzlu mevkilerde bulunanların hepsi kendisi gibi yeni gelmişlerdi. Bağdat'ı kurtarmak için Halep civarında hazırlanan ordunun, Sina Cephesi'ne yetişmesinin ne demek olduğu hiç kavranamamıştır. Güçlük arttıkça Von Falkenhayn; Karargahı, sivil ve asker bütün muhitine hiddetli ve itimsiz bir tesir yapıyordu. Tabi 4.Ordu Komutanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşayla süratle çatıştılar. General Von Falkenhayn zamanında, türlü mantıksız ve talihsiz sebeplerle Türk Alman beraber çalışması güçlük içinde kalmıştı. Tecrübeli eski Alman subaylarının kanaatine göre Liman'ın gelmesi, cepheye yeni bir şevk ve gayret husule getirmişti. Liman Paşa da esasen, zaman zaman Almanlar'ın da şikayet ettikleri sert ve geçimsiz bir generaldi. Ancak, Çanakkale Seferi gibi büyük bir harp safhasını muvaffakiyetle geçirmiş, her manasıyla çalışkan ve ordularıyla meşgul olan bir amir olarak daha tesirli bir mevkideydi. Liman Paşa, müdadi vechiyle(böylece, bu şekilde) ilk günden bütün mahiyetindeki komutanları ve kıtalarıyla temasa geçmiştir. General Von Falkenhayn'ın esaslı tertiplerini değiştirmekle işe başlamıştır. Enver Paşayla son senelerde devamlı münakaşa halindeyken, Filistin'de komutayı deruhte ettiği zaman, aralarında ciddi bir uzlaşma yapılmıştır. Enver Paşa, Liman Paşaya her suretle yardım edeceğini söyleyerek, onu cepheye göndermiş olduğunu Liman Paşa hikaye eder."* Selek, İsmet İnönü, *Hatıralar*, c.I, s.124-125.

⁴⁹¹ Mareşal Liman Von Sanders'in, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını teslim aldığı 1 Mart 1918'de tekrar başlayan Brest-Litovsk barış görüşmeleri, 3 Mart 1918'de antlaşmayla sonuçlanmıştır. Rusya bu antlaşmayla Birinci Dünya Harbi'nden çekilmiştir. Armaoğlu, a.g.e., ss.139-140; Karal, a.g.e., c.IX, ss.505-506; Arı, a.g.e., s.333; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, ss.383-387; Abensour, a.g.e.,

Von Sanders, 1 Mart 1918'de göreve başladığı gün ilk icraatı, Mareşal Falkenhayn'ın 24 Şubat 1918'de verdiği emri iptal ederek, 7 ve 8. Orduların teşkilat ve sorumluluk sahalarını eski durumuna getirmek ve 20. Kolorduyu tekrar Şeria Nehri batısına almak olmuştur. Mareşal Liman Von Sanders, 7 ve 8. Orduların eski durumlarını korumalarına karar vererek, 1 Mart 1918'de şu emri vermiştir:

"8.Ordu Karargahı Tul-ü Kerem'de ve 7.Ordu Karargahı Nablus'ta kalacaklardır. Her iki ordu arasında ara hattı; Nebi Salih ve Cemain'den geçer. Ancak, Şeria Nehri doğusunda bir emir ve komuta kuruluncaya kadar bu bölgedeki hareket geçici olarak 7.Ordu Komutanlığının sorumluluğu altında cereyan edecektir.20.Kolordu, tedricen tabur tabur Şeria Nehri'nin batısına geçerek, burada 7.Ordu'nun sol kanadı gerisinde toplanacaktır.7.Ordu, bu kolordunun Şeria batısına geçen her birliği hakkında, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına bilgi verecektir.Bu yolda Samah'ta rastlanan 7.Ordu Kurmay Başkanı'na ağızdan bir emir verilmiştir.Ordular Grubu Karargahı, şimdilik Nasıra'da bulunacaktır..."⁴⁹²

Mareşal Liman Von Sanders,Yıldırım Ordular Grubunu kuvvet çoğunluğuyla Şeria Nehri'nin batısında tertipleyerek, Filistin'in kalan kısmını savunmak istiyordu.Yıldırım Ordular Grubu Komutanı mevcut kuvvetlerle cepheyi daraltarak uygun bir tertiplenme yapmıştı. Mareşal Liman Von Sanders,cephenin bazı yerlerinde emniyet ve gözetleme postaları bırakarak, özellikle Akdeniz kıyısındaki mevzilerin, düz bir arazi kesiminde bulunmasından dolayı, Karmel dağına kadar geri alınmasının uygun olabileceğini,ancak bu durumda,cephenin doğu kısmının da Cenin-Bisan hattına kadar geri çekilmesinin gerekeceğini,bu durumda, İngilizler'in Şeria doğusunda Salt-Amman üzerinden Araplar'la doğrudan doğruya irtibat kurmalarının mümkün olabileceğini,Filistin'in tekrar büyük bir kısmının düşmana bırakılmış olacağını, Başkomutan Vekili'nin kesin emrine göre, Filistin'in kalan üçte birinin muhafaza ve savunulması gerektiğini, değerlendirmişti. Mareşal Falkenhayn aktif savunma,Mareşal Liman Von Sanders'se mevzi savunması esaslarına uygun olarak Filistin'i kesin olarak savunmak istiyordu.⁴⁹³

---

s.225; Üçok, a.g.e., s.308.Mareşal Liman Von Sanders'in Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atanmasından sonra,daha önce 12 Aralık 1917'de Filistin Cephesi'nden ayrılmış olan Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşanın İstanbul'daki faaliyetlerini artırdığı görülmektedir. Maliye Nazırı Cavit,13 Şubat-3 Mart 1918 tarihleri arasında not defterine şunları yazmıştı: "*İstanbul'da bir Cemal Paşa meselesi var.Kendisi ve bazı taraftarları-deniyor ki-Sadarete gelmesini arzu ediyorlarmış ve kuvvetli bir rivayete göre,Cemal Paşa bununla cidden işgal ediyormuş.Her halde mevki kazanmak için İstanbul'un her tarafında propaganda yaptığına şüphe yok.*" Bayur,Türk İnkılabı Tarihi,c.III,Ks.4,s.346.

⁴⁹² Sanders,a.g.e.,s.233;Cebecioğlu,a.g.e.,s.45.

⁴⁹³ Gnkur ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.540; Cebecioğlu,a.g.e.,s.45;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.27;Şükrü Mahmut Nedim'e göre: "*Mareşal Falkenhayn'ın cephe gerisine,yani*

2. Birinci Şeria Muharebesi

İngiliz Başbakanı Lloyd George: “Filistin’in bütününün ele geçirilmesi ve savaş boyunca elde tutulmasıyla,Halep bölgesine kadar ilerleyip Türkiye’yle Irak arasında demiryolu gidiş gelişinin kesilmesi” seçeneklerinin incelenmesini istemişti.⁴⁹⁴General Allenby,Yeniden durum değerlendirmesi yaparak,Türkler’in Filistin ve Ürdün’den hemen çıkartılması gerektiğine karar vermişti.⁴⁹⁵Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı, Birinci Şeria Muharebesi’ne 60.Tümen, Avustralya-Yeni Zelanda Atlı Piyade Tümeni, İmparatorluk Hecinsüvar Tugayı, Hafif Zırhlı Oto Taburu,9.Dağ Topçu Taburu,10.Ağır Batarya, Ordu Köprücü Kolu, Çöl Atlı Piyade Kolordusunun Köprücü Treni katılacaktı.Bu kuvvetlere 60. Tümen komutanı General Shea komuta edeceğinden, bu özel görev kuvvetine “Shea Müfrezesi” adı verilmişti.General Shea’ye verilen emirde; 19 Mart 1918 gecesi Şeria Nehri’ni zorlaması isteniyordu. Şeria Nehri geçildikten sonra, Es Salt işgal edilecek ve daha sonra Hicaz Demiryolu tahrip edilmek üzere Amman’a ilerlenecekti.⁴⁹⁶

İngilizler’in Şeria Nehri doğusuna geçişlerini önlemek amacıyla,Şeria Nehri doğusunda, Karargahı Es Salt’ta olacak şekilde Şeria Grubu kuruluyordu.⁴⁹⁷15.Kolordu Komutanı Ali Rıza Paşa Şeria Grubu Komutanlığına atanmıştı. Şeria Nehri’nin Lut gölü ve Vadi el Melaha’yla birleştiği hat arasına bir ileri müfreze çıkarılarak, düşmanın yaklaşması gözetlenecek ve doğuya geçişi engellenecekti.İleri müfrezenin kuvveti, Almanlar’ın 148.Alayından bir tabur, bir Türk piyade taburu, bir Hecinsüvar bölüğü, bir topçu takımı ve bir süvari bölüğünden kurulmuştu. Katrane’de bulunan 48.Tümene, Şeria Grubu emrine girmek üzere karargahıyla Salt’a hareket etmesi emredilmişti.48.Tümen, Amman üzerinden Es Salt’a intikal etmişti. 48.Tümen, Um es Şert(Ummeşşart) Geçidi’nden-Lut gölüne kadar olan hattın savunulması görevi verilmişti.⁴⁹⁸

---

derinliğine önem vermesi ve bu nedenle ön hatlardaki kıt’aların bir kısmını ihtiyat olarak daha gerilerde bulundurması uygulamalarına karşılık,General Liman Von Sanders her karış toprak için,son imkanına kadar savaşılmasını isteyen görüşlere sahipti.” Nedim, a.g.e.,s.122.General Liman Von Sanders’in düşüncesinden,İki yıl önce Çanakkale Savaşları’nda İngilizler’e karşı uyguladığı savunma taktiğini,Filistin Cephesi’nde de icra etmek istediği anlaşılmaktadır.

⁴⁹⁴ Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.432.

⁴⁹⁵ General Allenby,Şeria bölgesinde icra edilecek hareketin, iki safhada yapılmasını kararlaştırmıştı. Birinci safhada,Türkler Şeria Nehri’nin doğusuna atılarak Filistin,ikinci safhadaysa,önce doğu sonra kuzey istikametinde ilerleyerek Ürdün kontrol altına alınacaktı. Massey,a.g.e.,ss.247-248.

⁴⁹⁶ Belen,*Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*,c.V,s.30.

⁴⁹⁷ Şeria Muharebeleri’nde görev alan 8. Kolordu,371 subay,7387 er,4172 çeşitli hayvan, 31 makineli tüfek,4382 tüfek ve 35 adet topa sahip bulunuyordu. İki tümenli olan 8. Kolordunun bir tümeninin muharebe gücü,İngilizler’in bir tugayının muharebe gücüne eşit hale gelmişti.a.g.e.,s.41.

⁴⁹⁸ Gnkur ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.565.

Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı birliklerini ,21 Mart 1918'de Eriha batısındaki toplanma bölgesinden hareket ettirerek, 23 Mart 1918 akşamına kadar Şeria Nehri doğusunda bir piyade, iki süvari tümeni ve bir Hecinsüvar tugayı toplamıştı.⁴⁹⁹ Düşman, 24 Mart 1918'de Tel el Nimrin Mevzii'ne ilerlemeye,uçakları birliklerimizi yoğun şekilde bombalamaya başlamışlardı. Yoğun topçu hazırlık ateşini müteakip,Vadi Medan istikametinde taarruz eden kol Salt istikametini tehdit eder hale gelmişti. Bu durum karşısında ihtiyatlar muharebeye sokulmuş,sağ kanattan ilerleyen kolun El Hat (El Hut)Tepesi'ne yönelmesi çok kritik bir durum meydana getirmişti. Düşman, makineli tüfek ateşiyle Salt yolunu ateş altına almıştı. Müfrezenin Tell el Nimrin Mevzii'nde daha fazla direnmesi imha veya esir olmalarıyla sonuçlanabilirdi. Alman bölükleri ve kanatlardaki Türk birlikleri geri çekilerek, saat 18.00'de, Şuayip(Şuayib) Köprüsü'ne ulaşmışlardı.Düşmanın dört süvari alayının Vadi es Sir, bir kaç süvari alayının Vadi Medan'dan Tel Hamam-Naur istikametinde ilerlediği bildirilmişti. İngilizler, birliklerimizin etrafından dolaşarak Salt'a ulaşabilir, geri çekilme yolunu keserek, imha veya esir edilebilirdi. Bu nedenle, birlikler geri çekilerek 25 Mart 1918 günü saat 04.00'de Amman'ın batısındaki Salt'a intikal ettirilmiştir.⁵⁰⁰

İngiliz Birlikleri,öğleye doğru Eriha-Es Salt yolundan ilerleyerek birliklerimizi kuşatmaya çalışıyorlardı.Birliklerimiz bütün gücüyle Salt'ı savunuyordu.Ancak, saat 14.00'te, cephe ve yanlarda düşmanla mücadele eden birliklerimiz, gerisinde bulunan Salt'taki binalardan da ateş altına alınmıştı.Salt halkının bu tutum ve davranışları birliklerimizi psikolojik olarak çok olumsuz şekilde etkilemiştir.48.Tümen birlikleri, Salt'ın üç kilometre kadar doğusunda ve Amman şosesi üzerinde toplanarak yeniden tertiplendikten sonra hareket etmiş ve gece yarısına doğru Sevilah(Süveyle,Süvrylah) Köyü'ne gelmişlerdi. Düşmanın üç tünden fazla kuvvetle taarruzuna karşı Salt savunması kahramanca yapılmış, ihtiyat birliklerimizin intikali için bir gün zaman kazanılmıştır. Şeria Grubu Karargahı, gündüz saatlerinde Salt'tan hareket etmiş,Vadi Sir'den ilerleyen düşman süvarilerinin Amman'a ulaşmış olabileceği ihtimalini düşünerek, Amman istikametine gitmeyerek Sevilah'ta kalmıştır. Şeria Grup Komutanlığı ve 48.Tümen Karargahları tarafından yeniden durum değerlendirmesi yapılarak, Amman veya Zerka istikametlerinden hangisine çekilmenin daha uygun olacağı tartışılmıştır. Her iki hareket tarzının fayda ve mahzurları kıymetlendirilerek, Amman istikametine çekilmeye karar verilmiştir. Muharebe gücü zayıflamış ve oldukça yorulmuş olan birliklerle 26 Mart 1918 günü sabahı intikale başlanarak, öğleden önce Amman'a ulaşılmış ve Şeria Grup Karargahı Amman'ın doğusundaki Hicaz Hattı üzerinde bulunan Tren İstasyonu'nda konuşlandırılmıştır.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ Bk. EK-H: Birinci Şeria Muharebesi Krokisi.

⁵⁰⁰ a.g.e.,ss.570-571.

⁵⁰¹ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,ss.31-32.

Türk birlikleri,Amman'a intikal ettikten sonra, alınan raporlardan Vadi Sir üzerinden ilerleyen düşmanın yaklaştığına dair henüz bir istihbarat gelmediği anlaşılınca, zaman kaybetmeden Amman'ın savunması için hazırlık yapmaya başlamışlardır.Mareşal Liman Von Sanders,4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşaya şu emri vermişti :

“Şeria'yı geçen düşman piyade ve süvari kuvvetleri, buradaki kıt'alarımızı Salt'ın güney sırtlarına kadar geri sürmüştür. İrtibat olmaması nedeniyle muharebenin sonucu hakkında bir bilgi alınamamıştır.Bu telgrafın alınmasıyla beraber, ilk vasıtayla hemen Amman'a hareket ederek, buradaki emir ve komutayı alınız. Şeria Grubu Karargahının, Amman'la Salt'ın orta yerinde Sevilah'ta bulunduğu, şimdi Amman İstasyonu'ndan öğrenilmiştir.Zati devletlerinden, şimdilik sadece düşmanın mümkün olduğu kadar Amman'dan uzak tutulmasını rica ederim. Aynı zamanda, 8. Kolordunun hat boyundan arttırılması kabil olan bütün kuvvetlerinin de hemen Amman'a getirilmesini ve bundan başka Şam Mevki Komutanlığı emrinde bulunan kıt'alardan istediğiniz kısımları da hazırlatırım. Ben, 7.Ordunun sol kanadıyla Şeria'nın iki tarafından güneye doğru bir taarruz yaptıracağım. Bunun zamanını ve şeklini ayrıca bildiririm. Amman'a varışınızın haberini bekliyorum. Çünkü, ancak o zaman Ali Rıza Paşaya Şam'a dönmesini ve durum açıklığa kavuşuncaya kadar işe ve menzile ait sizin görevlerinizi vekaleten yürütmesini tebliğ edeceğim. Enver Paşaya ayrıca, bilgi verildiğini arz ederim.”⁵⁰²

Mareşal Liman Von Sanders, Şeria Grup komutanı Ali Rıza Paşanın hareket bölgesinden uzak kalarak, muharebeye etkili olamadığını değerlendirmiş ve yerine 4.Ordu komutanı Mersinli Cemal Paşayı görevlendirmek durumunda kalmıştır.⁵⁰³ 26 Mart 1918 günü akşamına doğru,4.Ordu Komutanı Cemal Paşa(Mersinli),Şam'dan Amman'a gelmiş,Şeria Grup komutanı Ali Rıza Paşadan emir ve komutayı teslim almıştır.⁵⁰⁴Düşman yürüyüş kollarının,27 Mart 1918 günü saat 08.00'den itibaren, Amman-Salt yolu üzerinde ilerlediği görülmüş,ayrıca,Vadi Sir yolundan Amman istikametinde uzun bir Hecinsüvar kolu intikale başlamış ve bu kollar, öğleye doğru muharebe düzeni alarak, topçusunun da desteğiyle taarruza geçmişlerdi. İngilizler'in bu taarruzu Amman batısında durdurulmuş ve geri atılmıştı.⁵⁰⁵

⁵⁰² a.g.a.,Kls.3221,Dos.H-101,Fih.1-7;Sanders,a.g.e.,s.241.

⁵⁰³ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Von Sanders,Mersinli Cemal Paşa hakkında şöyle demektedir: *“Muharebenin son kısmının yönetimi,Ordular Grubu tarafından Şam'daki 4. Ordu Komutanı Cemal Paşaya (Mersinli Cemal Paşaya) bırakılmıştı. Bu zatla Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşa aynı kimse değildir. Türk Ordusunda Cemal adını taşıyan birçok paşa vardı. Bu zat buralarda hizmet etmiş,durumu iyi bilen,akıllı ve kabiliyetli bir komutandı.”* Sanders,a.g.e.,s.243.

⁵⁰⁴ Gnkur. ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi,c.IV,Ks.2,Sina-Filistin Cephesi,s.574.*

⁵⁰⁵ Nedim,a.g.e.,s.124.

Düşman, akşama doğru Amman'ı savunan birliklerin sağ (kuzey) kanadını kuşatacak şekilde ikinci taarruz denemesini yapmıştı. Bu taarruz da, tümenin sağ (kuzey) kanat kuvvetleriyle birlikte tam zamanında yetişen Yarbay Ömer Lütfü Müfrezesinin bir karşı taarruzu ve topçumuzun etkili ateşi sayesinde geri püskürtülmüştür. Birliklerimiz,27-28 Mart 1918 gecesini savunma hazırlıklarını sürdürerek geçirmişlerdir. İngilizler,28 Mart 1918'de taarruzlarını tekrarlamışlar ve öğleye doğru yeni gelen bir düşman piyade alayıyla takviye etmişlerdi. Düşman, bu kez hem merkez kesimine ve hem de sağ kanada taarruz ediyordu. Dalgalar halindeki hücum kolları, mevzilerimizin 500 metre kadar önüne sokulabilmişlerdi. Düşmanın bu taarruzu da, Yarbay Ömer Lütfü Müfrezesinin muharebeye katılması ve kıt'aların üstün direnişleri sonucunda geri atılmış ve bu sırada Amman-Salt yolu doğusundaki küçük bir dere yatağından sızmayı başaran 30 kadar İngiliz eri esir edilmiştir.⁵⁰⁶ İngiliz taarruzunun ikinci gününde kazanılan bu başarı, Türk birliklerinin moralini yükseltmişti. Düşman, 29 Mart 1918'de keşif ve küçük çaplı taarruz faaliyetlerini sürdürmüştü,29-30 Mart 1918 gecesi 126.Alayın cephesine baskın tarzında taarruz teşebbüsünde bulunmuşsa da başarılı olamamıştı. Düşman, 31 Mart 1918'de yapılan topçu ateşlerinden çok zayıf vermiş, Taşlı Tepe'de beş makineli tüfek bırakarak geri çekilmişti.⁵⁰⁷ Yapılan keşiflerden, düşmanın Alman Taburu ve 126.Alay cephelerinden de çekildiği anlaşılmıştı. Böylece, dört gündür gece ve gündüz büyük bir özveriyle yapılan Amman savunması, Türkler'in lehine başarıyla sonuçlanmıştı.⁵⁰⁸

İngilizler,Birinci Şeria Muharebesi'nde planladıkları hedeflerini elde edememişlerdi.⁵⁰⁹ Amman yol kavşağı ele geçirilememiş, tahrip edilen her şey birliklerimiz tarafından kolaylıkla yeniden onarılmıştı. İngilizler'in bu başarısızlığı, Türkler'de moral yükselmesine sebep olmuştu. İngilizler'in bu başarısızlıklarının nedenleri; Şeria Nehri'nden doğuya geçiş sırasında 24 saatlik bir zaman kaybedilmesi,hava koşullarının uygun olmaması, yağışlardan bataklık haline gelen toprak yolların harekate engel oluşu, 60.Tümen sahra topçusunun getirilememesi ve topçu desteğinin zamanında sağlanamamasıydı. Bununla beraber, Türkler Amman'ı çok büyük inatla savunmuşlardı. İngilizler tarafından tahrip edilen köprünün korunması görevi verilen Araplar'sa, her zaman olduğu şekilde burayı bırakıp kaçmışlardı.⁵¹⁰

⁵⁰⁶ Sanders,a.g.e.,ss.241-242.

⁵⁰⁷ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,ss.34-35;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3,s.435.

⁵⁰⁸ Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.353.

⁵⁰⁹ Karal,a.g.e.,s.534.Birinci Şeria Muharebesi'nin hedefleri:Hicaz Demiryolu'nu kesmek, Medine'deki Türk Kuvvetlerinin imhasını sağlamak ve Suriye'yi tehdit etmektir. Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.434.

⁵¹⁰ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,ss.564-565;Şefket Süreyya Aydemir'e göre: "...İngilizler'in her yenilişinde,geri çekilişinde,ondan önce onlarla beraber çalışan Araplar,bu sefer hemen bizim safa

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, düşmanın takip edilmesini emretmişti. Ancak, birliklerimiz yeterli hareket kabiliyetine sahip olmadıklarından tam bir takip hareketi yapılamamıştır. Düşman, Salt'ın güneyinden Şeria Nehri istikametinde çekilmeye başlamıştı. İngilizler, Amman'ı kontrol altına alsalardı, Hicaz Demiryolu tehdit altına girer, birliklerimizin ikmal, tahliye ve geri çekilme istikameti kesilebilirdi.⁵¹¹ İngilizler muharebe gücü üstünlüğüne rağmen, 31 mart 1918'de Şeria Nehri batısına geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁵¹² İngilizler, birliklerine kılavuzluk yapan ve yardımcı olan Araplar'dan pek çok kişiyi de beraberlerinde götürmüşlerdi. Sonradan öğrenildi ki, İngilizler bu Araplar'a Şeria'nın doğusuna ikinci defa taarruz edecekleri, bu sırada kendilerini de tekrar buraya getirecekleri konusunda söz vermişlerdi. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı, gerek bu haberi değerlendirerek, gerekse Batı Şeria'nın Eriha bölgesinde yapılan faaliyetleri tespit ederek, düşmanın Doğu Şeria'ya tekrar taarruz edeceğini tahmin etmişti.⁵¹³

3. İkinci Şeria Muharebesi

Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, Türk birliklerini baskı altında tutmak, Arap aşiretleriyle irtibat kurarak Hicaz Demiryolu Hattı'na yapacakları sabotaj eylemlerini artırmak ve Türk Ordularının lojistik desteğini kesmek amacıyla, Şeria Nehri'nin doğusuna ikinci defa hareket yapmaya karar vermiştir.⁵¹⁴ General Allenby, hasat zamanı yaklaştığı için, Şeria Nehri doğusundaki bölgeden toplanacak olan tarım ürünlerinden Türkler'in istifade etmelerini önlemeyi, birliklerimizi kuşatarak imha etmeyi ve Salt'ı ele geçirmeyi planlamıştı. Emir Faysal kuvvetleri Maan'da isyan faaliyetlerini sürdürürken, diğer Arap kuvvetleri, Lut gölü güneyindeki Katrani-Amman arasındaki demiryolunu işgal etmişlerdi. Goraniye'nin güneydoğusunda Madeba'da toplanmış bulunan güçlü aşiretlerden Beni Sakr Aşireti Başkanı, General Allenby'e başvurarak, Şeria Nehri doğusundaki harekate 4 Mayıs 1918'de başladığı takdirde aşiretleriyle bu harekate katılabileceğini, hareket geciktirilirse yiyecek maddeleri azlığından dolayı daha uzak bölgelere göç etmek zorunda kalınacağını bildirmişti. General Allenby bunun üzerine, 30 Nisan 1918'de hareketin başlatılmasına karar vermişti. Çöl Atlı Piyade Kolordu Komutanı, Şeria Vadisi'nin emir ve komutasını almıştı.⁵¹⁵

---

geçiyor ve tabi sonra gene o tarafa kaçıyorlardı. Hep yağma için..." Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, c.III, s.353.

⁵¹¹ Sanders, a.g.e., ss.243-244.

⁵¹² Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver paşa, c.III, s.353; Karal, a.g.e., s.534.

⁵¹³ Nedim, a.g.e., s.125. Sanders, a.g.e., s.245. Türk birlikleri Amman'ın savunmasında, 125 şehit, 295 yaralı, 151 esir, 50 kayıp ve 23 firar olmak üzere toplam 642 personel zayıfatı vermişlerdi. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.41.

⁵¹⁴ Massey, a.g.e., ss.245-246; Nedim, a.g.e., ss.126-127.

⁵¹⁵ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, Sina- Filistin Cephesi, ss.580-581.

İkinci Şeria Muharebesi'ne Avustralya-Yeni Zelanda Atlı Piyade Tümeni,Avustralya Atlı Piyade Tümeni,60.Piyade Tümeni(181.Tugay hariç),20.Hint Tugayı,İmparatorluk Maiyet Süvari Tugayından iki Hint Alayı ve 6.Atlı Piyade Tugayından iki Yeomanry Alayı katılacaklardı.⁵¹⁶Piyade birlikleri, Türk asıl mevziinin sağ kanadını kuşatacak, Avustralya Atlı Piyade Tümeni Şeria(Ürdün)-Beyaz Vadi mihverinden Salt'a taarruz edecek, Sevilleh(Süveylah)'a bir müfreze yollayacak, 60.Tümen Sunet Tel Nimrin'e ilerleyecek,Avustralya Atlı Piyade Tümeninin Salt'a ulaşmasıyla, Türkler'in ana ikmal yolu etki altına alınacaktı. Araplar, Hicaz Demiryolu'nu ve Naur'dan geçen diğer yolları Madaba'da keseceklerdi. Türkler'in daha çok Şeria Nehri batısından Ed Damiye Köprüsü veya Um es Şert (Ümmüşşart) veya her ikisi arasındaki Mafit Çözele yoluyla kuvvet getirerek cephesini takviye girişiminde bulunacağı ihtimaline karşı, Avustralya Atlı Piyade Tümeni tedbir alacaktı. Hecin Tugayı,Um Es Şert (Ümmüşşart)Geçidi'ni kapatmak için, sağ kanadını ileri alarak, Şeria Nehri'nin batıya büküntü yaptığı noktaya bir müfreze çıkaracaktı.⁵¹⁷

İngilizler'in İkinci Şeria Taarruzu hazırlıkları devam ederken,Filistin Cephesi'ni takviye için gönderilen Alman askerlerinin tren istasyonlarında bekletildiği,Türk askerlerininse cepheye gönderildiği konusunda problem yaşandığı görülmektedir.⁵¹⁸Yıldırım Ordular Grubu birlikleri savunma hazırlıklarını artırmışlardı.4 ve 7.Ordular arasındaki ara hattı, Vadi Ebu Tara'dan başlıyordu. Şeria Nehri doğusundaki Türk birlikleri 8.Kolordu emrine verilmişti.48.Tümen,Vadi Nimrin kuzeyinden, Vadi Ebu Tara,Mürettep Tümen Vadi Nimrin güneyinden Vadi Kefrin(Küfreyn)'e kadar olan bölgede tertiplenmişler,7.Süvari Alayı Vadi Küfreyn girişinde toplanarak,El Kufreyn Vadisi-Lut gölü arasındaki bölgeyi gözetlemeye başlamıştı.4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa,sorumluluk sahasını Şeria(Ürdün) Nehri'ne kadar uzatmaktan çekiniyor,7. Ordu Komutanı Fevzi Paşaysa Şeria Nehri'nin doğusuna geçmek istemiyordu ve Şeria Nehri doğusundaki bölge boş bırakılıyordu. İngilizler'in faaliyetlerinden yeni bir taarruza hazırlandıkları anlaşılıyordu.⁵¹⁹

⁵¹⁶ Nedim, a.g.e.,s.127.

⁵¹⁷ a.g.e.,ss.127-128.

⁵¹⁸ Başkomutan Vekili Enver Paşa,konuyla ilgili olarak Genel Liman Von Sanders'e gönderdiği yazıda: "Bu birliklerin işe yaramaz şekilde,cephede tutulmaları doğru değildir.Bunlardan yararlanmak kabil değilse,Alman Başkomutanlığı emrine geri gönderilmeleri gerekir " demiş,Yıldırım Orduları Komutanıysa şu cevabı vermişti: "...Zatı devletlerinden irtibat subayı Binbaşı Berkert'i dinlemenizi istirham ederim. Türk ikmal erlerini cepheye gönderip,Almanlar'ı geride tuttuğum iddiasını kesinlikle reddederim. Ordular Grubunun,Alman birliklerine oranla 10 kat daha fazla Türk birliği bulunduğu ve pek çok şiddetli muharebe sırasında Türk ikmal erlerine duyulan ihtiyacın durmadan arttığını,elbet siz de bilirsiniz.Daha komutayı aldığım ilk günlerden itibaren, Alman birliklerinin bir an önce gönderilmesini istedim." Sanders, a.g.e., ss.248-249.

⁵¹⁹ Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi,c.V.,44.

İngilizler, 30 Nisan 1918 günü saat 03.00'te, zırlı otomobiller ve topçu desteğinde tekrar Şeria Nehri doğusuna taarruza başlamışlar, süvari birlikleri kurdukları altı köprüden ve El Mendese Geçidi'nden Şeria Nehri'ni doğuya geçmişlerdi. Bir süvari tümeni kuzeye, bir süvari tümeni Ere üzerinden Salt'a, bir piyade tümeni 8. Kolorduya, bazı birlikleri Şeria Nehri batısında El Avca Vadisi kuzeyinde 7. Ordunun sol kanadında bulunan 20. Kolordunun 53. Tümenine taarruza başlamışlardı.⁵²⁰ Şeria Nehri doğusundan kuzey istikametinde ilerleyen Avustralya Süvari Tümeni, 11. Süvari Alayını geri çekilmek zorunda bırakmış, tümenin bir tugayı Mafit Çözele karşısında bulunan Yassı Tepe'ye yönelmiş ve bu tepeye yaptığı taarruz başarısızlığa uğratılmıştı.⁵²¹

General Allenby'nin bir tümenle 8. Kolordu cephesinde başlattığı taarruz, 48. Tümen cephesinde yoğunluk kazanmıştı. 60. İngiliz Tümeni asıl taarruzunu Nimrin Vadisi'nin kuzeyinden, tali taarruzunu güneyinden yapıyordu. Düşman, 48. Tümenin emniyet unsurlarını kısa sürede muharebe dışı bıraktıktan sonra, mevzii önündeki kıvrıntılı vadilerden istifade ederek, birkaç yerde birinci hattaki mevzilerin gerisine sızmak suretiyle siperlere girmişlerdi. 48. Tümenin birinci hat alayları, ihtiyatlarını kullanarak, İngilizler'i siperlerin bir kısmından çıkarmayı başarmışlardı. 48. Tümenin baskına uğraması sonucu, birinci hat alaylarının personelinin yarısı kaybedilmişti. Birinci hat alayları geride daha hakim olan ikinci hatta çekilmiş, topçu bataryalarının etkili ateşiyle düşman taarruzu 48. Tümenin ilk mevzilerinde durdurulmuştu.⁵²²

Hava aydınlandıktan sonra, Şeria Nehri doğusundaki ovanın düşman süvari birlikleri tarafından işgal edildiği görülmüştü. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı General Liman Von Sanders, gece saat 03.00'te başlayan düşman taarruzunu, ancak, sabah saat 07.30'da öğrenebilmişti. İsyancı Araplar'ın bazı telgraf ve telefon hatlarına sabotaj yapmaları ve tahrip etmeleri nedeniyle haberleşme hizmetleri aksamaktaydı.⁵²³ Yıldırım Orduları Grubu Kurmay Başkanı, 4. Ordu Komutanıyla görüşmek üzere uçakla Amman'a hareket etmişti. Amman'dan araçla Salt'a gidecekti. Mareşal Liman Von Sanders, 7. Ordu Komutanı Fevzi Paşaya saat 08.30'da: "24. Tümeni Şeria doğusundan güney istikametinde hareket ettirmesini, duruma ve muharebe gereğine göre, Ed Damiye-Mafit Çözele istikametinde taarruz ettirmesini, 3. Süvari Tümeninin de bu geçit yerlerinden birisine karşı toplanmasını" emretmişti.⁵²⁴

⁵²⁰ Bk. EK-I: İkinci Şeria Muharebesi Krokisi.

⁵²¹ Sanders, a.g.e., ss.252-253.

⁵²² Gnku. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2., *Sina-Filistin Cephesi*, ss.584-585.

⁵²³ Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.353.

⁵²⁴ Sanders, a.g.e., s.254.

İngiliz süvarileri, topçu desteğiyle 30 Nisan 1818 günü saat 17.30'da tekrar taarruza başlamış, saat 18.20'de, Ordu Karargahının bulunduğu Salt'a iyice yaklaşmışlardı. Düşman, 30 Nisan 1918 günü saat 18.30'da Salt'ı ikinci defa ele geçirmişti.⁵²⁵ 4.Ordu Karargahı saat 20.30'da Sevilah(Süveylah)'a gelmişti. Salt, beş gün önce 25 Mart 1918 günü saat 18.30'da ilk defa İngilizler'in eline geçmiş, Amman Muharebesi'nden sonra geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığınca verilen emirde: "24. Tümenle 3. Süvari Tümeninin Ed Damiye-Salt istikametinde taarruz etmeleri, Ordunun da elde mevcut kuvvetlerle fecirle birlikte Sevilah-Salt istikametinde bir gösteriş taarruzu yapması, Amman'da da bir taburla, bir makineli tüfek bölüğü ve bir bataryanın bulundurulması" bildirilmişti.⁵²⁶ Verilen emre uygun olarak, 20. Kolordunun 24. Tümenle 3. Süvari Tümeni, 30 Mayıs - 1 Nisan 1918 gecesi gizlice Eddamiye bölgesinden Şeria Nehri doğusuna geçmişler, 1 Mayıs 1918 sabahı, 24. Tümen güney, 3. Süvari Tümeni doğu istikametinde olmak üzere, gerideki dağ yamaçlarında hala bir gün önceki düzeniyle duran İngiliz Süvari Tümenine taarruz için ilerlemişlerdi. Süvari bataryası da mevziye girerek düşman bataryalarını etkili bir şekilde ateş altına almıştı. İngilizler'in Avustralya Atlı Piyade Tümeni birlikleri baskına uğramış ve geri çekilmişlerdi.⁵²⁷ 3. Süvari Tümeni, tekrar toplanarak hemen bir dağ patikasından Salt'ın batısındaki tepelere doğru çıkmaya başlamıştı. Şeria Nehri'nin batı kıyısında 53. Tümene yöneltilen düşman taarruzu başarısızlığa uğrayınca, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, 1 Mayıs 1918'de Ed Damiye'den nehrin doğu kıyısına geçen kıt'aların emir ve komutasını almıştı. 24. Tümen, 8. Kolordunun sağ kanadının yükünü hafifletmek için, Şeria Vadisi'nden güney istikametinde ilerlemiş ve Mafit Çözele bölgesindeki görevleri bitmiş olan kıt'aları emrine almıştı. Tümen düşman mukavemetiyle karşılaştığından pek az ilerleyebilmiş, 8. Kolordu birlikleri mevzilerini korumuşlar, El Hut dağının yamaçlarında biraz arazi kaybedilmişti. Salt'ta bulunan İngiliz Süvari Tümeninin bir tugayı Amman istikametinde ilerlemiş, Sevilah kesiminde Türk birlikleriyle ateş muharebesine başlamıştı. 8. Kolordu, akşam üzeri top cephanesiyle yiyecek maddelerinin çok azaldığını bildirmiş, ikmal ihtiyacı 1-2 Mayıs 1918 gecesi Vadi Sir üzerinden gönderilmişti.⁵²⁸

3. Süvari Tümeni 2 Mayıs 1918'de Salt'ın batısındaki tepelerde bulunan düşmana taarruz etmiş, akşama kadar Salt'ın üç kilometre batısına kadar ilerlemiş, hava kararmadan Cebeli Yaşa'yı ele geçirmişti. Düşman, Salt'ın iki kilometre kadar kuzeyine çekilmişti.⁵²⁹ Mareşal Liman Von Sanders

⁵²⁵ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.43; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.353.

⁵²⁶ Nedim, a.g.e., s.129.

⁵²⁷ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.587.

⁵²⁸ Sanders, a.g.e., ss.258-259.

⁵²⁹ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.46.

durumu yakından görmek üzere Ed Damiye'ye gelmiş ve 24. Tümen taarruza devam etmesini emretmişti. 24.Tümen, Ed Damiye-El Yaz Vadisi istikametinde taarruz ederek, akşama kadar düşmanı Vadi Ralem güneyine atmıştı. Düşman, 8.Kolordu Cephesi'nde de taarruzuna devam etmiş,Salt'tan güneye ilerleyerek,kolordunun 10 kilometre kadar gerisine düşmüştü.8.Kolordu, cephe ve kuzey yanından tehdit edilmeye başlamış,4.Ordu Karargahı Amman'dan Sevilah'a intikal etmişti.⁵³⁰

Mareşal Liman Von Sanders, 3 Mayıs 1918 günü sabahın erken saatlerinde bir taarruz yapılmasını emretmişti.24. Tümen,muharebe gücü azalmış olduğundan,Vadi Ralem'e kadar ilerleyerek düşmanın geri bağlantısını kesememiş ve elde ihtiyat da kalmamıştı. Sevilah Grubu, akşama kadar büyük bir çaba göstererek, Salt'ın doğusundaki tepeye kadar yanaşmıştı. Topçular, Salt'ı ateş altına almış ve 3.Süvari Tümeni de Salt'a batıdan ilerlemişti.⁵³¹ Mareşal Liman Von Sanders,Salt'ı tekrar geri almak amacıyla,3 Mayıs 1918 günü saat 19.00'da:"3.Süvari Tümeni,3-4 Mayıs 1918 gecesi saat 21.00'de Salt'a hareket edecektir. Albay Şefket Müfrezesi,3.Süvari Tümeniyle sıkı bir bağlantı kurarak sağ kanadıyla Salt'a taarruz ve sol kanadıyla karşısında bulunan düşmanı meşgul edecektir. Harekatta sürat göz önünde bulundurulacaktır" emrini vermiştir.⁵³² 7.Ordunun 3.Süvari Tümeni ve Sevilah(Süveylah) Grubunun taarruzu saat 22.00'de başlamış,Sevilah Grubunun üç piyade bölüğü, istikametini kaybederek düşmana esir düşmüş,⁵³³Maskal Paşanın 300-400 kişilik Arap Atlı Kabilesinin de desteğiyle şiddetli muharebelerden ve gece yarısından sonra Salt tekrar geri alınmıştı.⁵³⁴

Düşmanın, 4 Mayıs 1918 sabahı Şeria Köprübaşı mevzii istikametinde çekildikleri anlaşılmıştı.30 Nisan-4 Mayıs 1918 tarihleri arasında beş gün süren İkinci Şeria muharebesi,7.Ordunun muharebe gücünü son derece zayıflatmış,geri ulaşımı kesilen 8.Kolordu birlikleriyse yiyecek ikmal yapılamadığından aç kalmıştı. Muharebeye katılan birlikler, personelinin yarından fazlasını kaybetmişlerdi. Bu nedenle, ne yazık ki, düşmanın sıkı takibi mümkün olamamış,İngilizler, köprübaşına az bir kuvvet bırakarak, birliklerinin çoğunu Şeria Nehri batısına çekmişler,böylece İkinci Şeria Muharebesi de Türkler'in lehine sonuçlanmıştı.⁵³⁵

⁵³⁰ Sanders, a.g.e.,ss.259-260.

⁵³¹ a.g.e.,ss.260-261.

⁵³² a.g.a.,Kls.3221,Dos.H-102,Fih.1-21.

⁵³³ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.47.

⁵³⁴ Nedim,a.g.e.,s.130.Salt kasabası, 25 Mart ve 30 Nisan tarihlerinde İngilizler'in eline geçmiş, 2 Nisan ve 3 Mayıs tarihlerinde geri alınmıştı. Salt kasabası,38 gün içinde İngilizler'le Türkler arasında dört defa el değiştirmişti. Bu durum, Filistin Cephesi'nde İngilizler'e karşı Osmanlı topraklarını korumak için verilen mücadelenin azim, kararlılık ve cesaretini göstermektedir. Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,ss.46-47.

⁵³⁵ Karal,a.g.e.,c.IX,s.534;Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.353; Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.435;Armaoğlu,a.g.e.,s.142.Nedim,a.g.e.,s.130.

İkinci Şeria Muharebesi'nde,İngilizler'in Zayıtı, Türkler'in zayıtının iki katından daha fazla olmuştur.⁵³⁶ İngilizler'in ve Araplar'ın İkinci Şeria Muharebesi'nden sonra, Hicaz Demiryolu'na saldırıları artmıştı.⁵³⁷ Bedevi kolları, 8 Mayıs 1918'de Katrana'ya taarruz etmişler,taarruzlarını birkaç kez tekrarlamışlar ve demiryolu koruma birlikleri tarafından etkisiz hale getirilmişlerdi. Araplar, 15 Mayıs 1918'de El Hesa İstasyonu'nu ele geçirmişlerse de, kuzeyden gönderilen takviye birlikleri tarafından tekrar geri alınmıştı.Araplar,1-19 Mayıs 1918 tarihleri arasında 25 adet demiryolu köprüsünü tahrip etmişlerdi.30 Mayıs 1918'de El Fifre Araplar tarafından kuşatılmış,buradaki muhafızlar,kuşatma çemberini yararak doğuya çekilmişler,takviye birlikleri gönderilerek El Fifre tekrar geri alınmıştı.⁵³⁸

Mareşal Liman Von Sanders,15 Haziran 1918'de Osmanlı Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisliğinden (Genelkurmay Başkanlığından) aldığı yazıda 11.Alman Avcı Taburunun Kafkas Cephesi'ne gönderileceğini öğrendikten sonra,20 Haziran 1918'de istifa ettiğini, Başkomutan Vekili Enver Paşaya bildirdiğini, Alman Büyükelçiliğine gönderdiği bir yazıyla açıklamıştı. Mareşal Liman Von Sanders,ayrıca 21 Haziran 1918'de Başkomutan Vekili Enver Paşaya istifası hakkında şu telgrafi göndermişti:

*"...Alman kıt'alarının Filistin Cephesi'nden geri alınması hakkındaki ilk teşebbüs, Mayıs başında yapılmış ve sağlık sebeplerine dayandırılmıştı. Lüzumu olup olmadığı hakkında yalnız tarafımdan burada cephede karar verilmesi mümkün olan böyle bir tedbire, daha önce karşı bir durum almıştım.11.İhtiyat Avcı Taburunun Kafkasya'da kullanılacağını İstanbul'dan gelen güvenilir haberlerden anladım...Karşı oluşuma kesinlikle önem verilmedi. Bundan ötürü Grup Komutanlığından istifaya mecburum. Padişah Hazretleri'ne bu durumun arz edilmesini yüksek kişiliklerinden rica ederim. Bundan başka, emir ve komutayı kime devredeceğimin de lütfen hemen bildirilmesini rica ederim. Cevat Paşa, üç Ordu Komutanı'nın en kıdemlisidir. Emir ve komutanın tarafımdan ona bırakılmasına dair; İmparator Hazretleri'ne bilgi verilmesi için, gerekli girişimlere başvurdum."*⁵³⁹

⁵³⁶ İkinci Şeria Muharebesi'nde İngilizler'in: 214 ölü,1298 yaralı ve 137 kayıp toplam 1649; Türkler'in:196 şehit, 314 yaralı ve 263 kayıp toplam 736 personel zayıtı olmuştur. Gnkur ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,ss.593-594;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.47.

⁵³⁷ Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.435.

⁵³⁸ Liman Von Sanderse göre: "*Times Gazetesi'nde,İkinci Gazze Muharebesi İngilizler için büyük bir yenilgi olarak gösterilmişti. Fakat, bu sonuç Araplar üzerinde bir etki yaratmadı. Araplar'la Türkler arasındaki anlaşmazlık,o derece büyümüşü ki,bunun düzeltilmesi imkansızdı. Nitekim Şeria Muharebesi'nden birkaç gün sonra Maan ve güneyindeki demiryoluna Arap asiler hücum ettiler ve hattı tahrip ettiler. Her ne kadar bunlar şimdilik tepeleniyordu, ama, köprü ve rayların bozulan kısımları tamir edilemiyordu. Çünkü,elde malzeme kalmamıştı.*" Sanders, a.g.e., s.263, 267.

⁵³⁹ Aydemir,*Makedonya'da Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.354;Karal,a.g.e.,c.IX,ss.535-536;Sanders,a.g.e.,ss.279-281.

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'in Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından istifası, Alman İmparatoru tarafından kabul edilmemiş ve kendisine: *"İmparator ve Kral Hazretleri, komutanlıktan istifanızı kabul buyurmadılar ve başka bir emir verilinceye kadar makamınızda kalmanızı istiyorlar"* cevabı verilmişti.⁵⁴⁰ Osmanlı Padişah'ı Sultan V. Mehmet Reşat, 4 Temmuz 1918'de ölmüş ve Abdülmecit'in oğlu 57 yaşındaki Veliht VI. Mehmet Vahdettin tahta çıkmıştır.⁵⁴¹ Padişah Vahdettin, Ağabeyi II.Abdülhamid'in izinde yürümek ve işleri kişisel kontrolü altına almak eğilimi gösteriyordu.⁵⁴² Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının 14 Temmuz 1918'de 7.Orduyla Şeria Nehri batısından Vadi Avca,4.Orduyla Şeria Nehri doğusundan batı istikametinde yaptığı taarruz başarılı olmamıştı.⁵⁴³ Mareşal Liman Von Sanders bu başarısızlıktan sonra birliklerin içinde bulunduğu durumla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Türk kıt'alarının muharebe gücündeki düşüşü,14 Temmuz günkü hareket bana pek açık olarak göstermişti. Bugün burada meydana gelmiş olan durumun, bundan önceki harp yıllarında komutam altındaki Türk kıt'alarında görülmesi mümkün değildi...Başkomutan Vekili Enver Paşanın bildiri ve emrinde Kafkasya'ya gitme isteğinde bulunan subayların bir derece yükselmesi ve bir misli maaş artırılması vaat edilmişti. Aile hayatlarının sürdürülmesiyle meşgul ve Ordular Grubunda sadece belli olan maaşıyla geçinmek zorunda olan ve bazen bu maaşı da alamayan subaylardan pek çokları, doğaldır ki, böyle bir hizmete istekli oldular. Muharebe faaliyetinde bulunan bir cephe subaylarına daha

⁵⁴⁰ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV,Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*,s.599;Sanders,a.g.e.,s.281;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*, c.III,Ks.3, ss. 436-437; Winstone,a.g.e.,s.436.

⁵⁴¹ Arı,a.g.e.,s.360;Aydemir,*Tek Adam*, c.I, s.293; Danişmend a.g.e., c.IV, ss. 439-440; Armstrong,a.g.e.,s.67;Ateş,a.g.e.,s.9;Kamuran Gürün,*Türk ve Türk Devletleri Tarihi*,2.b.,İstanbul,Bilgi Yayınevi, s.522;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.4, s.348; Çetiner, a.g.e.,s.5;Volkan,a.g.e., s.148.

⁵⁴² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*,çev.Metin Kıratlı, 2.b.,Ankara,TTK Yayınları, 1984,s.240. Mustafa Kemal Paşa, Almanya gezisine birlikte gittiği Veliht Vahdettin'i Padişah olduktan sonra Temmuz 1918'de, ziyaret ettiğini ve aralarında şu konuşmanın geçtiğini belirtmiştir: *"Hemen Başkomutanlığı kendi yetkinize alınız, kendinize vekil değil, bir Kurmay Başkanı atayınız. Her şeyden önce, orduya sahip ve egemen olmak gereklidir. Ancak, ondan sonra düşünülebilecek uygun kararlar uygulanabilir. Vahdettin, bu önerim üzerine, tıpkı kendisine ilk defa, Velihtken oturduğu sarayda gördüğüm zamanki gibi, gözlerini kapadı ve az sonra şu karşılığı verdi :Sizin gibi düşünen başka komutanlar var mıdır ? Vardır dedim. Düşünelim, dedi. Konuşmamız kendiliğinden kesilmişti. İzin aldım."* Atay,*Atatürk'ün Anıları*, s.64; Armstrong,a.g.e.,ss.66-68;Volkan,a.g.e.,s.148. Padişah Vahdettin, bir müddet sonra Başkomutanlığı üzerine almış ve Enver Paşayı sadece Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine(Genelkurmay Başkanlığına) görevlendirmişti. Padişah Vahdettin'in Mustafa Kemal Paşanın etkisinde kaldığı ve Enver Paşanın tek başına verdiği kararlarla ülkeyi nasıl felakete sürüklediğinin farkına vardığı anlaşılmaktadır. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.4,s.534.

⁵⁴³ Nedim,a.g.e.,s.131;Sanders,a.g.e.,ss.284-286.

elverişli bulunan ve belki de uzun süre harp ihtimali olmayan bir cephede bir derece yükseltme ve bir misli maaş zammıyla görev ve hizmet teklifi Harp Tarihi'nde eşine rastlanması mümkün olmayan bir olay olmak gerekir. Subaylardan diğer bir kısmının eksilmesine sebep de, o sıralarda İstanbul'da çıkan büyük yangın nedeniyle, aileleri evsiz kalanlara izin vermek zorunluluğu olmuştur.”⁵⁴⁴

Başkomutan Vekili Enver Paşa,Rusya savaştan çekilmiş olmasına rağmen, Sarıkamış Muharebesi'nden sonra,devamlı surette Kafkas Cephesi'ni takviye ederek, Filistin ve Irak Cepheleri'nin zayıflamasına neden olmuştur. Filistin Cephesi'nde,15 Temmuz 1918'den,Nablus Meydan Muharebesi'nin başladığı 18 Eylül 1918'e kadar geçen sürede önemli bir durum değişikliği meydana gelmemiştir.

4. Nablus Meydan Muharebesi ve Mustafa Kemal

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn'la problem yaşayan Mustafa Kemal Paşa,20 Eylül 1917'de Enver Paşaya rapor yazmış, Enver Paşanın Falkenhayn'dan yana tavır alması üzerine, 2 Ekim 1917'de istifa ederek İstanbul'a gitmişti. Fevzi Paşa, 31 Ekim 1917 günü yapılan Birüssebi Muharebesi'nden ve Birüssebi'nin kaybedilmesinden sonra saat 23.00'te 7.Ordu komutanlığı görevine başlamıştı. Vahdettin, 4 Temmuz 1918'de Sultan Reşat'ın yerine tahta geçmiş,Mustafa Kemal'le görüşmek üzere, 5 Ağustos 1917'de Saray'a çağırmıştı. Padişah VI. Mehmet Vahdettin, salonda bulunan Alman generallerine Mustafa Kemal için:“Çok beğendiğim ve güvendiğim bir komutan” dedikten sonra sözlerine şöyle devam etmişti:“...Sizi Suriye'ye komutan atadım. Oradaki durum önem kazanmış, oraya gitmeniz gerek, sizden istediğim şudur: O tarafları düşman eline geçirtmeyeceksiniz! Verdiğim görevi başarıyla yapacağınıza inanıyorum. Hemen o kıt'aya hareket etmelisiniz !” iradesini bildirdikten sonra, Alman generallerine bakarak:“...Bu komutan, dediklerimi yapabilir” demişti.⁵⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa, Padişah Vahdettin ve Enver Paşanın kendisine oyun oynadıklarından şüphelenmiş ve aklından geçenleri: “Padişah Hazretleri!..Bana öyle bir görev veriyorsunuz ki,o görevi yapmak buyruğunu almış komutanlar yerlerindedir. Beni onların üstünde bir başkomutanlığa mı atamaktasınız?..Eğer böyleyse,iffiharla buyruğunuzu kabul edeceğim... Bir zamanlar istifa ederek, haklı sebeplerle bıraktığım bir orduyu-ki o ordu bugün yenilmiştir,orada bulunan bütün ordular gibi-beni,onun başına gönderiyorsunuz. o halde,bütün bu irade buyrulan görevleri yapmaya nasıl güç bulabilirim?” demeyi düşünmüştü.⁵⁴⁶

⁵⁴⁴ Cebecioğlu,a.g.e.,s.47;Sanders,a.g.e.,ss.287-288;Karal,a.g.e.,c.IX,s.535;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,ss.435-436.

⁵⁴⁵ Ateş,a.g.e.,s.91;Armstrong,a.g.e.,s.69;Çetiner,a.g.e.,s.149;Tezer,a.g.e.,s.170;Kutay,a.g.e.,s.247;Cebecioğlu,a.g.e.,s.48;Atay,*Atatürk'ün Anıları*,ss.68-69;Volkan,a.g.e., s.149.

⁵⁴⁶ Atay,*Atatürk'ün Anıları*,s.68;Aydemir, *Tek Adam*,c.I, s.297.

Mustafa Kemal,7.Ordu Komutanlığına tekrar atanmasından memnun olmamış, Padişah'ın bu konu üzerinde tartışmaya değeri olmadığını düşünerek izin alıp dışarıya çıktığı sırada, salonda Enver Paşanın güleç yüzüyle karşılaştığını ve ona:“*Bravo dedim, kutlarım, başardınız!..ve ciddi bir tavırla ekledim: Azizim, hiç olmazsa, biraz esaslı önlemler üzerinde konuşalım. Benim bildiğime ve anladığıma göre, artık Suriye’de ordu; kuvvet, durum, isimden ibarettir : beni oraya göndermekle, güzel bir intikam alıyorsunuz. Sonra alışılmışın dışında bir iş yaptınız; Padişah’ın kendisinden bana buyruk çıkarttınız !*” dediğini belirtmiştir.⁵⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşayla görüşürken salonun bir köşesinde Balkan Savaşı komutanları, ateşli bir konuşma içindeydiler ve Mehmetçik hakkında küçük düşürücü sözler söylüyorlardı.⁵⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa, kendi durumunu unutarak, Mehmetçiğe söylenen aşağılayıcı sözlere dayanmamış, coşkun konuşmanın en çok konuşan komutanına:“*Paşam biz de askeriz, biz de bu orduya komutanlık etmiş adamız. Türk eri kaçmaz, kaçmak nedir bilmez... Eğer Türk erinin kaçtığını görmüşseniz, hemen bilmeli ki, onun başında bulunan en büyük komutan kaçmıştır. Eğer siz, kaçtığının yüzkarasını Türk erlerine yüklemek istiyorsanız, insafsızlık ediyorsunuz*” demiştir.⁵⁴⁹ Karşısındaki General, Mustafa Kemal Paşayı tanımıyordu, yahut tanınamazlıktan geliyordu. Bir an durdu, sağındaki, solundaki komutanlara sordu:“ *Bu kimdir?*” Fısıltılar, bu zatı aydınlattı, ondan sonra suspus oldular.⁵⁵⁰ Mustafa Kemal, dimdik yürümüş, Enver’in yanından geçerek Saray’ı terk etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Padişah ve Enver Paşa hakkındaki kişisel düşüncelerini dikkate almayarak, Osmanlı Devleti’ni kurtarmak amacıyla, Filistin Cephesi’ne hareket etmiştir. Uzun bir süredir hasta olan 7.Ordu komutanı Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak),1 Ağustos 1918’de izinli olarak ayrılmış,⁵⁵¹ 7.Ordu Komutanlığını, 1-6 Ağustos 1918 tarihleri arasında, 2.Ordu Komutanı Nihat Paşa vekil olarak yürütmüştür. Mustafa Kemal Paşa(Mareşal Atatürk), 7 Ağustos 1918’de, 7.Ordu Komutanlığını teslim almıştır.⁵⁵²

⁵⁴⁷ Volkan,a.g.e.,s.149; Armstrong,a.g.e.,s.69; Çetiner,a.g.e.,s.150. Osmanlı Devleti’nin personel sistemine göre,bir ordu komutanının,herhangi bir kadroya atanması için,önce Padişah’ın onayı alınır,müteakiben atama emri,Harbiye Nazırı tarafından kendisine yazılı olarak tebliğ edilirdi. Enver Paşa kendi yetkisi içinde olan bu atamayı-Mustafa Kemal Paşanın belirttiği gibi-Bizzat Padişah’a yaptırmıştır. Tezer, a.g.e., ss. 170-171.

⁵⁴⁸ Bir büyük komutan şöyle diyordu:“*Efendim,bu Türk erlerinde hayır yoktur,bunlar hayvan sürüsüdür. Yalnız kaçmayı bilirler. Allah korusun,böyle duygusuz bir sürüye kimseyi komutan etmesin!*” Atay,Atatürk’ün Anıları,s.69; Armstrong,a.g.e.,s.69; Çetiner,a.g.e., s.150.

⁵⁴⁹ Armstrong, a.g.e.,ss.70;Atay, Atatürk’ün Anıları,ss.69-70;Karal,a.g.e.,c.IX,s.536.

⁵⁵⁰ Çetiner,a.g.e.,a.150.

⁵⁵¹ Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak),İstanbul’a döndükten sonra,Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine(Genelkurmay Başkanlığına) atanmıştır. Armstrong,a.g.e.,s.70.

⁵⁵² Tuncoku,a.g.e.,s.34; Volkan,a.g.e.,s.150; Armstrong,a.g.e.,s.70;Sanders, a.g.e.,s.300; Çankaya, a.g.e.,s.21; Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*,s.14.Şükrü Tezer,Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordu Komutanlığını teslim aldıktan sonra kendisine:“*Yeni vazifelerini,Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşanın,Padişah Vahdettin nezdinde yaptıkları teşebbüs ve tesir neticesi olarak bir Cuma selamlığında*

Mareşal Falkenhayn, 25 Şubat 1918'de, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından alınmış, yerine atanan Mareşal Liman Von Sanders, 1 Mart 1918'de emir ve komutayı almıştı. Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Muharebeleri'nde komutanı olan Liman Von Sanders Paşayı çok iyi tanımıştı. Mustafa Kemal Paşa, 10 ay sonra tekrar Filistin Cephesi'ne dönmüştü. Fevzi Paşa, Gazze-Birüssebi ve Yafa-Kudüs hattının kuzeyi arasında ordusunu sevk ve idare ederek imha olmaktan kurtarmış, çok zor koşullarda kalmış ve sonunda da ağır şekilde hastalanmıştı. Mustafa Kemal Paşanın;7.Ordusuna bağlı 3.Kolordu Komutanlığını Albay İsmet(Orgeneral İnönü),20.Kolordu Komutanlığını Ali Fuat Paşa (Orgeneral Cebesoy),26.Tümen Komutanlığını Albay Fahrettin(Orgeneral Altay) yapıyorlardı.⁵⁵³

7.Ordu Kurmay Başkanı Alman Binbaşı Von Falkenhavzen ve 4.Ordunun Kurmay Başkanı Von Papen, hastalanarak hava değişimine Almanya'ya gitmişler, Alman Asya Kolu Komutanı, aynı zamanda 8.Ordunun sol kanat grubu komutanı Albay Frankenberg de Alman Cephesi'nde görev alarak ayrılmış,yerine Albay Von Oppen atanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 12 Ağustos'tan itibaren Kafkasya'dan gönderilen 37.Kafkas Tümeninin cepheye gelen 109.Alayından iki taburunu hemen Ordu ihtiyatına almış, bu Alayın komutanıyla karargah subayları, Kafkas Cephesi'nde bir göreve tayin edilmiş ve yerlerine henüz bir atama yapılmamıştı. Bu durum da Filistin Cephesi'nin yeteri kadar önemsenmediğini göstermiştir.⁵⁵⁴

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, Mustafa Kemal Paşanın yeniden 7.Ordu Komutanlığına atanmasından

---

Padişah'ın,kendilerini huzura davetle ileride kendisine grup kumandanlığı tevcih olunacağı vaadiyle şimdilik 7.Yıldırım Ordusu Kumandanlığına tayinini irade eylediklerini bizzat tebliğ etmeleri üzerine,çaresiz kabul mecburiyetinde kaldıklarını anlattıklarını" yazmıştır. Tezer,a.g.e.,s.169.

⁵⁵³ Selek,*Anadolu İhtilali*, c.I,s.25; Volkan,a.g.e.,s.150; Armstrong,a.g.e.,s.70.Mustafa Kemal, 11 Ocak 1905'te Harp Akademisinden mezun olduktan sonra, 5 şubat 1905'te merkezi Şam'da bulunan 5.Ordu Karargahına atanmıştı. Mustafa Kemal 1905-1907 yılları arasında görevli bulunduğu Şam'da " Vatan ve Hürriyet" adlı gizli bir siyasi cemiyet kurmuş,Suriye,Lübnan ve Filistin'de şubelerini açarak düşüncelerini yaymaya çalışmıştı. Afetinan,*Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*,s.10.Vatan ve Hürriyet Cemiyeti,daha sonra merkezi Selanik'te bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti,1909'da Selanik'te yaptığı 2.Kongresine Mustafa Kemal,Ali Fuat(Cebesoy),Fethi (Okyar),Kazım(Karabekir),Rauf(Orbay),Tevfik Rüştü (Aras) ve İsmet(İnönü) katılmışlardı. Mustafa Kemal,kongrede Ordu mensuplarının politika dışında kalmalarını savunmuş,yakın silah arkadaşlarının askerliği tercih etmelerini sağlamıştı. Mustafa Kemal Paşanın 2.Ordu Komutanlığı sırasında Yardımcılığını Kazım Paşa (Karabekir),Kurmay Başkanlığını Albay İsmet (Orgeneral İnönü)yapmıştı. Selanik kadrosundan Ali Fuat Paşa(Orgeneral Cebesoy) ve Albay İsmet(Orgeneral İnönü) şimdi de Filistin Cephesi'nde Mustafa Kemal Paşanın emrinde 7.Ordunun komuta heyetini teşkil etmişlerdi. Volkana.g.e.,s.99.

⁵⁵⁴ Gnkur ATASE Bşk.Lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina Filistin Cephesi*,ss.314-315.

dolayı çok mutlu olmuş ve Ordunun içinde bulunduğu çok olumsuz koşulları ona açıklamıştı. Enver Paşa, Filistin Cephesi'ndeki koşulları ve gelişmeleri çok olumlu şekilde anlatmış, ancak, Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşanın söylediklerinin gerçekleri yansıtmadığını anlamıştı.⁵⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa, 7.Ordu Komutanlığına başladıktan sonra, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal; Yıldırım Ordular Grubu Komutanı General Liman Von Sanders'e 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa aracılığıyla gönderdiği teklifte: "Türkiye şayet Faysal'a bağımsız bir Arap devleti kurulması konusunda teminat verirse, Şerif, 4.Ordunun Şeria Cephesi'nin savunmasını kendi kuvvetleriyle deruhte edeceğini" bildırıyordu.⁵⁵⁶ Şerif Faysal'ın ulaştırdığı habere göre, İngilizler, 8.Ordu cephesinde büyük bir taarruza hazırlanıyorlardı. Faysal'ın teklifi kabul edilirse, böylece boş kalacak 4.Ordu birlikleri Şeria Nehri'yle Akdeniz arasındaki cepheyi takviye etmek için kullanılabilirdi. Liman Von Sanders, Mersinli Cemal Paşayı Faysal'la görüşmek üzere görevlendirmiş ve Enver Paşaya da bilgi vermiştir. Enver ve Mersinli Cemal Paşalar, Liman Von Sanders'in girişimlerine cevap vermemişler ve Faysal'ın bu teklifine inanmamışlardı. Faysal, Ahmet Cemal Paşayı kandırarak Kanal Harekati'na katılmak üzere Medine'ye gitmiş, bir daha geri dönmediği gibi o bölgede Arap İsyanı'nı başlatmıştı. Hicaz'da başlayan ve Filistin'e de yayılan Arap İsyanı'ndan sonra, Türkler'in Araplar'a güveni kalmamıştı. Faysal, İngilizler sahil kesiminde taarruza geçerken, Şeria mevzilerinin Araplar'ın eline geçmesini sağlamak amacıyla, komutanlarımızı ikinci defa aldatmak istemiş, ancak başarılı olamamıştır.⁵⁵⁷

⁵⁵⁵ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders Mustafa Kemal Paşanın Enver Paşa tarafından yanıltıldığını ve Filistin Cephesi'nin gerçek koşullarının çok olumsuz olduğunu şöyle açıklamıştır: "Çanakkale Muharebeleri'nde tanıdığım bu değerli komutan, buraya gelince Ordunun mevcut itibarıyla azlığını ve birliklerin perişan halini gördü ve aldandığını anladı. Enver Paşa ona gerçekten uzak rakamlar vermiş ve Ordunun durumunu da hayli elverişli göstermişti... Malarya (sıtma) ve dizanteri, bu sıcak yaz mevsiminde pek çok kayıp verilmesine sebep oldu. Bütün seyyar hastaneler, nekahathaneler, yurt içi hastahaneleri dolmuştu. Sıcaklığın 55-60 derece arasında değiştiği Ağustos ayında, birliklerin sabah 08.00'den güneş batıncaya kadar hareket etme imkanları yoktu. Yazlık elbisesi olmayan, ancak kalın yün kumaş giyen (bunlara paçavra demek daha yerindedir) ve dörtte üçünden fazlasının artık iç çamaşırı da kalmayan Türk erlerinin, doğrudan doğruya tenlerine giydikleri bu kalın kumaş altında ne zahmet çekecekleri apaçiktir. İngiliz ve Hintlilerin birçok sonuçsuz taarruzlarından sonra, Türk siperleri önünde kalan ölülerinin elbiselerinin derhal soyulması, asla özel olarak tertiplenmiş bir zulüm eseri sayılamaz. Bu durum, Türk erlerinin elbise, ayakkabı ve çamaşır elde etmek için açık olan biricik yoldu. Ölülerin soyulmasıyla ilgili yasaklar hiçbir işe yaramadı. Bu gibi durumlarda... Türk askerlerinin cılız omuzlarındaki külüstür elbise hızla yere atılıp, yerine düşmandan alınan yeni elbise giyiliyordu." Sanders, a.g.e., ss.300-303; Karal, a.g.e., c.IX, s.536; Aydemir, Makedonya' dan Ortaasya'ya Enver Paşa, c.III, s.353.

⁵⁵⁶ Sanders, a.g.e., ss.297-298.

⁵⁵⁷ a.g.e., s.298.

Arap İsyanı'nın gelişmesine uygun olarak taarruz hazırlıklarını sürdüren Filistin Cephesi'ndeki İngiliz Ordusu, General Allenby komutasında yine iki piyade kolordusu, Çöl Atlı Piyade Kolordusu, Fransız ve İtalyan müfrezeleriyle, ordu bağlı birliklerinden ve hava kuvvetlerinden kurulmuş bulunuyordu. İngiliz Ordusunun kuruluşu şöyleydi: 20. Kolordu: komutanı, Tümgeneral P.W. Chetwode, Birlikleri: 10 ve 53. Tümenlerle kolordu bağlı birlikleri. 21. Kolordu: komutanı, Korgeneral E.S. Bulfin, Birlikleri: 54 (East Anglian), 60 ve 75. Tümenlerle Fransız müfrezesi (54. Tümen Komutanı emrinde), 3. Lahor ve 7. Hint Tümenleriyle kolordu bağlı birlikleri. Chaytor Grubu: komutanı, Tümgeneral E.W. Chaytor. Birlikleri: Avustralya-Yeni Zelanda Atlı Piyade Tümeni ve 20. Hint Tugayı. Çöl Atlı Piyade Kolordusu: komutanı, Tümgeneral H.G. Chauvel. Birlikleri: 4, 5. Süvari Tümenleri, Avustralya-Yeni Zelanda Atlı Piyade Tümeni (Chaytor özel görev kuvveti olarak kolordudan ayrılmıştır), Avustralya Atlı Piyade Tümeni ve kolordu bağlı birlikleri.⁵⁵⁸

Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının Gazze, Kudüs ve Şeria Muharebeleri'nde meydana gelen zayıfatı ikmal edilememiştir. Anadolu'nun ve diğer cephelerin uzaklığı yanında ulaşım olanaklarının da elverişsizliği Filistin Cephesi'nin takviyesine imkan vermemiş, geceli gündüzlü muharebelerde fiziki ve moral bakımından muharebe gücünü büyük ölçüde kaybetmiş kuvvetlerle, her bakımdan noksansız bir desteğe sahip olan çok üstün İngiliz Ordusu karşısında Nablus Meydan Muharebesi'ne girmek durumunda kalmıştır.⁵⁵⁹ Bu şartları taşıyan Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının , 18 Eylül 1918'deki kurulu şöyleydi: Yıldırım Ordular Grubu: Komutanı, Mareşal Liman Von Sanders. 8. Ordu: Komutanı, Tuğgeneral Cevat (Çobanlı). 22. Kolordu: Komutanı, Albay Refet (Tümgeneral Bele). Birlikleri: 7 ve 20. Tümenler ve kolordu bağlı birlikleri. Sol Kanat Grubu : Komutanı, Albay Oppen. Birlikleri : 16, 19. Tümenler, Alman Asya Kolu ve Kafkas Süvari Tugayı. 7. Ordu : Komutanı, Tuğgeneral Mustafa Kemal (Mareşal Atatürk). 3. Kolordu : Komutanı Albay İsmet (Orgeneral İnönü). Birlikleri : 1, 11. Tümenler ve kolordu bağlı birlikleri. 20. Kolordu : Komutanı, Tuğgeneral Ali Fuat (Orgeneral Cebesoy). Birlikleri : 26, 53. Tümenler ve kolordu bağlı birlikleri. 4. Ordu : Komutanı, General Cemal (Mersinli). 8. Kolordu: Komutanı, Albay Ali Fuat (Orgeneral Erdem). Birlikleri: 48, Mürettep Piyade Tümenleri ve kolordu bağlı birlikleri. Şeria Grubu: Komutanı, Albay Esat. Birlikleri: 24. Piyade ve 3. Süvari Tümenleri. 2. Kolordu: Komutanı, Albay Şefket. Birlikleri : 62. Tümen, Şam, Havran, Maan komutanlıkları ve kolordu bağlı birliklerine ilaveten ayrıca, Ordularımızın bağlı birlikleri bulunmaktaydı.⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, ss.61-62; Karal, a.g.e., c.IX, s.536.

⁵⁵⁹ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.616.

⁵⁶⁰ Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.25; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, ss.60-61; Armstrong, a.g.e., ss.70-71; Karal, a.g.e., c.IX, ss.536-537; Nedim, a.g.e., ss.137-138.

İngilizler,Filistin Cephesi'nin genelinde üç,8. Ordu Cephesi'nde yedi,22.Kolordu cephesindeyse 14 kat fazla muharebe gücü üstünlüğü sağlamışlardı.⁵⁶¹ Filistin Cephesi'ndeki Türk kuvvetlerine (12 Piyade tümeni, bir süvari tümeni, bir süvari grubu ve Alman Asya Kolu) karşı İngilizler, 7 piyade, 4 süvari tümeni, bir Fransız, bir Hint ve bir Hecinsüvar tugayıyla taarruz hareketini planlamışlardı. Tümen sayısı bakımından Türkler, İngilizler'den beş Piyade tümeni fazla görünmekteyse de, tümenlerin gerçek muharebe gücünün kıyaslamasından (insan, silah, araç, gereç ve cephane sayısı) İngiliz tümenlerinin bizim tümenlerden beş kat daha üstün olduğu görülür. Süvari tümeni sayıdaysa İngilizler, bire dört üstünlüğe sahiptir. Hava ve deniz üstünlükleri de hesaba katılırsa, bu üstünlükleri daha da artmaktadır.⁵⁶²

İngilizler,Filistin Cephesi'nde kara kuvvetlerine ilaveten deniz ve hava kuvvetlerinde de büyük bir üstünlüğe sahip bulunuyorlardı. General Allenby,karşısında bulunan üç Osmanlı Ordusunu(4,7 ve 8.Ordular) tamamen imha edecek büyük taarruz için basit bir plan hazırlamıştı. Bu plana göre;cepheden piyadelerle taarruz edilecek,müteakiben süvari birlikleri, geri çekilme yollarını kesmek amacıyla, kuşatma ve çevirme manevrası uygulayarak,başarıyı genişletecek,örs ve çekiç taktiğiyle Türk orduları imha veya esir edilecekti.⁵⁶³

Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, Şeria Muharebeleri'nden kazandığı tecrübeye dayanarak,Şeria bölgesinde büyük çapta bir hareket yapılamayacağını değerlendirmişti. Genel Allenby,bu nedenle, asıl taarruzun Şeria Nehri'yle Akdeniz arasından yapılmasına karar vermişti. O, zayıf bir hat halinde uzanan Türk mevzilerini istediği yerden yarabileceğini düşünüyordu. Şeria Nehri batısındaki iki Türk ordusunun (7 ve 8. Ordular) ana ikmal yolları, Bisan ve Afule'den geçiyordu. Türk

⁵⁶¹ İngilizler'in, Akdeniz'le Hicaz Demiryolu arasındaki kuvveti: 67.000 personel, 56.000 tüfek, 11.000 kılıç ve 552 toptan meydana geliyordu. Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina- Filistin Cephesi*,s.616.Şükrü Mahmut Nedim'e göre taarruza katılan üç İngiliz Kolordusunun iase mevcudu:150.000 kişi olup,taarruz kademesinde 69.000 kişi bulunmaktaydı. Nedim,a.g.e.,s.138. Yıldırım Ordular Grubu'nun kuvvesi:4.Ordu : 6.919 muharip er, 2.380 cephedeki piyade tüfeği, 9 hafif, 86 ağır makineli tüfek;7.Ordu: 14.522 muharip er (24.Tümen ve 3.Süvari Tümeni hariç), 7.046 cephedeki piyade tüfeği, 51 hafif ve 348 ağır makineli tüfek; 8.Ordu : 19.157 muharip er, 10.393 cephedeki piyade tüfeği; 213 hafif ve 262 ağır makineli tüfekten ibaretti. Yıldırım Ordular Grubunun Toplam mevcudu:40.598 er, 19.819 tüfek,273 hafif ve 696 ağır makineli tüfektir. a.g.a.,Kıs.3718, Dos.38, Fih.1-24.Enver Ziya Karal'a göre:Türkler:4000 kılıç,57.000 tüfek ve 540 topa sahip bulunmaktaydı. Karal, a.g.e., c.IX, ss.536-537.Sabahattin Selek'e göre:İngiliz taarruzunun başlangıcında,Yıldırım Ordular Grubunun insan mevcudu:100.000'e(geri hizmet kıtalarıyla birlikte),Allenby Ordusunun mevcuduysa:500.000'e yakındı. Selek, *Anadolu İhtilali*,c.I,s.26.

⁵⁶² Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.618.

⁵⁶³ Volkan,a.g.e.,s.151.

Ordularının cepheleri süratle yarıncı Süvari Kolordusu, Türk birliklerinden önce buraları ele geçireceklerdi. Kudüs kuzeyindeki dağlık bölgede Türk direnişisiyle karşılaşılacağını göz önünde tutan General Allenby, harekate daha elverişli, ovaya ulaşılmasını ve denizle demiryolu ikmalini de kolaylaştıracak olan kıyı bölgesini, asıl taarruz yeri olarak seçmişti. Bu hareket için, 8. Türk Ordusunun karşısında, beş piyade tümeniyle bir Fransız müfrezesi ve üç süvari tümeni toplayarak siklet merkezi yapmıştı. Bu kuvvetlerin çoğunu (dört piyade ve üç süvari tümeni) 22. Türk Kolordusu cephesinde tertiplemişti.⁵⁶⁴ Böylece, demiryoluyla deniz arasındaki 10 kilometrelik bir cephedeki Türk kuvvetlerine karşı, 14 katlık bir üstünlük sağlamıştı. Birinci Dünya Harbi'nde hiçbir cephede bu kadar fazla muharebe gücü üstünlüğü sağlanamamıştı.⁵⁶⁵

İngilizler, İkinci Şeria Muharebesi'nden itibaren, beş ay kadar hazırlandıktan sonra 18 Eylül 1918'de, tekrar taarruza başlamışlardır.⁵⁶⁶ 19 Eylül 1918 günü saat 03.00'te gelen bir Ordular Grubu emrinde: "18 Eylül 1918'de, düşmanın 7. Ordu cephesinin merkez ve sol kanadına taarruz ettiği ve muharebenin devam etmekte olduğu, durum açıklığa kavuşuncaya kadar orduya katılması kararlaştırılan 191. Alayın bir taburunun, 7. Ordu emrine verildiği" bildirildi.⁵⁶⁷ İngilizler, 19 Eylül 1918 günü saat 04.30'da, 22. Kolordu cephesine ve 10 dakika sonra da 19. Tümen cephesine yoğun bir topçu ateşi açmıştı.⁵⁶⁸ Düşman topçu ateşinin tesiriyle telefon bağlantıları hasar gördüğünden, birlikler arasındaki irtibat kesilmişti. Saat 05.00'e kadar muharebe durumu hakkında haber temin edilememişti. Topçu ateşinin 8. Ordu bölgesinde yoğunlaşması, düşmanın

⁵⁶⁴ Bk. EK-J: Nablus Meydan Muharebesi Krokisi

⁵⁶⁵ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.622.

⁵⁶⁶ Tezer, a.g.e., s.173; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.25; Karal, a.g.e., c.IX, s.537; Çetiner, a.g.e., s.18. Mustafa Kemal Paşa, 7. Ordu Komutanlığını bu koşullar içinde teslim almış, üzüntü ve yorgunluktan hastalanmıştı. Kurmay Başkanı, yatağında yatan Mustafa Kemal Paşaya, günlük raporları getirmişti. Mustafa Kemal Paşa bir Hintli esirin ifadesine dayanarak düşmanın cephe üzerinde ciddi saldırılar yapacağını değerlendirdiğini ifade ederek, hatıralarında olayı şöyle anlatmaktadır: "Biraz sonra, kurmaylarımı toplu olarak göreceğim, dedim. Yataktan kalktım, giyindim, iş odasına giderek bir savaş buyruğu yazdırdım. Bu buyrukta; düşman, 18 Eylül günü akşamı genel saldırı yapacaktır diyor ve buna karşı alınacak tedbirleri sıralıyordum. Bu buyruğu, bilgi için Liman Von Sanders Paşaya gönderdim. Çok saygı duyduğum bu zat, benim raporlardan çıkardığım sonucu önemsememiş ve gülmüş... 18-19 Eylül gecesi Kolordu Komutanları İsmet ve Ali Fuat Paşaları telefon başına çağırdım ve sordum: Verdiğim buyruğu ve ona göre gereken önlemleri aldınız mı? Buyruğunuz yapılmıştır, karşılığını verdiler. Ben daha telefon konuşmasını bitirmeden düşman topçusu savaş hatlarımız üzerine ateş etmeye başladı." Atay, *Atatürk'ün Anıları*, ss.73-75; Çankaya, a.g.e., s.21; Armstrong, a.g.e., ss.71-73; Volkan, a.g.e., s.151.

⁵⁶⁷ Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.25; Doğruer, a.g.e., ss.144-149; Nedim, a.g.e., s.146. Mustafa Kemal Paşa, Filistin Cephesi'nde göreve başladıktan bir ay kadar sonra, düşman 18 Eylül 1918'de 7. Ordu cephesine taarruz etmiş, bir gün sonra diğer orduların cephelerinde de muharebe tekrar bütün şiddetiyle başlamıştır. Tezer, a.g.e., s.172-173.

⁵⁶⁸ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.455; Sanders, a.g.e., s.314.

asıl taarruz istikameti hakkında emare veriyordu. Saat 05.50'de düşmanın, 20.Tümen mevzilerine girdiği,7.Tümenin ileri mevzilerini ele geçirdiği öğrenilmişti. İngiliz 5.Süvari Tümeni,saat 08.00'de Falik nehri üzerinde kurulan köprüden kuzeye geçmişti. ⁵⁶⁹İngilizler asıl taarruzlarını,Hintli esir askerin söylediği gibi,8. Ordu bölgesinden Yafa-Hayfa istikametine yöneltmişlerdi. Düşman,deniz topçusu ve uçaklarının desteğinde,Türkler'in inatla mevzilerini savunmalarına rağmen,başlangıçta haberleşme sistemlerini tahrip etmiş,birliklerin aralarında ve Yıldırım Ordular Grubuyla olan irtibatını keserek,karşılıklı olarak emir almalarını ve rapor göndermelerini engellemişti. ⁵⁷⁰8.Ordu Komutanı Cevat Paşa, 19 Eylül 1918 günü saat 08.50'de, Yıldırım Ordular Grubu komutanı Mareşal Liman Von Sanders'e gönderdiği raporda şunları yazmıştı:

" Önce belirttiğim gibi, sağ kanattaki durum pek kötüdür.7.Tümen tüm olarak muharebe dışı kalmıştır.22.Kolordu El Tire kesimine çekilmiştir. Topçusunun çoğunu kaybetmiştir.Kolordu,bu kesimde tutunmaya çalışıyor; fakat Kolordu Komutanı, bu kesimde durabileceğinden kuşkuludur. Düşman, bu hattın da bazı kesimlerine girmiştir. Karşı taarruzla geri atılmasına çalışılıyor. 19.Tümen, Kefri Kasım yöresine çekilmiştir. Grupça mümkün olan yardımın yapılmasını rica ederim" ⁵⁷¹

İngilizler Şeria Nehri üzerinde köprü inşa ederek,asıl taarruzun 7.Ordu cephesine yapılacağı emaresini vermişler,8.Orduyu hazırlıksız yakalamışlar ve baskın tesiri yapmışlardı. ⁵⁷²Cevat Paşanın bu raporundan, 8.Ordunun cephesinin yarıldığı ve imha olma tehdidi yaşadığı anlaşılıyordu.19 Eylül 1918 günü öğleden sonraki saatlerde Mesudiye'den Cenin'e giden yol, 8.Ordunun geri çekilen sahra ağırlıkları,karargah ve menzil teşkilatından firar eden erlerle dolmuştu.Karargahların çok sayıdaki erleri, normal zamanda hiç ortada görünmezlerdi. Tul-ü Kerem'den Anabeta'ya giden yolla bu yolun iki tarafındaki sırtlardaki patikalarda da aynı şekilde uzun firari kolları görünüyordu. İngiliz uçak filolarının alçaktan uçarak attıkları bombalar, yolları şehitlerimiz,hayvan ölüleri ve tahrip edilen araç parçalarıyla doldurmuştu. Bu dağınık ve disiplinsiz guruptan hiç olmazsa küçük düzenli birlikler kurup, düşmana karşı koymak için bazı subayların giriştiği teşebbüsler, bu can derdine düşmüş kalabalığın ilgisizliği karşısında hiçbir işe yaramamıştır. ⁵⁷³

⁵⁶⁹ Nedim,a.g.e.,s.146;Doğruer, a.g.e.,s.150.

⁵⁷⁰ Karal,a.g.e.,c.IX,s.537.

⁵⁷¹ a.g.a., Kls.3787, Dos.H-37, Fih.1-14. Nablus Meydan Muharebesi'nde 8.Ordunun 22. Kolordusunun cephesinin 19 Eylül 1918 günü saat 08.30'da yarıldığı,Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'in durumu saat 09.00'da 8.Ordu Komutanı Cevat Paşanın raporundan öğrendiği,tedbir almaya çalıştığı,ancak,süratle ilerleyen İngiliz birlikleri karşısında hareket kabiliyeti düşük olan Türk birliklerinin yarma yerini tıkamakta geciktikleri anlaşılmaktadır. Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, ss.72-73.

⁵⁷² Volkan,a.g.e.,s.151.

⁵⁷³ Cebecioğlu,a.g.e.,s.52;Sanders, a.g.e., s.318-319.

Sir Edmund Allenby, her türlü lojistik desteği sağlanmış ve takviye edilmiş, üstün muharebe gücüne sahip olan birlikleriyle 19 Eylül 1918'de başlattığı büyük çaplı taarruzla muharebe gücü etkinliğini kaybetmiş bulunan 8. Ordunun cephesini yarmış, süvari birlikleri açılan gedikten girerek başarıyı genişletme hareketına başlamışlardı.⁵⁷⁴ 22. Kolordunun 7. Tümeni Anepta doğusunda Tul-ü Kerem Boğazı'nın iki tarafında, Kolordunun kalanı Beyti Lit-Kor hattında, Sol Kanat Grubu, Felamiye-Kafri Till-Der İstiya hattındaydı. 22. Kolordu tüm topraklarını kaybetmişti. Sol Kanat Grubuna bağlı 19. Tümen, topraklarının bir kısmını kurtarmıştı. 16. Tümen ve Alman Asya Kolu düşmanla sıkı bir muharebeye girmemişlerdi. 8. Ordunun Nablus-Cenin ana mihverinde geri çekilmesi panik haline dönüşmüştü.⁵⁷⁵ 8. Ordu Komutanlığı geri çekilme yolunu seçerken, 7. Orduyu sıkıştırmamayı düşünmüş, düşman ve arazi durumunu dikkate almamıştı. Düşmanın 60. Tümeni 22. Kolordunun cephesini yarmış, Tul-ü Kerem-Mesudiye istikametinde taarruzuna devam ederek, Nablus'u kuşatmaya başlamıştı. Çöl Atlı Piyade Kolordusu 60. Tümenin yarma yerinden girerek, gediği genişletiyor, Nasıra-Afule-Bisan ve Cenin istikametlerinde taarruz hareketına devam ederek, 8 ve 7. Orduların geri çekilme yollarını keserek, Şeria Nehri batısında çevirmeye çalışıyordu.⁵⁷⁶

Düşman topçusu, 19-20 Eylül 1918 gecesini, 7. Ordunun 3. Kolordu cephesinde Ferha, Iskaka ve Şeyh Tarutiye'yi sürekli ateş altına almıştı. İngilizler, 3. Kolordunun sağ (batı) kanadından, 7 ve 8. Orduların ara hattı üzerinden yeniden taarruza başlamışlardı. İngilizler'in 53. Tümeni, 53. Türk Tümenine taarruz ediyordu. Düşman 20. Kolordunun cephesine girme yapmıştı. İngilizler, 8. Ordu bölgesinde 60. Tümenin kuşatmasını, 3. Kolordu cephesinden taarruz eden 10. Tümenle Nablus'ta, Çöl Atlı Kolordusunun çevirmesiniyse 20. Kolordu cephesinden taarruz eden 53. Tümenle Afule-Bisan hattında tamamlayarak, Yafa-Akdeniz-Afule-Bisan-Şeria Vadisi- Lut Gölü-Kudüs-Remle hattı arasındaki bölgede 8 ve 7. Ordularımızı imha veya esir etmek istiyorlardı.⁵⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa (Mareşal Atatürk), 8. Ordunun cephesi ve Yıldırım Ordular Grubunun gerisinde meydana gelen bu çok kritik durum nedeniyle, 7. Orduyu imhadan kurtarmak amacıyla, geri çekilmekten başka bir hareket tarzının uygulanmasının mümkün olamayacağını değerlendirerek Nablus-Bisan arasına üçüncü bir yol açtırmış,⁵⁷⁸ 3. Kolordu Komutanı Albay İsmet ve 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşaya şu emri vermiştir:

⁵⁷⁴ Kressenstein, a.g.e.s.200; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.354; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.455.

⁵⁷⁵ 8. Ordu, muharebenin ilk günü 19 Eylül 1918'de mevzilerini kaybetmiş, düşmanın şiddetini artıran taarruzları karşısında, birçok esir vererek, silah, araç ve gereçlerini bırakarak, çekilmeye devam etmiştir. Karal, a.g.e., c.IX, s.537.

⁵⁷⁶ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.637.

⁵⁷⁷ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.74.

⁵⁷⁸ Doğruer, a.g.e., ss.138-139; Nedim, a.g.e., s.150.

“Düşman piyadesinin, 7.Orduya taarruzları zaman zaman kesilmek üzere devam etmektedir. Kuvvetli İngiliz süvarisi,8.Ordunun kanat ve gerilerinde bulunmaktadır.8.Orduda genel durum, 19 Eylül 1918'den daha geride, sol kanadı Surra'nın hemen güneydoğusundaki tepede olmak üzere bir mevzii almayı gerektiriyor.7.Ordu, buna göre;Surra-Şeyh Selman Farisi-Şeyh Manha El Fevka-Averta-Hirbet Ebu Rıza-Vadi Samu kuzey sırtları-Um Hilal batı ve güney sırtı- Karn Sartabe hattına çekilmeye karar vermiştir...7.Ordu Karargahı Beyti-Hasan'da kurulacaktır. Karargahın ne zaman hareket edeceği ayrıca bildirilecektir.”⁵⁷⁹

7.Ordu,Filistin Cephesi'nde meydana gelen bu kritik durum karşısında,Anadolu'yla irtibatını kesmeye ve gerisini kuşatmaya çalışan İngiliz atlı kuvvetlerinin imhasından kurtulmak amacıyla,geri çekilmeye başlamıştı.⁵⁸⁰20 Eylül 1918 günü sabahı saat 05.30'da, Nasıra'nın güneyindeki caddelerde bağrıışmalar, silahbaşı komutları ve daha sonra da makineli tüfek ateşi sesleri duyulmuştu. İngilizler,Yıldırım Ordular Grubu Karargahını esir veya tahrip etmek amacıyla Nasıra'ya girmişlerdi.⁵⁸¹ Yıldırım Ordular Grubunun 8. Ordu cephesinin tamamı,7.Ordunun sağ (batı) kanadındaki arazinin bir kısmı, düşmanın eline geçmiş bulunuyordu. İngiliz Süvari birlikleri, 20 Eylül 1918 sabahı Yıldırım Ordular Grubu Karargahının bulunduğu Nasıra'ya baskın yapmış, Bisana'a girmiş ve 7. Ordunun Şeria Nehri batısından kuzeye çekilme yolunu kapatmıştı.⁵⁸²

Düşman, 20 Eylül 1918 günü akşamına doğru 22.Kolordu cephesindeki taarruzunu şiddetlendirmiş,birkaç saat savunmasına devam eden 46.Tümen mevzilerini bırakmak zorunda kalmıştı.22.Kolordu Komutanı Albay Refet, birliklerini imhadan kurtarmak, Cenin ve Nablus istikametlerini kapatmak amacıyla, Sebastiya-Der Şeraf hattına çekilmeye karar vermişti. Sol Kanat Grubu (16 ve 19. Tümenler) da çekilme esnasında çok zayıf vermiş,birliklerin gerisi çevrilmiş ve Cenin istikametinde çekilme imkanı kalmamıştı. 8.Ordu,21 eylül 1918'de 7.

⁵⁷⁹ a.g.a., Kls.3705, Dos.28, Fih.7;7-1;7-2.

⁵⁸⁰ Karal,a.g.e.,c.IX,s.537;Volkan,a.g.e.,s.151.

⁵⁸¹ Armstrong, a.g.e.,s.73; Cebecioğlu,a.g.e.,s.52; Karal,a.g.e.,c.IX,s.537; Nedim, a.g.e., s.150; Aydemir, *Makedony'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.354.Geniş bilgi için bk.Sanders,a.g.e.,ss.320-324;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.455.

⁵⁸² Padişah VI.Mehmet Vahdettin, Nablus meydan Muharebesi'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine vahim bir duruma gelmesi üzerine,Başkomutanlık görevini üzerine almış,Başkomutan Vekili Enver Paşayı sadece Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olarak görevlendirmiştir. Gnkur. ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*, s.644. Padişah VI. Mehmet Vahdettin Başkomutanlığı üzerine aldığı gün,Mustafa kemal Paşayı da fahri yaverleri arasına dahil etmiştir. Genelkurmay Başkanı Enver Paşa,20 Eylül 1918'de bu haberi Mustafa Kemal Paşaya şu yazıyla bildirmiştir: “Padişah Hazretleri,kendilerine ve vazifeye karşı zat-ı alileri tarafından gösterilen bağlılık ve fedakarlığa mebni (kurulmuş,yapılmış,den dolayı,ötürü) zat-ı alilerini fahri yaverleri arasına almayı ferman buyurmuşlardır. bildirir ve tebrik ederim.” Karal,a.g.e.,c.IX,s.538;Anı,a.g.e.,s.376.

Ordunun sağ (batı) kanadında meydana gelen açık yanını kapatmak üzere Sebastiya-Surra hattını tutmaya çalışmıştı.8.Ordunun,Sebastiya-Surra hattında bulunan personelinden daha fazlası,önceden 20-21 Eylül 1918 gecesi, Nablus'a hatta Vadi Fara'ya kadar çekilmişlerdi.⁵⁸³

Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Liman Von Sanders,İngilizler'e esir olmaktan son anda kurtularak, Karargahıyla Taberiye'ye,8. Ordu Karargahı ve imhadan kurtulan Alman Asya Kolu,16 VE 19. Tümenlerle Nablus-Bisan istikametinde,7.Ordu Karargahıysa zayıf vermeden Nablus doğusuna intikal etmişlerdi.⁵⁸⁴ Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı, Türk direnişinin 20 Eylül 1918'de kırıldığını ve düzenli savunmasının artık sona erdiğini kesin olarak kabul etmişti. General Allenby,8.Türk Ordusunun muharebe dışı bırakıldığını saptamıştı.⁵⁸⁵ Yapılan keşifler ve alınan bilgilerden, sabahın ilk saatlerinden itibaren, Türk Cephesi gerisinde büyük bir telaş ve heyecan başlamıştı.Nablus'tan Bisan ve Şeria Vadisi'ne giden yollar, kıt'alar ve taşıt araçlarıyla dolmuştu. İngiliz uçaklarının üst üste yaptıkları taarruzlar,Türk kıt'alarının düzensizliğini büsbütün artırmış, bunlardan bazıları Bisan istikametinde yollarına devam ettilerse de burada 4.İngiliz Süvari Tümenine esir düşmüşler,büyük bir kısmı Vadi Fara boyunca Şeria Nehri istikametine gitmişlerdi. Hirbet Fruh'tan 14 kilometre ileride Ayn Şebele'den Bisan'a ayrılan yolun bir buçuk kilometre kadar ilerisinde yolda yakalanan yürüyüş kolu, ağır bir şekilde bombalanmış, ortalık birden karışmış, araçlar devrilmiş ve yol kapanmıştı. Yürüyüş kolunun geri kalan kısmı, Ayn Şebele'de yoldan ayrılarak Bisan istikametine yönelmişti. Türk Ordu birlikleri, düzen ve teşkilatını tüm olarak kaybetmiş ve Hirbet Fara-Bisan yolu ve Şeria Nehri arasında dağılmıştı.⁵⁸⁶

Mustafa Kemal Paşa (Mareşal Atatürk) ve Karargahı, 20 Eylül 1918 akşamı Nablus'tan Beyti Hasan'a gelmiş,Yıldırım Orduları Grubunun içine düştüğü bu çok kritik durumdan,7.Orduyu kurtarmak için, Karargahıyla sabaha kadar çareler düşünmüştü. Nablus-Beyti Hasan ve Nablus-Ayn Sübyan-Tubas istikametlerinde uzanan iki yol 7.Ordunun ikmal kolları, kafileleri,8.Ordunun dağılan unsurları tarafından doldurulmuş, tıkanmış ve geçilmez bir hal almıştı. 8.Ordu personelinin, 7.Ordu birliklerinin disiplin ve moralini bozmamaları ve yeni mevziie giden çekilme yollarının açık tutulması önem kazanmıştı.20-21 Eylül 1918 gecesi alınan bilgiler, Vadi Fara'da görülen durum ve olaylar; 8.Ordunun tüm olarak parçalanmış ve dağılmış olduğunu gösteriyordu.⁵⁸⁷

⁵⁸³ a.g.e.,s.637;Nedim, a.g.e.,s.150.

⁵⁸⁴ Sertoğlu,a.g.e.,c.VI,s.3577;Selek,*İsmet İönü, Hatıralar*, c.I,s.130; Nedim, a.g.e.,s.150; Sanders,a.g.e.,ss.323-324.

⁵⁸⁵ Armstrong,a.g.e.,s.73.

⁵⁸⁶ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,ss.78-80.

⁵⁸⁷ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c. IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*,s.651;Nedim, a.g.e., s.151;KaraI,a.g.e.,c.IX, s.537;Armstrong, a.g.e., s.73.

Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını tam bir bozguna uğratmıştı.⁵⁸⁸ Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'le irtibat kuramayan 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa; 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet ve 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşaya, birlikleri bir an önce Vadi Fara kuzeyine alarak, kısmen düşman tehdidinden kurtarmak için, 21 Eylül 1918 gecesini saat 01.30'da şu emri vermişti:

“Genel durum, mümkün olan süratle Ordunun Vadi Fara kuzeyine geçerek, Bisan dolaylarına ulaşmasını zorunlu kılmaktadır. 8.Ordunun kısımları, Nablus'un 5-6 kilometre kadar batısında olup, bu kısımlar da Tubas(Tübaz) üzerine çekilecektir. 3.Kolordu, hareketini 8.Orduya uydurarak, Telleuze-Tümmün güneyi hattına çekilecektir. 20.Kolordu, hareketini 3. Kolorduya uydurarak Beyti Hasan-Bisan şosesi iki tarafına çekilecek ve Şeria Grubuyla irtibatını göz önünde tutacaktır...Her türlü imkana başvurularak irtibatın korunması ve sürdürülmesi elzemdir...Ancak, 20.Kolordunun, 3.Kolordudan önce şimdiki mevziini bırakması sakıncalıdır. Ordu karargahı Beyti Hasan'dadır.”⁵⁸⁹

7.Ordu, Bisan istikametini açık tutarak, Şeria Nehri'ni doğuya geçemediği takdirde, düşmanın güneyden ve kuzeyden baskısını artırarak Şeria Nehri batısında imha olabilirdi. 7.Ordunun bulunduğu bu güç durum ve koşullardan kurtarılması için alınması gereken tedbirler düşünülürken; *“Dakika geciktirilmesi mucibi idamdır”* işaretini taşıyan ve Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından durum hakkında bilgi isteyen Başkomutanlığın bir telgrafı Nablus Telgrafhanesine gelmişti. Anılan telgraf, Beyti Hasan'da bulunan 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşaya gönderilmişti. Başkomutanlığın, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'le irtibatının olmadığı anlaşılıyordu.⁵⁹⁰ Mustafa Kemal Paşa (Mareşal Atatürk), 21 Eylül 1918'de Ali Fuat Paşa ve Albay İsmet'e emir verdiği saatte Başkomutanlığa Yıldırım Ordular Grubunun durumunu açıklayan şöyle bir telgraf yazmıştır :

⁵⁸⁸ Abensour, a.g.e., s.225.

⁵⁸⁹ a.g.a., Kls.3705, Dos.28, Fih.15;15-1.

⁵⁹⁰ Liman Von Sanders'e göre: *“ Bir memlekette bu bağlantıların kesilmesi, ancak Alman ölçülerine uygun yolların bulunmamasıyla Avrupa'da kullanılan vasıtalarla mahrum ve bunlara ek olarak, ahalinin (halkın) Hükümet'e düşmanlık beslemesiyle izah olunabilir. Gerçekten bölgede bütün Arap ahali (halk) silahlanmıştı. Subaylara, erlere hatta küçük müfrezelere saldırıyor, baskınlar yapıyor, birçoğunu öldürüyor ve hatta parçalıyorlardı. Elbiseleri soyulmuş, hakarete uğramış bir vaziyette canını kurtarabilen askerlerden pek çoğu bunun tanığıdır. Telefon ve telgraf hatları durmadan kesiliyordu. Orduda telsizlerin ağır arabalarını çekecek hayvan da bulunmadığı için, bunlardan da yoksunduk. Sanders, a.g.e., s.329; Gnkur. ATASE Bşk. lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2, Sina- Filistin Cephesi, s.656. İngiliz Casusu T.E.Lawrence'in emrindeki Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Ordusuna mensup Araplar, Türk Ordularının çekilme yolları üzerine pusu kuruyor, köprüleri tahrip ediyor, telgraf ve telefon hatlarını kesiyor, kıt'asından ayrılıp dağılan askerleri öldürüyor, giyeceğini soyup alıyor ve organlarını kesiyorlardı. Armstrong, a.g.e., ss.73-74.*

“Düşman süvarilerinin Samah’a kadar ulaştıkları anlaşılıyor.8.Ordu kalmamıştır.7.Orduyu Vadi Fara kuzeyine çekmeye çalışıyorum. Ordu henüz düzenini korumaktadır. Ancak,yiyecek ve cephane sorunu düşünölmeye değer.4.Ordu henüz taarruza uğramamış ve sağlamdır. Bisan’ı tuturmaya çalışıyorum. Her halde, kuzeyden bu noktaya kuvvet yetiştirilmesi hayat ve mebat sorunudur. Ben Karargahımla, Ordunun merkezi gerisinde sözünü ettiğim vadide, Beyti Hasan’dayım. Grup Komutanlığıyla bağlantı yoktur.”⁵⁹¹

21 Eylül 1918 Sabahı,7. Ordunun sağ (batı) kanadını korumak üzere, Sebastiya-Surra hattında sadece 8.Ordunun bazı unsurları kalmıştı. Düşman, sabahın erken saatlerinde bu hatta bulunan zayıf 8.Ordu kıt’alarına tekrar taarruza başlayınca, 22.Kolordu emrinde dağılık haldeki birliklerle 46.Tümen birlikleri de dağılmışlardı.22.Kolordu komutanı Albay Refet (Tümgeneral Bele), Karargahıyla Nablus Boğazı’nı geçerek, Nablus istikametinde çekilmeye çalışıyordu. Bu durum karşısında birliklerinin yeni bir savunma hattı tesis etmesi mümkün olmamıştı.8.Ordudan geri kalan unsurları da öğle zamanı Nablus’a gelmişti.22.Kolordu, tümüyle yok olmuş, Sol(Doğu) Kanat Grubu da artık emir ve komuta yapısı içinde teşkilatlandırılmayacak ve görev yapamayacak bir duruma gelmişti. Açık söylemek gerekirse, artık 8.Ordu muharebe gücünü kaybetmişti.8.Ordu Komutanı Cevat Paşa Nablus’tan çıkarken, düşman süvarisinin taarruzuna uğramış,otomobiliyle,tıkanan Nablus-Ayn Sübyan yolunu geçememiş, bölgeden temin edilen bir havan arabasına binerek, araziden giderek karşı karşıya kaldığı çok zor durumdan ve esir olmaktan son anda kurtulmuştur.22.Kolordu komutanı Albay Refet (Tümgeneral Bele) de Cevat Paşa gibi, canını zor kurtarmıştır.⁵⁹² Yıldırım Ordular Grubunun cephesi yarılmış,8.Ordunun çoğunluğu imha ve esir olmuş,7.Ordunun cephesinde de çok kritik bir durum meydana gelmişti. Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusu,Nablus,Afule,Bisan ve Şeria Nehri arasında Allenby’in Ordusu tarafından çembere alınmıştı. Birinci Dünya Harbi’nde, Kafkasya, Irak, Çanakkale ve Avrupa Cepheleri’nin hiçbirinde Türk komutanları ve Türk Orduları bu kadar zor bir durum yaşamamışlardır. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Von Sanders Karargahıyla birlikte 21 Eylül 1918’de Dera’ya intikal etmişti.⁵⁹³

⁵⁹¹ Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,ss.455-456;Cebecioğlu,a.g.e.,s.53.

⁵⁹² Doğruer, a.g.e.,s.152.

⁵⁹³ Nedim,a.g.e.,s.152.Liman Von Sanders, Dera’da Dürziler’le karşılaşmasını şöyle anlatmaktadır :“ 21 Eylül akşamı Dera’da bulunduğum sırada, bir sürü Dürzi, Havran Dağı’ndan buraya geldi. Etrafımda at oynatıp silah atarak, benimle görüşmek istediklerini bildirdiler. Dürziler o sıralarda henüz kiminle birleşeceklerine, kime taraftar olacaklarına dair bir karar almış değillerdi. Kendilerine para ve bazı birlikler versem, bizim tarafımızı tutacaklarını ve bize yardımcı olacaklarını söylediler...İşin en tuhaf yanıysa, bulunduğumuz köy ahalisinin Türk düşmanlığıyla tanınmış olmasıydı.” Sanders,a.g.e.,s.327.

8.Ordu Komutanı Cevat Paşa, Kurmay Başkanı, birkaç subay ve erle birlikte,7.Ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa ve 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşanın bulunduğu Bisan güneyindeki Um el Kart'a gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, yapılan durum değerlendirmesi sonunda: *"Bisan'ı zorlamaktan vazgeçmedeki zorunluluğu ve Şeria'nın en kısa yoldan doğuya geçilmesi gerektiğini"* gerekçeleriyle 8.Ordu Komutanı Cevat Paşaya açıklamıştı.8.Ordu Komutanı önce Tubaz'a uğrayarak, Mustafa Kemal Paşanın emirlerini, 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet'e iletmiş,3.Kolordunun durumunu öğrendikten sonra, kıt'alarını bulmak üzere Bisan istikametine hareket etmişti.7.Ordu Karargahı, gece yarısına doğru Bisan'ın 25 kilometre güneyindeki Der Tell el Amar bölgesinden Şeria Nehri'ni doğuya geçmek üzere intikale başlamıştı.⁵⁹⁴

Mustafa Kemal Paşa, yürüyüş kolunun emir ve komutasını eline alarak, gece yarısından önce verdiği emirde:*"Yürüyüş düzen ve disiplinine uymada zerre kadar kusur eden, yol kolu uzunluğunun artmasına sebep olan, geriye kalanların (subay, er kim olursa olsun) hiç acımadan idam edileceğini"* bildirmişti.⁵⁹⁵Tek ere kadar emrin anlamı anlatılmış,düşman uçaklarının gece de faaliyete geçebilecekleri ihtimali düşünülerek, sigara içilmesi ve gürültü yapılması yasaklanmıştı. Atlı subayların, yürüyüş kolunun disiplinini sürekli olarak denetlemeleri ve Ordu Komutanı'na rapor vermeleri planlanmıştı. Çünkü, Mustafa Kemal Paşanın,verdiği emirleri, bizzat takip ve kontrol ederek gereğini yaptığını, her seviyedeki komutanlar çok iyi bilmekteydi. Mustafa Kemal Paşanın emri, çok zor koşullara rağmen, aksatılmadan uygulanmış,ilerledikçe birerli kola dönüşen yürüyüş kolu, dağılmadan tek bir kitle halinde Şeria Nehri istikametinde 21-22 Eylül 1918 günleri süresince devam etmişti. 7.Ordu Karargahı,uçurumlar kenarından ve virajlı patikalardan gece karanlığında, intikal ederek 22 Eylül 1918 sabahı güneş doğmadan önce,Der Tell el Amar Geçidi'ne ulaşmıştı.⁵⁹⁶22 Eylül 1918 günü sabahı,8.Ordu imha olmuş,7.Ordu Şeria Nehri,4. Ordu Salt'tan İbid istikametinde çekilirlerken, Yıldırım Ordular Grubu Karargahı Dera'da bulunmaktaydı.⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,ss.79-80.

⁵⁹⁵ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV, Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.658.

⁵⁹⁶ a.g.e.,s.658;Nedim,a.g.e.,s.152;Doğruer, a.g.e., ss.170-171.

⁵⁹⁷ Liman Von Sanders,22 Eylül sabahı Filistin Cephesi'nde meydana gelen bu hazin manzara karşısında,İstanbul'daki Osmanlı İmparatorluğu'nun Yöneticilerinin ne kadar duyarsız ve olayın ciddiyetinden habersiz olduklarını şu sözlerle ifade etmektedir: *"...Ertesi sabah (22 Eylül 1918 sabahı),ciddi ve düşünceli saatler geçirirken, hayli gülünç bir telgraf haberi geldi. Bu telgraf,İstanbul'un burada olup bitenlerden ne kadar az haberdar olduğunu göstermesi bakımından önem taşıyordu.19 Eylül 1918'den bu yana cepheye olup biteni Türk Genel Karargahına haber veriyorduk. Gelen telgraftaysa,Alman Askeri Heyeti,8 Ekim 1918'de İstanbul'da tertiplenecek olan spor gösterilerinde, çuval koşusu galibine bir ödül vermek isteyip istemediğimi soruyordu. Bu karışık ve çetin anlarda,çuval koşusuyla pek ilgilenemeyeceğimse açıktı."* Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.355; Sanders,a.g.e.,ss.327-328.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN HARBİ KAYBETMESİ

A. YILDIRIM ORDULAR GRUBUNUN ÇEKİLMESİ

1. Filistin'den

Nablus Meydan Muharebesi, Filistin Cephesi'ndeki muharebelerin şeklini değiştirmiştir. Yıldırım Ordular Grubu, bundan sonra dağılmış, kalan unsurları düzensiz bir şekilde Anadolu istikametinde çekilirken, Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı takip hareketına başlamıştır.⁵⁹⁸ Yıldırım Ordular Grubu, Şeria Nehri'nin batısında İngiliz Ordusu tarafından çevrilmişti. Mustafa Kemal Paşa, 7.Ordu birliklerini imhadan kurtarmak amacıyla, Şeria Nehri doğusuna çekmeye karar vermişti. Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, Türk savunmasının 21 Eylül 1918'de tam olarak kırıldığını değerlendirerek, bundan sonraki takip hareketinin daha çok süvari birlikleri ve hava kuvvetleriyle yürütülmesine karar vermişti. 21. Kolordu, Tul-ü Kerem-Sebastiye hattında karargahı Tul-ü Kerem'de, 20. Kolordu Nablus-Akrabe hattında karargahı El Bire'de, Çöl Atlı Piyade Kolordusu El Lacun-Nasır'a-Bisan(Beysan)-Cenin bölgesinde karargahı El Lacun'da, Avustralya-Yeni Zelanda Tümeni, Zerka Nehri, Şeria Nehri Kavşağı kuzeyiyle Lut gölü arasında karargahı Eriha'da, Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı Karargahı Remle'de bulunuyordu.⁵⁹⁹ Chaytor Grubu 22 Eylül 1918'de Şeria doğusu bölgesinden kuzey istikametinde çekilen 4. Türk Ordusunu takibe başlamıştı.⁶⁰⁰

Osmanlı Ordularının Filistin Cephesi'ndeki yenilgi haberleri, İstanbul'a ulaşmıştı. Filistin Cephesi'nde başlayan İngiliz taarruzu süratle gelişme göstermiş, Irak Cephesi'nde sıra Musul'a gelmiş, muharebe durumu statik bir durum almış, Kafkas Cephesi'nde ise Ordularımız hala başarılı durumda bulunuyorlardı.⁶⁰¹ Mustafa Kemal Paşa'nın 7.Ordu Karargahı ve Yarbay Hayri Müfrezesi, Der Tell el Amar'da toplanmışlardı. Şeria Nehri'nin geçilecek güzergahı 200-300 metrelik soyunmuş erlerin tuttıkları bir iple işaretlenerek personel, hayvanların ve yüzme bilen soyunmuş erlerin

⁵⁹⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın, 20 Eylül 1917'de Başkomutan Vekili Enver Paşa, Sadrazam Talat Paşa, Bahriye Nazırı, Suriye ve Batı Arabistan Komutanı Ahmet Cemal Paşaya gönderdiği tarihi raporundan tam bir yıl sonra, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı bozguna uğramıştır. Selek, *Anadolu İhtilali*, c.1, s.25.

⁵⁹⁹ Bk. EK-K: Filistin'den Çekilme Krokisi.

⁶⁰⁰ Karal, a.g.e., c.IX, s.538; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.1, s.26; Nedim, a.g.e., s.152; Arı, a.g.e., s.376.

⁶⁰¹ Çetiner, a.g.e., s.18.

sırtlarında, güneş doğmadan önce karşı kıyıya geçirilmişti. Ordu Karargahı personeli ve emniyet müfrezesi Der Tell el Amar doğusunda molaya geçirilmiş, Mola yerinde emniyet tedbirleri alınmış, uykusuzluk, üzüntü ve moral bozukluğu herkesi bitkin bir duruma getirmişti. Hava aydınlanınca, hava hareketına başlayacağı düşünülen düşman uçaklarına karşı hedef olmamak için, aktif ve pasif hava savunma tedbirleri alınmıştı.⁶⁰²

Cevat Paşanın 8. Ordusu tamamen dağılmış, Mersinli Cemal Paşanın 4. Ordusu Şam istikametinde çekilmekte, Mustafa Kemal Paşanın 7. Ordusu Şeria Nehri'nin doğusuna geçmeye çalışıyordu. General Allenby'nin Ordusunun taarruzu, Akdeniz'le Lut ve Taberiye gölleri arasında kuzey istikametinde süratle gelişirken, Türk Orduları dağılmış, savunma tertibini kaybetmiş ve bozgun halinde geri çekiliyorlardı.⁶⁰³ 7. Ordu Komutanlığı için gece karanlığının her dakikasının çok büyük değeri vardı. Hava aydınlandıktan sonra gündüz şartlarında hareket etmek düşman hava kuvvetlerinin etkisiyle çok zor, hatta imkansızdı. Ordu Karargahı Hırbet Suleyhat'ta kalarak, gerek Aclun'a gönderilen subayların getireceği haberleri, gerekse 3 ve 20. Kolordulardan gelen raporları değerlendirecek ve müteakip hareketi planlayacaktı. Mustafa Kemal Paşa, 3. Süvari Tümeni Komutanı'na: *"Bisan'ı ele geçirmek teşebbüsünde başarı sağlayamazsa, hiç olmazsa Bisan doğusundaki kıyı başını ele geçirmesini ve Şeria Nehri doğusuna geçecek olan Ordunun yanının düşman baskısından kurtarılmasını veya baskının hafifletilmesi için gösteriş hareketleri yapmasını"* emretmiştir.⁶⁰⁴

7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Yarbay Hayri Müfrezesi'ni de 3. Süvari Tümeni emrine verdikten ve yapılacak hareketi teferruatlı olarak anlattıktan sonra, Ordu Karargahının bulunduğu Hırbet Suleyhat'a dönmüştü. 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşadan öğleye doğru bir rapor alınmıştı. 7. Ordu Karargahının Şeria Nehri'ni geçtiği Der Tell el Amar Geçidi'nin doğusundan yazılan raporda: *"20. Kolorduya gönderilen ve 3. Kolorduya bildirilmesi istenilen emrin ulaştırıldığını, 20. Kolordu, geçiş hareketini güvenlik altına almak için Şeria Nehri batısına ve güneyine müfrezeler çıkardığını, 26. Tümenin geçit istikametinde yürüyüşüne devam ettiğini, yanında iki dağ bataryası bulunduğunu, 53. Tümenle henüz irtibat kurulmadığını, aldığı tertiplerden 3. Kolorduyu haberdar ettiğini ve bu kolordunun da Şeria Nehri'ni doğuya geçmek kararında olduğuna dair yazı aldığını"* bildirmiştir.⁶⁰⁵

⁶⁰² Armstrong, a.g.e., s.73. Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.667.

⁶⁰³ Selek, *Anadolu İhtlali*, c.1, s.26.

⁶⁰⁴ Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.670.

⁶⁰⁵ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.86.

Emrine iki süvari bölüğü verilerek saat 14.30'da keşfe gönderilen bir kurmay subayın saat 07.00'de verdiği rapordan; 3.Süvari Tümenin Şeria Nehri doğusunda kaldığı, Şeria batısına ancak bir keşif kolu gönderebildiği anlaşıldı. Keşif kolu komutanı: "...Köprü'nün düşman elinde bulunduğunu, geri alınması için hem doğudan, hem de batıdan taarruz edilmesi gerektiğini, Bisan alınırsa köprü'nün de ele geçeceğini, bunun içinde Hirbet Samriye üzerinden ilerlemenin gerektiğini" bildirmişti.⁶⁰⁶

8.Ordu Komutanı Cevat Paşa Karargahıyla birlikte,7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşanın Karargahına geldi. Mustafa Kemal Paşa, 22 Eylül 1918 sabahı Tubas'ta bulunan 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet'in yanına gitmiş ve Bisan istikametinde hareket etmiş olduklarını haber aldığı 16. ve 19.Tümenlerin kalıntılarıyla, Albay Fon Oppen'in emrinde bulunan Alman kıt'alarının emir ve komutasını alarak, bunlarla 7.Ordu'nun sol sağ kanadında baş gösteren tehdidi önlemek için gereken tedbirleri almaya çalışmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Albay İsmet'in 3.Kolordusunu imhadan kurtarmak için, her çareye baş vuruyor, her türlü fedakarlığı yapıyor ve insanüstü gayret gösteriyordu. Ordu Komutanı, düşman tarafında kalan kıt'alardan sadece Albay Fon Oppen'in emrindeki Almanlar'ın Şeria Nehri doğusuna geçebildiklerini görmüş ve kendisi de Şeria Nehri'ni geçerek, Karargahının bulunduğu Süleyhat'a hareket etmiştir.⁶⁰⁷

Albay Fon Oppen komutasındaki Alman Asya Kolu, Bisan batısındaki sırtlara ulaşmıştı. Albay Fon Oppen, Semah'la iki tarafındaki cepheyi takviye etmek amacıyla, gece Bisan-Şeria arasından düşman süvari hattını yarararak Semah üzerine ilerlemeyi düşünüyordu.8.Ordu Komutanı saat 21.00'de Albay Fon Oppen'ı Vadi Subaş'a çağırarak, teklifini kabul etmeyerek Şeria Nehri doğusuna çekilmesini emretmiştir.⁶⁰⁸ Alman Asya Kolu Komutanı, 23 Eylül 1918 günü sabahı Şeria Nehri doğusuna çekilmişti. 16 ve 19.Tümenlerin Şeria Nehri doğusuna geçemeyen karargahlarıyla perakendeleri düşmanın topçu, makineli tüfek ve uçaklarının ateşlerinin etkisiyle teslim olmuşlardır.⁶⁰⁹

⁶⁰⁶ a.g.a.,Kıs.3705, Dos.28, Fih.16-2.

⁶⁰⁷ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.672.

⁶⁰⁸ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Von Sanders'e göre: " 22 Eylül 1918 günü akşamı, 8.Ordu Komutanı, Albay Von Oppen Grubu Komutanı'na felakette sonuçlanacak bir emir verdi. Albay Von Oppen, Samah (Semah) yolunu açmak ve pek kuvvetli olmayan İngiliz süvarisini geri sürdükten sonra buraya varmak istiyordu. Ordu Komutanıysa, bu grubun Şeria üzerinden doğuya geçmesini emretti. Samah (Semah) ve Taberiye Cephesi'nin Ordular için ne derece önemli olduğunu daha önce 4. Ordu aracılığıyla 8. Orduya tebliğ etmiştim. 8.Ordu, herhalde bu emri almamış olacak ki, Taberiye Cephesi'ne verdiğimiz önemi anlamamıştı." Sanders, a.g.e., s.328

⁶⁰⁹ Nedim,a.g.e.,s.152.

Cevat Paşanın, Albay Fon Oppen'e Şeria Nehri doğusuna geçmesi için verdiği bu çok yanlış emir,8.Ordunun sol (doğu) kanat grubunun iki tümeni olan 16 ve 19.Tümenlerin imha ve esir olmalarına,Mehmetçiğin boş yere şehit olmasına veya esir düşerek gururunun kırılmasına neden olmuştur. Cevat Paşanın bu emri neden verdiği bir türlü anlaşılammıştır. Cevat Paşanın bu emri vermekteki esas amacının,Enver Paşanın düşüncesine uygun şekilde hareket ederek-Almanlar'ı riske atmayarak- Türkler'i feda etmek olduğu anlaşılmaktadır. Filistin Cephesi'nde kendisine tahsis edilen bölgeyi savunamayan Cevat Paşa, Ordusunun imhasını hazırladığı gibi, Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusuna ve özellikle Albay İsmet'in 3.Kolordusuna, Ali Fuat Paşanın 20. Kolordusuna çok zor anlar yaşatmış ve imha olmak tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Cevat Paşa 8.Orduyu Von Kress ⁶¹⁰Paşadan çok daha kötü yönetmiştir. Bu durum,büyük ölçüde Cevat Paşanın; *"Ben ne emir verirsem o yapılır, emre karşı fikir beyan edilmez"* şeklindeki ortaçağ yönetiminden kaynaklanmıştır. ⁶¹¹

Albay İsmet, Kolordusunu 22-23 Eylül 1918 gecesini, Tumbas'tan doğu istikametinde hareket ettirmiş,Ebu Malih'e gelindiği sırada düşmanla temas sağlamıştı.3.Kolordu dört istikametden taarruz eden düşman birlikleri arasında kalmış ve iki kilometre çapında bir daire biçiminde çepeçevre savunma tertibi almıştı. ⁶¹²Top başına 10 atım ve makineli tüfek başına 1000 atım cephane kalmıştı. Su ve yiyecek kalmamıştı. Tümen ve alay komutanları Kolordu Komutanına gelerek, muharebeye son verilmesini teklif etmişlerdi. Kolordu Komutanı Albay İsmet, teslim olmanın askeri şeref ve namusla bağdaşmayacağını bildirmiş,bunun üzerine Tümen ve Alay Komutanları tutanak hazırlamaya başlamışlardı. Buna karşılık, 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet: *"Böyle bir tutanağı getiren kişiyi, kendi tabancamla öldürürüm"* demiştir. ⁶¹³

⁶¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Harbi'ne girişinde ve Filistin Cephesi'nde çok etkili olan Alman Von Kress Paşa,1 Aralık 1918'de 8.Ordu Komutanlığı görevinden alınarak,bir kısım Alman subaylarıyla birlikte Kafkas Cephesi'ne Gürcistan'ın Tiflis şehrine gönderilerek, yerine Cevat Paşa atanmıştı. Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.354.

⁶¹¹ Genkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina Filistin Cephesi*,s.674.

⁶¹² Albay İsmet Kolordusunu Şeria Nehri istikametinde çekerken,arkalarının da önemli yolları kontrol altına almış olan İngilizler'le kuşatıldığını gördüler. Avustralya ve Yeni Zelanda (ANZAK) süvarileri,kıyı kesiminden önce 48 kilometre kuzeye, sonra doğuya dönerek,3. Kolordunun Şeria Nehri'ni geçiş yollarını tehdit ediyorlardı. General Allenby'nin Bisan'da tuttuğu 4. Süvari Tümeni de güneye yönelmişti. Yahudi Lejyonu, Şeria Nehri üzerinde ve 3.Kolordu birliklerinin geçiş istikametinde bulunan Umm eş Şert(Ummeşşert,Ümmüşşert) Geçidi'ni ele geçirmişti. Albay İsmet, Kolordusunun büyük bir kışak (çember) içine alındığını görmüştü. Fromkin, a.g.e., s.330.

⁶¹³ Cebecioğlu,a.g.e.,s.54;Doğruer, a.g.e.,s.184;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V,s.89.

İngilizler'in hava taarruzlarıyla Vadi Malih ve Bisan yolu şehit olmuş askerlerimiz ve hayvan ölüleriyle dolmuştu.⁶¹⁴ Birliklerimiz,muharebe düzenlerini kaybetmişlerdi. Birliğini kaybeden erler Vadi Malih'te toplanmıştı.24 Eylül 1918 sabahı yakın çevrede düşman birlikleri görünmüyor, süvarisinin Şeria Nehri batısında ve Bisan güneyinde toplu olarak bulunduğu uzaktan seçilebiliyordu. Düşmanın henüz önemli bir faaliyeti sezilmiyordu. Ancak, ileri sürülmüş olan düşman süvarisinin geçit yapılacak noktalarla Malih arasındaki boşluğa kadar sızmış olduğu anlaşılıyordu. Düşman keşif uçakları Kolordu üzerinde dolaşıyordu. Artık kaybedilecek zaman kalmamıştı.3.Kolordu Komutanı Albay İsmet kısa bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra:“Geçitler batısına sokulan bu düşman süvarisini yararak, zorla Şeria Nehri'ni geçmek üzere harekate devam etme” kararını vermişti.⁶¹⁵

Geçiş hareketinin emniyetini sağlamak üzere, uygun yerlere makineli tüfekler yerleştirilmişti. Albay İsmet,1 ve 11.Tümenleri iki ayrı koldan Şeria Nehri istikametinde yürütmüş,1.Tümen, Şeria batısındaki ovaya indiği sırada öncüsü düşman süvarisiyle çatışmaya başlamıştı.1.Tümen, bir taraftan muharebe ediyor diğer taraftan birliklerini sel yarıntılarında sızdırarak, geçit yerlerine yanaştırmaya çalışıyordu.11.Tümen, 1.Tümenin güneyinden ilerliyordu. Albay İsmet, Bisan yolu üzerinde kıt'aların geçiş için ayrıldıkları hakim noktadan birliklerinin hareketini izliyordu. Bir düşman bataryası bir kısım süvarisiyle kuzeyden gelerek mevzie girmiş ve 1.Tümene ateş etmeye başlamıştı. Tümen birlikleri sel yarıntılarında ilerlemeye çalışıyordu.11.Tümen ateş etkisinden kurtulmak için, biraz daha güneye kaymıştı.3.Kolordu komutanı Albay İsmet, 11. Piyade Tümenini takip etmekteydi.⁶¹⁶ 3.Kolordunun Şeria Nehri doğusuna geçişi, düşmanın topçu ve makineli tüfek ateşi altında yapılıyor, çok sayıda şehit ve yaralı veriliyordu. 3.Kolordu Karargahı Şeria Nehri doğusundaki sırtlara tırmanırken, 3. Süvari Tümenini güneye atan düşman süvarisi, Şeria Nehri doğusundan geçiş yerine ilerliyordu. Bir çok personelimiz, bu mızraklı düşman süvarisi tarafından şehit edilmişti. Diğer taraftan, sallara bindirilmiş olan düşman unsurları Şeria Nehri yoluyla kuzey istikametinden gelerek en son geçiş hareketi yapmakta olan unsurlarımızı muharebe dışı bırakmıştı.3. Kolordu Komutanı Albay İsmet,1 ve 11.Tümenlerin Karargahları ve kadrolarının çok altına düşmüş olan birlikler, çok zor koşullarda Şeria Nehri doğusuna geçmeyi başarmışlardır.⁶¹⁷

⁶¹⁴ Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver paşa*,c.III,s.354.

⁶¹⁵ Nedim, a.g.e.,s.152.

⁶¹⁶ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*,ss.675-676.

⁶¹⁷ Nedim,a.g.e.,ss.152-153;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V,s.89.

Albay İsmet, 31 Ekim 1917 tarihinde Birüssebi Muharebesi'nde, 19-21 Eylül 1918 tarihleri arasında Nablus Meydan Muharebesi'nde çok zor durumlar yaşamıştı. Birüssebi Muharebesi'nde, düşmanın Çöl Atlı Piyade Kolordusuyla (Avustralya-Yeni Zelanda Atlı Piyade Tümeni, Avustralya Atlı Piyade Tümeni, 7. Atlı Piyade Tugayı) 20. Kolordusuna (53, 60 ve 74. Tümenler) karşı tamamı Araplar'dan meydana gelen 27. Tümen (sonradan lağvedilmiştir) ve 3. Süvari Tümeniyle savunma yapmak zorunda kalmış, önceki 8. Ordu Komutanı Von Kress Paşanın yardım gönderememesine rağmen, en az 7 kat daha fazla muharebe gücüne sahip olan düşman kuvvetlerine imha veya esir olmadan Kolordusunu geri çekmeyi başarmıştı. Albay İsmet, 21-23 Eylül 1918 tarihleri arasında Şeria Nehri batısında İngilizler'in 20 (10, 53 ve 54. Tümenler ve 5. Süvari Tugayı) ve 21. Kolordularını (7, 3, 60 ve 75. Tümenler) Çözele Vadisi'nde 1 ve 11. Tümenlerle cepheden tespit ederek, gerisinde bulunan Çöl Atlı Piyade Kolordusuyla (4 ve 5. Süvari Tümenleriyle Avustralya Atlı Piyade Tümeni) birleşmelerini engellemiş, 3. Kolordusunu ikinci defa imha veya esir olmaktan kurtarmayı başarmıştır.⁶¹⁸ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, 3. Kolodu Şeria Nehri'ni geçerken 23 Eylül 1918'de, Şam'a intikal etmişti.⁶¹⁹

23 Eylül 1918 günü akşamı genel durum şöyleydi: 8. Ordu, Alman kıt'aları ve bazı kaçıp kurtulabilen perakendeler hariç olmak üzere tamamen esir olmuş, 7. Ordunun 20. Kolordusu Aclun istikametinde çekiliyor, 3. Kolodu düşman tarafından çember içine alınmışsa da Kolodu Komutanı Albay İsmet'in eşine az rastlanan cesaret, azim ve iradesi sayesinde fakat, ağır kayıplar vererek kurtulabilmiştir.⁶²⁰ 7. Ordu Karargahı, 23 Eylül 1918 günü akşamı, hareket etmiş, bir gece yürüyüşünü müteakip 23-24 Eylül 1918 gece yarısından sonra, Havale'ye ulaşmış, bahçeler içinde örtü ve gizleme tedbirleri almış ve molaya geçmiştir.⁶²¹

⁶¹⁸ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, ss.88-89.

⁶¹⁹ Volkan, a.g.e., s.151; Nedim, a.g.e., s.153.

⁶²⁰ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.87; Doğruer, a.g.e., s.179. Şefket Süreyya Aydemir, Nablus Meydan Muharebesi'nden sonra birliklerimizin durumunu şöyle açıklamıştır: " Nihayet 19 Eylül 1918'de bütün cephede, İngiliz büyük taarruzu başladı. Netice şu oldu ki, mesela mevcutları 1200 tüfeğe inen tümenler, mevcutları nihayet 300-400'e inen alaylar ve mevcutları 130-150, hatta 100 tüfeğe inen taburlar, gene de durmadan çarpışarak gerilediler. Bütün Türk süvarisinin mevcudu, 120 atlıya düşmüştü. Hülasa cephe yarıldı. Sahilden kuzeye doğru ilerleyen düşman süvari alay ve tümenleri oradan doğuya doğru kıvrılarak Şam yolunu kesiyorlardı. Bu sefer elde kalan birlikleri, Şeria'nın doğusuna atmak gerekti. Ve bu kolay olmadı... Hülasa ondan sonra görülen, artık bir bozgundur. Kuzeyde Cenin yolu kapandığı için Şam'a giden yol da kesilmiştir. Ne telgraf ne de telefon bağlantısı kalmış gibidir. Düşman uçaklarıysa, hiçbir karşılık görmeden, bütün çekilen kolları eritir durur..." Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.354.

⁶²¹ Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.299. Vamık D. Volkan ve Norman Itzkowitz'e göre: "Hava akınlarında ağır kayıplar veren, Arap İsyani'na katılma kaygısı içindeki yerel Arap

2. Ürdün'den

Nablus Meydan Muharebesi'nden sonra, Filistin'de yeni bir savunma hattı tesis edemeyen birliklerimiz, Doğu Şeria (Ürdün)'ya geçerek, imhadan kurtulma ve Suriye'yi kurtarma gayreti içine girmişlerdir.⁶²² Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı, 23 Eylül 1918'de Batı Şeria'yı tamamen boşaltmıştı.⁶²³ 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa (Orgeneral Cebesoy) tarafından, 24 Eylül 1918'de yazılmış ve 25 Eylül 1918'de Ordu Karargahına ulaşan aşağıdaki raporda Kolordunun hareketi ve durumu şöyle açıklanıyordu :

“ Hırbet Süleyhat'tan 23 Eylül 1918'de yazılmış olan emir, 24 Eylül 1918 günü saat 14.00'te Aclun'da alınmıştır. Birçok girişimlere rağmen, 23-24 Eylül 1918'den itibaren 3. Kolorduyla irtibat kurulamamıştır. Düşman keşif kolları, 23 Eylül 1918 günü akşamı Der Tell el Amar batısındaki geçidin önüne Şeria batısına gelmiş ve Şeria doğusunda düşmanla temas olmamıştır. Bu saate kadar 3. Kolordunun Şeria doğusuna geçtiğine dair bilgi alınamamıştır. Bu duruma göre bugün alınan emrinizin bir örneğinin, 3. Kolorduya ulaştırılmasının mümkün olacağını sanmıyorum. Buna rağmen Şeria Nehri doğusuna kadar bu emir sureti 3. Kolorduya verilmek üzere gönderilecektir. 23 Eylül 1918'de Hırbet Atıf ve Hırbet Berze'ye kadar gönderilen atlı habercilerimiz, bu yerlerin hiçbirisinde 3. Kolorduya rastlamadıkları gibi, düşman kıt'alarına da rastlamamışlardır. 20. Kolordu, hafif, ağır sahra topları ve arabaları hariç olmak üzere diğer kıt'alarının tümü ve dört dağ bataryası da dahil olduğu halde, 24 Eylül 1918 saat 14.00'te Aclun batısına gelmiştir...”⁶²⁴

Ali Fuat Paşanın bu raporu, Mustafa Kemal Paşanın 3. Kolordunun durumu hakkındaki endişelerini daha da artırmıştı. 20. Kolordu Komutanı, yürüyüşü daha fazla hızlandıramadığını belirtiyordu. Halbuki, 20. Kolordu Şeria Nehri'nin doğusuna geçmekte acele etmiş, 3. Kolordunun batısında olduğu gibi doğusunda da açık yan meydana gelmiştir. 3. Kolordu Komutanı ve birliklerinden hiçbir haber alınmadığı halde, bazı unsurlarının Evun'a gelmeleri, kolordunun imha olma ihtimalini kuvvetlendirmişti. Halbuki, Albay İsmet'in 3. Kolordusu, çok olumsuz koşullar altında Şeria Nehri'ni geçerek, Harabe-Aclun istikametinde ilerlemekteydi.⁶²⁵

---

nüfusun saldırılarından zarar gören 7. Ordunun ayakta kalan askerlerinin Ürdün'e geçmesini sağlayabilecek tek şey, Mustafa Kemal'in askerlerine de aşılması olduğu kararlılıktır...” Volkan, a.g.e., s.151.

⁶²² Bk. EK-L: Ürdün'den Çekilme Krokisi.

⁶²³ Nedim, a.g.e., s.153.

⁶²⁴ a.g.e. Kıs.3705, Dos.28, Fih.18-2.

⁶²⁵ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.678. İsmet İnönü, hatıralarında, Mustafa Kemal Paşayla karşılaşmasını şöyle

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı General Liman Von Sanders, Karargahını 25 Eylül 1918'de Halep'e nakletmişti.⁶²⁶ Mustafa Kemal Paşa, düşmanın sıkı takibi ve baskısına uğramamak için, 7.Ordu birliklerini El Muzeyrip-Dera hattına almak amacıyla:"7.Ordu, El Muzeyrip-Dera hattında toplanacaktır...3.Kolordunun İbrit üzerine yürümekte olan kısımları, Kolordu Karargahının hareketini geciktirmemelidir.20.Kolordu, yarın akşama kadar Dera ve kuzeybatısında toplanacaktır. Dera'daki Alman Asya kolu 20.Kolordu emrine verilmiştir. Ordu Karargahı, yarın El Ramte üzerinden Dera'ya gidecektir" emrini yayımlamıştır.⁶²⁷

İngilizler 25 Eylül 1918'de Amman'ı işgal etmişlerdi. Amman'ın düşmesiyle birlikte, güneydeki Araplar'ın baskısı altında kalan 2.Kolordu birliklerinin 5000 personeli çekilme imkanı bulamamış ve teslim olmuşlardır.⁶²⁸ Mersinli Cemal Paşanın 4. Ordusu, savaşa devam edemeyecek kadar Şeria Nehri doğusunda ağır yenilgiye uğramıştı.⁶²⁹ 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 8.Ordu Komutanı Cevat Paşa ve 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa 25-26 Eylül 1918 gecesini Dera'da bulmuşlardı. Birlikler dağınık bir şekilde geri çekiliyorlardı. 24. Tümen ve 3.Süvari Tümeni 26 Eylül 1918'de Muzeyrip'e gelmişlerdi. 8.Ordu Komutanı'nın hiçbir kuvveti kalmamıştı. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, 8.Ordu Komutanı Cevat Paşa ve Karargahına artık ihtiyaç kalmadığını düşünerek, İstanbul'a gitmelerini bildirmişti.⁶³⁰ Ordu Komutanları'nca, kıtaları birbirinden ayırmak amacıyla, 7.Ordu'nun , 27 Eylül 1918'de Şam istikametinde yürüyüşüne devam etmesi, 4.Ordu'nun Dera-Müzeyrip hattında kalarak 7.Ordu'nun kuzey istikametindeki intikalini himaye etmesi, 3.Süvari Tümeninin, Neva'ya giderek 7.Ordu'nun yürüyüşünü batıya karşı örtmesi, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı tarafından Kuneytra'da görevlendirildiği öğrenilen bir müfrezeye irtibat kurması ve müteakiben 4.Ordu Komutanlığı emrine girmesi kararlaştırılmıştı.⁶³¹

---

anlatmaktadır: "Şeria'yı geçtikten sonra, akşam geç vakte kadar yürüyerek, Aclun denilen kasabaya ulaştık. Burada Ordu Komutanımızı buldum. Beni lütfekar bir surette karşıladı. Bildiği kadar bütün Suriye'deki askeri ve siyasi vaziyeti anlatmaya çalıştı. Mustafa Kemal Paşa, güç bir vaziyetten askerimi kurtarmış olarak benim gelmemden dolayı, aşikar bir surette memnunluk ve sevinç gösterdi." Selek, İsmet İnönü, Hatıralar, c.I, s.132.

⁶²⁶ Nedim, a.g.e., s.155.

⁶²⁷ a.g.a., Kls.3705, Dos.28, Fih.18-4.

⁶²⁸ Özçelik, a.g.e., s.110; Arı, a.g.e., s.377; Nedim, a.g.e., s.156; Karal, a.g.e., c.IX, s.538; Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, c.V, s.93; Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, c.III, Ks.3, s.456.

⁶²⁹ Karal, a.g.e., c.IX, s.538; Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, c.III, s.355.

⁶³⁰ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2, Sina-Filistin Cephesi, ss.680-681.

⁶³¹ Sanders, a.g.e., s.333.

Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby'nin bundan sonraki ilk hedefi Şam'dı.⁶³² Kent Bağdat ve Kudüs'ten daha önemliydi. Yeryüzünün en eski kenti olan Şam'ın tarihi geçmişini taşıyordu. Dünyanın en eski şehri olan Şam'ın kökenleri eski medeniyetler arasında kaybolmuştu. Yahudiler ve Araplar, Müslümanlar ve Hıristiyanlar, İngilizler ve Almanlar ortada yokken Şam, zengin bir vaha(çöl ortasında sulak ve yeşillik yer) kentiydi. Şam'ın ele geçirilmesi; İngilizler'in Arapça konuşulan Osmanlı topraklarını ele geçirme işlemini sembolik olarak tamamlamakla kalmayıp, İngiltere'ye Suriye vahalarını ele geçirerek, zaferlerini belgeleyen eski dünya fatihlerinin meşru ardılları(halefleri) sayılma hakkını kazandırmış olacaktı.⁶³³ Suriye'yi hem Araplar'a hem de Fransızlar'a vadeden İngiltere, bu oyunları Filistin Cephesi'nde Araplar'a karşı sık sık uygulamıştır. İngiltere'nin bundan sonraki hareketinin amacının, Sykes-Picot Antlaşması'nın gereği olarak Fransızlar'ı Suriye'ye intikal ettirmek olduğu anlaşılmaktadır. Allenby Türk Ordularını Arap Ordusu ve Çöl Atlı Süvari Kolordusuyla takip etmeye karar vermiştir.⁶³⁴

3. Suriye'den

a. Dera'dan Şam'a

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, Rayak(Riyak) güneybatısından başlayarak, Kuneytra (Kunaytura) üzerinden Şam'ın 50 kilometre güneyinde Serameyn(Sereye)'e kadar uzanan hattı(Riyak-Şam hattı) tutmak istiyordu. Alman Asya Kolununun 26 Eylül 1918 akşamı Dera'dan Rayak(Riyak)'a taşınmasına başlanmıştı. Hayfa'dan çekilebilen Almanlar ve Avusturyalılar'dan kurulu küçük bir müfreze, 26 Eylül 1918'de, Beyrut'a varmış, Rayak'a çekilmesi emredilmişti.⁶³⁵ Liman Paşa, 27 Eylül'de otomobile Rayak'a hareket etmişti.⁶³⁶ 7.Ordu'nun 3.Kolordusu, 27 Eylül 1918'de Dera-Şeyh Miskin-

⁶³² Fromkin, a.g.e., s.330

⁶³³ a.g.e., s.311.

⁶³⁴ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.95.

⁶³⁵ Sanders, a.g.e., ss.334-335.

⁶³⁶ Enver Paşa, Alman Genelkurmay Başkanlığının Filistin Cephesi'ndeki komutayı değiştirmek istemesi üzerine, 27 Eylül 1918'de General Liman Von Sanders Rayak (Riyak)'a hareket ettiği gün, Yıldırım Orduları Kurmay Başkanı Kazım Paşaya, bir telgraf çekerek, Nablus Meydan Muharebesi yenilgisinden sonra, General Liman Von Sanders'in durumdan ümitsiz olup olmadığını, kendisinin şaşırıp şaşırmadığını, birlikler üzerinde otoritesini koruyup korumadığını sormuş, Kazım Paşa Enver Paşaya şu cevabı vermişti: "*Son çekilmeler (ricatlar) Liman Paşayı sarsmamıştır. Fakat çok üzgündür. Durumdan ümitsiz olmamak için elinden gelebilir her çehdi (çalışma, çabalama) ve kuvveti sarf ediyor ve etmektedir. Egemenliğini, özellikle komutanları arasındaki saygılı mevkiini kaybetmemiştir. Sağlık durumu iyidir. Liman Paşanın değiştirilmesini lütfen kabul etmeyiniz. Vaktiyle devamlı bir ricat (geri çekilme) halinde*

Serameyn-Kisve-Şam,20.Kolordusu Dera-Ezra (Erzaa)-Mesmiye-Kisve-Şam istikametinde intikale başlamışlardı.⁶³⁷Mustafa Kemal Paşa 26-27 Eylül 1918 gecesini Dera'da geçirerek, 27 Eylül 1918'de 20.Kolorduyla birlikte hareket etmişti.4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı'nın çağrısı üzerine Şam'a gitmişti. Arap Kuvvetleri, 27-28 Eylül gecesini Dera'yı işgal etmişlerdi.⁶³⁸ Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby,Dera'yı 4.Süvari Tugayının desteğindeki Faysal'ın Arap Ordusuna teslim ettikten sonra,harekatını Şam genel istikametine yöneltmiştir.⁶³⁹

Mareşal Liman Von Sanders, Şam'dan Baalbek'e hareket etmişti. Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığıyla irtibat kurmak için, Ordu Kurmay Başkanı'nı Şam'a göndermişti. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından verilen emirden: *"7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşanın çekilen kuvvetlerin başında kalacağı ve Şam'ın savunmasını hazırlamak üzere,4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşanın Şam'a gideceği "* öğrenilmişti.⁶⁴⁰ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'in verdiği bu emir, 26 Eylül 1918 günü akşamı Dera'da yapılan Ordu Komutanları toplantısında Mustafa Kemal Paşanın 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa ve 8.Ordu Komutanı Cevat Paşaya yaptığı teklifin aynısıydı. Mersinli Cemal Paşa emri almış ve 27-28 Eylül 1918 gecesini Şam'a hareket etmişti.⁶⁴¹Mareşal Liman Von Sanders,Enver Paşa tarafından Suriye'nin idaresinin de kendisine verilmek istendiğini, ancak askeri görevlerini bahane ederek kabul etmediğini belirterek, Suriye'nin içinde bulunduğu durumunu çok olumsuz şekilde anlatmaktadır.⁶⁴²

---

bulunan bir ordunun emir ve komutasını verdiğiniz bu zat, kuvvetinin her halde on kat üstünde bulunan düşmanı altı buçuk ay önünde tutmuş ve sözü geçen orduyla düşmanın büyük küçük yirmi kadar saldırısını püskürtmüştür. Memleketimizden Türk çıkarına zararlı olan Alman menfaatini çekmiş büyük rütbeli Alman subayı olarak, bir tek Liman Paşayı tanıyabildim." Karal,a.g.e.,c.IX,ss.538-539.

⁶³⁷ Bk. EK-M: Dera'dan Şam'a Çekilme Krokisi.

⁶³⁸ Özçelik, a.g.e., s.110.Araplar, Lawrence'in kışkırtmasıyla Dera'da hasta ve yaralı Tükler'i de merhametsizce öldürmüşlerdi. General Barrow: *" Bütün Araplar Dera'yı derhal terk edeceklerdir. Bu halde harp edilmesini sevmem. Burası düşmandan alınmış bir şehir değil,adeta bir mezbaha..."* demiştir. Bourgeois,a.g.e.,ss.136-137; Gnkur.ATASE Bşk. İliği, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, a.g.e.,c.VI,s.368; Sonyel,a.g.y., c.LI, Sayı: 199,s.242.

⁶³⁹ Winstone,a.g.e.,s.436.

⁶⁴⁰ Selek, *Anadolu İhtilali*,c.I,s.28;Volkan,a.g.e.,s.151; Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,ss.100-101;Sanders, a.g.e.,s.338.

⁶⁴¹ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,ss.100.

⁶⁴² Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Von Sanders, "Türkiye'de Beş Yıl "adlı eserinde Suriye'yle ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *" O zaman Suriye'nin durumu tek kelimeyle ümitsiz olarak vasıflandırılabilir. Bir defa halk üzerinde etkili, düzenli ve güvenilir bir idare mevcut değildi. Yüzyıllar boyunca sürüp gelen kötü idare, birkaçı müstesna, büyük ve küçük memurlarla jandarmanın bozukluğu ve görevlerini*

7.Ordu Komutanı, 29 Eylül 1918 akşamı Şam'a gelmiş,Başkomutanlık Kurmay Başkanlığına, Nablus Meydan Muharebesi'nin başladığı 19 Eylül 1918'den itibaren, 29 Eylül 1918 tarihinde Şam'a gelinceye kadar cereyan eden on günlük hareketi, meydana gelen olayları ve aldığı tedbirleri saat 20.50'de verdiği raporda şöyle açıklamıştı:

"18-19 Eylül 1918'de başlayan muharebe sonunda,8.Ordunun uğradığı beklenmeyen durum üzerine, çekilmek zorunda kalan 7.Ordu, çok üstün bir düşman baskısı altında Fara Vadisi kuzeyine çekilmeyi başardığı sırada, düşman Bisan(Beysan)'ı tutarak Ordunun gerisini kesmiş bulunuyordu. Bu engeli ortadan kaldırmak mümkün olmayınca, Orduyu batıya cephe aldırıp, muharebe ederek Şeria Vadisi'nin doğusuna geçirmeye ve oradan da Cebeli Aclun içinden kuzeydoğuya yönelerek, Dera-Müzeyrip hattını tutmaya karar vermiş ve Ordu bu hareketinde başarı sağlamıştır...4.Ordu Komutanı'nın ; her iki ordunun da Şam'a gitmesine dair verdiği bilgi üzerine, Ordumu İngiliz süvarisi ve Arap asillerle muharebe ederek, bugün (29 Eylül 1918) Şam güneyindeki Kisve'ye getirdim. Burada bugün Liman Paşadan aldığım emir üzerine, bu kuvvetleri Şam'ın savunması için Cemal Paşanın emrine bırakıp, Rayak cephesinin komutasını almak üzere bu gece trenle oraya hareket edeceğimi arz ederim. Yaptığım inceleme ve Cemal Paşayla görüşmemden çıkarabildiğim sonuca göre,kendisinin şerifle anlaşmada serbest bırakmakta hiçbir sakınca görmüyorum..."⁶⁴³

---

kötüye kullanmaları yüzünden hoşnutsuzluk yaratmıştı. Hangi millete mensup bulunursa bulunsun bütün fakir halk, keyfi idareye tabiydi ve ağır yükler altında eziliyordu. Eski bir medeniyete sahip olan bu durumu 15 maddelik Beyrut ıslah programıyla ortaya koymuş bulunan ahali, harp yüzünden haklarından her zamankinden fazla yoksun bırakılmıştı. Hakimler, memleketin dili olan Arapça'yı asla bilmezken, bu memlekette adalet ve halkın korunduğu nasıl iddia edilebilirdi?..Suriye'de Sami ırk çoğunluktaysa da bu karışık millet içinde halis Araplar da çoktu...Büyük ticaret, çoğunlukla Hıristiyanlar'ın, küçük ticaretse Araplar'ın elindeydi. Ticaret ve sanayiinin gelişmesine hükümetin kolaylık göstermesi gerekirken, rüşvetçi memurlar, bu konuda durmaksızın güçlükler çıkarıyorlardı. Türkler'le Suriyeliler arasındaki anlaşmazlığı en iyi biçimde şu Suriye atasözü dile getirir; 'Türkler'in ayak bastığı yerde yüz yıl ot bitmez'...Suriye'nin içişlerinin de bana verileceği hakkında ve Enver tarafından bana gizlice yapılan teklife, bütün zamanımın askeri görevlerle dolu olduğu özrünü ileri sürerek, ret cevabı verdim. Zira, Türk Hükümeti'nin tutumunu değiştiremeyecektim ve bu ümitsiz durumun sürüp gitmesinin sorumluluğu benim üzerime yüklenenecekti." Sanders,a.g.e.,ss.265-266; Karal, a.g.e., c.IX,s.536.

⁶⁴³ a.g.a.,Kls.3705, Dos.28,Fih.21;21-1;Nedim,a.g.e.,ss.157-158;Bayur,Türk İnkılabı Tarihi,c.III,Ks.3,ss.456-457.Mustafa Kemal Paşanın Mekke Emiri Şerif Hüseyin'le anlaşmayı sakıncalı görmemesinden,İtilaf Devletleri arasında 16 Mayıs 1916'da, Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması amacıyla imzaladıkları,Sykes-Picot Antlaşması'nın gereği olarak Suriye'nin Fransa'ya verileceğinden korkan ve İngilizler'in Araplar'ın her ele geçirdikleri yerde kalabilecekleri yolundaki vaatlerine güvenen Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın, Nablus Meydan Muharebesi'nden sonra

Mustafa Kemal Paşa,3.Kolordu Komutanı Albay İsmet ve 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşaya, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Von Sanders'in Şam'ın Mersinli Cemal Paşa emrine verilen 4 ve 7.Ordu birlikleri tarafından savunulacağını bildiren emrinin tercüme edilmiş birer suretini göndermiş: "...Bundan sonra,4.Ordu Komutanlığından emir almalarını, 7.Ordu Karargahının 29-30 Eylül 1918 gece yarısı Rayak'a hareket edeceğini ve 125.Alayın Rayak'a hareket ettirilmesini" istemişti.⁶⁴⁴ Araplar,Dera'dan Şam İstikametinde çekilen birliklerimize saldırıya devam ediyorlardı.48.Tümen Yarbay Asım (Orgeneral Gündüz) komutasında 29 Eylül 1918' de Mesmiye'ye ulaştığı sırada,8.Kolordu Komutanı ve subaylarının,Dürziler'in taarruzuna uğrayarak Kolordu Komutanı'nın yaralandığı, Kurmay Başkan Vekiliyle karargah personelinin bir kısmının şehit edildikleri öğrenilmişti.⁶⁴⁵ Araplar,8.Kolordu Komutanı Yasin Hilmi Paşa dahil herkesi soymuş ve çırılçıplak denebilecek hale getirmişlerdi.⁶⁴⁶ General Allenby'ın,27-28 Eylül 1918 gecesi Arap Kuvvetleri tarafından Dera'nın işgaliyle Suriye topraklarına intikal eden ve Şam istikametinde gelişen taarruzu,General Franchet D'Esperey'in Selanik bölgesinden başlayıp, Bulgar Ordusuna yöneltilen taarruzuyla eş zamanlı olarak planlanmıştı. İtilaf Devletleri Ordularının süratle ilerlemeleri karşısında tutunamayan Bulgaristan,29 Eylül 1918'de Selanik'te mütareke imzalamak zorunda kalmıştı.⁶⁴⁷Bulgaristan'ın teslim olmasından sonra, Suriyeli Araplar'ın Türkler'e karşı saldırılarının artması dikkat çekmektedir.3.Kolodu Komutanı Albay İsmet(Orgeneral İnönü), Suriye' den çekilişi, imkansızlıklar içinde kıvranan bir heyetin insan meziyetleriyle önlenemeyeceği, bir olay olarak değerlendirmiştir.⁶⁴⁸

---

da bizimle anlaşarak,emrindeki Arap Ordusuyla İngilizler'den önce, Şam'ı ele geçirmeyi planladığı anlaşılmaktadır. a.g.e., c.III,Ks.3,s.458.

⁶⁴⁴ Armstrong,a.g.e.,s.74; Sanders, a.g.e.,s.338; Selek, *Anadolu İhtilali*,c.I,s.28.

⁶⁴⁵ Doğruer, a.g.e.,s.208.

⁶⁴⁶ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,ss.101-102.Sabahattin Selek'e göre: "Nablus Meydan Muharebesi'ndeki bozgunu Araplar tamamlıyorlardı. Bütün Suriye ayaklanmıştı. Çekilme halindeki Türk askerleri,Araplar'ın baskınına uğruyorlardı. İngilizler'le işbirliği yapan Faysal,Türk Ordusunu arkadan vurmaktaydı. Selek,*Anadolu İhtilali*,c.I,ss.26-27.

⁶⁴⁷ Üçok,a.g.e.,ss.311-312;Selek,*Anadolu İhtilali*,c.I,s.26.Sadrazam Talat Paşa,Filistin Cephesi'ndeki durumun kritik bir hal alması üzerine, Almanya'ya gitmiş,hiçbir ümit ışığı görememişti.Batı Cephesi'nde İtilaf Devletleri Orduları karşısında başarısız olan Alman İmparatoru ve Karargahı çaresiz kalmışlardı. Talat Paşa, Almanya dönüşü 29 Eylül 1918'de Sofya'ya uğramıştı. Karşıllayanlar Talat Paşaya: "*Bulgar Cephesi yarılmış ve Bulgar Hükümeti karşı taraftan mütareke isteyerek silah bırakmıştır...*" demişlerdi. Talat Paşa birden sarsılmış,çökmüş ve vagonun kapısına tutunarak: "*Bu günleri görmemek için keşke ölseydim*" demiş ve İttifak Devletleri'nin Birinci Dünya Harbi'ni kaybetmekte olduğunun farkına varmıştı. Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.476; Kabacalı, a.g.e.,s.152.

⁶⁴⁸ İsmet İnönü hatıralarında Türk Ordusunun Suriye'den çekilirken karşılaştığı durumu şöyle açıklamaktadır: "*İçinde yaşadığımız halk dört seneden beri zehirlenmiş, dört yüz*

Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının çekilebilen birlikleri, 29 Eylül akşamı ve 30 Eylül sabahı, Şam'ın güneyine ulaşmışlardı. Öte yandan Kuneytra(Kunaytara)'dan ilerleyen İngiliz birlikleri de Şam'a yaklaşmışlardı. Çöl Atlı Piyade Kolordusu, artık Şam kapılarına dayanmıştı.⁶⁴⁹ Mersinli Cemal Paşa, Şam'ı savunmak amacıyla şu emri vermişti :

"Taberiye ve Hule gölleri arasından ilerleyen düşman birlikleri (yaklaşık bir süvari tümeni, üç piyade taburu ve topçu) bugün Kuneytra'da molaya geçmiştir. Yıldırım Ordular Grubu, Rayak ve Şam güneyi mevzilerini savunacaktır. Yıldırım Ordular Grubunun emriyle Şam'daki kıt'alarla güneyde Kisve'ye yürüyüşte bulunan kıt'aların ve Taberiye Grubunun emir ve komutasını üzerime aldım. Mustafa Kemal Paşa, Rayak(Riyak) Grubu komutasını ele alacaktır. Bu grubu güneyden gelecek kıt'aların bir kısmıyla takviye edeceğim. Şam güneyinde demiryolu hattı üzerinde bulunan kıt'alar da aynı şekilde emrimdedir. Şam,4.Ordu tarafından savunulacaktır. Bunun için Ordu, 29 Eylül'den itibaren, Şam'ın güney ve güneybatısındaki kısmen hazırlanmış mevzilere girecektir..."⁶⁵⁰

Şam'da asayiş,güvensizlik ve düzensizlik gittikçe artıyordu.⁶⁵¹ Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın adamları şehre dolmuşlardı. Bunlar her tarafta dolaşiyor ve halkı isyana teşvik ediyorlardı. Bazı evlere Şerif'in dört renkli bayrağı asılmıştı. Şerifin adamları birliklerin ikmal unsurlarını

---

seneden beri beraber yaşadığı Türk milletine zorla düşman haline getirilmişti. Büyük tehlikeden haberdar görünmeyen bir merkezi idare, alınabilecek tedbirleri ihmal etmiş, ve ordular hakikaten zayıf bırakılmıştı. Bundan başka, Eylül 1918'de büyük düşman taarruzlarını kabul eden Osmanlı Ordularının stratejik tertipleri uygun değildi. Denilebilir ki, çaresizlik yüksek sevk ve idareye hakim olmuştur. Her ümit, Türk askerinin ve Türk kıt'alarının bu son dört seneden beri tekrar efsane haline gelen dayanıklılığına bağlanmış bulunuyordu. Türk cephesinin bütün üstünlüklere dayanması ve bütün hataları tamir etmesi bekleniyordu. Hadiseler, haksız ümitlere mükafatlar sunmadı. Tabiat kuralları, insan becerilerine büyük ölçüde verdikleri değerlerin yanında, kendi zaruri neticelerini göstermekten geri kalmadılar. Türk Ordusunun Suriye'den muharebeyle çekilişi, imkansızlıklar içinde çırpınan bir heyetin, insan meziyetleriyle önlenemeyeceği bir hadise olarak vukua gelmişti." Selek,İsmet İnönü,Hatıralar,c.1,ss.129-130.

⁶⁴⁹ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,Sina-Filistin Cephesi, s.694.

⁶⁵⁰ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.102.

⁶⁵¹ Osmanlı İmparatorluğu, ekonomisi iflas etmesine rağmen,Filistin Cephesi'ndeki muharebelerin ve Arap İsyanı'nın devamı süresince, Surre Alayını Araplar'a göndermeye devam etmiştir. Surre Alayı,1916'da Medine'ye, 1917 ve 1918 yıllarındaysa, Şam'a kadar gidebilmiştir. Öztuna, a.g.e., c.X, s.392. Osmanlı İmparatorluğu'nun,Surre Alayıyla yaptığı yardımın Araplar'ın,duygu,düşünce,tutum ve davranışlarını değiştirmedeği ve Arap İsyanı'nın,Hicaz,Filistin ve Ürdün'den sonra, Suriye'ye de yayıldığı görülmektedir. Şefket Süreyya Aydemir'e göre:"Arabistan çölleriyle Suriye'de,Hicaz ve çevresinde yaşayan şeyhler için öyle söylenebilir ki,din demek altın demektir." Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.280.

durdurup yağmalıyorlardı. Akşama doğru şehirde yangınlar başlamış ve Hicaz Hattı'nın baş istasyonu olan Kadem yanmaya başlamıştı. Karanlık basar basmaz İngilizler Berede Vadisi'ne de birkaç makineli tüfekle süvari birlikleri göndermişler, bunlar geri çekilen birliklerimizin üzerine ateş açmışlar, bu bölgede firar eden askerler ve araçlar geri çekilme yolunu tıkamışlardı. Düşman ateşinin etkisizliğine rağmen burada büyük bir korku ve panik yaşanıyordu Kadem'den kuzeye giden yol, tahrip edilen telgraf direkleri ve telleriyle kapanmıştı. İsyan eden Araplar da damlardan, kapılardan ve pencerelerden devamlı olarak ateş ediyorlardı.⁶⁵²

Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa Rayak (Riyak)'a gidince, 7.Ordu birliklerinin emir ve komutası Albay İsmet'in emrine verilmişti.8. Kolordu Komutanı yaralı ve Arap olduğu için Şam'da kalmak istemişti. Albay İsmet emrine verilen ve yerini bilmediği 20.Kolordu birlikleriyle tam olarak irtibat kuramadan hareket ve olaylar süratle gelişmeye başlamış, böylece daha başlangıçta bir emir komuta zafiyeti ortaya çıkmış, Şam'ın savunması için tertip alınamamıştır. Geri çekilen birlikleri imhadan kurtarmak amacıyla, uygun yerlerde düşmanı oyalayarak zaman kazanmak gerekiyordu. Birliklere yazılı emir vermek için yeterli zaman olmadığından, 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa, birlik komutanlarına arazide münferit emirler vererek duruma süratle hakim olmalı, 8.Kolordu Şam'a ilk gelen birliklerin himayesinde çekilmeli, müteakiben ihtiyata alınarak yeniden teşkilatlandırılmalı ve Rayak istikametine gönderilerek, Şam-Rayak savunma hattı tesis edilmeliydi. 4. Ordu, Şam'ın güneyinde savunmasını tertipleyerek, düşman birliklerini durdurmayı başaramamıştır.⁶⁵³

3.Süvari Tümeni, Artuz Köyü'ne yaklaşınca, köy civarındaki sırtlardan Şam istikametinde bazı piyade birliklerinin düzensiz bir şekilde ve süratle geri çekilmekte olduğunu görmüş, düşman da Artuz Köyü'ne yaklaşmıştı. İngilizler'in süvari tugayı tahmin edilen bir birliği, Artuz'a intikal ederken, asıl kuvvetleri Şam istikametine ilerlemekteydi. Düşman birlikleri, 3.Süvari Tümenine yöneldiği sırada, Albay İsmet Şam istikametinde çekilmesini emretmiş, Cebeli Esvet'i savunan 53. Tümen de çekilmeye başlamıştı. 53.Tümenin cephanesi azaldığı için çekildiği ve düşmanın Rabove Boğazı'nı tuttuğu anlaşılmıştı. Bu sırada 3.Süvari Tümeni Eşrefiye Çiftliği bölgesinde dört İstikametten çembere alınmış, mevcudu 111 kişiye inmiş, cephanesi bitmiş ve muharebe gücünü kaybetmişti. 3.Süvari Tümeni ne yazık ki, 26 Subay ve 85 erle teslim olmak zorunda kalmıştır.⁶⁵⁴

⁶⁵² Sanders, a.g.e., ss.339-340; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.354.

⁶⁵³ *Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.697.

⁶⁵⁴ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, ss.103-104.

3.Süvari Tümeni, Filistin Cephesi'nin hareket kabiliyeti en yüksek birliği olarak, cephenin en hassas noktalarını tıkayarak, karşı taarruzlar yaparak, çekilmeleri himaye ederek, birçok birliğimizi imha olmaktan kurtarmıştı. 3. Süvari Tümeni Şam istikametinde ilerleyen düşmanı oyalayarak, birliklerimizin Şam-Rayak (Riyak) hattında savunma tertibi almaları için, zaman kazandırmak isterken,esir olmuştur. Suriyeliler, geri çekilen birliklerimizin köylerden,kasabalardan ve şehirlerden geçişi sırasında damlardan, pencerelerden ateş ediyorlar ve yaralı askerlerimizi vahşice ve işkenceyle şehit ediyorlardı. Türk birlikleri Filistin Cephesi'nde Araplar'ın bu insanlık dışı davranışlarına sık sık muhatap olmuştur.⁶⁵⁵

Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti'ni ve Araplar'ın da dahil olduğu Osmanlı halkını iç ve dış tehditlere karşı korumaya ve kollamaya çalışan Türk Ordularını, İngilizler'le işbirliği yaparak hiç beklenmedik yer ve zamanlarda arkadan vuran Araplar, bu kötü sonuçların alınmasında en önemli etken olmuşlardır. Bu coğrafya içinde Türkler'den daha iyi yaşayan Araplar'ın,bize karşı olan kin ve nefret duygularının gerçek sebeplerini anlamak mümkün olamamıştır. Osmanlı Devleti yöneticileri, Araplar'a her zaman çok güvenmiş, Ordunun ve devletin her seviyesine yönetici olarak atamış, başlangıçta Filistin Cephesi'ndeki birliklerin tamamını Arap erlerden oluşturmuştu. Araplar'ın tutum ve davranışları, Türk askerinin moral ve motivasyonunu çok olumsuz şekilde etkilemiş, Gazze-Birüssebi hattında cepheyi yaran İngilizler'in Filistin'i,Ürdün'ü ve Suriye'nin büyük kısmını ele geçirecek, Anadolu'yu güneyden tehdit edecek konuma gelmelerini sağlamıştır. Yıldırım Ordular Grubu komutanı Mareşal Liman Von Sanders, bu hareketle ilgili olarak: *"Bu durumda güneyden çekilen birliklerin ancak hiçbir yerde durmaksızın, Şam'dan süratle geçerek çekilmeleriyle kurtulmaları mümkün olabilirdi..."*demektedir.⁶⁵⁶ Suriye'nin boşaltılması esnasında,Araplar, birliklerimizi arkasından ve önünden taciz etmeye devam etmişler,Albay İsmet'in 3.Kolordusu Şam'dan geçerken, isyan hareketini istiklalın ilanına dönüştürmüşlerdir.⁶⁵⁷

⁶⁵⁵ İsmet İnönü,Suriye'de Dera'dan Şama çekilirken yaşadığı olayları şöyle anlatmaktadır: *"Zehirlenmiş olan ve içinde düşman tertipçileri bulunan köylerden gelen darbeleri: hazmederek gitmenin faydası, hatta imkanı olmadığını gördük. Taarruza uğradığımız yerlerde durup, ilk önce onlarla hesaplaşmayı kararlaştırdık. Bu ricatlar esnasında, kit'asını kaybeden veya dermansızlığından geride kalan münferit askerlerin halktan gördükleri muameleler yürekler acısındır. Yorgun düşmüş askerimizi, 30 Eylül 1918 gecesi Şam'dan geçirip, kuzeyine çıkarmak hareketine başladık. Emirler'in ve birliklerin tertibinin sık sık değiştirilmesinin sebebi; cephenin bir türlü kurulamaması, düşmanın serbestçe ve halk isyanı halinde Şam'ı adeta işgal etmiş olmasıdır."* Selek,İsmet İnönü, Hatıralar, c.1, ss. 132-133.

⁶⁵⁶ Sanders, a.g.e.,s.338.

⁶⁵⁷ Yıldırım Ordular Grubu Karargahı, 20 Eylül 1918'de Nasıra'da baskına uğradığından, Şam'a intikal etmişti. Şam'da Araplar isyan halinde olduğundan, 22 Eylül 1918'de, daha kuzeye çekilmek zorunda kalmıştı. Şam'da kalan Osmanlı askerleriyse, asi

Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby'in komuta yerinde,29 Eylül 1918'de Faysal'ın Arap Ordusunun Şam'ı işgal edecek tek müttefik birliği olması kararlaştırılmıştı. Bu önlem,düşman bir Müslüman kentinin Hıristiyan kuvvetlerinin işgaline karşı direnme olasılığından alınmıştı.⁶⁵⁸ Şam Valisi ve birliklerimiz,30 eylül 1918 günü öyleden sonra Şam'ı boşaltarak,Halep istikametinde intikale başlamışlardı.Araplar ve İngilizler, 30 Eylül-1 Ekim 1918'de, Şam'ı ele geçirmişlerdi.⁶⁵⁹ Bir müfrezeyle Sasa yöresinin savunmasıyla görevli bulunan Arap Suriye asıllı Rıkabizade Ali Rıza Paşa düşman tarafına katılmıştır.⁶⁶⁰

---

yerliler tarafından kahpece ve vahşice şehit edilmişlerdi. Sertoğlu,a.g.e.,c.IV, s.3577. İsmet İnönü hatıralarında, Şam'ın içinden geri çekilişi esnasında halktan gördükleri düşmanca davranışları şöyle yazmıştır: "3.Kolordu bir defa daha arkası kesilmiş, hem bu sefer düşmanlık galeyanı ve taşkın tecavüzler sarhoşluğu içinde bulunan bir halk tarafından yolumuz kesilmiş bulunuyordu. Şam'ın gece gördüğüm güney kısmı hesapsız bahçelerin hendekleri ve çitleriyle dehşetli bir engel tarlasına benziyordu. Tel örgü engelleri, bizim içinde bulunduğumuz vaziyete nispetle, hafif ve kolay tabiatla sayılırdı. Bu engel tarlasından yol açarak ve yol yaparak Şam'ın kenarından kuzeyine çıkmaya başladık. Askeri hayatımda bir de burada, Şam bahçelerinden ateş içinde geçerken, herkesin yorgunluktan bitkin ve ümitsiz olduğu bir manzara karşısında bulunuyordum. Bir dereceye kadar genişçe bir sahaya vardığımız zaman durdum, kumandanları, yakınımda bulunan subayları ve askeri etrafımda topladım. İçinde bulunduğumuz vaziyetten şerefimizle, selametle çıkmanın mümkün olduğunu, ancak bu neticenin kolordu kumandanı olarak benim tertibimle elde edilebileceğini anlattım. Sözlerim iyi tesir etti. Ufak bir dinlenmeden sonra yeni bir şevkle Şam'ı geçmeye başladık. Gün doğarken Şam'ın doğusundan kuzeyine çıkmış bulunuyorduk. Sonradan öğrendiğimize göre Şam, aynı gün batıdan ve içerden işgal edilmiş ve Arap istiklali ilan olunmuştur." Selek,İsmet İnönü, Hatıralar, c.I,s.134.

⁶⁵⁸ David Fromkin'e göre: "...Allenby'in baş siyasi subayı General Gilbert Clayton'un Dışişlerine gönderdiği bir rapordan,Şam'ı Avustralyalılar işgal ettiği taktirde,kentte huzursuzluk çıkacağına inandığı anlaşılmaktadır. Şamlıların bunu, İngiltere'nin kenti Fransızlar'a bırakacağına işaretleri olarak göreceklere tahmin edilmekteydi. Clayton,İngiltere'nin Fransa'yla ilişkide görünmesinin,Suriyeli Araplar'ın düşmanlığını uyandıracağını baştan beri savunmaktaydı. Clayton,daha sonra Dışişleri Bakanlığına şöyle bir rapor göndermişti: Şam'ın Şerifçiler tarafından işgal edilmesine izin vermemiz,Fransız niyetleri konusundaki kuşkuvarın bir kısmının giderilmesini sağlamıştır." Fromkin,a.g.e.,s.333.

⁶⁵⁹ Acar,a.g.e.,s.22;KaraI,a.g.e.,c.IX,s.538;Danışmend, a.g.e.,c.IV,ss.445-446;Arı, a.g.e., s.379;Sertoğlu,a.g.e.,c.VI,s.3577;Nedim,a.g.e.,s.156.;Shaw,a.g.e.,c.II,s.391; Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, c.III,s.355; Winstone, a.g.e., s.436; Lewis,Orta Doğu,Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi,s.266;Abensour,a.g.e.,s.225;Tezer,a.g.e.,s.173;Volkan,a.g.e.,s.152.İngilizler'in 5. Süvari Tugayı,493 esir ve 30 adet makineli tüfek ele geçirerek,Arap Ordusu öncüsüyle 1 Ekim günü saat 06.00'da Şam'a girmişlerdi. Şam'ın siyasi bağımsızlığı,30 Eylül 1918 günü saat 14.00'te ilan edilmişti. Türk ve Alman askerleri,üzgün şekilde şehri terk ederken,İngilizler kurtarıcı olarak karşılanmışlardı. Halk altın karşılığı bile hastalar dahil Türkler'e yiyecek vermiyorlardı. Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.105.

⁶⁶⁰ Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.459;Doğruer, a.g.e.,s.236.

İngilizler'in, 30 Eylül-1 Ekim 1918'de Şam'ı ele geçirmeleri, halkın ve Ordunun moralinin bozulmasına neden olmuş, aynı gün Padişah VI. Mehmet Vahdettin tarafından bir Hattı Hümayun yayınlanmıştır.⁶⁶¹ Padişah Vahdettin, son çare olarak, Ordunun moralini düzeltmek amacıyla, bu bildiriye yayımlanmış, ancak oldukça geç kalmıştı. Düşman Şam'ı ele geçirmiş, Halep istikametinde ilerlemeye başlamış ve Anadolu'nun yumuşak karnını iyice tehdit etmeye başlamıştı. İsmet İnönü, Suriye'nin savunmasındaki problemleri şöyle ifade etmiştir:

*"...Suriye halkının ve Arap şeyhlerinin idaresi de Türk ve Alman müttefikleri arasında zaman zaman ciddi ihtilaflara sebep olmuştur. Suriye'nin her tarafı bir asırdan beri İngilizler ve Fransızlar'la temastaydı. Şimdi muharebe esnasında düşman tahrikleri azami derecedeyken, bir de Alman müttefiklerimiz resmi vazifelerle Arap alemi içine karışmışlardı. Şeyhler ve politikacı unsurlar, tecrübeleriyle yabancı devletler mensuplarıyla temas kurmanın yöntemlerini biliyorlardı. Harp zamanı, siyasi ve iktisadi şartlar güç ve ağır olduğu için, halkın zaten komutanlar yanında her gün söyleyecek şikayetleri olmuştur. Bizim derdimiz; harbin namüsaîf cereyanı ile artan, halk ve hükümet arasındaki uzak ve soğuk münasebetlerdir. Bu münasebetler gittikçe güçleşmiştir. 1918 senesinde Suriye Arap reisleri üzerinde, bizim aleyhimize bir milli kurtuluş harbi telkinlerinin tesiri, iyice görülmeye başlanmıştı. Suriye savunmasında bu unsur, harbin son altı ayında, bizim için yıpratıcı olmuştur."*⁶⁶²

⁶⁶¹ Padişah'ın Yayımladığı Hattı Hümayun şöyledir: "Asker evlatlarını;bugün, sayıca üstün bir düşmanın taarruzuna fedakarca mukabele etmeniz gerekiyor. Bir askerinin cesaret ve sadakatının büyüklüğü ancak böyle sıkışık zamanlarda belli olur. Bu zor günlerde gösterdiğiniz yüreklilik ve dayanıklılıktan dolayı hepimize teşekkürlerimi bildiririm. İçinde bulunduğumuz zor koşullar, hiçbir şekilde cesaretinizi kırmasın, bilakis, şimdi bütün kuvvetinizle düşmana karşı koyarak memleketimizde daha fazla ilerlemesine engel olmalısınız. Ben her an sizi düşünmekte ve başarınız için dua etmekteyim. Ölüm haklıdır. Korkuyla köyünde bin defa ölmekten, mertçe savaşarak, Allah'ın takdiri anında ölmek daha kutsaldır. Bu inançla elbirliğiyle çalışınız, herhalde Tanrı'nın lütfunu kazanırsınız." Cebecioğlu,a.g.e.,s.62;Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV,ks.2,Sina Filistin Cephesi,ss.738-739; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, Türk İstiklal Harbi,c.I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı,3.b.,Ankara, Gnkur.Basımevi, 1999, s.12;Aydemir, Tek Adam, c.I, s.314.

⁶⁶² Selek,İsmet İnönü,Hatıralar,c.I,ss.125-126.General Allenby,Şam'a kadar olan Türk Ordusunun hareketini şöyle anlatmaktadır: " Eylülün 26.günü,Şam'a doğru ileri harekete geçildiği zaman,45.000 Türk ve Alman Şam'da veya Şam'a doğru çekilme halinde bulunuyordu. Bütün düşman birlikleri intizamlarını kaybetmekle beraber, kendilerine vakit kazandırıldığı taktirde ileri hareketimizi geciktirecek bir kuvvet meydana getirebilirlerdi. Fakat,4. Ordunun geri kalan kısmının imhasıyla,20.000 kişinin esir alınması,buna imkan bırakmadı. Filistin ve Suriye'deki Türk Ordularının,4.000'i silahlı olmak üzere 17.000'i bulan bakiyesi(geriye kalanı) her türlü teşkilattan,nakil vasıtalarından,hatta savunma için bile olsa,faaliyette bulunmaya elverişli her çeşit malzemedan yoksun bir insan kalabalığı halinde,kuzeye doğru kaçmaktaydı..." Selek,Anadolu İhtilali,c.I,s.27.

b. Şam'dan Halep'e

Mersinli Cemal Paşa Şam'ın savunmasını tesis edemeyince, birliklerimiz düzensiz bir şekilde Halep istikametinde çekilmeye başlamışlardır. İngilizler ve Araplar'ın kesin olarak Şam'ı işgal ettikleri 1 Ekim 1918'de;Yıldırım Ordular Grubu ve 20.Kolordu Karargahları Baalbek'te,7.Ordu Karargahı Rayak(Riyak)'ta, 4.Ordu Karargahı Şam-Rayak yolunda,3.Kolordu Karargahı ve birlikleri Eski Han'da,48.Tümense Şetvar'da bulunuyordu.⁶⁶³ 20.Kolordunun, 26 ve 53.Tümenleri Şam'dan Doma'ya çekilmeyi başarmışlardı.24.Tümen de Şam'dan Doma'ya gelmişti.48.Tümen, Doma doğusunda esir olmuş ve muharebe dışı kalmıştı. Türk birliklerinin Doma'da toplandığını gören Araplar, birliklerimizi geciktirmek ve zaman kaybettirmek için yiyecek ve diğer ikmal maddeleri getirerek kandırmaya çalışmışlardı.24.Tümen,Araplar'ın ısrarlarına rağmen Doma Köyü'nde kalmayarak, Kuteyfe istikametinde yürüyüşüne devam etmişti.26 ve 53.Tümenler köyde yemek pişirirken, İngilizler'in taarruzuna ve Doma doğusundan Araplar'ın ateşine maruz kalarak esir olmuşlardır.⁶⁶⁴

24.Tümen, muharebe ederek Han Abaş(Eski Han)'a gelmiş,Burada bulunan Alman Alayının yardımıyla Tümeni takip eden iki düşman süvari alayını geri atmıştı.26 ve 53.Tümenler de Doma Köyü'nde Araplar'a aldanarak zaman kaybetmeselerdi, düşmana esir olmayabilirdi. Doma bölgesindeki birliklerin emir ve komuta birliğinin sağlanmaması ve özellikle Araplar'ın birliklerimizi aldatmaları bu felaketin yaşanmasına neden olmuştur. 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa, Rayak'a Mustafa Kemal Paşanın yanına giderken, birlikler Doma istikametine hareket etmişlerdi.4. Ordu Komutanı ve Karargahı 30 Eylül-1 Ekim 1918 gecesini Şam-Rayak yolu üzerinde geçirmiş,Ordusunun malzemeleri ve içinde milyonlar bulunan kasası vagonlar içinde Şam İstasyonu'nda kalmıştı.⁶⁶⁵

Türk erleri, mekkareleri ve münferit araçlardan teşkil edilen yürüyüş kollarının, Berede Vadisi'nden ve Albay Von Oppen'in ileri karakolları arasından geriye çekilişi, 1 Ekim 1918 günü akşamına kadar devam etmişti.⁶⁶⁶ Bu kuvvetlerden düzenli birlikler kurma teşebbüsü, pek az yerde

⁶⁶³ Bk. EK-N: Şam'dan Halep'e Çekilme Krokisi.

⁶⁶⁴ Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.459;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V,s.106;Doğruer, a.g.e.,s.237.

⁶⁶⁵ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.106;Doğruer,a.g.e.,ss.237-238.

⁶⁶⁶ Sedat Doruer,çekilme esnasında, yolcularının çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu Halep istikametine giden bir trenin Demer yakınında makineli tüfek ateşi altında kaldığını belirttikten sonra, olayı şöyle anlatmaktadır: "...Başı bozuk,asker, memur,zabit,kadın,çocuk boğazın içinde makineli tüfek ateşi altında mahşerden (kıyamet günü ölümlerin dirilip toplanacakları yer ve zaman,çok ve büyük kalabalık,

başarıya ulaşmıştı. 2.Orduya bağlı olan, hiç muharebeye girmemiş, çoğu Arap erlerinden kurulu 43.Tümen hiçbir yerde durmamıştı. Albay Von Oppen'in yollardaki ileri müfrezelerini takviye için bu tünden gönderilen iki bölük,görev yerine gitmemiş,subaylarıyla birlikte firar etmişti. İngilizler'in 1 Ekim 1918'de Beyrut'u da işgal ettikleri haberi gelmiş, şehir, Arap Hükümeti'ne katıldığını ilan etmişti. Diğer kasabalarda aynı şekilde hareket etmeye başlamışlardı. Şerif Faysal'ın İngiliz danışmanı Albay T.E.Lawrence ve Ordu Komutanı Nuri el Sait'le⁶⁶⁷ birlikte 5.Süvari Tugayının arkasından 1 Ekim 1918'de Şam'a girmiştir.⁶⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa,1 ekim 1918'de Şam'ın kesin olarak İngilizler'in ve Arap Ordusunun eline geçmesinden sonra,Şam-Rayak(Riyak) hattında savunmanın devam edemeyeceğini değerlendirerek,birliklerine Halep istikametinde çekilme emri vermiş,Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Von Sanders'se bulunulan mevzilerde savunmaya devam edilmesini bildirmişti.⁶⁶⁹ 7.Ordu Komutanı, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı'nın verdiği emrin altına: "Gördüm. Benim emrimden başka türlü hareket etmek mümkün değildir" şeklinde not yazmıştı.⁶⁷⁰7.Ordu Komutanı, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı'nın emrine, 1 Ekim 1918'de bizzat verdiği cevaptaysa şöyle demiştir:

"Bugün, Ordu'ya verdiğim direktifin bu hal içinde uygulanmasının mümkün olmadığı bildiriliyor. Bu emrin içindekilere göre kapsamını orduların haline ve durumun bugünkü şekline yakından olan vukufum itibariyle sözle açıklayacak olursam, zatı devletleriyle tüm olarak düşünce birliğinde bulunduğumdan kesinlikle kuşku yoktur. Aslında benim emrettiğim hususlar, düşmanın baskısıyla kendiliğinden meydana

---

herkesin birbirini aradığı,telaşlı kalabalık) bir numune tahaddüs (yokken ortaya çıkmış) etmiş,yollar hendekler silahsız halkın cesetleriyle dolmuş,canını kurtarabilenler,kadın ve çocukların feryadı içinde şehir tarafına kaçarken bir kısım Araplar yağmaya koyulmuştu. Şam sokakları istiklal nümayişleri içinde çalkalanıyordu." Doğruer, a.g.e., s.225.

⁶⁶⁷ Nuri Sait,Istanbul'da Harp Okulu'nda okumuş,Osmanlı Ordusunda uzun yıllar hizmet etmiş,Albay rütbesine kadar yükselmiş,sonradan kaçarak Arap İsyanı'na katılmıştı. Karal,a.g.e.,c.IX,s.513.

⁶⁶⁸ Fromkin,a.g.e.,s.334;Sanders, a.g.e., 342.

⁶⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa Riyak'ı savunmaya çalışırken,Şam'ı savunmakla görevli Mersinli Cemal Paşanın savunma tertibi alamadığından dolayı Şam'dan ayrıldığını öğrenmiş ve artık Riyak'ta savunmanın mümkün olamayacağını, bu bölgede daha fazla kalmasının birliklerinin imhasıyla sonuçlanabileceğini değerlendirerek: "...Şam'da bulunan bütün kuvvetler benim orada bıraktığım İsmet Beyin emri altında,Riyak havalisindeki birlikler Ali Fuat Paşanın kumandası altında şimale (kuzey yönüne) hareket edeceklerdir." emrini vermişti. Mareşal Liman Von Sanders'se:"...7.Ordu Komutanı'nın vazifesinin, cenubdan (güneyden) gelen kıt'aatı (birlikleri) kendi bulunduğu hatta tutmak olduğunu" bildirmişti. Doğruer,a.g.e.,ss.244-245.

⁶⁷⁰ Selek, Anadolu İhtilali,c.I,s.29;Bayur,Türk İnkılabı Tarihi,c.III,Ks.3,s.461.

gelecektir. Yeter ki, bu takdirde kıt'a komutanları yapacaklarını daha şimdiden bilsinler. Her halde verdiğim emirle bana yüklenen görev, güneyden gelen kıt'aları kendi savunma hattında tutmaktan ibarettir ki, bu da yerine getirilecektir. Ancak, güneyden kıt'a halinde hiçbir birlik gelmekte değildir. Panik halinde gelenlerince, durdurulup düzene sokulması ve muharebe hattına gönderilmesi düşmanla temasın kesilmesi ve geri çekilmekle mümkün olacaktır. Emrimde bildirdiğim surette hareket edilmediği takdirde, bundan sonra Orduya bir şekil dahi vermeye imkan kalmayacağını büyük bir itaatle arz ederim.”⁶⁷¹

Mustafa Kemal Paşa, 2-3 Ekim 1918 gecesini Baalbek'te geçirmiş, 3 Ekim 1918'de Mareşal Liman Von Sanders'le buluşarak, durum değerlendirmesi yapmış ve düşüncesini: “Elde kalan 7.Ordu bir enkazdan ibarettir. Bunlar,Halep'te Suriye'nin kuzeyinde toplanmalı, bundan sonra yeni bir karar alınmalıdır”şeklinde ifade etmiş,Mareşal Liman Von Sanders:”Karar budur, fakat ben nihayet bir yabancıyım, bu kararı veremem. Bunu ancak, bu yurdun sahipleri verebilir”cevabını vermiş, Mustafa Kemal Paşa, bunun üzerine:“O halde, karar uygulanacaktır” demiştir. Mareşal Liman Von Sanders: “Yalnız ricam Kurmay Başkanı'nı da ikna eder misiniz?” sözleriyle, Mustafa Kemal Paşanın düşüncelerini uygun görmüştür.⁶⁷²Yıldırım Ordular Grubu Kurmay Başkanı Kazım Paşa (Diyarbakırlı) o sırada hasta olduğundan,Liman Paşayla Mustafa Kemal Paşa, Kazım Paşayı ziyarete gitmişler ve Mustafa Kemal Paşa, ziyaret esnasında Kazım Paşayı da ikna etmiştir. Mareşal Liman Von Sanders, bunun üzerine,3 Ekim 1918'de Mustafa Kemal Paşaya: “7.Ordu, Halep güneyindeki Tammun'a gidecektir.3 ve 20.Kolordular da buraya gönderileceklerdir. Alman Asya Kolu, trenle Humus üzerinden kuzeye yollanacak ve 7.Ordu emrine girecektir.4.Ordu,146.Alman Alayıyla Humus güneyinde kalacaktır. Her iki Ordu, kendilerine ayrılan yerlerde gereken teşkilat ve yeniden düzenlenmeleri yapacak ve birlikleri kadro mevcuduna çıkaracaktır...” emrini vermiştir.⁶⁷³

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Von Sanders birliklere Halep güneyine çekilme emrini verdiği 3 Ekim 1918'de, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, törenle Şam'a girme hazırlığı yapıyordu. Lawrence, 3 Ekim 1918 sabahı Faysal ve Ordusunun gelmekte olduklarını

⁶⁷¹ a.g.a.,Kls.3705,Dos.28,Fih.22-2;22-3.

⁶⁷² Özçelik,a.g.e.,s.144; Karal,a.g.e.,c.IX,s.539; Volkan,a.g.e.,s.152; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III,Ks.3,s.462;Vakit,a.g.e.,s.373;Atay, *Atatürk'ün Anıları*, ss.78-79;Doğruer, a.g.e., ss. 249-250; Armstrong, a.g.e.,ss.74-75; Selek, *Anadolu İhtilali*,c.I,s.29.

⁶⁷³ Aydemir,*Tek Adam*,c.I,s.300;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s. 109; Doğruer,a.g.e.,s.250;Sanders,a.g.e.,s.344.Mustafa Kemal Paşa Mareşal Liman Von Sanders'in çekilme emrini aldıktan sonra, 7.Orduya Halep güneyinde toplanması ve savunmaya devam etmesi emrini vermiştir. Özçelik,a.g.e.,s.115.

bildirmiş ve Şam'a girişlerinde bir zafer töreni düzenlemek için General Chauvel'den izin istemişti. General Chauvel hatıralarında: "*Faysal'ın Şam'ın fethiyle pek ilgisi olmadığı için, önerilen zafer girişi pek hoşuma gitmemişti. Ancak, bunun bir zararı olmayacağını düşünerek gerekli izni verdim.*" demiştir. ⁶⁷⁴ General Allenby da aynı gün Şam'a gelmiş, T.E. Lawrence'le Faysal'ı kalmakta olduğu Viktoria Oteli'ne toplantıya çağırmış ve bu nedenle karşılama töreni yapılamamıştır. ⁶⁷⁵

Mareşal Liman Von Sanders, 5 Ekim 1918'de Humus'tan hareket ederek, 6 Ekim 1918'de Halep'e ulaşmıştır. ⁶⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa, 5 Ekim 1918'de Halep'e gelmiş, ⁶⁷⁷ 7 Ekim 1918'de İstanbul'daki bir arkadaşına barıştan başka yapılacak bir şey kalmadığını bildirmiştir. ⁶⁷⁸ Mustafa Kemal

⁶⁷⁴ Fromkin a.g.e., s.335.

⁶⁷⁵ a.g.e., s.336. General Allenby bu toplantıda, Sykes-Picot Antlaşmasına göre, Suriye'nin Fransa'nın rehberliği ve mali desteği altında (Filistin ve Lübnan hariç) Faysal'ın yönetimine verileceğini bildirmiş, Faysal Fransa'nın himayesine ve Lübnan konusuna itiraz etmiş, Lawrence'ye bu konularda hiçbir bilgisinin olmadığını söylemişti. Faysal'ın Danışmanı T.E. Lawrence daha sonra "Seven Pillars of Wisdom" adlı eserinde şöyle yazmıştır: " Bereket versin ki, ben böyle bir antlaşmanın bulunduğunu çok önceden Faysal'a bildirmiştim ve onu şuna inandırmıştım ki, antlaşmanın hükümlerinden sıyrılmanın en iyi yolu, İngilizler'e tesirli bir yardımda bulunmaktır. Bu yapılırsa, onlar antlaşmayı uygulamak için bir bağlaşığı silahla yok etmekten utanacaklardır..." Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.441

⁶⁷⁶ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.109.

⁶⁷⁷ Çankaya, a.g.e., s.22.

⁶⁷⁸ Mustafa Kemal Paşa telgrafında şöyle yazmıştır: "Eylülün 19. gecesi, düşman (İngilizler) evvela 7. Orduya taarruz etmeye başladı. Düşmanın iki taarruzunu durdurdum. 19 sabahı batı tarafımızda bulunan 8.Ordu kısa bir düşman taarruzu karşısında birkaç saat zarfında dağıldı...Gerek İngiliz takip kıt'alarıyla gerek Şerif kıt'alarıyla (Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e bağlı isyancı Arap birlikleri) muharebe ede ede Şam'a kadar gittim. Orada Liman Paşanın emriyle Şam'ın muhafazası için maatteessüf (eseffe, yazık ki) Cemal Paşanın emri altına terkle kendim de Riyak cephesini tutmak ve orada elde edeceğim kuvvetleri düzenlemekle görevlendirildim. Cemal Paşa (Mersinli) dahi, Şam'ı Rabu Boğazı'na kadar geldiğinden bihaber kaldığı düşmanın az kuvveti karşısında kendi ordusuyla beraber benim ordumu da terk ederek yalnız başına Riyak'a geldi. Ben bundan sonra Riyak'ta teşkil ettiğim kuvvetleri kuzeye doğru hareketlendirerek Şam'da kalan kuvvetlerin dahi İsmet Beyin (İsmet İnönü'nün) kumandası altında olarak kuzeye hareketini emretmek için vasıta buldum. Şimdi üç günden beridir orduyu yeniden Halep'in güneyinde toplamakla meşgulüm. Düşmanın bilinen üstünlüğü karşısında ve bizim ordu adı altında beş-altışar bin neferimizin geri çekilmesi tabiydi. Fakat, bu geri çekilme daima bir şekil muhafaza edilerek icra edilebiliyordu. Enver Paşa gibi bir ahmak genel hareket müdürü olmasaydı ve burada beş-on bin kişilik bir askeri heyetin başında ilk top sedasında (yankısında) ordusunu bırakıp kaçan ve şahsını kurtarmak için şaşkın tavuk gibi öteye-beriyeye iltica eden kumandan (Cevat Paşa) bulunmasaydı, hiçbir askeri durumu takdir edemeyen bir 4.Ordu Kumandanı (Mersinli Cemal Paşa) bulunmasaydı. Ve bunların başında muharebenin ilk gününden itibaren hiçbir tesir ve nüfuza kalmayan bir grup karargahı olmasaydı... Bu andan sonra, artık barıştan başka yapılacak bir şey

Paşa,Halep savunmasını düzenlerken ve barış yapmaktan başka çare kalmadığını düşünürken,İstanbul Hükümeti içinde fikir ayrılıkları başlamıştı.Enver Paşa harbe devam etmek istiyordu. Ancak,Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918'de Birinci Dünya Harbi'nden çekilmesi,Almanya,Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan'ın sosyal,ekonomik ve askeri güçlerinin tükenmesi İttifak Devletleri'nin savaşa devam etmelerine imkan vermiyordu. Talat Paşa Kabinesi,8 Ekim 1918'de istifa ederek,İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarını sona erdirmişti. Son günlerde Enver Paşayla Mustafa Kemal Paşa arasında,kendiliğinden oluşan bir fikir birliği meydana gelmişti. Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının başına getirilmesini 'çok samimi bir lisanla' istemişti. Enver Paşa,Barış şartları belli olmadan Talat Paşanın istifasını uygun görmeyerek:" O halde,kuvvetli bir kabine lazımdır. Orduyu Mustafa Kemal Paşadan başkası idare edemez!" demiştir.⁶⁷⁹

Düşmanın Deniz Kuvvetlerinin de etkisiyle Akdeniz kıyısındaki Suriye şehirlerinin arka arkaya Arap Hükümeti'ne katılması ve birliklerimizin gerilerinde Bedeviler tarafından yapılan düşmanca hareketler sürmekteydi. Ayrıca,şerif Faysal'ın 20.000 kişilik bir Arap Ordusuyla Şam'dan Halep istikametine hareket etmek üzere olduğu haberleri gelmişti.⁶⁸⁰146.Alman Alayının,Osmaniye'de konuşlu bulunan 15.Kolordu emrine verilmesi ve Toprakkale'de trenden indirilmesi kararlaştırılmıştı.4.Ordu Karargahı 13 Ekim 1918'de lağvedilmişti.⁶⁸¹Baş Komutan Vekilliği görevinden alındıktan sonra,Başkomutanlık Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi(Genelkurmay Başkanı) olan Enver Paşa, 13 Ekim 1918'de,Osmanlı İmparatorluğu'nun mütareke isteğiyle ilgili ordu komutanlıklarına bilgi vermiştir.⁶⁸²

---

kalmamıştır." Murat Bardakçı, "Mustafa Kemal'in Kaleminden: Orta Doğu'yu nasıl kaybettik?" *Hürriyet*, 12 Ocak 2003, s.18.

⁶⁷⁹ Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,ss.478-479.

⁶⁸⁰ Sanders, a.g.e.,s.347.

⁶⁸¹ Nedim, a.g.e., s.159; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V,s.110. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı, 26 Eylül 1918'de 8.Orduyu,13 Ekim 1918'de 4.Orduyu lağvetmişti. 7. Ordu, 3 ve 20. Kolorduların Karargahları,1,11 ve 24.Tümenler, Süvari Grubunun bir kısmı,146. Alman Alayı ve Alman Asya Kolunun bir kısmıyla düşmana esir olan birliklerden kurtulan askerler Halep'e gelmişlerdi. a.g.e.,s.,107.

⁶⁸² Genelkurmay Başkanı Enver Paşa 13 Ekim 1918'de ordu komutanlıklarına gönderdiği yazıda şöyle demişti: "Devletimizin ve Avusturya-Macaristan'ın da muvaffakiyetiyle Almanya Hükümeti, düşman devletlere Amerika Cumhuriyeti'nin ilan ettiği bilinen 14 maddeye dayanarak bir mütareke imzalanmasını ve bunu izleyerek barış görüşmelerine girişmeyi teklif etmiştir. Wilson mütareke için, Almanya ve Avusturyalıların işgal ettikleri toprakların tahliyesinin kabul edilmesini şart koşmuştu. Almanya ve Avusturya-Macaristan, mütareke görüşmeleri için, yapılacak müşterek toplantıdan sonra, işgal edilen arazinin tahliyesini de kabul etmişlerdir. Bu konuda, düşmanın cevabı henüz belli olmamıştır. Ordu, dört seneden beri vahim çemberler içinde ve ancak düşmanın kuvvetli ve adet üstünlüğü karşısında arazimizin bazı kısımlarını terke mecbur olduktan sonra, mütarekenin imzasına kadar, vatanın bir

Enver Paşa,ordulara mücadeleye devam etmeleri mesajını verirken, Sadrazam Talat Paşa Padişah Vahdettin'in isteği üzerine ,aynı gün 13 Ekim 1918'de istifa etmiş ve görevini teslim etmek için hazırlık yapmaya başlamıştı.⁶⁸³Osmanlı Devleti'nin Yönetim Kadrosu,Birinci Dünya Harbi'nin başarısızlığının sıkıntısını yaşarken,Halep'te Albay İsmet'in, (Albay İsmet Şam'da hastalanmış ve tedavi için İstanbul'a gönderilmişti.)3. Kolordusuna bağlı 1 ve 11.Tümenleri yeniden teşkilatlandırılan Mustafa Kemal Paşa, bu işte hayli ilerlemişti. Halep'in güneyinde bulunan bu tümenlerin her birinin mevcudu, 5500'e kadar ulaşmıştı. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Von Sanders tarafından,Karargahı Hama'da bulunan 4.Ordu lağvedilerek Halep istikametinde çekilen birlikleri Mustafa Kemal Paşanın emrine verilmişti.⁶⁸⁴ Mustafa Kemal Paşa Halep'i savunmak için, hazırlık yapmaya başlamıştı. İngilizler'in 30 Eylül-1 Ekim 1918'de Şam'ı ele geçirerek,Halep istikametinde ilerlemeye devam etmeleri ve Anadolu'nun yumuşak karnını güneyden tehdit etmeye başlamaları,hükümet krizine neden olmuş,İttihat ve Terakki Partisi'nin Meclisteki çoğunluğuna rağmen, Talat, Enver ve Cemal Paşalar iktidardan uzaklaştırılmışlardı. Padişah VI.Mehmet Vahdettin Sadrazamlığa Tevfik Paşayı getirmek istemiş, ancak Tevfik Paşanın kabineyi kuramaması üzerine, Ahmet İzzet Paşa, 14 Ekim 1918'de mareşal rütbesine yükseltilerek, Harbiye Nezareti de uhdesinde olmak üzere Sadrazamlığa getirilmişti.⁶⁸⁵ Osmanlı Meclis-i Mebusanı, 10 çekimser oya karşı 121 oyla Mareşal Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'ne güven oyu vererek iktidara getirmiştir.⁶⁸⁶

---

karış toprağını bile düşmana bırakmamak için, ordunun son derece fedakarlık göstermesi şeref ve namus borcudur.” Gnkur. ATASE Bşk.lığı,Türk İstiklal Harbi,c.I, s.30;Aydemir,Tek Adam,c.I,s.314;Cebecioğlu,a.g.e.,s.67.

⁶⁸³ Fromkin,a.g.e.,s.367.Padişah VI.Mehmet Vahdettin,Sadrazam Talat Paşayı, Yıldız Sarayı'na çağırarak: “...İlk tedbir istifa etmeniz,ve son yılların yükünü,sorumluluklarını omuzlarında taşımamış şahsiyetlerden kurulu tarafsız bir kabinenin iş başına gelmesi zarurettir ” demiş,Talat Paşaysa: “Bizler,yaptıklarımızın hesabını her an tarihe ve millete karşı vermeye hazırız...Eğer,kusurlarımız ve hatalarımız hayatımızla ödenecek kadar ağır da olsa, buna tereddütsüz razıyız...” cevabını vermiştir. Çetiner,a.g.e.,s.19.

⁶⁸⁴ Armstrong,a.g.e.,s.75;Sanders, a.g.e.,s.348.

⁶⁸⁵ Nedim,a.g.e.,s.160;Belen,Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi,c.V,s.208.Talat Paşa,13 Ekim 1918'de Padişah Vahdettin'le görüştüktan sonra Sadaret mührünü kendisine teslim etmiştir. Ahmet İzzet Paşa,ertesi günü 14 Ekim 1918'de,Harbiye Nezaretini de üzerine alarak,müşir rütbesiyle yeni kabineyi kurmuştur. İttihat ve Terakki Partisi'nin istediği şekilde,Fethi,Rauf ve Cavit Beyler de yeni kabinede görev almışlardır. Çetiner,a.g.e.,s.21.

⁶⁸⁶ Ahmet İzzet Paşa, 19 Ekim 1918'de Mecliste Hükümet Programı'nı okumuş ve şu noktalar üzerinde durmuştu:“İçte ve dışta düzenin ve barışın sağlanması gereklidir. Sekiz yıldan beri iç ve dış karışıklıklardan sarsılan vatanın artık sükunete ve özellikle elim(çok acıklı) yokluklara katlanan ulusumuzun dinlenmeye ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı sağlamak birinci görevimizdir. Wilson Prensipleri'ne uygun bir barışı memnuniyetle kabul edeceğiz. Arap vilayetleri işini, Hilafet ve Saltanat'a bağlılıkları baki (sürekli olarak) kalmak şartıyla, bir muhtariyet vermek suretiyle, çözmeye çalışacağız.” Selek,Anadolu İhtilali,c.I,s.37. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti şu bakanlardan meydana

Ahmet İzzet Paşanın Hükümet programının en önemli tarafı, Wilson Prensipleri'nin 12. maddesine göre:“Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkler'in oturdukları bölgelerin bağımsızlığının sağlanması. Türk egemenliği altında bulunan diğer uluslara da özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsatın sağlanması. Boğazlar'ın uluslar arası garanti altında bütün devletlerin tecim (ticaret) gemilerine açılması” prensibini kabul etmiş olmasıydı. Osmanlı İmparatorluğu böylece,Filistin Cephesi'nde Araplar'ı,Yahudiler'i ve Ermeniler'i tekrar kazanmak amacıyla, Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkanları verilmesi prensibini ve özellikle de Arap Milliyetçiliğini resmen kabul etmiş oluyordu.⁶⁸⁷

Osmanlı Devleti'nde Hükümet değişikliği yapılırken,Halep istikametinde ilerleyen İngiliz birlikleri henüz Hama'nın güneyinde bulunduğundan, Mustafa Kemal Paşa savunma hazırlıklarını düşman baskısı olmadan daha uygun koşullarda yapabiliyordu. Düşmanın İskenderun'a icra edebileceği bir çıkarma hareketına karşı 24. Tümenin kullanılması planlanmıştı.⁶⁸⁸ 7.Ordu,20 Ekim 1918'de 1, 11 ve 24.Tümenlerle, bir müfreze halindeki üç taburlu 43.Tümenden kurulmuştu.1 ve 11.Tümenler, 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşanın,24 ve 43.Tümenlerse,Albay İsmet'in yerine atanan 3.Kolordu Komutanı Albay Selahattin'in emrinde görevlendirilmişlerdir.8.Ordu Komutanı Cevat Paşa ve 4. Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa orduları imha ve esir edildikleri için görevlerinden alınmışlar ve Filistin Cephesi'nin sorumluluğu 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşaya verilmişti.⁶⁸⁹

Araplar,şimdi de Halep'e dolmuşlardı. Ortada ciddi bir kargaşalık olmadığı halde, gece ve gündüz her yerde silah sesleri duyuluyordu. İngilizler,Arap kuvvetleriyle Halep istikametinde ilerlemeye başlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa,Halep savunmasının güçlendirilmesi için,düşmanla temas halinde bulunan artçı birliklerimizle oyalama muharebeleri yaparak, zaman kazanmaya çalışıyordu.⁶⁹⁰İngilizler,uzun süreden beri ara verdikleri hava faaliyetini 23 Ekim 1918'den itibaren artırmışlar,düşman uçakları Halep'teki Bağdat İstasyonu'na ve Sebil bölgesine 40 kadar bomba atılmışlardı. Bir İngiliz yüzbaşı,23 Ekim 1918'de görüşmek isteğiyle 1. Tümenin emniyet postasına gelerek, 5.İngiliz Süvari Tümen Komutanı

---

gelmişti:Şeyh-ül-İslâm Dağıstanlı Ömer Hulusi Efendi, Adliye Nazırı Hayri Efendi, Şura-ı Devlet Reisi Reşit Akif Paşa, Hariciye Nazırı Nabi Bey, Dahiliye Nazırı Fethi Bey, Bahriye Nazırı Rauf Bey, Maliye Nazırı Cavit Bey, Evkaf Nazırı Abdurrahman Şeref Bey, Marif Nazırı Seyyit Bey, Nafia Nazırı Ziya Paşa ve İaşe Nazırı Celal Muhtar Bey.Tansel, a.g.e., ss.23-24.

⁶⁸⁷ Üçok,a.g.e.,s.313-314.

⁶⁸⁸ Doğruer,a.g.e.,s.258.

⁶⁸⁹ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.110.

⁶⁹⁰ Sanders, a.g.e.,s.350.

Tümgeneral Macandrev imzalı bir mektup getirmişti. Tümgeneral Macandrev,mektubunda Türk birliklerinin teslim olması şartlarını yazmıştı. Mustafa Kemal Paşa:“Ordu Komutanı, buna cevap vermeye gerek görmemiştir”cevabının verilerek,İngiliz yüzbaşısının emniyet hatlarının dışına çıkartılmasını bildirmiştir.⁶⁹¹Mustafa Kemal Paşa, 24 Ekim 1918’de verdiği emirde: “20.Kolorduya Halep’in güneybatısı,güney ve güneydoğusundan gelen yolları örterek düşmanın durdurulması, 3. Kolorduya da Katma’daki 24.Tümeniyle 20. Kolordunun Katma istikametindeki çekilme yolunun emniyete alınması, bu maksadın yerine getirilmesi için gerekirse taarruz etmesi”görevini vermişti.⁶⁹²Arap halkının Halep şehrindeki taşkınlıkları artmış ve Yıldırım Ordular Grubu Karargahı, Adana’ya hareket etmişti.⁶⁹³ Arap Bedeviler’in Halep’teki sayılarının ve taşkınlıklarının çok fazla artması üzerine,24 Ekim 1918’de şehirde sıkıyönetim ilan edilmişti.⁶⁹⁴Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders,24 Ekim 1918’de Adana’ya intikal ettikten sonra,alınacak savunma tedbirleriyle ilgili olarak şu emri yayımlamıştı:

“Düşmanın atlı ve zırlı otolarıyla ileri sürdüğü öncülerini karşısında 7. Ordu artçıları, Tammun-Vuzuhi hattına çekilmiştir. Düşmanın 23-24 Ekim 1918 gecesini Arsuz bölgesinde karaya çıkarma yapmak istediği keşif girişimi başarısızlığa uğratılmıştır. Düşmanın bu yakınlarda 7.Orduya karşı ciddi bir girişimi ve bunu bir çıkarmayla birleştirmesi ihtimali bulunmaktadır. Yıldırım Ordular Grubunun amacı, memleketin bir karış toprağını sebepsiz bırakmamak ve fakat üstün düşmanın ciddi girişimleri karşısında orduları kesin savunma için elverişli mevzilerde toplamaktır.2.Ordu, 15 ve 17 Ekim 1918’de verilen emirlere göre hareket edecektir...6.Ordu,müteakip hareketini 7.Orduya göre düzenleyerek, zorunluluk halinde büyük kısmıyla Mardin-Diyarbakır istikametini korumayı ve Fırat Grubunu Habur Vadisi’yle Nusaybin’e çekmeyi tasarlamıştır...2. Ordu Mersin İskelesi’ni hemen tahrip edecektir.”⁶⁹⁵

Yıldırım Ordular Grubunun,8.Ordusu 26 Eylül 1918’de,4.Ordusu 13 Ekim 1918’de lağvedilmiş, 23 Şubat 1918’de Halep’e gelerek 12 ve 15. Kolorduları emrine alan 2.Ordu, Adana bölgesine çekilmişti. Filistin Cephesi’ndeki hareketi yürüten, başlangıçta 4.Ordu, sonradan Yıldırım Ordular Grubu birliklerinin tamamı, Süveyş Kanalı’ndan Halep’e kadar

⁶⁹¹ Belen,*Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*,c.V,ss.113-114;Gnkur.ATASE Bşk.İrği,*Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.720.

⁶⁹² a.g.a.,Kls.3705,Dos.29,Fih.33-2.

⁶⁹³Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı Karargahında bulunan Almanlar’ın çoğu Pozanti’ya gönderilmiş,hastalanan Diyarbakırlı Kazım Paşanın yerine,7.Ordu Kurmay Başkanı Albay Sedat(Doğruer) atanmıştı. Belen,*Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*, c.V,s.113.

⁶⁹⁴ Sanders, a.g.e.,s.351.

⁶⁹⁵ a.g.a.,Kls.3705,Dos.29,Fih.34 ; 34-1.

cereyan eden muharebelerde imha veya esir olmuşlardı. Yıldırım Ordular Grubunun, 24 Ekim 1918 tarihinde Suriye topraklarında karargahı Halep'te bulunan sadece 7.Ordu Komutanlığı kalmıştı. Mustafa Kemal Paşa,15 Temmuz 1917'de İstanbul'da faaliyete geçirdiği 7. Orduyu,Filistin Cephesi'ne intikal ettirmiş, Mareşal Falkenhayn'la anlaşamayarak görevden ayrılmış, yerine atanan Fevzi Paşanın hastalanması üzerine,7 Ağustos 1918'de tekrar komutayı teslim alarak, Nablus-Şam-Halep genel mihverinde çekmeyi başarmıştır. 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa (Mareşal Atatürk), 3. Kolordu Komutanı Albay İsmet (Orgeneral İnönü) ve 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa(Orgeneral Cebesoy);birliklerinin bütünlüğünü muhafaza ederek, kararlarını tavizsiz uygulamışlar ve İngilizler'e imha veya esir olmamışlardır.

Yıldırım Ordular Grubu birliklerini, İngilizler'in takip hareketından daha fazla Araplar'ın baskın ve sabotaj faaliyetleri taciz ediyordu. Çünkü, Araplar, hem ordu içinden hem de ordu dışından yıkıcı ve bölücü propaganda faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Osmanlı Ordusunda bulunan Arap askerleri,İngiliz Propagandasının da etkisiyle toplu olarak firar ediyorlar,düşman tarafına geçiyorlar veya Arap İsyanı'na katılarak kendi silah arkadaşlarına karşı savaşıyorlardı.⁶⁹⁶ Halep şehrinde sıkıyönetim ilan edilerek, üst rütbeli bir subayın vali vekili olarak atanması kararlaştırılmıştı. 20.Kolordu Halep şehrini savunurken, Halep güneyinde İngilizler'le temasta, batıdaysa Cebeli Bereket istikametinden isyan eden Araplar'la çevrilmiş durumdaydı.Ali Fuat Paşa,sonuna kadar mevzilerinde savunmayı düşünüyordu. Mustafa Kemal Paşa, üstün düşman kuvvetlerinin taarruzu halinde,20.Kolorduyu düşmana kaptırmamak için, Katma istikametinde çekmeye karar vermişti.⁶⁹⁷

Ali Fuat Paşanın 20.Kolordu birlikleri, 25 Ekim 1918'de, Halep güneyinde düşmanla ciddi muharebeler yaptılar.⁶⁹⁸ Suriyeli Araplar, Şerif Faysal Kuvvetleriyle birlikte Halep'i ele geçirmeye çalışıyorlardı. İngilizler'in

⁶⁹⁶ Mustafa Kemal Paşanın Filistin Cephesi'ndeki Emir Subayı Şükrü Tezer'e göre: " *Tarih boyunca,fedakarlık ve kahramanlıklarıyla şöhretini cihana tanıtmış olan Türk askeri,kendi köy ve kasabasını ve her şeyinden aziz bildiği çoluk ve çocuğunu Allah'a emanet edip,hudut boylarında ve hatta ecnebi ülkelerde bile,boğazı tokluğuna namus ve şerefiyle dövüşerek,memleketlerini muhafaza ve müdafaaya uğraştığı bir takım milliyeti karışık unsurlar uğruna temiz kanını dökerken,o cibiliyeti bozuk (cibiliyetsiz: soysuz,soyu bozuk) kitle mensuplarını bu millet altın ve gümüş parayla besleyip, ancak,bu sayede ve güçlkle cephede tutabiliyordu.*" Tezer,a.g.e.,s.134.Yıldırım Ordular Grubunun, 3 Eylül 1918'de 150.000 asker kaçağı bulunuyordu. Bunların tamamına yakını Arap askerlerden meydana gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918'de diğer cephelerden de firar edenlerle birlikte toplam kaçak asker mevcudu 300.000'e ulaşmıştı. a.g.a.,Kls.3921,Dos.H-52,Fih,1-38;1-39.

⁶⁹⁷ Nedim, a.g.e.,s.159.

⁶⁹⁸ Aydemir, *Tek Adam*, c.I,s.300.

Çöl Atlı Piyade Kolordusunu takviye etmek üzere güneyden kamyonlarla birlik getirdikleri anlaşılıyordu. Araplar, öğleden sonra 1.Tümen cephesine taarruz ettilerse de, birliklerimiz tarafından geri atılmışlardı.20.Kolordu, Halep şehrini güneyden İngilizler'e karşı 1.Tümen, batıdan Araplar'a karşı 11.Tümen ve ihtiyatta 43.Tümen olacak şekilde savunmak için tertiplenmişti. Yeterli birlik olmadığı için ve birazda Araplar'a güvenerek Halep şehrinin doğusunda savunma tertibi alınmamıştı. Bedeviler, 1500 kişilik bir kuvvetle öğleden sonra açık bırakılan doğu istikametinden Halep'e girerek, kaleyi ve hükümet binasını ele geçirmişlerdi. Bedeviler'in 25 Ekim 1918 günü öğleden sonra Halep şehrinin doğusundan şehre girmesi, Halep'in doğusunda bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Karargahını tehlikeli bir durumla karşı karşıya getirmişti. Çok süratle gelişen bu tehdit karşısında, Mustafa Kemal Paşanın canını kurtarması ve 7.Ordunun sevk ve idaresini yeniden tesis etmesi imkansız hale gelmişti.⁶⁹⁹Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders Nasır'a da,3.Kolordu Komutanı Albay İsmet Birüssebi'de ve Tubas'ta,20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Kudüs'te,7.Ordu komutanı Mustafa Kemal Paşaysa Nablus'ta benzer durumlarla karşılaşmışlardı.Mustafa Kemal Paşa belki de hayatının en zor anlarından birisini şimdi Halep'te yaşamaktaydı. Mustafa Kemal Paşa,Filistin Cephesi'nde Halep'te yaşadığı olaylardan sonra:"...*Bu akşam Halep ilersindeki kuvvetleri geri çekeceğim,yarın Halep'in kuzeybatısında İngilizler ve Araplar'la muharebe edeceğim...*" demiş,bu olay,Mustafa Kemal Paşanın Araplar hakkındaki duygu,tutum,düşünce ve davranışlarını çok olumsuz şekilde etkilemiştir.⁷⁰⁰

⁶⁹⁹ Genkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,ss.723-724.

⁷⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa, Halep'te yaşadığı olayı hatıra defterine şöyle yazmıştır: "...*Ertesi gün, yine rahatsız olarak Karargahımda uzanmış yatıyordum. Bir aralık Halep şehrinin içinde bir ateş koptu. Balkona çıkıp sokağa baktım, herkes heyecan içinde ve bir kalabalık otele hücum halindedir. Herkes bana doğru geliyor...durumu kavradım, kırıbacımla önce kalabalığı otele dışına çıkardım. Alt kattaki taraçaya indiğim vakit Halep Komutanı, heyecandan okuyamadığı bir raporu bana verdi. Sükunetle okudum, rapordan anlaşılıyordu ki, Halep hücumu uğramıştır. Bulduğum otelin kapısından sağa saparak yüründüğü zaman bir dört yol ağzına rastlanır, o noktaya kadar geldim, bütün yolları tutturmuştum. Düşman uçaklarından atılan bombalara, bazı damlardan atılan bombalar da ilave oluyordu. Bu beni güldürdü, çünkü ben, Halep'i korumayı düşünüyordum. Akşam vaktiydi, bulunduğum yerden ileride birçok adamların yere serildiğini görüyordum. Bunlar beni yalnız sanarak hücum eden zavallılardı. Ben Halep şehrinde tabiri caizse sokak muharebesini idare ettim. Hücum edenler, tümüyle mağlup ve perişan olarak geri atılıp takip edildiler, şehirde duruma tamamen hakim olduk ve sükunet sağlandı. Akşam yaklaşmıştı. sokak muharebesini idare ettiğim noktanın yakınında şoförüm bekliyordu. İşaret ettim, bulunduğum noktaya yanaştı, otomobile binmeden önce Halep Komutanı'na emirlerimi ve talimatımı verdim. Verdiğim talimatta, gizli olan şu nokta vardı: 'Bu akşam Halep ilersindeki kuvvetleri geri çekeceğim, yarın Halep'in kuzey batısında İngiliz ve Araplar'la muharebe edeceğim, buna göre hareketinizi düzenleyiniz!' Olaylar dilediğim gibi cereyan etti. Ertesi gün sabahleyin benim kuvvetlerimin çekildiğini sanan Arap ve İngilizler sevinçle*

Araplar, 7.Ordu Karargahının bulunduğu Merkez Komutanlığına hücum ederek, burasını da ele geçirdilerse de kısa süre sonra geri sürülmüşler ve sokak muharebeleriyle şehirden tamamen çıkarılmışlardı.⁷⁰¹ Şehir halkından bir kısım Arap da, silahlanarak Faysal'ın Bedeviler'inin yanında askerlerimize karşı çarpışmıştı. Mustafa Kemal Paşa akşama doğru Karargahını şehrin dışına ve istasyonun iki kilometre Kadar kuzeyinde bulunan tepeye almış ve Halep şehrini boşaltmıştır.⁷⁰²

c. Halep'in Kuzeyine

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın emrindeki Arap Ordusu,25 Ekim 1918'de Suriyeliler'in coşkun tezahüratı altında Halep şehrine girmiştir.⁷⁰³İngilizler'in 5.Süvari Tümenin 15.Süvari Tugayı Halep'in batısındaki sırtlardan Selimiye-İskenderun yolu doğusu-Haritan istikametinde ilerlemeye başlamıştı. Türkler bu sıratları daha önce terk ederek,geri çekilmişlerdi. İngilizler,birliklerimiz tarafından Halep'in boşaltıldığını Araplar'dan verilen haberlerden öğrenmişlerdi.⁷⁰⁴ 7.Ordu Karargahı 25-26 Ekim 1918 gecesi Katma'ya, 20. Kolorduysa aynı gece Kefr Yasin-Hefan hattına çekilmişti.⁷⁰⁵20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Cebeli Şeyh Bereket kesiminde toplanan Araplar'ın, yeni mevziin batı yanını tehdit etmeleri üzerine, 24.Tümenden birlik gönderilmesini istemiş, ancak bu teklif 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa tarafından uygun

---

ilerlemeye başladılar, tarafımızdan alınmış olan tertiplerle mağlup ve perişan oldular. İşte orada bu zafer sonucu bir savunma hattı saptayıp sınırını belirttim ve kuvvetlerime emir verdim ki, düşman bu hattın ilerisine geçmeyecektir, nitekim geçememiştir. Gerek Erzurum Kongresi'nde, gerek Sivas Kongresi'nde,Türkiye'nin milli sınırlarını saptamak için bir medeni ıstılaha(herhangi bir bilim dalına ait bir kavramı anlatan kelime) dayanmak gerektiği vakit ben, Türk süngülerinin işaret ettiği bu hattı esas kabul ettim. Bilirsiniz, Milli Misak-ı en nihayet Ankara'da saptamıştım. Sorunun yabancısı olan birtakım kişiler, bunda amil olmak istediler ve milli sınır söz konusu olduğu zaman gerçeği bilmedikleri için türlü türlü kanılara kapıldılar. İtiraf edeyim ki, ben de milli sınırı biraz Wilson Prensipleri'nin insancıl amaçlarına göre ifadeye çalıştım. Hemen açıklayayım, o insancıl prensiplere dayandığımdandır ki, Türk süngülerinin savunup saptadığı sınırları savunmuşumdur. Zavallı Wilson anlamadı ki süngü, kuvvet, şeref ve haysiyetin savunmadığı hatlar, başka hiçbir prensiple savunulamaz." Atay, Atatürk'ün Anıları,ss.80-83; Doğruer,a.g.e.,ss.266-268; Aydemir,Tek Adam, c.I,s.301; Selek, Anadolu İhtilali,c.I,s.30;Vakit,a.g.e.,ss.374-376.

⁷⁰¹ Kutay, a.g.e.,s.247.

⁷⁰² Özçelik,a.g.e.,s.119; Cebecioğlu,a.g.e.,s.56; Sanders, a.g.e.,s.352; Armstrong, a.g.e., ss.75-76; Danişmend, a.g.e.,c.IV,ss.449-450;Arı,a.g.e.,s.391.

⁷⁰³ Nedim,a.g.e.,s.159.

⁷⁰⁴ Gnkur.ATASE Bşk.İlği,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*,s.726.

⁷⁰⁵ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,ss.114-115.Mustafa Kemal Paşa, 26-28 Ekim 1918'de Katma'da bulunduğu sırada,ailesini görmek üzere, Antep'e gidecek olan Ali Cenani Beye: " Teşkilat yapın, milli bir kuvvet meydana getirin,kendinizi savunun,ben istediğiniz silahı veririm" demiştir. Cebecioğlu,a.g.e.,s. 180.

görülmeyerek, kolordunun Katma güneyindeki Tenib-Tatmaraş-Marazgan hattına çekilmesi bildirilmişti.⁷⁰⁶ Ali Fuat Paşanın 20.Kolordusunun Tenib-Tatmaraş-Marazgan hattına çekilmesini müteakip,24.Tümenin Raco civarına alınması düşünülmüştü. Mareşal Liman Von Sanders Raco civarında kuvvetli bir ihtiyat bulundurulmasını istemişti. 43. Tümenin, 20. Kolordunun doğu yanını ve Kilis istikametini savunması planlanmıştı. 20. Kolordu, 26 Ekim 1918 sabahı yeni mevziine hareket etmeden önce Bedeviler Sebil'de bulunan Mürettep Süvari Alayına hücum etmişler, İngilizler 26 Ekim 1918 günü saat 10.40'da Hava Kuvvetlerinin de desteğinde Halep-Katma yolunun iki tarafından taarruza başlamışlar, 7. Ordu Komutanlığınca, İngilizler ve Bedeviler durdurulmuşlardı.⁷⁰⁷ Düşman bir alay kadar süvari birliğiyle 26 Ekim 1918 günü saat 11.00'de Helan Köyü'nün iki tarafından ilerlemiş ve üç süvari alayıyla Halep-Katma yolunun iki yanında mevzii almış bulunan 111 ve 109.Piyade Alaylarının ara hattı üzerinden tekrar taarruza başlamıştı. General Allenby,1.Tümenin cephede bulunan alaylarının ara hattı üzerinden cephesini yarmak istemişti. İngilizler, Filistin Cephesi'nde cereyan eden muharebelerde, Yıldırım Ordular Grubunun, ordularının, kolordularının, tümenlerinin ve alaylarının cephelerini hep ara hatları üzerinden yarmayı başarmışlardı. Bu durum, İngilizler'in,sahip oldukları haber toplama vasıtalarının güvenilirliğini ve haberlerinin doğruluğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. İngilizler, Türkler'e göre daha isabetli istihbarat üretmiş, geleceğe yönelik tahmin ve değerlendirme yaparak, uygun hareket tarzları seçmişlerdir.⁷⁰⁸ 7.Ordu Komutanlığını üstlenen ve 4.Ordunun son komutanı olan diğer Cemal Paşadan (Mersinli Cemal,Küçük Cemal)destek gören Mustafa Kemal,Allenby'ın ilerleyişine karşı son direnişi hazırlamış ve Halep'in kuzeyinde bulunan Haritan'da son çarpışma, 26 Ekim 1918'de meydana gelmiştir.⁷⁰⁹ Hintli bir esirin ifadesinden; taarruz eden İngiliz kuvvetlerinin 500'er mevcutlu iki süvari alayıyla çeşitli cins 200 otomobilden kurulu bir birlik, ölümlerinin üzerinden çıkan evraklardan da bu birliğin 15.Süvari Tümeni olduğu anlaşılmıştı.7.Ordu birliklerinin, kendilerine tahsis edilen mevzilerde, cesaret ve kahramanca savunması sayesinde, düşman büyük kayıplar vererek geri çekilmiştir.⁷¹⁰

⁷⁰⁶ Özçelik,a.g.e.,s.120;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,ss.114-115; Nedim, a.g.e.,s.159;Gnkur ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.728.

⁷⁰⁷ Tezer,a.g.e.,s.173;Kartal,a.g.e.,c.IX,s.539.

⁷⁰⁸ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV,Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*,ss.728-729.

⁷⁰⁹ Armstrong,a.g.e.,s.76;Winstone, a.g.e.,s.437;Çankaya, a.g.e., s.22;Kartal, a.g.e.,c.IX, s.539;Volkan,a.g.e.,s.153.

⁷¹⁰ Eroğlu,*Türk Devrim Tarihi*, s.82; Selek,*Anadolu İhtilali*,c.I,s.30;Armstrong, a.g.e.,s.76; Atay,*Zeytindağı*,s.109;Doğruer,a.g.e.,ss.268-269;Aydemir,*Tek Adam*, c.I,s.301; Ari, a.g.e.,s.391;Nedim,a.g.e.,ss.159-160;Çankaya,a.g.e.,s.22.

General Allenby'a göre,Halep kuzeyinde bulunan Katma'da İngiliz ve Arap Ordularını durduran ve geri atan 7.Ordunun mevcudunun, 4 ve 8.Orduların kalan personeli dahil 2.500 piyade,150 süvari ve 8 top olduğu düşünülürse,⁷¹¹Filistin Cephesi'ndeki son muharebede, birliklerimizin bu güne kadar cereyan eden muharebelerde büyük zayıflama ve muharebe gücü çok zayıflamış olmasına rağmen gösterdiği direnç,düşmanın Anadolu'yu işgal etme teşebbüs etmesi halinde Türk askerinin Anadolu'yu savunmak için,tek ferdi kalıncaya kadar mücadeleye devam edeceğinin en önemli göstergesidir.⁷¹²İngilizler'in Propagandasının etkisiyle Müslimiye'yi ele geçiren Araplar'ın Antep istikametinde ilerledikleri ve İngilizler'in de onları takip ettikleri hakkında haber alınması üzerine, Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1918 günü akşamı Kilis'e giderek, gereken teşkilatı kurmuş ve emirlerini vermiş,Antep savunmasının çekirdek birliğini oluşturmak üzere,43.Tümenden bir müfreze göndermişti.⁷¹³ Mustafa Kemal Paşanın 7. Ordusu,28 Ekim 1918'de, İskenderun güneyi-Beylan-Top Boğazı-Der el Cemal(Der Cemal)-Tel el Rifat-Ahterin ve doğuya uzanımı hattına ve Karargahı da Raco'ya intikal ettirmiş bulunuyordu⁷¹⁴ Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusu, bundan sonraki günlerde de birçok kere taarruza uğramış ve bunların hepsini geri püskürtmeyi başarmıştır.⁷¹⁵Mustafa Kemal Paşa,Halep kuzeyinde İngilizler ve Araplar'la yaptığı son muharebe ve özellikle Kilis'e giderek halkı örgütlenme faaliyetleri,Anadolu'yu savunmak için gerekirse halkın içinde olarak Milli Mücadele'yi başlatacağının en önemli emareleridir.⁷¹⁶

⁷¹¹ Selek,*Anadolu İhtilali*,c.I,ss.30-31.İngiliz Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı,226.000 İngiliz,111.800 Hintli,129.000 diğer ülkeler olmak üzere toplam 467.650 personele sahip bulunuyordu.İtilaf Devletleri'nin Filistin Cephesi'nde yapılan bu son muharebede, Türk birliklerinden, yaklaşık 200 kat daha fazla muharebe gücü üstünlüğüne sahip oldukları görülmektedir. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V,s.120.

⁷¹² 19 Eylül 1918'de başlayan Nablus Meydan Muharebesi'nden itibaren,26 Ekim 1918'de Halep kuzeyinde Katma'da yapılan son muharebeye kadar geçen ve 39 gün devam eden geri çekilme süresince,Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının,75.000 esir,360 top,800'den fazla makineli tüfek,200 kamyon,44 otomobil,89 lokomotif,468 yük ve yolcu vagonu zayıflamıştır. Selek,*Anadolu İhtilali*, c.I,s.31.

⁷¹³ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.730.

⁷¹⁴ Bk.EK-O: Mondros Mütarekesi İmzalandığı Sırada Yıldırım Ordular Grubunun Durum Krokisi. Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.204;Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.730; Cebecioğlu, a.g.e,ss.56-57;Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,s.462.

⁷¹⁵ Tuncoku,a.g.e.,s.34; Volkan,a.g.e.,s.153; Sanders,a.g.e.,s.352; Sertoğlu a.g.e.,c.VI, s. 3578;Kutay,a.g.e.,s.76;Armstrong,a.g.e.,5.b.,s.576.

⁷¹⁶ Vamık D.Volkan ve Norman Itzkowitz'e göre: " Osmanlı İmparatorluğu'nun yalnızca Suriye'yi yitirmekle kalmayıp aynı zamanda bir barış antlaşması talep etmek zorunda kalacağına farkında olan Mustafa Kemal,kafasından geçen düşünceleri Ali Fuat'a açtı, Mustafa Kemal'e göre;bu yıkıntıların arasından imparatorluğun üzerinde Türkler'in yaşadığı toprakları içine alan yeni bir ulus doğabilirdi." Volkan,a.g.e.,s.152.

Mustafa Kemal Paşanın hatıra defterinde de belirtmiş olduğu şekilde, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı anda, Mehmetçiğin süngüsünün ucunun geçtiği hat, Milli Mücadele'den sonra bu günkü güney hududumuzu çizmiş olacaktır.⁷¹⁷ Filistin Cephesi'nde Halep kuzeyinde yapılan son savunma hattının gerisindeki tepeler ve dağların Türkler'in Anavatanı Anadolu'yla Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eyaletleri arasındaki doğal sınırı oluşturduğu düşünülürse, gerçekte Mustafa Kemal Paşanın 7. Ordusunun son savaşı, Türk toprakları üzerinde yapılmıştır.⁷¹⁸

B. PROPAGANDA FAALİYETLERİ

Psikolojik Harekat; düşmanın moral gücünü zayıflatmak ve kendi gücünü artırmak için yapılan faaliyetlerin tamamını kapsamaktadır. Bir milletin milli gücü,⁷¹⁹ fiziki ve moral gücünün toplamıdır. Psikolojik Harekatın, milli güç unsurlarına bir çarpan olarak etki ettiği kanıtlanmıştır. Psikolojik Harekatın aracı propagandadır. Savaşa giren devletlerce, 1914'ten başlayarak bütün iletişim araçları kontrol altına alınmıştı. Amaç, devletin sadece maddi kaynaklarını kullanmakla kalmayıp, bütün manevi güçlerini de seferber etmektir. Böylece, çok sayıda yazar, aydın, politikacı, ve din adamı, ülkelerinin savaşa girmesini haklı gösterme gayretine düşmüşlerdir. Savaş propagandası, psikolojik savaşın kazanılmasında en önemli unsur olmuştur.⁷²⁰

1. Osmanlı Devleti'nin Propaganda Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, 1 Kasım 1914'te, fiilen Birinci Dünya Harbi'ne girdikten sonra, 14 Kasım 1914'te, Cihat ilan etmişti. Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendinin imzasını taşıyan Cihad-ı Ekber, aynı gün Fetva Emni Ali Haydar Bey tarafından Fatih Camii'nde halka okunmuştu. Cihat ve Fetva metinleri Filistin Cephesi'ne telgrafla gönderilmişti. Meclis-i Ali-i ilminin hazırladığı

⁷¹⁷ Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, ss.82-83; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.30. Prof. Dr. Ünsal Yavuz'a göre: "Bütün olumsuzluklara ve Ordusunun sağ ve sol cenahındaki kuvvetlerin dağılmasına karşın cesaretle, mahareti ve dirayeti sayesinde Ordusunun çökmesine meydan vermeden Halep'e çekilmeyi başaran Mustafa Kemal, bu çekilmeye rağmen şehrin güneyinde İngiliz kuvvetlerini de mağlup etti. Bu savaş sonucu tuttuğu hattı savunmaları için ordularına emir verdi. Halep'in kuzeyinde Antakya çevresindeki cepheyi tutan birlikler düşmanı geçirmemekte başarılı oldular. Bu hat, hemen hemen bugünkü Türkiye'nin sınırı idi." Ünsal Yavuz, *Atatürk, İmparatorluktan Milli Devlete*, Ankara, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, 1990, s.38.

⁷¹⁸ Volkan, a.g.e., s.152.

⁷¹⁹ Bir devletin milli gücü: Coğrafi, ulaştırma ve muhabere, sosyal, ekonomik, politik, askeri, ilmi ve teknolojik güç unsurlarından meydana gelmektedir. Psikolojik Harekat, milli güç unsurlarından sosyal güç kapsamında "psiko-sosyal güç" şeklinde ifade edilmektedir.

⁷²⁰ Abensour, a.g.e., s.226.

ve Şeyhülislam Hayri Efendiyle birlikte 29 din bilginin imzaladığı “Cihad-ı Ekber Beyannamesi” 14 Kasım 1914’te, Halife ve Sultan V.Mehmet Reşat tarafından, tüm Müslümanlar’a ilan edilmişti.⁷²¹ Cihad-ı Ekber’de:Cihat ilanının İslamiyet’in düşmanlarına ve Halifelik makamına saldıranlara karşı yapıldığı, Osmanlı Devleti’yle aralarındaki antlaşmalara uyan devletlere karşı barış ve dostluk politikalarının devam ettiği belirtilmişti.⁷²²Kudüs, Şam, Halep, Hama, Humus (Homs), Akka ve Trablus müftülerinin imzalarıyla yayınlanan beyannamelerde, Osmanlı Devleti ve İslamiyet’i yok etmek isteyen İtilaf Devletleri’ne ve özellikle İngiltere’ye karşı mücadele edilmesi istenmişti.⁷²³

Cihadı Mukaddes beyannameleri, Arapça’ya tercüme edilerek uçaklarla Sina-Filistin Cephesi’ne de atılmıştı.⁷²⁴ Beyannamelerde; İngiltere’nin yönetimi altında bulunan Müslüman topluluklardan (Hindistan, Mısır, Sudan vb.), bu devletlerle işbirliği içersinde olmamaları ve yardım etmemeleri istenmişti. İslamiyet’in düşmanlarına katılan, yardım eden ve Osmanlı Devleti’ne karşı savaşan Müslümanlar’ın, dünya ve ahiretlerinde (öldükten sonra gidileceğine inanılan dünya,öteki dünya)sorumlu olacakları ve cehennem ateşinde yanacakları ifade edilmişti.⁷²⁵Ancak, Cihad-ı Ekber, öncelikle Kuran-ı Kerim’le çelişki içinde olması, Hürriyet ve İtilaf Partisi’nin olumsuz faaliyetleri, İngiltere’nin propagandası ve desteğiyle Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in İsyanı sonucunda, Müslümanlar üzerinde beklenen etkiyi yaratmamıştı. Mustafa Kemal Paşa Halep’de Araplar’ı ikna ederek isyandan vazgeçirmek için bir şeyhe bin altın vermiştir.⁷²⁶Osmanlı İmparatorluğu,Cihadı Ekber’i desteklemesini ve Kanal Harekatı’na katılmasını sağlamak amacıyla,her yıl olduğu gibi,1915’te de üç katır altını(15.000 altın) Mekke’ye göndermişti. Surre Alayı,1915’ten sonra bir daha Mekke’ye gidememiştir.⁷²⁷

⁷²¹ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.2.

⁷²² a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.2.

⁷²³ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.29-3.Enver Ziya Karal’a göre:“...Fetva’nın beşinci bölümüyse Avusturya ve Almanya’yı açıkça İslam Devleti’nin yardımcısı olarak kabul ettikten başka,Müslümanlar’ın bu iki Hıristiyan devletine karşı savaşmaları halinde büyük günah işlemiş olacaklarını bile saptamaktadır. önlenmesi imkansız olan bu çelişkinin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak için,din bilginleri aracılığıyla ve en çok Arap memleketlerinde olmak üzere,bir propagandaya girişilmiş,Alman İmparatoru’nun Müslümanlığı kabul etmiş olduğu,Almanlar’ın Müslümanlığı kurtarmak için savaştıkları düşüncesi yayılmıştır.” Karal,a.g.e.,c.IX,s.402.

⁷²⁴ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.1,s.529.

⁷²⁵ a.g.e.,Kls.4384, Dos.128/71, Fih.9-5.

⁷²⁶ Atay,*Atatürk’ün Anıları*,s.81.

⁷²⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nun Surre Alayı,Padişah III.Ahmet’in döneminde (1703-1730), 1714’ten itibaren her yıl,Kurban Bayramı’nda Mekke’de olacak şekilde İstanbul’dan hareket ederdi. Öztuna,a.g.e.,s.391.Surre Emmini,altınları ve ayrıca Padişah’ın hediyelerini Mekke Şerifi’ne teslim ederdi. Aydemir,*Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa*,c.III,s.280.

Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne ait beyannamelerde; savaşa girme mecburiyetimiz olmadığı halde Enver, Talat ve Hayri gibi İttihat ve Terakki liderlerinin, Almanlar'dan aldıkları iki milyon Lira rüşvet karşılığında, Osmanlı Devleti'ni savaşa dahil ettikleri ifade edilmekteydi.⁷²⁸ Türk muhaliflerinin beyannamelerinde; İttihat ve Terakki liderleri, Yahudi dönmesi olarak lanse edilmişlerdi.⁷²⁹ Muhalifler, Osmanlı Devleti'nin ve Halifelik makamının yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu iddia etmişler ve ülkenin kurtuluşu için üç şart ileri sürmüşlerdir. Bu şartları şöyle sıralamışlardır: İttihat ve Terakki liderlerinin ortadan kaldırılması, Alman subaylarının ülkeden kovulması, İngiltere'nin himaye ve teveccühünü kazanacak yeni bir hükümet kurulmasıdır.⁷³⁰ Ayrıca, kurtuluş için Talat, Enver, Hayri, Cemal, Rahmi gibilerin öldürülmelerinin şart olduğu bir kez daha vurgulanarak, "...Müslümanlar! Vatandaşlar! Osmanlı Milleti! birkaç haydudun milletin intikamıyla parçalanacağı gün yaklaştı" ifadeleriyle halk isyana teşvik edilmişti.⁷³¹

Hürriyet ve İtilaf Partisi bildirimlerinde, Almanya'nın Türk düşmanı olduğu teması işlenmiştir. Eski Prusya Başbakanı Bismark'ın, Türkler'in menfaati için tek bir Bohemyalı askeri dahi feda etmeyeceğini belirten sözlerine de yer verilerek: "...Bugün giriştiğimiz harp, acaba vatanımızın selamet ve istiklaline matuf bir hal midir? Yoksa, bizim için bir Bohemya neferini çok gören Germen hesabına dökülen kanlar mıdır?" sorusu sorulmuştur.⁷³² Beyannamelerde: "Berlin-İstanbul-Bağdat Demiryolu Hattı'nın ülkeye zenginlik ve bolluk getireceği umulurken, beklenenlerin aksine fakirleştirdiği, İstanbul'dan Berlin'e vagonlar dolusu zahire ve erzak gönderilmeye başlandığı, Anadolu'nun hayvanlarının bedelleri ödenmeden Almanya'ya nakledildiği ve halkın açlığa terk edildiği, Almanya'dan gelecek yüz binlerce askerle Irak'tan İngilizler'in kovulmasının, Kırım'ın, Sudan'ın ve Mısır'ın ele geçirilmesinin umulduğu, ancak, Almanlar'ın tek bir asker dahi göndermedikleri, sadece Mısır Seferi(Kanal Harekatı) için, birkaç bin sıcağın koruyucu gözlük verdikleri" belirtilmiştir.⁷³³

Hürriyet ve İtilaf Partisi bildirimlerinin halkta, orduda ve özellikle Araplar üzerinde, Almanlar'a karşı çok olumsuz düşünce, tutum ve davranışlar geliştirdiği gözlenmiştir. Türk muhaliflerin beyannamelerinde; Cihat ilanı da eleştirilmiş ve böyle bir fetvayı gerekli kılacak şartların olmadığı, Britanya İmparatorluğu'nun idaresindeki 350 milyon Müslüman'ın mutlu bir hayat

⁷²⁸ a.g.a.,Kls.3443, Dos.195-A/45, Fih.5-4.

⁷²⁹ a.g.a.,Kls.3443, Dos.195-A/45, Fih.5-5.

⁷³⁰ a.g.a.,Kls.3443, Dos.195-A/45, Fih.4-4; 5-4;5-5.

⁷³¹ a.g.a.,Kls.3443, Dos.195-A/45, Fih.5-4.

⁷³² a.g.a.,Kls.3443, Dos.195-A/45, Fih.4-4.

⁷³³ a.g.a.,Kls.3443, Dos.195-A/45, Fih.5-5.

yaşadıkları, Cihat ilanıyla Müslümanlar arasında ayrıcalık yaratıldığı, fetvayı veren Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendinin katlinin vacip olduğu, Müslümanlar üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı ifade edilmiştir. İttihatçıların önde gelenlerinden Kuşçubaşı Eşref, Cihat ilanını eleştirerek: "... Osmanlı Devleti'nin Dünya Kamuoyu önünde rezil edildiğini, Mısır ve Hindistan'daki Müslümanlar'ı ayaklandırabilmek için, asırlarca çalışmak lazım geldiğini, Süveyş'teki savunma hattını yarmanın imkansız olduğunu" söylemiştir.⁷³⁴

Osmanlı Devleti'ni yöneten İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerinin, Dünya Müslümanları'nın Cihat çağrısına katılmalarını sağlamaya çalışırken, bazı parti üyelerinin ve özellikle de Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne mensup muhaliflerin bunu engellemeye çalıştıkları, hatta halkı isyana teşvik ettikleri görülmektedir. 6 Nisan 1916 tarihli Mücadele Gazetesi'nde: "İnkılap için en uygun zamanın gelmiş olduğu, ihtilale kalkışanlara milletten ve ordudan hiçbir karşı koyma olmayacağı, bilakis kucaklanacakları ve kabul görecekleri" ifade edilerek, "... Ya inkılap ya isyan" sloganı kullanılmıştır.⁷³⁵

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İngilizler'le yazışmaları ve 5 Haziran 1916'da Arap İsyanı'nı başlattığı hatırlanırsa, aynı tarihlerde Osmanlı muhaliflerinin Türk halkını ayaklandırmaya çalıştıkları görülmektedir. Hürriyet ve İtilaf Partisi üyelerinin, Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizler ve Araplar'la işbirliği yaptıkları anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri'nin nüfusuna kayıtlı Müslümanlar ve Filistin'de oturan Yahudiler'den, Osmanlı vatandaşlığını kabul edenlerin bir yıl süreyle askerlik hizmetlerinin erteleneceğini beyan ederek, onları kazanmaya çalışmıştır.⁷³⁶

Mezopotamya'daki İngiliz Askeri Basın Bürosu, 28 Kasım 1917'de Bağdat'ı ele geçiren General Sir Stanley Maude'un öldüğünü duyurmuştu. General Maude da Kut el-Amara'nın tesliminden sonra, Von Der Goltz Paşanın öldüğü aynı hastahaneye kaldırılmıştı. Ölüm sebebinin kolera olduğu söyleniyordu. Almanya'nın Arap Bürosu, tarafsız ve düşman basınına, İngiliz Generalinin öldürüldüğü haberini yaymaya başlamıştı. Bu haber, İngiliz Yönetimi'ni oldukça meşgul etmiş, ölümün gerçek sebebi uzun süre anlaşılammıştır.⁷³⁷

⁷³⁴ a.g.a., Kls.3443, Dos.195-A/45, Fih.4-4.

⁷³⁵ a.g.a., Kls.3443, Dos.195-A/45, Fih.5-5.

⁷³⁶ Osmanlı İmparatorluğu, 26 Ramazan 1333 (9 Ekim 1917)'te yayımladığı bildiri: "Düvel-i Muazzama (Büyük Devletler) tebasından olup, Terk-i tabiye eden Müslümanlar'la Arz-ı Filistin'de mükim Museviler'den Tabiyet-i Osmaniye kabul edenler, askerlik hizmetlerinden bir sene müddetle affedileceklerdir" demiştir. Başbakanlık Arşivi, Dos.19, G.74.

⁷³⁷ Winstone, a.g.e., ss.421-422.

Savaşın sonlarına yaklaşıldığı sırada bile, Osmanlı Devleti'nin propaganda faaliyetlerine ilişkin haberler İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Londra'daki İtalyan Sefaretinden İngiliz Dışişlerine gelen 19 Eylül 1918 tarihli yazıda: "Arap memurlardan oluşan bir heyetin, Türkiye'den Avusturya'ya geçip, oradan denizaltıyla Tunus ve Trablusgarp'a giderek, halkı ayaklandırmaya çalıştıkları" bildirilmiştir.⁷³⁸ Osmanlı Devleti yöneticilerinin Psikolojik Harekat faaliyetleri; yeterli ekonomik, ilmi ve teknolojik imkanlar sağlanamadığı için, sadece Türkler üzerinde etkili olmuş ve Türk halkı Filistin Cephesi'ndeki hareketi her türlü imkanlarını seferber ederek sonuna kadar desteklemiştir.

2. İngilizler'in Propaganda Faaliyetleri

İngilizler'in, Osmanlı Devleti'nin mücadele azim ve kararlılığını ortadan kaldırmak amacıyla, Orta Doğu'da özellikle Filistin Cephesi'nde, yoğun propaganda faaliyetleri icra ettiği görülmektedir. İngilizler, Cihad-ı Ekber'i etkisiz hale getirmek, Araplar'ı Türkler'e karşı ayaklandırmak, Mehmetçigi firar etmeye veya teslim olmaya teşvik etmek için, hedef kitleler üzerinde etkili olmaya çalışmışlardır. İngilizler'in, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin propaganda faaliyetlerine benzer hedef kitleler ve temalar kullandıkları görülmektedir. İngilizler, hedef kitleler üzerinde İttihat ve Terakki aleyhtarlığı, Alman düşmanlığı ve Araplar'ı Türkler'e karşı isyan ettirme temalarını işlemişler, çeşitli vasıtalarla ve özellikle de uçaklarla Filistin Cephesi'ne atmışlardır.⁷³⁹

a. İttihat ve Terakki Aleyhtarlığı

İngilizler, İttihat ve Terakki üyelerinin, ırkçı ve dinsiz oldukları, Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na soktukları, Padişah'ı esir ettikleri, ülkeyi Almanya'nın sömürgesi haline getirdikleri, Osmanlı çıkarlarına aykırı olarak ülke dışına asker gönderdikleri, toprakların kaybedilmesine neden oldukları, halka zulüm ve baskı uyguladıkları, ülkeyi kalkındıramadıkları ve yönetime karşı isyan edilmesi gerektiği temalarını işlemişlerdir. İngiliz beyannamelerinde, Osmanlı Devleti'nin asıl düşmanının İttihat ve Terakki Yönetimiyle Almanlar olduğu vurgulanmış ve halka isyan etmesi önerisinde bulunulmuştur.⁷⁴⁰

⁷³⁸ Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, s.146.

⁷³⁹ Filistin Cephesi'nde 4. Orduda askerlik yapan Yahudi asıllı Alexander Aaronsohn'a göre: "...Türkler için en tehlikeli görünen şeyse, uçak sürücülerinin yukarıdan attıkları Arapça bilgi paketleriydi. Bunlarda, Araplar'ın aldatıldıkları ve daha ziyade müttefiklerin dostları oldukları ve Almanlar'ın sadece kendi planlarına hizmet ettikleri yazıyordu. Sadece açık olarak kaleme alınan bu yazılar, gökyüzünden adeta yağmur gibi düşmekteydi ve başlangıçta arzuyla okunmuştu." Aaronsohn, a.g.e., ss.57-58.

⁷⁴⁰ a.g.a., Kls.3443, Dos.195-A/45, Fih.3-5.

İngilizler, bu beyannamelerle, halkta yönetime karşı güvensizlik yaratarak, Osmanlı Devleti'nin politik gücünü zayıflatmayı düşünmüşlerdir. Mekke Emiri Şerif Hüseyin adına tanzim edilerek, Türk askerlerine atılan beyannamelerde; İttihat ve Terakki'ye karşı Türk, Kürt, Arap bütün unsurların, güç birliğine girerek isyan etmeleri, bu idareyi devirerek, Padişah'ı tekrar eski konumuna getirmeleri istenmiştir.⁷⁴¹ İttihat ve Terakki Yönetiminin Halifelik makamını yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı iddia edilerek, ülkeyi kurtaracak tek çözüm yolunun, bu yönetime karşı, isyan etmekten geçtiği belirtilmiştir.⁷⁴²

İngilizler, Türk askerlerini etkilemek için çok ustaca davranmışlar ve akla gelen her yola başvurmaktan çekinmemişlerdir. İngilizler, özellikle propagandaya büyük değer vermişler, uçaklarla mevzilere çok çekici broşürler atmışlardır. Bunlarda İngilizler'e esir düşen Türk erlerinin, nasıl rahata kavuştukları resimlerle gösterilmiştir. Bu gibi belgeler, karnı daima aç ve her türlü yardımdan yoksun askerlerimiz üzerinde yıpratıcı etki yaratmış ve firar olaylarını artırmıştır. Batı Cephesi'nde İttifak Devletleri aleyhine gelişen durumu, Türkler'e ve Araplar'a duyurmak için, uçaklarla resimli bildiriler atılmıştır.⁷⁴³ Türk askerlerinin, İttihat ve Terakki Partisi ve Almanlar için artık savaşmamaları, İngilizler'e iltica etmeleri istenmiştir. İngilizler, teslim olacak Türk askerlerini, memleketlerine göndereceklerini beyan etmişlerdir.⁷⁴⁴ İngilizler'in bu propaganda faaliyetlerinin, askerlerimiz üzerinde etkili olduğu ve 1918 yılında firar eden asker mevcudunun, 300.000'i bulunduğu görülmektedir. İngilizler, Osmanlı Devleti'ni teslim olmaya zorlamak için, Başkent İstanbul'u da uçaklarla bombalamışlar ve propaganda bildirileri atmışlardır.⁷⁴⁵ İngiliz Başbakanı Lloyd George, Osmanlı Devleti'nin teslim olmasını ve İttihat Terakki Partisi'nin iktidardan uzaklaştırılmasını sağlamak amacıyla, İstanbul, Anadolu ve Trakya'nın işgal edilmeyeceğini söyleyerek Türk halkını ve askerlerini etkilemeye çalışmıştır.⁷⁴⁶

⁷⁴¹ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.22-6.

⁷⁴² a.g.a., Kls.3443, Dos.195-A/45, Fih.4-4.

⁷⁴³ Sanders, a.g.e., ss.301-302.

⁷⁴⁴ a.g.a., Kls.4026, Dos.213/237-B, Fih.1-60.

⁷⁴⁵ İtilaf Devletleri uçakları, 23 Temmuz 1918'de Ramazan'ın ilk günü İstanbul üzerinde uçarak, halkın paniklemesine neden olmuşlardı. İtilaf Devletleri uçakları, müteakip günlerde de İstanbul'a baskınlarını sürdürmüşler, 50'den fazla ölü, 100'den fazla yaralı zayıfatı verdirerek, halkı tamamen ümitsizliğe düşürmüşlerdi. Uçaklar, havadan bombalarla birlikte, attıkları Türkçe yazılmış bildirilerde: "Bulgaristan ve Almanya'nın teslim olduğu, Müttefikler'in sulh masasına oturmak istediklerini" bildiriyorlardı. Çetiner, a.g.e., ss.11-12.

⁷⁴⁶ Lloyd George: "Türkiye'yi Başkenti'nden ve Türk çoğunluğun bulunduğu Anadolu ve Trakya gibi verimli topraklardan yoksun etmek için savaşılıyor" demişti. Karal, a.g.e., c.IX, s.519.

b. Alman Düşmanlığı

İngilizler, Halife V.Mehmet Reşat'ın, Almanlar'ın arzu ve isteğiyle Cihat ilan ettiği imajını vermeye çalışmışlardır. İngilizler tarafından Filistin Cephesi'ne atılan bildirimlerde; Birinci Dünya Savaşı'nın Almanya tarafından başlatıldığı, Osmanlı Devleti'nin Almanlar'ca savaşa sokulduğu, Tarihi Türk düşmanı oldukları İslam Dini'ne saygı duymadıkları, Osmanlı topraklarını sömürge haline getirmeye çalıştıkları, Türk Ordularının Almanlar'ın eline geçtiği ve yardım etmedikleri temaları işlenmiştir. İngilizler, Birinci Dünya Savaşı başlangıcında İslam'ın hamisi rolüne bürünen Almanlar'ın, Halife ve Osmanlı Padişah'ı V.Mehmet Reşat'a Cihat ilan ettirdiklerini iddia etmişlerdir.⁷⁴⁷

Alman subaylarının, ekonomik sıkıntıları fırsat bilerek altın ve gümüş olarak aldıkları maaşlarını Türkler'e yüksek faizle borç verdikleri ve halkı soydukları belirtilmiştir.⁷⁴⁸ Almanya'nın, Berlin-Bağdat Demiryolu projesini, Osmanlı Devleti'ni sömürge yapmak amacıyla ortaya attığı ifade edilmiştir.⁷⁴⁹ Aynı temanın Osmanlı muhaliflerince de gündeme getirilmesi, İngilizler'le işbirliği halinde faaliyet gösterdiklerinin en belirgin emaresidir. Türk komutanlarının yönetimde hiçbir yetkililerinin bulunmadığı kaydedilmiştir: "...*Hatta orduda bir halet-i ruhiye o mertebe kökleşmiştir ki, bir Alman neferinin yaptığını bir zabitimiz bozamaz*" ifadeleri kullanılarak, Türk subaylarının onur kırıcı bir duruma düşürülmüş oldukları propagandası yapılmıştır.⁷⁵⁰

c. Arapların İsyana Teşvik Edilmesi

İngilizler, Müslümanlar'ın dini etkinliklerinin en rahat gerçekleştirildiği devletin, Britanya İmparatorluğu olduğunu, bu savaşın bir din savaşı olmadığını, çıkar çatışmalarından kaynaklandığını beyan ederek Arap Milliyetçiliği ve bağımsızlığıyla Mekke Emiri Şerif Hüseyin'i Türkler'e karşı isyana teşvik etmişlerdir. Bir İngiliz'in Arap arkadaşına yazdığı mektupta: "*Bin yıllık uykudan uyanınız*" denilmekteydi.⁷⁵¹ Beyannamelerde; Suriye, Havran, Filistin, Hicaz, Yemen, Hadramut, Maskat, Necit, Hassa, El Cezire ve Irak Arap toprakları olarak belirtilmiştir. Bir süvarinin, Kilis-Sana-Basra-Diyarbakır-Kudüs istikametini takip ederek gidecek olsa, yol boyunca sadece Arap ırkıyla karşılaşacağı ifade edilmiştir.⁷⁵²

⁷⁴⁷ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.4-1.

⁷⁴⁸ a.g.a., Kls.394, Dos.643-A/1559, Fih.1-19.

⁷⁴⁹ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.13-8.

⁷⁵⁰ a.g.a., Kls.5103, Dos.28/264, Fih.4.

⁷⁵¹ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.9-2.

⁷⁵² a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.9-2.

İngilizler, Hicaz'a attıkları beyannamelerde; Arabistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü gerçekleştirmeyi hedef aldıklarının propagandasını yapmışlardır. Savaş sonunda Arabistan'ın bir karış toprağının bile, ne İngiltere ne de diğer bir devletin egemenliğine verilmeyeceğini bildirmişlerdir.⁷⁵³ Bir bildiri de; Ahmet Cemal Paşanın idama mahkum etmek istediği şahıslar hakkında, idam kararı verme görevini yürüttüğü, Osmanlılarca, Suriye'de katliamlar yapıldığı belirtilerek, Mısır'daki Suriyeliler Suriye'nin kurtuluş mücadelesine davet edilmiştir.⁷⁵⁴ İngilizler, Hicaz halkına yiyecek gönderdiklerini, Cidde'de bu hububata Türk ve Alman subaylarınca el konulduğunu, tekrar Cidde üzerinden yiyecek göndereceklerini, ancak halkın da Türk ve Alman subaylarına karşı koymalarını istemişlerdir.⁷⁵⁵

İngiliz Dışişlerinde görevli Sir Mark Sykes tarafından, "Temiz Dövüşen Türk" başlıklı ve Türkler'e fevkalade hücum eden bir makale hazırlanmıştı. Yazıda: "700 bin Ermeni'nin Türklerce öldürüldüğü, Timur'un Türk olduğu, Araplar'ın dillerinin ve önderliklerinin zorla ellerinden alınmak istendiği" tarzında görüşler yer alıyordu. Sir Mark Sykes'in, alışılmış dengeli tonundan uzak, çok saldırgan bir tonda Türk düşmanlığıyla kaleme alınan bu yazı yazarın adını kullanmadan, 20 Şubat 1917 tarihli The Times'da yayınlanmıştır.⁷⁵⁶ Hıristiyan Araplar'ın bulunduğu bölgelere atılan beyannamelerde, Cihat ilanının, gayrimüslim ahaliye soykırım uygulamak maksadıyla yapıldığı ifade edilmiştir. İtilaf Devletleri'nin beyannamelerinde, Müslümanlar'ın Halife'nin Cihat ilanına itibar etmedikleri tezi savunulmuş, Araplar'ı kışkırtarak, Türkler'e düşman hale getirmeye çalışılmış ve 1915'teki Ermeni İsyanı'ndan çok daha etkili olan Arap İsyanı'nı çıkartarak başarılı olmuşlardır.⁷⁵⁷

⁷⁵³ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.4-2.

⁷⁵⁴ a.g.a., Kls.5103, Dos.28/264, Fih.13.

⁷⁵⁵ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.4-2.

⁷⁵⁶ "Temiz dövüşen Türk-Sahte Bir İddia (The Clean Fighting Türk A Spurious Claim)" başlıklı yazıda, adı verilmeyen yazar için, şu tanıma ifadesine yer verilmişti: "Bu makalenin yazarı, şark meseleleri üzerinde mümtaz bir otorite olup, Türkler'in usulleri hakkında müstesna tecrübeye sahiptir." Kürkçüoğlu, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, s.136.

⁷⁵⁷ Arap İsyanı'nın mimarı Albay T.E.Lawrence, Arap İsyanı'yla ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur: "Görev, Türkiye'ye karşı bir Arap İsyanı teşvik etmektir ve onun için de Batılı olan dış görünüşümü gizlemek ve az da olsa Araplar'a benzemek zorundaydım. Böylece, kendimi bir çeşit yabancı sahne üzerinde, balo giysisi içinde, acayip bir dille, gece ve gündüz aktörlük yapan birisi olarak görüyorum ve rolümü iyi oynamadığım takdirde, başımı yitirebileceğime inanıyorum." Sonyel, a.g.e., c.LI, Sayı: 199, s.241. T.E. Lawrence, Araplar'ın kıyafetini giyerek, çok iyi Arapça konuşarak, onlardan birisi gibi davranarak Araplar'ı aldatmayı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan ettirmeyi, aralarında kan dökülmesini ve birbirlerine karşı yıllarca unutamayacakları düşmanlık tohumlarının ekilmesini başarmıştır.

3. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Propaganda Faaliyetleri

Lord Kitchener, Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla birlikte, Halife V.Mehmet Reşat'ın Cihat ilan etmesinden çekinmiş ve etkisiz hale getirmek için Araplar'ı kullanmayı düşünmüştür. Lord Kitchener, Eylül 1914'te, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'a:“Eğer ileride Halife Sultan Cihat ilan ederse, Şerif ne yapacaktır ?” şeklinde soru yöneltmiş, Abdullah: “Onun fiilen yardımında bulunmak gibi bir düşüncesinin olmadığı ve kendi isteğiyle Türkler lehinde hiç bir harekette bulunmayacağı” cevabını vermişti.⁷⁵⁸ Arap Milliyetçileri, Türk aleyhtarlığı, Arap Milliyetçiliği ve bağımsızlığı temalarını işlemişlerdir. Ayrıca, Balkan Devletleri örnek gösterilerek, Araplar isyana teşvik edilmiştir. Bu beyannamelerin çoğu Mısır'da bastırılıp, tüm Arap bölgelerine dağıtılmıştır.⁷⁵⁹

Arap beyannamelerinde, Halifelik makamının da hedef alındığı görülmektedir. Osmanlı Yönetimi'nin ve Saltanatı'nın, İslam esaslarından ayrıldığı, ona itaat etmeyi gerektirecek hiçbir belgenin kalmadığı belirtilmiştir. Eskiden Yeniçeriler'ce, şimdi de İttihat ve Terakki tarafından getirilip götürülen bir Halife'nin, halifelik şartlarını yerine getirmesinin mümkün olamayacağı teması işlenmiştir. Osmanlı Sultanı'nın Halifeliği'nin sahte ve Halifelik makamının gerçekte boş olduğu, bütün Müslümanlar'ın üzerinde ittifak ettikleri bir kişinin de bulunmadığı belirtilerek, Halifelik üzerinde tartışmalar başlatılmıştır.⁷⁶⁰ Şerif Hüseyin, İttihat ve Terakki iktidarı ele geçirip, kötülüklerine başlayınca kadar, Osmanlı Devleti'yle bir probleminin olmadığını belirtmiştir.⁷⁶¹ Halbuki, II.Abdülhamid, Şerif Hüseyin'i İstanbul'da yıllarca gözetim altında tutmuş, İttihat ve Terakki Partisi iktidara geldikten sonra Hicaz Emiri olarak Mekke'ye gönderilmiş ve ödüllendirilmiştir. Bu beyannamelerin hazırlanması ve dağıtılması İngilizler tarafından sağlanmıştır. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti'ne isyan etme gerekçelerini yayınladığı bildirimlerde şöyle açıklamıştır :

*“İttihat ve Terakki yönetimi, Müslüman ve gayrimüslim ayrımı yapmaksızın halkı idam, zulüm ve sürgünlere tabi tutmaktadır. Bu baskı politikasından en az zarar gören aileler dahi geçimlerini sağlayabilmek için, evlerinin kapılarını, pencerelerini, dolaplarını ve hatta tavan ahşabını satmak zorunda kalmışlardır. Türkler eski Mekke emirlerinden Şerif Abdülkadir El-Cezairi'nin mezarına saldırmışlardır.”*⁷⁶²

⁷⁵⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.I, 1914-1918 Genel Savaşı, Savaşın Başından 1914-1915 Başına Kadar, Ankara, TTK Yayını, 1953, s.529.

⁷⁵⁹ Başbakanlık Arşivi, Dos.58, G.5.

⁷⁶⁰ a.g.e., Kls.5103, Dos.28/264, Fih.15-5; 15-6.

⁷⁶¹ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.15-1.

⁷⁶² a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.15-1,35.

Türkler'in, Hazreti Muhammed'in mezarı dahil olmak üzere, Emakin-i Mukaddes'teki kutsal emanetleri yağmalamaları karşısında sabredemediğini, İslamiyet'i ve Müslümanlar'ı korumak adına ortaya çıktığını belirten Mekke Emiri Hüseyin: "...Biz güçlü bir inanç sahibiyiz ki, Cenabıhak intizaman layık olan bu guruhu (Türkler'i) perişan edecektir. Ve biz müftehiriz ki, Cenabı Yezden bizi Yed-i Kudreti ve Bazu-yı Celaleti'yle o intikama alet intihap buyurmuştur. Ve bizim kılıçlarımızdan onların kanları nizan olacaktır" ⁷⁶³ demiştir. Şerif Hüseyin, Padişah'ı esaretten, Türk milletini de birkaç İttihatçı kendini bilmez elinden kurtarmak için, isyan ettiğini belirtmektedir. ⁷⁶⁴ Şerif Hüseyin, isyan etmesinin bir nedeni olarak da Hicaz Demiryolu'nun faaliyete geçmesini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin, Hicaz Demiryolu'nun sayesinde Hicaz'ın bağımsızlığına tasallut (sarkıntılık etme, rahatsız etme) ettiğini belirtilmiştir. ⁷⁶⁵

Hüseyin Bin Ali, birkaç top güllesinin Hacer-ül-Esved'in yakınına kadar düştüğü ve yükselen alevlerden Kabe'nin örtüsünün ateş aldığı iddia etmiştir. Bu manzara karşısında göz yaşlarına boğulan halk, yangını söndürmek için Kabe'ye koşmuştur. Ancak, bu sırada Beytullah'a isabet eden üçüncü bir gülleyle pek çok kişi burada katledilmiştir. ⁷⁶⁶ Şerif Hüseyin, İngilizler'le işbirliği yapmadığını ifade ederek, tüm Müslümanlar'ın desteğini sağlamaya çalışmış: "Güya biz İngilizler'le ittifak etmiş diye sizi iğfal ediyorlar. Buna inanmayınız. Size kumanda eden Fahri ve onun gibi münafıkların planlarına katılmayınız, sizi aldatıyorlar..." ⁷⁶⁷ Şerif Hüseyin, Osmanlı Ordusunda bulunan Arap asıllı askerlerin firar ederek, kendisine katılmalarını istemiştir. Filistin Cephesi'ne atılan Şerif Hüseyin imzalı ve İngilizce yazılmış bir bildiri de şunlar ifade etmişti:

"Biz iki gaye için harp ediyoruz; birisi muhafaza-i din, diğeri umum Arapların nail-i hürriyet olmalarıdır... Uzun bir müddet Memalik-i Arabbiye Türkler'in taht-ı tasallutlarında bulunuyor. Kardeşlerinizi katl ve salb ettiler. Kadın ve ailelerinizi nez ettiler. Dini tahrif ettiler. Artık nasıl sabır ve tahammül ediyorsunuz? Bize gelin, Cihat edelim. Esnaf ve ecdadınızın şerefini iade edelim." ⁷⁶⁸

⁷⁶³ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.28-1.

⁷⁶⁴ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.22-6.

⁷⁶⁵ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.22-4.

⁷⁶⁶ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.15-1,35.

⁷⁶⁷ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.22-6. Fahri Paşa (Fahrettin Paşa), Arap İsyanı'nı bastırmak için Medine'ye gönderilmişti. Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra da 8-12 Ocak 1918 tarihleri arasında, Ravza-i Mutahhare (Hazreti Muhammed'in Mezarı)'nin yanında dört gün yatmıştır. Fahri Paşa, Medine ve Peygamberimiz'in Mezarı'nı İngilizler'e teslim etmemek için, son ana kadar direnmiş ve çok zor ikna edilebilmiştir. Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık, a.g.e., c.I, s.87, 123, 124.

⁷⁶⁸ a.g.a., Kls.404, Dos.189/1592, Fih.22-2.

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal da Filistin Cephesi'nde Arap halkını ve Türk Ordusunu etkilemek için beyannameler düzenlemiştir. Faysal: "...İstirahata ihtiyacı olduğunu belirtenler, en güzel yerlere gönderiliyorlar. Hepsinin istirahatları temin ediliyor. İttihatçıların sözlerine artık inanmayınız. Hemen el birliğiyle bunların zulmünden kurtulmak için, bize geliniz. İkrandan başka bir şey görmeyeceğinizi temin ederim, kardeşler " demiştir.⁷⁶⁹ Emir Faysal ayrıca: "...Ahmet Cemal Paşayı olumsuz İttihatçılık fikirlerinden vazgeçirmeye çalıştığını, bütün iyi niyetine rağmen düzelme olmayınca, ittihatçıların elinden kaçtığını ve isyandan başka çare olmadığını babasına iletliğini ve bundan sonra isyanın başladığını" açıklamıştır.⁷⁷⁰

Mekke Uleması adına yayınlanan beyannamelerde; İslam'a hizmet dışında hiçbir amaçlarının olmadığını, dünyadaki bütün mal ve mülkün Allah'ın Dini'ne hizmet yanında bir sinek kanadı hükmünde dahi kıymeti bulunmadığını ifade ediyorlardı. Şerif Hüseyin böylece, İngiliz paralarıyla kandırıldığı iddialarına cevap vermeye çalışmış, Osmanlı Devleti'ne karşı Cihat ilan etmelerinin nedenini, İttihat ve Terakki Yönetimi'nin İslam dışı uygulamalarına bağlamış ve Osmanlı askerlerini de kendileriyle birlikte hareket etmeye çağırmıştır.⁷⁷¹

İngilizler'in, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin ve Şerif Hüseyin'in bildirimlerinde işlenen temaların, büyük ölçüde aynı olduğu görülmektedir. Osmanlı muhaliflerinin İngilizler ve Şerif Hüseyin'le işbirliği halinde oldukları anlaşılmaktadır. Şerif Hüseyin'in fotoğraflarının yer aldığı Arapça beyannameler, Filistin, Hicaz, Suriye ve Irak'a atılmıştır. Bu beyannamelerde: "*Peygamber sülalesinden olan Mekke Emirinin, İttihatçıların kötülüklerine dayanamayarak, İslam'ı savunmak adına ayaklandığı ve Medine'yi kuşattığı*" belirtilmiştir.⁷⁷² Şerif Hüseyin'in, 6 Mart 1917 tarihli ve 58 no.lu Kible Gazetesinde yayınlanan bildirisinde: "*Eğer, Türkiye Müslümanlar'ı, Turancı Hükümetleri'nin hareketlerini reddetmezlerse, Mekke Camii'ndeki hutbelerde Türkiye Sultanı'nın adının zikrini menetmek*" tehdidinde de bulunmuştur.⁷⁷³

İngilizler, muhalifler ve Şerif Hüseyin'in propagandası, özellikle Araplar üzerinde düşünce, tutum ve davranış değişiklikleri yaratarak, Arap İsyanı'nın başlamasını sağlamıştır. Şerif Hüseyin, beyannamelerinde, İngiliz bağlantısı olmadığını belirtmektedir. Böylece, İngilizler istediği için değil, kendi arzusuyla isyan ettiği izlenimini vermeye çalışmıştır. Filistin

⁷⁶⁹ a.g.a., Kls.404, Dos.643-A/1559, Fih.1-64.

⁷⁷⁰ a.g.a., Kls.368, Dos.645/1467, Fih.8-8;8-9.

⁷⁷¹ a.g.a., Kls.3471, Dos.195-A/150, Fih.12-1.

⁷⁷² a.g.a., Kls.3471, Dos.195-A/150, Fih.8-14.

⁷⁷³ Kürçükoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, s.140.

Cephesi'ne atılan beyannamelerin ana temasını, İttihat ve Terakki aleyhtarlığının teşkil ettiği anlaşılmaktadır. İttihat ve Terakki İdaresi'nin, Osmanlı halkı nazarında özel bir yeri olan Padişah'a esir muamelesi yaptığı ve Osmanlı Devleti'ni gereksiz yere savaşa soktuğu belirtilmiştir. İngilizler'in, Osmanlı muhaliflerinin ve Şerif Hüseyin'in beyannameleri incelendiğinde;Cihadın etkisiz hale getirilmesi,İttihat ve Terakki aleyhtarlığı, Alman ve Türk düşmanlığı temalarının ağırlıklı olarak işlendiği görülmektedir. Bu durum, propaganda malzemelerinin ve vasıtalarının İngilizler tarafından sağlanarak bastırıldığını, dağıtıldığını ve koordine edildiğini göstermektedir. Enver Ziya Karal'a göre,Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in, bildirilerinde üzerinde durduğu belli başlı üç nokta şöyledir :

“Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ve nüfuzunun kırılmasının başlıca nedeni, İttihatçı hareketin liderleri olan Enver, Cemal ve Talat'ın işbirlikçilerinin korkunç istibdadıdır. İttihatçılar, Osmanlı Sultanı'nı Müslüman topluluğunun tümüne bağlayan Kuran'la hadis bağını kopardılar...Olaylarla saptanmaktadır ki, bu zalimlerin tasarıları Müslümanlık Kanunu'na ve Arap geleneklerine karşıdır. Bir yaratığın, Yaratıcı'nın Kanunu'na karşı hareket etmesi beklenemez. Kimin gücü yeterse, kuvvetiyle diliyle ve kalbiyle bu küfürlere son verilmesi için çalışmalıdır.”⁷⁷⁴

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in propaganda faaliyetleri;1916'da Hicaz sınırları içinde kalmış, ancak 1917 ve 1918 yıllarında Filistin, Ürdün ve Suriye'ye de yayılmıştır. Araplar'ın Filistin Cephesi'nde Türkler'e karşı uyguladıkları insanlık dışı tutum ve davranışları,⁷⁷⁵ Kur'an-ı Kerim'e ters düşmektedir. Kur'an-ı Kerim'in Hucurât Suresi'nin 10.ayetinde : *“Şu bir gerçek ki, müminler sadece kardeşlerdir. O halde, kardeşleriniz arasında barışı sağlayın ve Allah'tan korkun ki, size merhamet edebilsin”* denilmektedir.⁷⁷⁶ Kur'an-ı Kerim'in Mâide Suresi'nin 33.ayeti: *“Allah ve Resulü'yle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası şudur: Öldürülürler yahut asılırlar yahut elleriyle ayakları çaprazlamasına kesilir yahut buldukları yerden sürülürler. Bu onlar için dünyada bir rezilliktir. Ahiret'te de onlara büyük rezillik vardır”* şeklinde ifade edilmiştir.⁷⁷⁷ Araplar hakkında Kur'an'da geçen A'rab kelimesi, Filistin

⁷⁷⁴ Karal,a.g.e.,c.IX,ss.496-497.

⁷⁷⁵ Lawrence,24 Eylül 1917'de,Arap İsyanı Filistin Cephesi'ne de yayıldığı sırada,bir arkadaşına şöyle yazıyordu: *“Türklerin bu biçimde hiç durmadan öldürülmeleri korkunçtur. Sonlara doğru saldırdığınız vakit,onları param parça olarak her yanda buluyorsunuz ve bir çoğunun hala canlı olduklarını görüyorsunuz. Daha önce onların yüzlercesini halletmiş olduğunuzu ve yapabilirseniz yüzlercesini daha halletmek zorunda olduğunuzu anlıyorsunuz.”* Sonyel,a.g.y.,c.LI,Sayı:199,s.241.

⁷⁷⁶ Kur'an,Hucurat Suresi,ayet:10.

⁷⁷⁷ a.g.e.,Maide Suresi,ayet:33.

Cephesi'nde görüldüğü şekilde olumsuzluğun, kötülüğün, bozgunculuğun, inadin ve ikiyüzlülüğün simgesi anlamlarında kullanılmıştır.⁷⁷⁸

Faysal,İngiliz Danışmanı Lawrence'le birlikte 3 Ekim 1918'de Şam'da General Allenby'ın huzuruna çıktıkları zaman, Araplar'a ilişkin emellerinin yenildiğini ve Suriye'nin Fransa'ya verileceğini öğrenmişler, Lawrence Filistin Cephesi'ni terk etmesine rağmen, gururu kırılan Faysal Halep'e kadar İngilizler'e yardım ederek ihanetini sürdürmüş, hatta Mustafa Kemal Paşayı öldürtmek istemiş, ancak başarılı olamamıştır.⁷⁷⁹ Osmanlı Devleti'ne karşı bozgunculuk yapan Araplar, Mustafa Kemal Paşa tarafından Halep'in kuzeyinde durdurulmuş ve ihanet ettiği Osmanlı Devleti'nin topraklarına girmeleri önlenmiştir. Araplar, Yahudiler tarafından 1948-1949, 1956 ve 1967 yıllarında çok ağır şekilde yenilgiye uğratılmışlar, Filistin'den sürülmüşler ve Dünya Kamuoyu'na da rezil olmuşlardır.⁷⁸⁰

C. MONDROS MÜTAREKESİ VE GELİŞMELER

1. Mondros Mütarekesi

Padişah VI.Mehmet Vahdettin tarafından, 14 Ekim 1918'de Sadrazam ve Başkomutanlık Genel Kurmay Başkanlığına Ahmet İzzet Paşa getirilerek, Talat, Enver ve Cemal Paşalar görevden uzaklaştırılmışlardı.⁷⁸¹ Ahmet İzzet Paşa, İstanbul Büyükkada'da tutuklu bulunan İngiliz Generali Townshend'in arabuluculuk teklifini kabul etmiş, 18 Ekim 1918'de İngiliz Akdeniz Filosu Komutanlığına gönderilmişti. Amiral Calthrope, 22 Ekim 1918'de, Limni Adası'ndaki Mondros Limanı'ndan Ahmet İzzet Paşaya: "*Osmanlı Devleti'yle mütareke koşullarının imzasına kendisinin görevlendirildiğini ve Osmanlı delegelerinin gönderilmesini*" istemişti.⁷⁸²

⁷⁷⁸ Kur'an-ı Kerim'in Tevbe Suresinin 97, 98 ve 101. ayetlerinde şöyle denilmektedir:

97. ayet: "*Çöl Arapları; küfür, parçalanma/iki yüzlülük yönünden daha şiddetli, Allah'ın Resulü'ne indirdiği şeylerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah Alim'dir, Hakim'dir.*"

98. ayet: "*Çöl Arapları'ndan öylesi vardır ki, infak ettiğini bir angarya/ bir ceza ödeme sayar ve sizin başınıza belaların gelmesini bekler durur. En kötü bela onların başına olsun! Allah çok iyi işitir, çok iyi bilir.*"

101. ayet: "*Çevrenizdeki Bedevi Araplar'dan münafıklar var. Medine halkından da münafıklığa iyice alışmış olanlar var. Sen bilmezsin onları. Ama biz biliriz onları. İki kez azap edeceğiz onlara, sonra da çok büyük bir azaba itilecekler.*" Öztürk, a.g.e., ss.716-717.

⁷⁷⁹ Sonyel, a.g.y., c.II, Sayı:199, s.242.

⁷⁸⁰ Geniş bilgi için bk.Armaoğlu, a.g.e., ss.483-488.

⁷⁸¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c.I, *Mutlakiyete Dönüş*, 1918-1919, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s.27; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, ss.36-37.

⁷⁸² Karal, a.g.e., c.IX, s.558; Sina Akşin, a.g.e., c.I, s.52; Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s.83; Yılmaz Altuğ, *Türk İnkılap Tarihi*, 1919-1938, 8.b., İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1997, s.34; Gnkur.

Osmanlı Heyeti olarak; Bahriye Nazırı Deniz Albayı Rauf Bey(Orbay), Hariciye müsteşarı Reşat Hikmet, Kurmay Yarbay Sadullah Bey seçilmiş, Heyet katipliğine Ali Bey (Türkgeldi) verilmişti. Padişah Vahdettin, Mondros'a gidecek Osmanlı Heyeti'ne bildirilmek üzere, sadrazam Ahmet İzzet Paşaya:“*Hilafet, Saltanat ve Hanedan haklarının korunmasını, bazı eyaletlere verilecek muhtariyetin yalnız idari olup, siyasi olmamasının temin edilmesini ve buna çare bulunamadığı takdirde, istiklalin ehven olacağını, eğer siyasi muhtariyeti kabul edecek olursak, İslam alemine ihanet edilmiş olacağı fikrinde bulunduğunu...*” bildirmişti.⁷⁸³

Osmanlı Devleti Mütareke Heyeti, 24 Ekim 1918 saat 00.45'te İstanbul Galata Rıhtımı'ndan, 26 Ekim 1918'de İzmir'den hareket etmiş ve aynı gün saat 21.00'de Mondros Limanı'na ulaşmıştı. Mütareke görüşmelerine 27 Ekim 1918 günü saat 09.30'da başlanmış,27-30 Ekim 1918 tarihleri arasında yapılan beş oturumda tamamlanmıştı.⁷⁸⁴ Osmanlı Heyeti Başkanı Harbiye Nazırı Deniz Albay Rauf Bey (Orbay), Mütareke'yi 30 Ekim 1918 günü saat 21.00'de imza etmediğimiz takdirde, münasebetlerin kesileceğini ve saat 18.00'e kadar cevap beklediğini Bab-ı Ali'ye bildirmişti. Osmanlı Heyeti İstanbul'la irtibat sağlayamamış, kendi aralarında konuştuktan sonra, Mondros Mütarekesi'ni imzalamaya karar vermişler ve 31 Ekim 1918 günü öğleden sonra yürürlüğe girmek üzere, 30 Ekim 1918 günü saat 20.03'te imzalamışlardır.⁷⁸⁵ Osmanlı Devleti'nin, İtilaf Devletleri adına İngiltere'yle imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin 1,2,5,7,10,16,19 ve 25. maddeleri Filistin Cephesi'ni ve bölgenin gelecekteki statüsünü doğrudan ilgilendirmektedir.⁷⁸⁶

ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*, s.744.

⁷⁸³ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Türk İstiklal Harbi*,c.I,s.33.

⁷⁸⁴ a.g.e.,s.41.

⁷⁸⁵ Cebecioğlu,a.g.e.,s.78;Kutay, a.g.e.,s.247;Gürün, a.g.e.,s.522;Karal,a.g.e.,c.IX,s.559; Kurtuluş,272-273; Nedim, a.g.e., s.160; Fromkin, a.g.e., s.371; Karal, a.g.e., c.IX, s.537;Selek,*Anadolu İhtilali*,c.I,ss.40-41;Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin cephesi*,s.772;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.214.

⁷⁸⁶ Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin Filistin Cephesi'ni doğrudan ilgilendiren maddeleri şunlardır:

“1) Bahrisiyah (Karadeniz)'a mürûr (geçmek) için Çanakkale ve Bahrisiyah boğazlarının küşadı (açılması) ve Bahrisiyah'a mürûrun temini, Çanakkale ve Bahrisiyah istihkâmatının müttefikler tarafından işgali.”

“2) Osmanlı sularındaki bilcümle torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevazii (mevzileri) ve mevani-i saire (sair engeller) yerleri gösterilerek ve bunları taramak veya temizlemek için istek vukûnda yardımda bulunulacaktır...”

“5) Hudutların muhafazası ve iç asayişin devam ettirilmesi için lüzum görülecek askeri kuvvetten maadasının derhal terhisini, iş bu Kuva-yi Askeriye'nin miktar ve vaziyetleri İtilâf hükümetleri tarafından Devlet-i Aliyeye müzakere edildikten sonra, takarrür ettirilecektir...”

İtilaf Devletleri,Mondros Mütarekesi'nin 7.Maddesini öne sürerek, Anadolu'yu işgale başlayacaklardır. Osmanlı Heyeti'nin, İtilaf Devletleri'ne çok geniş yetkiler tanıyan bu maddenin riskinin farkına varamadıkları, düşmanın niyet ve maksadını tam olarak değerlendiremedikleri anlaşılmaktadır.⁷⁸⁷Mondros Mütarekesi'ne göre, Araplar'la iskan edilmiş olan tüm topraklar Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden çıkmıştır. Osmanlı Devleti Mütareke için 5 Ekim 1918'de İspanya, 12 Ekim 1918'de İsviçre kanalıyla Amerika Cumhurbaşkanı'na başvurmasına rağmen, cevap verilmeyerek zaman kazanılmış ve görüşmelere Halep İngilizler'in eline geçtikten sonra başlanmıştır.⁷⁸⁸Osmanlı Devleti, Filistin, Ürdün ve Suriye'nin kaybedilmesi neticesinde, Anadolu'nun yumuşak karnına karşı meydana gelen tehdit nedeniyle Mondros Mütarekesi'nin çok ağır şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Sadrazam ve Başkomutanlık Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa, Osmanlı Devleti'yle İtilaf Devletleri arasında Mondros Mütarekesi'nin imzaladığını, 31 Ekim 1918 günü saat 18.00'de:"31 Ekim 1918 günü öğleden sonra geçerli olmak üzere, İtilaf Devletleri'yle Mütareke imzaladık. Osmanlı Devleti'nin murahhasları, durumu Bulgaristan, Suriye ve Irak'ta bulunan Ordu Komutanlarına tebliğ etmişlerdir. Mütareke şartlarına kesinlikle uyulması ve tebliğin alındığının bildirilmesi lazımdır. Teferruat ayrıca bildirilecektir." ifadeleriyle duyurmuştur.⁷⁸⁹Mondros Mütarekesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Filistin Cephesi'nde mağlup olmasından sonra

---

"7) Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi stratejik noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır..."

"10) Toros Tünelleri'nin müttefikler tarafından işgali..."

"16) Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaat en yakın İtilâf komutanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için gerekli miktardan maadası(başkası) 5.maddedeki şartlara tevfiikan (uyarınca) kararlaştırılacak veçhiyle(şekilde) geri çekilecektir..."

"19) Alman, Avusturya deniz, kara ve sivil memurlar ve tebaasının bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı ülkesini terk etmeleri..."

"25) Müttefiklerle Osmanlı Hükümeti arasındaki muhasamât, 1918 senesi Teşrinievvelinin (Ekiminin) 31. günü vasati saat-i mahalli ile vakt-ı zâhırda tatil edilecektir. " Gnkur.ATASE Bşk.lığı Arşivi,İstiklal Harbi Koleksiyonu: İSH.,Kutu(K):7, Gömlek (G):82,Belge No(B):82-1;a.g.a.,K.7,G.83,B.83-1;a.g.a.,K.7,G.83,B.83-6;Kartal, a.g.e., c.IX,ss.559-561; Armaoğlu,a.g.e.,s.142; Shaw.a.g.e.,c.II,ss.392-93; Selek, Anadolu İhtilali,c.I,ss.40-43; Altuğ,a.g.e.,ss.35-42; Ateş,a.g.e.,ss.81-85; Eroğlu,Türk İnkılap Tarihi,ss.90-92;Arı,a.g.e.,ss.393-394;Sina Akşin,a.g.e.,ss.51-64;Ünal, a.g.e., ss.473-479; Belen,Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi,c.V,ss.210-213;Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Türk İstiklal Harbi,c.I,ss.47-49.Mondros Mütarekesi'nin 24.maddesinden, "7,10 ve 17. maddelerle alakadar olarak Sis, Haçin, Zeytin(Zeytun) ve Ayıntep (Gaziantep) işgal olunacaktır" ifadesi çıkarılmıştır. Tuncoku,a.g.e.,ss.49-50.

⁷⁸⁷ Tansel, a.g.e.,c.I,ss.78-90;Kartal,a.g.e.,IX,ss.560-561;Kutay,a.g.e.,s.250.

⁷⁸⁸ Belen,Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi,c.V,s.ss.206-207

⁷⁸⁹ a.g.a.,K.7,G.81,B.81-1.

imzalanmıştır. İngilizler'in, Osmanlı Devleti'nin Araplar'la iskan edilen topraklarını ele geçirdikten sonra, Anadolu'nun işgalini kolaylaştıracak şartları kapsayan ve bu işgalin ön koşullarını hazırlayan Mondros Mütarekesi, tam bir teslim olma belgesidir. Heyet Başkanımız Rauf Bey, İngiliz Heyet Başkanı Amiral Calthrope'un iyi niyet gösterisi ve tehdidi karşısında imzaladığı Mondros Mütarekesi'ni başarılı göstermeye çalışmıştı.⁷⁹⁰ Heyet üyelerimiz, İngilizler'in bilerek koydukları, tam açık olmayan ve çıkarları için istismar etmelerine imkan sağlayacak maddelerin farkına varamamışlardır. Mondros Mütarekesi, Sevr Antlaşması'nın ön koşullarını hazırlarken, "Şark Meselesi"nin üçüncü safhasının uygulanması için de fırsat yaratmıştır.

2. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'e gönderdiği mesajda: "*Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının mıntikasında bulunan bilumum Alman kıtaatıyla münferiden memur Alman subay ve erlerinin derhal İstanbul'a sevk ve iadelerini sizden rica ederim. Bundan maada sizin de grubun emri komutasını Mustafa Kemal Paşaya tevdi ederek, İstanbul'a dönmenizi rica ederim*" yazmıştı.⁷⁹¹ Mareşal Liman Von Sanders, bu emri aldıktan sonra, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını devretmek üzere, Mustafa Kemal Paşayı davet etmiş, Mustafa Kemal Paşa, hemen hareket ederek, 31 Ekim 1918 günü öğleden sonra Adana'ya gelmiş, 31 Ekim 1918'de Mareşal Liman Von Sanders'ten emir ve komutayı almıştı.⁷⁹² Mareşal Liman Von Sanders, Yıldırım Ordular Grubu Karargahı ve birliklerine gönderdiği veda mesajında duygularını şöyle ifade ediyordu:

⁷⁹⁰ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.215.

⁷⁹¹ Tuncoku, a.g.e., s.34; Çankaya, a.g.e., s.22; Nedim, a.g.e., s.160; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.301;

⁷⁹² Mustafa Kemal Paşa, Liman Von Sanders'le ilgili hatıra defterine şöyle yazmıştır : "*Liman Von Sanders alışmış olduğu terbiye ve nezaketle fakat çok hazin bir dille bana şu kısa cümleleri söyleyerek, komutayı terk ve teslim etti: Ekselans, siz muharebe cephelelerinde, Arıburnu'nda, Anafartalar'da çok yakından tanıdığım komutansınız. Aramızda gerçi bazı olaylar oldu. Fakat nihayet bunlar bizi birbirimize daha iyi tanıtmış oldular. Kalpten dost olduğumuzu sanırım. Bugün Türkiye'yi terke zorlanırken emrim altındaki orduları, Türkiye'ye ilk geldiğim zamandan beri takdir ettiğim bir komutana veriyorum. Bu genel felaket içinde bedbahtlık duymamak mümkün değildir. Ben yalnız bir şeyle teselli buluyorum. Komutayı size terk ve tevdi etmek! Bu dakikadan itibaren emir sizindir. Ben sizin misafirinizim.*" Tezer, a.g.e., s.171, 173; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.731; Karal, a.g.e., c.IX, s.539; Volkan, a.g.e., s.152; Doğruer, a.g.e., s.296; Çetiner, a.g.e., s.27; Atay, *Atatürk'ün Anıları*, ss.87-88; Armstrong, a.g.e., s.76.

“Yıldırım Ordular Grubunun emir ve komutasını, bugünden itibaren iftiharla dolu birçok muharebelerde temayüz etmiş bulunan Mustafa Kemal Paşaya bırakıyorum. Bu münasebetle emir ve komutam altında değerli hizmetler ifa etmiş bulunan bütün subay, memur ve erlere kalbimden kopan en samimi şükranlarımı bildiririm. Beni Yıldırım Ordular Grubunun birçok subay ve erlerine çok kuvvetli bağlarla bağlayan Gelibolu iftihar günleriyle Anadolu kıyılarında yapılmış kahramanca girişimler, Dünya Tarihi’nde ebede kadar unutulmaz hatıralar bırakacaktır. Filistin’de altı aydan çok bir süre aralıksız süregelen ve tümüyle bir başarılar silsilesi olan inatla savunma ve bu meyanda özellikle Tel el Azur, Turmus Aya (Turmu Seyah) Muharebeleri’yle her iki Şeria Muharebeleri, kendilerine birkaç kat üstün bir düşmana karşı, sonsuz mahrumiyetler içinde savaşan Türk Ordusuyla Alman ve Avusturya kıt’alarının kahramanlıklarını göstermiştir. Bu olaylar ben de, Türkiye’nin kahraman evlatlarına dayanarak, büyük bir itimatla geleceğe hazırlanabileceği kanısını yaratmıştır. Asil Türk halkına bağlaşıklarına gelecekte barış ve huzur dilerken, yıllarca süren muharebeler sonucu kanayan yaralarının iyileşmesini Tanrı’nın lütfundan niyaz ederken, bana tarihi günler yaşatan kahraman silah arkadaşlarımla mübarek Türk toprağına arzı veda eylerim.”⁷⁹³

Osmanlı ordularında kolordu, ordu ve ordular grubu komutanlıkları yapan Çanakkale kahramanı Mareşal Liman Von Sanders, Mustafa Kemal Paşayla birlikte askerlik yaşamlarında ilk defa Filistin Cephesi’nde mağlup olmuşlardı. Liman Von Sanders, Türkiye’de kaldığı beş yılın sonunda son söz olarak :*“Askeri yönetim altında bulunan o zaman ki, Türkiye, kendi öz hedefleriyle maddi imkanlarını bağdaştırmasını beceremediği için, en büyük sorumluluğu taşır. Almanya’ysa, elindeki imkanlarla Türkiye’nin neler yapabileceğini açıkça, serinkanlılıkla ve objektif olarak değerlendiremediği için kabahatlidir ”* demiştir.⁷⁹⁴

⁷⁹³ Aydemir, *Tek Adam*, c.I, ss.301-302; Belen, *Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*, c.V, s.115; Doğruer, a.g.e., s. 297; Sanders, a.g.e., ss.353-354; Aydemir, *Makedonya’dan Ortaasya’ya, Enver Paşa*, c.III, ss.356-357; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.731-732.

⁷⁹⁴ Sanders, a.g.e., s.360. Von Kress Paşa da Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Harbi’ndeki durumunu Mareşal Liman Von Sanders’e benzer şekilde şöyle değerlendirmiştir: *“Suriye ve Filistin Türkiye için kaybolmuştu. Fakat bu kayıp, bu memleketlerin savunmasına memur olan ve hemen dört sene müddetle her türlü mahrumiyetler içinde sayı ve malzeme itibarıyla müthiş surette üstün bir düşmanla harikulade bir şecaat ve mukavemetle dövüşen kıt’aların kabahati değil, bilakis kendi harp gayelerini, elinde bulunan harp vasıtalarıyla mütenasip bir hale sokamayan Türk Başkomutanlığıdır. Çünkü, bu komutanlık, Arabistan harp sahnelerine kesilmeden gidecek nakil kabiliyeti fazla bir demiryolunun süratle inşasını icap ettiren bir enerjiyle takip ederek temin edememiş ve Mısır’dan kendisini tehdit etmekte olan tehlikenin büyüklüğünü tam zamanında anlayamamıştır.”* Kressenstein, a.g.e., s.201.

Ülkemizden ayrılacak olan Alman subayları için verilen veda toplantısında bir Alman subayının,savaşın kendileri için bitmiş olduğu anlamına gelen konuşmasına karşılık olarak Mustafa Kemal: *“Anlaşma Devletleri’ne karşı savaşın sona ermiş olabileceğini,ancak,Türkler için bağımsızlık savaşının yeni başlıyor olduğunu”* ifade etmişti.⁷⁹⁵ Mustafa Kemal Paşa bu sözleriyle,mağlubiyeti kabul etmeyeceğinin ve mücadeleye devam edeceğinin emaresini vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Mütareke emrini 31 Ekim 1918 günü aldığını ve ordulara tebliğ ettiğini Genelkurmay Başkanlığına bildirmişti. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 2 ve 7.Ordu Komutanlıklarına gönderdiği emirde :*“7.Ordunun ileri hat ve keşif mıntikasında bu geceden çıkarılacak sabit keşif kolları vasıtasıyla bölgeye hakimiyetin teminini, keşif kollarımızın düşmanla yakın temastan kaçınmalarını, Reyhaniye ve Harin’deki noktalarımızla İskenderun güney kıyısındaki gözetleme postalarının yerlerinde kalmalarını”* istemiştir.⁷⁹⁶

Mustafa Kemal Paşa, düşmana mümkün olduğu kadar toprak terk edilmemesini düşünüyordu. Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını teslim aldığı tarihten bir gün önce, 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi imzalanmıştı. O,Osmanlı İmparatorluğu’nun uygun koşullarda bir barış antlaşması imzalamasının,ancak, askeri gücünün caydırıcılığına bağlı olduğuna inanıyordu. Mütareke sonunda adil bir barışa ulaşmak arzu edilen bir husus olmakla birlikte, savaşın devam edebileceği ihtimali de bulunuyordu. Ülkenin her yerinde meydana gelen terör olayları ve savaş ihtimali, elde yeterli silahlı güç bulundurma ihtiyacını daha da artırıyordu. Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Ordular Grubunu takviye ederek,yeniden teşkilatlanıp tertiplenerek,Anadolu’nun güneyinden yumuşak karnına yönelmiş bulunan tehdide karşı,Filistin Cephesi’nin devamı olarak mücadeleyi sürdürmek istiyordu.⁷⁹⁷

⁷⁹⁵ Volkan,a.g.e.,ss.153-154.Bu konuşmanın Mareşal Liman Von Sanders’le Mustafa Kemal Paşa arasında muhtemelen 31 Ekim 1918’de veda toplantısında geçtiği anlaşılmaktadır. Liman Von Sanders:“Bizim için her şey bitti artık...” demiş,Mustafa kemal Paşa:” Savaş Müttefikler için bitmiş olabilir,ama bizi ilgilendiren savaş,İstiklal Savaşımız yeni başlıyor!..”cevabını vermiştir. Çetiner,a.g.e.,s.27.

⁷⁹⁶ a.g.a.,K.7,G.91,B.91-1.

⁷⁹⁷ Mustafa Kemal Paşa, sorumluluk bölgesinin savunulması hakkındaki düşüncelerini hatıra defterinde şöyle açıklamıştır :“ Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını üzerime aldıktan sonra düşündüğüm esaslı noktalar şunlardı : Doğrudan doğruya elim altında bulunan kuvvetleri geçirdikleri bütün badirelere rağmen, işe yarar gerçek kuvvet haline getirmek, tensik etmek, teşkil etmek, takviye etmek. Hicaz Kuvvei Seferiyesi’ni, Maan kuvvetlerini hiçte hesaba katmayı düşünmedim. Onların aslında tutsak olmaya mahkum olduklarını iki yıl önce Cemal ve Enver Paşalara anlatmıştım. Musul yöresinde bulunan 6. Orduyu, faydalanılacak bir durumda görmek isterdim. Bu maksatla,bu ordunun komutanıyla doğrudan doğruya muhabereye giriştim. İstanbul ve Çanakkale yöresinde bulunan kuvvetlere umut bağlamıyordum. Doğuda Azerbaycan ve İran’da bulunan ordularla hiçbir ilişkim ve temasım yoktu. Onlar için henüz bir şey

Mustafa Kemal Paşa, elde mevcut personel, araç, gereç, silah ve malzemeyle yeniden teşkilatlanmasına başlayarak, muharip gücünü 20.000 kişiye çıkarmıştı. O, azim ve iradesini yitirmemiş bir hükümetin, bu kuvvete ve milli kaynaklara dayanarak, müttefiklerimizden ayrı olarak gerekirse mücadeleye devam edilebileceğini düşünüyordu. Osmanlı Devleti'nin demiryollarını Almanlar işletiyordu. Mustafa Kemal Paşa, Suriye'nin kuzeyinde bulunan birliklerin Anadolu'dan lojistik desteğini sağlamak amacıyla, Almanlar'ın ayrılışından sonra, demiryolu sistemini işletmek üzere teşkilat kurulmasını da sağlamıştı.⁷⁹⁸

Mondros Mütarekesi'nin 10.maddesi: " *Toros Tünelleri'nin Müttefikler tarafından işgali.*"16.maddesi: " *...Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için gerekli miktardan maadası(başkası) 5.maddedeki şartlara tevfiikan (uyarınca, uygun olarak) kararlaştırılacak vechiyle(şekilde)geri çekilecektir,*" 5.maddesiye: " *Hudutların muhafazası ve iç asayişin devam ettirilmesi için lüzum görülecek askeri kuvvetten maadasının(başkasının)derhal terhisini...*"diyordu. Bu şartlar Anadolu'nun merkezine giden ilerleme mihverinin açılması anlamını taşıyordu.Bu tehlikenin farkına varan Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'de yazılı Toros ve Amanos Tünelleri'nin statüsü hakkında Sadrazam Ahmet İzzet Paşaya: " *...Toros Tünelleri denilen tüneller, en son açılan iki tüneldir. İşgal edilecek yalnız bunlar mıdır? İşgalden maksat yalnız hattın işletilmesi midir? Yalnız muhafaza tertibatından mı ibaret kalacaktır? Toros Tünelleri'ni tutacak işgal kuvvetinin miktarı nedir? Bunlar nereden gelecektir ? Bütünü ayrı bir grup teşkil eden Amanos Tünelleri de bu meyanda mıdır ?..*" sorularını yönelterek bilgi istemişti.⁷⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa ,Filistin Cephesi'nin devamı olarak Mondros Mütarekesi'nin Anadolu'nun güneyinde meydana getirdiği tehditleri önlemeye çalışırken, İttihat ve Terakki iktidarının en güçlü kişileri ve Birinci Dünya Harbi süresince Osmanlı Devleti'nin yöneticileri olan Enver, Talat ve Ahmet Cemal Paşalar, 2-3 Kasım 1918 gecesini bir Alman deniz altısıyla

---

düşünecek halde değildim. Aden kapısını zorlayan Sait Paşa Tümenin mevcutiyetini bile hatırlamıyorum. Fakat her şeyden önce elimin altında bulunan 7 ve 2.Orduların istediğim biçimde takviyesi halinde, bütün felaketselere rağmen, Türk sesinin işittirilebileceği kanısındaydım. Bu yolda işe başladım, bana yardım eden ordu, kolordu komutanları ve kurmay arkadaşlarım benim bu düşünce ve görüşlerimi anlamış ve bana her ihtimale karşı yardım etmeye söz vermiş kişilerdi." Faliş Rıfki Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, İstanbul, Sel Yayınları, 1955, ss.6-12; Çankaya, a.g.e., s.22; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.732-733; Doğruer, a.g.e., s.298; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.216.

⁷⁹⁸ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.733-734.

⁷⁹⁹ a.g.a., K.5, G.7, B.7-1; Atatürk, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, ss.14-15.

Karadeniz'den önce Rusya'ya, sonra oradan Almanya'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmışlardı.⁸⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa, Toros Tünelleri'nin işgalinin Adana'nın ele geçirilmesinden sonra mümkün olabileceğini çok iyi bildiğinden, Osmanlı Hükümeti'ni uyarmak amacıyla bu bilgileri istemişti. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya güneyden yönelen tehdide karşı savunma hazırlıklarını artırmak amacıyla İstanbul'dan gelecek cevabı beklemeden 3 Kasım 1918'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına bağlı 7 ve 2. Ordulara, Suriye vilayetinin hududu⁸⁰¹ ve Toros Tünelleri hakkında şu emri vermişti:

"Suriye hududu, Suriye vilayetinin kuzey hududu telakki edilmelidir. Bu hudut Lâzkiye kuzeyinden, Hanşenyun güneyinden geçerek doğuya uzanır. İskenderun, Antakya, Cebelseman, Kilis havalisinin, Türkler'le meskûn olduğu ve Halep ahalesinin 3/4'ünün Arapça konuşur Türk olduğu, her vesileyle hatırdâ tutulmalı ve her davada bu husus ihdas edilmelidir. Mütareke şartlarının sarahat-ı kafiye olmadığından şerait-i mufassalanın takdirine değin karaya bir kuvve-i işgaliye çıkartılması daima derpiş edilmelidir. Toros Tünelleri'nin, İtilaf kıt'aları tarafından, muhafaza edileceği muharrerdir. Bu kıt'anın nereden geleceği sarîh değildir. Adana Hat Komutanı ve Müfettişliğini, bu tüneller İtilafçılar tarafından işgal edilse dahi, aynı zamanda onlarla beraber bizim askerinin dahi kalmasının teminine çalışılacağından, tahtı emrine verilen muhafız kıtaatı terhis edilmeyecek, en genç efrattan, mesela 1310-1316 (1895-1901) doğumlulardan, iyi zabitan kumandasında, iyi kıt'alar teşkiline çalışılmalı ve şimdiden vazifeleri hakkında vazih(açık) talimatlar verilmelidir..."⁸⁰²

Mustafa Kemal Paşa, ordularına emir vermekle birlikte, Harbiye Nezareti'nden 3 Kasım 1918 tarihli şifreyle Suriye hududu hakkında: *"...Suriye'yle terk ettiğimiz ve bizimle irtibatı olan hiçbir kıt'a yoktur. Hicaz'da bir Kuvvei Seferiyemiz vardır. Onunla telsizle dahi irtibat halinde değiliz, Kilikya havalisinin Adana vilayetinin bir kısm-ı mühimini ihtiva ettiği*

⁸⁰⁰ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.213; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, Sina-Filistin Cephesi, s.743; Enver Paşanın eşi Naciye Sultan olayı şöyle anlatmaktadır: "Harp bitti. Kocam arkadaşlarıyla memleketi terke karar verdiler. Enver, memleket dışında daha faydalı olacağını sanıyordu. 'Sulhtan sonra tekrar geleceğim diyordu.' Bana da beraber gelmemi söyledi. Fakat çocuğumu bırakmadım. Mahpeyker kızım, henüz bir yaşındaydı. İkinci çocuğuma (Türkan) gebeydim. Ama bunu henüz bilmiyordum. Enver, yalının önünden bir motorla gemiye gitti. Talat, Cemal Paşalarla, Dr.Nazım, Dr. Bahaettin, Şakir, Azmi, Bedri, Canpolat (?) Beyler beraberdiler. Bir Alman harp gemisine binerek Odesa'ya gittiler..." Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.494.

⁸⁰¹ O zaman merkezi Şam olan ve kuzeydeki Halep vilayetiyle hududu, Lazkiye'nin hemen kuzeyinden doğuya doğru uzanan hatta dayanan Şam vilayetine, "Suriye vilayeti" denirdi. Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.65.

⁸⁰² Atatürk'ün *Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* (ATTB), ss.16-17.

malumsa da hududu meçhuldür. Bunun tasrihi icap eder..."⁸⁰³ demişti. İngilizler, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'le yazışmalarında Adana adını kullandıkları halde, Mondros Mütarekesi'nde Adana yerine Kilikya tarihi adını kullanmışlardır. İngilizler'in elindeki tarihi atlasta Kilikya'nın hududu, Maraş kuzeyinden geçiyordu. İngilizler'in bu oyununu fark eden Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti'nin dikkatini çekmiştir.⁸⁰⁴ Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 4 Kasım 1918'de Toros ve Amanos Tünelleri, 5 Kasım 1918'de Suriye hududuyla ilgili Mustafa Kemal Paşa'nın sorularına aşağıdaki cevapları vermişti:

*"Toros Tünelleri'nin İtilaf Kuvvetleri tarafından işgali, yalnız bir muhafaza mahiyetini haizdir. İşletme unsuru, kontrol altında olarak, bize aittir. Mütareke metninde yalnız Toros Tünelleri gösterilmiştir. Eğer, İngilizler Amanos Tünelleri'ni de işgal etmek isterlerse, Mütareke metninde Toros'un gösterildiğini, bahisle, Amanos'un işgal edilmemesinde ısrar ve keyfiyeti genel karargaha ı̇şar edilir. İşgal kuvvetlerinin nereden geldiğini ve miktarı İngiliz Komutanlığı tarafından bildirilir."*⁸⁰⁵

*"Suriye'deki garnizonların teslimi maddesi ihtiyaten yazılmıştır. Herhalde bu anda cepheye bulunan kıt'aların terhisi mevzu bahis değildir. Suriye'de terk edilmiş bir kıt'a olmadığından, bu maddenin Yıldırım Grubuna şumulü yoktur. Şimdiye kadar Yıldırım Grubu emrinde bulunan Hicaz Seferi Kuvvetine ve Birinci Mürettep Kuvvete (Maan havalisindeki kıt'a) Mütareke'nin kendilerine ait maddesi hakkında, Yıldırım Grubu Komutanlığı tarafından emir verilmelidir...Mütareke'nin 5.maddesine göre, yeni konuş kararlaştırılincaya kadar, bugün buldukları hatta kalacaklardır. Kilikya'nın hududu, icap ederse bildirilecektir."*⁸⁰⁶

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Kafkas Cephesi'nde 2.Ordu Komutanlığını yapmış ve görevi ona teslim etmişti. Çok ihtiyatlı bir düşünce yapısına sahip olan Ahmet İzzet Paşa, onun İngilizler'le savaşı sürdürmek istemesinden korkuyordu. Mustafa Kemal Paşa, 5 Kasım 1918'de, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın cevaplarına karşı düşüncelerini tekrar şu şekilde ifade etmişti:

⁸⁰³ K.5,G.7,B.7-1;7-2;Atatürk,Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,s.15.

⁸⁰⁴ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,Türk İstiklal Harbi,c.1,s.65.Kilikya tarihi adı genellikle, Anadolu'nun güneyinde Adana,İçel(Mersin) illeri,Konya güneyini ve Antalya doğusunu kapsardı. Fransız Albayı E.Bremont "La Cilicie en 1919-1920"adlı eserinde Kilikya terimini: " Toros,Amanas ve Akdeniz arasında ve bunları kapsayan bir üçgen" olarak belirlemiştir. Cebecioğlu,a.g.e.,s.94.

⁸⁰⁵ a.g.a.,K.5,G.12,B.12-1.Osmanlı Heyeti,Mondros Mütarekesi'ni imzalarken,Boğazlar hariç olmak üzere,Osmanlı topraklarının işgal edilmeyeceğine ve ateşkesin imza tarihindeki ileri hatlarımızın, mütareke hattı(yani ülke sınırı) olarak kabul edileceğini ümit etmekteydi. Tuncoku,a.g.e.,s.50.

⁸⁰⁶ a.g.a.,K.5,G.14,B.14-1.

“...Toros Tünelleri işgal kuvvetlerinin miktarı, İngiliz Komutanlığı tarafından bildirilir buyuruluyor. Bu kuvvet mesela, icabında Anadolu'yu kendi egemenliği altına geçirecek derecede dahi olsa müsaade edilecek midir?..Garnizonların teslimi maddesi ihtiyaten yazılmış maddedir buyuruluyor ve müteakip cümlelerle, cephelerde bulunan kıt'aların bu hususla alakası olmayacağı izah ediliyor. Acizlerinin telakkiyatıma (anlayışım)göre, bu maddenin İngilizler tarafından bizi işgal için yazdırılmış olduğuna, Osmanlı murahhaslarının imza ettikleri Mütareke şartlarının taraflarca başka başka telakki edildiğine şüphe kalmamıştır... Pek ciddi ve samimi surtelâkkiyet ve tefehhümatı (anlamalarını) izale edecek tedbirler alınmadıkça, orduları terhis edecek ve İngilizler'in her dediklerine boyun eğecek olursak, ihtirasatın(aşırı istek duyma) önüne geçmeye imkan olmayacaktır.”⁸⁰⁷

Sadrazam Ahmet İzzet Paşanın, Mondros Mütarekesi'nin 10.maddesindeki Toros ve Amanos Tünelleri'yle 16.maddesindeki Kilikya ve Suriye hududunun statüsü hakkında verdiği cevaplardan, Mustafa Kemal Paşanın ikna olmadığı anlaşılmaktadır. Ahmet İzzet Paşa, İngilizler'in gerçek niyet ve maksadını uygun şekilde değerlendirememiş, Mustafa Kemal Paşaya oyalayıcı cevaplar vermiştir. Rauf Beyin Calthrope'un sözlerine güvenerek imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin şartlarını yorumlamakta Ahmet İzzet Paşanın da yanıldığı görülecektir. Ancak, Mustafa Kemal Paşanın endişe duyduğu bütün konular, kısa zamanda İngilizler tarafından uygulama alanına konulmaya başlayacaktır. Amiral Calthrope,ülkesi adına Rauf Beyi(Orbay) ikna ettiği teminatlarla sanki ileride yapılacakların planını vermiştir.⁸⁰⁸

⁸⁰⁷ a.g.a.,K.5,G.14,B.14-2;Atatürk,Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri,ss.18-19; Volkan, a.g.e.,Çetiner,a.g.e.,s.28.

⁸⁰⁸ Mondros Mütarekesi zabıtlarına göre:İngiliz Heyeti Başkanı Amiral Calthrope,Rauf Beye(Orbay) Mondros Mütarekesi'ni imzaladığı takdirde aşağıdaki hususların teminatını vermiş bulunuyordu:

“1) İstihkamların İngiliz ve Fransız askerlerinin dışında başkaları tarafından işgal edilmemeleri,bir miktar Türk askerinin de kalması,Yunan askerlerinin İstanbul ve İzmir'e girişlerinden sakınılması.”

“2) Müttefikler esirlerinin İstanbul'a toplanmayıp,yakın mahallerdeki İtilaf komutanlarına teslimi.”

“3) Müttefikler tebaasının can ve malları muhafaza edildikçe,İstanbul'un işgal edilmeyeceği.”

“4) Araplar tarafından kuşatılan Türk garnizonlarının İngiliz komutanları tarafından teslim alınacağı.”

“5) Altı vilayet (Van,Diyarbakır,Erzurum,Bitlis,Sivas,ve Elazığ) hakkındaki maddenin gizli kalmasını,Ermenileri ayaklandırmamak bakımından faydalı bulan Calthrope,bunu Wilson Prensipleri'ne uygun bulmadı.”

“6)Erzak ve Levazımın İtilaf subayları tarafından kontrol edilmesi.” Belen,Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi,c.V,s.214;Çetiner,a.g.e.,s.30.

3. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının Lağvedilmesi ve Mustafa Kemal Paşanın İstanbul'a Çağırılması

İskenderun,Hatay(Antakya)'ın güneyinde bulunan İngiliz birliklerinin Kilikya(Adana)'ya intikalini sağlayacak,en kısa güzergah üzerinde bulunuyordu.Yıldırım Ordular Grubu komutanı Mustafa Kemal Paşanın Mondros Mütarekesi şartları hakkındaki endişeleri,İskenderun'da da görülmüştür. Bir Fransız torpidosu komutanı, 3 Kasım 1918'de İskenderun Limanı'na gelerek,Mondros Mütarekesi'nin 2.maddesi gereğince, torpilleri tarayacağını ve şehre bir müfreze çıkarılacağını söylemiş,Liman Reisi Hakkı Bey, durumu Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına bildirmişti.⁸⁰⁹ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Fransız komutanın bu isteğini, Sadrazam ve Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşaya şöyle rapor etmiştir:

*"Bir Fransız Muhribi, 3 Kasım 1918 günü öğleden önce, saat 10.00'da İskenderun Limanı'na gelerek, görüşme talep etmiş, bunun üzerine muhribe giden Mevki Komutanı'yla Liman Reisi'ne, Mütareke şartlarının 2. maddesi gereğince, limanda torpilleri tarayacaklarını ve bilahare şehre bir askeri müfreze çıkaracaklarını söylemişlerdir. Mütareke şartlarının 2. maddesinin harfiyen tatbiki tabiyse de, bu münasebetle karaya asker çıkarılmasına dair Mütareke'de bir kayıt bulunmadığından müsaade edilmemiştir."*⁸¹⁰

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 3 Kasım 1918'de, Mustafa Kemal Paşaya İskenderun'da uygulayacağı hareket tarzı hakkında: "...Şayet şehre ısrar ve cebren girmeye kalkarlarsa, üzerimize ateş etseler dahi, tarafımızdan katiyen ateş edilmeyerek şehre girmelerine müsaade edilecek ve derhal durum İngiliz Başkomutanlığı nezdinde protesto edilecektir. Liman Reisi'ne ve diğer ilgili personele bu yolla tebligat yapılmasını" istemişti.⁸¹¹ Genelkurmay Başkanlığı Mustafa Kemal Paşanın endişelerini hala anlamamış olacak ki,ayrıda, 5 Kasım 1918'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına verilen aşağıdaki emirle İtilaf Kuvvetlerinin İskenderun Limanı'yla Halep-İskenderun yolundan istifade etmelerine izin verilmesini emretmiştir:

"...Mütareke bir hayli mevaddı(maddeleri) tadil ederek, vaktin darlığına mebni(vaktin darlığından dolayı) bize yalnız şifaen izahat ve teminat verebilen İngiliz murahhasının bu centilmenliğine mukabil bir cemile olmak

⁸⁰⁹ a.g.a.,K.67,G.66,B.66-5.

⁸¹⁰ a.g.a.,K.67,G.66,B.66-5.

⁸¹¹ a.g.a.,K.67,G.66,B.66-4.

ve Yunanistan'ın saha-ı faaliyete çıkarılmamasını temin ve teshil etmek üzere, Iskenderun Limanı'ndan İngilizler'in erzak vesaire nakliyatı hususunda istifade ve Iskenderun-Halep yolunu tamir edebilmelerine müsaade ettim ve Amirale de yazdım. Bundan ordunun vaziyetince de bir mahzur görmüyorum. Bu limandan ve yoldan istifadelerini temin etmekle Iskenderun Limanı ve şehri gene bizde kalacak hükümet-i askeriye ve mülkiyemiz, hülasa her şeyimiz yine yerlerinde bulunacak, onlar yalnız istifade edeceklerdir. Keyfiyetin taraf-ı alinizden İngiliz Suriye Ordusu Komutanlığına iblağı(ulaştırılma,,duyurma) mütemennadır(istenendir)."⁸¹²

İtilaf Devletleri'nin maksadı; Iskenderun ve Kilikya(Adana)'nın işgalinin ön koşullarını hazırlamaktı. Iskenderun'a gelen İngiliz ve Fransız subayları, Iskenderun Limanı ve şehrinin işgal edileceğini, Halep'teki İngiliz Komutanı da Halep civarındaki Osmanlı Ordusuna mensup kıt'aların Mütareke şartlarına göre teslim olmalarını istemişti. İngilizler'in Iskenderun'u ve Iskenderun-Halep yolunu işgal etmeleri halinde, güneydeki birliklerimizin Anadolu'yla irtibatı kesilmiş olacaktı. Mustafa Kemal Paşa, 5 Kasım 1918'de 7.Ordu, 3.Kolordu ve 41.Tümen Komutanları'na verdiği emirde:"...İngilizler'in çeşitli bahanelerle Iskenderun'a asker çıkararak, 7. Ordu kıt'alarını zor duruma sokmak istediklerini anladığını, buna meydan vermemek üzere, 20.Kolordunun hareketi son buluncaya kadar 3. Kolordunun, İngilizler'in Iskenderun'a kuvvet çıkarmasına, gerekirse ateşle mani olunmasını ve 7.Ordu Karargahının hemen Adana'ya intikal etmesini"⁸¹³ bildirmiştir.

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı,birliklerini Mondros Mütarekesi şartlarını uygulatmadan elinde bulundurmak istiyordu. Verilmiş olan emir gereğince, 20.Kolordu büyük kısmı gece yürüyüşle Antakya-Der el cemahtarin hattından geri alınarak, Katma ve Subaşı bölgesinde toplanmış, 7.Ordunun bir kısmının Iskenderun'la Halep-Iskenderun şosesinin işgal edilmesi halinde gerisinin kesilerek imha veya esir edilmesi ihtimali ortadan kalkmıştır. Yıldırım Ordular Gurubunun gerisi Anadolu'ya

⁸¹² a.g.a.,K.67,G.70,B.70-1.

⁸¹³ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Türk İstiklal Harbi*,c.I,s.75.Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Ahmet Sedat Paşanın(Sedat Doğruer)*Yıldırımın Akıbeti* adlı kitabını titizlikle incelemiş,305 ve 306. sayfalarında: " İngilizler'in,Halep yöresindeki Ordularını beslemek için, Iskendeun'dan yararlanmak istediklerini belirten Sadaret (İstanbul Hükümeti) emrine karşılık,Iskenderun'a hangi neden ve bahaneyle asker çıkarılmasına girişecek İngilizler'e,ateşle karşılık verilmesini emrettim! " yazılmış olan sayfa boşluğuna " hain" notunu düşmüş,193,194,196,197,200,201, 204,206,215,244, 245, 279, 296-304,307 ve 308.sayfalarda da özel işaretler kullanmıştır. Gürbüz D.Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, " Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notlar ile,* " Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1983,ss.459-461.

dayanarak emniyete alınmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi şartlarında açık olarak belirtilmediği halde, İtilaf Devletleri temsilcilerinin istekleri, Sadrazam Ahmet İzzet Paşanın da bu istekleri kayıtsız ve şartsız kabul etme eğilimi karşısında, Genelkurmay Başkanlığına 6 Kasım 1918'de düşüncelerini şöyle yazmıştı:

*"...İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker çıkarmaya teşebbüs edecek İngilizler'e ateşle karşı konmasını ve 7.Orduya halihazır bulunulan hatta gayet zayıf bir ileri karakol tertibatı bırakarak, büyük kısmı Katma-İslahiye istikametine hareketle Kilikya hududuna girmesini emrettim. İngilizler'in kandırıcı muamele, teklif ve hareketlerini İngilizler'den ziyade mühik ve nazik gösterecek ve buna mukabil cemile ibrazımı mutazammın olacak(kapsayacak) emirleri tatbik etmeye yaradılışım elvermediğinden, halbuki Başkomutanlık Genelkurmay Başkanlığının düşünceleri doğrultusunda hareket edemediği takdirde birçok töhmet altında kalacağım tabii olduğundan, komutayı hemen teslim etmek üzere, yerime tayin edeceğiniz zata ivedi tebliğini hasseten istirham eylerim."*⁸¹⁴

Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı, Yıldırım Ordular Grubu ve 2. Ordu Komutanlığının kaldırılarak, 7.Ordu Komutanlığının doğrudan Genel Karargaha bağlanmasını istemiş, Mustafa Kemal Paşa, 2 ve 7.Ordu Karargahlarının lağvedilerek, kolorduların doğrudan Grup Komutanlığına bağlanmasını ve Yıldırım Ordular Grubu unvanının "Yıldırım Grubu" şeklinde muhafazasını teklif etmişti.⁸¹⁵ Ahmet İzzet Paşa, düşüncesinde ısrar ettiğinden Mustafa Kemal Paşa: "*Halen, emrime verilmiş olan kıt'aların işlerindeki selameti düşünerek, yeni teşkilat hakkındaki nezaret emrini tatbikte mazurum, 3 Kasım 1918 tarihli maruzatım vechiyle 'Yıldırım Grubu' ismi altında teşkilatın tatbikine müsaade buyurulmadığı takdirde, sizin isteklerinize uyan teşkilatı uygulayacak komutanın tenzip buyuracağınız zata verilmesini istirham eylerim*" demişti.⁸¹⁶ Sadrazam Ahmet İzzet Paşa: İskenderun'a çıkacaklara ateş edilmesinin devletin politikasına uygun olmadığını belirttikten sonra: "*...Grubun lağv emri tatbik edilecektir. Alıkonması uygun görülen karargaha 7.Ordu Karargahı unvanı verilecektir. Gruptaki müfettişlerin ve diğer şahısların 7.Ordu unvanıyla elde ettikleri hukuk saklı olduğundan zamanında hizmetten çekilmeleri aynen kabul edilir*" demiştir. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşanın teklifini reddederek, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı ve 2.Ordu Karargahının lağvedilmesinde ısrar etmiş, adeta istifaya zorlayarak resmen ondan kurtulmak istemiştir.⁸¹⁷

⁸¹⁴ a.g.a.,K.67,G.70,B.70-2;Atatürk,Atatürk'ün Tamim,Telgraf ve Beyannameleri,ss.19-20.

⁸¹⁵ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,Türk İstiklal Harbi,c.1,s.76.

⁸¹⁶ a.g.e.,s.76.

⁸¹⁷ a.g.a.,K.67,G.71,B.71-1.

Amiral Calthrope'un yanında bulunan Osmanlı Devleti'nin irtibat subayı olan Deniz Yüzbaşı Şefket imzasıyla gelen telgrafta: "*Britanya Hükümeti'nden aldığım talimata tevfikân Mütareke'nin 7, 10 ve 16. maddeleri gereğince, İskenderun Komutanı'nın, General Allenby tarafından kendisine bildirilecek müddet zarfında, şehri teslim etmesini, aksi takdirde mezkur generalin şehri zorla işgal edeceğini zatınıza teklif ve komutana talimat verilmesini talep ederim*" yazıyordu.⁸¹⁸ İngilizler, Mustafa Kemal Paşanın düşüncelerini ve endişelerini teyit eden, İskenderun'un teslimi hakkındaki isteklerini nihayet bildirmişlerdi. İngilizler ve Fransızlar, Rauf Bey (Orbay)'in iyi niyetle imzaladığı Mondros Mütarekesi şartlarını ve ülkemizin işgal edilmeyeceği teminatını ihlal etmeye başlamışlardı.⁸¹⁹ Ahmet İzzet Paşa, önceki mesajlarını tekzip eder mahiyette 8 Kasım 1918'de, Mustafa Kemal Paşaya : "*Şehri teslim teklifine hak ve salahiyetleri yoksa da, İskenderun şehri için Mütareke feshedilemeyeceğinden, müracaat halinde şehrin tahliye ve teslim edilmesini*" emretmişti.⁸²⁰ Mustafa Kemal Paşa, İskenderun'un boşaltılmasıyla ilgili, Ahmet İzzet Paşadan aldığı emri, 15 ve 20. Kolordularla, 41. Tümen ve Adana vilayetine, 8 Kasım 1918'de tebliğ ederek, teslimle ilgili yapılacak işleri planlamış, ancak, İskenderun'un İtilâf Devletleri'ne verilmesinin mahzurlarını Ahmet İzzet Paşaya şöyle açıklamıştı:

"...6.Ordu Komutanı'nın, 7 Kasım 1918 tarihli rapor muhteviyatına nazaran İngilizler'i Nusaybin-Cerablus-Halep demiryolunu işgale işaret olan ve Irak İngiliz Ordusu Başkomutanı'nın Musul'un derhal terk edilmesini ve aksi takdirde zorla gireceği hakkında teklifi ne suretle açıklanabilir ? İngilizler'le yapılan Mütareke'nin imzalanan şekli, Osmanlı Hükümeti'nin selametini içerecek mahiyette değildir. Mezkur maddelerin şüpheli ve müspet manalarının bir an evvel tespit edilmesi lazımdır. Yoksa İngilizler'in isteklerine bugüne kadar olduğu gibi mukabelede devam olduğu takdirde, Payas-Kilis hattına kadar olan araziye isteyen İngilizler'in yarın Toros'a kadar olan Kilikya mıntikasını ve daha sonra Konya-İzmir hattının işgalinin lüzumlu olduğu tekliflerinin birbirlerini takip edeceği ve sonuçta Ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi, hatta Bakanlar Kurulunun Britanya Hükümeti tarafından seçilmesi lüzumu gibi tekliflerin

⁸¹⁸ a.g.a.,K.67,G.75,B.75-2.

⁸¹⁹ Rauf Bey(Orbay) anılarında,İngilizler'in Mondros'ta kendisini aldattıklarını ve verdikleri sözlerinde durmadıklarını şöyle anlatmaktadır: "*Kırım Savaşları'ndan beri İngilizler'in ve Fransızlar'ın yalnız ahitlerine değil,vaatlerine de sadık milletler oldukları hakkında milletimizde umumi bir kanaat vardı. Bu kanaate ben de iştirak ediyordum. Ne yazık ki, bu fikir ve kanaatlerimizde yanılmıştık. Mütareke'nin hemen ertesi günleri,gördüğümüz hareket tarzlarıyla tamamıyla hayal kırıklığına uğradık!..Rızalarıyla kabul ettikleri şartlara,hiçbir makul sebep olmaksızın riayet etmediler ve Mütarekename'yi yırtı yırtı parçaladılar!..*" Çetiner,a.g.e.ss30-31.

⁸²⁰ a.g.a.,K.7,G. 21,B.21-2;a.g.a.,K.67,G.72,B.72-1.

karşısında kalınmak durumunda bulunulacaktır. Şahsen, her ne hal ve durumda bulunursam bulunayım, doğruluğuna kani olduğum bu hususu icap edenlere arz etmeyi memleketin selameti bakımından uygun bulurum. Bunların söylenmemesine yaradılışım mani olur. İskenderun bölgesinde bulunan 41.Tümenin hemen Payas'a çekilmesini ve İskenderun'un teslimi için icap eden tedbirlerin alınmasını, İskenderun-Halep şosesinin keşfine müsaade olunmasını emrettim. İngiliz Başkomutanlığının İstanbul'a yaptığı bildirilen müracaatı tarafınızdan gelecek cevapta, emir buyurulursa kıtaatımızı Payas-Kilis hattı kuzeyine dahi çekmek için şimdiden tedbir alındığı arz olunur.”⁸²¹

Mustafa Kemal Paşa, sadrazam Ahmet İzzet Paşayı ikna edemeyince, askerliğin gerektirdiği “amirlerin emirlerine mutlak itaat” kuralına uyararak mukavemet etmeden İskenderun'u İngilizler'e teslim etmek zorunda kalmıştır.⁸²² İskenderun'un teslimiyle ilgili protokol:”İskenderun'un civarı, 9 Kasım 1918'den itibaren Osmanlı Ordusu tarafından tamamen boşaltılacaktır...10 Kasım 1918 saat 08.00'de Amanos dağları ve İskenderun Körfezi'yle çevrili bölgeyle Payas'a kadar olan arazi Osmanlı Ordusu tarafından boşaltılacak, bu saatten sonra yakalanacaklar harp esiri sayılacaklar ve düşmanca davrananlar kurşuna dizilecektir. Tahliye edilen yerlerdeki orduya ait malzeme yerinde bırakılacak ve sonra haklarında muamele yapılacaktır...” maddelerini kapsamaktaydı.⁸²³

Mustafa Kemal Paşa, İskenderun'la Antakya'nın boşaltılması ve İngilizler'le yapılan Protokol hakkında Genelkurmay Başkanlığına: “İskenderun, 9 Kasım 1918'de, 15 kişilik bir İngiliz kıtası tarafından işgal edilmiştir. İngilizler yalnız şehri işgal etmekle kalmamışlar, aynı zamanda şehri Anadolu'dan tecrit etmişlerdir.41.Tümen Payas ve kuzeyine alınmış, Antakya'da bırakılan bir bölük de, Reyhanlı üzerinden 24.Tümene katılmıştır ” hususlarını kapsayan yazılı bir rapor göndermiştir.⁸²⁴

İngilizler Mondros Mütarekesi şartları kapsamında bulunmadığı halde, Mustafa Kemal Paşayı ikna edemeyince, Sadrazam Ahmet İzzet Paşayı kullanarak hiçbir mücadele yapmadan İskenderun'u ele geçirmeyi başarmışlardır. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşanın, İngilizler'le Fransızlar'a karşı mücadeleye devam etme azim ve kararlılığı karşısında, Mondros Mütarekesi şartlarını ihlal edeceğinden korkarak,7

⁸²¹ a.g.a., K.5,G.27,B.27-1; a.g.a.,K.67,G.73,B.73-1;Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*,ss.21-22.

⁸²² İngilizler,Mondros Mütarekesi Şartlarına aykırı olarak Filistin Cephesi'nde İskenderun sancağı ve Irak Cephesi'nde Musul vilayeti için aynı taktiği, eş zamanlı olarak uygulamışlardır. Musul'la ilgili belgeler için, bk. a.g.a.,K.1,G.6,B.6-1;6-7;6-9.

⁸²³ a.g.a.,K.5,G.29,B.29-1.

⁸²⁴ a.g.a.,K.5,G.27,B.27-1.

Kasım 1918'de, Mustafa Kemal'in Yıldırım Ordular Grubu Karargahını ve 7.Ordusunu lağvetmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 31 Ekim 1918'te teslim aldığı Yıldırım Ordular Grubunu bir hafta süreyle sevk ve idare etmiştir.⁸²⁵

Mustafa Kemal Paşa, 2.Ordu Komutanlığından Filistin Cephesi'ne atandıktan sonra, Bağdat seferi için teşkil edilen Yıldırım Ordular Grubunun 7.Ordusunu İstanbul'da kurmuş, Halep'e intikal ettirmiş, Mareşal Falkenhayn'la anlaşamamış, istifa ederek İstanbul'a gitmiş, 7.Ordu Komutanlığını Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) almış, Mustafa Kemal Paşa, 7.Ordu Komutanlığını 7 Ağustos 1918'de tekrar teslim alarak, 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet ve 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşayla birlikte Yafa-Kudüs hattının kuzeyinden (Nablus Meydan Muharebesi) itibaren, Batı Şeria, Ürdün ve Suriye'de düşmanla sıkı muharebe ederek, 7.Ordusunu kendisinin ifadesiyle Misak-ı Milli sınırlarına çekmeyi başarmıştı. Ancak, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 7. Ordu ve belki de Osmanlı Devleti'nin düzenli tek silahlı gücü olan Yıldırım Ordular Grubunu lağvetmişti. Mustafa Kemal Paşa, bu sırada, Türk sınırlarını koruma çabası içindeydi. Ordularını dağıtma konusunda verilen emre iki nedenle uymak istemiyordu. Birinci neden, birliklerini düşmana karşı kullanmak istemesiydi. İkinci nedense, Anadolu'dan ayrılma konusundaki isteksizlikti. Her iki neden de, ulusal bir direnişi örgütlemek amacına yönelikti. Fakat sonunda, ordular ve orduların kalıntıları da dağıtılmıştır.⁸²⁶ Osmanlı İmparatorluğu, Mondros Mütarekesi şartlarına göre, bir taraftan işgal edilir ve parçalanırken, bir taraftan da iktidar mücadelesi içinde bulunuyordu. Ahmet İzzet Paşa, 14 Ekim 1918'de, Enver ve Talat Paşaların yerine Sadrazam ve Erkan-ı Harbiye-i umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olduktan sonra, Sadrazam Talat Paşa, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Enver Paşa ve Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşa 2-3 Kasım 1918 gecesi yurt dışına kaçmışlardı.⁸²⁷

⁸²⁵ Tuncoku, a.g.e., s.34; Tezer, a.g.e., ss.171-172; Volkan, a.g.e., s.155; Çetiner, a.g.e., s.28; Tansel, a.g.e., c.I, s.47; Refik Turan, a.g.e., s.101; Nedim, a.g.e., s.160; Sertoğlu, a.g.e., c.VI, s.358; Kutay, a.g.e., s.251; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.317.

⁸²⁶ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, c.I, 5.b., İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları, 1985, ss.85-86. Mustafa Kemal Paşa, Türk milletini kurtarmak yolundaki kararını, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, Liman Von Sanders'in yerine Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olarak atandığı zaman vermiştir. Milli Mücadele'nin, Birinci Dünya Harbi'nden sonra Filistin Cephesi'nin devamı olarak, önce Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da başlamış ve Mustafa Kemal Paşanın, Kurtuluş Savaşı'nı Filistin Cephesi'nde Komutanlığını yaptığı Yıldırım Ordular Grubunun Komuta Heyeti ve Kolordularına dayandırmış olması, onun bu düşüncesinin en belirgin kanıtlarıdır. K.5, G.113, B.113-1; Gnkur. ATASE Bşk. İlgü, *Türk İstiklal Harbi*, c.II, Ks.1, *Batı Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1963, s.37; Ateş, a.g.e., ss.101-102.

⁸²⁷ Atatürk, *Nutuk*, 7.b., Ankara, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, Gnkur. Basımevi, 1981, s.1; Shaw, a.g.e., c.II, s.398; Jaeschke, a.g.e., s.165; Volkan, a.g.e., s.153; Kressenstein, a.g.e., s.201; Sina Akşin, a.g.e., c.I, s.64; Çetiner, a.g.e., ss.31-34; Tezer, a.g.e., s.171;

Padişah VI.Mehmet Vahdettin'in, Osmanlıları Birinci Dünya Savaşı'na sokan Talat, Enver ve Cemal Paşaların yurt dışına kaçışına Hükümet'in göz yumduğu gerekçesiyle kabinede ısrarla değişiklik yapılmasını istemesi karşısında, Sadrazam ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi(Genelkurmay Başkanı) Ahmet İzzet Paşa, 8 Kasım 1918'de istifa etmiş ve yerine Tefvik Paşa geçmiştir.⁸²⁸Yıldırım Ordular Grubu Karargahıyla 7.Ordunun lağvedildiği ve Mustafa Kemal Paşanın Harbiye Nezareti Karargahına verilmiş olduğu emri, 10 Kasım 1918'de Adana'ya ulaşmıştır.⁸²⁹ Mustafa Kemal Paşa, 10 Kasım 1918'de, Adana'dan trenle hareket etmiş ve 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiştir.⁸³⁰

Winstone,a.g.e.,s.75.Şefket Süreyya Aydemir'e göre: "Enver,Talat ve Ahmet Cemal Paşalarla,Beyrut Valisi Azmi,Eski Polis Müdürü Bedri,Dr. Nazım, Dr.Bahaettin Şakir ve Cemal Azmi 8-9 Kasım 1918 gecesi Bir Alman deniz altısıyla İstanbul'dan Karadeniz'e açılmışlardı."Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, ss.493-494.Bu durumda,İttihat Terakki Partisi Yöneticilerinin yurt dışına kaçışları, Mustafa Kemal Paşanın Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından alınışı ve Ahmet İzzet Paşanın Sadrazamlık görevinden istifa etmesi aynı tarihe denk gelmektedir.

Enver Paşa, bir Alman harp gemisiyle Evpatora (Gözleve,Sivastopol yakınlarında bir sahil şehridir)'ya oradan Almanya'ya,Moskova ve Türkistan'a gitmiştir. Türkistan'da bir Türk Devleti kurmak amacıyla yaptığı mücadele esnasında 4 Ağustos 1922'de, Tacikistan'ın Balucvan kesiminde Rus kuvvetleriyle yaptığı muharebede şehit olmuştur. Gülmez, a.g.e., s.637; Kressenstein, a.g.e.,s.201; Cebecioğlu, a.g.e.,s.70; Aaronsohn, a.g.e.,s.26;Kurtuluş,a.g.e.,c.II,s.277.

Talat Paşa,Enver Paşayla birlikte Rusya'ya oradan Almanya'ya gitmiş, Ermeni Komitesi üyesi Taylıryan tarafından 15 Mart 1921'de Berlin'de Hardenbers Caddesi'nde arkasından ateş edilerek öldürülmüştür. Talat Paşanın cenazesi 1943 yılında İstanbul'a getirilmiş ve Hürriyeti Ebediye Tepesi'ndeki şehitliğe gömülmüştür. Mehmet Kasım, *Talat Paşanın Anıları*, İstanbul, Say Yayınları, 1976,ss.7-14; Kressenstein,a.g.e.s.201;Kurtuluş,a.g.e.,c.IV,s.73.

Ahmet Cemal Paşa, Enver Paşayla birlikte Rusya'ya oradan Almanya'ya,İsviçre ve Afganistan'a gitmiştir. İngiltere'ye karşı savaşacak olan Afgan Ordusunu teşkilatlandırmak amacıyla çalışmış, ancak başarılı olamamıştı. Afganistan'dan Tiflis'e geçen Ahmet Cemal Paşa, 21 Temmuz 1922'de Ermeni komitecilerin saldırısına uğramış,naşı Erzurum Şehitliği'ne defnedilmiştir. Gülmez,a.g.e.,s.459; Kressenstein, a.g.e.,s.201; Aaronsohn, a.g.e.,s.56.

Sadrazam Sait Halim Paşa, Osmanlı İmparatorluğu Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra, 1917'de Sadrazamlıktan çekilmiş ve yerine Talat Paşa görevlendirilmişti. Birinci Dünya Harbi'nin kaybedilmesi üzerine Roma'ya giden Sait Halim Paşa, 6 Aralık 1921'de Ermeni Komitecileri tarafından öldürülmüştür. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Sultan Mahmut Türbesi'ne gömülmüştür. Ünal, a.g.e., 3.b.,ss.454-455;Selek, *Anadolu İhtilali*,c.I,s.49;Ateş,a.g.e.,ss.85-86,91.

⁸²⁸

Tansel, a.g.e.,c.I,s.47-50;Gülmez, a.g.e.,s.458;Armstrong,a.g.e.,s.77.

⁸²⁹

Tezer,a.g.e.,ss.174-175.Mustafa Kemal Paşadan bölge sorumluluğunu alan, 2.Ordu Komutanı Nihat paşa da:" *İtilaf Kuvvetleri Payas-Kilis hattını geçerse, silahla karşılık verileceğini*" bildirmiş,Harbiye Nezareti silahla karşılık vermeyi uygun bulmamış ve 22 Ocak 1919'da onu da Konya'dan İstanbul'a çağırılmış ve yerine eski 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşayı atamıştır. a.g.a.,K.67,G.86,B.86-1.

⁸³⁰

Yalçın,a.g.e.,c.I,s.161;Sina Akşin,a.g.e.,s.82;Kutay,a.g.e.,s.247;Kurtuluş a.g.e., c.III, s.275;Volkan,a.g.e.,s.155.

Istanbul Limanı'nda bulunan düşman savaş gemilerini ⁸³¹ üzüntüyle seyreden Mustafa Kemal Paşa, yaveri Cevat Abbas'a ,*"Geldikleri gibi giderler!"* demiştir.⁸³² Amiral Cathorpe'un, Mondros Mütarekesi imzalandığı gün, Rauf Bey'e verdiği gizli mektupta belirtmiş olduğu: *"Boğazlar'ın işgalinde yalnız İngiliz ve Fransız gemileri görev yapacak, çok az sayıda Türk askeri Boğaz istihkamlarında kalabilecek, hiçbir Yunan askeri bugünkü şartlar altında İzmir'e veya İstanbul'a girmeyecek, ancak, Türk Hükümeti'nin düzeni ve Müttefikler'e ait kişileri ve çıkarları korumakta acze düşmesi gibi zorunlu sebepler tahakkuk etmedikçe, İstanbul'un işgali söz konusu olmayacak..."* şeklindeki garantiler, İtilaf Devletleri tarafından, 13 gün sonra ihlal edilmiştir. Rauf Bey, Mondros Mütarekesi'ni imzalarken, resmi olmayan bu belgeye inanmış, *" İstanbul'a bir tek düşman askeri çıkmayacaktır demecini vermiş...ama çok geçmeden gerçekten ne kadar kötü şekilde aldatıldığı ortaya çıkmıştı!..."*⁸³³

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi'ni siyasi bir yenilgi olarak değerlendirmiş, İstanbul'un işgalinden sonra 16 Kasım 1918'de Pera Palas Oteli'nde gazetecilerle yaptığı konuşmada : *"En iyi politika, en çok kuvvetli olmakla mümkündür. En çok kuvvetli olmak demek ise, manen, ilmen, fennen, ahlaken kuvvetli olmak demektir. Askeri kuvvet en sonda gelir. Yukarıda sayılan meziyetler, bir millette mevcut değilse, bu milletin bütün fertlerinin en son silahlarla donanmış olması hiçbir şey ifade etmez. Bugünkü topluluklar içinde insan olarak yer alabilmek için, elbette elde silah olması yeterli değildir"* demiştir.⁸³⁴ Mustafa Kemal Paşa Pera Palas'ta bir kaç gün kalacak, buranın kozmopolit havasından sıkılacak, önce bir tanışının evine çıkacak, sonra da Şişli'deki evini kiralayacaktır. Mustafa Kemal'in İstanbul'da geçen günleri ⁸³⁵ eski silah ve düşünce arkadaşlarıyla görüşmelerle geçmiştir.⁸³⁶ Bugün Atatürk Müzesi olarak

⁸³¹ İtilaf Devletleri Donanması: 22 İngiliz, 17 İtalyan, 12 Fransız ve 4 adet Yunan gemisinden oluşuyordu. Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.60; Çetiner, a.g.e., s.38. İtilaf Devletleri Donanmasının içinde: 15 muharebe gemisi, 11 kuruvazör, 29 muhrip ve altı deniz altı olmak üzere 61 adet gemi bulunmaktaydı. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.226.

⁸³² Tuncoku, a.g.e., s.34; Cevat Abbas Gürer, *Ebedi Şef, Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*, İstanbul, 1939, s.165; Tansel, a.g.e., c.I, s.81; Çankaya, a.g.e., s.23; Refik Turan, a.g.e., s.101; Çetiner, a.g.e., s.39; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.523; Volkan, a.g.e., s.155.

⁸³³ Çetiner, a.g.e., s.30-31.

⁸³⁴ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.81; Çankaya, a.g.e., s.24.

⁸³⁵ Mustafa Kemal'i o günlerde, Vahdettin'in kızlarından Selma Sultan'la evlendirme girişimleri olmuşsa da, Mustafa Kemal olumsuz tavır takınarak bu işi engellemiştir. Volkan, a.g.e., s.163. Geniş bilgi için bk. Çetiner, a.g.e., ss.57-60.

⁸³⁶ Mustafa Kemal Paşa, Fethi bey (Okyar), Ali Fuat Paşa (Orgeneral Cebesoy), Kazım Paşa (Orgeneral Karabekir) ve Albay İsmet (Orgeneral İnönü)'le Pera Palas Oteli dikkat çektiği için, her akşam başka evde buluşuyor, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu bu durumdan nasıl kurtarılacağını görüşüyorlardı. Çetiner, a.g.e., s.46.

bulunan Şişli'deki evi, Anadolu'dan gelen subayların bir uğrak yeri haline gelmişti.⁸³⁷ İngiliz, Fransız ve Yunan askerlerinin Osmanlı'nın Başkenti'ni fiilen işgal etmelerinden sonra, İstanbul tam bir karışıklık içine girmişti. Galata Köprüsü'nün bir yakasında(Eminönü'nde) "Türk İstanbul" derin bir üzüntü ve sessizliğe gömülmüşken, köprünün öte yanında(Beyoğlu'nda) müttefik askerleri ve kumandanlarına yaranma yarışı başlamıştı.⁸³⁸

Mustafa Kemal Paşa, 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanından itibaren, Birinci Dünya Savaşı'na son veren Mondros Mütarekesi'ne kadar, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi ve askeri olayların içinde bulunmuştur. Filistin Cephesi'nde, muharebe sahasında kazandığı tecrübeler, Araplar'ın Türkler'e karşı gösterdikleri düşmanca davranışlarla İngilizler'in Mondros Mütarekesi görüşmeleri ve uygulamasındaki politik oyunları, Mustafa Kemal Paşanın düşüncelerini çok etkilemiş, komutanlık, liderlik ve yöneticilik niteliklerini geliştirmiştir. Mustafa Kemal Paşa için, Filistin Cephesi; gelecekte başlayacağı Milli Mücadele'nin kadrosunun oluşturulması ve stratejisinin belirlenmesinde tam bir laboratuvar görevi yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi'nin uygulamalarını İstanbul'da çok yakından takip ediyor, endişelerinin gerçekleşmeye başladığını görmekten üzüntü duyuyordu. İtilaf Devletleri, çeşitli bahanelerle Mersin, Tarsus, Adana, Toros Tünelleri, Pozantı, Akköprü, Çiftehane, Urfa, Antep, Maraş ve Musul'u işgal etmişler, Suriye Cephesi'nde 7.Ordudan sonra kalan 2.Ordunun ve Irak Cephesi'ndeki 6.Ordunun da lağvedilmesini sağlamışlardır.⁸³⁹

Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin, İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi şartlarına uygun olmayan uygulamaları karşısında, hiçbir tedbir almamaları üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçerek halkla birlikte mücadeleye başlamanın en doğru ve tek hareket tarzı olacağını düşünüyordu. Mustafa Kemal Paşa, yaşanan felaketi halka anlatmak ve Milli Mücadele'ye davet etmek istiyordu. İngilizler ve Fransızlar'ın yardım ve kışkırtmalarıyla Karadeniz'de bulunan Rumlar, Pontus Rum Devleti'ni kurmak için faaliyete geçmişlerdi. Rum Komite ve

⁸³⁷ Ateş, a. g. e., s.93; Çetiner, a. g. e., s.48.

⁸³⁸ Aydemir, *Tek Adam*, c.1, s.330. Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay), bu sırada Padişah Vahdettin'in huzuruna çıkarak: "Calthrope'un, Mütareke imzalanırken verdiği sözleri tutmadığını her zamanki açık sözlülüğüyle anlatmaya başladı... Güya İstanbul işgal edilmeyecekti, fakat İstanbul'a mütamadiyen (devamlı) asker çıkıyordu!.. Asıl önemlisi, Padişah'a yakın olmaktan başka hiçbir ünü olmayan Damat Ferit Paşa, ülkeye ve Hükümet'e zarar verecek hareketlerin içindeydi... Diğer taraftan, azınlıklarla Müslüman Türkler arasında kanlı olaylar çıkması da muhtemeldi..." Rauf Beyin ağzından bu sözleri dinleyen Padişah Vahdettin sinirlenerek: "... Millet bir koyun sürüsüdür. Ona bir çoban gerekir. O da benim" demiştir. Çetiner, a. g. e., s.60.

⁸³⁹ Konya'daki 2. Ordunun yerine 12. Kolordu, Diyarbakır'daki 6. Ordunun yerineyse 13. Kolordu kurulacaktır. Gnkur ATASE Bşk. İlgı, *Türk İstiklal Harbi*, c.1, ss.261-262.

çeteleri, Türk halkına karşı yıldırma ve öldürme hareketlerini yoğun bir şekilde sürdürüyorlar, İngilizler, gerçeği gizleyerek, bölgedeki asayişsizliğin nedeni olarak Türkler'i gösteriyorlardı.⁸⁴⁰ Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşaya Samsun ve havalisinde Türkler'in Rum köylerine tecavüz edip etmediklerini inceleme vazifesini teklif etmiştir.⁸⁴¹ Mustafa Kemal Paşanın bu teklifi kabul etmesi üzerine, Harbiye Nezareti 30 Nisan 1919'da şu tezkereyi gönderdi: *"Eski Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 9.Ordu Kıtaatı Müfettişliğine tayin olunmuş ve tayin işi Padişah'a takdim kılınmak üzere Sadarete arz edilmiş idi. Kemal Paşanın emri altında bulunacak olan 3 ve 15.Kolorduların mıntıklarını içeren Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilayetleriyle, Samsun Sancağı mülki memurlarının Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak tebligatı icra etmelerinin temin edilmesi ricasıyla"*⁸⁴²

Prof. Dr. Sina Akşin'e göre: *"Mustafa Kemal için, yetkileri ne kadar geniş olursa olsun, bir askeri müfettişlik hiç de tatmin edici olamazdı. onun bu müfettişlik işinden yararlanarak, siyasal çalışmalarını Anadolu'da sürdürmek niyeti olmasaydı, bu görevi kabul etmezdi."*⁸⁴³ Genelkurmay II. Başkanı Diyarbakırlı Kazım Paşa (Eski Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı Kurmay Başkanı), Mustafa Kemal Paşanın isteğiyle ve dikte ettirdiği hususları kapsayacak şekilde 6 Mayıs 1919'da bir yönetmelik (talimat) hazırlayarak, Harbiye Nazırı Şakir Paşaya onaylatmıştır.⁸⁴⁴

⁸⁴⁰ Sina Akşin, a.g.e., s.242. İngilizler, 9 Mart 1918'de Samsun'a 200 asker çıkartmışlardı. Harbiye Nezareti, 11 Mart 1919'da (24 Mart 1919'da) *"Osmanlı İmparatorluğu dahilinde bulunan İngiliz memur ve subaylarına her türlü yardım ve desteğin gösterilmesi"* şeklinde bütün valiliklere telgraf çekmişti. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi*, Kutu(K): 14, Belge No (B):49.

⁸⁴¹ Çetiner, a.g.e., s.111.

⁸⁴² Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, c.I, Ankara, TTK Basımevi, 1959, ss.79-80. Mustafa Kemal Paşanın atandığı 9.Ordu, 15 Haziran 1919'dan itibaren, 3.Ordu adını almıştır. Yalçın, a.g.e., c.I, s.164.

⁸⁴³ Sina Akşin, a.g.e., c.I, s.289.

⁸⁴⁴ a.g.a., K.14, G.57, B.57-1;57-2; Çankaya, a.g.e., s.27; Ateş, a.g.e., s.96; Shaw, a.g.e., c.II, s.407. Ankara'dan itibaren bütün Orta ve Doğu Anadolu'yu, adeta İstanbul Hükümeti'nin yetkisiyle Mustafa Kemal Paşanın emrine veren bu talimat şu hususları kapsıyordu: *"...İş bu müfettişlikteki vazaif, yalnız askeri olmayıp, müfettişliğin ihtiva eylediği mıntıka dahilinde aynı zamanda da mülkidir...İki fırkalı olan 3 ve dört fırkalı olan 15.Kolordular müfettişlik emrine verilmiştir...Müfettişlik mıntıkası Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleriyle, Erzincan ve Canik Müstakil Livalarını ihtiva eylediğinden, müfettişliğin yukarıda tadat edilen vazaifi tedvir için vereceği bilcümle talimatı işbu vilayetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya ifa edeceklerdir...Müfettişlik hududuna mucavir vilayet ve Elviye-i Mustakille (Diyarbakır, Bitlis, Mamuretülaziz, Ankara, Kastamonu vilayetleri) yle kolordu kumandanlıkları da müfettişliğin ifa-yi vazife sırasında re'sen vaki olacak müracaatlarını nazarı dikkate alacaklardır."* Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, ss.212-213. Gnkur ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, ss.319-320. Mustafa Kemal Paşa bu talimatla, aslında Filistin Cephesi'nde komuta ettiği Yıldırım Ordular Grubunun Anadolu'daki yeni konuş yerlerinin sorumluluğunu almıştır. Mustafa Kemal Paşanın

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a hareket etmeden önce 15 Mayıs 1919'da Padişah Vahdettin'e dördüncü defa uğramıştı.⁸⁴⁵ Padişah Vahdettin, Mustafa Kemal Paşaya: *"Paşa, paşa ! Şimdiye dek devlete çok hizmet ettin!.. Bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir. Tarihe geçmiştir. Bunları unutun, asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden daha önemli olabilir!.. Paşa, Paşa!.. Devleti kurtarabilirsin!"* demiştir.⁸⁴⁶ Hayrete düşen Mustafa Kemal Paşa: *"Merak buyurmayınız, efendimiz, yüksek görüşlerinizi anladım. İzin vermek lütfunda bulunursanız, hemen yola çıkacağım ve bana olan buyruklarınızı hiçbir zaman unutmuyacağım"* cevabını vermiştir.⁸⁴⁷ Bu yolculuk, 20. yüzyılın en büyük askeri ve politik yolculuklarından birinin başlangıcı olacaktır. İngiliz istihbaratının Osmanlılar konusunda uzmanı Wyndham Deedes o gece yarısı Bab-ı Ali'ye giderek, Sadrazam Damat Ferit Paşaya Mustafa Kemal Paşayı Anadolu'ya göndermemesi için uyararak istemiş, ancak, geç kalmıştı.⁸⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa, halkla birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini başlatmak amacıyla, 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapur'uyla İstanbul'dan Samsun'a hareket etmiştir.⁸⁴⁹ Winstone'e göre: *"Türkiye, Gelibolu Bozkurt'u, Mustafa Kemal'in önderliğinde yeniden doğacak ve Asya İmparatorluğunu kaybeden güçler, bunun için bir yer tayin edeceklerdi."*⁸⁵⁰

D. FİLİSTİN CEPHESİ'Nİ ETKİLEYEN LİDERLER (ENVER, TALAT, AHMET CEMAL VE MUSTAFA KEMAL PAŞALAR) HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Birinci Dünya Harbi süresince, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde ve Filistin Cephesi'nin sevk ve idaresinde etkili olmuş liderlerimiz hakkında ifade edilen düşüncelerin, cereyan eden olaylara açıklık getireceği mütalaa edilmektedir. Harp başlarken; Padişah V. Mehmet Reşat, Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey (Menteşe), Sadrazam Sait Halim Paşa (4 Şubat 1917'de görevi Talat Paşaya devretmiştir), Başkomutan Vekili Enver paşa, Dahiliye

---

İstanbul'a ulaştığı 13 Kasım 1918'den itibaren intikale başlayan 3. Kolordu Sivas'a, 15. Kolordu Erzurum'a, 12. Kolordu Konya'ya ve 13. Kolordu Diyarbakır'a intikal etmiş bulunuyordu. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.237; Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.III, *Doğu Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1965, s.40.

⁸⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa, 15 Kasım, 29 Kasım ve 20 Aralık 1918 tarihlerinde Padişah Vahdettin'le üç defa daha görüşmüştü. Kutay, a.g.e., s.251; Sina Akşin, a.g.e., s.113.

⁸⁴⁶ Çetiner, a.g.e., ss.129-130.

⁸⁴⁷ Atay, *Atatürk'ün Anıları*, ss.152-154; Çetiner, a.g.e., s.151.

⁸⁴⁸ Fromkin, a.g.e., s.404.

⁸⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa: *"...Bizi böyle bir gemiyle yola çıkarmak bir cinayetti ve muhakkak bir ölüme göndermektir. İstanbul'daki temaslarımdan, gizli faaliyetlerimden ürken, endişeye düşen Ferit Paşa, hiç şüphesiz ki, bu cinayeti bilerek irtikap (kötü bir iş yapma) etmiştir"* demektedir. Kılıç Ali, *Hatıralarını Anlatıyor*, İstanbul, Sel Yayını, 1955, s.12; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, ss.389-390; Atay, *Atatürk'ün Anıları*, s.156.

⁸⁵⁰ Winstone, a.g.e., s.437.

Nazırı Talat Paşa ve Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşa Osmanlı Devleti'nin yönetim kadrosunu teşkil ediyorlardı. İktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi'nin en etkili kişileri, Enver, Talat ve Ahmet Cemal Paşa olmuştur. Enver Paşa, Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nun politik ve askeri kararlarını tek başına veren, en güçlü lideri olarak görülmektedir.⁸⁵¹ Mustafa Kemal Paşa anılarında, Enver Paşa hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Başkomutan Vekili (Enver Paşa) her hareketinde bir ordu mahvederdi; Sarıkamış'ta olduğu gibi... O ve arkadaşları zaten daha önce Türk milletini uygunsuz duruma sokmuşlardı. Bu uygunsuz durum, ordunun yabancı komutanların eline bırakılması ve verilmesidir. Bu açıdan Almanlar'ı ve Alman askeri heyetini tenkit etmek istemem, asıl tenkite layık olanlar elbette bizim devlet reisimiz ve özellikle devlet adamlarımızdır. Türk Ordusunun güçsüz ve kabiliyetsiz olduğu inancıyla o heyeti, ayaklarına kadar giderek ve rica ederek memleketimize davet edenler onlardı. Bu heyete Türk milletinin kabiliyetsizliğinden, beceriksizliğinden açık biçimde söz edilmiş, kendilerine adeta gelip bizi adam etmeleri teklif olunmuştur. Böyle bir müracaat üzerine gelen bu heyet, içlerine girdikleri insanları ve çevreyi güçsüz, hatta haysiyetsiz telakki ederse, mazur görülebilir. Ben ordunun kayıtsız şartsız, bütün sırlarıyla Alman askeri heyetine verilmesi ve bırakılmasından çok üzgündüm.”⁸⁵²

Mustafa Kemal Paşa, Birinci Dünya Harbi'nde özellikle Filistin Cephesi'ndeki komutanın, Enver Paşa tarafından Almanlar'a verilmesini hiçbir zaman kabul etmemiştir. Başkomutan Vekili, savaş süresince Osmanlı Ordularının tüm cephelerdeki hareket planlarını Almanlar'a yaptırmış, uygulatmış, özellikle Filistin Cephesi'nde başarısız olmalarına rağmen Almanya'ya bağlılığını sürdürmüştür.⁸⁵³ Enver Paşa da Mustafa Kemal Paşa'nın hiçbir zaman Osmanlı Devleti'nin Başkenti İstanbul'da olmasını istememiştir.⁸⁵⁴ Enver Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki etkinliğini kabul eden Mustafa Kemal Paşa, Albay İsmet (Orgeneral İnönü)'in kaleme aldığı 20 Eylül 1917'de İttihat Terakki yönetimini ve özellikle de onu tenkit eden tarihi raporunu gönderme cesaretini gösterebilmiştir. Ancak, Mustafa Kemal Paşa da: *“Enver Paşa herhalde zamanın en kuvvetli bir adamı olması lazım gelir. Bunun aksini ispat edecek elimizde hiçbir vesika yoktur. Tersine kuvvetini gösterecek bir vesika vardır ki, o da Enver Paşaya mevkide iken kimsenin ona karşı gelememiş ve, ancak memleketi terk ettikten sonra, bir takım insanların başlarını kaldırabilmiş olmasıdır.*

⁸⁵¹ Geniş bilgi için bk. Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.I, ss.240-251; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, ss.47-71.

⁸⁵² Atay, *Atatürk'ün Anıları*, ss.13-14.

⁸⁵³ Kressenstein, a.g.e., s.11.

⁸⁵⁴ Volkan a.g.e., s.138.

Böyle bir şahsın kuvvetli olmadığını söylemek lüzumsuz ve manasız bir iddia sayılmaz mı?” sözleriyle Enver Paşanın gücünü belirtmiştir.⁸⁵⁵

İttihat ve Terakki Partisi'nin üçüncü adamı Ahmet Cemal Paşa, Enver Paşayla Filistin Cephesi'ndeki işlerine müdahalesi, komuta ettiği 4. Ordunun kullanılmasındaki düşünce farklılıkları, Bağdat'a sefer yapılması tasarısı ve Mareşal Falkenhayn'ı Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atamasından dolayı, anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Yıldırım Ordular Grubu, Bağdat'ı geri almak amacıyla kurulmuş, seferden vazgeçilince de Filistin Cephesi'ne görevlendirilmişti. Bağdat seferi yapılamamış Filistin Cephesi'nde Enver ve Ahmet Cemal Paşalar arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış, çok zaman kaybedilmiş ve düşmanın uzun süre taarruz hazırlığı yapmasına fırsat verilmiş, bu durum, harekatımızı çok olumsuz şekilde etkilemiştir. Enver paşa, Ahmet Cemal Paşayla anlaşamayınca, onu önce Suriye ve Batı Arabistan Komutanlığına atayarak etkisiz hale getirmiş, Kudüs'ün kaybedilmesini müteakip de Filistin Cephesi'ndeki görevine son vererek uhdesinde bulunan Bahriye Nazırlığını yürütmek üzere, İstanbul'a çağırılmış ve pasif duruma getirmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'nin üçüncü adamı Ahmet Cemal Paşa kader birliği yaptığı Enver Paşa hakkındaki düşüncelerini: *“Enver'in hiçbir vakit bir kıt'aya komuta etmemiş olması ve bu sebepten kıt'anın ihtiyaçları ve psikolojik durumu hakkında hiçbir tecrübesi olmaması bir felakettir. Bundan başka maalesef şansı olmayan bir askerdir. Neye saldırdıysa, başarısızlıkla neticelenmiştir. Kafkasya'daki her iki taarruz cinayettir... Beni tamamen ikinci bir ihtilal yapmaya tahrik ediyorlar”* şeklinde ifade etmiştir.⁸⁵⁶

Albay İsmet uzun yıllar Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği (Genelkurmay Başkanlığı) Karargahında çalışmış ve Enver Paşayı çok yakından tanıma fırsatı bulmuştur.⁸⁵⁷ İsmet İnönü, Enver Paşayla ilgili düşüncelerini: *“...Enver Paşa, İmparatorluğun kaderinde birinci derecede rol oynamış olan insandır. Memleketin Cihan Harbi'ne girmesini sağlayan odur. Bütün harp esnasında onun stratejik fikirleri birinci derecede rol oynamış, harbin sevk ve idaresine hakim olmuştur. Enver Paşa şahsi meziyetleriyle, iyi bir asker, iyi bir subay, iyi insan olarak, cemiyetin kusur olarak bildiği unsurlardan, insanın tasavvur edemeyeceği kadar nasibi*

⁸⁵⁵ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, 3. b., Ankara, Turhan Kitabevi, Olgaç Matbaası, 1984, s.151.

⁸⁵⁶ Larcher, a.g.e., s.35, Kressenstein, a.g.e., s.162.

⁸⁵⁷ İsmet İnönü'nün Enver Paşayla çok yakın çalışmaları olmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşayla yakından işbirliği yapmadığını şöyle ifade etmektedir: *“Ben ömrümde ve askerlik hayatımda hiçbir zaman, Enver Paşayla yakından işbirliği yapmadım ki, bundan sonra böyle bir iştirak peşinde koşayım.”* Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk'ün Hayatı ve Eseri*, c.1, *Doğumundan Samsuna Çıkışına Kadar* Ankara, Güven Matbaası, 1963, s.284.

*olmayan bir tiptir. Askeri vasıfları bakımından, vazife sever, çalışkan ve korku nedir bilmez müstesna bir kahraman olarak, askerliğin aradığı ölçülerin en yukarı seviyesinde yer almıştır...*⁸⁵⁸

Alman Genelkurmay Başkanı General Hindenburg,Enver Paşanın Alman dostluğu hakkında: *“Enver Paşa benim yanımda bu harbin sevk ve idare ve icrasına müteallik nadir görülen bir görüş büyüklüğü ve fikir serbestliği gösterdi. O kadar büyük,o kadar vahim olan müşterek davamıza,bu Türk’ün sadakatı sonsuzdu...”* Enver Paşa,Birinci Dünya Harbi sona erdikten sonra da mücadelesini sürdürmüş,ancak,sonucunu tahmin edemediği Orta Asya’daki macerası hayatına mal olmuştur.⁸⁵⁹ Enver Paşanın, 4 Ağustos 1922’de, Pamir dağları eteklerindeki dramatik sonu, Milli Mücadele’nin aleyhine kullanılabilecek bir tehlikeden kurtulması olarak yorumlanmıştır.⁸⁶⁰Enver Paşa,büyük başarıları ve büyük hatalarıyla 20.yüzyıl başında dikkati çeken devlet adamlarımızdan ve askerlerimizden birisi olarak tarihe geçmiş bulunmaktadır.⁸⁶¹

Talat Paşa,Birinci Dünya Harbi başlarken,iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi’nin Başkanı, hükümetteyse Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) olarak görev yapıyordu. Sadrazam Sait Halim Paşanın,4 Şubat 1917’de istifası üzerine Sadrazam olmuştu.⁸⁶² Alman Genelkurmay Başkanı Hindenburg,Talat Paşa için: *“Benim üzerimde bir devlet adamı tesiri yaptı. Talat Paşa İmparatorluğun vazifesinin büyüklüğünü ve zaaflarını tam olarak göz önünde bulunduruyordu”* değerlendirmesini yapmıştır.⁸⁶³Talat Paşayı daha yakından tanıma fırsatı bulan İsmet İnönü hatıralarında,Talat Paşayla ilgili çok olumlu görüşlerini şöyle belirtmiştir:

⁸⁵⁸ Selek,İsmet İnönü,Hatıralar,c.I,ss.145-148.

⁸⁵⁹ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*,c.I,249.Enver Paşa hakkında teferruatlı araştırma yapan Şefket Süreyya Aydemir’e göre: *“ Enver Paşa bir ihtiras adamı mıydı? Bir Hayalperest miydi? Bir cezbeli mümin miydi? Falcıların,rüya yorumcularının kehanetleriyle bahtını,kaderini arayan,başı dumanlı,büyülü bir Emel Yolcusu muydu?Yoksa,Napolyon gibi,zamanın kendisine tahtlar,taçlar hazırladığına inanan bir zaferler takipçisi miydi? Bütün bu soruların hiç birine cevap vermemek en doğrusudur. Çünkü,ruh yapısında bunların,hepsinden bir şeyler açığa vuran işaretler vardır. Ama muhakkak ki,bir aksiyon adamıydı. Ve tarih içinde bir büyük misyonu olduğuna inanıyordu. Ama çağı,çağın şartlarını ve akımları,jeopolitik denilen tarihi-coğrafi şartlar kombinezonlarını değerlendirmekte,muhakkak ki yetersizdi. Kumandan olmaktan ziyade teşkilatçı,ama güçlü bir disiplin adamıydı. Fakat İmparatorluk yıkıldıktan sonra,seçtiği yollarda ve yaşadığı serüvenlerde,ölçsüz ve ataktı. Onu Pamir eteklerindeki gelişmelerde,karşı tarafın silahlarından ziyade,jeopolitik şartlarla,çağın gelişmeleri ve hiç tanımadığı bir ülkenin sosyal çarkları yendi...”* Aydemir,Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa,c.III,s.688.

⁸⁶⁰ Gülmez, a.g.e.,s.637.

⁸⁶¹ Kurtuluş,a.g.e.,s.277.

⁸⁶² Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*,c.I,s.246.

⁸⁶³ Larcher,a.g.e.,s.35.

“İttihat ve Terakki'nin en değerli adamı Talat Paşadır. Talat Paşa, İttihat ve Terakki'nin sivil kanadının birinci safta bulunan kişisidir. Girgin, gayet sıcak kanlı, çalışkan bir yaradılışı vardı. Cemiyet teşkilatının küçükten büyüğüne kadar her kademesine girip, çıkar ve tasavvur edilemeyecek bir sevgiyle, sıcak bir ilgiyle kabul görürdü. Talat Paşa, hukuk tahsili yapmıştı. Talat Paşanın bütün vasıflarının yanında bir önemli eksikliği vardı; komitacılıktan geldiği ve öyle geliştiği için, Partisi'nin ve kendi yakın arkadaşlarının menfaatine olan hususlarda, bütün komutacılar gibi dar görüşlülükten kendisini kurtaramazdı. Talat Paşa, siyasi kariyerine, ufak bir memur olarak başlamış, on sene zarfında siyasi hayatın en son kademesine Sadrazamlığa kadar ilerlemiştir. Daha önemlisi, İttihat ve Terakki'nin fikriyatını, politikasını sonuna kadar sadakatle, sebatla takip eden zümreye başlıca örnek olmuştur. İttihat ve Terakki içinde ondan daha değerli adam da çıkmamıştır. Ben, Talat Paşanın Mütareke'den sonra, felakete uğrayan memleketi bırakıp gitmesini bir türlü anlayamadım. Fedakar bir adamdı. Ne yaparlarsa yapsınlar memlekette kalırdı. Fakat, bilemiyorum ne ümit etti de gitti ? Zannederim, gerek Talat Paşa, gerekse Enver ve Cemal Paşalar, harp sonu şartları ne olursa olsun, Almanya'da çok kuvvetli bir ittifak sadakatinin bağlarıyla özel bir muamele göreceklerini ummuşlardır. Halbuki idareler değişmiş, işbaşına yeni insanlar gelmiş, Avrupalı zihniyetiyle bunlar eskimiş, devri geçmiş insanlar olarak, Almanya'ya gitmişlerdir...”⁸⁶⁴

Talat Paşanın, Enver, Ahmet Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar gibi askeri bir rütbesi ve üniforması bulunmuyordu. Mustafa Kemal Paşa, İttihat ve Terakki Partisi'nde üye olarak bulunduğu sırada tanıdığı Osmanlı İmparatorluğu'nun Enver Paşadan sonra ikinci adamı olan Talat Paşa hakkında: *“Onlar, uzun görüşmektense, temas edilen esaslı noktalara cevap vermektense, büyük bir devlet adamı vaziyeti alarak ve emsalsiz inkılapçı ruh sahibi olduklarını ima ederek ve bilhassa ince diplomatik ve usta politikacılık sanatlarına güvenerek, o vaktin meşhur tabiriyle 'atlatmayı' tercih etmişlerdir. Bunda muvaffak olduklarına emindiler. Farkında değillerdi ki, kendilerini derin bir merhamet hissi ile dinliyordum. Zavallı Talat Paşa, kendisinin bir çapkın Ermeni kurşunuyla Berlin sokaklarına yere serildiğini işittiğim zaman, ne kadar müteessir olmuştum”* demiştir.⁸⁶⁵ Milli Mücadele devam ederken Talat Paşa, 15 Mart 1921'de Ermeni Komitesi tarafından Berlin'de öldürülmesi üzerine, Kemal Salih, 12 Nisan 1921'de, Yeni Gün Gazetesi'ndeki yazısında: *“Talat Paşa, herkesle konuşur, sever, dinler, ikna yeteneği fazla, zeki, vatanperver, azimli, karakterli, namuslu, temiz kalpli, alçak gönüllü, saygıdeğer bir insandı.*

⁸⁶⁴ Selek, İsmet İnönü, Hatıralar, c.1, ss.150-152.

⁸⁶⁵ Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s.152.

Onun ruhunu şad edecek en önemli görev, memleketi kurtarmaktır” sözleriyle duygularını ifade etmiştir.⁸⁶⁶

Ahmet Cemal Paşa, Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra, Bahriye Nazırlığı uhdesinde kalmak üzere sırasıyla Filistin Cephesi’ndeki 2 ve 4. Ordu Komutanlıklarıyla Suriye ve Batı Arabistan Komutanlığı görevlerine atanmış, Kudüs’ün İngilizler’in eline geçmesini müteakip de görevden alınarak İstanbul’a çağrılmıştı. Ahmet Cemal Paşa, Almanlar tarafından Enver ve Talat Paşaların aksine, Fransız dostu ve İtilaf Devletleri taraftarı olarak tanınıyordu. Almanlar’ın bu yanlış düşüncesi, sadece Osmanlı İmparatorluğu’nun çıkarlarını düşünen Ahmet Cemal Paşa’nın Birinci Dünya Harbi’ne girmemek için gösterdiği çabalardan ileri gelmekteydi. Ahmet Cemal Paşa, harp başladıktan sonra, Almanlar’la birlikte İngilizler ve Fransızlar’a karşı savaşmış, hatta en fazla güvendiği kişi Alman Generali Von Kress Paşa olmuştur.⁸⁶⁷ Alman Mareşali Falkenhayn’ın Filistin Cephesi’ndeki başarısızlıkları, her üçünün de görevlerine son verilmesini sağlamıştı. Von Kress Paşa, Filistin Cephesi’nde üç yıl birlikte bulunduğu ve çok iyi tanıdığı Ahmet Cemal Paşayı şöyle anlatmıştır:

“Cemal, keskin zekalı, çabuk kavrama kabiliyetli ve sağlam muhakemeli bir kişiydi. Kuvvetli bir irade ile kayıtsız şartsız, hatta bazen kaba bir enerji kabiliyetini nefsinde birleştirmişti. O vatanını çok iyi tanıyan ve ona en büyük sevgiyle bağlı bulunan...bir zattı. Bu akıllı adamda, dikkati çekecek derecede büyük bir gurur inkişaf etmişti...Kendini beğenme hassası kuvvetle göze çarparıyordu. Bu sebepten, kim Generalin dostluğunu ve teveccühünü muhafaza etmek isterse, onun bu şahsi gururunu incitebilecek her şeyden sakınması lazımdı. Modern bir kültür adamıyla eski Türk despotunun acayip(şaşılacak) bir harikası olan Cemal, mizaç ve keyfine göre ya sert, zalim ve kaba, ya da lütfkar, cömert ve nazik, hakim ve inatçı veyahut yumuşak, duygulu, yabancı tesirler altında kalmaya müsaitti...Amirim bulunduğu üç sene içinde aramızda meydana gelen çok çetin ve ciddi çatışmalara rağmen, Cemal’i cidden çok takdir etmiş ve kendisine büyük saygı beslemişimdir. Bu anlaşmazlıkları, daima onun en yakın çevresinden kendisine, Alman düşmanlığı hakkında yapılan tesirlere atfetmek lazımdır...Bilumum Türk önderleri gibi, General Cemal de, ne

⁸⁶⁶ Gülmez, a.g.e.,s.456.Kazım Karabekir Paşa,Ermeni kuvvetlerinin Erzurum önlerine kadar ilerlemeleri üzerine,Ankara’daki Bakanlar Kurulu’nun talimatıyla,28 Eylül 1920’de taarruza başlamış,7 Kasım 1920’de Gümrü’yü ele geçirmiş,2-3 Aralık 1920’de Ermeniler’le Gümrü Antlaşması İmzalanmıştı. Kafkas Cephesi’nde Ermeniler’i etkisiz hale getiren Kazım Karabekir Paşa,aynı tarihlerde Ardahan ve Artvin’i işgal eden Gürcüler’e karşı hareket başlatmış ve 11 Mart 1921’de Batuma kadar ilerlemişti. Talat Paşa’nın,Kazım Karabekir Paşa’nın Ermeniler’i ve Gürcüler’i mağlup etmesinden hemen sonra öldürülmesi dikkat çekici bulunmuştur. Refik Turan,a.g.e.,ss.156-157.

⁸⁶⁷ Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*,c.1,s.247.

Alman ne İtilaf dostu idi. Bilakis, o sadece Türk'tü. Bu Türk, vatanını öyle derin ve ateşli bir duygu ile severdi ki, onun en şiddetli arzusu ve biricik hedefi, vatanına tam bir istiklal temin etmek ve Milletler camiasında onun şanlı tarihine lâyük mevkiini yeniden elde ettirmektir..."⁸⁶⁸

Orta Doğu tarihi konusunda uzman,Türkiye hakkında teferruatlı araştırmaları olan Prof.Dr. Bernard Lewis,İttihat ve Terakki Partisi'nin üçüncü adamı Ahmet Cemal Paşa hakkındaki düşüncelerini : *"Cemal Paşa, ateşli, pervasız ve ihtiraslı Enver'den pek farklı tabiatta adamdı. O da, Harbiye mezunuydu ve Genç Türkler'in ilk üyelerindendi. Ocak 1913'te hükümet darbesinden sonra, İstanbul Muhafızı oldu. Polis Kuvvetlerinin örgütlenmesinde ve onların faaliyetini rejimin korunması için yönetmekte, büyük maharet gösterdi. Sonra, Bahriye Nazırı ve Suriye Ordu Komutanı oldu. Askeri işlerde yüksek bir mesleki yetenek, şahsi otorite ve sorumluluk sahibi, hizmet ettiği dava için zorunlu olduğuna hükmettiği zaman, soğukkanlı, fanatik derecede insafsız bir adam olarak tanınmıştı"* şeklinde ifade etmiştir.⁸⁶⁹

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Von Sanders ve bazı Alman gazeteleri, Cemal Paşanın çok aydın, Avrupa bilim ve uygarlığını tanıyan, vatanperver, iyi bir asker ve diplomat, Almanlar'ın dostu olan bir kişi olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁷⁰ Liman Von Sanders,Ahmet Cemal Paşanın uyguladığı sert tedbirlerle Arap İsyanı'nın çıkmasında,Filistin ve Suriye'ye yayılmasında,ayrıca,Hıristiyanlar'ın ve Yahudiler'in İtilaf Devletleri yanında yer almalarında etkili olduğunu değerlendirmiştir:*"Cemal Paşa, Suriye ve Filistin'in iç politika durumlarını berbat bir şekle sokmuştu. Cemal Paşa uyguladığı pek sert tedbirlerle yalnız Araplar'ı değil, buradaki Hıristiyan ve Yahudiler'i de Türk Hükümeti'ne karşı isyancı bir tutuma sevk etmişti."*⁸⁷¹

İsmet İnönü,Filistin Cephesi'nde daha yakından tanıma fırsatı bulduğu Ahmet Cemal Paşayı,Mareşal Liman Von Sanders'e benzer şekilde şöyle değerlendirmiştir :*"...Cemal Paşa şöhret kazandıktan sonra, bir numaralı despot olmuştur. Suriye'de görülecek bir haldeydi. Nazır, Ordu Komutanı ve Genel Vali. Falkenhayn da bu esnada Suriye'deydi. Cemal Paşa, başta Falkenhayn olmak üzere Almanlar'la uğraştı. İstanbul'da Enver Paşayla uğraştı. Araplar üzerinde onun idaresi sebebiyle bizden kalan hatıra bu olmuştur. Ama böyle yapmasaydı, nasıl idare edilebilirdi, bunu da kestiremiyorum. Cemal Paşa o kanaatteydi ki, Arap milleti ancak yüz verilmeden, kuvvetli bir iradeyle idare edilebilir ve her türlü menfi*

⁸⁶⁸ Kressenstein,a.g.e.,ss.45-46.

⁸⁶⁹ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.225.

⁸⁷⁰ Gülmez, a.g.e.,s.461.

⁸⁷¹ Sanders, a.g.e.,s.135.

cereyanlar ancak bu hakimiyetle önlenebilir. Cemal Paşa Atatürk(Mareşal Mustafa Kemal)'ün yakın arkadaşıdır. Daima iyi münasebetle bulundular ve Cemal Paşa Tiflis'te öldürüldüğü zaman, Atatürk(Mustafa Kemal) bunu uzun müddet mesele yaptı.”⁸⁷²

Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Ahmet Cemal Paşa hakkında: *“Yazık ! Değerli bir adam kayboldu! Buraya gelebilmiş olsaydı, ben ona vazife verirdim. Anadolu'nun imarında ondan istifade edilirdi...Fazla jest ve gösteriş o zavallıyı böyle hiçine kurban etti”⁸⁷³* diyerek, Filistin Cephesi'ndeki silah arkadaşı olan,Falkenhayn'la kavga ettikten sonra kendisini haklı bulan,Başkomutan Vekili Enver Paşaya Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olmasını teklif eden,Halep'ten İstanbul'a gidecek tren parası olmadığı için, kendisine yardımcı olan Ahmet Cemal Paşanın Ermeniler tarafından öldürülmesine çok üzülmüştür.

Mustafa Kemal Paşanın ,Çanakkale Cephesi'nde, yarbay rütbesiyle Tekirdağ bölgesinde yeni kurulmakta olan 19.Tümen Komutanlığına atanması,25 Nisan 1915'te Arıburnu'nda,1 Haziran 1915'te albaylığa terfi ettikten sonra Kabatepe ve Maydos'u hedef alan İtilaf Kuvvetleri taarruzlarını Conkbayırı sırtlarında durdurması,Anafartalar Grubu Komutanı olarak 21-22 Ağustos 1915'te düşmanı mağlup etmesi,Kafkas Cephesi'nde 1 Nisan 1916'da Tuğgeneralliğe terfi ettikten sonra, 16.Kolorduyla 2 Ağustos 1916'da başlattığı taarruzla Muş ve Bitlis'i geri alması,18 Mart 1917'de atandığı 2. Ordu Komutanı olarak bölgesini savunması,Filistin Cephesi'nde 4 ve 8. Ordularımız imha olmalarına rağmen 7. Orduyu emniyetle Halep kuzeyine çekmesi,İngilizler'i ve Araplar'ı durdurarak Anadolu'ya sokmaması,halkın takdirini kazanmasını ve adeta kahraman olmasını sağlamıştı.⁸⁷⁴İsmet İnönü,Kafkas Cephesi'nde 2.Orduda,Filistin Cephesi'nde 7.Orduda Mustafa Kemal Paşanın Kolordu Komutanlığını yapmıştır. Enver ve Mustafa Kemal Paşaların emrinde uzun yıllar birlikte görev yapan ve onları çok yakından tanıyan İsmet İnönü aralarındaki ilişkileri aşağıdaki şekilde anlatmaktadır:

“İttihat ve Terakki nüfuzları içinde, Atatürk, Fethi Bey'le birlikte ayrı bir grup teşkil ederdi. Trablusgarp Harbi sırasında Enver Bey, Fethi Bey ve Mustafa Kemal Bey beraber bulundular, beraber muharebe ettiler. Enver Bey Bingazi'de komutanken, Atatürk Derne'de onun emrinde kumandan olarak çalışmıştır. Nasıl geçindiklerini, uzaktan ben de merak ederdim. Muharebeden sonra bizzat Enver Paşadan; 'Atatürk'ün kendi yanında iyi

⁸⁷² Selek,İsmet İnönü,Hatıralar,c.1,ss.149-150.

⁸⁷³ Ruşen Eşref Üneydin, Atatürk Tarih ve Dil Kurumları (Hatıralar), Ankara, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayını, 1954, s.12.

⁸⁷⁴ Geniş bilgi için bk.Çankaya,a.g.e.,ss.9-22.

*hizmet ettiğini, iyi komutanlık yaptığı ve muvaffak olduğu' sözlerini işitmişimdir. Çanakkale'ye müttefiklerin asker çıkarmasının ilk gününden itibaren Atatürk, bir yıldız olarak parlamaya başlamış ve her gün biraz daha dikkati çeker hale gelmiştir. Burada Atatürk, komutanlık sınavını, tasavvur olunabilecek en büyük güçlükler içinde, her gün yeni bir başarıyla yürütür bir yola girmiştir. Çanakkale'de ilk günden itibaren üzerinde toplanmış olan şerefler ve ümitler, Atatürk'ü dokunulmaz hale getirmiştir. Çanakkale seferi bittikten sonra Atatürk, Doğu Cephesi'ne tayin oldu ve hep büyük komutanlıklarda bulundu. Enver Paşa ile aralarında hiçbir zaman büyük münakaşa geçtiğini sanmıyorum*⁸⁷⁵

Mareşal Liman Von Sanders, Mustafa Kemal Paşayı Çanakkale Cephesi'nde tanımıştı. Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale'de 19. Tümen ve Anafartalar Grubu Komutanı, Filistin Cephesi'nde 7. Ordu Komutanı olarak, Mareşal Liman Von Sanders'in emrinde İtilaf Devletleri'ne karşı savaşmış, her zaman takdirini kazanmış, ancak Mareşal Falkenhayn'la hiçbir zaman anlaşmamıştı. Mareşal Liman Von Sanders, Mustafa Kemal Paşa hakkında: *"İlk askeri başarısını Trablusgarp'ta gösteren Mustafa Kemal, sorumluluk ve görevden zevk duyan bir komutan özelliğine sahipti. Daha 25 Nisan sabahı 19. Tümenle ve hiçbir yerden emir almaksızın kendiliğinden muharebeye müdahale ederek düşmanı sahile kadar püskürtmüş ve bundan sonra üç ay süreyle kırılmaz bir azimle devamlı düşman saldırılarına karşı koymuştu. Ona tam anlamıyla güvenilebilirdi."* İfadelerini kullanmıştır.⁸⁷⁶ Rusya Genelkurmay Başkanlığı, 19 Ağustos 1917'de Mustafa Kemal Paşa hakkında hazırladığı raporda: *"Mustafa Kemal, büyük Türk komutanlarının halk tarafından en çok hürmet görenidir. Cesur, muktedir, azimkar ve azmi şöhretini, Trablusgarp ve Bingazi'deki başarısıyla elde etmiş olup, Çanakkale'de ilk defa vaziyeti kurtarmıştır. Jön Türkler Programını kabul ederse de İttihat ve Terakki azalarından hoşlanmamaktadır. Enver'in en tehlikeli rakibidir"* denilmiştir.⁸⁷⁷ İngiliz Başbakanı Lloyd George: *"Mustafa Kemal cesur bir asi, iyi bir askerdir. İnsanlığın doğuştan bir lideriyle uğraşmak zorundaydık"* demiştir.⁸⁷⁸ Lloyd George, Allenby'e İngiliz Ordusunu Filistin'e taarruz

⁸⁷⁵ Selek, İsmet İnönü, *Hatıralar*, c.I, ss.148-149.

⁸⁷⁶ Sanders, a.g.e., s.109.

⁸⁷⁷ Çankaya, a.g.e., s.19. İtalyan Diplomatı Françesko M. Talliani, Türkiye'ye ait anılarını yayınladığı bir yazısında: *"Enver Paşa ve arkadaşları büyük vatanperverdiler. Enver'in büyük taraftarları vardı. Ancak, Mustafa Kemal'in onlara üstün olan tarafları, yönü, modern hayatı, cemiyeti iyi hazmetmiş olması, dünyanın gidişini görmesi, hele yaşayabilmek için, ileriye gitmek, din bağlarından sıyrılmak gerektiğini anlamış olmasıdır. İttihatçılardan Talat Paşa sinsî, Cemal Paşa sert, Enver Paşa sınırsız bir ihtirasla doluydu."* demiştir. Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.I, s.249.

⁸⁷⁸ Lloyd George, *Memory of Peace Conferance (Barış Konferansı'ndan Anılar)*, c.II, New Haven, Yale University Press, 1939, s.834.

ettirmesini bildirmiş, Kudüs'ü alarak Hıristiyanlar ve Yahudiler üzerinde büyük bir propaganda yapmıştı. Aynı Lloyd George'un Yunanlılar'ı Anadolu'ya taarruz ettirerek, Ankara'yı ele geçirmek istemesi, hem Yunanistan Hükümeti'nin hem de Lloyd George Hükümeti'nin ve politik yaşamının sonu olacaktır. Türk Orduları, 9 Eylül 1922'de, İzmir'i ele geçirdikten sonra, İngiliz İşçi Partisi Lideri Mac Donald Parlamento'da yaptığı konuşmada, Lloyd George hakkında : *"Hazineden bu kadar para harcadı. Hani Anadolu taksim edilerek, hani Boğazlar bizim olacaktı ! Gelsin hesap versin !"* demiş ve Lloyd George'dan hesap sormuştur. İngiliz Başbakanı Lloyd George: *"Arkadaşlar, yüzyıllar nadir olarak dahi yetiştir. Şu talihsizliğimize bakın ki, o büyük dahi çağımızda Türk ulusuna nasip oldu. Mustafa Kemal'in dehasına karşı elden ne gelirdi?"* dedikten sonra istifa etmek zorunda kalmıştı.⁸⁷⁹

Mustafa Kemal Paşanın en yakın arkadaşlarından Kazım Özalp'a göre: *"...Atatürk'ün üstün vasıfları arasında en önde gelenleri onun, geleceği çok iyi görebilen, zamanlamayı çok iyi yapabilen, milletini daha iyi tanıyan ve ona çok güvenen, insan sevgisi olan, gerektiğinde halkla kaynaşmayı bilen, vatanperver, Batı kafalı ve inkılapçı bir Lider olmak özellikleridir."*⁸⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa, gerçekten halk üzerinde büyük etkiye sahip, seçkin insanlardan birisi olarak Milli Mücadele için yola çıktığında, bütün dünya karşısında,hatta bazı Türk vatandaşları da onun fikirlerine katılmamalarına rağmen, ümitsizliğe düşmemiş, hiçbir tehlikeden yılmamıştır. Onun dehası, kudret ve zekası kuşku götürmez bir gerçektir. Mustafa Kemal Paşa,büyük bir lider,teşkilatçı,yönetici,eğitici ve vatanseverdir.⁸⁸¹ Vamik D. Volkan ve Norman Itzkowitz, Mustafa Kemal Paşanın ayrıcalıklı liderlik özelliklerini bilimsel olarak incelemişler, sıra dışı yeteneklere sahip olduğunu tespit etmişlerdir.⁸⁸²

⁸⁷⁹ Muzaffer Erendil, *İlginç Olaylar ve Anekdotlarla Atatürk*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1988, s. 218; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.II, Ks. 6,4. Kitap,*Batı Cephesi, İstiklal Harbi'nin Son Safhası*, Ankara,Gnkur. Basımevi,1995,s.384.

⁸⁸⁰ Kazım Özalp ve Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*,Ankara,Türkiye İş Bankası Yayınları,1992., s.218.

⁸⁸¹ Gülmez,a.g.e.,s.633.

⁸⁸² Vamik D. Volkan ve Norman Itzkowitz, "Ölümsüz Atatürk" adlı eserinde Mustafa Kemal Paşanın kişilik yapısını şöyle analiz etmişlerdir: *"Mustafa Kemal'in kişilik yapısı,kendisinden seçkin bir insan olmasını talep ediyordu;Mustafa Kemal'in üstünlüğü,maddi dünyanın koşullarını gerçekçi bir gözle değerlendirecek söz konusu talebi gerçekleştirebilir hale getirme yeteneğinde yatar. Mustafa Kemal,gerçeklik ilkesinin sınırlarını test etmesini ve kendisine zarar getirmesi muhtemel dürtüsel eylemlerden kaçınmasını biliyordu. Sezgilere dayanarak harekete geçmek onun için kabul edilebilir bir şeydi-ama dürtüsel olarak eyleme yönelmek değil. Sezgileri ya da kendi kişilik yapısının talepleri gerçeklik ilkesinin sınırlarını aştığı zaman (ki liderlik iddiasında bulunduğu kimi durumlarda bu yaşanmıştı),yeni bir manevrayla nesnel dünyanın sınırlarını kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek ölçüde genişletmesini biliyordu. Onu gerçek bir lider haline getiren şey,onun koşullara uyarlanma*

E. SAVAŞ SONRASI BARIŞ KONFERANSLARI

1. Paris Barış Konferansı

General Allanby, Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamasından sonra, Mezopotamya hariç Osmanlı İmparatorluğu'ndan ele geçirilmiş Filistin, Suriye sahil ve çölleri, Lübnan, Ürdün ve Kilikya'nın baş sorumlusu olarak savaşın sonunda 7 Kasım 1918'de, Arap halkına: *"Alman emelleri neticesinde, Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'da güttüğü amaç; Türkler tarafından uzun süredir baskı altında tutulan bütün insanların tam ve nihai kurtuluşuyla yine halkın isteği ve serbest iradesinden yetki alan milli hükümet ve yönetimlerinin tesisidir"* çağrısında bulunmuştu.⁸⁸³ İngiltere ve Fransa, manda rejiminin ön koşullarını hazırlıyorlardı. İtilaf Devletleri'nin 17 Aralık 1918'de başlayan ilk işgal aylarında Adana'da asayiş sağlanamamış ve Türkler her yerde işgal kuvvetleri arasında bulunan Ermeni askerlerinin tecavüzlerine uğramışlardı. Adana Valisi Hazım Bey, 23 Aralık 1918'de, Padişah'a gönderdiği telgrafta: *"Fransızlar'ın başta gelen maksatlarından birincisinin, Kilikya'da bir Ermeni İdaresi kurmak olduğunu"* belirtmişti.⁸⁸⁴ Fransız Albayı Bremond, Genel Vali olarak 9 Ocak 1919'da Hükümet Konağı'na yerleşmişti. Bu suretle General Allenby tarafından Adana'da Osmanlı idare sisteminin üstünde bir Fransız kontrol idaresi kurulmuştu. Sancak ve kazalara da "gouverneur" olarak yönetici Fransız subayları gönderilmişlerdi. Adana Genel Valisi Mühürü'nde "Ermenistan İdare Servisi" sözünü kullanmış, yapılan protesto üzerine kaldırılmıştı.⁸⁸⁵

İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'nden sonra, gizli antlaşmalar doğrultusunda ülkemizi işgal ederken, diğer yandan özellikle Orta Doğu'yu şekillendirmek üzere, aralarında konferanslar düzenliyorlardı. Paris Barış Konferansı, 32 devletin temsilcilerinin katılımıyla 18 Ocak 1919'da Fransa'da yapılmıştır. Arap Temsilcisi olarak konferansa katılan Emir Faysal, Arap milli haklarının tanınmasını ve savaşta Araplar'a verilen sözlerin tutulmasını istiyordu. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Fransızlar'ın direndiğini öğrenince, İngilizler'in desteğini kazanmak için, Konferans öncesi 3 Ocak 1919'da, Siyonistler'le anlaşma imzalayarak, Balfour Bildirisi'ni kabul etmişti.⁸⁸⁶

---

konusundaki sıra dışı yeteneğiydi. Kazım Karabekir, Ali Fuat ya da diğer önemli kişiler Mustafa Kemal gibi hareket etmeye asla cesaret edemezlerdi; böyle bir cesareti göstermiş olsalar dahi, zorunlu esneklikten yoksunlardı. Volkan, a.g.e., s.214.

⁸⁸³ Oxford University, *Great Britain and Palestine, 1915-1945*, London, Oxford University Press, 1946, ss.149-150; Winstone, a.g.e., ss.452-453.

⁸⁸⁴ Tansel, a.g.e., c.I, s.221.

⁸⁸⁵ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.220.

⁸⁸⁶ Shaw, a.g.e., c.II, s.395.

ABD, yenik devletlerin topraklarının paylaşılmasını kabul etmeyerek, Wilson Prensipleri'ne ve milliyet esasına göre, sınırların belirlenmesini savunduğundan, görüşmelerden çekilmiş, İtilaf Devletleri adına İngiltere ve Fransa, Orta Doğu üzerinde manda⁸⁸⁷ rejiminin kurulmasını kabul etmişlerdi.⁸⁸⁸ İngiltere, Osmanlı Devleti'ni mümkün olduğu kadar küçük parçalara ayırarak, kendisine bağlı devletler oluşturmak ve özellikle petrol bölgelerini egemenliği altına almak istiyordu.⁸⁸⁹ Fransa'yla İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarları çatışmaya başladığından, egemenlik alanları üzerinde tam olarak anlaşamamışlardı. Bir İtalyan diplomatı, Paris Barış Konferansı'nın en etkili, yetkili ve en büyük Türk düşmanı kişisi olan İngiltere Başbakanı Lloyd George'un bilgisizliğini ve mandasına almayı planladığı Filistin'in topraklarını kuzey istikametinde genişletmeyi düşündüğünü şöyle ifade etmiştir:

*"Paris'teki Barış Konferansı'nda sık rastlanan bir manzara da, şu ya da bu devlet adamının bir harita önünde durup, parmağını adını bile duymadığı bir kent ya da nehri aramak için uzatırken, şu lanet de neredeydi...? demesiydi. İngiltere'nin, Filistin'i (Kutsal kitap terimleriyle) Dan'dan Beer-Şeba'ya kadar yönetmesi gerektiğinde ısrar eden Lloyd George, Dan'ın nerede olduğunu bilmiyordu. Burasını bir 19.yüzyıl İncil haritasında aradıysa da ancak, ateşkesten bir yıl sonra General Allenby'nin göstermesiyle öğrenmişti ve Dan, Başbakan'ın istediği yerde değildi, İngiltere daha kuzeyde bir yer istemişti."*⁸⁹⁰

Mısır Kuvvei Seferiye komutanı General Allenby, Osmanlı Harbiye ve Hariciye Nazırlarını 7 Şubat 1919'da, İngiliz Sefarethanesi'ne davet etmiş, şiddetli bir lisanla hitap ederek, Mütareke hükümlerini tatbik edemediklerinden şikayetle yeni isteklerde bulunmuş ve Ermeniler'le ilgili olarak: "...Ahvalin müsaadesine göre, Ermeniler kendi memleketlerine geri gönderilerek, bunların imkanları temin, arazi ve sair emlaki şimdi kendilerine iade olunacaktır. Ermeniler'in kendi memleketlerine gönderilmeleri hususunda muavenet(yardım) ve mallarına iras edilmiş olan zarar ve ziyarı tahmin etmek üzere, icap eden yerleri ziyaret edecek bilcümle subaylarıma kolaylık gösterilecektir..." demiştir.⁸⁹¹

⁸⁸⁷ Manda: "Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kimi az gelişmiş ülkeleri, kendi kendilerini yönetecek bir düzeye eriştirip, bağımsızlığa kavuşturuncaya dek Uluslar Birliği (Cemiyeti Akvam) adına yönetmek için kimi büyük devletlere verilen vekillik." Canpolat, c.II, L-Z, s.805. Manda, Fransızca Mandat kelimesinden gelir ve vazife, emirname demektir. Manda Sistemi hakkında daha fazla bilgi için, bk. Üçok, a.g.e., ss.329-331.

⁸⁸⁸ Sina Akşin, a.g.e., c.I, s.166; Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, c.V, s.239.

⁸⁸⁹ Geniş bilgi için bk. Ünal, a.g.e., ss.483-489.

⁸⁹⁰ Fromkin, a.g.e., s.398-399.

⁸⁹¹ Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, c.V, ss.223-224; Gnkur ATASE Bşk.lığı, Türk İstiklal Harbi, c.I, ss.142-143.

2. Londra Konferansı

Paris Barış Konferansı'nda, İngiltere'yle Fransa tarafından teşkil edilen alt komisyonlarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği, İstanbul'un durumu, Yunanlılar'ın İzmir'de kalıp kalmayacakları, İtalyanlar'a Anadolu'da toprak verilir verilmeyeceği, Kafkasların kontrolü, Ermenistan ve Kürdistan devletleri kurulmasıyla ilgili konularda uzlaşmaya varamamışlardı.⁸⁹² İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Türkler'in güçlenerek isteklerini kabul etmeyeceklerinden endişe duymaya başlamıştı. 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'e, dört gün sonra 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa (Mareşal Atatürk) Samsun'a çıkmıştı.⁸⁹³

İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'nden sonra, Anadolu'nun güneyindeki hareketlerini sürdürmüşlerdi. İngilizler; Musul, İskenderun, Kilis, Maraş ve Urfa'yı, Fransızlar; Adana, Mersin ve Osmaniye'yi işgal etmişlerdi. Ermeniler'in taşkınlıkları, bölgenin Müslümân Türk halkını çok olumsuz şekilde etkilemişti.⁸⁹⁴ İtilaf Devletleri, böylece Sykes-Picot Antlaşması'nı Anadolu'da da yürürlüğe koymuşlardı. İngiltere'yle Fransa, 15 Eylül 1919'da, Orta Doğu'yu paylaşma konusunda yeni bir antlaşma imzalamışlardı.⁸⁹⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'ye başladığı sıralarda, Güneydoğu Anadolu'da yeni bir İngiliz istihbaratçısı Binbaşı Noel sahneye çıkıyordu.⁸⁹⁶ Binbaşı Noel'e göre : *"İş sıkı tutulduğu takdirde, himayeleri altında, kuzey sınırı Van Gölü'ne kadar uzanacak bir Kürt devleti kurulması zor olmayacaktı."*⁸⁹⁷ Lord Curzon'un gayretiyle 12 Şubat 1920'de, İtilaf Devletleri temsilcileri Londra'da toplanmışlardı.⁸⁹⁸ Fransızlar, 11 Şubat 1920'de, Maraş'ta mağlup olmuştu. İngilizler, Türkler'in Trakya ve İstanbul'dan tamamen çıkarılmasını istiyorlardı. İtilaf Devletleri, 5 Mart 1920'de yapılan toplantıda, Lloyd George'un ısrarıyla İstanbul'un işgalini kararlaştırarak, 16 Mart 1920'de şehri işgal etmişlerdi.⁸⁹⁹

⁸⁹² Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1970. s.52.

⁸⁹³ Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki görevinin ikinci günü 21 Mayıs 1919'da, Sadaret Makamı'na gönderdiği telgrafta: "Samsun'a 300 İngiliz askerinin çıktığını" bildiriyordu. Gnkur.ATASE Bşk.İç. Arşivi, K.14, G.85, B.85-1. İngilizler, Samsun'a asker çıkartarak, daha başlangıçtan itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetlerini takip ederek, kontrol altına almak ve kısıtlamak istemişlerdir.

⁸⁹⁴ Tuncoku, a.g.e., s.75.

⁸⁹⁵ Sykes-Picot Antlaşması'nda yeniden düzenlemeler içeren bu antlaşmaya göre: *"Suriye, Lübnan ve Güney Anadolu Fransa'nın, Irak (Musul dahil), Filistin ve daha güneydeki Osmanlı toprakları İngiltere'nin mandası olacaktı. İngilizler, daha önce işgal ettikleri Maraş, Urfa ve Antep'i Fransızlar'a teslim edeceklerdi."* Refik Turan, a.g.e, s.149; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.220; Volkan, a.g.e., s.204.

⁸⁹⁶ Volkan, a.g.e., s.204.

⁸⁹⁷ Mim Kemal Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu*, 1918-1926, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s.60.

⁸⁹⁸ Shaw, a.g.e., c.II, s.426.

⁸⁹⁹ Çetiner, a.g.e., s.218.

Mustafa Kemal Paşa, 18 Ocak 1919'da yapılan Paris Barış Konferansı'yla 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaline kadar geçen süre içinde;19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmış, 21-22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ni yayınlamış,23 Temmuz-7 Ağustos 1919'da Erzurum, 4 -11 Eylül 1919'da Sivas Kongreleri'ni yapmış, 20-22 Ekim 1919'da Amasya'da Osmanlı Hükümeti adına Salih Paşayla görüşmüş,⁹⁰⁰ 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmiş, 28 Ocak 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli (Peyman-ı Milli, Milli Ant) kararlarının 17 Şubat 1920'de yayınlanmasını sağlamıştır.⁹⁰¹

Padişah VI.Mehmet Vahdettin,tahtını ve hanedanını kurtarmaktan başka bir şey düşünmemiş,İtilaf Devletleri'ne özellikle İngilizler'e karşı hoş görünmek için,harp sorumlularını divanı harbe vermiş ve tutuklatmıştır. İngilizler'in talimatıyla Milli Mücadele'ye katılabilecek kişiler cezaevlerine konulmuştu. Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in uygulamalarından daha da cesaretlenen İngilizler,daha da ileri giderek,çoğunluğu Meclis-i Mebusan üyesi(Millet Vekili) olan aralarında Rauf Bey (Orbay)'in de bulunduğu 62 kişiyi Malta'ya götürmüşlerdir.⁹⁰²

⁹⁰⁰ İstanbul Hükümeti adına Amasya'ya gelen Bahriye Nazırı Salih Paşa Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşayla 20-22 Ekim 1919'da Amasya'da görüşmüştü. Görüşmeler sonunda taraflar karşılıklı olarak, birbirlerinden bekledikleri hareketleri ve davranış tarzlarını üçü açık ve imzalı, ikisi gizli ve imzasız olmak üzere beş adet protokol şeklinde tanzim etmişlerdir. Yavuz, a.g.e.,s.,57.Amasya Tamimi 21-22 Haziran 1919'da yayımlanmıştı. Mustafa Kemal Paşanın yanında Rauf ve Bekir Sami Beyler olduğu halde dört ay sonra aynı tarihlerde 20-22 Ekim 1919 'da, Amasya'da İstanbul Hükümeti adına Salih Paşayla görüşmesi çok ilginçtir. Sabahattin Seleke'e göre bunun anlamı şuydu: " *Ben size Amasya'dan ,milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır demiştim. Milletın sesini dünyaya işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden uzak bir milli heyetin varlığına lüzum göstermişim. Bu heyeti seçmeniz için Sivas'ta toplanacak Milli Kongre'ye delege göndermenizi istemişim. Aradan üç ay geçti. Kongre toplandı. Seçtiğiniz heyetin başkanı olarak yine Amasya'dayım. Üç ay evvel toplantıya davet ettiğim kongrenin tesiriyle Hükümet dize geldi. İşte bir nazırını milletle anlaşmak üzere Amasya'ya göndermiş bulunuyor. Görüyorsunuz ki,ne yapmak istediğini bilen adamım. Bana inanınız ve güveniniz."* Selek,*Anadolu İhtilali*,c.I,s.311. Amasya görüşmeleri, şimdiye kadar isyancılar olarak kabul edilen Kuva-yı Milliyeciler'in İstanbul Hükümeti'nce muhatap kabul edilmesi ve Temsil Heyeti'nin varlığının meşrulaştırılması sonucunu doğurmuştur. Refik Turan, a.g.e., s.117,Tuncoku,a.g.e.,ss.61-62.

⁹⁰¹ Geniş bilgi için bk.Volkan,a.g.e.,ss.179-212;Refik Turan,a.g.e.,ss.100-124; Tuncoku, a.g.e.,54-65;Selek,*Anadolu İhtilali*,ss.249-329

⁹⁰² Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.240. İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgali ve Milli Mücadele arkadaşlarının Malta'ya götürülmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa,Heyet-i Temsiliye adına 16 -17 Mart 1920 tarihlerinde Kolordu Komutanlıklarına ve Valiliklere:"...*Rehin olarak İngiliz Kontrol Subayları tevkif edilecektir (tutuklanacaktır)*" emrini vermiştir. Bu emir üzerine,bazı İngiliz subayları tutuklanmıştır. Mustafa Kemal Paşanın aldığı bu tedbir,İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya götürülen Meclis-i Mebusan Üyelerinin (Millet Vekillerinin) serbest bırakılmasını sağlamıştır.Selek,*Anadolu İhtilali*,c.I,s.328.Mustafa Kemal Paşanın emriyle,Erzurum'da

3. San-Remo Konferansı

İtilaf Devletleri temsilcileri, Osmanlı Devleti hakkında karar vermek amacıyla, 18 Nisan 1920'de, San-Remo'da tekrar toplandılar. Türk Diplomatı Galip Kemal Beyin, 23 Nisan 1920 tarihli Türkiye'den koparılması düşünülen bütün vilayetlerde Türk nüfusunun⁹⁰³ mutlak çoğunlukta olduğunu belirten telgrafını ve ABD Başkanı Wilson'un Prensipleri'ni dikkate almadan, 26 Nisan 1920'de, Osmanlı Devleti'yle yapılacak barışın şartlarını şöyle tespit etmişlerdir:

*“ İstanbul ve Boğazlar milletlerarası bir idareye bırakılacak, Irak ve Filistin'de İngiliz mandası, Suriye'de Fransız mandası, Güneydoğu Anadolu'da İtalyan ve Fransız nüfuz bölgeleri , İngilizler'in himayesinde bir Kürt devleti kurulacak, Doğu'da altı vilayet (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas) Ermeniler'e, İzmir'le Batı ve Doğu Trakya Yunanistan'a verilecek, Kapitülasyonlar'dan bütün İtilaf Devletleri yararlanacaktı.”*⁹⁰⁴

İtilaf Devletleri, San-Remo'da alınan kararları bildirmek üzere, Türk Heyeti'ni 22 Nisan 1920'de davet etmişlerdir.⁹⁰⁵ Türk Heyeti, barış şartlarını çok ağır bulduğundan, 11 Mayıs, 2 Haziran, 20 Haziran, 27 Temmuz 1920 tarihlerinde yapılan toplantılardan bir sonuç alınamamıştır. San-Remo Konferansı'nda, Balfour Bildirisi(Deklarasyonu) resmen Versailles Antlaşması'nın bir parçası olarak ilan edilmiştir.⁹⁰⁶

İtilaf Devletleri, San-Remo kararlarına işlerlik kazandırmak ve TBMM Hükümeti'ni yıkmak amacıyla, Yunan Kuvvetlerine, Milne Hattı denilen Manisa-Ayvalık hattından doğuya geçme izni vermişlerdi. Yunan Kuvvetleri, 22 Haziran 1920'de taarruza geçerek Salihli, Akhisar, Alaşehir, Balıkesir, Bandırma, İznik ve Bursa'yı işgal etmişlerdi. Tabii asıl hedef, Ankara'ya ulaşmak ve Milli Hükümeti yok etmektir. Anadolu'yu işgal etmek amacıyla batıdan Yunanlılar ilerlerken, İtilaf Devletleri'nin desteğini alan

---

Lord Curzon'un yeğeni Albay Rawlinson ve Konya'da Tuğgeneral Campbell'in oğlu C.L.Campbell de tutuklular arasında bulunmaktaydı. Çetiner, a.g.e., s.283.

⁹⁰³ Osmanlı Devleti, 1919 yılında, İtilaf Devletleri'ne verdiği muhtıradan, Anadolu'nun nüfusunu: "9.291.346(0/085)İslam, 1.014.612(0/09)Rum, 542.572(0/05)Ermeni, 93.364(0/00,8) Musevi, ecnebi, muhtelif" olarak göstermiştir. Selek, *Anadolu İhtilali*, c.1, s.60.

⁹⁰⁴ Fromkin, a.g.e., ss.409-410; Tansel, a.g.e., c.III, s.149; Üçok, a.g.e., s.320; Baytok, a.g.e., s.119; Volkan, a.g.e., ss.231-232.

⁹⁰⁵ Suriyeli Araplar'ın muhalefetine rağmen, Müttefikler Yüksek Konseyi, 26 Nisan 1920'de San-Remo'da vardığı mutabakatla Suriye ve Lübnan'ın Fransız manda rejimi altına alınmasını kararlaştırmıştı. Şerif Faysal bu karara tepki gösterince, Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud, 22 Temmuz 1920'de askerlerini toplayarak, Faysal'ın Arap Ordusu üzerine hareket başlatmıştı. Fransızlar tarafından Faysal'ın Ordusu mağlup edilerek, Suriye de kontrol altına alınmıştır. Acar, a.g.e., s.25.

⁹⁰⁶ Johnson, a.g.e., s.404.

Ermeniler de çıkan fırsatı değerlendirerek Doğu Anadolu'daki saldırılarını yoğunlaştırmışlardı. Ermeniler'in Misak-ı Milli sınırlarını ihlal etmeleri üzerine Kazım Karabekir Paşa komutasındaki 15.Kolorduyla,9 Haziran 1920'de Ermenistan'a taarruz edilmesine karar verilmişti.⁹⁰⁷ Bu ortamın güçlüğüne karşı, Ankara Hükümeti Sevr'i tanımazken, İstanbul Hükümeti, 10 Ağustos 1920'de kabul etmişti.⁹⁰⁸ Hiçbir zaman yürürlüğe girmeyecek bir belge olarak kalmaya mahkum olan Sevr'e göre: "*İngiltere'ye tüm Suudi Arabistan ve Mezopotamya (Irak), Fransa'ya, Gaziantep'le tüm Suriye veriliyor, Yunanistan'a Batı Anadolu terk ediliyor, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Ermenistan Devleti'nin yanı sıra bir Kürdistan devleti kuruluyor, Askeri güç sınırlanıyor ve Kapitülasyonlar devam ediyordu.*"⁹⁰⁹

San-Remo Konferansı sonunda, batıda Yunanlılar'ın, doğuda Ermeniler'in, güneyde İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar'ın, İstanbul'da tüm İtilaf Devletleri'nin baskılarıyla Osmanlı yöneticileri tarafından imzalanan Sevr Antlaşması, sadece Araplar'ın oturduğu topraklarda uygulanmış, Mustafa Kemal Paşanın liderliğinde başlayan Milli Mücadele, Anadolu'yla ilgili maddelerini geçersiz hale getirmiştir. Kazım Karabekir Paşa,17 Ağustos 1920'de,TBMM Başkanlığı'na gönderdiği telgrafta Sevr Antlaşması'nı imzalayan heyet üyelerini çok ağır bir dille suçluyor ve TBMM'den mutlaka cezalandırılmalarını şöyle talep ediyordu:

"Vatansız ve vicdansız üç serserinin, yine kendileri gibi millet ve vatanla alakası olmayan bir kaç kişi adına barış antlaşmasını imza ettiklerini ajansta gördük. Milli Mücadelemize daha büyük bir azim ve imanla devam edeceğimize ahdeğimizi arz eylerim. İstanbul'da kuruluşunu daha önce duyduğumuz Şura-i Saltanat'a Türkiye'nin hayati

⁹⁰⁷ Kazım Karabekir emrindeki 15.Kolordu,9 Haziran 1920'de verilen emir üzerine gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra,28 Eylül 1920'de Ermeniler'e karşı taarruza geçmiş, Kars,Arpaçay ve Gümrü'yü ele geçirmiştir. Barış istemek zorunda kalan Ermeniler'le 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmış, Kars, Sarıkamış, Kağızman ve İğdir geri alınmıştır. Gümrü Antlaşması TBMM Hükümeti'nin imzaladığı ilk antlaşma olması bakımından önem kazanmıştır. Refik Turan,a.g.e.,ss.155-156; Tuncoku,a.g.e.,s.74.

⁹⁰⁸ Volkan,a.g.e.,s.235.

⁹⁰⁹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*,c.II, *Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, c.II, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992,ss.185-192;Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*,c.II,*Mütareke Dönemi*,2.b.,İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988,ss.293-303; Refik Turan, a.g.e.,ss.146-147; Yavuz,a.g.e.,ss.68-69; Shaw,a.g.e.,ss.423-424; Armstrong,a.g.e.,ss.107-108;Üçok,a.g.e.,ss.320-321;Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*,c.I,*Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, TTK Basımevi,1953,ss.525-691. TBMM, İstanbul'un resmen işgal edildiği 16 Mart 1920'den itibaren Osmanlı Hükümeti tarafından imzalanan antlaşmaları tanımayacağını ilan ettiğinden,Sevr'i de tanımamıştır. Volkan,a.g.e.,s.233. Milli Mücadele,Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek amacıyla,bundan sonra TBMM'nin aldığı kararları uygulamak, Mondros Mütarekesi'ni ve Sevr Barış Antlaşması'nı fiilen geçersiz kılmak hedefine yönelmiştir.

mevcudiyetini söndüren bu antlaşmanın imza edilmesini kararlaştıran şahısların ve antlaşmaya imza atanların, vatana ihanetle itham olunmasını ve haklarında gıyabi hüküm verilmesini, bu vatansızların isimlerinin her yerde lanetle anılmasını ve duyurulmasını arz ve teklif ederim.”⁹¹⁰

TBMM, 19 Ağustos 1920’de, konuyla ilgili yaptığı toplantıda; Sevr Antlaşması’nı imzalayanları, bunu onaylayan Şura-i Saltanat üyelerini vatana ihanetle suçlayarak, vatansız sayılmaları ve idam edilmeleri kararını almış, ayrıca bu antlaşmayla kendini bağlı görmediğini tekrar tüm dünyaya ilan etmiştir.⁹¹¹

4. Londra Konferansı

İngiltere ve Fransa, Sevr Anlaşması’nın şartlarını TBMM Hükümeti’ne kabul ettirmek amacıyla, Yunan Kuvvetlerini, 6 Ocak 1921’de, Bursa’dan hareket ettirmişlerdi. Yeni kurulan Düzenli Ordu birlikleri,⁹¹² Yunanlılar’ı İnönü’de karşılamışlar ve 10 Ocak 1921’de durdurmayı başarmışlardır.⁹¹³ İtilaf Devletleri, Birinci İnönü Muharebesi’nden sonra, Sevr Antlaşması’nın şartlarını yeniden gözden geçirmek üzere, Londra’da bir konferans toplamaya karar vermişlerdir. Londra Konferansı, 27 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında yapılmıştır.⁹¹⁴ Emir Faysal, 21 Şubat 1921’de, İngiltere Başbakanı Mr. Lloyd George’a gönderdiği yazıda: *“Hicaz Kralı’nın temsilcisi olarak kendisinin de Londra Konferansı’na katılmak istediğini, Araplar’ı Konferans dışında bırakmanın haksızlık olacağını ve Hicaz’ın Türkiye’yle hala savaş halinde olduğunu”* bildirmişti.⁹¹⁵ Londra Konferansı’na Osmanlı Hükümeti adına Damat Ferit Paşanın istifasından sonra işbaşına gelen Sadrazam Tevfik Paşa ve Ankara’da bulunan TBMM Hükümeti adına Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) Bekir Sami Bey katılmıştı.⁹¹⁶

⁹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, III, s.333; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.344.

⁹¹¹ Çetiner, a.g.e., s.234; Refik Turan, a.g.e., s.147; Volkan, a.g.e., s.235.

⁹¹² İtilaf Devletleri’nin Anadolu’yu işgale başlamaları üzerine, ilk direniş hareketleri, Güney Cephesi’nde Fransızlar’a, Batı Cephesi’nde Yunanlılar’a karşı çoğunluğunu sivil halkın teşkil ettiği Kuva-yı Milliye tarafından ilk mücadele başlatılmıştı. Kuva-yı Milliye, Güney Cephesi’nde Fransızlara karşı başarılı olurken, Ali Fuat Paşanın emrine aldığı Batı Cephesi’ndeki unsurlarsa Yunanlılar’a karşı başarılı olamamışlardı. Batı Cephesi’ndeki Kuva-yı Milliye’nin teşkilatı Filistin Cephesi’ndeki 20. Kolordunun emrine girmişti. Bunun üzerine Sivas’ta konuşlu bulunan 3. Kolordu, Batı Cephesi’ne kaydırılarak 9 Aralık 1920’den itibaren 1. Orduyu teşkil etmiş ve düzenli ordu teşkilatına geçilmiştir. Atatürk, *Nutuk*, ss.461-462; Refik Turan, a.g.e., s.160; Tuncoku, a.g.e., s.71.

⁹¹³ Volkan, a.g.e., s.238; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.II, s.469.

⁹¹⁴ Atatürk, *Nutuk*, s.424; Volkan, a.g.e., s.239; Refik Turan, a.g.e., s.162.

⁹¹⁵ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, c.III, 1919-1938, Ankara, TTK Yayınları, 1975, ss.139-140.

⁹¹⁶ Damat Ferit Paşanın istifasından sonra, Tevfik Paşa 17 Ekim 1920’de, 80 yaşında Osmanlı İmparatorluğu’nun Sadrazam olmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Londra Konferansı öncesi, Tevfik Paşaya iki defa telgraf çekerek: *“ İtilaf Devletleri’ne ancak*

İngiltere ve ortakları görüşlerini ortaya koyduktan sonra, Türk Milleti adına Osmanlı Hükümeti Heyeti'ne söz verildiğinde, Heyet Başkanı Tevfik Paşa: "Söz hakkı milletin gerçek temsilcilerindir" diyerek, fevkalade bir jest yapmış ve İtilaf Devletleri'ni şimdiye kadar tanımak istemedikleri TBMM Hükümeti'yle direkt muhatap olma durumunda bırakmıştır.⁹¹⁷ Londra Konferansı'nın şartları, Sevr Antlaşması'nın şartlarını biraz yumuşatıyor, ancak temel esaslarını muhafaza ediyordu.⁹¹⁸ İtilaf Devletleri Türk Heyeti'ne bir aylık süre vermelerine rağmen daha cevabını beklemeden Yunan Kuvvetleri 23 Mart 1921'de tekrar taarruza başlamışlardır. Konferans Heyetimiz,önceden:"Bu teklifi kesinlikle kabul etmeyeceğini, kabul edebileceği asgari şartların Misak-ı Milli Projesi olduğunu" İtilaf Devletleri'ne bildirmişti.⁹¹⁹

Londra Konferansı'yla;İtilaf Devletleri,TBMM Hükümeti'ni resmen muhatap olarak kabul etmek durumunda kalmış,TBMM Hükümeti'yle Rusya arasında 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Londra Konferansı,Milli Mücadele'nin politika alanındaki başarısının başlangıcı olarak kabul edilmiştir.⁹²⁰Moskova Antlaşması'yla doğu sınırlarımızın güvenliği ve Rusya'nın desteği kazanılırken,Kafkas Cephesi'ndeki birlik, silah,araç,gereç ve malzemenin Batı Cephesi'ne kaydırılarak siklet merkezi yapılması sağlanmıştır. Milli Mücadele'nin askeri çatışmaları,23 Mart 1921'de başlayan İkinci İnönü Muharebesi'den itibaren,Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz,Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması'yla noktalanarak,Sevr'i geçersiz kılma ve Misak-ı Milli sınırları dahilinde Türkiye Cumhuriyeti'ni kurma mücadelesi başarıyla sonuçlandırılmıştır.⁹²¹

Ankara Hükümeti'nin muhatap olabileceğini " bildirmişti. TBMM Zâbit Ceridesi, c.VII, ss.411-412.

⁹¹⁷ Armaoğlu,a.g.e.,ss.318-320;Selek, *Anadolu İhtilali*,c.II,s.542-544.Sadrazam Tevfik Paşa,Londra'da hastalanmış,Nice'de bir süre dinlendikten sonra 14 Nisan 1921'de, İstanbul'a dönmüştür. Tevfik Paşanın Londra Konferansı'nda Ankara Heyeti'ne söz vermesine kızan Padişah VI.Mehmet Vahdettin,onu bir daha huzuruna kabul etmemiştir. Çetiner,a.g.e.,s.239.

⁹¹⁸ Mustafa Kemal Paşa,Londra Konferansı'nda bizim delegelerimize verilen tasarıda, Sevr Antlaşması hükümlerinde yapılacak değişikliklerle ilgili hususları açıkladıktan sonra: "...Baylar,İtilaf Devletleri,delegeler kurulumuz aracılığıyla yaptıkları önerilerin yanıtını almayı beklemeden,daha delegelerimiz yoldayken,Yunanlılar bütün ordusuyla bütün cephelerimize saldırdılar. Görüyorsunuz ki baylar,Yunan saldırısı, konferans ve barış hikayesini bize zorunlu olarak bıraktıyor..." demiştir. Atatürk, *Nutuk*,s.425.

⁹¹⁹ Tansel, a.g.e.,c.IV,ss.39-47.Anadolu'daki Milli Mücadele'nin anlamını kavrayamamış olan İtilaf Devletleri,Ankara Temsilcisi olan ve Mustafa Kemal Paşa tarafından dikte ettirilen taleplerini (Yunanlılar'ın İzmir'i boşaltmaları,Boğazlar üzerinde Türkler'in yeniden egemen bir güç haline gelmeleri,İstanbul'daki tüm yabancı askerlerin derhal şehri boşaltması) alayla karşılamışlardı. Volkan,a.g.e.,s.239.

⁹²⁰ a.g.e.,s.237.

⁹²¹ Geniş bilgi için bk.Tuncoku,a.g.e.,ss.75-86.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİLİSTİN CEPHESİ'NİN ETKİLERİ

A. OSMANLI VE İNGİLTERE'NİN STRATEJİK DEĞERLENDİRMESİ

Osmanlı İmparatorluğu,Birinci Dünya Harbi'ni başlatmamış,kendi iradesi dışında Almanya'nın baskısıyla üç ay sonra savaşa girmiş olmasına rağmen, Kafkasya, Irak,Çanakale, İran, Sina(Kanal), Filistin, Hicaz,Avrupa'da Galicya,Makedonya ve Romanya Cepheleri'nde İtilaf Devletleri'yle mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır.⁹²²Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'ndeki muharebeler,esas olarak Osmanlı İmparatorluğu'yla İtilaf Devletleri adına İngiltere arasında cereyan etmiştir. Bu savaş, İslami esaslara göre yönetilen ve bir tarım ülkesi⁹²³olan Osmanlı Devleti'yle laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti sistemine göre idare edilen ve bir sanayi ülkesi olan İngiltere arasında medeniyetler(uygarlıklar) çatışması şekline dönüşmüştür.⁹²⁴

Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nin,Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğinin belirlenmesine,Mustafa Kemal Paşanın düşünce sistemine,Türkiye'nin ve Orta Doğu'nun yeniden yapılandırılmasına çok büyük etkileri olmuştur. Filistin Cephesi'nin, Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'ne karşı savaştığı, 10 cepheden en uzun süreni ve en son biteni olduğu dikkate alınarak, stratejik seviyede değerlendirilmesinin ve tarihimize yaptığı etkilerinin ortaya konulmasının faydalı olacağı düşünülmüştür. Filistin Cephesi, mukayeseli olarak meydana geldiği koşullar içinde incelenecek, sebep-sonuç ilişkileri kurularak etkileri günümüze ve geleceğe yansıtılmaya çalışılacaktır. Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin stratejik değerlendirmeleri, coğrafi, ulaştırma ve muharebe, sosyal,ekonomik,politik, ilmi ve teknolojik, askeri ve biyografik konu başlıkları altında yapılmaya çalışılacaktır.

⁹²² Abensour,a.g.e.,ss.224-225; Karal, a.g.e., c.IX, s.482; Cebecioğlu, a.g.e., s.3; Armaoğlu,a.g.e,ss.99-143; Üçok, a.g.e., ss.294-321.

⁹²³ Toplumların gelişmelerini; Tarım, Sanayi ve Bilgi Devri (Çağı) olarak üç aşamalı bir sürece ayırabiliriz. Tarım Devri 1650-1750, Sanayi Devri 1955'e kadar sürmüş, Bilgi Devri 1955'ten itibaren başlamıştır. Tarım Devri 9650-9750 yıl, Sanayi Devri 200-300 yıl devam etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri(ABD) tarafından, 1955'te 30 ton ağırlığında ilk bilgisayarın yapılmasıyla başlayan Bilgi Çağı, halen devam etmektedir. Emre Kongar," Üçüncü Küreselleşme ne Getirecek? " *Cumhuriyet*, 1 Nisan 2002, s.3. Geniş bilgi için bk.Alvin ve Heidi Toffler, *21.Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 1994, Sabah Yayınları, ss.31-54.

⁹²⁴ Tarım Devrinden Sanayi Devrine geçişin simgeleri,trenler ve fabrikalardır.1914'te trafiğe iki milyon taşıt aracı çıkmasına rağmen,henüz demiryolunun üstünlüğünü tehdit edebilecek bir seviyeye ulaşmamıştı. Abensour,a.g.e.,s.187.

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Milli Güç Unsurları

a. Coğrafi

Osmanlı İmparatorluğu, 12.000 kilometre uzunluğundaki sınırının 8.000 kilometrelik kısmını deniz sınırı teşkil etmesine rağmen, sadece Marmara Denizi'ne hakim bulunuyor, 1.700.000 kilometrekare olan toprakları içinde bulunan Mısır, Arabistan Yarımadası ve Basra Körfezi'ndeki egemenlik alanı İngiltere tarafından sınırlandırılıyordu.⁹²⁵ Osmanlı Devleti, Adana, Konya, Havran ve Mezopotamya bölgelerinde geniş tarım alanlarına sahip bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde bulunan Basra Körfezi ve Musul bölgelerinde, gelecekte stratejik hammadde niteliği taşıyacak olan geniş petrol yataklarının olduğu biliniyordu. Bir Alman tetkik komisyonunun 1901'de, Mezopotamya petrol kaynakları üzerinde yaptığı araştırma sonucu hazırlanan rapora göre bu bölge: "Gerçek bir petrol gölü olarak değerlendirilmiştir."⁹²⁶

Harekatın cereyan ettiği Filistin, Ürdün ve Suriye İngiltere'nin Hindistan yolunu ve üs olarak kullandığı Mısır'ı doğudan tehdit ediyordu. Osmanlı Devleti'nin coğrafyası, İngiltere'nin Avrupa, Asya ve Afrika'da bulunan topraklarını bölüyor, Rusya'nın sıcak denizlere inme yollarını engelliyordu. Osmanlı İmparatorluğu, dünya hakimiyeti için mücadele eden İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya'nın çıkar alanlarını sınırlandırıyor. Orta Doğu'nun jeostratejik değeri ve sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları, gelecekte bir güç merkezi olma ihtimalini artırıyor. Büyük Devletler, Osmanlı Devleti'nin gelecekte tekrar güçlenmesini engellemek ve dünya hakimiyetini gerçekleştirmek üzere, Birinci Dünya Harbi'nde Orta Doğu'ya ve özellikle Anadolu'ya sahip olmayı hedef olarak seçmişlerdir.⁹²⁷ Avrupa'nın Büyük Devletleri olan İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya'nın 1908'den itibaren, Sina, Filistin, Suriye, Lübnan, Mezopotamya (Irak) ve Arap Yarımadası'ndaki istihbarat ve Psikolojik Harekat faaliyetleri, bölgeye hakim olma amaçlarının en belirgin emareleridir.⁹²⁸

⁹²⁵ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.I, s.128; Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.I, 1914 Yılı Hareketleri, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1964, s.5; Aydemir, *makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.30.

⁹²⁶ Earle, a.g.e., s.27; Aybars, a.g.e., c.I, s.519; Yergin, a.g.e., s.210.

⁹²⁷ Avrupa, Asya ve Afrika kıt'alarının birleşim bölgesinde yer alan Anadolu; bu kıt'aları gerek karadan, gerek denizden birbirine bağlayan, Asya'dan Avrupa'ya (doğu-batı ekseninde), Avrupa ve Asya'dan Afrika'ya (kuzey-güney ekseninde) veya ters yönde yapılabilecek her türlü askeri ve ekonomik faaliyetleri kontrol edebilen önemli bir coğrafi konuma sahip bulunmaktadır. Bu nedenle, Anadolu'nun dünya üzerinde bulunduğu yer ve diğer sahip bulunduğu coğrafi faktörler, tarihin her safhasında, önem ve değerini sürekli olarak arttırmıştır. H. Halil Ergene *Neden Hedef Türkiye ?* Ankara, Kiyap Yayın Dağıtım, 1993, s.34.

⁹²⁸ Geniş bilgi için bk. Winstone, a.g.e., ss.13-172.

Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını, 1699 Karlofça Antlaşması'ndan, 1922'ye kadar sürdürebilmesi, özellikle çıkarları onu yıkmayı gerektiren, ama yıkılmasının başkalarına yararlı olmasından korkan ve ölümü konusunda aralarında anlaşmaya varamadıkları için, onu yapay olarak hayatta tutanların eseri olmuştur.⁹²⁹Düvel-i Muazzama (Büyük Devletler), özellikle de İngiltere, Fransa ve Rusya Şark Meselesi çerçevesinde, Avrupa ve Afrika'daki hedeflerini büyük ölçüde gerçekleştirmişler, Birinci Dünya Harbi'ne girdikten sonra, iki yüz yıldır yaşattıkları Osmanlı Devleti'nin ölümü konusunda anlaşmışlar, Asya'daki coğrafyasını da parçalamaya ve aralarında paylaşmaya karar vermişlerdir.⁹³⁰

b. Ulaştırma ve Muhabere

Sanayi Devrinde ülkelerin gelişme seviyelerini, büyük ölçüde demiryolu, denizyolu ve havayolu ulaştırma sistemlerinin sahip olduğu hacim, uzunluk ve sürat standartları belirlemekteydi. Osmanlı Devleti'nin Karayolu, denizyolu ve havayolu ulaştırma sistemleri gelişmemişti. Şerif Hüseyin de ailesi ve mahiyetiyle birlikte 1908'de Cidde'ye bir İngiliz muhribyle götürülmüştü.⁹³¹Osmanlı İmparatorluğu 1913'te, Avrupa'da ve Asya'da 3882 mil uzunluğunda demiryoluna sahipti. Bu kapasite, Belçika Krallığı'nın sahip olduğu demiryolu hattından daha kısaydı.⁹³²

Filistin Cephesi'nde ulaştırma esas olarak İstanbul-Halep-Medine demiryolu hattıyla(Hicaz Hattı'yla)sağlanmıştı. Hicaz Demiryolu'nun Toros ve Amanos Tünelleri 1918 yılı sonlarında tamamlanabilmişti. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in engel olması nedeniyle Medine-Mekke arasına hat döşenememişti.⁹³³ Hicaz Demiryolu dışındaki ulaştırma çoğunlukla yaya ve hayvanlarla(deve,at,katır)temin ediliyordu. Birlikler arasındaki iletişim

⁹²⁹ Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi, Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e İki Bin Yıl*, çev. Galip Üstün, 6.b., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1998, s.230; Armaoğlu, a.g.e., ss.43-46; Üçok, a.g.e., s.186; Gnkur. ATASE Bşk. Iığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.1, s.32.

⁹³⁰ Prof.Dr.Bayram Kodaman, *Büyük Devletler'in 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki siyasi hedeflerini büyük ölçüde gerçekleştirdiklerini şöyle açıklamaktadır: "Bilindiği üzere, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, dünyayı menfaat sahası şeklinde paylaşan Batılı büyük güçler(özellikle İngiltere, Rusya, Fransa), aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nu da çeşitli şekil ve vasıtalarla bölerek, Orta Doğu'da kendi tesir ve nüfuz sahalarını genişletmek temayülündeydiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması meselesini ve Osmanlı'nın dahili problemlerini 'Şark Meselesi' çerçevesi içinde ele alan Büyük Devletler; Balkanlar'da, Afrika topraklarında ve diğer bazı yerlerde siyasi emellerini büyük ölçüde gerçekleştirdiler..."* Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, s.5.

⁹³¹ Sanders, a.g.e., s.237; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.183.

⁹³² Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.182.

⁹³³ Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde bulunan tüm demiryolları Hicaz Hattı hariç olmak üzere yabancılar tarafından işletiliyordu. Hicaz Hattı'nın en önemli özelliği, İstanbul Hükümeti'ne ait ve milli olmasıdır. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.1, s.161.

telgraf, ses,yaya ve atlı haberciyle sağlanıyordu. Genel olarak, insanlar bir araya toplanarak yüz yüze irtibat temin ediliyordu. Ahmet Cemal Paşa, savaş süresince, bölgede demiryolu, karayolu, telgraf ve telefon hatları tesis etmeye çalışmıştı. Arap İsyanı'yla birlikte Hicaz Demiryolu, telgraf ve telefon hatları tahrip edilerek, bölgenin ulaşım ve muhabere sistemi sık sık kesilmiştir.⁹³⁴ Mekke,Arap asilerin eline geçtikten sonra, Fahrettin Paşa tarafından başarıyla savunulan Medine'nin biricik bağlantı vasıtası Hicaz Demiryolu olmuştur. İnşası için bütün Müslüman memleketlerin yardımında bulunduğu hat, bu Arap memleketinde Türkler'in tek dayanak noktası olarak kalmıştı. Kızıldeniz'de Türk gemileri sefer yapamadığı için, Türkler'i İslam aleminin kutsal yerlerine sadece bu hat bağlıyordu.⁹³⁵

Yıldırım Ordular Grubu Karargahı ve 7.Ordu İstanbul'da teşkil edilerek,demiryoluyla Filistin Cephesi'ne intikal ettirilmişlerdir. İstanbul'dan Filistin Cephesi'ne gönderilen takviye birlikleri ve lojistik ikmal maddeleri dörtle altı hafta arasında Hicaz Hattı'ndan Rayak (Riyak)'a ulaştırılıyordu. Askerler,Rayak (Riyak)'tan Filistin'deki cephenin temas hattına kadar olan 250 millik mesafeyi çoğu zaman yaya intikalle tamamlamışlardır.⁹³⁶ Teknik eleman, bakım tesisleri, vagon, lokomotif, yakıt(odun, kömür) ve güvenlik yetersizliklerinden dolayı, Hicaz Demiryolu ve yan yollarını devamlı çalışır durumda tutmak mümkün olamamıştır. Türk birlikleri arasında yeterli irtibat sistemi kurulamaması, koordinasyon ve işbirliğini çok olumsuz şekilde etkilemiş, muhaberesiz muharebe yapılamayacağını göstermiştir. İngilizler ve Araplar Halep'i ele geçirdikten sonra,Osmanlı İmparatorluğu'nun ulaştırma sisteminin merkezini teşkil eden,Bağdat ve Hicaz Demiryolu hatlarını kontrol altına almışlar, Filistin,Ürdün Suriye ve Irak'ın Anadolu'yla irtibatını ve lojistik desteğini keserek,ulaştırma ve muharebe gücümüze büyük bir darbe vurmuşlardır.⁹³⁷

c. Sosyal

Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi istatistiğine göre,Birinci Dünya Harbi başlarken nüfusu 23.820.000 kişiyi buluyordu.⁹³⁸ Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısında toplumsal sınıflandırmayı, toprakta özel mülkiyetin ortaya çıkmasının etkilediği görülmektedir. Toprak mülkiyetinin denetimi için gerekli yetkiyle birlikte hukuki tapu, zamanla özel şahısların elinde toplanmış,19.yüzyılda bölgenin toplumsal düzeninde köklü, fakat yavaş bir değişim yaratmıştır. Bu süreç, öncelikle devlet mülkiyetinde bulunan

⁹³⁴ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.22.

⁹³⁵ Nedim,a.g.e.,s.28.

⁹³⁶ a.g.e.,s.5.

⁹³⁷ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.114.

⁹³⁸ a.g.e.,s.129.

toprakların ve hükümetin mülkiyet üzerindeki mutlak otoritesinin bireyler lehine sınırlandırılması, mesleklerin kategorilerinin ortaya çıkması⁹³⁹ ve özel mülkiyetin (çoğunlukla toprak) yaygınlaşması aşamalarından geçmiştir. Osmanlılar, toprağın özelleşmesinin başlamasıyla birlikte zirai eğitime önem vermişler ve tarım toplumu haline dönüşmüşlerdir. Özel mülkiyetin (çoğunlukla toprak) zamanla önemli bir güç kaynağı olarak ortaya çıkışı, 19. Yüzyılın sonları ve 20.yüzyılın başlarındaki toplumsal yapılanmada eğitime yeni bir görev yüklemiştir.⁹⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin nüfus sayımlarında; gayrimüslim tebaa (uyruk, bir devletin egemenliği altında bulunan kimseler, halk); Hıristiyanlar (Rumlar, Bulgarlar, Maruni'ler, Süryaniler vb.), Yahudiler, Ermeniler gibi sınıflandırmalarına rağmen Müslümânlar (Türkler ve Araplar), tek bir grup olarak sayılmış, hiçbir zaman etnik, dil ve mezhep farklılıklarına göre sınıflandırılmamışlardır. Osmanlılar İslam'ı, etnik veya aşiret kimliğini, güçlendirmek için değil, saf etnik ve dil bağlılıklarıyla sadakatin yerine geçen bir dinsel kimlik duygusuna sahip, kültürel açıdan örnek bir Müslüman Cemaati geliştirmek üzere kullanmışlardır. Dinsel kimliğin bu şekilde geliştirilmesi başlangıçta halkın ve ülkenin bütünlüğünün sağlanması açısından başarılı olmuştur. İmparatorluğun çöküş döneminde göze çarpan üç toplumsal sınıf meydana gelmişti:

1) Yönetici sınıf; merkezi bürokrasi ve askerlerden oluşuyordu. Bu sınıfın asker kesimi, yenilikçi ya da devrimci niteliklere sahip bulunuyor, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en önemli toplumsal güç niteliğini taşıyordu.

2) ikinci sınıf; ayan, eşraf, tüccar ve imalatçıların bazı kesimlerinden teşekkül eden ara sınıfı kapsıyordu.

3) Köylüleri, işçileri ve benzeri grupları kapsayan büyük kitleler, çalışan ya da alt sınıf diyebileceğimiz kesimi teşkil ediyordu.⁹⁴¹

⁹³⁹ İbn-i Haldun'a göre: "Yaşam insanları birbirine bağımlı kılmakta ve bağımlılık gereksinimleri artırmaktaydı. Bu gereksinimlerin karşılanması dürtüsü, insanları örgütlenmeye ve bir dizi mesleğe başlamaya itti. 'Bir meslek idari, ticari, zirai ve sinai faaliyetlerinden... gelen geçim araçlarını bulmak ve elde etmektir.' Son üç faaliyet doğal geçim araçlarıdır diyen İbn-i Haldun: 'İnsanlar arasındaki farklılıklar aslında onların meslekleri arasındaki farklılıklardan doğar; çünkü insan birliklerinin kendisi geçinmeyi güvence altına almada işbirliği yapma ihtiyacından kaynaklanır' demekteydi. Grup bağlılıkları birlikte yaşama, eşlik etme, uzun süreyle tanışma ya da arkadaşlık, birlikte büyüme, aynı evin evladı olma, yaşam ve ölüm hakkında diğer konular gibi şeyler tarafından kurulur." Karpaz, *Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s.80.

⁹⁴⁰ a.g.e., s.81, Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver paşa*, c.III, ss.31-32.

⁹⁴¹ Kongar, a.g.e., c.I, s.76; Shaw, a.g.e., c.II, ss.150-151; Ünal, a.g.e., ss.13-15; Ateş, a.g.e., s.51; Karpaz, *Türkiye'nin Siyasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s.72.

Osmanlı Devleti, her gayrimüslim azınlığa kendi kültürel kimliğini muhafaza etmek imkanını veriyor ve bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nun tek bir toplum halinde bütünleşmesi zorlaşıyordu.⁹⁴² Nüfusun çoğunluğu, köylerde oturuyor, tarım ve hayvancılıkla uğraşiyor, tarım mevsiminde tarım işçileri ürünün fazla olduğu bölgelere göç ediyor, yazın yaylaya, kışın ovalara ve sahillere gidiyordu. Halkın eğitim seviyesi çok düşük ve yetersizdi. Avrupa'nın üstünlüğü, Osmanlı Devleti'nin geriliği çok önceden açık olarak ortaya çıkmıştı.⁹⁴³ Ordu içindeki subaylar alaylı ve mektepli olarak iki gruba ayrılmışlardı. Erişkinler okuma yazma bilmediklerinden mektuplarını mektepli subaylar yazıyor ve okuyorlardı.⁹⁴⁴ Devletin resmi dili Osmanlıca olmakla birlikte, Araplar, Arapça yazıyor ve konuşuyorlardı. Suriye'de açılan yabancı okullarda Fransızca ve İngilizce öğretim-eğitim yapılıyordu. Filistin'de bulunan Yahudiler kendi okullarını kurmuşlardı. Filistin Cephesi'nde bulunan ordu personeli Türkçe, Arapça ve Almanca konuşuyor ve yazıyordu. Osmanlı Devleti içinde olduğu gibi, Filistin Cephesi'ndeki askerlerimiz arasında da dil, din ve kültür birliği bulunmuyordu. Osmanlı halkı ve özellikle Araplar geniş aile yapısı ve aşiretler şeklinde teşkilatlanmıştı. Osmanlı halkı arasında eğitim, dil ve kültür birliği sağlanamamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda kültür veren ilk müesseseler 1330 (1914)'da İznik'te açılan "İznik Medresesi" olmuştur. Başlangıçta ilmi ve fikri olgunluğa dayalı eğitim veren medreseler zamanla sadece dini eğitim vermeye başlamışlardı.⁹⁴⁵ Ziya Paşa, bir yazısında yalnız dini ilimleri bilebilen medrese mezunlarını şöyle anlatmaktadır:

*"Onlara bir gazete verilirse, lügatsız anlayamazlar. Fıkıhtan bir şey sorulsa, okumadık derler. Bir ayetin manası sorulsa, bize Kadı Beyzavi'nin tefsirini gösterirler. Rusya'nın nerede olduğundan bahsedilirse, nerede olursa olsun, Allah Moskof keferesinin yüzünü göstermesin derler. Politikadan, iktisattan bihaber olup, birisine bir memuriyet verilse, hangi işi yapabileceklerini kendileri de bilmezler. Okurlar yazamazlar, yazarlar okuyamazlar."*⁹⁴⁶

⁹⁴² Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, ss.9-10; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, a.g.e., c.1, s.155.

⁹⁴³ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, ss.12-13.

⁹⁴⁴ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, a.g.e., c.1, s.184.

⁹⁴⁵ Prof.Dr.Bayram Kodaman, *Türk öğretim ve eğitiminin gelişimini, genel olarak üç ana bölümde ele alarak incelemiştir: "Üç ana bölüm: Tanzimat öncesi (Medrese devri), Tanzimat sonrası (Mektep devri) ve Cumhuriyet dönemi (Okul devri)... İlk zamanlarda Osmanlı Devleti'nin yükselmesinde ve Türk-İslam medeniyetinin meydana gelmesinde şüphesiz, mevcut eğitim ve öğretim müesseselerinin, özellikle medreselerin büyük rolü olmuştur... Osmanlı Müslüman toplumunun genel eğitimiyle uğraşan ve ilk okul seviyesinde olan müesseseler ise sıbyan mektepleriydi. Her köy ve mahallede bulunan sıbyan mekteplerinde eğitimin ve öğretimin esası, dinin ve ahlakın öğretilmesinden ibaretti."* Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s.10.

⁹⁴⁶ Ünal, a.g.e., ss.30-31.

Filistin, Suriye ve Arap Yarımadası'nda askerler ve memurlardan başka Türk bulunmuyordu.⁹⁴⁷ Yahudiler, Avrupa ülkelerinden, gizli olarak Filistin'e göç ediyor ve gün geçtikçe nüfuslarını artırıyorlardı. Doğu Anadolu'dan Tehcir'e tabi tutulan Ermeniler, çoğunlukla Suriye'de iskan edilmişlerdi. Filistin'de bulunan Kudüs, Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler; Arap Yarımadası'ndaki Mekke ve Medine'ye Müslümanlar için kutsal şehirlerdi. Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler her yıl yoğun şekilde bu şehirleri ziyaret ediyorlardı. Birinci Dünya Harbi süresince, Araplar ve Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ederek, Yahudiler her türlü istihbaratı sağlayarak ve İngiltere'de kurdukları bir Yahudi tugayıyla Filistin Cephesi'nde İngilizler'in yanında muharebelere katılarak, harekatımızı olumsuz şekilde etkilemişlerdir. Ermeniler, Filistin Cephesi'nin kuzeyinde isyan ederek birliklerimizin Anadolu'yla irtibatını kesme teşebbüsünde bulunmuşlar, ancak başarılı olamamışlardır. İngilizler, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İslam dünyasını böleceğine, coğrafi durumunun varlığını sürdürmesine yardımcı olacağına ve Araplar arasındaki önderliğinin aile saygınlığına dayandığına inanıyorlardı.⁹⁴⁸

Araplar kabileler halinde yaşarlar, aşiretler ve aile önemlidir, sonra dini yapı gelir. Filistin Cephesi'nde İngilizler tarafından parayla satın alınan emirler ve şeyhler sosyal güçlerini harekete geçirerek, Osmanlı Devleti'nin askeri harekatını çok olumsuz şekilde etkilemeyi başarmışlardır.⁹⁴⁹ Yahudiler esasen iki gruba ayrılıyorlardı. Birinci grup, 19. Yüzyılda sayıları hızla çoğalan ve eskiden beri var olan dindar, bilgin ve filozof sınıfı, diğer grup ise, tarımla uğraşıyordu. Filistin'de yaşayan Yahudiler'in Osmanlı Devleti'nin savaştaki durumunu etkileyebilecek bir sosyal gücü bulunmuyordu.⁹⁵⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Harbi'ne girmesi için, Enver Paşayı ikna etmeyi başaran, Sina-Filistin Cephesi'nin açılmasını sağlayan ve bu cephede en son olarak 8.Ordu Komutanlığı yapan General Von Kress sosyal gücümüzü şöyle değerlendirmektedir:

⁹⁴⁷ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.57; Falih Rifki Atay, Filistin'deki Türk varlığını şöyle tasvir etmektedir: "...Bu kıt'aları ne sömürgeleştirmiş, ne de vatanlaştırmıştık...Eğer, medrese ve şuursuzluk devam etmiş olsaydı, Araplığın Anadolu yukarılarına kadar gireceğine şüphe yoktu...Kudüs'ün en güzel yapısı Almanlar'ın, ikinci güzel yapısı yine onların, en büyük yapısı Ruslar'ın, bütün öteki binalar İngilizler'in, Fransızlar'ın, hep başka milletlerindi... Lübnan havası, bize Dobruca havasından yüz kat daha yabancıydı. Fakat her yere: bizim diyorduk. Şam evimiz kadar bizim, Lübnan bahçemiz kadar bizim...bu tasarruf ve hüküm hissini bize damarımızdaki kandan geldiğine şüphe yoktu. Ve kendimizi otelciye, lokantacıya, hatta posta memuruna anlatmak için yavaş yavaş Arapça öğreniyorduk." Atay, *Zeytindağı*, ss.38-39.

⁹⁴⁸ Sonyel, a.g.y., c.LI, Sayı: 199, s.240.

⁹⁴⁹ Ünal, a.g.e., ss.540-541.

⁹⁵⁰ Johnson, a.g.e., s.398.

“Memlekette çok mühim bir ekseriyeti temsil eden Rum elemanlar, Bizans İmparatorluğu’nun yeniden kurulması hülyası peşindeydiler, Ermeniler de, Türk esaretinden kurtulmak için mücadele ediyor ve Türkler aleyhinde hemen bütün dünyaya pek faal bir propaganda yapıyorlardı. Arap vilayetlerinde Fransa ve İngiltere’nin yardımıyla Türkiye’den ayrılmak için kuvvetli bir hareket baş göstermişti. Kürtler’e gelince, bunlar mütemadiyen isyan eden ve kendilerine emniyet edilemeyecek olan bir cemaatiler...”⁹⁵¹

Anadolu insanı, askerlik dışında genel olarak doğduğu köyde yaşardı. Türk askerlerinin çoğunluğu ilk defa Araplar’la tanışıyordu. Araplar, Türkler’i düşmanca, İngilizler’i ve Fransızlar’ı dostça karşılıyorlardı. Türkler, Araplar’ın düşünce, tutum ve davranışları karşısında kendilerini düşman bir ülkenin topraklarında bulunuyormuş düşüncesi taşımaya başlamışlardı. Araplar’ın düşmanca davranışları, hem Arap hem de Türk askerlerinin moral ve motivasyonlarını bozarak, İngilizler’in Filistin Cephesi’nde başarılı olmalarına olumlu katkılarda bulunmuşlardır. Birinci Dünya Harbi başlangıcında 23.820.000 olan Osmanlı İmparatorluğu’nun nüfusunun 10.941.894’e düştüğü, Araplar’ın iskan edildikleri toprakların kaybedilmesi ve muharebe zayıyatı nedeniyle, nüfusunun 12.878.106 kişi azaldığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa: *“Batı’nın arasız mukabil taarruzu, İslam Alemi’nin hoşnutsuzluğu, isyanı ve böyle cihangirane tasavvurlar ve emellerin aynı hudut içine aldığı muhtelif unsurların uyuşmazlıkları, netice olarak benzerleri gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nu da tarihin sinesine bıraktı”* demekte ve Filistin Cephesi’nin, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nı kaybetmesinin temel nedenlerinden birisi olduğunu, emarelerini vermektedir.⁹⁵²

d. Ekonomik

Osmanlı İmparatorluğu, Kapitülasyonlar⁹⁵³ nedeniyle, sermaye birikimi sağlayarak sanayi yatırımlarını gerçekleştirememiş, küçük atölye ve imalathaneler dışında birkaç fabrikaya sahip olabilmiş, ekonomisi tamamen

⁹⁵¹ Kressenstein, a.g.e.s.6.

⁹⁵² Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, s.141.

⁹⁵³ Fransa’yla Osmanlı İmparatorluğu arasında 1535’te imzalanan Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması’nda: *“...Kral’ın tüccar ve uyrukları çağrılmayacak, zorla getirilmeyecek ve muhakeme edilmeyecektir...Türk’ün hiçbir tanıklığı muteber olmayacak ve dinlenmeyecektir...”* şeklinde bizi küçük düşürücü maddeler bulunmaktaydı. Erim, a.g.e., c.I, ss.9-15. II. Sultan Selim (1566-1574) tarafından 1569’da verilen müsaade üzerine Fransız tüccarları, gemilerle Osmanlı limanlarına gelerek, gümrüklerini ödemek suretiyle baharat, pamuk, pamuk ipliği, mazı, zambak, kuru üzüm, deri ve sastıyan alırlardı. Bunlar İstanbul ve İzmir limanlarından sonra en fazla Suriye iskeleleri ve İskenderiye’yle ticaret yapıyorlardı. Uzunçarşılı, c.III, Ks.2, ss.576-577.

tarıma dayalı bir durum almıştı.⁹⁵⁴ Osmanlı Devleti'nin ödemeler dengesi bozulmuş, bütçe her yıl açık vermiş, borçlarının faizlerini bile ödeyemez hale gelmiş ve ekonomisi iflas etmişti.⁹⁵⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nda sermaye birikimi olmayışı yüzünden, ekonomik durgunluk devam etmiş, sermaye harp ganimeti olarak elde edilmiş, istihkak ve askeri maksatlar için kullanılmış, yabancı devletlere tanınan Kapitülasyonlar, ekonomik faaliyetleri köstekleyen dini tahditler ve daha sonra el emeğinin itibardan düşmesi, iktisadi teşebbüslere girişmek isteğini öldürmüştür.⁹⁵⁶

19.yüzyılda Alaska'da bulunan zengin ve saf gümüş madenleri, gümüş fiyatının dünya piyasasında düşmesine neden olmuş, Osmanlı Devleti bunun farkına varamadığı için, büyük kayıplara uğramıştır. Bu kayıplar iki yoldan meydana gelmiştir: Ucuz gümüş, Osmanlı piyasasına sürülerek, ihraç mallarımız ve milli üretimimiz gerçek değerinden çok düşük fiyatlarla satılmıştır. Altınlarımız, ucuz gümüşle değiştirilerek, yurt dışına çıkartılmıştır.⁹⁵⁷ İngiltere'yle 16 Ağustos 1838'de imzalanan ticaret sözleşmesiyle çok geniş kapitülasyon hakları verilmiş, Osmanlı gümrük duvarları indirilmiş ve ekonomimiz savunmasız durumda bırakılmıştır.⁹⁵⁸ Ödemelerdeki açıklar artmış, denge bozulmuş, ülke mallarını satamaz duruma gelmiş ve sanayileşme durmuştur.⁹⁵⁹ Avrupa ülkelerinin, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki politik ve ekonomik etkinlikleri çok artmıştır. Batı'dan altın ve gümüş ithaline karşılık Osmanlı belgelerinden anlaşıldığına göre, ülkede para basmak için bile yeterli maden kalmamıştı. Arap eyaletlerinde ekonomik çöküş, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumundan daha ağır olmuştur.⁹⁶⁰

⁹⁵⁴ Şefket Süreyya Aydemir'e göre: "...Anadolu'da boş topraklar geniş sahaları kaplıyordu ...Yani, bir bakışta biz bir tarım ülkesiydik ama, tarım ürünlerimizi, memleketin bir tarafından, diğer tarafına taşıyamıyorduk. Çünkü, yollarımız yoktu. Taşıt vasıtalarımız yoktu. Daha doğrusu tarımda, bir milli pazar teşekkül etmemişti. Kısacası biz ülkemizi, henüz tarım alanında bile fethetmiş değildik." Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.31.

⁹⁵⁵ Tuncoku, a.g.e., s.104; Abensour, a.g.e., s.209; Karal, a.g.e., c.IX, s.411.

⁹⁵⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s.10.

⁹⁵⁷ Sertoğlu, a.g.e., c.VI, s.3667.

⁹⁵⁸ İngilizler'le 1838'de yapılan antlaşmadan önce, İlk Kapitülasyon, 1535'te Kanuni Sultan Süleyman tarafından sefaret imtiyazı olarak, diğerleri, 1569, 1581, 1597, 1614, 1673, 1740 yıllarında ekonomik imtiyazlar şeklinde yedi defa verilmiştir. Gülmez, a.g.e., s.129; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, ss.216-218; Erim, a.g.e., c.I, s.5; Aaronsohn, a.g.e., s.36.

⁹⁵⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *XX.Yüzyılda, Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, Ankara, 1974, s.47. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre: "İngilizler, ilk defa 16.yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'yla ticari ilişki kurmuşlardı. İngilizler, öncelikle Ankara ve Beypazarı'nda üretilen Saf Muayyer ve tiftik ipliğini tercih ederler ve çok miktarda satın alırlardı...İngilizler, Ankara'dan canlı tiftik keçisi kaçırmak suretiyle sömürgelerinde tiftik ipliği üretimi de yapmışlardı." Uzunçarşılı, a.g.e., c.III, Ks.2, s.577.

⁹⁶⁰ Lewis, *Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, s.226.

Yabancıların ve azınlıkların mali konulardaki ağırlığı, 20.yüzyıl başlarında çok artmıştı.1912'de hazırlanan bir listede, İstanbul'daki 40 özel bankacının arasında 12 Rum, 12 Ermeni, sekiz Musevi ve beş Avrupalı görülmektedir. İstanbul'da 34 borsacıdan oluşan benzer bir listede 18 Rum, altı Musevi ve beş Ermeni vardır, ancak bir tek Türk bile bulunmamaktadır.⁹⁶¹Osmanlı Devleti zengin servet kaynaklarını, bilgisizlik, teşkilatsızlık ve parasızlık yüzünden değerlendirememişti. Kendileriyle savaşa tutuşacağı memleketler çoktan endüstrileşme yoluna girdikleri halde, Osmanlı Devleti hala tarım ekonomisine bel bağlamıştı. Ne var ki, bu ekonomi de ilkel koşullar içinde emekliyor ve ihracat imkanı olmadığı gibi karın bile doyurmuyordu.⁹⁶²Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak düzenini,küçük köylü aile işletmelerine dayanan miri toprak rejimi ve çift hane sistemi oluşturuyordu.⁹⁶³ Hele, bir lütf olarak verilmiş olan Kapitülasyonlar'ın zamanla Fransızlar ve İngilizler için bir istismar ve sömürü aracı haline gelmesi, denizlerde işleyen buharlı ticaret gemilerine yalnız Avrupalılar'ın sahip olması,sanayi yatırımı,üretimi ve ticaret imkanlarımızı ortadan kaldırmıştı.⁹⁶⁴

Gerçekten, feodalizm ve feodal toprak düzeni, genel anlamında "kapitalist birikim"i oluştururken, Osmanlı toprak düzeni böylesine bir birikime yol açmamıştır. Böylesi bir birikim olmadığı için de kapitalizme geçilememiş ve Sanayi Devriminin dışında kalınmıştır.⁹⁶⁵ Osmanlı tarım sisteminin dayanağı olan tımarlı sipahilerin kaldırılması ve yerine, köylünün refahında ve toprağın korunmasında uzun vadeli yararı olmayan, sadece vergiler üzerindeki kısa vadeli çıkarını düşünen vergi mültezimlerinin(bir tarafı, gerekli gördüğü için koruyup tutan)ve diğerlerinin konulması, insafsız, aşırı ve basiretsiz vergilendirme, tarımda bazen sürekli hale gelen bir çöküşe yol açmıştır.⁹⁶⁶ Alınan bütün tedbirlere rağmen, Osmanlı Devleti'nin ekonomisi gittikçe kötüye gitmiş ve İmparatorluğun çöküşüne paralel bir yön takip etmiştir. Ticari faaliyetlerse,

⁹⁶¹ a.g.e.,s.229.

⁹⁶² Karal, a.g.e.,c.IX,s.410.

⁹⁶³ Miri arazi, devletin mutlak mülkiyet hakkını elinde tuttuğu arazi demektir. Miri arazi, yalnız tahıl üretimi yapılan ve tarla olarak kullanılan araziye kapsıyordu. Bir çift öküzü, bunun işleyebileceği kadar toprağı, tapu kurallarına uygun olarak tasarrufu altında bulunduran köylü ailesi,miri arazi sisteminin temelini teşkil ediyordu. Aile emeği, bir çift öküz ve ikisinin birlikte işlediği arazi,bir üretim ünitesi veya bir mali ünite sayılıyor, buna çift hane sistemi deniliyordu. Çift aslında bir çift öküz demektir. Bir çift öküzün işleyebildiği tarlaların tümü de, çiftlik adını alıyordu.Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, 2.b., İstanbul, Eren Yayıncılık, 1996ss.7-8.

⁹⁶⁴ Ünal, a.g.e.,s.19.

⁹⁶⁵ Ateş, a.g.e.,s.45.

⁹⁶⁶ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*,s.33.

gittikçe azınlıkların eline geçmiş ve yabancı sermayeyle işbirliği yapan bu zümre, sonunda İmparatorluğun bütün ticari faaliyetlerine hakim bir duruma gelmiştir.⁹⁶⁷ Yrd.Doç.Dr.Ahmet Emin Yaman,Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çok olumsuz ekonomik koşulları şöyle değerlendirmiştir:

*“Az gelişmiş,güçsüz Osmanlı sanayi,ya azınlıkların,ya da yabancıların denetimindedir. Ticari etkinlikler,devletin denetiminden çıkmış,dış satım düşmüş,dış borçlanma sonucu,devletin gelir kaynaklarına yabancılarca el konulmuş,her türlü ulaşım yabancıların denetimi altına girmiştir. Ulusal sanayi yaratma çabalarıysa şartların elvermemesi nedeniyle olumlu sonuç vermemiş,devletin çökmesi siyasal,ekonomik ve sosyal etkenlerin zorunlu kıldığı bir yazgı haline gelmiştir.”*⁹⁶⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslümanlar, idarecilik, savaş, din ve tarım olmak üzere dört meslek tanımışlardı. Sanayi ve ticaret gayrimüslim vatandaşlara bırakılmıştı. Böylece, yabancıların izledikleri mesleklere kafir damgası vurulmuştu. Birçok sanatkarlar Müslümân olduktan sonra bile bu damga kalmıştı. Batılılar ve yerli Hıristiyanlar, bankerler, tacirler ve sanatkarların hepsi, Hıristiyan kaynaklı fikirler ve icatlardan etkilenmeyen, dünyadaki ilmi ve teknolojik gelişmelerin dışında kalan,Osmanlı Müslüman tarafından küçük görülmüştür. İkel üretim teknikleri, ilkel taşıt araçları, müzmin güvensizlik ve sosyal cezalandırma, herhangi bir uzun vadeli ya da geniş çaplı teşebbüsü önlemekte ve Osmanlı ekonomisini en düşük yetenek, teşebbüs,yatırım,üretim ve moral düzeyinde tutmakta birlikte rol oynamışlardır.⁹⁶⁹ Osmanlı Devleti, Avrupa'nın gelişmiş endüstriye dayanan ekonomileri karşısında güçsüz kalmış, ticaret sözleşmeleri, dış borçlar ve yabancı sermaye yatırımlarıyla güçlü devletler tarafından mali denetim altına sokulmuştur. Osmanlı Devleti, Avrupa ekonomilerine ham madde ve kısmen yiyecek ihraç eden,sanayi maddeleri ithal eden bir konuma girmiştir. Gerçekte Osmanlı ekonomisi, Avrupalı devletlerin ekonomilerine bağımlı hale getirilmiştir.⁹⁷⁰

⁹⁶⁷ Sertoğlu, a.g.e.,c.VI,s.3668;Lewis,Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi, s.225;Karpaz,Türk Siyasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel, Temeller, s.74 ; Gnkur ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.I,s.158;Karal,a.g.e.,c.IX,s.411.

⁹⁶⁸ Ahmet Emin Yaman,"Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi,"Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu,(Kasım 1993),Yıl:6,c.3,Sayı:12,s.417.

⁹⁶⁹ Lewis,Modern Türkiye'nin Doğuşu,s.35.

⁹⁷⁰ Yaman, a.g.y., c.3,Sayı: 12, s.417; Yalçın,a.g.e.,s.4; Karpaz, Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal,Ekonomik, Kültürel Temeller, s.76;Gnkur.ATASE Bşk.lığı,Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi,c.I,ss.158-159.Enver Ziya Karal'a göre: “ her yıl dışarıya satılan tarım maddeleri ancak 4.600.000 Lira değerinde,dışarıdan alınanlarsa 11.000 Lira civarındaydı...İmparatorluk halkının başındaki fesinden üstündeki donunun bezine kadar yabancılara başvurmak zorunluluğu vardı.30 milyon lira olan gelirden 10 milyonu yabancılardan alınmış borçların faizlerine verilmekteydi.” Karal,a.g.e.,c.IX,ss.410-411.

İktidara geldikleri günden beri devamlı olarak, Kapitülasyonları kaldırma çabası içinde olan İttihat ve Terakki Hükümeti, 8 Eylül 1914'te, tek taraflı olarak Kapitülasyonları kaldırma kararı almış, ve bunu 9 Eylül 1914'te ilan etmiştir.⁹⁷¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitülasyonları kaldırılma kararı, bütün emperyalist devletler tarafından şiddetli itirazlara maruz kalması yanında, en fazla itirazın 2 Ağustos 1914'te ittifak antlaşması imzaladığımız Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan gelmesi son derece dikkat çekicidir.⁹⁷²

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapısında;emek insan gücüne, sermaye altın ve gümüşe, üretim tarım, hayvancılık ve küçük el sanatlarına dayanmaktaydı. Teşebbüs yeteneği gelişmemişti. İşler çoğu zaman ücret karşılığı değil, imece usulü yapılmaktaydı. Ticaret gelişmediğinden insanlar çapayla kendi ihtiyaçları kadar üretim yapmaktaydı. Birinci Dünya Harbi başlarken, 30 milyon Sterlin (314.473 Altın Lira)⁹⁷³ borcu olan Osmanlı Devleti'nin maliyesi,1881'den itibaren Duyun-u Umumiye⁹⁷⁴ tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Ekonomi tarıma dayalı olmakla birlikte, Araplar'ın üretimi yeterli değildi. Filistin Cephesi muharebeleri süresince, çoğu arazinin ekilememesi ve kuraklık nedeniyle halkın ve ordunun iâşesinde çok büyük problemlerle karşılaşmıştı. Mahalli pazarlarda yerli malı olarak sadece tarım ve hayvan ürünleri satılmaktaydı. Köylerin ve şehirlerin hiçbir

⁹⁷¹ Osmanlı Hükümeti, Kapitülasyonları kaldırdığını 9 Eylül 1914'te şöyle açıklamıştır: "Yabancılara verilen bütün imtiyazlar, 8 Eylül 1330(1914)tarihinden itibaren kaldırılmış olduğundan, yabancılar da Osmanlı tebaası gibi, bütün rüsum(vergiler) ve belediye vergilerini vereceklerdir." Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dos.18, G.9.

⁹⁷² Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.1, s.162; Karal, a.g.e., c.IX, ss.389-390; Üçok, a.g.e., s.293; Winstone, a.g.e.s.179.

⁹⁷³ Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.218.

⁹⁷⁴ Duyun-u Umumiye, Osmanlı Devleti'nin borçlarının geri ödenmesi amacıyla, Fransa tarafından kurulan ve devlet içinde devlet olan "Borçlar İdaresi" dir. Pervus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*(Muammer Sencer), İstanbul, May Yayınları, Tomurcuk Matbaası, 1977, s.35; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.217; Hourani, a.g.e., s.333; Savaş öncesi, 15 Nisan 1914'te Fransa'dan 35 milyon, 20 Ekim 1914'te Almanya'dan 5 milyon Türk Lirası borç para alınmıştır. Karal, a.g.e., c.IX, s.378, 393. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nda, Osmanlı Devleti dış borçlarının ödenmesini taahhüt etmişti. Osmanlı Devleti adına Osmanlı Bankası ve Galata bankerlerinden kurulu bir heyetle alacaklı devletlerin temsilcileri, 28 Muarrem 1399(20 Aralık 1881)'da toplanarak, Osmanlı borçlarının ödenmesi konusunda bir antlaşma imzalamışlardır. Bu Antlaşmaya "Muarrem Kararnamesi" adı verilmiştir. Muarrem Kararnamesi'ne göre: 252.801.885 Lira olan toplam borç miktarı, 106.437.234 Lira'ya düşürülüyor, yılda 1.350.000 Lira taksite bağlanıyor, içki, balık, tuz, ipek, tütün, damga pulu gelirleriyle, Kıbrıs ve Doğu Rumeli vergileri Osmanlı borçlarına karşılık gösteriliyor, borçların idare, kontrol ve ödenmesi bir uluslar arası kurul olan Duyun-u Umumiye (Genel Borçlar İdaresi)'ye veriliyordu. Duyun-u Umumiye idaresi, Avrupalı Büyük Devletler'e yeni bir Kapitülasyon hakkının verilmesi anlamını taşıyordu. Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.II, Ks.6, 4. Kitap, s.425; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.40.

alt yapısı yapılmamıştı. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Mısır üzerinden Hindistan'la ticaret yapıyor, Osmanlı Devleti'nden aldığı altınları İngiltere'ye aktarıyordu. El sanatları seviyesinde bulunan yerli sanayi, yabancı sermayenin ucuza mal ettiği mallarla rekabet edemeyince çökmüştür. Osmanlı Devleti, Harbin başında memur maaş ödemelerini yarıya indirmiş,⁹⁷⁵ borçları ertelemiş ve ödemeleri durdurmuştur.⁹⁷⁶

Savaş öncesinde,25 milyonluk İmparatorlukta sanayi işçisi sayısı 17.000 kadardı. Ülkede hiç sanayi olmadığı söylenebilir. Yalnız tarım vardı ve şimdi o da yok olmuştu. Savaş sonunda, ihracat eskisinin dörtte birine, ithalatsa onda birine inmişti. Bab-ı Ali, savaş yılları boyunca büyük bütçe açıkları vermiş,bunu karşılamak için,devamlı olarak banknot basmış,⁹⁷⁷ fiyatlar % 1675 oranında artmıştı.⁹⁷⁸Savaşın üçüncü ve dördüncü yıllarında istek ve heyecan azalmaya başlamıştı. Avrupa cephelerindeki sürekli bozgunlarla ordularımızın Filistin,Ürdün,Suriye ve Mezopotamya'dan çekilişleri, o yer halkının Anadolu'ya kaçışı, tarımda çalışanların azalması yüzünden, gıda maddelerinde baş gösteren kıtlık ve nihayet kıt'alarda ve cephe gerisindeki bazı subaylar tarafından yapıldığı söylenen yolsuzluklar,halk arasında gittikçe hoşnutsuzluk uyanmasına yol açmıştı. Savaşın tamamen kaybedileceği akla gelmemekle birlikte savaş bitinceye kadar, Türk arazisinin tahrip olunacağı ve Türk halkının, yani ülkenin asıl nüfusunun feci yoksunluklarla karşı karşıya kalacağı korkusu, herkes üzerinde korkunç bir etki bırakmaya başlamıştı.⁹⁷⁹Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'ndeki muharebelerin kaybedilmesi sonucu,Filistin,Suriye ve Ürdün elden çıkmış,Osmanlı ekonomisi iflas etmiş ve savaşın sürdürülmesi,imkansız hale gelmiştir. Her savaşta olduğu şekilde,azınlıklar servet sahibi olmuş,Türkler'se,canını feda etmenin yanında malını da kaybederek yoksulluğa düşmüşlerdir.⁹⁸⁰

⁹⁷⁵Birinci Dünya Harbi'nde Çoğunluğu Filistin Cephesi'nden olmak üzere(tahmini olarak 150.000 kişi),firar eden askerlerin sayısı,300.000'i bulmuş, Anadolu'da da asayişli sağlamak ve hapishaneler önemli hale gelmiş,buralarda görevli memurlar,maaşlarının yarıya indirilmesinden dolayı geçim sıkıntısı çekmeye ve istifa ederek ayrılmaya başlamışlardı. Bursa Hapishane Müdürlüğü tarafından,bu problemi çözmek amacıyla: "Harb-i Umumi dolayısıyla memurlara maaşlarının yarısının verildiği,bu yüzden gardiyan ve odacıların maaşlarının yetmediği,tamamının ödenmesi" talep edilmişti. *Başbakanlık Arşivi*, Dos. 22,G.19.

⁹⁷⁶ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.1,s.187.

⁹⁷⁷ Osmanlı Devleti,piyasadaki altın ve gümüş yeterli olmadığı için,1915'te banknot(kağıt para)basmıştı.Maaşlar kağıt paraya göre ayarlandığı için,değeri ve alım gücü düşmüştü. Bir kağıt lira, bir altın liraya göre,1915'te denk,1916'da 183,1917'de 470,1918'de 438 kuruş olmuştur. Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III,s37; Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*,c.1,Istanbul, Kastaş Yayınları,1988,s.98.

⁹⁷⁸ Fromkin,a.g.e.,s.113.

⁹⁷⁹ Kabacalı, a.g.e.,s.38.

⁹⁸⁰ a.g.e.,s.41;Yaman, a.g.y.,c.3,Sayı:12,s.418.

e. Politik

Osmanlı Devleti, coğrafi uzaklığı nedeniyle Araplar'ın yaşadığı topraklar üzerinde özellikle Arap Yarımadası'nda, tam olarak egemenlik kuramamıştı. Süveyş Kanalı açılıncaya kadar, Bab-ı Ali'nin Arap Yarımadası'ndaki idaresi, İslam'ın kutsal makamları dolayısıyla, Mekke ve Medine'ye kadar uzayabilmişti. Arap Yarımadası, başlarında birer şeyh veya emir bulunan birtakım toplumların idareleri altında İstanbul'la büyük ölçüde ilgileri kalmamıştı.⁹⁸¹ İttihat ve Terakki'nin Türkçülük politikası, Arap Milliyetçiliğinin başlamasına neden olmuş, İslamcılık ve Osmanlıcılık politikasıysa etkisiz kalmıştı.⁹⁸² Osmanlı'nın değişmesini tayin eden ve değişimde üstün rol oynayan iç etken, Dinci-Muhafazakârlar ve Yenilikçi-Laikçi Gruplar arasındaki mücadele olmuştur. Her iki grup da daha sonraları milliyetçiliğin tesirinde kalmışlardır. Milliyetçilik cereyanıysa, yenileşme girişimleriyle ve Batılılaşma düşüncelerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun bütün sosyal, kültürel ve siyasi cereyanlarının hepsi bu iki ana cereyandan birine bağlı gibi görünmüş ve bu açıdan ele alınmıştır. Bunun için, Osmanlı'nın değişme tarihi esas itibarıyla eskiyle yeninin mücadelesi şeklinde görülmüştür.⁹⁸³

Osmanlı İmparatorluğu'nun, sosyal, ekonomik ve idari işleri şeriat kurallarına uygun olarak yürütülüyordu. Devletin farklılık veya çeşitlilik gösteren siyasetiye, milli kültür, töre ve gelenekleri kapsayan örfi uygulamalara göre idare ediliyordu.⁹⁸⁴ Osmanlı Devleti, 1908 yılında

⁹⁸¹ Aptülhah Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ks.2, İstanbul, İnkılap ve Akka Kitabevleri Yayını, 1966, s.83.

⁹⁸² İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük akımları hakkında daha fazla bilgi için, bk. Refik Turan, a.g.e., ss.44-49; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi, Yeniden Düzenlenmiş Genişletilmiş Yeni Baskı*, Ankara, Savaş Yayınları, 1990, ss.60-64; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.1, Sina-Filistin Cephesi, 8-12.

⁹⁸³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s.2.

⁹⁸⁴ Prof.Dr.Bayram Kodaman, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari anlayışını şöyle açıklamıştır: "...Osmanlı Devleti dahili siyasetini, Şer'i ve örfi hukuk sistemleri çerçevesinde yönlendirmiş ve tanzim etmiştir. Böylece, birisinin yetkisiz kaldığı konularda öbürüne müracaat ederek, kendi kurduğu devlete ve müesseselerine işlerlik kazandırmaya çalışmıştır. Özellikle belirtmek gerekir ki, devlet yönetimine ve askerliğe ait hususlarda daha çok örfi hukuka yer verilmiştir. bununla birlikte, Osmanlı Devleti her iki sistemi kaynaştırarak, kendine has bir 'Osmanlı hukuku' meydana getirmeye çalışmıştır. Osmanlı siyasi ve idari sisteminin bir diğer özelliği de şudur: Osmanlı Devleti sahip olduğu topraklar üzerinde, yani İmparatorluk sınırları dahilinde ırka ve maddi sömürüye dayanan bir ayırıma gitmemiş olmasıdır. Gerçekten Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupalı devletlerde olduğu gibi bir tarafta 'anavatan, Metropolit' öbür tarafta sömürgeler, müstemlekeler, deniz aşırı ülkeler, dominyonlar gibi ayrımlar söz konusu olmamıştır. Osmanlıyı Avrupalıdan ayıran en önemli farklardan biri budur. Osmanlı devlet anlayışında, özünde sömürü, asimilasyon, yok etme ve emperyalist fikri olan bir siyasete yer verilmemiştir. Zaten, Türk devleti felsefesinde ve İslam devlet fikrinde bu

II.Meşrutiyet'i ilan ederek, Mebusan ve Ayan Meclisleri'ni açmasına ve yargıya etkinlik kazandırmasına rağmen, iç ve dış politika kararları, çoğunlukla İttihat ve Terakki Partisi tarafından verilmiştir. Enver Paşa, Almanlar'ın istekleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine karar vermiş,⁹⁸⁵ durumdan haberi olmayan Sadrazam Sait Halim Paşa istifa etmişti.⁹⁸⁶ Sina-Filistin Cephesi'nin açılmasını da Enver paşa istemişti. Enver Paşa, Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra,kendisini Başkomutan Vekili olarak atamış, savaş süresince yasama,yürütme ve yargı yetkisini uhdesinde (kendi yetkisinde) toplamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, başlangıçta, babadan oğula,daha sonra hanedanın en büyük erkeğine (ekberiyet) geçen Padişah veya Sultan adı verilen kişiler tarafından yönetiliyordu. Padişah, hem Saltanat'ı, hem de Halifeliği bünyesinde bulunduruyordu. İngilizler, Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra, himayelerinde bulunan Mısır, Arap Yarımadası güneyi, Arap Körfezi (Basra Körfezi), Sudan ve Hindistan gibi Müslüman ülkelerde kendilerine karşı yapılabilecek bir İslami ayaklanmadan çok çekiniyorlardı. Osmanlı Devleti, 14 Kasım 1914'te Cihad-ı Ekber'i ilan etmesine rağmen,İtilaf Devletleri'ne karşı hiçbir tepki gösterilmemiş,üstelik Mekke Emiri Şerif Hüseyin isyan etmişti.⁹⁸⁷

Filistin, Suriye ve Arap Yarımadası'nda bulunan mülki amirler otoritesini kaybetmiş, halk aşiret reisleri, şeyhler ve emirler tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Denizyolu ulaştırmasını İngilizler'e, demiryolu işletmesini Almanlar'a, maliyesini Fransızlar'a, yönetimlerini aşiret reislerine havale eden Osmanlı Devleti'nin, Araplar üzerinde politik etkinliği kalmamıştı. Osmanlı yöneticilerine sadece Anadolu'nun Türk kökenli vatandaşları sadık kalmışlardı. Şerif Hüseyin, 5 Haziran 1916'da isyan ederek, Türkler'e karşı Cihat ilan etmiş ve Araplar'ın çoğunluğunu yanına almayı başarmıştı. Mekke Emiri'nin kendisini Arap Kralı ve Halife ilan etmesi, Padişah'ın Saltanat ve Hilafet niteliklerini tartışılır hale getirmiş ve saygınlığını ortadan kaldırmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 6 Kasım 1917'de Ali Fuat Paşaya :*"Padişah artık kendi tahtını düşünecektir. Bundan sonra, ulus kendi hakkını kendisi savunacaktır. Bizim ve Ordunun ona yardım etmemiz ve yol göstermemiz gerekir"* demiştir.⁹⁸⁸

---

tür bir zihniyet yoktur. Bu bakımdan,Osmanlı Devleti imparatorluk sınırları dahilinde bulunan toplumların,kendi özelliklerini muhafaza ederek sulh ve sukun içinde hayatlarını sürdürmeleri için gerekli tedbirleri almakta kusur etmemiş ve bunu prensip edinmiştir..." Kodaman,*Sultan II.Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*,s.9.

⁹⁸⁵Birinci Dünya Harbi başlarken Dahiliye Nazırı sonradan Sadrazam olan Talat Paşa anılarında:*"...Daha önce bu olayı hiçbirimiz bilmiyorduk. Fakat herkes gibi ben de Enver Paşanın haberi olduğuna inanıyordum"* demektedir. Kabacalı, a.g.e.,s.36.

⁹⁸⁶Gülmez, a.g.e.,s.458.

⁹⁸⁷Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.293.

⁹⁸⁸Çankaya, a.g.e.,s.19.

Osmanlı Padişahı,sadece İslam sınırlarının savunucusu değil, aynı zamanda kutsal yerlerin, Hicaz'daki Mekke ve Medine'nin, Filistin'deki Kudüs ve El Halil'in bekçisiydi. Mekke ve Medine'nin hükümdarı olarak Sultan, iki mabedin hükümdarı unvanıyla gurur duyuyordu. Aynı zamanda başlıca hac yollarını da denetliyordu. Yıllık haccı örgütlemek ve önderlik etmek başlıca işlevlerinden biriydi; büyük bir resmiyetle yürütülen ve büyük bir kamu faaliyeti olan hac, Müslümân dünyasının yüreğinde, Osmanlı egemenliğinin her yıl onaylanması anlamına geliyordu.⁹⁸⁹ Birinci Dünya Harbi süresince, Müslümanlar tarafından hac görevi yerine getirilememiş, savaştan sonraysa,kutsal yerlerin tamamı Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden çıkmış,Arap toprakları İngilizler ve Fransızlara bırakılmış,Padişah'ın Halifelik sıfatı tartışılır hale gelmiş,Osmanlı Devleti'nin iç ve dışta politik gücü çok zayıflamıştır.⁹⁹⁰

f. İlimi ve Teknolojik

Avrupa'daki Tarım Devriminin Orta Doğu ülkelerinde yaşanmadığı görülmektedir. Avrupa Sanayi Devrimi de hiç yaşanmamıştır. Orta Doğu sanayisi 18.yüzyıl ortalarına kadar gelişmiş, ancak hiçbir teknolojik gelişme göstermeden el zanaatları şeklinde kalmış,Anadolu'da sanayi teknolojisine dayalı tek fabrika bile kurulamamıştır.⁹⁹¹ Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde teknolojiye dayalı hiçbir araştırma ve geliştirme faaliyeti yapılmamıştır. Avrupa ülkeleri ve Amerika 1650-1750 yıllarında Sanayi Devrine geçerek, 264-364 yıldır sanayi ürünlerini seri şekilde üretiyorlardı. Osmanlı Devleti, gemi, uçak, araç, vagon, lokomotif, silah, mühimmat ve her türlü sanayi malını dışardan satın alıyordu. Okulların öğretim ve eğitim sistemi çağın ihtiyaçlarını karşılayabilecek uygun niteliklere sahip insan yetiştirmekten uzak kalmıştı.⁹⁹²

⁹⁸⁹ Hourani, a.g.e.,s.269.

⁹⁹⁰ Lewis,Orta Doğu,Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi,s.267;Roux,a.g.e.,s.231.

⁹⁹¹ Aydemir,Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa,c.III,s.34;Lewis,Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze, Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi, s.16; Sertoğlu,a.g.e.,c.VI,s.3667;H.Karpat,Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, a.g.e.,ss.95-97;Karal,a.g.e.,c.IX,s.410;Roux,a.g.e.,s.230.

⁹⁹² Prof.Dr.Bayram Kodaman'a göre: "Avrupa'da eğitim,öğretim metotları ve ders programları değişirken,Osmanlı medreselerinde herhangi bir yenilik işareti görülüyordu...İlk okullar(sıbyan mektepleri) ve medreseler,tamamıyla reform sahası dışında bırakılmıştır. zaten vakıf sistemine bağlı olan bu okullara,devletin müdahale etmesi imkansızdı. Dolayısıyla,idare şekli,öğretim usulü ve dersleri vakfiyelerinde belirtilen bu müesseselerden,Avrupa'daki ilmi ve teknik gelişmeleri takip etmeleri ve kendilerini zamana uydurmaları beklenemezdi. Nitekim öyle olmuş ve İmparatorluk yıkılıncaya kadar eski düzen ve zihniyetlerini devam ettirmişlerdir." Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,s.21,250;Geniş bilgi için bk. İsmail Hakkı

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçek reformlar,18.yüzyılda askeri okulların açılmasıyla ilk olarak orduda başladı. Bunlar Batı,özellikle Fransız örneklerine göre kurulmuş okullardı ve öğretmenleri Batı'dan getirilmişti. Böylece gerek memlekete yeni sokulmuş olan matbaada basılan dinden gayri konulardaki kitaplar, gerekse askeri okullar Batı'yla temas sağlayarak, Batı'ya dair bilgilerin yayılmasına yardım etmişlerdir.⁹⁹³

Birinci Dünya Harbi'nde,İngilizler petrole, Almanlar'sa kömür ve oduna dayalı enerji kullanırlarken, Osmanlı Devleti çoğunlukla insan ve hayvan enerjisi kullanmak zorunda kalmıştır. Uzunluğu 1307 kilometre Olan Hicaz Demiryolu; dar ve tek hat olup, kömür bulunamadığından odun enerjisiyle işletildiği için,trenlerin saatteki hızı 15 kilometreyi geçmiyordu. Hat üzerinden haftada ancak üç tren sevk edilebiliyordu. Her kataraya yüklenen personel,hayvan,silah,araç,gereç ve malzemeye ilave olarak, dört ton su ve 50 ton odun yükleniyordu. Araplar'ın sabotaj faaliyetlerine ilaveten su ve odun teminindeki zorluklar nedeniyle Hicaz Hattı'nın devamlı olarak çalıştırılması mümkün olamamıştır.⁹⁹⁴

Osmanlı Devleti, Sanayi Devri'nin ihtiyaçlarına uygun olarak, yeniden yapılanmasını tamalayamadığından, kurumlar ve kuruluşlar verimli çalışmıyorlardı. Sanayi Devrinin getirdiği süratle ayak uydurulamıyordu. Ülke içindeki ve dışındaki gelişmelerden zamanında haber alınamıyordu. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, 1909'dan itibaren Hicaz Krallığı karşılığı İngilizler'i destekleme planları yaparken, Ahmet Cemal Paşanın Arap İsyanı'nın başlamasından sonra haberdar olması, teknolojide geri kalmamızın en önemli göstergesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun teknolojik geriliğine sadece icat bakımından değil, başkalarının icatlarını benimseme bakımından bile başarısızlıklarına sık sık atıfta bulunulmuştur. Avrupa bilim ve teknolojide ileri giderken,Osmanlılar tarım,sanayi ve ulaştırmalarında Ortaçağdaki atalarının düzeyinde kalmakla yetinmişlerdir. Hatta silahlı kuvvetleri bile Avrupalı düşmanlarının teknolojik ilerlemelerini gecikerek ve yetersiz olarak izlemiştir.⁹⁹⁵

Uzunçarşılı,*Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı*, Ankara, 1988,ss.67-71;Hasan Ali Koçer,*Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara, 1987,ss.9-15;Tanyol,a.g.e., s.179.⁹⁹³ Volkan,a.g.e.,s.,29.Karpat,*Türk Demokrasi Tarihi,Sosyal,Ekonomik,Kültürel Temeller*, ss.12-13.

⁹⁹⁴ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, a.g.e.,c.VI,s.54.

⁹⁹⁵ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.32. Osmanlı Devleti'nin ilmi ve teknolojik alandaki gelişmeleri takip edememesi,buna bağlı olarak sosyal,ekonomik,politik ve askeri güç unsurlarının zayıflamaları,tımar sistemiyle anılan toprak rejiminin bozulması gibi nedenler,ülkede birlik ve beraberliğin bozulmasına neden olmuştur. Tuncoku, a.g.e.,s.43.Osmanlı Devleti yöneticileri,Batı'nın ilmi ve teknolojik üstünlüğü karşısında Osmanlının geri kalmışlığının farkına vardıktan sonra,18.yüzyıldan itibaren Birinci Dünya Harbine kadar devam eden süreç içinde özellikle silahlı kuvvetlerde bir takım yenilik hareketleri başlatmışlardır. Prof.Dr.Bayram Kodaman,Osmanlı Devleti'nin

g. Askeri

Osmanlı Devleti'nin yöneticileri, Ordunun personel ihtiyacını karşılamakta problem yaşamaya başlamışlardı. Salgın hastalık, kıtlık, savaşlar ve toprak kaybı sebebiyle Osmanlı Devleti'nin nüfus artış hızı, kuruluşundan beri yalnız İslâm unsurdan asker alındığından, Müslümân nüfus azalmaktaydı.⁹⁹⁶ Abdülhamid bu hususu şöyle belirtmiştir:

*"...Osmanlı Devleti, ordunun asker ihtiyacını Rumeli ve Arabistan'da birkaç yer müstesna olmak üzere, Anadolu ahalisinden karşılamaktaydı. Bu hal biraz daha devam ederse, askeri ihtiyaçlarımızı asla karşılayamayan bu nüfus askerlik sıklığı altında bütün bütün ezilip, hükümetin her hususta dayanağı olan Anadolu kıt'asının İslam unsuru başka sebebe kalmaksızın yalnız bu sebepten mahvolarak, harp halinde devlet asker bulamayacaktı."*⁹⁹⁷

Osmanlı Orduları kara, deniz ve hava kuvvetleriyle müşterek hareket yapacak, kuşatma ve çevirme manevraları icra edecek şekilde eğitilmemişlerdi. Osmanlı Orduları, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndan sonra ıslah edilmeye başlanmıştı. Osmanlı Devleti, Kara Kuvvetlerini Almanlar'a, Deniz Kuvvetlerini İngilizler'e, Jandarma Kuvvetlerini Fransızlar'a yeniden yapılandırmaya başlamıştı.⁹⁹⁸ Birinci Dünya Harbi çıkınca, İngiliz ve Fransız heyetleri ayrılmış, Almanlar'sa Osmanlı Ordularının çoğunun komuta ve karargah görevlerini almışlardı.⁹⁹⁹ Almanlar, kendi ordularının eğitimini sanayi savaşı taktiğine göre yaptırıyorlardı. Osmanlı Ordusuysa tarım savaşı esaslarına uygun olarak teşkilatlandırılmış ve eğitilmişti. Osmanlı silahlı kuvvetlerinde, piyade

---

Batılılaşma ve yenilik hareketlerinin başlangıcını şöyle açıklamaktadır: *"Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma ve yenilik hareketleri daha ziyade askeri, siyasi, idari ve bir dereceye kadar da içtimai alanlarda, yani Padişah ve Sadrazamların doğrudan doğruya yetkisi ve denetimi altında bulunan müesseselerde başlamış ve devam etmiştir... Medrese çevrelerinin muhalefetine rağmen, ilim ve teknikle mücehhez Avrupa devletlerinin kuvvetlenmesi karşısında endişe ve telaşa düşen ıslahat taraftarı devlet adamlarının gayretleriyle, 1827'de İstanbul'da ilk matbaa-Avrupa'dan üç asır sonrakuruldu. 1773'te Mühendishane-i bahri Hümayun, 1796'da Mühendishane-i Berri Hümayun açıldı. Diğer taraftan, 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldığı gibi, 1827'de Mekteb-i Tıbbiye, 1834'te de Mekteb-i Harbiye tesis edildi."* Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, ss.20-21.

⁹⁹⁶ Jean-Paul Roux'a göre: *"Türkler, iki yüzyıldan fazla savaş alanlarında kanlarını akıttılar. Her şey sona erdiğinde kaç kişi kalmıştı? On, belki de on iki milyon. Genel olarak yenildiler; kimi zaman yendiler, çünkü eşi benzeri olmayan bir inanca sahiptiler ve onlara sağlam askeri nitelikler miras kalmıştı."* Roux, a.g.e., s.230.

⁹⁹⁷ Karal, a.g.e., c.VIII, ss.361-363.

⁹⁹⁸ Gnkur, Atase Bşk. lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.I, s.179.

⁹⁹⁹ Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, c.III, s.72; Gnkur, ATASE Bşk. lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2, Sina-Filistin Cephesi, ss.20-21.

tüfeği, makineli tüfek, top, savaş gemisi ve uçak olmasına rağmen, sayıca yeterli olmadığı gibi, atış ve tatbikatları da yaptırılmamıştı. Eğitim, büyük ölçüde yavaşık düzen eğitimi şeklinde yapılmıştı. Silahların atış sürati düşük, menzilleri kısa ve isabet ihtimalleri zayıftı. Silahların mevzi değiştirme zamanları insan ve hayvanların hareket kabiliyetine bağlı kalıyordu. Osmanlı Orduları kale muharebeleri ve hat savunması yapacak şekilde yetiştirilmiş, oynak savunma, aktif savunma ve taarruz ruhuyla yetiştirilmemişlerdi. Makineli tüfek, ağır topçu, haberleşme ve sağlık gereçleri yetersizdi. Tren dışında ulaştırma vasıtalarıysa, araba, at, katır, kağrı, deve gibi şeylerden oluşmaktaydı ve bazı kolordu komutanlarının bile otomobili bulunmamaktaydı.¹⁰⁰⁰

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda diğer cephelerde Balkanlar ve Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenlerden istifade ederken, Filistin Cephesi'nde Araplar'dan tümenler teşkil ederek, asker ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı sona ermeden başlayan asayişsizlik harbin sonuna doğru, geri bölgeleri koruyacak yeterli güvenlik birliklerinin bulunmaması, asker kaçakların gün geçtikçe artması ve bunların bir kısmının çeteler kurarak dağlara çıkması, çok önemli bir iç mesele olarak gözükmiştir.¹⁰⁰¹

Filistin Cephesi'nde, Türk-Alman işbirliği hiçbir zaman iki müttefik ülkenin çıkarlarına hizmet edici ve savaşın gerektirdiği ihtiyaçları karşılayıcı düzeye çıkarılamamıştır. Her iki tarafın birbirlerine karşı şüpheleri, tedirginlikleri ve kaygıları vardı. İki taraf arasında savaş süresince, sağlıklı bir işbirliği kurulamamıştır.¹⁰⁰² İngiliz Ordusu karşısında, Osmanlı orduları çok yavaş kalmıştır. Osmanlı Orduları Filistin Cephesi'nde devamlı olarak dış hat durumunda olmalarına rağmen, manevra yeteneğinin kısıtlı olmasından dolayı, İngiliz Ordusunun yan ve gerilerine taarruz edememiş, cephede meydana gelen boşlukları takviye ederek kapatamamış veya oyalama muharebeleri yaparak geri çekilememiş, 8 ve 4. Ordularımız parça parça imha veya esir olmuşlardır. İngiliz ve Türk Ordularının imkan ve kabiliyetlerini çok iyi değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, birliklerini imha olmaktan kurtararak, Halep kuzeyine çekmeyi başarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Birinci Dünya Harbi süresince yaklaşık üç milyon kişiyi silah altına aldığı, bunların iki milyonunun çeşitli nedenlerle savaş dışı kaldığı, arşiv ve kaynak araştırmalarından tespit edilmiştir.¹⁰⁰³

¹⁰⁰⁰ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, c.II, İstanbul, Güneş Matbaacılık Yayını, 1943, s.10.

¹⁰⁰¹ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c.X, *Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1985, s.510.

¹⁰⁰² Nedim, a.g.e., s.113; Armstrong, a.g.e., ss.60-61; Karal, a.g.e., c.IX, ss.528-533.

¹⁰⁰³ Birinci Dünya Savaşı'nda 1915-1918 yıllarını kapsayan dönemde, 2.608.000 er silah altına alınmış, bunların 1.560.000'i şehit, firar, hastalık, esir ve kayıp olarak savaş

Askerlerimiz, Filistin Cephesi'nde sanayi teknolojisinin aşırı uyarısına karşı bir tepki olarak, gelecek şoku yaşamışlardır. Savaşta askerler, kendilerini sık sık hızla değiştiren yabancı, önceden kestirilemeyen çevrelerin tuzağına düşmüş bulurlar. Her yanda top mermileri patlar, kurşunlar vızıldayarak geçer. Gökyüzü mermi izleriyle ışık ışık olur. Bağırtilar, inilti ve patlamalar kulakları doldurur. Koşullar bir andan bir ana değişir. Böylesine aşırı uyarı yayan çevrelerde, asker uyum yapma yeteneğinin en üst düzeyinde etkinlik göstermektedir. Sonuçta; askerlerimizde bitkinlik, uyuşukluk, şaşkınlık, gerginlik, aşırı sinirlilik, uyumsuzluk, kararsızlık ve geri çekilme başlamıştır.¹⁰⁰⁴

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, 400.000 olan ordunun mevcudu, 50.000'in altına düşmüş ve firarlar daha da artmıştır. Filistin Cephesi'nde Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına bağlanan 2. Ordunun Erzurum'a intikal eden 15. Kolordusunun dışındaki birlikleri, sanki bir iskelet kadro haline gelmişlerdir.¹⁰⁰⁵ İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'nin 5.maddesine dayanarak, hudutların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için ihtiyaç duyulacak Osmanlı Ordularının terhis edilerek silahlarının teslim edilmesini istemişlerdir. Yalnız, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, tümenlerinin tüfeklerine ait süngü kollarını, Kafkas Cephesi'ndeki güvensizliği dikkate alarak, İstanbul'a göndermemiştir. Doğu Anadolu'daki güvenlik sorununu göz önünde bulunduran Osmanlı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği (Genelkurmay Başkanlığı) de 15. Kolordunun muharebe gücünü muhafaza etmesi için, İtilaf Devletleri'nin isteklerini kabul etmemiştir.¹⁰⁰⁶

---

dışı kalmıştır. Firarların kesin sayısı bilinmemekle beraber yüksek bir sayıya (tahmini olarak 300.000 kişiye) ulaştığı anlaşılmaktadır. a.g.a., Kls.1827, Dos.9, Fih.1-24; a.g.a., Kls. 1827, Dos.11, Fih.1-93. Osmanlı Devleti dört yıl süren savaş boyunca 2.850.000 kişiyi silah altına almış, bunlardan 2.290.000'ini çeşitli sebeplerle kaybetmiştir. Kaybedilen personelin 725.000'i şehit (325'i şehit, 400.000'i yaralı), 1.565.000'i hasta, kayıp, kaçak ve tutsak olmuştur. Yalçın, a.g.e., c.I, ss.145-146; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.491. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Ks.4, s.787. Avrupa Cepheleri'nde iki yıl kadar savaşan Türk birlikleri, mevcutlarının 0/050'sini kaybetmişlerdi. Karal, a.g.e., c.IX, s.518. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı süresince, 2.800.000 kişiyi silah altına almış, bunlardan en az 500.000'i şehit düşmüş veya hastalık ve aldıkları yaralardan ölmüştür. Kressenstein, a.g.e., s.8. Kafkasya, Çanakkale, Filistin ve Irak'taki cephelerde 2.000.000 civarında insan hayatını kaybetmişti. Anadolu'nun nüfusu % 20 oranında azalmıştı. Yalçın, a.g.e., s.391.

¹⁰⁰⁴ Alvin Toffler, *Gelecek Korkusu Şok*, (*Future Shock*), çev. Selami Sargut, 3.b., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1974, ss.289-290.

¹⁰⁰⁵ Doğu Anadolu'da 15. Kolorduya bağlı 17.860 mevcutlu dört tümen konuşlanmıştı. Sina Akşin, a.g.e., c.I, s.218. Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman Türk Ordularının durumu için bk. Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.734-736.

¹⁰⁰⁶ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.238. Osmanlı Devleti'nin Eylül 1919'da kuvve cetvelinde, birliklerin mevcutları şöyle belirtilmiştir: 1. Kolordu (Edirne) 3993,

h. Biyografik

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren, etnik kimliğe dayalı bir politika izlemediği görülmektedir. Dünyanın pek çok ülkesi, Osmanlı'dan daha fazla etnik milliyetçiliği esas alan ırkçılık politikası izlemişlerdir.¹⁰⁰⁷ Birinci Dünya Savaşı süresince, Enver Paşa Harbiye Nazırı, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) ve Başkomutan vekili, Talat Paşa Dahiliye Nazırı ve Sadrazam, Ahmet Cemal Paşa Bahriye Nazırı ve Filistin Cephesi'ndeki 4. Ordu ve sonra Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı görevlerinde bulunmuştur. Enver Paşa, Başkomutan Vekili (Padişah'ın Yardımcısı) olduktan sonra, askeri ve politik kararları çoğunlukla tek başına vermiştir.¹⁰⁰⁸

Enver Paşa, Alman ordularının muharebe gücü etkinliğine sarsılmaz bir hayranlık duyuyordu.¹⁰⁰⁹ Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin Erkan-Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanlığı), Karargahı ve bütün cephe komutanlıklarına Alman Komutanları getirmiş, Türk komutanları onların emrinde ve alt seviye komutanlıklarda görevlendirmiştir.¹⁰¹⁰ Mustafa Kemal Paşa, Enver paşa gibi düşünmediğinden dolayı, Albay İsmet'in de düşüncelerini alarak, ülkenin içinde bulunduğu durumu ve Filistin Cephesi'nde en yüksek komuta mevkiinde bir Alman generalin bulunmasının uygun olmadığını Sadrazam Talat Paşaya, Başkomutan Vekili Enver Paşaya ve Bahriye Nazırı, Suriye ve Batı Arabistan Komutanı Ahmet Cemal Paşaya raporla bildirmişti. Almanya'dan Yarbay olarak gelen, sonra paşalığa terfi ettirilen Von Kress, Enver Paşayı ikna ederek Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne girmesini sağlamış, Mısır'ı işgal planı yaparak Sina-Filistin Cephesi'nin açılmasını temin etmiş, Birinci ve İkinci Kanal Taarruzu, Birinci, İkinci ve Üçüncü Gazze Muharebeleri'ni sevk ve idare etmiş, en son komuta ettiği 8. Ordunun da imhasının ön koşullarını hazırlamıştır. Yıldırım Ordular Grubu komutanı, eski Almanya Genelkurmay Başkanı Mareşal Falkenhayn, Türk askerinin kabiliyetini, psikolojisini ve imkanlarını tam olarak anlayamamıştır. O, her şeyi Alman

---

25. Kolordu (İstanbul) 5964, 15. Kolordu (Erzurum) 12.701, 3. Kolordu (Sivas) 4398, 14. Kolordu (Tekirdağ) 2893, 13. Kolordu (Diyarbakır) 4508, 20. Kolordu (Ankara) 3396, 12. Kolordu (Konya) 5250 olmak üzere toplam: 43.143. Bu mevcuda İzmir'de konuşlu 17. Kolordunun mevcudu bilinmediğinden dahil edilmemiştir. a.g.e., ss. 237-238. Geniş bilgi için bk, Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c. I, ss. 255-273.

¹⁰⁰⁷ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki 214 Sadrazam'dan, ancak 79'nun ırk bakımından Türk olduğu belirtilmektedir. Türk olmayan kadınlarla evlenmelerinden ötürü, Osmanlı Hanedanı'nın, 1/16.384 oranında, kanının saf Türk olduğu hesaplanmıştır. Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s. 230.

¹⁰⁰⁸ Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c. III, s. 50.

¹⁰⁰⁹ Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c. I, s. 99.

¹⁰¹⁰ Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c. IV, Ks. 2, *Sina-Filistin Cephesi*, s. 21; Karal, a.g.e., c. IX, s. 409.

Ordusunun yapısına ve imkanına göre düşünmüştür. Muharebenin seyrine göre birlik kaydırma ve manevra kabiliyeti son derece sınırlı olan Türk birliklerini, muharebe mihverlerine zamanında sevk etmek mümkün olamamıştır. Türk birliklerini, savunma veya geri çekilme hareketi yapması gerekirken, taarruza zorlayarak imhalarına neden olmuştur.¹⁰¹¹

Enver Paşa, Alman komutanların düşünceleri doğrultusunda karar vermiş, başta ittihat ve Terakki'nin üçüncü adamı ve en yakın arkadaşı Ahmet Cemal Paşa ve her zaman geleceği doğru olarak tahmin edebilen Mustafa Kemal Paşa ve Albay İsmet'in düşüncelerinden yeterince istifade etmemiştir. Filistin Cephesi'nde, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhayn'la Ahmet Cemal Paşa ve Mustafa Kemal Paşa, 8.Ordu Komutanı Von Kress Paşayla Albay İsmet sürekli olarak çatışma halinde bulunmuşlardır. Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin politik ve askeri gücünün kullanılmasına karar vermiş, icrasında da en ince teferruatına kadar müdahale etmiş, milli güç unsurlarını merkezi olarak yönetmiştir. Enver Paşanın İstanbul'dan Filistin Cephesi'ndeki hareketin teferruatına müdahale etmesi, buna karşılık Falkenhayn'ın muharebeleri çok uzak mesafelerden sevk ve idare etmeye kalkması, yanlış planlama ve uygulama, savaşın sonucunu çok olumsuz şekilde etkilemiştir.¹⁰¹²

Filistin Cephesi Harekatı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'yle Filistin, Suriye, Arap Yarımadası ve Anadolu'nun bir kısmı elden çıkmış, İstanbul işgal edilmiş, ancak Milli Mücadele'nin kadrosunu teşkil eden Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının bilgi, beceri ve tecrübe kazanarak yetişmelerine çok olumlu katkılarda bulunmuştur. Rusya'da 1917'de ihtilal yapan Bolşevikler, hem Enver'i, hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun külleri arasında dikkat çekici şekilde yükselen emsalsiz kişi Mustafa Kemal'i yakından izlemişlerdir.¹⁰¹³ Mustafa Kemal Paşanın, 7.Ordusu ve Albay İsmet'in 3.Kolordusu; 8. ve 4.Ordunun hareketine uymak için geri çekilmişler, ancak İngilizler'e imha ve esir olmamışlardır. Bu nedenle, Filistin Cephesi'nin gerçek kahramanları Mustafa Kemal Paşa

¹⁰¹¹ Armstrong, a.g.e., ss.74-75; Nedim, a.g.e., s.111; Karal, a.g.e., c.IX, ss.533-534; nedim, a.g.e., s.163. Mareşal Falkenhayn'dan Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını alan Mareşal Liman Von Sanders: "Hiçbir birlik emrim olmadan geri çekilmeyecek, her karış toprak adım adım savunulacaktır" emrini vermiş ve Nablus Meydan Muharebesi'nde, Çanakkale'de yaptığı şekilde hat savunması uygulayarak, birliklerin imhasına neden olmuştur. Hat savunması savunmaya elverişli arazide ve dar cephede yapılabilir. Çanakkale'de tümenler iki kilometrelik cephede ve uygun arazide tertiplenmişlerdi. Filistin arazisi düz, tümenlerin muharebe gücü zayıf ve cepheleri 10 kilometreyi bulmaktaydı. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, s.115.

¹⁰¹² Gnkur ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.129.

¹⁰¹³ Winstone, a.g.e., s.424. Geniş bilgi için bk. Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, ss.588-618.

ve Albay İsmet, İstiklal Savaşı'nda gerek hareket alanında gerekse masa başında aynı devletlere karşı verdikleri mücadeleyi kazanarak, bu üstün niteliklerini ispatlamışlardır. Onlar, Türk Ordularının, Türk komutanlarının yönetimi altında olduğu taktirde neler başarabileceklerini göstermişlerdir. İstanbul Hükümeti'yle Ankara'nın çatışması, Londra Konferansı'nda olduğu şekilde, Lozan görüşmelerine çağrı sırasında bir kez daha yaşanmış, Tevfik Paşa Hükümeti konferansa katılmak isteyince, sorun kökten halledilmiş, Saltanat kaldırılarak Halife Sultanın Saltanat yetkileri kaldırılmış, dolayısıyla İstanbul Hükümeti de devre dışı bırakılmıştır. Ulusal akım, İstanbul Hükümeti'ni devre dışı bırakmış ve aralarında uzun süren mücadeleyi kazanmayı başarmıştır.¹⁰¹⁴

Padişah VI.Mehmet Vahdettin, 16 Kasım 1922'de işgal kuvvetleri Komutanı Harrington'a yazdığı mektupta: *"Son hadiseler üzerine hürriyet ve hayatımı tehlikede görmekteyim. Osmanlı Saltanatı ve İslam Hilafeti üzerindeki ırsen(bil'irs)haiz bulunduğum meşru ve mukeddes haklarımı tamamıyla muhafaza etmek şartıyla hayatımın muhafazasını en çok Müslüman tebaaya malik bir devlet olan İngiltere İmparatorluğu'ndan bekliyorum"* demiştir.¹⁰¹⁵ Osmanlı Devleti'nin son Padişah VI.Mehmet Vahdettin, 3-4 Temmuz 1918'de tahta geçmiş, 1 Kasım 1922'de Saltanat'ın kaldırılmasından sonra 17 Kasım 1922'de, yanına 3000 altın lirayı, oğlu Ertuğrul'u, baş mabeyincisini, mızıkacı başını, doktorunu, iki katibini, bir uşağını, bir berberini, iki haremağasını alarak ve beş karısını İngilizler'e emanet ederek, Akdeniz Başkomutanı Amiral Sir Brock tarafından donanmanın saygı töreniyle kabul edildiği Malaya zırhlısıyla İstanbul'dan ayrılmıştır. Müttefik İşgal Kuvvetleri Komutanı Harrington, 18 Kasım 1922'de yayımladığı bildiride : *"Bütün Müslümanlar'ın Halifesi sıfatıyla özgürlüğünü ve hayatını tehlikede gördüğü için, İngiliz himayesini ve başka bir yere gönderilmesini istemiştir"* denilmiş ve bu isteğin 17 Kasım 1922'de yerine getirildiği açıklanarak olay duyurulmuştur.¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁴ Şerafettin Turan, a.g.e., c.II,ss.241-245,280.Filistin Cephesi'nde 8.Ordu'nun 22. Kolordu Komutanı, Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşayla Samsun'a çıkan, Sivas'taki 3.Kolordu Komutanlığını yapan, İstiklal Savaşı'nın başlangıcında Güney Cephesi Komutanlığını yürüten, Mudanya Mütarekesi'nden sonra Trakya ve İstanbul bölgesi sorumluluğuna atanan Refet Paşa(Tümgeneral Bele), daha Saltanat kaldırılmadan önce Padişah VI. Mehmet Vahdettin'e uğramış: *"Halife Hazretleri!.."* diye hitap etmişti. Padişah Vahdettin'se: *"Saltanatsız bir Hilafeti, hiçbir necip(soylu,soyu temiz) feridin kabul etmeyeceğine emin olabilirsiniz Paşa"* demiş ve konuşmaya son vermişti. Çetiner, a.g.e., s.266.

¹⁰¹⁵ Tevfik Bıyıkoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, 1919-1921, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1959, s.48; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.48; Çetiner, a.g.e., s.266; Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, c.I, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1967, s.138; Armstrong, a.g.e., s.160.

¹⁰¹⁶ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, 2.b., çev. Cemal Köprülü, Ankara, TTK Yayını, 1991, s.252; Abensour, a.g.e., s.234; Türk Tarih Kurumu

Enver, Talat ve Cemal Paşalar, Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak ve üzerindeki İtilaf Devletleri baskısını azaltmak için, Filistin Cephesi'ni açan ve Osmanlı Devleti'ni feda eden Almanya'ya kaçmışlardı. Talat Paşa Almanya'da, Cemal Paşa Afganistan Ordusunu İngilizler'e karşı örgütlemeye giderken Tiflis'te Ermeni militanlarınca, Enver Paşaysa Türkler'i birleştirmek için mücadele ederken, Ruslar tarafından Türkistan'da öldürülmüştü. Padişah Vahdettin, Osmanlı İmparatorluğu'nun 619 yıllık (1299-1918) yaşamına son veren İngilizler'e sığınmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM)tarafından, Vahdettin'in kuzeni Velihaht Abdülmecit 18 Kasım 1922'de Halife seçilmişti.¹⁰¹⁷ Son Padişah VI.Mehmet Vahdettin,15 Mayıs 1926'da San-Remo'da ölmüş ve Şam'da gömülmüştür. Osmanlı Devleti'nin lider kadrosunun yaşamları sona ererken,biyografik ve politik gücü de böylece bitmiştir.¹⁰¹⁸

2. İngiltere'nin Milli Güç Unsurları

a. Coğrafi

Deniz en iyi ve en güvenceli sınırdır. Bu nedenle, İngiltere'nin sınır anlaşmazlığı diye bir sorunu olmamış, adasını çeviren denize egemen olmuş, dış güçler tarafından tehdit edilmeden gelişme imkanları bulmuştur.

(TTK), *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, c.II,Ankara, 1973,s.12; Volkan, a.g.e.,s.285; Çetiner, a.g.e.,s.269;Gürün, a.g.e.,s.523;Armstrong, a.g.e.,s.160.

¹⁰¹⁷ Volkan,a.g.e.,s.285.

¹⁰¹⁸ Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nde İngilizler'e yaptığı yardımların ödülü olarak Hicaz Kralı olan Şerif Hüseyin,son Osmanlı Padişahı Vahdettin'i Mekke'ye davet etmiş,İngiltere Hükümeti tarafından kendisine bir İslam hükümeti teşkil edilmesi konusunda 4 Aralık 1338 (17 Aralık 1922)'de teklif yapılmıştı. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi,K.60,B.6.Vahdettin, İstanbul'dan Malta'ya gitmiş, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in daveti üzerine Hicaz'a hareket etmişti. İslam Halifesi'nin Cihat çağrısına uymayarak isyan eden,düşmanla işbirliği yaparak Filistin Cephesi'ndeki Ordularımızı arkadan vuran Mekke Emiri Şerif Hüseyin VI. Mehmet Vahdettin'e: "Yeryüzünün Halifesi ve bütün İslamlar'ın imami,emürülmüminin (Müslümanlar'ın başı) Efendimiz Hazretlerini, Hicaz Kralı Hüseyin kulları Kabe-i Muazzama'nın misafirliğine davet eder,dindarane bir sadakat ve merbudiyyetle (bağlılıkla) hak-i pay-ı şahanelerine yüz sürer " telgrafını çekiyor ve Vahdettin'de bu daveti kabul ediyordu. Çetiner, a.g.e., s.290.Son Osmanlı Padişahı Vahdettin 15 Ocak 1923'te Cidde Limanı'na çıkmış, oradan Mekke'ye giderek, Şerif Hüseyin'le 3 Ocak 1339(16 ocak 1923)'da bir ahitname (yazılı antlaşma,antlaşmanın yazıya geçirilmiş şekli) imzalamış, ayrıca Hilafet'le Saltanat'ın ayrılmasının Şeriat'a aykırı olduğunu belirten bir beyannameyi İslam alemine yayımlamış,ancak,Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in Halifeliği almak niyetinin farkına varması ve kendisi için olumlu bir gelişme olmadığını görmesi üzerine, Mekke'den tekrar San-Remo'ya dönmüştür. Sertoğlu, a.g.e., c.VI,s.3650; Zeki Sarıhan,*Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara, 1996, s.835;Jason Goodwin,*Ufukların Efendisi Osmanlılar*,2.b.,çev.Armağan Anar, İstanbul,Sabah Yayınları, 1999, s.254; *Meydan Larousse*, c.XIII, İstanbul, Sabah Yayınları, 1992, s.316.Geniş bilgi için bk. Çetiner, a.g.e., ss.293-318,381-382.

Bir ada devleti olan İngiltere, ülkesini savunmak zorunda bulunmamış,çünkü, İngiltere'ye saldırmak isteyen bir devlet, denizi aşmak mecburiyetinde kalmıştır.¹⁰¹⁹ İngiltere, gelişen sanayiinin hammadde, enerji ve emek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, sömürgecilik faaliyetlerine başlamıştı.¹⁰²⁰ İngiltere, tekstil sanayiinin hammaddelerini, işçisini ve silahlı kuvvetlerinin personel ihtiyacını büyük ölçüde Hindistan'dan, petrolünüyse İran'daki Abadan ve Basra Körfezi bölgesinden karşılıyordu. Hindistan, İngiltere için hayati önem taşıyordu.¹⁰²²

Orta Doğu bölgesi; Hindistan yolunu kontrol etmesi, Mısır'ın üs olması ve gelecekte stratejik hammadde kaynağı olacağını değerlendirdiği zengin petrol yatakları nedenleriyle İngiltere'nin dikkatini çekiyordu. İngiltere, Mısır, Sudan, Aden, Kuveyt ve Kıbrıs'ı himayesi altına alarak, Hindistan'a giden deniz yolunun güvenliğini sağlamıştı. İngiltere, stratejik hammadde kaynaklarının bulunduğu mevkilere göre, "Deniz Hakimiyet Teorisi"ni uyguluyordu.¹⁰²³ Ticaret yollarını kontrol etmek için kritik coğrafi mevkilerde sürekli üsler kuruyordu. İngiltere, 1906'da Filistin sınırına kadar olan Sina Yarımadası'nı Mısır topraklarına dahil ederek, 1914'te Mısır'ı egemenliğine aldığı ilan ederek,Süveyş Kanalı'nı batıdan ve doğudan emniyete almıştı.¹⁰²⁴Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı ele geçirerek, Hindistan yolunu kesmek amacıyla icra ettiği Kanal Harekatı'ndan sonra İngiltere, etki alanını doğu istikametinde genişletmeyi planlamıştı. İngiltere Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz'in doğu emniyetini sağlamak amacıyla, himayesi altında Filistin'de Yahudi Devleti ve Hicaz'da Şerif Hüseyin'in liderliğinde bir krallık kurmayı düşünmüştü. İngiltere'nin Filistin Harekatı, Sykes-Picot Antlaşması, Balfour Bildirisi ve kısmen Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve oğullarının isteklerini karşılayacak şekilde planlanmış ve icra edilmiştir. Ancak, hareket sonunda Necit Emiri İbn-i Suut'la anlaşan İngiltere, Şerif

¹⁰¹⁹ İngiltere, 895-1066 yıllarında Normanlar'ın istilasından sonra, hiçbir düşman tarafından tehdit edilmemiştir. Üçok, a.g.e.,s.6.

¹⁰²⁰ Bugün, "Sömürgecilik" yerine "Emperyalizm" deyimi kullanılmaktadır. Emperyalizm (Sömürgecilik): " Bir devletin diğer bir devlet üzerinde ister maddi, ister manevi bir kontrol nüfuzu kurması veya bir üstünlük sağlaması demektir. Bir devletin, başka devletler aleyhine sınırlarını genişletme faaliyetine verilen addır." Kurtuluş, a.g.e.,c.III,s.273.

¹⁰²¹ Armaoğlu, a.g.e.,ss.79-81,85.

¹⁰²² Volkan,a.g.e.,s.21.

¹⁰²³ Dünya hakimiyetinin, denizler üzerinden kazanılabileceğine inananların başında Amerikan Amiralî Alfred Mahan(1841-1914) gelmektedir. Mahan'a göre: "Deniz yollarını kontrol eden denizleri,denizleri kontrol eden dünyayı kontrol eder." Nalbantoğlu, a.g.e.,ss.01-11-01-12.

¹⁰²⁴ İngiltere,Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Harbi'nde İttifak Devletleri'nin yanında yer almasını müteakip,Mısır'ı egemenliği altına aldığı resmen açıklamıştı. İngiliz yetkililer,İngiltere'nin uğrunda savaştığı hedefler arasında Mısır'ın özgürlük ve bağımsızlığının da bulunduğunu ilan ederek,Araplar'ın desteğini sağlamışlardı. Fromkin,a.g.e.,s.415.

Hüseyin'i devre dışı bırakmıştır.¹⁰²⁵ Filistin Cephesi Harekatı'ndan sonra, Araplar'la iskan edilen Filistin, Arap Yarımadası ve Mezopotamya İngiltere'nin, Suriye Fransa'nın himayesine verilerek, Orta Doğu'nun coğrafi haritası yeniden çizilmiştir.¹⁰²⁶ İngiltere Filistin Harekatı sonunda, Hindistan yolunun güvenliğini sağlayarak, Orta Doğu'daki üslerini genişleterek ve petrol bölgelerini ele geçirerek gelecekteki coğrafi gücünü daha da artırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Orta Doğu'nun coğrafyasının belirlenmesinde petrol en önemli kriter olmuştur. İngiltere çıkarı açısından, ülkede petrol ihtiyacını doğuran ve Mezopotamya'yı yeniden sahnenin merkezine iten faktör, 1917-1918 savaş yıllarında yaşanan petrol krizidir.¹⁰²⁷ İngiliz kuvvetleri, ülkesinin petrol ihtiyacını karşılamak amacıyla, Türkiye'yle mütareke imzalanmasından hemen sonra, 5 Kasım 1918'de, Musul'a girerek ele geçirmiştir.¹⁰²⁸

b. Ulaştırma ve Muhabere

İngiltere, Filistin Cephesi'nde sanayi imkanlarının sağladığı kitle ulaştırma ve iletişimini yoğun şekilde kullanmıştı. İngiltere Sina-Filistin Cephesi'ne gelen denizyollarıyla Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nu, kontrol altına almıştı. Dünyanın kara, deniz ve hava boyutlarını çok etkin şekilde kullanmaktaydı. Birinci Dünya Harbi başlamadan önce İngilizler'in Mısır'daki asker mevcudu, 6050 kişi¹⁰²⁹ kadar olmasına rağmen, savaş başladığı zaman, büyük tonajlı gemilerle Hindistan, Yeni Zelanda, Avustralya ve Britanya'dan getirilen takviye kuvvetleriyle Mısır'daki asker mevcudu 150.000'e çıkarılmıştı.¹⁰³⁰

¹⁰²⁵ Winstone, a.g.e., s.469.

¹⁰²⁶ Volkan, a.g.e., s.204; Fromkin, a.g.e., s.409; Kennedy, a.g.e., s.325.

¹⁰²⁷ Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'nda dünyanın en büyük petrol üreten ülkesi durumunda bulunmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri, 1917'de dünya petrol üretiminin 0/067'sini sağlıyor, İtilaf Devletleri'nin petrol ihtiyacınınsa 0/080'ini karşılıyordu. ABD petrolüne olan talebin artışı, kışın dondurucu soğuğu ve endüstriyel faaliyetlerin olumsuzluğu birleşince ülkenin her yerinde petrol kıtlığı başlamıştı. Ayrıca, talep artışı nedeniyle kömürde yaşanan kıtlık, petrole olan talebi daha da artırmış ve bu nedenle petrol fiyatları iki katına çıkmıştı. ABD'de başlayan petrol krizi, 1917-1918 yıllarında savaş ihtiyaçlarının da etkisiyle dünyada ilk defa petrol krizine dönüşmüştü. Yergin, a.g.e., ss.201-202.

¹⁰²⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.142; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, ss.222-223. Yergin, a.g.e., ss.214-215;

¹⁰²⁹ Maurice Larcher, Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcında, Mısır ve Sudan'da 17.000 mevcutlu bir İngiliz Ordusunun olduğunu belirtmiştir. Larcher, a.g.e., s.90. Çeşitli kaynaklarda değişik rakamlar verilmekle birlikte 17.000-18.000 kişilik İngiliz Ordusunun 5000-6000 kadarının Mısır'da olduğu anlaşılmaktadır. Gnkur. ATESE Bşk. lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.I, s.209. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.II, *1915 Yılı Hareketleri*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1964, s.14.

¹⁰³⁰ Gnkur. ATESE Bşk. lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.1, *Sina-Filistin Cephesi*, s.87.

İngilizler, idari, ulaştırma ve inşaat işlerinde Mısır ve Sudan birliklerini kullanmışlardı.¹⁰³¹ İngilizler, Filistin Cephesi'nde birliklerinin mevzilerine kadar, karayolu, demiryolu ve tatlı su boru hattı inşa ederek, birliklerinin intikal, ikmal ve tahliyesinin süratle yapılmasını temin etmişlerdir.¹⁰³²

Türkler, en küçük faaliyetin bile emirlerini yukarıdan beklerken, İngilizler, astlarına yeterli inisiyatif vererek, düşey-yatay iletişim ve inisiyatife önem vermişlerdir. İngilizler, telli, telsiz, görme ve ses muhabere vasıtalarından istifade ederek birlikler içinde, Mısır, Hindistan ve Britanya arasında etkin muhabere sistemi kurmuşlardır. Türk planlarını önceden haber alarak tedbir almaları, hareketlerini bu bilgiler ışığında planlamaları ve icra etmeleri, haberleşme sistemlerimizi dinlediklerini göstermektedir. İngilizler, birliklerinin taarruzunu ve Arap İsyanı'nı denizden ve havadan etkin şekilde desteklemişlerdir. İngilizler, isyan ve hareket süresince, Araplar'a ateş desteği yanında, her türlü ulaştırma ve muhabere imkanlarını da temin etmişlerdir.¹⁰³³

c. Sosyal

İngiltere'de, Sanayi Devriminin etkisiyle seri üretimi, kitlesel eğitimi, kitlesel haberleşmeyi ve kitlesel tüketimi kitlesel imha silahlarıyla birleştiren bir toplum düzeni ortaya çıkmıştı.¹⁰³⁴ Sanayi teknolojisinin imkanlarından istifade ederek, halkının eğitim seviyesini yükseltmiş, Okuma-yazma oranını yüzde yüze ulaştırmıştı. Nüfusunun çoğunluğu sanayide çalışmaya başlamış, Sanayi Devri özelliği gereği, geniş aile yapısının yerini çekirdek aile yapısı almıştı. İngiltere'nin Birinci Dünya Harbi başlarken sömürgeleriyle birlikte toplam nüfusu 800 milyonu, Britanya'nın nüfusuysa, 45.6 milyonu bulmuştu.¹⁰³⁵

¹⁰³¹ Nedim, a.g.e.,s.7.

¹⁰³² Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.33.

¹⁰³³ İngilizler, Arap Ordusunu,6 Temmuz 1917'de Hicaz'dan Akabe'ye denizyoluyla intikal ettirerek,Filistin Cephesi'ndeki muharebelere katılmasını,Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığının doğu yan emniyetini almasını ve Osmanlı Ordularının lojistik desteğini sağladığı Hicaz Hattı'nı tahrip ettirmeyi başarmışlardı. Sonyel, a.g.y., c.LI, Sayı: 199, s.240;Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,K2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.10.

¹⁰³⁴ Toffler,21. *Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele*,s.38.

¹⁰³⁵ 1913'te İngiltere 45.6,Fransa 39.7,Rusya 175.1,Almanya 66.9,Avusturya-Macaristan 52.1,Osmanlı İmparatorluğu 23.8,Amerika Birleşik Devletleri(ABD) 97.3,İtalya 35.1,ve Japonya 51.3 milyon nüfusa sahip bulunuyorlardı. Kennedy,a.g.e.,s.232.Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcında,İtilaf Devletleri (İngiltere,Fransa ve Rusya)'nin nüfusu 260.4,İttifak Devletleri(Almanya,Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu)'nin nüfusuysa 142.8 milyon kadar olmuştu. İtilaf Devletleri,sömürgeleri hariç İttifak Devletleri'nin iki katına yakın nüfus potansiyeline sahip bulunuyorlardı. Harbin devamı süresince,Japonya,İtalya,Romanya,Amerika Birleşik Devletleri ve Yunanistan İtilaf

Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusunun, 23.82.000 olduğu dikkate alınır, Britanya'nın nüfusunun iki kat daha fazla olduğu görülmektedir. İngilizler, dil ve kültürlerini yaymak amacıyla, Birinci Dünya Savaşı öncesi Mısır, Hindistan, Sudan, Suriye, Filistin Cephesi hareketlerinden sonraysa, Filistin, Irak ve Arap Yarımadası'nda İngilizce öğretim ve eğitim yapan okullar açmışlardı. Mısır'da kurduğu Arap Bürosu ve istihbarat personelinin Arapça öğrenmesini sağlamıştı. Arap İsyanı'nın mimarı Lawrence, bir Arap kadar Arapça'yı okuyor, yazıyor ve konuşuyordu. Lawrence, bir kaç defa Türk askerleri tarafından yakalanmış, Arap asıllı asker kaçağı ve çoban sanılmıştı. Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığına bağlı Hintli, Yeni Zelandalı ve Avustralyalı birliklerin başında İngiliz general ve subayları bulunduğu için, birlik komutanları arasında iletişim sağlamada dil sorunu yaşanmamıştı.¹⁰³⁶

Mısır Valisi ve Savaş Bakanı Lord Kitchener'den başlayarak, İngilizler Araplar'la çok yakın koordinasyon ve işbirliği içinde bulunmuşlardı. İngilizler, özellikle Lawrence'in yaptığı etkili Psikolojik Harekat faaliyetleriyle Arap halkını kazanmışlardı. Filistin, Suriye ve Arap Yarımadası'nda Türler düşman, İngilizler dost olarak karşılanmışlardı. T.E. Lawrence'in, propagandasının etkisiyle Araplar, Osmanlı topraklarında askerlerimize karşı iç savaş ilan etmişler, etnik temizlik hareketi ve adeta soykırım uygulamışlardır.¹⁰³⁷ Yabancı ülkelerdeki askeri hareketin başarısının, halkın kazanılmasına ve karşıt kuvvetlere karşı mücadele etmesine bağlı olduğunu değerlendiren İngilizler, Araplar'ın isyan ederek, kendi yanlarında yer almalarını sağlamışlardı. İngilizler, Suriye'deki Ermeniler'i ve Filistin'deki Yahudiler'i de yanlarına alarak, Türkler'e karşı kullanmayı başarmışlardı. Bir yazar, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi otoritesinin ortadan kaldırılmasından sonra, Orta Doğu'da manda rejimini zorla kabul ettirdiklerini: "...Orta Doğu devletlerinin, Osmanlı ülkesinden kendiliklerinden ayrılmadıkları, fakat onları bir arada tutan yetkeninin-yani Osmanlı Devleti'nin- yenilgiyi kabul edip ortadan kalktığı 1918'den sonra, genellikle Avrupalılar'ın, manda yönetimi altında kendilerini yeni siyasal yapılar halinde düzenlemeye zorlanmış olmalarıdır" sözleriyle açıklamıştır.¹⁰³⁸

Devletleri, Bulgaristan'ın İttifak Devletleri yanında harbe girmeleri ve Rusya'nın harpten çekilmesiyle sosyal güç oranında İtilaf Devletleri lehine gelişmeler yaşanmıştır. Geniş bilgi için bk. Üçok, a.g.e., ss.297-304.

¹⁰³⁶ Geniş bilgi için bk. Gökür, ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks1, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.84-94.

¹⁰³⁷ Salahi, Ramazan Sonyel'e göre: "...Lawrence, kimi saldırılarda, örneğin 1918 Eylülünde 4.Türk Ordusunun tahribine yol açan saldırı sırasında, adamlarına, hiçbir esir alınmaması buyruğunu vermişti...5000 Türk eri öldürülmüş...boğazlamaktan yorgun düşen Auda Abu Tayi, 600 kişiyi tutsak etmiş..." Sonyel, a.g.y., c.LI, Sayı:199, s.242.

¹⁰³⁸ Karpaz, *Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s.121.

d. Ekonomik

Britanya İmparatorluğu, Sanayi Devrimini gerçekleştirerek, 18 ve 19. yüzyılların en güçlü ülkesi olmuştu.¹⁰³⁹ Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya 20. yüzyılda İngiltere'nin ekonomik gücüyle rekabet edebilecek duruma gelmişlerdi. İngiltere, 1914'te Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'dan sonra üçüncü ekonomik güce sahip bulunuyordu. İngiltere hem içeride, hem de dışarıda son derece zengindi. Dünya imalat veriminin % 13.6'sını, ticaretinin % 14.1'ini elinde tutmaktaydı. İngiltere gerekirse, geniş çapta pahalı bir savaşın harcamalarını karşılayabilecek durumdaydı. Kaynakları yeterince büyüktü. Ayrıca, ülkenin karadan, denizlerle ayrılmış olması, deniz gücüne ağırlık verilmesini temin etmiş, devlet adamlarına savaş ve barış yapma konularında kara ülkelerinden çok daha büyük esneklik sağlamıştı.¹⁰⁴⁰ Birinci Dünya Savaşı öncesinde; üretim kapasitesi, İmparatorluk sömürgeleri ve deniz gücü bir araya gelince, İngiltere'nin bir numaralı dünya gücü olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴¹

İngiltere ekonomisinde servet edinme, emek, sermaye ve teşebbüse dayanıyordu. Sanayiinin ihtiyacı olan hammadde, emek ve enerji ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla, Asya, Avrupa, Afrika, Amerika ve Avustralya kıt'alarında ele geçirilen topraklarla çok geniş bir imparatorluk kurulmuştu. İngiltere ekonomisinin özelliği; her yerde fabrika bacaları tütüyordu. Ekonomik sistem, kitlesel üretim, kitlesel pazarlama, kitlesel dağıtım ve kitlesel tüketim esasına dayanmıştı. İngiltere ekonomisi, Hindistan'dan temin ettiği ucuz hammadde ve emeğe bağımlı hale gelmişti. İngiltere için Hindistan ve Kral Yolu'nun açık bulundurulması hayati önem taşıyordu. Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, İngiltere üretimini harp silah, araç ve gereçleri üretimine yöneltmişti. Britanya piyasasında kağıt para kullanılıyordu. Araplar henüz Tarım Devrini bile yaşamadıklarından, sadece altın kabul ediyorlardı. 1914'te, Amerika Birleşik Devletleri'nin ulusal geliri 37 milyar Dolar, nüfusu 98 milyon kişi başına geliri 377 Dolar; İngiltere'nin ulusal geliri, 11 milyar Dolar, nüfusu 45

¹⁰³⁹ İngiltere, 1860 yılında nispi anlamda en büyük ekonomik güç olmuştu. Birleşik Krallık, dünya demir üretiminin 0/053'ünü, kömür ve linyit üretimininse 0/050'sini gerçekleştiriyor, dünya ham pamuk üretiminin 0/050'sine yakınına tüketiyordu. İngiltere dünya nüfusunun 0/02'sine, Avrupa nüfusunun 0/010'una sahip bir insan gücüyle, modern sanayi dallarında dünya potansiyelinin 0/040-45'ine, Avrupa potansiyelininse 0/050-60'ına eşit bir ekonomik güce ulaşmıştı. İngiltere modern kaynakları (petrol, kömür) kullanarak, Amerika Birleşik Devletleri ve Prusya/Almanya'nın beş, Fransa'nın altı, Rusya'nın 155 katı enerji kullanıyordu. Dünya ticaretinin 1/5'ini, sanayi ticaretinin 2/5'ini elinde tutuyordu. Dünya ticaret gemilerinin 1/3'ünden fazlası İngiliz bayrağı taşıyor ve bu sayı her geçen yıl artıyordu. Kennedy, a.g.e, s.178.

¹⁰⁴⁰ Yalçın, a.g.e., c.1, s.29.

¹⁰⁴¹ Haluk Ulman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, Ankara, 1973, s.2; Geniş bilgi için bk. Kennedy, a.g.e., ss.299-303.

milyon ve kişi başına geliri 244 Dolar;Almanya'nın ulusal geliri 12 milyar Dolar, nüfusu 65 milyon ve kişi başına düşen geliri 184 Dolar olmuştu. İngiltere ve Almanya, ABD'den sonra en fazla ulusal gelire sahip ülkeler statüsünde yerlerini almışlardı.¹⁰⁴²

Almanya, gelişmekte olan ekonomisinin hammadde ve enerji ihtiyaçlarını Orta Doğu bölgesinde arıyordu. Almanya, Berlin-Bağdat Demiryolu'nu Basra Körfezi'ne kadar uzatarak, Hindistan'a giden deniz yolunu keserek, İngiltere ekonomisine darbe indirmek istiyordu. İngiltere Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'le de Kızıldeniz sahilindeki Cidde Limanı'ndan ticaret yapıyordu. Hicaz Demiryolu'nun yapılması, hem Şerif Hüseyin'i hem de İngiltere'yi rahatsız etmişti. İngiltere'yle Almanya arasındaki ekonomik rekabet Berlin-Bağdat ve Hicaz demiryollarının yapılmasından sonra daha da artmıştı. Almanya'yla İngiltere arasındaki ekonomik rekabet, Hindistan Yolu ve Orta Doğu'ya hakim olma mücadelesi sonunda açılan Sina-Filistin Cephesi'nde cereyan etmiş,2 Nisan 1917'den itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini alan İngiltere'nin ekonomik gücü ve Arap İsyanı savaşın sonucunu belirlemiştir.¹⁰⁴³

Duyun-u Umumiye(Borçlar İdaresi) ile alacaklarını tahsil edemeyen İtilaf Devletleri,Birinci Dünya Harbi'ni fırsat bilerek, borçlarımız karşılığında topraklarımıza haciz koymuşlardır.¹⁰⁴⁴ Filistin Cephesi'nde topraklarımızı alan bu devletler, İstiklal Savaşı'ndan sonra da alacaklarını tekrar tahsil etmişlerdir.¹⁰⁴⁵İngiltere,Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sanayiisinde petrole dayalı enerji kullanılmaya başlamıştı. İngiltere savaş kabinesinin olağanüstü nüfuzlu Bakanı Sir Maurice Hankey, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a yazdığı mektupta petrolün gelecekteki önemini,dünya petrol rezervlerinin 0/020'sine sahip olan Irak ve İran üzerindeki çıkarlarını: *"İleride oluşacak bir savaşta, petrol, bugünkü savaşta kömürün bulunduğu yerde olacaktır veya en azından kömürle aynı paralelde olacaktır. Büyük potansiyelde petrol alabileceğimiz kontrolümüz altındaki yerler İran ve Mezopotamya(İrak)'dır. Bu nedenle,petrol kaynağı olan bu iki yer üzerindeki kontrolümüz, İngiltere'nin savaştan beklediği birinci sınıf hedef olmalıdır"* sözleriyle dile getirmiştir.¹⁰⁴⁶

¹⁰⁴² Kennedy, a.g.e.,s.284.

¹⁰⁴³ Üçok,a.g.e.,s.286. Amerika Birleşik Devletleri'nin Birinci Dünya Harbi'ne girişi, ekonomik güç açısından bakıldığında,tüm dengeleri İtilaf Devletleri lehine değiştirmiş ve Rusya'nın bu sırada çöküşünü fazlasıyla telafi etmiştir. Kennedy, a.g.e.,s.317,321.

¹⁰⁴⁴ Aydemir, *Tek Adam*, c.1,s.218.

¹⁰⁴⁵ Türkiye borçlarını sterlin yerine Frank olarak ödemeyi tercih ediyordu. 1933 Paris Antlaşması'yla borçlar, 962 milyon altın Frank'a bağlanarak, yılda 700.000 Frank ödemede mutabık kalınmış ve tamamı ödenmiştir. Aydemir, *Tek Adam*,c.1,s.218; Gülmez, a.g.e.,s.128.

¹⁰⁴⁶ Yergin, a.g.e.,s.214.

İngiltere'nin Birinci Dünya harbi süresince yaptığı aşırı askeri harcamalar,savaş sonrası ekonomik krize girmesine neden olacaktır. Bu ülkenin savaş harcamaları; 1914'te 91 milyon Sterlin'ken, 1918'de 1.956 milyar dolara çıkmıştır. Bu giderler, toplam devlet harcamalarının % 80'ini, Gayri Safi Milli Hasılas'nın % 52'sini kapsamıştır.¹⁰⁴⁷

e. Politik

Sömürgecilik faaliyetleriyle coğrafi,sosyal,ulaştırma ve muhabere, Sanayi Devrimiyle ekonomik gücü artan İngiltere'nin içte ve dışta politik gücü de artmıştır. İngiltere'de yasama, yürütme ve yargı sisteminde kuvvetler ayrılığı prensibi uygulanıyordu. Sina-Filistin Cephesi, Mısır Genel Valisi'ne bağlı bulunuyordu.1903'ten başlayarak, ölüm tarihi olan 6 Haziran 1916'ya kadar, İngiltere'nin Orta Doğu politikasını Lord Kitchener yönetmiştir. Lord Curzon Hindistan Valisi, Lord Kitchener Hindistan'da Başkomutanlık görevinde bulunurken, Araplar'ı ve İranlılar'ı etkilemek için, büyük bir Hint Donanması hazırlatmıştı. Böylelikle, İngiltere'nin hala denizlerde hükümranlılığını sürdürmekte ve Basra Körfezi'nin bir İngiliz gölü olduğunu göstermek istiyordu. Lansdowne, İngiltere Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşmada:“*Basra Körfezi'nde başka bir gücün deniz üssü veya ileri karakol kurmasını, İngiltere'nin menfaatleri açısından büyük bir tehdit saymalıyız ve buna karşı direnmeliyiz*” demişti.¹⁰⁴⁸

İngiltere'nin, Arap politikasını Kitchener'in direktifleri doğrultusunda Lawrence planlamış ve uygulamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin ve Osmanlı Devleti'nin politikalarını askerler yönetmiştir. İngiltere, Filistin Cephesi'nde aşırı güç kullanarak, Orta Doğu politikasını Almanya'ya zorla kabul ettirirken, Rusya ve Fransa'nın egemenlik alanlarını sınırlandırmış, Osmanlı Devleti'niyse etkisiz hale getirmiştir.¹⁰⁴⁹ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Rusya devrimle çökmüş, Almanya kesin bir yenilgiye uğramış, ABD diplomasi sahnesinin merkezinden çekilmeyi tercih ettiğinden, 1920 ve daha sonraki uluslar arası meseleler, İngiltere ve Fransa'nın hakim olduğu Milletler Cemiyeti(Cemiyeti Akvam,Uluslar Kurumu)'nin kararları üzerinde yoğunlaşmıştır.¹⁰⁵⁰ Llyod George, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yazdığı hatıralarında şöyle söylemiştir :

¹⁰⁴⁷ Kennedy,a.g.e.,s.317.

¹⁰⁴⁸ Winstone, a.g.e.,ss.15-16.

¹⁰⁴⁹ Bir yazara göre: “*Britanya ve Fransa için,Arap ülkeleri üzerinde denetim kurmak sadece bu bölgede çıkarları olduğu için değil,dünyadaki konumlarını güçlendirdiği için de önemliydi. Britanya'nın Orta Doğu'da büyük çıkarları vardı. Lancashire fabrikaları için pamuk,önce İran'da daha sonra Irak'ta petrol üretimi,Mısır ve diğer yerlerde yatırım,mamul mallar için pazarlar,bir ulusal Yahudi yurdunun kurulmasına yardım yükümlülüğü çevresinde gelişen ahlaki çıkarlar...*” Hourani,a.g.e.,s.375.

¹⁰⁵⁰ Kennedy, a.g.e.,s.325.

“...İngiliz İmparatorluğu için, Türkiye’yle savaşın özel bir önemi vardır. Osmanlı Halifesi İslâm dünyasının başıydı ve İngiliz İmparatorluğu içinde her yerden fazla Müslümân vardı. Bu yüzden bizim Türkiye’yle savaşımız nazik bir işti. Türk İmparatorluğu, bizim doğudaki büyük ülkelerimizin (Hindistan, Birmanya, Malaya, Borneo, Hong-Kong’la Avustralya ve Yeni Zelanda Dominyonları) deniz ve kara yolları üzerinde bulunuyordu. İçinde, İmparatorluğumuzun can damarı olan Süveyş su yolunun geçtiği Mısır, Türk Hükümlerliği altındaydı. Dolayısıyla İmparatorluğumuzun gidiş-geliş yolları ve doğudaki prestijimiz bakımından, Türkler’in, bize savaş ilan eder etmez yenilip itibarlarını kaybetmeleri çok önemliydi. Türk Ordularının üç sefer yılı boyunca eşit şartlar altında bizi arka arkaya birtakım muharebelerde yendikten sonra, ancak ezici sayıda kuvvetlerimizce sonunda yenilmiş olmaları, doğuluların kafasında kötü bir tesir bırakmıştır.”¹⁰⁵¹

İngiltere, 1918’den itibaren, Avrupa’da Almanya’yı, Orta Doğu’da da Osmanlı Devleti’ni bir daha kendi emperyalist emellerini engellemeyecek bir statüye sokacak politika izlemeye başlamıştır.¹⁰⁵² İngiltere, Almanya ve Osmanlı Devleti’ni etkisiz hale getirdikten sonra, Rusya ve Milli Mücadele’yi tehdit olarak algılamaya başlamıştır. İngiliz politikasının başlıca amaçları şunlar olmuştur: “Çarlık rejiminin yıkılmasıyla birlikte Rusya, İngiltere için tehdit edici bir devrim dönemine girmiştir. İslâm aleminin başı olan Türkiye’yi ortadan kaldırmak lazımdır. Bunun için de doğuda Ermenistan, batıda Yunanistan desteklenmelidir.”¹⁰⁵³

Birinci Dünya Harbi’nde Kafkas Cephesi’nde Rusya’dan, Filistin Cephesi’nde Fransa’dan destek gören Ermeniler, savaşın sonuna İngilizler tarafından istismar edilmişlerdir. Tehcir olayını, propaganda aracı olarak kullanan İngiltere, Ermeni Meselesi’ni uluslar arası platforma taşıyarak Türkiye’yi dünya kamuoyu önünde yıpratma politikası izlemiştir. İngiltere, 1914’te Orta Doğu’yu sömürgesi olan Hindistan’la irtibatını sağlayan Kral Yolu üzerinde bir üs olarak düşünürken, 1916’dan itibaren bölgeyi egemenliği altına alma politikası izlemeye başlamıştır.¹⁰⁵⁴ İngiltere’nin, Filistin Cephesi’nden sonra, Doğu Anadolu’da bir Ermenistan devletinin kurulması için çalışırken, Milli Mücadele’den sonra, Ermeni politikasını değiştirerek Orta Doğu’daki çıkarlarını korumak amacıyla, Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulmasına öncelik verdiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵¹ Selek, *Anadolu İhtilali*, c.II, ss.431-432; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, ss.422-423.

¹⁰⁵² Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’daki Çalışmaları*, 27 Aralık 1919-23 Nisan 1920, Ankara, TTK Basımevi, 1989, s.91.

¹⁰⁵³ Gülmez, a.g.e., ss.50-51.

¹⁰⁵⁴ Volkan, a.g.e., s.21

¹⁰⁵⁵ Prof.Dr. Bayram Kodaman, İngiltere’nin Ermeni Politikasını şöyle açıklamıştır: “...Artık İngiltere’nin Rusya karşısında ne tampon bir devlete (Ermenistan’a) ne de Türkiye’de

f. İlimi ve Teknolojik

Almanya ve İngiltere, Birinci Dünya Harbi başlamadan önce, ilmi ve teknolojik alanda güç mücadelesi başlatmışlardı. Bu ülke, Almanya'ya göre ilmi ve teknolojik güç üstünlüğüne sahipti. Almanlar savaş gemilerinde ve demiryollarında kömür ve odun kullanırken, İngilizler petrolden istifade ediyorlardı. İngiliz Savaş gemilerinin, petrole dayalı enerji kullanmaya başlamasıyla sürati, hareket kabiliyeti ve menzilleri arttırılmıştı.¹⁰⁵⁶ Ancak, İngiltere'nin demir ve çelik işkolları ve imalat makineleri sanayi, çeşitli pazarlarda öncülüğü Almanya'ya kaptırmıştı, ama kesinlikle silinip gitmemişti. İngiliz tekstil sanayi, 1914'ten önceki yıllarda, bir ihracat patlaması yaşamıştı. İngilizler'in hem Krallık Donanması hem de gün geçtikçe gelişmekte olan deniz ticareti için hayati önem taşıyan gemi yapımı sanayi teknolojisi, Almanya'dan ileri durumda bulunmaktaydı.¹⁰⁵⁷ İngiltere Donanması, bütün dünya denizlerinde üstünlüğü ele geçirmişti.¹⁰⁵⁸ İngiltere, teknolojik üstünlüğü sayesinde Filistin Cephesi'nde Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nun kontrolünü ve hakimiyetini sağlamıştı. Osmanlı Devleti, tüm savaş araç ve gereçlerini dışardan satın alırken, İngiltere ağır sanayiisini süratle seri üretim yapacak şekilde dizayn etmişti. Osmanlı tahrip olan malzemenin yerine yenisini koyamazken, İngilizler daha gelişmiş malzemeleri Filistin Cephesi'ne de intikal ettirmişlerdi.¹⁰⁵⁹

---

vesayeti altında olan ve gerektiğinde politik maksatları için yararlanabileceği Protestan bir (Ermeni)cemaatine ihtiyacı vardı: Kıbrıs'ı tasarrufu altında bulunduran, Mısır'ın işgaliyle Süveyş Kanalı'ndan istifade eden ve onu kontrol eden İngiltere, Hint yolunun (Kral Yolu'nun) kapanmasından artık korkmuyordu." Kodaman, Türkler, Ermeniler ve Avrupa (Les Turcs-Les Armeniens et L'Europe, Turks-Armenians and Europe), s.53.

¹⁰⁵⁶ Bir tarihçi, İngiltere ve Almanya arasındaki dünya gücü olma ve dünya hakimiyeti mücadelesini şöyle açıklamaktadır: "Savaştan (1914) önceki yaklaşık yarım yüzyıl içinde, İngiltere'nin gücü muazzam ölçüde genişlemiş ve bu arada başka uluslardaki benzer genişleme emellerine karşı, açıkça, hiçbir anlayış gösterilmemiştir... Eğer dünya gücü için gerçekten girişimde bulunan bir ülke olmuşsa, bu Büyük Britanya'dır. Aslında bu işe girişmekten fazlasını da yapmıştır. Bu gücü elde etmiştir. Almanlar ancak, Bağdat'a bir demiryolu yapmaktan bahsediyorlardı. İngiltere Kraliçesi'yse Hindistan İmparatoriçesiydi. Eğer, dünyanın güç dengesini altüst eden bir ülke olmuşsa, bu Büyük Britanya'dır." Kennedy, a.g.e., s.262.

¹⁰⁵⁷ a.g.e., s.267.

¹⁰⁵⁸ Genkur.ATASE Bşk.İlğı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.1, s.221.

¹⁰⁵⁹ İngilizler'in Ağustos 1914'te Fransa'ya gönderdiği keşif kuvvetlerinin elinde sadece 827 motorlu taşıt ve 15 motosiklet vardı. İngiliz Ordusunun 1918'de sahip olduğu araç sayısı; 56.000 tank, 23.000 motorlu araç, 34.000 motosiklet ve bisikletten oluşuyordu. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) de 1917 yılında, Birinci Dünya Harbi'ne girdikten sonra İtilaf Devletleri emrine 50.000 adet benzinle çalışan araç göndermişti. Yergin, a.g.e., s.192. Osmanlı Devleti, araç üretmediğinden, seferberliğin başlangıcında İtalya'dan sadece 100 kamyon siparişi vermişti. İngiltere ve Osmanlı ordularının arasındaki bu dengesizlik ilmi ve teknolojik güç dengesizliğini de göstermektedir. Gnkur.ATASE Bşk.İlğı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk harbi, c.1, s.192.

İngilizler,gelişmiş harp silah,araç,gereç ve malzemelerini Üçüncü Gazze Muharebesi'nden itibaren,Filistin Cephesi'nde de kullanarak Yıldırım Ordular Grubunun savunma hattını yarmışlardı. İngilizler, Filistin Cephesi'nde bilgi, servet ve şiddeti bir bağlantı ve uyum içinde kullanarak, yüksek kalitede askeri güç oluşturmayı başarmışlardır.¹⁰⁶⁰ Esas olarak, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle harekete geçen bir değişme dinamiği bulunmaktadır. Bu gelişmeler ve değişmeler toplumsal yapıları, politik sistemleri, askeri gücü, devlet ve imparatorlukların konumunu etkilemektedir. Devletlerin eşit olmayan ekonomik büyüme hızlarının, askeri güçleri ve stratejik konumları üzerinde uzun vadede çok önemli etkileri bulunmaktadır. Dünyada hiçbir şey ordu ve donanma kadar kesinlikle teknolojik ve ekonomik koşullara bağlı değildir. Askeri gücün yeterli zenginlik kaynaklarına dayandığı, bu kaynakların da gelişmekte olan bir verimlilik tabanından, sağlıklı bir maliyeden ve üstün teknolojiden sağlandığı gerçeği,her zaman geçerlilik kazanmıştır. Ekonomik zenginlik, hemen ve her zaman askeri yeterliliğe dönüşmemektedir. Çünkü, askeri yeterlilik, coğrafyadan ve ulusal moral gücünden, komutanların bilgisine, yönetme yeteneklerine ve taktik becerilerine kadar başka pek çok etkene de dayanmaktadır. Bununla birlikte, gerçek şudur ki, dünyanın askeri güç dengelerindeki önemli değişiklikler, verimlilik dengelerindeki değişikliklerin ardından meydana gelmiştir. Uluslar arası sistem içindeki çeşitli imparatorlukların ve devletlerin yükselişleri ve çöküşleri, zaferi her zaman en büyük maddi kaynaklara sahip olan tarafın kazandığı, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nin sonuçlarıyla da doğrulanmıştır.¹⁰⁶¹

Birinci Dünya Harbi'nde,Filistin ve Avrupa cephelerinde çatışmalar statik bir duruma girmişti. Makineli tüfeğin yaygınlaşmış olması,dikenli tel engellerinin devreye sokulması,savunmaya etkinlik kazandırmış,savaşın daha da hareketsiz,kalması sonucunu doğurmuştur.¹⁰⁶² Bu duruma sinirlenen İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, şu sözleri söylemekten kendini alamayacaktı:“*Ne yapmak gerektiğini bilemiyorum. Bu yaptığımıza savaş denmez.*”¹⁰⁶³İngilizler,Filistin Cephesi'ndeki hareketi statik durumdan kurtarmak için süvari birliklerinin hareket kabiliyetinden geniş ölçüde istifade etmişlerdir. General Allenby,ele geçirilen arazide direniş noktalarının kırılma işini piyadelere bırakarak,süvari birliklerini asıl hedefe yöneltme taktiği uygulamış ve taarruz hareketine üç katı kadar daha fazla hız kazandırmıştır.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶⁰ Alvin Toffler,*Yeni Güçler Yeni Şoklar*,çev. Belkıs Çorakçı,İstanbul,Altın Kitaplar Yayınevi,1992,s.32.

¹⁰⁶¹ Kennedy, a.g.e.,ss.515-517.

¹⁰⁶² Abensour,a.g.e.,s.226.

¹⁰⁶³ Yergin, a.g.e.,s.191.

¹⁰⁶⁴ Allenby'in,asıl hedef istikametinde süvari kıt'alarıyla süratli bir şekilde ilerleme ve düşman kıt'alarına yeniden tertiplenme ve düzenlenme fırsatı vermeden taarruz hızını

İngiliz Albayı Ernest Swinton, ABD’de kullanılan tarım traktöründen esinlenerek, 1915’te içten patlamalı motor gücüyle çalışan, paletler üzerinde hareket eden, makineli tüfek kurşunu geçirmeyen ve dikenli tele duyarsız zırhlı bir araç olan tankı keşfetmişti.¹⁰⁶⁵ Tank, 1916’dan itibaren Filistin Cephesi’nde de kullanılmaya başlamıştı. Osmanlı Orduları insanlar ve hayvanlar dışında demiryolu ulaşımını kullanırken, İngilizler, demiryolu, kamyonlarla yapılan karayolu ve denizyolu ulaşımını yoğun bir şekilde kullanıyorlardı. Birinci Dünya Harbi sonunda, İtilaf Devletleri’nin, İttifak Devletleri’ne karşı kazandığı zafer; bazı yönlerden kamyonun lokomotifine karşı kazandığı zafer olarak da söylenmiştir.¹⁰⁶⁶ Sürati 60 mil olan ve sadece sivil amaçlı kullanılan uçaklar, 1916’dan itibaren savaş alanlarında da filolar halinde kullanılmaya başlanmışlardı. Savaş uçaklarının hızı iki kat artırılarak 120 mile ulaşmıştı. Savaş süresince ülkeler, seri halde uçak üretmişler, savaş alanlarında kara ve denize ilaveten üçüncü boyut olan hava sahasını da kullanmaya başlamışlardır.¹⁰⁶⁷

Churchill ve Fisher’in, İngiliz Kraliyet Donanması’nda petrol kullanılmasını sağlamalarıyla, savaş gemilerine hız, yakıt ikmalinde sürat ve esneklik kazandırmışlardır. Alman açık deniz filosu yakıt olarak daha çok kömür kullanmıştır. Almanya dışında kömür ikmal yapacak istasyon olmadığından seçenek ve esneklik bakımından Almanya çok daha kısıtlı durumda kalmıştır. Osmanlı Devleti’nin Filistin Cephesi’ndeki yenilgisinin ilmi ve teknolojik boyutunu; trenlerin ve savaş gemilerinin kömüre bağlı, uçaklarının yetersiz oluşu teşkil etmiştir. Tarıma dayalı ve Avrupa ülkelerinden borç alarak idame ettirmeye çalıştığı ekonomisiyle askeri gücünü yeterli ölçüde desteklemeyen Osmanlı İmparatorluğu, Sanayi Devriminin getirdiği teknolojik üstünlüğü, askeri gücüne yansıtabilen İngiltere’ye, Filistin Cephesi’nde mağlup olmuş, ölüm fermanını imzalamış ve yok olmaktan kurtulamamıştır.¹⁰⁶⁸

---

sürdürme taktiği sonradan zırhlı birliklerin muharebede kullanılması doktrininin (başarıdan faydalanma) temelini teşkil etmiştir. Nedim, a.g.e., s.166.

¹⁰⁶⁵ Abensour, a.g.e., s.226. Churchill, İngiliz Başbakanı’na tankın keşfinden sonra şu sözleri söylemiştir: “Yaşadığımız bu savaş, ateş meydanı hakkında bunca zamandır bildiğimiz tüm askeri teorileri yerle bir etmiş, bunlar üzerinde bir ihtilal yaratmıştır.” Yergin, a.g.e., s.191.

¹⁰⁶⁶ a.g.e., s.192.

¹⁰⁶⁷ Osmanlı İmparatorluğu savaşa girerken, Yeşilköy Hava Okulunda Başkomutanlık emrinde altı uçaklı bir hava bölüğü bulunmaktaydı. Gnkur.ATASE Bşk.Liği, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*, c.1, s.168. Birinci Dünya Savaşı süresince, İngiltere 55.000, Fransa 68.000, İtalya 20.000, ABD 5.000 ve Almanya 48.000 adet uçak üretmişlerdir. Yergin, a.g.e., s.193. Alman uçakları, yazın İngiliz uçakları karşısında etkisiz kalıyorlardı. İngiliz uçakları, Alman uçaklarından daha fazla sürat, yükseliş vb. teknolojik üstünlüklere sahip bulunuyorlardı. Sanders, a.g.e., s.311; Belen, *Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*, c.V, s.61.

¹⁰⁶⁸ Tuncoku, a.g.e., s.49.

g. Askeri

Filistin Cephesi'nde Osmanlı Orduları Tarım Devri taktiğiyle hareket yapmak zorunda kalırken, İngilizler Sanayi Devri taktiğini- kara, deniz ve hava kuvvetlerinin faaliyetlerini müşterek hareket yapacak şekilde-kullanmışlardır. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı ve eski Almanya Genelkurmay Başkanı Mareşal Falkenhayn, Türk Ordularının gerçek imkan ve kabiliyetini anlayamamış, Yıldırım Ordular Grubunu, Sanayi Devri imkan ve kabiliyetlerine sahip olan Alman orduları gibi sevk ve idare etmeye başlamıştı. Osmanlı Orduları insan ve hayvan gücüne dayanan, sadece kara hareketi yapmaya çalışırken, İngilizler, kara hareketinin her safhasını deniz ve havadan desteklemeyi başarmışlardır.¹⁰⁶⁹ İngilizler, kara hareketini, Almanlar'ın stratejik, operatif ve taktik prensiplerine uygun olarak planlamışlar ve icra etmişlerdi. İngilizler'in Filistin Cephesi'ndeki son hedefi, Osmanlı kuvvetlerinin yenilgiye uğratılması, Kudüs'ün ele geçirilmesi ve Türkler'in Filistin'den çıkartılması olarak belirlenmişti. İngilizler, Filistin Cephesi'nde devamlı olarak, iç hat durumunda kalmalarına rağmen, teknolojik üstünlükleri sayesinde, yarma, kuşatma ve çevirme manevralarıyla Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusu hariç, Türk Ordularını imha ve esir etmişler, Kudüs'ü ele geçirmişler ve bizi Filistin Ürdün ve Suriye'den çıkartarak tüm hedeflerine ulaşmışlardır.¹⁰⁷⁰

İngilizler'in Filistin Cephesi hareketi, Araplar'ı, Ermeniler'i ve Yahudiler'i yanlarına alarak, Osmanlı Devleti'ni içten çökertmek esasına dayanıyordu. İngiltere, Arap İsyanı başladıktan sonra, Filistin'e hareket başlatmıştır. Osmanlı Devleti, cephedeki birliklerinin üç katını Arap isyanlarını bastırmak ve Hicaz Demiryolu'nu korumak için ayırmak zorunda kalmıştı. Filistin Cephesi hareketi, İngilizler adına Hindistan, Yeni Zelanda ve Avustralya askerleri, onlara her türlü yardım ve desteği sağlayan Araplar, Ermeniler ve Yahudiler'le Türkler arasında cereyan etmiştir. İngiltere'nin Mısır'daki askeri gücü 1918'de 400-500.000 kişiye kadar çıkmıştı.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁹ İngilizler'in, Filistin Cephesi'nde taarruza başlarken; 80.000 yayasına karşılık, Türkler'in 20.000 yayası, 15.000 atısına karşı 1250 atısı, 4000 topuna karşı 200 topu vardı. İnsan, araç ve gereç bakımından Türkler'e karşı her yönden üstün olan İngilizler, Karadan, denizden ve havadan bombardımanlardan sonra 7 Kasım 1917'de, Gazze'ye girmişlerdi. Karal,c.IX,s.516.İngilizler, Filistin Cephesi'ndeki bütün muharebeleri benzer şekilde-Sanayi Devri taktiğini uygulayarak kara,deniz ve hava kuvvetlerinin müşterek hareketiyle-icra etmişlerdir. Nedim,a.g.e.,s.165.İngilizler,kara birliklerine yakın hava desteği sağlamak amacıyla geliştirdikleri taktik bombalama yöntemini, ilk defa Filistin Cephesi'nde Türkler'e ve Avrupa Cephesi'nde Almanlar'a karşı kullanmışlardı. Yeterli hava savunma silahları ve uçakları bulunmayan Türkler için bu taktiğin etkisi yıkıcı olmuştur. Yergin,a.g.e.,s.193.

¹⁰⁷⁰ Gnkur.ATASE,Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.772.

¹⁰⁷¹ Karal,a.g.e.,c.IX,s.537;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.63.

Almanya, üç tabur kadar kuvvet ve çok az malzeme dışında yardım gönderememişti. Enver Paşa, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en iyi yetiştirilmiş ve teçhiz edilmiş üç kolordusunu Avrupa Cephesi'ne göndererek, İngilizler'in Filistin'de muharebe gücü üstünlüğü sağlamasına katkıda bulunmuştu. Kanal Harekati'nda beş misli kuvvet üstünlüğüne sahip olan İngiltere, Birüssebi Muharebesi'nde süvaride 12 katına kadar muharebe gücü üstünlüğü sağlamasına rağmen, Albay İsmet 3. Kolordusunu imha ve esir olmaktan kurtarmıştı. İngilizler, ilk tankları 15 Eylül 1916'da Flers'deki Somme Savaşı'nda devreye sokmuşlardı.¹⁰⁷² Onlar, bu tankları Filistin Cephesi'nde de kullanmışlar, Türk Ordularını kitleler halinde, imha ve esir etmişlerdir.¹⁰⁷³ İngiliz Casusu Lawrence'in propagandasının etkisiyle, Araplar'ın Türkler'e yaptıkları vahşet, düşmanlık sınırlarını aşarak, insanlık suçuna dönüşmüştür. Anadolu insanının, Filistin Cephesi'nde Araplar'a karşı başlayan güvensizlik, kırgınlık ve kızgınlığı günümüze kadar Türk-Arap ilişkilerini çok olumsuz şekilde etkilemiştir. İngiliz Casusu Lawrence'in yönlendirdiği, Arap sabotaj müfrezelerinin insanlık dışı davranışlarından, Türk halkı için çıkarılacak büyük dersler bulunmaktadır. Filistin Cephesi'ndeki muharebeler hem iç (Düşük Yoğunluklu Savaş) hem de dış düşmanlara karşı yapılan çok cepheli bir savaş olarak mütalaa edilmelidir.¹⁰⁷⁴

1918 Sonbaharına gelindiğinde, büyük savaşta dengeler İtilaf cephesi lehine bozulmuştur. Bunda İngiltere'nin deniz teknolojisi, dolayısıyla denizlerdeki genel üstünlüğü, geniş sömürge ülkelerinden gelen sınırsız destek ve en önemlisi bir yıl önce Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD), Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'ya savaş ilan ederek, İtilaf güçleri yanında savaşa katılması büyük rol oynamıştır.¹⁰⁷⁵ ABD, Savaş süresince, İtilaf Devletleri'nin petrol¹⁰⁷⁶ ihtiyacının % 80'ini karşılamış, ancak, Filistin Cephesi'nde kuvvet kullanmamıştır.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷² Abensour, a.g.e., s.226.

¹⁰⁷³ B.H.Liddell Hart, Stratejik Düşünce Tarihinde Sanayi Devri savaşının amacını şöyle yazmıştır: "Yüzyıldan fazladır askeri doktrinin başlıca savı olan, düşmanın asıl gücünün savaş alanında yok edilmesi kuralı savaşın tek gerçek amacı olmuştur. bu kural, evrensel kabul gördü, tüm askeri ders kitaplarında yazılıydı ve bütün kurmay okullarında öğretilirdi... Böylesine mutlak bir kural, 19.yüzyıl öncesinin büyük komutanlarını ve savaş kuramı öğrencilerini çok şaşırtacaktı." General Allenby, B.H.Liddell Hart'ın stratejik kuralını uygulayarak, 4 ve 8. Osmanlı Ordularının Filistin hareket alanında imha ve esir edilmesini sağlamıştır. Toffler, 21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele, s.39.

¹⁰⁷⁴ Nedim, a.g.e., s.168; Gnkur. ATASE Bşk. lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2, Sina-Filistin Cephesi, s.772.

¹⁰⁷⁵ Üçok, a.g.e., s.309; Yalçın, a.g.e., c.I, s.112.

¹⁰⁷⁶ Dünyanın en büyük petrol üreticisi olan ABD, 1914'te 266, 1917'de 335 milyon varil kapasiteyle dünya petrol üretiminin %67'sine sahip bulunuyordu. Yergin, a.g.e., s.201.

¹⁰⁷⁷ a.g.e., s.201.

h. Biyografik

Yahudiler'in baskısı ve teşvikleri, İngilizler'i Filistin'e saldırmaya iten önemli etkenlerin başında gelmiştir.¹⁰⁷⁸ General Allenby, dil, din, kültür ve coğrafya farklılıkları olan askerlerini, eğitim programı yaparak, Psikolojik Harekat uygulayarak, astlarının tekliflerini dinleyerek, birlikleri sık sık ziyaret ederek ve hareketin gerektirdiği zaman ve yerde bizzat bulunarak, İngiltere'nin çıkarlarına uygun olarak, hedefine yöneltmeyi başarmış, Kudüs'te sıkıyönetim ilan ederek, emrinde çalışan Araplar'ın tahrik olmaması için, icra edilen hareketin Haçlı Seferleri'ne benzetilmesini ve Kudüs'te Balfour Bildirisi(Deklarasyon)'nin okunmasını yasaklamıştı.¹⁰⁷⁹

Sanayi Devri'nin insan tipi özelliklerinin; amiri gibi düşünmek, giyinmek, gülmek, sportif ilgisini paylaşmak, kendi düşüncelerini açığa vurmamak, yutmak ve evet efendim taktiğiyle amire kafa sallamak olduğu halde, Lawrence İngilizler'den farklı düşünce, tutum ve davranış sergiliyordu. Lawrence, binbaşı olduğu halde direkt olarak Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby'ın karşısına, Arap kıyafeti ve yalın ayakla çıkarak arzu ve isteklerini kabul ettirmeyi başarmıştır. Osmanlı Devleti'nin politik ve askeri kararları Enver Paşa tarafından alınırken, İngilizler, istihbarat elemanlarının verdiği bilgiler ışığında mecliste tartışarak karar alıyorlardı. Enver Paşanın tek başına aldığı kararların tamamı, ülke çıkarlarına uygun olmayan sonuçlar verirken, İngilizler'in aldığı kararların icrasını da kolaylaştırıyordu. İngilizler, Sanayi Devrinde ekip çalışmasıyla doğru hareket tarzının seçilebileceğini gösteriyorlardı. Sanayi Devrinde güç şiddet ve servete dayalıdır. İngiliz liderleri, ekonomik ve askeri güçlerini en uygun ve dengeli şekilde kullanarak, politik ve askeri hedeflerini gerçekleştirmeyi bilmişlerdir. İngilizler'in, Birinci Dünya Savaşı'nda, milli hedeflerini gerçekleştirmeyi başaran askeri lideri, Mısır Kuvvei Seferiye komutanı General Allenby'dir. İngiliz kuvvetlerinin sağladığı başarılarla, General Allenby'ın kişiliği önemli bir etken olmuştur. Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, General Murray'ın Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'ndeki başarısızlığından sonra, İngiliz Kuvvetlerini Filistin Cephesi'nde Halep, Irak Cephesi'ndeysen Musul kuzeyine kadar ulaştırmayı başarmıştır.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁸ Johnson, a.g.e., s.396; Hourani, a.g.e., ss,387; Nedim, a.g.e., s.41; Winstone, a.g.e., s.395.

¹⁰⁷⁹ Winstone, a.g.e., s.431; Nedim, a.g.e., s.164; Fromkin, a.g.e.s., 309.

¹⁰⁸⁰ Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu*, s.58; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.1, s.30; Armstrong, a.g.e., s.76. General Allenby, Filistin Cephesi'ndeki İngiltere Ordusunun emir ve komutasını 28 Haziran 1917'de teslim aldıktan bir yıl sonra Temmuz 1918'de, biricik oğlunu Batı (Fransız) Cephesi'nde kaybetmesine rağmen, duygularına hakim olarak olumsuz şekilde etkilenmemiş ve hareketi başarıyla sonuçlandırmıştır. İngiliz Ordusunun elde ettiği başarıda, General Allenby'ın üstün liderlik, yöneticilik ve komutanlık nitelikleri önemli bir etken olmuştur. Nedim, a.g.e., s.164.

Lawrence, Allenby'nin emrinde bir Arap komutanı gibi Arap Ordusunu sevk ve idare etmişti. Lawrence'den sonra Araplar'ın birlik ve beraberlik içinde hareket ettiklerini söylemek mümkün değildir. Allenby, böylece Lawrence'in yeteneklerinden istifade ederek, Araplar'ı kazanmayı başarmıştır.¹⁰⁸¹Türk kıt'alarına komuta eden Alman subayları; başta Falkenhayn olmak üzere, Liman Von Sanders ve Von Kress Paşalar Türk Komutanları ve askerleriyle sağlıklı bir diyalog kuramamışlardı. Türk ordularında Almanlar'ın dili ve dini sorun yaratmıştı. Alman komutanları hareketi uzaktan yönetmeye çalışmışlardı. Türkler, Filistin Cephesi'nde her zaman Almanlar'ın niyet ve maksatlarından endişe duymuşlardır.¹⁰⁸²

Filistin Cephesi'nden sonra,Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap Yarımadası,Filistin Ürdün Ve Suriye'deki egemenliğini bitiren Lloyd George,Türler'i özgür olamayacak bir duruma getirmeyi başaramayacaktır. İngiliz Başbakanı Llyod George'un tam bir Türk düşmanı olduğu, İstiklal Savaşı'nda da bu tutumunu sürdürdüğü görülmektedir. Lloyd George; "Böyle savaşçı bir milleti artık kendi başına bırakamayız, onları özgür olamayacak bir duruma getirmeliyiz" demeyi ihmal etmemiştir.¹⁰⁸³

1. Savaş Sonrası İngiltere'nin Milli Güç Unsurları

İtilaf Devletleri,İttifak Devletleri'ne çok ağır barış şartlarını kabul ettirmeye hazırlanırken,ülke içinde ve dışında sosyal,ekonomik ve askeri problemlerle karşılaşmışlardır.¹⁰⁸⁴1919'un ilk aylarında, İngiltere, Fransa ve İtalya'da ciddi iç bunalımlar başlamıştı.Birinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü gerginliğinden sonra, savaşın galibi olan ülkelerin hepsinde, tepki hareketlerinin ilk işaretleri ortaya çıkmıştı.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸¹ Bir başka İngiliz Binbaşısı E.W.C.Noel,Binbaşı Lawrence'in propaganda taktiğine benzer şekilde,Milli Mücadele başlarken (1919 yılında),Güneydoğu Anadolu'daki Kürt vatandaşlarımızı İngiltere'nin çıkarları için kullanmayı denemiş,ancak başarılı olamamıştır. Geniş bilgi için bk. Atatürk,Nutuk,ss.83-99; Mim Kemal Öke,*İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C.Noel'in Faaliyetleri (1919)*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları,1988.

¹⁰⁸² Gnkur.ATASE Bşk.ııığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,Sina-Filistin Cephesi,s.770.

¹⁰⁸³ Gülmez, a.g.e.,s.87.

¹⁰⁸⁴ Bernard Lewis,savaş sonrası İtilaf Devletleri'nin durumunu şöyle ifade etmiştir: "İngilizler'in ve Fransızlar'ın konumu sürekli kavga ya da daha doğrusu didişmeyle de zayıflamıştı. Bu,pek çok düzeyde ve pek çok şekilde kendini gösteriyordu:İngiliz ve Fransızlar diğerlerine karşı;İngiliz ve Fransızlar birbirlerine karşı;İngiliz ve Fransızlar kendi içlerinde. Merkezi hükümetlerle yerel makamlar arasında,sosyal kökenler, çatışan çıkarlar ve amaçlarla bölünmüş bürokratik fraksiyonlar arasında,çeşitli daire ve servisler arasında sayısız ve ısrarlı çatışmalar günümüzde karar-verme süreci olarak adlandırılan şeyi geciktiriyor ve saptırıyordu." Lewis,*Orta Doğu,Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*,s.277.

¹⁰⁸⁵ Armstrong, a.g.e.,ss.108-109.

Savaş sonrası İngiltere, kısa bir süre ekonomik olarak rahat bir dönem yaşamasına rağmen, fazla üretim, ihracattaki düşüş ve vergilerdeki artış sebebiyle 1919'dan itibaren, ülkede ağır bir ekonomik durgunluk başlamıştır.¹⁰⁸⁶ Churchill 10 Ocak 1919'da Savaş Bakanı olduktan sonra Silahlı Kuvvetleri azaltarak, ekonomide tasarruf tedbirleri uygulamak isterken, Lloyd George Orta Doğu'da manda rejimleri kurarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğini tamamen sona erdirmek istiyordu. Bir Yazar, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un, Orta Doğu hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

*"Başbakan, İngiltere'nin, Orta Doğu'da hakim rolü oynama hakkı olduğunu, oraya bir ara 2,5 milyon İngiliz askerinin gönderildiğini, 250.000'inin öldüğünü ya da yaralandığını söyledi. Oysa Fransızlar, Gelibolu dışında Orta Doğu'da hiç kayıp vermemişlerdi. Amerikalılar'la, Orta Doğu'ya ayak basmış değillerdi. Lloyd George, Paris Barış Konferansı'nda iddiasının Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal eden 1.084.000 İngiliz ve İmparatorluk askerine dayandığını belirtti...Lloyd George bir dostuna, 'Askeri açıdan bir kez ele girdik mi, bunun yaratacağı fark büyük olacaktır' demişti."*¹⁰⁸⁷

Lloyd George'un emperyalist düşüncelerine karşılık, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ne kadar, dört yıldır savaşan İngiliz askerleri arasında, büyük bir bunalım ve disiplinsizlik başlamıştı. Winston Churchill'in, söylediği şey; Orta Doğu'nun bir milyon İngiliz askeri tarafından işgal edilmiş olmasının geçiciliği ve askerler yurda dönmek istiyorlardı. Churchill'in Savaş Bakanı olarak çözmesi gereken ilk sorun buydu ve bunun hükümete genelde yeni öncelikler getirdiğini iddia ediyordu. Churchill'in göreve geldiği gün olan 10 Ocak 1919'da, Genelkurmay Başkanı kendisine ordudaki bir bunalım konusunda danışmaya gelmişti. Asker, derhal terhis edilmesini isteyerek gösteri yapmıştı. Almanya'da da disiplinsizlik yaygındı ve Churchill bu huzursuzluğun bir Bolşevik başkaldırısına dönüşeceğinden korkmaya başlamıştı.¹⁰⁸⁸ Churchill, daha sonra böyle korkuların o gün için geçerli olduğunu yazmış ve şöyle demiştir: *"O kadar korkunç şey olmuş, kurulu düzenlerin yıkımına tanık olunmuş, milletler o kadar acı çekmişti ki, herhangi bir titreme bile her devletin temellerini sarsmaya yeterliydi."*¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁶ Yalçın, a.g.e., c.I, s.116.

¹⁰⁸⁷ Fromkin, a.g.e., s.383.

¹⁰⁸⁸ Ekim 1918'de Alman Donanmasına ait erler ayaklanmışlar ve denize açılmayı reddetmişler, 3 Kasım'da Kiel'de geniş çaplı ayaklanma başlamış, 9 Kasım'da hükümet düşmüş ve 10 Kasım'da İmparator II. Wilhelm Hollanda'ya gitmişti. Üçok, a.g.e., ss.314-315.

¹⁰⁸⁹ Winston S.Churchill, *The Aftermath: Being a Sequel to Thee World Crisis*, London, Macmillan, 1941, s.60.

Churchill'in hazırladığı terhis planı, deniz ve demiryollarından istifledeyle 1919 yılı boyunca uygulandı. İngiltere Silahlı Kuvvetlerini küçültüyordu. Churchill, İngiltere'nin milli güç unsurlarını dengelemeye çalışıyordu. Silahlı kuvvetlerin harcamalarında büyük kısıntılar yapılmadan iyi bir maliye olamayacağını savunun Churchill, gerçekten de masrafları eskisinin % 17'sine indirmiş, 1919'daki 604 milyon Sterlin'den 1922'de 111 milyon Sterlin'e düşürmüştür.¹⁰⁹⁰ İngiltere, Filistin ve Irak Cepheleri'ndeki askerlerini Britanya'ya getirdikten sonra, Orta Doğu'yu Hintli askerlere teslim etmişti. İngiltere, artık Müslümân askerlerine güvenmek zorunda olduğundan, Orta Doğu'daki politikasını da Müslümân duygularını incitmeyecek biçimde değiştirmek zorunda kalmıştı. Churchill,yeni koşulların,Türkler'e karşı daha dostça bir politika yürütülmesi gereğini ortaya çıkardığı iddiasında bulunmasına rağmen Lloyd George,Türkler'e karşı düşmanca tutum ve davranışlarına devam etmiştir.¹⁰⁹¹ İngiliz Başbakanı, ülkesinin olumsuz koşullarına rağmen, Orta Doğu'ya hakim olma politikasını sürdürmüştür. Danışmanları Lloyd George'a:"*Türkiye'yi kendi haline bırakın. Türkiye otomatikman parçalanacaktır. Biz de bu parçaları sonradan bölüşürüz*" diyerek hakkımızdaki düşmanlık duygularını açıkça dile getirmişlerdi.¹⁰⁹²

İngiltere'de ekonominin daralmasına karşın savaş zamanı kazançlarını korumakta direnen işveren ve işçiler savaştan sonra sanayi savaşına başvurmuşlardı. Şiddet hareketleri patlak vermiş,Hükümet bir işçi sınıfı devrimine dönüşmesinden korktuğu olayları bastırmak için, Kara ve Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanlarıyla görüşmeye başlamıştı. İngiliz ekonomisi 1920'de krize girmiş,fiyatlar düşmüş,ihracat azalmış,şirketler iflas etmiş ve ülke daha önce hiç görmediği ölçüde işsizliğin pençesine düşmüştü.¹⁰⁹³ Politikacılar İngiltere'nin Filistin ve Mezopotamya gibi yerlerde dış politika serüvenlerine girip girmeyeceğini tartışmışlar ve yurt içinde sosyal barışı sağlayacak önlemler alıp alamayacaklarını düşünmeye başlamışlardı. İngiliz Başbakanı Lloyd George, her zaman:"*İhtilalci ruhun yayılmasını önlemenin yolu, derhal geniş çapta sosyal atılımlar yapılmasından geçer*" görüşündeydi.¹⁰⁹⁴ Lloyd Gerge, yine de bu görüşünü Orta Doğu'daki yayılmacı tutkularına kurban etmiş ve Osmanlı Devleti'ne zorla Sevr Barış Antlaşması'nı imzalatmıştır.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹⁰ Kenneth O.Morgan, *Consensus and Disunity: The Lloyd George Coalition Government 1918-1922*,Oxford, Clarendon Press, 1979, s.146.

¹⁰⁹¹ Fromkin, a.g.e.,s.385 ; Armstrong, a.g.e.,s.83.

¹⁰⁹² Armstrong, a.g.e.,s.83.

¹⁰⁹³ İngiltere'de,1920 yılı başlarında 700 bin olan işsiz sayısı, 1920 yılı sonlarında iki milyona ulaşmıştır. Yalçın,a.g.e.,c.1,s.116.

¹⁰⁹⁴ Arno J.Mayer, *Politics and Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918-1919*, New York, Alfred A.Knopf, 1967, s.139.

¹⁰⁹⁵ Üçok,a.g.e.,ss.320-321.

Birinci Dünya Harbi'ni galip olarak bitirmesine rağmen, İngiltere de savaştan nasibini almıştı. Osmanlı pazarının ve Rusya kapılarının yüzüne kapanması, Mısır ve Hindistan'daki karışıklıklar, işçi ücretlerinin artışı, işsizliğin artması ve İngiliz Sterlini'nin pahalılığı ekonomisini alt üst etmişti.¹⁰⁹⁶ Lloyd George, Orta Doğu'nun haritasını, büyük problemler yaşayan ülkesinin sosyal, ekonomik ve askeri gücüyle yeniden şekillendirmeye çalışıyordu. Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'nin devamı olarak, Milli Ordular, İzmir ve Bursa'yı geri aldıktan sonra, Trakya'yı da kurtarmak için İstanbul ve Çanakkale'ye doğru ilerlemeye devam ediyorlardı. İngiltere Başbakanı Lloyd George, sanki bu harekate askeri müdahaleyle karşı koyacakmış gibi, yardımcı birlikler göndermeleri için İngiliz sömürgelerine başvurmuştur.¹⁰⁹⁷ Lloyd George'un bu girişimi, sadece bir blöften ibaret kalmıştır.¹⁰⁹⁸

Mustafa Kemal Atatürk'ün, Filistin Cephesi'nden sonra, Milli Mücadele'ye başlarken, İngiltere'nin sosyal, ekonomik, politik ve askeri gücünün zayıflıklarını tespit ettiği, Yunanistan'ın milli güç unsurlarının, Anadolu'yu işgal için yeterli olamayacağını değerlendirdiği anlaşılmaktadır. İngiltere, Türk İstiklal Savaşı esnasında, Anadolu'da isyanlar çıkararak ve Yunanistan'ı destekleyerek Milli Mücadelemizi etkisiz hale getirmek istemiş, kendisi güç kullanamamıştır. Fransa ve Rusya'nın koşulları da İngiltere'nin durumundan farksız olduğundan dolayı Mustafa Kemal, güçler dengesini çok iyi kullanmış, İtilaf Devletleri'ni Misak-ı Milli sınırları dışına çekilmeye mecbur bırakmış, gücünü Batı Cephesi'nde toplayarak sıklet merkezi yapmış, Yunanistan'a karşı üstünlük sağlamış ve başarılı olmuştur. Venizelos'un, Yunan İmparatorluğu hülyası ve Lloyd George'un savaş sonrası dış politikası böylece sona ermiş, İngiliz Başbakanı 19 Ekim 1922'de istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁹⁹

¹⁰⁹⁶ Gülmez, a.g.e.,s.140.İngiltere savaş ihtiyacı olan harp silah,araç,gereç ve malzemeyi temin etmek için,altın rezervlerinin bir kısmını satmış,iç ve dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştı. İngiltere'nin iç borcu 17.6 milyardan,196.6 milyara çıkarak 11 kat artmış bulunmaktaydı. Abensour,a.g.e.,s.228.

¹⁰⁹⁷ Armstrong,a.g.e.,s.146.İngiliz Başbakanı Lloyd George'un Türkiye'yle yeniden savaşmak üzere,yapmış olduğu asker isteğine karşılık,Kanada ve Güney Afrika asker göndermeyi reddetmişler,Avustralya kaçamak cevap vermiş, ancak Yeni Zelanda bir tabur, gerekirse bir tugay gönderebileceğini bildirmiştir. Altuğ,a.g.e.,s.163;İtalya ve Fransa tarafından tepki gösterilen,Yugoslavya, Romanya ve dominyonlarda da olumlu karşılanmayan bu çağrı sonuçsuz kalmıştır. Ahmet Emin Yaman,"Mudanya Bırakışması ve Yankıları," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, (Kasım 1996),Yıl:9,c.5, Sayı:18, s.191; Volkan,a.g.e.,s.277.

¹⁰⁹⁸ Sertoğlu, a.g.e., c.VI, s.3634; Volkan, a.g.e., s.277; Ömer Kürkçüoğlu,*Türk-İngiliz İlişkileri, 1919-1926*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978,s.240;Refik Turan, a.g.e.,s.183;Sabahattin Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.II, Ankara,Bilgi Yayınevi,1987,ss.20-21.

¹⁰⁹⁹ Volkan,a.g.e.,s.278;Tansel, a.g.e.,c.IV, s.219;Yaman, a.g.y.,c.5, Sayı:18, s.202; Yalçın,a.g.e.,c.I,s.117.

3. Filistin Cephesi'nde Uygarlıklar Çatışması

Birinci Dünya Harbi'nde, Tarım Devrini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu Cihat ilan ederek dini ,Sanayi Devrini yaşayan İngiltere'ye Arap Milliyetçiliği(etnik kimlik) temalarını işlemişlerdir. Tarım Devrinde din, Sanayi Devri'nde ise milliyetlerin ayrımcılığı savaş nedenleri olmasına rağmen, Filistin Cephesi'nde bu iki ideolojinin savaşı kazanmak için kullanıldığı ve birbirleriyle çatıştığı görülmektedir.¹¹⁰⁰ Osmanlı Devleti'nin milli güç unsurlarının¹¹⁰¹ gelişmişlik düzeyleri incelendiğinde, Tarım Devri standartlarına uygun olduğu anlaşılmaktadır. İngiltere, Sanayi Devrimini yapmış, Bilgi Çağının ön koşullarını hazırlamaya başlamıştı. Topyekun savaş, geniş anlamıyla coğrafi, politik, ekonomik, sosyo-kültürel,askeri ve propaganda alanında yürütülmeli, toplumun bütün faaliyetleri sadece savaşa yönelik olarak planlanmalı ve uygulanmalıdır. Sanayi biçimi mantığın temeli olan bu düşünce tarzı, sonuna kadar götürülmelidir.¹¹⁰²

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nde; milli menfaat ve milli hedeflerine uygun olarak milli güç unsurlarının hazırlanması, yönlendirilmesi, geliştirilmesi ve kullanılmasını kapsayan milli stratejisini oluşturamamış, hedeflerini imkan ve kabiliyetlerine uygun olarak belirleyememiş, buna göre konsept ve doktrinini tespit edememişti. Osmanlı Devleti'nin Sina-Filistin Cephesi'ndeki hareket planlarını Alman Generali Von Kress yapmıştı. Alman komutanları ve planlayıcıları sanayi savaşı taktiklerine göre yetiştikleri için, tarım savaşı taktiklerine göre eğitilmiş ve techiz edilmiş Türk Ordularının hareketinin planlanması ve icrasında hatalar yapmışlardır. Sanayi savaşının en belirgin özelliklerinde birisi doğru ve güvenilir istihbarata dayalı planlar yapmak ve uygulamaktır. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı Filistin Cephesi'nde İngilizler'in niyet ve maksatlarını süratli, doğru ve tam olarak değerlendiremediği halde, General Allenby'ın birliklerimizin durumunu ordularımıza komuta eden Alman komutanlardan daha isabetli olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

¹¹⁰⁰ Emre Kongar'a göre: "...Tarım Devriminden sonra din, Endüstri Devriminden sonra da milliyet, ülkeler arasında ekonomik çıkar çatışmalarında, ana savaş nedenleri olarak kullanılmıştır. İnsanlık tarihi, altında ekonomik çıkarlar bulunmakla birlikte ideolojik neden olarak dinlerin, mezheplerin, ırkların , milliyetlerin ayrımcılığına dayanan kanlı savaşlarla doludur. Hatta, insanlık tarihi bu savaşların tarihidir bile denilebilir." Emre Kongar, "Tehlikeli Gelişmeler" *Cumhuriyet*, 6 Ekim 2003, s.3.

¹¹⁰¹ Milli güç unsurları, coğrafi, ulaştırma ve muharebe, sosyal, ekonomik, politik, ilmi ve teknolojik, askeri ve biyografik güç başlıkları altında mütalaa edilmiştir.

¹¹⁰² Toffler, *21.Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele*, s.39. Bir yazar, İngiltere'nin uyguladığı bu savaş tipini, 2. Kuşak Savaşlar olarak adlandırmakta ve şöyle tarif etmektedir: "Sanayileşmiş devletler arasında yaşanan, modern silahlarla ateşin yoğunlaştırılması ve düşmanın imhasını amaçlayan savaşlardır. Klasik örneği Birinci Dünya Savaşı'ydı." Ergin Yıldızoğlu, "Dünya Ekonomisine Bakış, IV. Kuşak Savaşlar-Sömürge Savaşları," *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 2003, s.13.

Bu durum, Filistin Cephesi'ndeki Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığının, Yıldırım Ordular Grubuna göre istihbarat alanındaki üstünlüğünün göstergesidir.¹¹⁰³ İngilizler, stratejilerini tespit etmişler, coğrafi, ulaştırma ve muhabere, sosyal, ekonomik, politik, ilmi ve teknolojik, askeri ve biyografik güç unsurlarını milli menfaat ve milli hedeflerine uygun olarak hazırlamışlar, yönlendirmişler, geliştirmişler ve kullanmışlardır. İngilizler, sahip oldukları sanayi savaşı imkan ve kabiliyetlerini; harp prensipleri olan hedef, taarruz, siklet merkezi, kuvvet tasarrufu, manevra, emir ve komuta birliği, emniyet, baskın ve sadelik kurallarına uygun olarak planlamışlar ve icra etmişlerdir.¹¹⁰⁴

Türk birliklerinin personeli ve hayvanları ancak hayatlarını idame edebilecek derecede beslenebiliyorlardı. Subayların elbiseleri ve postalları yırtılmıştı. Personel, İngilizler'den ele geçirilen esir ve ölülerin elbise ve postallarını kullanıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, 7.Ordu Komutanı olduktan sonra, yeteri kadar beslenemedikleri için birliklerin yüzde ellisinin muharebe edecek durumda olmadıklarını rapor etmiş, ancak bir sonuç alamamıştı. Filistin Cephesi'nde özellikle Ürdün Çukuru(Hor el Ürdün)'le sahildeki göletler kesimi Malarya(sıtma) hastalığının en yaygın olduğu bölgelerdi. Onbeş gün içinde belirtisi görülen bu hastalık nedeniyle, personelin yarısı harekate katılamamıştı. İngilizler, iaşe, iskan ve sağlık yönünden hiçbir problem yaşamamışlardı. Alman Asya Kolu Komutanı Albay Von Oppen, Suriye'nin kuzeyinde yakalandığı Malarya hastalığından kurtulamayarak vefat etmiş ve Tarsus'ta toprağa verilmişti. İngilizler, Filistin Cephesi'nde kendi komuta, kontrol, muhabere, istihbarat, gözetleme ve keşif faaliyetlerini, hareketlerini destekleyecek şekilde planlamışlar, Türkler'in bu faaliyetlerine de engel olmuşlardır.¹¹⁰⁵

Filistin Cephesi'nden alınması gereken en önemli ders; İngilizler'in, Türkler'in kötü idaresi yüzünden Araplar'da gelişmeye başlayan milliyetçilik duyguları neticesinde, Türkler'le Araplar arasında oluşan düşmanlık hislerini, ileri boyutlarda kullanmış ve istismar etmiş olmalarıdır. Arap kuvvetleri, Türkler'in kanat ve artçı birliklerini devamlı olarak tehdit ve baskı altında tutmuşlar, böylece, İngiliz kıt'alarının süratli bir şekilde

¹¹⁰³ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, a.g.e.,C.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*, s.769;Nedim, a.g.e.,s.113.

¹¹⁰⁴ Nedim, a.g.e.,ss.160-168.

¹¹⁰⁵ Birinci Dünya Harbi'nde yaşanan sanayi savaşının ilmi ve teknolojik boyutlarını Komuta(Command), Kontrol(Control), Muhabere (Communication), İstihbarat (Intelligence),Keşif (Reconnaissance) faaliyetleri meydana getirmekte olup kısaca C3ISR olarak adlandırılmaktadır.Bilim adamları tarafından bilgi savaşında bu formüle Bilgisayar(Computer) da ilave edilerek, geleceğin savaşlarının C4ISR alanlarında olacağı değerlendirilmektedir.

ilerlemesini sağlamışlardır.Arap Ordusu tarafından 20.000 kadar mevcutlu 4.Türk Ordusu, tehdit altında tutulmak suretiyle tespit edilmiş ve harekate aktif bir şekilde katılması önlenmiştir. Araplar,Hicaz Hattı'nı tahrip ederek İngilizler'in hareketını kolaylaştırmışlar,bir kısım kuvvetleri de üzerlerine çekmişlerdir. Arap birlikleri olmasaydı, İngiliz kuvvetlerinin Mütareke'den önce Halep şehrine girmeleri kesinlikle mümkün olamazdı.¹¹⁰⁶

Filistin Cephesi'nde, İngilizler'in sanayi gücü, Osmanlı Devleti'nin tarım gücünü mağlup etmeyi başarmıştır. İngilizler, Filistin Cephesi'nde milli güç unsurlarını, harp prensiplerine uygun olarak planlamışlar, propagandayla Araplar'ı, Yahudiler'i ve Ermeniler'i hareketlarını destekleyecek şekilde kullanmışlardır. Filistin Cephesi'nde Uygarlıklar (Medeniyetler)Çatışması olmuş, Sanayi Medeniyeti'ni temsil eden Batı, Tarım Medeniyeti'ni temsil eden Osmanlı Devleti'ne karşı üstünlük sağlamayı başarmıştır. Birinci ve ikinci dalga çıkarları arasındaki savaş, baş çatışma, yani bütün öteki çalışmaların kendisinden türediği merkezi gerilim haline geldiğinde, grevler ve isyanlar, sivil ayaklanmalar, sınır anlaşmazlıkları ve milliyetçi kabarmalar her yerde boy atmıştır.¹¹⁰⁷

Osmanlı Devleti, Filistin Cephesi'nde Uygarlıklar Çatışması'nı içte Araplar'la, dıştaysa İngilizler'le yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu çatışma; Arap-İsrail savaşlarıyla devam etmiş ve günümüze Filistin Sorunu olarak yansımıştır. Tarım ve sanayi ülkelerinin politikalarını, ekonomilerinin ihtiyaçları belirlemiş,savaş yöntemleri de aynı özellikleri taşımıştır. İngilizler, kısa ve orta vadede Orta Doğu'daki misyonlarını uygun tespit etmiş olmalarına rağmen, uzun vadede vizyonlarını tahmin edememişler ve bugünkü Filistin Sorunu'nun ön koşullarını hazırlamışlardır.Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere arasında,Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nde cereyan eden Uygarlıklar(Medeniyetler) Çatışması'nın,halen aynı bölgede Filistinliler'le Yahudiler arasında devam ettiği görülmektedir.¹¹⁰⁸ Osmanlı Devleti'nin,Filistin Cephesi'nde yaptığı askeri hareketını,Uygarlıklar(Medeniyetler) Çatışması'na dönüştüren aşağıdaki hususların olumsuz şekilde etkilediği değerlendirilmektedir :

¹¹⁰⁶ Nedim, a.g.e.,s.167;Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.81.

¹¹⁰⁷ Alvin ve Heidi Toffler, *Yeni Bir Uygarlık Yaratmak, Üçüncü Dalganın Politikası*, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Türk Henkel Dergisi Yayınları, 1995,ss.29;Toffler, *21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele*, s.19.

¹¹⁰⁸ Bir yazara göre: "...Bütün bu sosyal,teknolojik ve kültürel unsurları bir anda değiştirirseniz,sadece bir geçiş değil,bir transformasyon,sadece bir toplum değil, tümüyle yeni bir uygarlığın,en azından,başlangıcını yaratmış olursunuz. Gezegene yeni bir uygarlık getirmek,sonra da barış ve sükunet beklemek stratejik saflığın doruğudur. Her uygarlığın kendi ekonomik(ve böylece de,politik ve askeri)gerekleri vardır." Toffler,*21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele*,s.21.

a) Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girişte olduğu gibi Filistin Cephesi'ni de tamamen Almanlar'ın baskısı sonucunda açmış ve ülkenin çıkarları düşünülmemiştir.¹¹⁰⁹ Filistin Cephesi Harekati'nin asıl amacı; İtilaf Devletleri'nin Avrupa Cephesi'nde, Almanya üzerindeki baskılarını hafifletmek olarak tespit edilmişti.¹¹¹⁰ Bu amacı sağlamak için, İngiltere'nin Hindistan yolu kesilecek, Mısır üssünden mahrum bırakılacak veya buraya fazla kuvvet ayırmaya zorlanacaktı. Osmanlı Devleti'nin Filistin Cephesi açılırken, kendi çıkarlarına uygun hiçbir stratejisi oluşturulamamış ve seferberlik planları da uygun şekilde yapılmamıştır.¹¹¹¹

b) Osmanlı İmparatorluğu, Sina-Filistin Cephesi'ni açtıktan sonra, hareketin gelişmesine paralel olarak kendi topraklarını savunmaya çalışırken, Avrupa Cephesi'ne de kuvvet göndermiştir. Avrupa Cephesi'ne gönderilen birlikler, Filistin Cephesi'ni zayıflatmıştır.¹¹¹²

c) İngilizler, Filistin Cephesi'nde, genel taarruza başladıkları 31 Ekim 1917'de; Trablusgarp'ın 1911'de İtalyanlar'ca işgaliyle başlayan, 1912-1913 yılları arasında Balkan Savaşları'yla devam eden ve bir oldubittiyle Birinci Dünya Harbi'ne sürüklenen Osmanlı Devleti'nin savaş süreci, altıncı yılını doldurmuştu. Filistin Cephesi'nden sonra, Osmanlı Devleti'nin, milli güç unsurları bitme noktasına gelmiştir.¹¹¹³

¹¹⁰⁹ Enver Ziya Karal'a göre: "Enver Paşanın savaşın kesin sonucunun Avrupa Cephesi'nde alınacağı konusundaki düşüncesi, yerinde olmamakla beraber, yurdun savunmasını bir tarafa bırakarak gözünü bu cephelerden ayırması ya bir şaşkınlık ya da acemilik işaretiydi." Karal, a.g.e., c.IX, s.518.

¹¹¹⁰ Von Kress, bu amacın gerçekleştiğini şöyle ifade etmiştir: "...Süveyş Kanalı'na karşı yapılan Türk taarruzları ve bilahare Filistin'in çetin müdafaası, Büyük Britanya'yı tali derecede ehemmiyete haiz harp sahnelerine mütemadiyen ve nispetsiz derecede büyük kuvvetler sevk etmeye mecbur etmiş ve bu suretle Fransa'da kati netice için harp etmekte olan kıt'alarımızın yükünü mühim derecede hafifletmişti..." Kressenstein, a.g.e., s.201.

¹¹¹¹ Osmanlı Devleti'nin ilk hareket planı, Rusya ve Balkan devletleriyle savaşacağına göre yapılmıştı. Bu planın Birinci Dünya harbi süresince uygulanma imkanı olmamıştır. Planda Bulgaristan, Yunanistan ve Rusya tehdit olarak kabul edilmiş İngiltere hiç dikkate alınmamıştı. İşin ilginç tarafı, Türk Ordularının seferberlik ve yığınaklanma planları da bu tehdit değerlendirmesine göre düzenlenmişti. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi'ne bu planla girmiş, savaş süresince, Bulgaristan'la müttefik olmuş, Yunanistan'la savaşmamış, Rusya savaştan çekilmişti. Birinci Dünya Harbi'nde İngilizler'le Çanakkale, Sina, Filistin ve Irak Cephesi'nde savaşılacağı hiç düşünülmemiştir. Yapılan bu stratejik hata, taktikte alınan tedbirlerle düzeltilememiştir. Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.I, ss. 212-213.

¹¹¹² 1916 yılında, 15. Kolordu (19 ve 20. Tümenler) Galiçya, 6. Kolordu (15, 25 ve 26. Tümenler) Romanya, 20. Kolordu (46 ve 50. Tümenler) Makedonya Cephesi'ne olmak üzere, 120.000 kişi Avrupa Cephesi 'ne gönderilmişti. Karal, a.g.e., c.IX, 497-501; Sanders, a.g.e., ss. 145-146; Armaoğlu, a.g.e., s. 121; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s. 343.

¹¹¹³ Atatürk, *Nutuk*, s. 1; Kennedy, a.g.e., s. 325; Yaman, a.g.y., c.3, Sayı: 12, s. 417.

ç) Osmanlı Ordularının, çoğunlukla komutan ve karargah personeli Almanlar'dan teşkil edilmişti. Alman komutanlarla, Türk komutanlar arasında devamlı problemler yaşanmıştı. Enver Paşa, Alman komutanlarının düşüncelerini Türk komutanların düşüncelerine tercih etmişti. Bu anlaşmazlıklar sonucu, başlangıçta Filistin Cephesi ve 4.Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa, görevinden uzaklaştırılmış, Ordusu da lağvedilmiş, tüm cephenin sorumluluğu Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn'a verilmiş,7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa istifa etmek zorunda kalmıştır. Cephe sorumluluğu Ahmet Cemal Paşadan alındıktan ve Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gittikten sonra, İngilizler Filistin Cephesi'nde taarruza geçerek, süratle ilerlemeye başlamışlardır. Batı Cephesi'nde başarısız olmuş ve Alman Genelkurmay Başkanlığı görevinden alınmış olan Mareşal Falkenhayn'ın, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına verilmesi, mağlubiyetin ön koşulunu hazırlamıştır.¹¹¹⁴

d) Alman komutanlar, emirleri Almanca yayımlıyordu.¹¹¹⁵ Türk Komutanlar ve karargah personeli de çoğunlukla Almanca bilmedikleri için,emirlerin içeriği yanlış anlaşılmış veya değiştirilmiştir. Filistin Cephesi'nde;Almanlar, Türkler ve Araplar birbirlerinin dilini bilmediklerinden anlayamamışlardır. Emirler ve teklifler,ilgili personele zamanında ulaştırılmamış,icrada devamlı olarak gecikmeler yaşanmıştır.¹¹¹⁶

e) Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusu ve Albay İsmet(Orgeneral İnönü)'in 3. Kolordusu hariç harp prensiplerine uyulmamıştır.

f) Filistin ve Irak Cephelerinde uygulanacak hareket tarzları hakkında uzun süre karar verilememiş ve en az altı ay zaman kaybedilmiştir. İngilizler, bu süre içinde yığınak ve taarruz hazırlıklarını tamamlamışlardır. İngilizler, Filistin Cephesi'nde genel taarruza başlarken, kılıçta 1/9, piyade tüfeğinde 1/7, topçuda 1/7, süvaride 1/12 olmak üzere Birüssebi'de 1/7,

¹¹¹⁴ Aaronsohn,a.g.e.,ss.55-56.

¹¹¹⁵ Gnkur ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.770.

¹¹¹⁶ Yıldırım Ordular Grubu Karargahı,gerçekte bir Alman karargahı olduğundan ve Filistin Cephesi'nde bulunan Yıldırım Ordular Grubu Komutanı, 8.Ordunun Komutanı ve 7. Ordunun Kurmay Başkanı da Alman olduğundan,konuşmalar ve yazışmalar çoğunlukla Almanca yapılmış,Türk komutanları ve memurları devre dışı bırakılmıştır. Aydemir,*Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III,s.323; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V,s.25.Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı,28 Ekim 1917'de verdiği emirle Birüssebi'nin sorumluluğunu 7.Orduya tahsis etmişti.7.Ordu Komutanı Fevzi Paşa,bu emri 30 Ekim 1918'de almış,ancak,31 Ekim 1917'de,Birüssebi İngilizler tarafından işgal edildikten sonra yerine getirebilmiştir. Filistin Cephesi'ndeki bozgunun başlangıcı olan bir durumda muharebe emrinin geciktirilmesi, hiçbir şekilde kabul edilebilir bir olay değildir. Gnkur ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV,Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.119,146.

Gazze'de 1/14 oranında kuvvet üstünlüğü sağlamışlardır. Harekatın müteakip safhalarında Şeria, Ürdün ve Suriye'de bu oran 1/30, 1/40'a kadar yükselmiştir.

g) Başkomutan Vekili Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin en önemli hareket alanının Filistin Cephesi olduğunun farkına varamamış, Bağdat'ın işgali için kurulan Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını, İkinci Gazze Muharebesi'nden altı ay sonra,7.Orduyuysa Üçüncü Gazze Muharebesi'nden bir hafta önce Filistin Cephesi'nde görevlendirmiştir.

h) İngilizler, komuta, kontrol, muharebe, istihbarat, gözetleme ve keşif(C3ISR) faaliyetlerini etkin olarak yürütmüşler, müşterek ve birleşik hareket icra etmişlerdir. Osmanlı komuta heyeti,İngiliz Ordusunun taarruz istikametini tespit edememiş, cephenin yarılmasına neden olmuştur.

i) Osmanlı Ordusu, Filistin Cephesi'nde İngilizler'le savaşırken, aynı zamanda Suriye'de Hıristiyanlık-Müslümanlık, Filistin'de Müslümanlık-Yahudilik, Hicaz'da Şeriflik-Vehabilik gibi din ve mezhep sorunlarıyla da mücadele etmek zorunda kalmıştır.¹¹¹⁷ Buna karşılık,Araplar, Yahudiler ve Ermeniler Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizler'e yardımcı olmuşlar, ordularımızı arkadan ve içinden vurmuşlardır.¹¹¹⁸

i) İngiltere Ordusu, sanayi savaşı teknolojisine sahip olarak savaşırken, Osmanlı Ordusu, tarım savaşı teknolojisine göre teşkilatlandırılmış, teçhiz edilmiş, eğitilmiş ve savaşmak zorunda bırakılmıştır. Sanayi savaşı koşullarına göre eğitilmiş Alman Komutanlar, Türk Kuvvetlerinin kullanılmasında çoğunlukla hatalı kararlar vermişlerdir.

j) Osmanlı Devleti'nin yöneticileri, 1789 Fransız İhtilali'yle ortaya çıkan Liberalizm, Nasyonalizm ve Sosyalizm fikir akımlarıyla bunların milli üç unsurlarına (coğrafi,ulaştırma ve muhabere, sosyal, ekonomik, politik, ilmi ve teknolojik,askeri) yapacağı etkilerin farkına varamamışlardır.

k) Alman komutanlarla Türk komutanlar arasında karşılıklı güven ortamı tesis edilememiştir. İttifak Devletleri'nin müşterek çıkarları çerçevesinde, karşılıklı güvene dayalı ilişkileri olmadığından zafere gitmeleri mümkün olmamıştır.¹¹¹⁹

¹¹¹⁷ Atay,Zeytindağı,s.41.

¹¹¹⁸ Sina-Filistin Cephesi'nde Kanal Harekatları ve Gazze Muharebeleri'nde başlangıçta girişim bizde olduğu halde, sonuçları,Hicaz,Filistin,Ürdün ve Suriye'de özellikle Araplar'ın arkadan vurmaları üzerine hem girişimi, hem de savaşları yitirmiş ve yenilmiştik.Üçok, a.g.e.,s.297.

¹¹¹⁹ Belen,Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi,c.V,s.25;Gnkur.ATASE Bşk.İlğı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, C.IV,Ks.2.,Sin-Filistin Cephesi,ss.536-538.Von Kress

l) Toros ve Amanos tünellerinin zamanında açılmaması, Avrupa Cepheleri'ne kuvvet gönderilmesi, uygun personel ve malzeme olmadığı halde Süveyş Kanalı'na hareket yapılması, cepheyle geri bölge arasında bağlantının kurulamaması, Sina'nın ve Arap Yarımadası'nın zamanında boşaltılmaması, karar vermede gecikmeler, firarlar, muharip birliklerin mevcudunun azaltılarak personelin çoğunluğunun idari işler ve güvenlik hizmetlerinde görevlendirilmesi, yeterli lojistik desteğin sağlanamaması, Filistin Cephesi'nin kaybedilmesinde çok etkili olmuştur. İngiliz Kara Kuvvetlerinin; batısından Deniz Kuvvetlerinin,havadan uçaklarının, doğusundan Arap Ordusunun hareket yapmaları ve Lawrence'in Hicaz Demiryolu(Hicaz Hattı)'nu tahrip etmesi hareketini kolaylaştırmış, Türk Kuvvetlerinin hareketiniysa zorlaştırmıştır.

m) Osmanlı Ordusunda ortalama 1/3 oranında bulunan Arap subaylarının ve erlerinin, topluca firar etmeleri ve Arap İsyanı'na katılmaları orduda bir moral çöküntüsüne neden olmuştur.

n) Arap ve Ermeni isyanlarını bastırmak ve Hicaz Hattı'nı korumak için kuvvet ayrılması, cephedeki muharebe gücünü zayıflatmıştır. Osmanlı Ordusu, İngilizler'e ilaveten Zeyton,Diyarbakır,Adana,Urfa ve Musa Dağı'nda Ermeniler'le,Hicaz,Filistin,Ürdün ve Suriye'de Faysal'ın komuta ettiği Arap Ordusuyla da savaşmak zorunda kalmıştır. Arap halkı da çoğunlukla İngilizler'i desteklemiştir. Balık yüzdüğü suyu kaybedince savaş da kaybedilmiştir.

o) İngiliz-Fransız istihbaratı ve Propagandası, Alman-Osmanlı istihbaratından ve propagandasından daha etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıkların devletlerine karşı olan birikimlerini tahrik etmiş ve infial noktasına getirmeyi başarmıştı. İngilizler'le işbirliği yapan Arap sabotaj müfrezeleri Lawrence'in önderliğinde, Türkler'in ulaşım yollarına, işe ve mühimmat depolarına sabotajlarda bulunmuşlar, böylece Hicaz Hattı'nı tahrip etmişler,Filistin'in Anadolu'yla irtibatını kesmişler,Türkler'in lojistik ikmal ve idamelerini felce uğratmışlardır.¹¹²⁰

Paşa: "...Alman teşkillere verilmiş olan Türk erlerine Alman arkadaşları tarafından yapılan muamele,Türk subaylarının birçok şikayetlerine mucip olmuştur...Diğer cihetten Türk arkadaşlarımızdan tam yerinde olmamakla beraber,maraz(hastalık) derecesini bulan bir hassasiyet ve bariz bir itimatsızlık hüküm sürüyordu."demektedir. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*,c.III,Ks.3,ss.351-352.Filistin Cephesi'ndeki muharebeler devam ederken,özellikle Yıldırım Ordular Grubu ve Ordu Komutanlarının sık sık değiştirilmesi,her seviyedeki Alman ve Türk komutanlar arasındaki ilişkileri olumsuz şekilde etkilemiştir. İngilizler,General Allenby'ı Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığına atadıktan sonra,Filistin Cephesi'ndeki Türk Kuvvetlerinin Komutanlığı,Ahmet Cemal Paşa,Mareşal Falkenhayn,Mareşal Liman Von Sanders ve Mustafa Kemal Paşa arasında dört defa değiştirilmiştir.

¹¹²⁰ Nedim, a.g.e.,s.168.

ö) İngilizler, etkili Taktik Örtü ve Aldatma tedbirleri uygulayarak hareket tarzları hakkında Türkler'i yanıltmışlardır. İngilizler'in, 20 ve 21. Kolordularına bağlı 10, 53, 54, 7, 3. Tümenleriyle 7 ve 3. Süvari Tugaylarının numaralarının, bizim kolordu, tümen ve alaylarımızın numaralarının aynısı olduğu, hatta aynı numaralı birliklerin çoğunlukla karşılıklı savaştıkları görülmektedir.

p) Komutan askeri harekate, ihtiyatıyla ateş desteğini kullanarak ve muharebenin en kritik anında bizzat bulunarak etkili olabilir. General Allenby'in cepheye çok yakın olarak hareketi sevk ve idare etmesine karşılık, General Falkenhayn'la General Liman Von Sanders'in cepheden uzakta komuta yerlerini tesis ettikleri, hatta Mustafa Kemal Paşanın Yıldırım Ordular Grubu Komutanı'nı bulamadığı için çoğunlukla inisiyatifini kullanarak karar vermek zorunda kaldığı görülmektedir.¹¹²¹

r) Mareşal Falkenhayn, Türk komutanlarının ve askerlerinin kabiliyetini, psikolojisini ve imkanlarını tam olarak anlayamamış, 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal ve 8. Ordu Komutanı Von Kress,¹¹²² Suriye ve Batı Arabistan komutanı Ahmet Cemal Paşaları devre dışı bırakmış, Enver Paşanın verdiği emirleri dinlememiştir. General Allenby, Türk ordularının imkan ve kabiliyetlerini Falkenhayn'dan daha gerçekçi bir şekilde değerlendirerek, taarruz ve savunma planlarını yapmış birliklerimizin ara hatları üzerinden zamanında taarruzlarını geliştirerek, cepheyi yarmayı, 4 ve 8. Orduları imha ve esir etmeyi başarmıştır.¹¹²³

s) Lawrence'in rehberliğinde olan Arap Ordusu tarafından, Hicaz demiryolu tahrip edildikten sonra, personel, silah, cephane, yiyecek ikmal ve sağlık hizmetleri uygun şekilde yürütülemediği. Personel ve hayvanların günlük yiyecek istihkakları 1/3'e kadar düşürülmek zorunda kalmış, elbise, teçhizat, ayakkabı, çorap ve iç çamaşır verilememiştir.

¹¹²¹ Yıldırım Ordular Grubu Karargahı, Üçüncü Gazze Muharebesi başlangıcında, cephenin 600 kilometre kadar kuzeyinde bulunan Halep'te bulunmaktaydı. Kressenstein, a.g.e., s.176. Mareşal Falkenhayn, Filistin Cephesi'nin yarılmasına neden olan Birüssebi ve Üçüncü Gazze Muharebeleri'ni Halep'ten yönetmiştir. Mareşal Falkenhayn, emirlerini Kudüs'te teşkil ettiği taktik komuta yerine veriyor, onlar ordulara ulaştırıyor, orduların verdiği raporlarda ters istikameti takip ediyordu. General Liman Von Sanders'se Nablus Meydan Muharebesi'nden sonra adeta Filistin Cephesi'nden kaçarak Adana'ya gelmiştir. Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.147, 720.

¹¹²² Von Kress Paşa, Mareşal Falkenhayn'la görüşükten sonra şunları yazmamıştır: "General hepimiz için, Türkleşmiş tabirini kullanıyor, kendisi Çin'deki faaliyetine dayanarak, Şark'ı bizden daha iyi bildiğine kani bulunuyor ve her şeyden evvel Şark'ın passif mukavemetini enerji ve metin idaresiyle yenebileceği hakkında yanlış ümide kapılıyordu." Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.373.

¹¹²³ Nedim, a.g.e., s.166.

Osmanlı ordularındaki firarların sayısı 300.000'i bulmuş, şehit olan veya yaralanan askerlerin yerine ikmal yapılamamıştır.¹¹²⁴

ş) Enver Paşa, karar verirken öncelikle Almanlar'ın çıkarlarını dikkate almış, bunu istismar eden İngilizler'in ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in propagandasının etkisiyle Türk askerinin görev bilincini zayıflatmıştır.¹¹²⁵

t) İngiliz Başbakanı Lloyd George'un: "Almanlar'ı barışa zorlamak için müttefiklerini saf dışı bırakmak gerekir" stratejisi gereğince İngilizler, Avrupa Cephesi'ndeki süvari birliklerini, ayrıca Irak Cephesi'nde savunmada kalarak tasarruf ettikleri birlikleri, Filistin Cephesi'ne göndermişler ve sıklet merkezi yapmışlardı. İngilizler, Filistin Cephesi'nin "Bütün Savaşları Bitiren Savaş" olacağını görmüşlerdi. Osmanlı Devleti yöneticileri, Kafkasya, Irak ve Batı Cepheleri'ne kuvvetlerini dağıtmış, hatta Medine, Asir, Yemen ve Adana'daki kuvvetlerini atıl tutarak, Filistin Cephesi'nin zayıflamasına neden olmuştu. Filistin Cephesi'nde, 8 ve 4. Ordular imha olduktan sonra, Şeria'dan itibaren Ürdün ve Suriye'de Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusuna bağlı Albay İsmet'in 3.Kolordusuyla Ali Fuat Paşanın 20.Kolordusu çok üstün düşman kuvvetleri ve onlara yardım eden Araplar'la mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

u) İngilizler'in, Faysal'ın Ordusunu Akabe'ye intikal ettirdiği 6 Temmuz 1917'den itibaren, Arap İsyanı Filistin, Ürdün ve Suriye'ye de yayılmıştır. İngiliz casuslarının 6 Eylül 1917'de Haydarpaşa Garı'ndaki demiryolu, cephane ve erzak depolarına, Lawrence'in Hicaz Hattı'na yaptıkları sabotajlar, Faysal'ın Arap Ordusu'nun İngiliz kuvvetlerinin emrine girerek doğu yan emniyetini sağlaması ve isyancı Araplar'ın birliklerimizi arkadan vurmaya başlamaları, Filistin Cephesi'ndeki savaşın seyrini İngilizler'in lehine çevirmiştir.

ü) İngilizler, Arap İsyanı başlayıncaya kadar, 4.Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşanın Karargahında bulunan Faysal vasıtasıyla, ayrıca savaş süresince kendilerine esir veya teslim olan Arap subaylarından hareket planlarımızı öğrenmişlerdir.

¹¹²⁴ Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.286.

¹¹²⁵ Enver Paşayı çok yakından tanıyan Von Kress Paşa düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: "...Biz Almanlar, Enver'e Üçlü Antlaşma Devletleri'yle olan İttifak'a bağlılığındaki sarsılmaz sadakati ve bu işte karşılaştığı bütün engellere büyük bir direnmeyle karşı gelmiş olması dolayısıyla şükran borcumuz vardır. Enver, herkesten önce Antlaşma Devletleri savaş hareketlerinin yönetiminde bir tek başkomutanlık gereğini açık olarak kavramış ve kendi isteğiyle Alman sevk ve idaresinin emri altına girmişti...Alman Başkomutanlığının arzularını öyle geniş ölçüde yerine getiriyordu ki, bazen Türk savaş yönetiminin çıkarlarını ve ihtiyaçlarını yeteri kadar hesaba katmıyor ve bundan dolayı Türk politikacıları ve subayları arasında şiddetli eleştirilere ve ciddi bir muhalefete çığır açmış oluyordu." Karal, a.g.e., c.IX, s.392.

v) Ahmet Cemal Paşanın,Suriye'deki isyan hazırlıklarını önceden haber alarak bazı Arap liderlerini idam ettirmesi,Araplar arasında milliyetçilik hareketlerinin süratlenmesine,Hicaz'da başlayan Arap İsyanı'nın genişleyerek Filistin,Ürdün,Lübnan ve Suriye'ye de süratle yayılmasına katkıda bulunmuştur.¹¹²⁶

y) General Allenby, Arap Ordusunun teşkilatlanmasını ve eğitimini yaptırarak komutanlığına Faysal'ı, Kurmay Başkanlığına Nuri Sait'i, müşavirliğine Lawrence'i vererek işbirliği yapmış ve Araplar'ın İngilizler'e karşı sevgi, saygı ve bağlılık, Türkler'e karşıysa büyük bir düşmanlık duygularını sağlamıştır.

z) Yıldırım Ordular Grubunun sağlık ve veteriner hizmetleri, Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı tarafından yürütülmüş ve yeterli seviyede sağlanamamıştır.¹¹²⁷

aa) İngilizler, Kara Kuvvetlerinin üstünlüğüyle birlikte, deniz ve hava hakimiyetini de sağlamışlardır. Türk Orduları deniz ve hava desteği olmadan sadece kara savaşı yapmışlardır. İngiliz kuvvetlerinin muharebedeki başarılarını hazırlayan birinci faktör Arap İsyanı, ikinci faktörse, Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinin koordine ve işbirliği yaparak, müşterek hareket icra etmeleri olmuştur. İngilizler, Filistin Cephesi'nde cereyan eden bütün savaşlarda, "Derin Savaş" ya da "Genişletilmiş Savaş Alanı" taktiklerini uygulamışlardır.¹¹²⁸

ab) Amerika Birleşik Devletleri(ABD) Başkanı Wilson'un savaş sonrası barış esaslarına ait prensiplerinden birisi ve en önemlisi hiç şüphesiz ki," ulusların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi(Self Determination)" prensibi olmuştur. Bu prensip,Filistin Cephesi'nde birliklerimizde bulunan ve İngilizler'e karşı savaşan Arap askerlerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olan bağlılık duygularını çok olumsuz şekilde etkilemiş ve firar olaylarının artmasına neden olmuştur.¹¹²⁹

¹¹²⁶ Bir Arap Generali olan Şükrü Mahmut Nedim'in şu sözleri,olaya Araplar açısından nasıl bakıldığı hakkında bir fikir vermesi bakımından önem taşımaktadır:" *Türkler'le Araplar'ın arasını açan en önemli faktör Cemal Paşanın tutumuydu.Cemal Paşa bilineceği üzere,çok bağnaz bir dini inanca sahipti.Ona göre Araplar'ın,İslam Halifesi olan Osmanlı Padişahı'na karşı gelmeleri affedilmesi mümkün olmayan bir ihanetti.Bu tutumu yüzündendir ki,Suriye'de birçok Arap aydınını ve ileri gelen liderlerini astırmıştı. Cemal Paşanın bu hareketleri,Türkler'le Araplar arasındaki düşmanlığı daha da körüklemişti. Zira,Araplar'ın başta Emir Faysal olmak üzere asılan ve öldürülen evlatlarını unutmaları mümkün olamazdı."* Nedim,a.g.e.,s.157.

¹¹²⁷ Geniş bilgi için bk.Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,ss.745-769.

¹¹²⁸ Toffler, *21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele*, s.51.

¹¹²⁹ Üçok,a.g.e.,s.314.

B. MUSTAFA KEMAL'İN DÜŞÜNCE SİSTEMİNE ETKİLERİ

1. Coğrafi İstihbarat

Mustafa Kemal Paşanın, Türkiye Cumhuriyeti'nin; sınırlarının tespitinde, Milli Mücadele'de, sosyal, ekonomik ve politik yapısının oluşturulmasında, Filistin Cephesi'nde kazandığı bilgi, beceri ve tecrübelerden geniş ölçüde istifade ettiği görülmektedir. Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi, onda daha önce oluşmaya başlayan düşünce sistemini netleştirmiştir.¹¹³⁰ Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'ye başlarken, yeni kuracağı devletin sınırlarını tabii arazi arızalarına dayamıştır. Kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz, doğu ve batıdaki arazi yapısı dikkate alındığında Türkiye, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'nun ortasında bir kale olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹³¹ Bu tabii kale, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'da çıkarları olan bütün ülkelerin ilgisini çekmektedir. Dünyanın en önemli kriz merkezleri olan Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya'yı etki alanı içinde bulunduran ülkemizin, jeopolitik ve jeostratejik değeri devamlı olarak artmıştır.¹¹³² Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan Ankara'ya gelişinin ertesi günü 28 Aralık 1919'da büyük bir heyet halinde Ziraat Okulu'nda kendisini ziyarete gelenlere Türkiye Cumhuriyeti'nin güney hududunun tespitini şöyle anlatmıştır:

"...Mütareke aktolunduğu gün, Ordularımız fiilen bu hatta hakim bulunuyordu. Bu hudut; İskenderun Körfezi cenubundan, Antakya'dan, Halep'le Katma İstasyonu arasında Carablus Köprüsü cenubunda Fırat Nehri'ne mülaki olur. Oradan Dirizor'a iner, ba'de-hu(sonra, ondan sonra) şarka temdit edilerek Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi ihtiva eder. Bu hudut, Ordumuz tarafından silahla müdafaa olunduğu gibi, aynı zamanda Türk ve Kürt anasıriyle(unsurlarıyla) meskun aksamı vatanımızı tahdit eder, bunun cenup aksamında Arapça mütakellim(konuşan), dindaşlarımız

¹¹³⁰ Ahmet Mumcu ve diğerleri, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, c. II, *Atatürkçülük, (Atatürkçü Düşünce Sisteminin Temelleri)*, Ankara, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) yayınları, 1986, s. 12.

¹¹³¹ Talat Paşa, Birinci Dünya Harbi'nden sonra, Milli Mücadele başlarken Almanya'da bulunduğu sırada Anadolu'nun coğrafi durumunu şöyle değerlendirmiştir: "Coğrafi durumumuz bakımından bir kaleyiz, hem de çok güçlü kale... Gücümüzü en çok artıran, sahip olduğumuz dağlardır. Bizi Asya'nın içlerine, dağlık yörelerine süremezsiniz. Ayrıca, Orta Asya'ya doğru uzanan, kardeş denemezse de buna yakın durumda ve bizim kanımızdan insanlardan oluşma, kötü yazgılarının bağlarıyla bağlı altı cumhuriyet var... Savaşın bizim için kazançlı yanı kayıplarımızdan kopmaya zorlamış olmasıdır. Artık, Arnavutlar'ın, Makedonyalılar'ın, Araplar'ın isyanlarıyla uğraşmak zorunda değiliz." Kabacalı, a.g.e., s. 155.

¹¹³² Ergene, a.g.e., s. 37. Geniş bilgi için bk. Ramazan Özey, (2 Ekim 2003), Türkiye'nin Coğrafyası ve Jeopolitiği Neden Önemlidir? Erişim: <http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003/print-03.html> (5 Ekim 2003).

vardır.Bu hudut dahilinde kalan aksamı memalikimiz (memleketimiz, ÷lkemiz) camiai(topluluk,toplum,cemiyet) Osmaniye'den layenfek bir k÷l olarak(ayrılmaz bir b÷t÷n olarak) kabul edilmiştir...Hepimiz bu devletin Müslüman ve anasırı gayrimüslime dahil olarak aynı suretle tebaasıyız. Ve bu itibarla c÷mlemizin hukuku birdir. İçimizde yaşayan gayrimüslim vatandaşlarımıza...birtakım imtiyazat(imtiyazlar,izinler) veremeyiz... ”¹¹³³

Mustafa Kemal Paşa, Misak-ı Milli sınırlarını tespit ederken, bu sınırlar içindeki Türk ve Kürt vatandaşlarımızın oturdukları yerleri, vatan toprağı kabul etmiştir. Türkiye'nin Suriye ve Irak sınırlarının tespitinde sorunlar ortaya çıkmıştır.¹¹³⁴ Mustafa Kemal Paşa, bu nedenle Hatay'ın ve Musul'un Türkiye'ye katılması için çok uğraşmıştır. Suriye'yi egemenliğı altına alan Fransa'yla Türkiye arasında, Hatay krizi yaşanmıştır.¹¹³⁵ Mustafa Kemal Paşa hayata gözlerini yumduktan sonra, Hatay Sorunu Atatürk'ün düşünceleri doğrultusunda İsmet Paşa tarafından çözümlenmiştir.¹¹³⁶ Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Musul hala Türkler'in elindedir. Ancak, İngilizler'in birkaç gün önce imzaladıkları Mütareke'ye saygı göstermedikleri ve Osmanlı Devleti de gereğinden fazla korkak davrandığı için, Irak Cephesi Komutanı Ali İhsan Paşa tarafından Musul İngilizler'e teslim edilmiştir.¹¹³⁷ Mustafa Kemal Paşa, 1 Şubat 1922'de, Milli Müdafaa Vekaleti'ne: *“Faysal'ın Irak'ta hükümet kurmak, İngilizler'in de Musul ilini siyasi manda altında bulundurmamak isteğı, yapılan siyasi faaliyetlerden anlaşılmaktadır. Bu sebeple, esasen Misak-ı Milli sınırları içinde kalan Musul ilinin kurtarılması amacıyla, Revandüz bölgesine bir kısım kuvvet gönderilmesi...”* talimatını vermişti.¹¹³⁸

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa(Mareşal Çakmak),Ordular İzmir'e yaklaşırken 7 Eylül 1922'de Doğı ve El Cezire Cepheleeri komutanlıklarına

¹¹³³ Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.I, 5.b., Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, TTK Basımevi, 1997, ss.74-75; a.g.e., c.II, s.12.

¹¹³⁴ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Arap-Türk ilişkileri, çeşitli toprak sorunlarıyla da bozulmuştur. Türkiye, Suriye ve Irak sınırları, İngiltere ve Fransa tarafından büyük ölçüde Türkiye'nin aleyhine çok keyfi bir biçimde çizilmiştir.Yaklaşık bir milyon Türk Irak ve Suriye'de, 300.000 Arap Türkiye'de kalmıştır. Hudutlar çizilirken, etnik yapı dikkate alınmamıştır. Karpaz, *Orta Doğı'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s.165.

¹¹³⁵ Geniş Bilgi için bk.Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara, TTK Basımevi, 1978, ss.101-117; Armaoğlu, a.g.e., ss.348-351.

¹¹³⁶ Sökmen, a.g.e., s.117. Üçok, a.g.e., ss.358-359; Volkan, a.g.e., s.422.

¹¹³⁷ Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi*, s.26. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918'de Ali İhsan Paşa, (Sabis) Komutasındaki 6.Ordu, Musul vilayetinin çoğunu kaybetmesine rağmen, Musul şehrinin içinde bulunuyordu. İngiliz askerleri, Mütareke şartları yüzünden bırakışma sonrası Musul'a girmişler ve Türk askerini oradan çıkartmışlardır. İsmet Berkan, “ Musul'u Nasıl Kaybettik?” *Radikal*, 10 Ekim 2003, s.5.

¹¹³⁸ Genelkurmay ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.IV, *Güney Cephesi*, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1966, s.267.

çektığı telde:“Musul’un silahla alınacağını” belirtiyordu. Birliklerin toplanma bölgesi olarak verilen Siirt-Diyarbakır-Mardin-Cizre bölgesi, Şırnak-Cizre-Midyat şeklinde değiştirilmişti. Türkiye Lozan Konferansı toplanmadan Musul’u silahla kurtarmak için, askeri harekate başlama kararı almıştı. Fakat,Türkiye’nin hazırlıklarının farkına varan İtilaf Devletleri’nin Türkiye’yi 27 Ekim 1922’de Lozan Barış Konferansı’na çağırımlarıyla askeri yöntemlerden bir süre için vazgeçilip, diplomasi usullerine bel bağlanması, Londra gibi Ankara’da da uygun görülüş olmalıdır.¹¹³⁹ Mustafa Kemal Paşa, 30 Ocak 1923’de:“Musul vilayeti, Türkiye Devleti’nin hududu millisi dahilindedir. Buralarını anavatanından koparıp şuna buna hediye etmek hakkı, kimseye ait olamaz. Cemiyet-i Akvam(Milletler Cemiyeti)’la da bu meselenin münasebeti yoktur” açıklamasını yaparak Musul üzerindeki niyet ve maksadını çok açık olarak ifade etmiştir.¹¹⁴⁰

İngilizler, Musul’u işgal ettikten sonra,Kürtler’i kazanmak amacıyla, Binbaşı Noel’i Kerkük’e,Binbaşı Soon’u Süleymaniye’ye ve Yüzbaşı Hay’ı Erbil bölgesine görevlendirmişlerdir. İngilizler,bütün gayretlerine rağmen, bölgede etkin olan Şeyh Mahmut’u yanlarına çekemeyince,Musul’a askeri hareket başlatmışlardır.Türkiye Şeyh Mahmut’la irtibat kurarak,¹¹⁴¹askeri tedbirler almış, ancak, Lozan Barış görüşmelerini göz önünde bulundurarak,sadece propaganda faaliyetlerini sürdürmüştür.¹¹⁴²Musul vilayeti (Musul,Erbil,Kerkük ve Süleymaniye) Lozan Antlaşması’nda çözümlenememiş,Milletler Cemiyeti tarafından, İngiltere’nin mandası altında bulunan Irak’ın sınırları içine dahil edilmiştir.¹¹⁴³

¹¹³⁹ Kamuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, Ankara, 1986,s.391.

¹¹⁴⁰ Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu*, s.215.

¹¹⁴¹ Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak)tarafından,Başbakanlığa yazılan raporda: “Irak’ın kuzeyinin bekasının sağlanması için;Şeyh Mahmut’un İngiliz boyunduruğundan kurtarılması,İrak’ın kuzeyinden TBMM’ne üye seçilmesi, İngilizler’in Kürtler’i aleyhimize kışkırtmak için,yapmakta oldukları propagandaya aynı silahla karşılık verilmesi ve özellikle Revandüz hareketi esnasında İngilizler tarafından Kürtler’e yapılan mezalim ve facialar hakkında Kürtler’in hafızalarının canlı tutulmasının sağlanması...” vurgulanmıştır. *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*,K.56-1, Dos.65, Fih. 2-5;2-6.

¹¹⁴² Türkiye,İrak’ta propaganda hareketine başlamış,Diyarbakır’a çok sayıda asker sevk edileceği duyurulmuş,hatta Suruç’a bir süvari birliği gönderilmiştir. Bu faaliyetler ve propagandalar,Suriye’de bulunan Fransız Kuvvetlerinin de dikkatini çekmiştir. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşaya yazılan raporda: “Diyarbakır’daki sahra bataryası Urfa’ya hareket ettirildi.İngiliz Sömürge Müsteşarı’nın Parlamentoda ‘Türkler’in yalnız Musul hakkında değil, Suriye hududunda da kuvvetli kıtaat toplamakta olduklarını işittik’ demesi,propagandamızın ciddi olarak etkili olmaya başladığını göstermektedir” demiştir. a.g.a., K.7/2, Dos.19, Fih.55.

¹¹⁴³ Üçok,a.g.e.,s.355;Öke,*Musul-Kürdistan Sorunu*,s.297.Refik Turan,a.g.e., s.267. Milletler Cemiyetinin temeli; 8 Ocak 1918’de yayımlanan Wilson Prensipleri, 18 Ocak 1919’da toplanan Paris Barış Konferansı ve 28 Haziran 1919’da Almanya’yla imzalanan Versailles Antlaşması’yla atılmış, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar İngiltere ve Fransa’nın egemenliği altında kalmıştır. Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i

2. Ulaştırma ve Muhabere İstihbaratı

Filistin Cephesi'nde; İngilizler mevzilere kadar demiryolu hatları döşeyerek, süratli ulaştırma imkanları sağlamalarına karşılık, Türkler ancak tek hat olan Hicaz Demiryolu'nu kullanmışlardır. Lawrence, Hicaz Demiryolu'nu tahrip ettikçe, birliklerimiz ikmal hatlarını kısaltmak için, Anadolu istikametinde çekilmek zorunda kalmışlardır. Mustafa Kemal'in, Misak-ı Milli sınırları içinde kurmayı tasarladığı Türkiye'nin coğrafyası; Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan kara, deniz ve hava ulaştırma sistemi üzerinde bulunuyordu.¹¹⁴⁴ Filistin Cephesi'nde, çok büyük ulaştırma zorlukları yaşayan Mustafa Kemal, Anadolu'nun demiryolu ulaştırma, telefon ve telgraf muhabere (haberleşme) sistemlerinin geliştirilmesine çok büyük önem ve öncelik vermiştir. Mustafa Kemal, 15 Ocak 1923'te Eskişehir'de, halka hitaben yaptığı konuşmada: "...Yollarımızı asrın, terakkiyatı (ilerlemeleri) hazıranın icap ettirdiği bir hali mükemmeliyette isal etmek (ulaştırmak) lazımdır. Acak, bu suretle memlekette hüküm süren fakru sefaletе çaresâz (çare bulan) olabiliriz" diyerek, demiryolunun kalkınmadaki önemini vurgulamıştır.¹¹⁴⁵

Osmanlı İmparatorluğu döneminde demiryolları, daha çok İmparatorluğu dünya yollarına bağlamak ve yabancılara siyasi ve ekonomik çıkarlar sağlamak amacıyla yapıldığı halde, Cumhuriyet döneminde, demiryollarının yapımı, büyük şehirleri ve iç pazarları birbirine bağlamak ve milli savunmayla kültür birliğini gerçekleştirmek amacıyla yapılmıştır.¹¹⁴⁶ Yeni Türkiye'nin kuruluş yıllarında karayolu ve demiryolu çok yetersiz bir durumda bulunmaktaydı. Haberleşme çok güç şartlarda gerçekleştirilmişti.¹¹⁴⁷ Cumhuriyet döneminde, Türkiye batı-doğu, kuzey-

---

Akvam) 1945'te kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın temelini teşkil etmiştir. Oral Sander, *Siyasi Tarih*, c.II, Ankara, 1989, ss.17-19; *Meydan Larousse*, c.XIII, s.570; Abensour, a.g.e., s.229; Geniş bilgi için bk, Üçok, a.g.e., ss.323-327. Amerika Birleşik Devletleri Senatosu, Başkan Wilson'un felç olmasına neden olan tüm gayretlerine rağmen, Kasım 1919, Ocak 1920 ve Mart 1920'de yapılan üç oylamada da Versailles Antlaşması'nı ve ona bağlı olarak Milletler Cemiyeti Paktı'nı kabul etmemiştir. Üçüncü oylamada 49 evet, 35 hayır oyu çıkmış ve üçte iki çoğunluk sağlanamadığı için önerge reddedilmişti. Bu durum, felçli olarak hasta yatağındaki Başkan Wilson'u çok üzmüş: "Şimdi onlar ne kaybettiklerini acı bir tecrübeyle öğreneceklerdir... Dünyanın liderliğini kazanmak için elimize bir fırsat geçmişti. Fakat, bu fırsatı kaybettik ve yakında bu kaybın nasıl bir trajedi olduğunu göreceğiz" demiştir. Armaoğlu, a.g.e., s.215.

¹¹⁴⁴ Ergene, a.g.e., ss.34-35.

¹¹⁴⁵ Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.II, s.54.

¹¹⁴⁶ Haluk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, 1972, s.336. Cumhuriyet'in ilanından 1938 yılı sonuna kadar, oldukça kıt kaynaklarla, her yıl ortalama 200 kilometre olmak üzere, toplam 3360 kilometre demiryolu yeniden yapılmıştır. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s.340.

¹¹⁴⁷ Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, ss.339-341. Telgraf haberleşmesini gerçekleştirebilmek için, 1920 yılı sonlarıyla 1921 yılı başlarında 500 kilometrelik tel çekilmesi ve 100

güney istikametlerinde demiryolu, telefon ve telgraf hatlarıyla birbirine bağlanmıştır. İsmet İnönü: "Harpten çok kararlı çıkmış olduğumuz ve memleketin bütünlüğünü buna bağlı gördüğümüz için, işin peşini bırakmadık ve hakikaten demir yollarımızı kendi mühendislerimizle dışarıya borçlanmadan yaptık" demiştir.¹¹⁴⁸ Demiryolunun gelişmesi Sanayi Devrinin simgesi olarak kabul edilmiş, yaygınlaştırılması hedef olarak seçilmiştir.¹¹⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa, demiryollarını millileştirmiş ve tüm Anadolu'ya yaygınlaştırmış, Berlin-Bağdat ve Berlin-Medine(Hicaz Hattı) demiryollarının Anadolu'dan geçen kısımlarını kontrol altına almıştır. Mustafa Kemal Paşa :“ Demiryolları, memleketin tüfekten, toptan daha mühim bir emniyet silahıdır. Demiryolları, Türk Milleti'nin refah ve medeniyet yollarıdır. Demiryolu, bir ülkeyi medeniyet ve refah nurlarıyla aydınlatan kutsal bir ışıktır” sözleriyle, demiryollarına ve sanayileşmeye verdiği önemi göstermiştir.¹¹⁵⁰

3. Sosyal İstihbarat

Türk Milliyetçiliği, Araplar'ın Filistin Cephesi'nde İngiltere'yi desteklemeye karar vermelerinde önemli rol oynamıştı. Neticede Araplar'la Türkler, hiç değilse nazari olarak, bölünmez tek bir İslam aleminin parçaları olmalarına ve Padişah'ın Halife sıfatıyla, Cihat ilan ederek bütün Müslümanlar'ı savaşa çağırmasına rağmen, İngiliz Binbaşısı Lawrence'in propagandasının da etkisiyle birbirleriyle harp etmişler ve Filistin Cephesi'nde milliyetçilik dinden daha kuvvetli olduğunu göstermişti.¹¹⁵¹ Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki Türkçülük gelişmeleri¹¹⁵² nasıl Arap Milliyetçiliği üzerinde hızlandırıcı etki yaptıysa, Arap hareketi de Türk Milliyetçiliğine güç kazandırmıştır. Araplar'ın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açması, Osmanlı Devleti'nin yenilgisine nasıl katkıda bulunmuşsa, Osmanlı Devleti'nin yenilgisi de kaçınılmaz hale gelen çöküntüsünü tamamlamış ve İmparatorluğun yıkıntıları içinden 20.Yüzyılın gereklerine uygun, çağdaş bir Türkiye Cumhuriyeti'nin gidişine varan yolu açmıştır.¹¹⁵³

---

kilometreden fazla hat yapılması, o zamanın şartları içinde büyük başarıdır. Ayrıca, 22 Şubat 1922'de uçak postası başlatılmıştır. Gülmez, a.g.e., s.519.

¹¹⁴⁸ Selek, İsmet İnönü, Hatıralar, a.g.e., c.II, s.264.

¹¹⁴⁹ Avrupa'da trenin gelişmesi, hem tek başına, hem de ona bağlı olarak çelik sanayiinin ve emperyalizmin yayılmasına imkan sağlamış olduğu için, tüm dünyada Sanayi Devriminin simgesi ve önemli bir olay olarak kabul edilmişti. Abensour, a.g.e., s.187.

¹¹⁵⁰ Ferit Ragıp Tuncor, Vecizeler, Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul, İnkılap ve Akka Kitapevleri Yayını, 1981, s.51.

¹¹⁵¹ Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, s.28.

¹¹⁵² Osmanlı Devleti'nde "Türkçülük" akımı diğer akımlara oranla en geç başlayanı olmasına karşın, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeniden yapılandırılmasında, önemli ölçüde etkin olmuştur. Ateş, a.g.e., ss.70-75.

¹¹⁵³ Kürkçüoğlu, Osmanlı Devleti'ne karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, s.250; Selek, Anadolu İhtilali, c.II, s707.

Filistin Cephesi'nin, Mustafa Kemal'in Araplar'a karşı olan düşünce, tutum ve davranışlarını çok olumsuz şekilde etkilediği görülmektedir. Mustafa Kemal Paşanın Filistin Cephesi'nde isyan eden Araplar'ı dikkate almadığı, Milli Mücadele'yi Türk ve Kürt unsurlara dayadığı görülmektedir. Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi öncesi, 17 Haziran 1919'da Kazım Karabekir Paşaya gönderdiği şifrede :“...Ben Kürtler'i ve hatta bir öz kardeş olarak tekmil milleti, bir nokta etrafında birleştirmek ve bunu cihana Müdafai Hukuku Milliye Cemiyetleri vasıtasıyla göstermek karar ve azmindeydim. Esasen milli vicdandan doğan bu kadar kuvvet tasavvur etmiyorum. Erzurum'da tekmil vilayati şarkiyenin murahhaslarından mürrekkep bir heyet bulundurmak hususunda fikir ve teşebbüsünüzü taktir ederim. Bu behemal(mutlaka) lazımdır...” demiştir.¹¹⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nden, Sivas Kongresi'ne giderken,¹¹⁵⁵ bir başka İngiliz casusu Noel'in Kürtler arasında milliyetçilik fikirleri uyandırarak, isyana teşvik ettiği haberini almıştı. Noel, Lawrence'in Filistin Cephesi'nde yaptıklarını, Milli Mücadele öncesi Güneydoğu Anadolu'da uygulayarak, birçok Kürt aşireti reisini ve Elazığ Valisini para karşılığı ele geçirmişti. Hatta Elazığ Valisi Ali Galip'le birlikte, Erzurum Kongresi'nin toplanmasını engellemeye çalışarak¹¹⁵⁶ Sivas Kongresi'ni basarak, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını tutuklama hatta öldürme planı bile yapmışlardı.¹¹⁵⁷ Filistin Cephesi'nde, Lawrence'in, Araplar'ı aleyhimize kışkırtmak için neler yaptığını çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Noel ve Ali

¹¹⁵⁴ Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, telgraf ve Beyannameleri*, s.37.

¹¹⁵⁵ Binbaşı Noel, 23 Mayıs 1919'da Mardin'e, 14 Haziran 1919'da Diyarbakır'a, uğramış ve 23 Temmuz 1919'da Halp'e dönmüştü. Noel, 21 Ağustos 1919'da Halep'ten hareket ederek, Antep-Urfa-Diyarbakır yoluyla 31 Ağustos 1919'da Malatya'ya gelmişti. Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu*, s.79. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, 30 Ağustos 1919'da Erzurum'dan, 31 Ağustos 1919'da Erzincan'dan Sivas'a hareket etmişlerdi. Çankaya, a.g.e., s.51. Binbaşı Noel ve Mustafa Kemal Paşanın aynı tarihlerde Anadolu'da bulunmaları ve ters istikametlerden bir birlerine yakın güzergahları izlemeleri İngilizler'in Milli Mücadele'yi yakından takip ettiklerini göstermektedir.

¹¹⁵⁶ Elazığ Valisi Ali Galip, Elazığ, Diyarbakır ve Mardin'den seçilen az sayıda delegenin Erzurum Kongresi'ne katılmasına engel olmuştu. Sina Akşin, a.g.e., c.1, s.471.

¹¹⁵⁷ Geniş bilgi için bk.a.g.e.ss.540-554. Dahiliye Nezareti, Sivas Valiliğine 31 Temmuz 1335(13 Ağustos 1919)'te gönderdiği telgrafta: “*Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin oralarda (Sivas'ta) buldukları taktirde hemen yakalanarak Dersaadet (İstanbul'un adlarından biri)'e gönderilmelerini istemişti. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi*, K.19, B.48. Sivas Valiliği Dahiliye Nezareti'ne: “*Ali Galip Beyin Sivas'a gelmek üzere Malatya'da eşkiyadan bazı kimseleri yanına toplaması mesuliyetini kabul edemeyeceğini, işten çekilmek üzere kime vekalet bırakması gerektiğinin bildirilmesi*” cevabını vermiştir. a.g.a., K.17, B.7. Mustafa Kemal Paşa Dahiliye Nazırı Adil Beyden 11 Ağustos 1335(29 Ağustos 1919)'te: “*Ali Galip ve aynı halde olanların vaatlerine kanmanın Mr. Noel gibilerine vicdanlarını satmanın getireceği sorumluluğun göz önünde bulundurulmasını*” istemiştir. a.g.a., K.17, B.31.

Galip'in yakalanması için emir vermiştir. Noel ve Ali Galip, Mustafa Kemal Paşanın aldırıldığı tedbirler karşısında canlarını zor kurtararak, Anadolu'dan Suriye'ye kaçmışlardır.¹¹⁵⁸ Noel-Ali Galip Hadisesi, Mustafa Kemal ve Milliyetçilere Padişah'ın, Bab-ı Ali'nin ve İngilizler'in müşterek bir teşebbüsle, Milli Mücadele'yi durdurmaya kalkıştıkları intibainı vermişti. Mustafa Kemal Nutuk'ta: "...Biz de, saldıracak hedef olarak, yalnız Ferit Paşa Hükümeti'ni saptadık ve bu işte Padişah'ın parmağının olduğunu bilmezlikten geldik. Ferit Paşa Hükümeti'nin, gerçekleri bilmeyerek Padişah'ı aldatmakta olduğu tezini tuttuk..." ifadesini kullanmıştır.¹¹⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelişinin ertesi günü 28 Aralık 1919'da, Ankara Ziraat Okulu'nda kendisini ziyarete gelenlere: "...Ferit Paşa...Paris'te cenup hududumuzun Toros olabileceğini söylemişti. Toros'un cenubunda(güneyinde) Arapça tekellüm edildiğini zannediyor ve Toros'tan da Antakya'ya kadar olan mintikanın Türkler'le meskun ve bin seneden beri Türk kanıyla yoğrulmuş olduğunu bilmiyordu. İşte bu gibi hükümetlerin tavrı hareketleridir ki, milletimizi mazisini unutmuş, milletin ve hususi medeniyetlerin bahşettiği hukuktan bihaber, kansız, miskin bir millet olarak tanınmasına yol açmıştır..." sözleriyle İtilaf Devletleri tarafından işgal edilen Hatay(Antakya)'ın Türkiye'ye ait olacağını emaresini vermiştir.¹¹⁶⁰ Osmanlı Meclis-i Mebusanı, 12 Ocak 1920'de son kez toplanarak, Mustafa Kemal Paşanın dikte ettirdiği Misak-ı Milli (Ulusal Ant)'yi 28 Ocak 1920'de kabul ve 17 Şubat 1920'de ilan etmiştir. Misak-ı Milli'nin 1.maddesi Mustafa Kemal'in sözlerini teyit etmektedir:

"Osmanlı Devleti'nin, yalnızca Arap çoğunluğu bulunan ve 30 Ekim 1918 tarihli ateşkesin imzası sırasında düşman ordularının elinde kalan bölgelerinin geleceğini, halkın özgürce vereceği oya göre saptamak

¹¹⁵⁸ Öke, *Musul Kürdistan Sorunu*, s.122; Sina Akşin, a.g.e., c.I, s.553; Çetiner, a.g.e., ss.167-174; Atatürk, *Nutuk*, s.9; Altuğ a.g.e., s.68; Armstrong, a.g.e., s.191; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, ss.287-288; Volkan, a.g.e., s.200. Mustafa Kemal, 24 Nisan 1920'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekillerine hitaben yaptığı konuşmada, olayı şöyle anlatmaktadır: "*Hakikaten İngilizler daha evvel bütün Kürdistan'ı işgal etmek, Türk vesair dindaşlarından ayırmak için, tasavvur edebildikleri her şeyi orada tatbikle meşgul idiler. Bu tatbikatta en büyük faaliyeti gösteren, yüzbaşı ve bir rivayete göre binbaşı rütbesine haiz birisiydi ve buna maattessüf İslamlar'dan bir iki kişi muavenet(yardım) ediyorlardı. Tam bu esnada, Noel dahi Malatya'ya gelmiş ve Ali Galip Beyle teşriki mesai eylemişti. Sivas istikametine tahriki tasavvur edilen kuvvetin başında bulunuyordu...Kongre kendisini serbest telakki ettikten sonra, bittabi Mister Noel ve Ali Galip Beye ve onun işgal ettiği masum insanlara karşı tedabir ittihaz etti...Bütün o caniler yalnız kaldılar ve oradan firar etmeye muvaffak oldular.*" Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, c.I, ss.32-33; Ziya Göğem, *kurmay Albay Dadaylı, Halit Bey (Akmansü)*, c.I, İstanbul, 1954, s.83.

¹¹⁵⁹ Atatürk, *Nutuk*, s.99; Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu*, s.125; Jaeschke, a.g.e., ss.144, 145.

¹¹⁶⁰ Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.II, s.10.

gerekir. Sözü geçen ateşkesin çizdiği sınır içinde, dince, soyca ve asılca birlik, birbirine karşı saygı ve özveri duygularıyla dolu, gelenekleriyle toplumsal çerçevelerine tüm olarak bağlı, Osmanlı İslâm çoğunluğunca oturulan bölgelerin tamamı gerçekten ya da hükmen, hiçbir nedenle ayrılmaz(parçalanamaz) bir bütündür...”¹¹⁶¹

Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar, başlangıçta İttihat ve Terakki'ye girmişler, ancak cemiyet üyelerinin politikaya karışmaları üzerine askerliği tercih ederek, ayrılmışlardı. Onlara göre, Osmanlı Devleti, Türk unsuruna dayanmalı ve devletin Türkler'den oluşan ana gövdesi dışındaki Türk olmayan dal ve uzantılar gözden çıkarılmalıydı. Gövdenin yaşamaya devam etmesi ve kan kaybının durması, ancak bu şekilde mümkün olacaktı. Çünkü,Ziya Gökalp'e göre: “Artık yüzlerce milletten mürekkep olan suni toplulukların devamına imkan kalmamıştı.”¹¹⁶²

Türkiye Cumhuriyeti'nin coğrafi sınırlarını tespit ederken, halkın sosyal yapısını çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa,Milli Mücadele'yi, Misak-ı Milli sınırları içinde yaşayan halkın kurtarılması ve bu sınırların dahilinde Türk Milliyetçiliğine dayalı yeni bir ulus devlet kurulması için başlatmıştır. Milli Mücadele sonunda Anadolu'nun demografik yapısı Türkler lehine büyük ölçüde değişmiştir.¹¹⁶³ O,Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Türkler'i ve Kürtler'i öz kardeş ve bir millet olarak kabul etmiştir.¹¹⁶⁴

¹¹⁶¹ Atatürk,Nutuk,ss.261-263;Sertoğlu, a.g.e.,c.VI,s.3600;Selek, *Anadolu İhtilali*, c.1, ss. 325-326;Özgül, a.g.e.,s.133;Eroğlu,*Türk İnkılap Tarihi*,ss.200-201;Refik Turan, a.g.e.,ss.119-124;Ateş, a.g.e.,ss.154-156;Shaw,a.g.e.,c.II,s.414;Yavuz, a.g.e.,s.59; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*,Askeri,Siyasi ve Sosyal Yönleriyle,Ankara, Gnkur. Basımevi, 1983,s.145;Tuncoku,a.g.e.,s.63.

¹¹⁶² Ziya Gökalp,*Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970,s.49.

¹¹⁶³ Milli Mücadele sonunda,Yunanistan'dan 400.000 Türk, Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Batı Anadolu'dan 900.000 Rum da, Yunanistan'a göç etmişti. Bu nüfus değişiklikleri sonucu, 1923'teki Anadolu, 1914'teki Anadolu'dan kültürel açıdan tamamen farklı bir hale gelmişti. Hıristiyan cemaatlerin hemen hepsi, barışçıl yollarla Türkiye'yi terk etmişti. Birinci Dünya Savaşı öncesi, nüfusunun % 80'i Türk olan Anadolu, 1923'te % 98'ini Türkler'in oluşturduğu bir vatan haline gelmişti. Yalçın, a.g.e.,c.I,s.392.

¹¹⁶⁴ İsmet İnönü hatıralarında:“Hatta biz Lozan'daki konuşmalarımızda, milli davalarımızı biz Türkler ve Kürtler diye bir millet olarak müdafaa ettik ve kabul ettirdik” demektedir. Selek,*İsmet İnönü,Hatıralar*,c.II,s.202.Türkiye'deki Kürtler'in, Orta Asya' daki Elegeş Nehri yakınında bulunan bir Türk mezarının kitabesinden Oğuzlar'ın bir kolu olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır.Kodaman,*Sultan II.Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*,s.94;Aydın Taneri,*Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler: Kürtler'in Kökeni, Siyasi,Sosyal ve Kültürel Hayatları*,Ankara,1983,s.7.Kürtler hakkında;İrani (veya Ari), hatta Arabi kökenli olduklarına dair iddialar ileri sürülmüşse de,son yıllarda kaleme alınan gerek etnolojik ve gerek sosyo-kültürel araştırmalar, onların menşei Orta Asya'da bulunan Turani bir kavim oldukları hususunda birleşmektedirler. Bu itibarla dil,edebiyat,dini inançlar,gelenek ve görenek,musiki ve dokumacılıkta Batı (Anadolulular)'yla Doğu Türkler'i (Orta Asyalılar) arasında toplum hayatı bakımından

Bernard Lewis'e göre; Türkiye'nin yapımına katılan üç esas etki akımı ayırt edebiliriz: *"İslami, Türk, mahalli unsurlar ve Batı'nın etkisidir."*¹¹⁶⁵ Yeni Türk Devleti'nin kuruluşunu izleyen yıllarda, iç bünyede, Atatürk reformları adını alan yenilik hareketlerine başlanmıştır. Bu arada, özellikle din ve devlet işlerini ayırma, yani laiklik üzerinde durulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, dinin devlete hakim olduğu sürece, modern bir devlet yapısı kurulamayacağını ve Türk toplumunu ancak, Doğulu zihniyetinden kurtararak, çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarmanın mümkün olacağını çok iyi görmüştü. Din alanında atılan ilk adım 3 Mart 1924'te Hilafet'in lağvedilmesi olmuştur.¹¹⁶⁶ Türkiye'nin Halifeliği kaldırmasında, laikliğe yönelmesinde, kendi milli kurtuluşuna ve kalkınmasına ağırlık vererek öteki İslâm ülkelerinin kurtuluş savaşlarına aktif bir şekilde karışmaktan uzak durmasında, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nin izlerini de bulmak mümkündür. Halifelik ortak başına rağmen, Müslümân bir unsurun devlete karşı savaş açabildiğini gören Türkler, laiklik ilkesini kabul ederek, milli değerlere daha sıkı sarılmışlardır.¹¹⁶⁷ Ziya Gökalp, laikçiliği, yani dinin devletten ayrılmasını ve devletin şarklı tesirlerden temizlenmesini istemiştir.¹¹⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa, Halifeliğin kaldırılışına gerekçe olarak: *"...Halifeliğe gelince, bunun bilim ve tekniğin ışığa boğduğu gerçek uygarlık dünyasında, gülünç sayılmaktan öte bir yanı kalmış mıydı?"* demektedir.¹¹⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa, dinimiz hakkında: *"Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliğiyle dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum"* sözleriyle İslam Dini'ne olan inancını belirtmiştir.¹¹⁷⁰ Türkiye'nin laiklik alanındaki bu reform hareketlerinin, dinin tartışmasız en etkili unsur olduğu Arap dünyasında bir çeşit kırgınlık uyandırdığı görülmüştür. Arap ülkeleri, daha 1908 Meşrutiyet hareketiyle kendilerinden manen koptuğunu gördükleri Türk toplumunun, yeni reformlarıyla Arap ve İslamiyet dünyasından büsbütün uzaklaştığına kanaat getirmişlerdir.¹¹⁷¹

---

herhangi bir farklılaşma göstermeyen Kürtler'i, Türk Kültür dairesi içinde telakki etmemiz mümkündür. Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C.Noel'in Faaliyetleri*, s.2.

¹¹⁶⁵ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.3.

¹¹⁶⁶ Atatürk, *Nutuk*, ss.619-621; Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, ss.28-30; Shaw, a.g.e., c.II, s.456; Tuncoku, a.g.e., s.91; Refik Turan, a.g.e., ss.206-213; Ateş, a.g.e., ss.275-279; Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, ss. 273-275; Altuğ, a.g.e., ss.271-284.

¹¹⁶⁷ Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, s.251; Kongar, a.g.e., c.I, ss.124-125; Armstrong, a.g.e., s.209.

¹¹⁶⁸ Gökalp, a.g.e., ss.14, 18-19, 73, 94, 97, 103-108.

¹¹⁶⁹ Atatürk, *Nutuk*, s.11.

¹¹⁷⁰ Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.III, s.93.

¹¹⁷¹ Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası*, s.6; Armaoğlu, a.g.e., ss.332-333.

TBMM, 3 Mart 1924 günü beş saate yakın süren görüşme ve tartışmalardan sonra saat 06.45'te: "...Din işleri ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı. Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Halife, görevinden çıkarıldı ve Halifelik katı kaldırıldı. Çıkarılan Halife ve Osmanoğulları soyundan olanların hepsine, Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde oturmak süresiz olarak yasak edildi" kararlarını almış bulunuyordu ¹¹⁷² Mustafa Kemal Paşanın, TBMM tarafından yukarıdaki kararların alınmasından sonraki gelişmeler ve bu konudaki düşünceleri günümüze ve geleceğe ışık tutması bakımından çok önemlidir. ¹¹⁷³ Daha sonra, 1926'da din esasına dayanan Şer-i Kanun düzeni kaldırılarak, İsviçre hukukundan adapte edilmek suretiyle hazırlanan, modern Türk Medeni Kanunu kabul edilmiştir. Öte yandan 1928'de Arap harfleri kaldırılarak Latin Alfabesi'ne geçilmiştir. ¹¹⁷⁴ Türk İnkılabı, her şeyden önce milli modernleşmeyi sağlayarak, Türk toplumuna yeni bir şekil ve anlayış kazandırmıştır. Bağımsızlığı, hür düşünceyi ve insan onurunu temel alması, en belirgin özelliklerindedir. Bu olay aynı zamanda bir Türk Rönesansı'dır. ¹¹⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa, sosyal alanda yapacağı reformların zamanını ve yerini seçerken, toplumun bunları kabul etmeye hazır hale getirilmesine ve koşulların uygun olmasına önem vermiştir. O, Kurtuluş Savaşı'nın koşulları gereği, laiklik kavramının yanlış anlama çekileceğini düşünerek, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer alan: "*Türkiye Devleti'nin Dini İslâm'dır*" ve "*Ahkam-ı Şerriye'nin (Şeriat hükümlerinin) infazına Türkiye Büyük Millet*

¹¹⁷² Atatürk, *Nutuk*, ss.620-621; Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s.43; Armstrong, a.g.e., s.176; Tuncoku, a.g.e., s.92.

¹¹⁷³ Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin Halifeliği kaldırma kararı almasından sonraki gelişmeleri ve düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: "*Baylar, Halifelik katının korunmasında dinsel ve siyasal yarar ve zorunluluk sanısında olan bir takım kişiler, bilgimize sunduğum kararların alındığı son dakikalarda (yukarıdaki kararlar), Halifelik görevini üzerime almamı önerdiler. Bu gibilere hemen, gereken olumsuz yanıtı vermiştim... baylar, açık ve kesin söyleyeyim ki, Müslümân halkı bir Halife korkuluğuyla uğraştırmayı ve kandırmayı sürdürmek çabasında bulunanlar, yalnız ve ancak Müslümânlar'ın ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna kapılmak da ancak ve ancak bilgisizlik ve aymazlık belirtisi olabilir... Halife ve Padişah soyundan olanların, bütün Türkiye düşmanlarının el ele verip bize karşı ateşli olarak çalışıp uğraşmaları, din uğruna mı yapılmaktadır? Sınırlarımıza bitişik yerlerde yuvalanarak, bu günde Türkiye'yi yok etmek için Kutsal Ayaklanma adı altında haydut çeteleriyle, cana kıyma düzenleriyle, bize karşı durmadan çılgınca çalışanların amaçları gerçekten kutsal mıdır? Buna inanmak için büsbütün bilgisiz ve aymaz olmak gerekir. Müslümânlar'ı ve Türk ulusunu bu kerteye düşmüş saymak ve Müslümânlık dünyasının vicdan arılığından, yaratılış inceliğinden alçakça ve canavarca amaçlar için yararlanmayı sürdürmek, artık o denli kolay olmayacaktır. Saygısızlığın da bir ölçüsü vardır.*" Atatürk, *Nutuk*, ss.621-622.

¹¹⁷⁴ Ahmet Mumcu, a.g.e., c.II, s.74.

¹¹⁷⁵ İsmet Giritli, *Atatürkçülük İdeolojisi*, Ankara, 1988, s.1.

Meclisi (TBMM) memurdur”maddelerinin,1924 Anayasası’ndan çıkarılması için verilen önergeye, başlangıçta karşı çıkmış ve acele etmemiştir.¹¹⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa, başlangıçta bu iki maddenin anayasadan çıkarılmasını mahzurlu gördüğünü:“...Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra da, yeni anayasa yapılırken; ‘Laik Hükümet’ teriminden dinsizlik anlamı çıkarmaya eğilimli olanlara ve bundan yararlanmak isteyenlere fırsat vermemek amacıyla, yasanın ikinci maddesini anlamsız kılan bir terimin konulmasına göz yumulmuştur...” sözleriyle ifade etmiştir.¹¹⁷⁷Laiklik, din gerçeğini egoları hesabına kullanmak için Allah’ın iradesini saptırarak, “din” adı altında kendi keyiflerini egemen kılmak isteyen güçlere karşı, bir savunma ve “nefes alma” çaresi olarak keşfedilmiştir.¹¹⁷⁸Mustafa Kemal Paşa, yaptığı yeniliklerle yeni sosyal sistemin alt yapısını hazırladıktan sonra, 1928’de gerek Anayasa’da, gerekse öğretim ve eğitimde laikliğin önündeki bütün engelleri kaldırmıştır.¹¹⁷⁹Mustafa Kemal’in Türkiye Cumhuriyeti’nin yapısını demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti, temellerine oturtmak için, koyduğu ilkeleri ve yaptığı inkılapları başlangıçta Filistin Cephesi’ndeki yaşadığı olayların etkisiyle kazandığı bilgi, beceri ve tecrübelerine göre, Türkler’i Araplar’dan ayırmak için aldığı tedbirler olarak mütalaa etmek mümkündür. Filistin Cephesi’nde Araplar’la Türkler okuma, yazma ve konuşma yoluyla anlaşamamışlar,emirlerin icrasında karışıklıklar yaşamışlardı.¹¹⁸⁰Reformcu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Araplar’ın kıyafeti çağdaş olmadığından kılık ve kıyafet devrimini yapmış, Arap Alfabeti’ni kaldırıp, Latin Alfabeti’ni kabul ederek,Batı’ya yönelme sürecinde büyük bir kültürel değişim yaratmıştır.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁶ Cahit Tanyol, *Laiklik ve İrtica*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi,1989,s.23. Mustafa Kemal’in muhalifleri: “Halifesiz olmaz, memleket bunca asırdır Hilafet’le idare edildi, Hilafet İslamiyet’in en yüksek mercidir, bu makam boş kalmaz. Hiç olmazsa Mustafa Kemal Paşa Halife olsun” demişlerdi. Mustafa Kemal Paşa böyle bir teklifi manasız bulmuş ve:“Bu adamlar mevzuun ciddiyetini, hatta işin esasını anlamamışlardır” demiştir. Özalp,*Atatürk’ten Anılar*,s.30;Çetiner,a.g.e.,ss.355-356.

¹¹⁷⁷ Atatürk,*Nutuk*,s.524.20 Ocak 1921 ve 20 Nisan 1924 Anayasaları’nın 2.maddesinin başında:“ TürkiyeDevleti’nin dini, İslâm dinidir ” yazıyordu.a.g.e.,s.522.

¹¹⁷⁸ Hüseyin Atay ve diğerleri,*İslam Gerçeği*,6.b.,Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995, s.100.

¹¹⁷⁹ 1924 Anayasası’nın 2.maddesinde yer alan:“Türkiye Devleti’nin dini,din-i İslamdır”fıkrasıyla 26.maddesinde mevcut “Ahkam-ı Şeriye’nin Büyük Millet Meclisi tarafından yürütüleceğini” belirten cümle Meclisin 9 Nisan 1928 günü oturumunda kaldırılmıştır. Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*,s.50.

¹¹⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa: “Kati olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatında hakim ve esas olacaktır” demiştir.Tuncor,a.g.e.,s.92.

¹¹⁸¹ Lewis,*Orta Doğu,Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu’nun 2000 Yıllık Tarihi*,s.8. Osmanlıca’da ; imlası aynı olan,imlası ve telaffuzu benzeyen çok sayıda kelime bulunduğundan, yazılması, okunması ve konuların anlaşılmasında zorluklar yaşanıyordu.Örneğin; cemal (güzellik)-cimal (develer),devr (dönmek)- dur (uzak), yar (dost)-yar (uçurum),merkep(eşek)-mürekkep(birleştirilmiş) kelimelerinin imlaları (yazılışları) aynı olduğu halde okunuşları ve anlamları farklıdır.Faruk K.Timurtaş,

Birinci Dünya Harbi'nde, Cihad-ı Ekber ilan edilmesine rağmen, Araplar Cihada katılmadığı gibi, Mekke Emiri Şerif Hüseyin kendisini Arap Sultanı ve Halife olarak ilan etmişti. Osmanlı Padişahı'nın Sultan ve Halife sıfatlarının Müslümân toplulukları üzerinde hiçbir etkisinin kalmadığı görülmüştü. Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'ne zarar vermeye başlayan Saltanat ve Hilafeti kaldırmış, dini esaslara dayalı şeriat hükümlerine göre yönetilen hukuk sistemini, Batı standartlarına uygun hale getirmişti. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde, Şeriat resmen ortadan kaldırılmış ve yerine Avrupalı modellerden türetilen pozitif hukuk kuralları getirilmişti. Hiçbir Arap ülkesi ve Araplar'a hükmeden hiçbir Avrupalı güç, bu kadar ileri gidememiştir.¹¹⁸² Mustafa Kemal, Türk halkının sosyal yapısını Araplar'ın etkisinden kurtararak, dili, dini ve kültürüne bağlı kalarak Batı standartlarına ulaştırmak ve hatta onların ilerisine çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarmak için, hayatı boyunca zaman mefhumu tanımaksızın tüm gücüyle çalışmıştır. Suriye üzerindeki tartışmalar kızışırken, yeni bir unsur devreye giriyordu. Kemal'in Türkiye'sindeki yeniden dirilen milliyetçilik, İbn-i Suut'u bile endişelendirmeye başlamıştı.¹¹⁸³

Filistin Cephesi'nde görevli bazı üst düzey komutanların isimlerinin aynı olduğu görülmektedir. Bahriye Nazırı ve 4.Ordu Komutanı Ahmet Cemal, 8.Kolordu sonra 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal, Birinci Kuvve-i Mürettebe komutanı Mehmet Cemal Paşaların ortak adları Cemal rütbeleri de Paşa olduğundan, bunları birbirinden ayırt edebilmek için Büyük Cemal, Küçük Cemal vb. ilaveler yapılarak, tanıtılmaya çalışılmışlardı. Harp Akademileri Arşivi'nde Mustafa Kemal'le birlikte İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak Paşaların ilk adlarının da "Mustafa" olduğu tespit edilmiştir. Filistin Cephesi'nde görev alan komutanlarımızın adları arasında bulunan bu isim benzerliği toplumumuzun her kesiminde çok yaygın şekilde bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşanın, Filistin Cephesi'nde ve Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısında isim benzerliğinden meydana gelen aksaklıkların tekerrürünü önlemek amacıyla, 21 Haziran 1934'te Soyadı Kanunu'nun kabulünü sağladığı anlaşılmaktadır.¹¹⁸⁴

Osmanlı Türkçe'si Grameri, Eski Yazı ve İmla-Arapça-Farsça-Eski Anadolu Türkçe'si, 3.b., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1980, ss.71-82.

¹¹⁸² Hourani, a.g.e., s.403.

¹¹⁸³ Winstone, a.g.e., s.455.

¹¹⁸⁴ Volkan, a.g.e., s.393; Refik Turan, a.g.e., ss.257-258. TBMM, büyük bir jest yaparak, 24 Kasım 1934'te kabul edilen bir kanunla Milli Mücadele Kahramanı, Türk milletinin Atası ve Önderi Mustafa Kemal Paşaya "Atatürk" soyadını vermiştir. Tuncoku, a.g.e., s.101; Çankaya, a.g.e., s.313. Mustafa Kemal Paşa: "Trakya Genel Müfettişi Dr. İbrahim Tali Öngörene, Doğu İlleri 3.Genel Müfettişi Tahsin Uzare, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'a, İzmir Valisi Kazım Dirik'e, Trabzon Valisi Yahya Sezai Uzay'a, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'a, Yozgat Valisi Bekir Sami Baran'a ve Eski İç İşleri Bakanlarından Cemil Uybadın'a soyadlarını vermiştir." Mehmet Aldan, "Atatürk ve Mülki Yönetim..." *Cumhuriyet*, 17 Haziran, 2003, s.17. Mustafa Kemal Paşa, 25 Kasım

Türkiye, Batı'nın bir kaç yüz yılda geçirdiği kapitalist devrimin aşamalarını, altı okla belirlenen ilkeler¹¹⁸⁵ çerçevesinde bir an önce aşmak istemiştir.¹¹⁸⁶ Filistin Cephesi'nde Osmanlı Ordularını teşkil eden Türkler, Araplar, Almanlar ve bölge halkı arasında, dil farklılığından dolayı meydana gelen problemleri bizzat yaşayan Mustafa Kemal Paşa: "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkına Türk Milleti denir"¹¹⁸⁷ ifadesini kullandıktan sonra, milliyetçilik ve dil ilişkisini: "...Milliyetin çok bariz vasıflarından biri dildir. Türk milletindenim diyen insan, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz" sözleriyle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet niteliğinin ve toprak bütünlüğünün korunabilmesi için, dil ve kültür birliğinin önemine işaret etmiştir.¹¹⁸⁸

4. Ekonomik İstihbarat

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşlardaki ikmal sistemi, çoğunlukla mahallinden temin esasına dayanıyordu. Ancak, Araplar, Osmanlı kağıt paralarını kabul etmiyor, sadece altın karşılığı kısıtlı ölçüde yiyecek veriyorlar, hayvanlarını askerlerimize vermemek içinse, çölde serbest bırakıyorlar ve sorun yaratıyorlardı.¹¹⁸⁹ Kuva-yı Milliye ve arkasından düzenli ordu döneminde, Osmanlı İmparatorluğu'nun, özellikle Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nde yaşadığı ekonomik ve lojistik ikmal sorunlarının Milli Mücadele'ye de yansıdığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'ye başlarken, ekonomik durumunu şöyle ifade etmektedir: "Ben, memleket ve milleti düştüğü felaketten çıkarabileceğim inancıyla Anadolu'ya geçtiğim ve amacın gerektirdiği teşebbüslere giriştiğim zaman; cebimde, emrimde beş para olmadığını söyleyebilirim" sözleriyle ifade etmiştir."¹¹⁹⁰

1934'te, Başbakan İsmet Paşaya bir telgraf çekerek kendisine "İnönü" soyadını verdiğini bildirmiştir. Çankaya, a.g.e., s.314; Volkan, a.g.e., 394.

¹¹⁸⁵ TBMM, 5 Şubat 1937'de yapılan oturumunda, Anayasa'nın 2.maddesini: "Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçı'dır. Resmi dili Türkçe'dir. Başkenti Ankara şehridir" şeklinde değiştirmiştir. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s.64; Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s.50; Ahmet Mumcu, c.II, s.43.

¹¹⁸⁶ Kongar, a.g.e.c.I, s.26.

¹¹⁸⁷ Afetinan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara, TTK Yayını, 1969, s.352.

¹¹⁸⁸ Taha Toros, *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Adana, 1939, s.39.

¹¹⁸⁹ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.753.

¹¹⁹⁰ Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s.18. Mustafa Kemal Paşanın, askerlikten istifa ettiği 8/9 Temmuz 1919'da, giyecek sivil elbisesi bulunmadığından, arkadaşı Mazhar Bey (Müfit Kansu), Erzurum Valisi Münir Beyin bir takım elbisesinin ona

Kuva-yı Milliye ve arkasından Düzenli Ordu döneminde, Türk kuvvetlerinin ihtiyaçlarının karşılanması hususu, her zaman önemli meseleler arasında yer almıştır.¹¹⁹¹Türk milleti, varolma veya yok olma sınırında yapılan Milli Mücadele’de, gerçekten canını ve malını seferber etmiştir. Filistin Cephesi’nde Ordusunun ikmal maddeleri temininde çok büyük problemler yaşayan Mustafa Kemal Paşa,5 Ağustos 1921’de Başkomutanlık görevine başladıktan sonra,¹¹⁹²7Ağustos 1921’den başlamak üzere 10 maddelik “Tekalif-i Milliye emirlerini” yayımlayarak, Düzenli Ordunun lojistik ihtiyaçlarını halkın imkanlarıyla karşılamaya çalışmıştır.¹¹⁹³Yrd.Doç.Dr.Ahmet Emin Yaman, Kurtuluş Savaşı ekonomisi ve maliyesinin içinde bulunduğu olumsuz koşulları şöyle açıklamıştır:

*“Birinci Dünya Savaşı’nda iç borçlanmaya gidilmiş olunması ve tüccarın sermayesini tarafsız ülkelere yatırmaması,Kurtuluş Savaşı’nda sermaye sıkıntısı çekilmesine yol açmıştır. Ülkenin genel savaş ve ateşkes yıllarında, spekülasyon ticaretiyle servet edinmiş tüccarların bir kısmı Anadolu’da kazanç yolları ararken, Anadolu’daki birçok servet sahibi de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti’ne olan güvensizliklerinden dolayı sermayelerini ortaya atmamakta, Anadolu dışına kaçırmaktadır. Anadolu tüccarları sayıca fazla olmasına karşın, sınırlı sermaye ve bilgi birikimine sahiptir...”*¹¹⁹⁴

Milli Mücadele’nin başlangıcında seferberlik ilan edilememesine rağmen, Türk halkı kendiliğinden tüm maddi imkanlarını Kuva-yı Milliye’nin emrine tahsis etmiştir. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, Harbiye Nazırı Cemal

---

takdim edilmesini sağlamıştır.a.g.a.,K.24,G.115,G.115-1,Atatürk, *Nutuk*, s.35; Çetiner,a.g.e.,ss.177-178; Jaeschke, a.g.e.,s.136.Albay İsmet(Inönü)Ankara’ya geldiği zaman elbisesi yoktu. Albay İsmet Mustafa Kemal Paşanın Habercisi Ali’ye kendisini tanıtarak, Mustafa Kemal Paşayı görmek istediğini söylemişti.Haberci Ali,Mustafa Kemal Paşanın sevinçle Albay İsmet’in boynuna sarıldığı zaman,onun önemli bir kişi olduğunu ancak anlamıştı. Haberci Ali tarafından,Mustafa kemal Paşanın askeri pantolonu ve bir başkasının ceketi Albay İsmet’e uygun hale getirilmişti. Volkan,a.g.e.,s.213.Osmanlı’nın,19 Mayıs 1919’da Birinci Dünya Harbi süresince yapılan borçlanmalarla birlikte mevcut dış borç tutarı,303.7 milyon Lira’ya ulaşmış bulunmaktaydı. Müderrisoğlu,a.g.e.,c.I,s.145.

¹¹⁹¹ Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919’da, Samsun’a çıktığı zaman genel durumu şöyle tasvir ediyordu:“ 1919 yılı Mayısının 19.günü Samsun’a çıktım.Genel durum ve görünüş:Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu topluluk savaşta yenilmiş, Osmanlı Ordusu her yerde zedelenmiş, koşulları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış, büyük savaşın uzun yılları boyunca ulus yorgun ve yoksul bir durumda.” Atatürk,*Nutuk*,s.1.

¹¹⁹² Çankaya,s.g.e.,s.117.

¹¹⁹³ Kazım Özalp,*Milli Mücadele*,c.I,1919-1922,Ankara,TTK Yayını, 1988, s.189;Yaman, a.g.y.,c.3,Sayı:12,s.426;Çankaya,a.g.e.,s.117118.Geniş bilgi için bk. Müderrisoğlu, c.II,ss.438-510; Serpil Sürmeli,*Milli Mücadele’de Tekalif-i Milliye Emirleri*, Ankara, 1998,ss.61-74.

¹¹⁹⁴ Yaman,a.g.y.,c.3,Sayı:12,s.423.

Paşayla görüşmüş ve tedarik edilen 800 adet Piyade tüfeğinin ve cephanesinin,vatandaşlarımızın yardımıyla Adapazarı üzerinden hayvanlarla dağlardan Denizli'ye gönderilme çalışmalarına başlandığını, 7 Eylül 1919'da Hacı Şükrü Bey'e bildirmiştir.¹¹⁹⁵Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarının karşılanması için,yapılan yardımların kaynağının büyük bölümünü halkın bağışları oluşturmuştur. Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa (Filistin Cephesi'nde 8. Ordu Komutanı),12.Kolordu Komutanı Fahrettin Beye(Orgeneral Altay'a) gönderdiği şifrede:"*Kuva-yı Milliye tarafından talep edilen yardımların toplanmasında ahalinin rızasına bakılmasını, kesinlikle şiddet kullanılmamasını*" emretmiş, Fahrettin Bey de bu emri 23 Aralık 1919'da 57.Tümen Komutanı'na, o da Heyet-i Milliye'ye iletmiştir.¹¹⁹⁶Mustafa Kemal, Türk halkına düşüncelerini kabul ettirdikten sonra maddi ve manevi desteğini sağlamıştı. Anadolu insanı, Filistin Cephesi'nde canını ve malını kaybetmişti. Aslında İstiklal Savaşı başlarken, verecek pek bir şeyi de kalmamıştı. Türk Ordusuna altın karşılığı bile mal vermeyen Arap halkına karşılık, yüce Türk halkı, Tekalif-i Milliye Emirleri gereğince, Silahlı Kuvvetlerine malının % 40'ını hatta tamamını, en kutsal varlığı olan canını seve seve vermiştir.¹¹⁹⁷

Sakarya Meydan Muharebesi'nden(23 ağustos-13 Eylül 1921) önce 7-8 Ağustos 1921'de Tekalif-i Milliye emirleri yayımlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu' nun ekonomik gücü bittiğinden,seferberlik ancak,Sakarya Meydan Savaşı'nın bitişinden bir gün sonra 14-15 Eylül 1921'de ilan edilebilmiştir.¹¹⁹⁸Halkın sosyo-ekonomik gücünü, milli hedefe yöneltme becerisini gösteren Mustafa Kemal Paşa, askeri ve politik başarı sağlamıştır. İsmet İnönü,hatıralarında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki para politikasını şöyle açıklamıştır:

¹¹⁹⁵ a.g.a.,K.463,G.29,B.29-1;29-2.

¹¹⁹⁶ a.g.a.,K.1.013,G.29,B.29-1.

¹¹⁹⁷ Falih Rıfki Atay,Milli Mücadele'nin ekonomik durumunu şöyle ifade etmiştir: "*Sakarya'ya yaklaşıyoruz. Bir millet olarak kalmak için,harp etmek ve muzaffer olmak lazımdır.Tam o zamanda da maliye durmuştur. İlim,irfan ve tecrübe Mustafa Kemal'e hükmünü söylüyor:Hazinede para kalmamıştır,bulmak imkanı da yoktur. İlim, ihtisas, tecrübe...Büyük kelimeler,büyük ve korkunç!Verdiği karar da şu:Türk milleti istiklalini ödeyemez!Aylık vermek için harbi bırakmak lazımdı.Mustafa Kemal'in kararı bu değildi. Vatan ve istiklaliydi.Ve en iyi kanunu arayıp buldu:'Milletin nesi var nesi yoksa 0/040'ını verecektir.'Sakarya ;Dumlupınar,Izmir,Lozan...hepsini böyle ödedik."* Atay,Zeytindağı,s.115.Mustafa Kemal Paşa Tekalif-i Milliye Emirleri'nin uygulamasını kontrol etmek üzere, İstiklal Mahkemeleri'ni kurdu muştur.Ergün Aybars,*İstiklal Mahkemeleri*,Ankara,Bilgi Yayınevi,1975,s.46.

¹¹⁹⁸ Yılmaz Çetiner,Osmanlı'nın savaşı sonrası durumunu şöyle belirtmiştir:"*Ailelerin sandıkları ve kilerleri çoktan boşalmıştı...1911'den beri sürüp giden çileli savaş yıllarının dulları,sakatları,sokaklarda yaralı veya aç dolaşan terhis edilmiş askerleri,ve hatta işsiz kalmış yırtık elbiselerle cepheden dönmüş şimdi ne yapacağını bilmeyen zabıtları İstanbul'un havasında çöküntünün,umutsuzluğun,bozgunun gerçek ve acı görüntüleri idi."* Çetiner,a.g.e.,s.38..

"Osmanlı Devleti zamanında, resmen bir banknot bir altındı. Gerçekte bir altın lira beş altı lira değerindeydi. Kim böyle bir muamelede görülürse, hayatına kadar tehlikeye düşüyordu. En fenası orduya hem kağıt para, hem altın para veriliyordu. Maaşlarda ve alışverişlerde kanunca eşit değerlerde olan altın ve kağıdı birbirinin yerine koymak ve kullanmak korkunç suiistimallere neden oluyordu. Enflasyon devrelerinde, gözdelere resmi fiyat üzerinden döviz vermenin bütün kötülükleri bir başka şekilde ve harp zamanında, cemiyeti amansız bir surette tahrip ediyordu. Ordunun temiz unsurları bu fenalıkları serbestçe konuşuyorlardı. 1. Tümen komutanı Guhr Beyle de bu enflasyon manzaraları diğer kumandanlarla olduğu gibi tabiatıyla konuşulurdu. Gariptir ki, enflasyon tahribatı asıl Almanya'da, harpten sonra dehşetli nispetlere çıkmış, Türkiye'deyse para değeri, suni şiddet usulleri kalktıktan sonra, kendiliğinden normal dalgalanma yoluna girmişti..."¹¹⁹⁹

Araplar'ın, Filistin Cephesi'nde Osmanlı kağıt parasını kabul etmemelerinden alınan dersle, Cumhuriyet döneminde kur politikası serbest bırakılmıştı. Bu günkü dolar kuru, o zaman altın kuru olarak uygulanıyordu. Mustafa Kemal ve İsmet İnönü, görüldüğü gibi, şu anda dünyada geçerli olan serbest piyasa ekonomisini uygulamışlardır. Mustafa Kemal Paşa, eski Musul vilayetini (Musul, Erbil, Süleymaniye ve Kerkük'ü kapsamaktadır)¹²⁰⁰ Misak-ı Milli sınırlarına katarak, gelecekteki sanayiinin enerji kaynağı olacak petrole¹²⁰¹ de sahip olmak için, büyük mücadele vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, 17 Şubat 1923'te İzmir'de yapılan Birinci Türkiye İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada: "...Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa kazanılacak başarılar yaşayamaz ve sürekli olamaz. Yeni Türkiye'yi layık olduğu kuvvete yükseltebilmek için, birinci derecede ve en çok ekonomimize önem vermek mecburiyetindeyiz..." diyerek, Türkiye için ekonominin önemini açıkça ortaya koymuştur.¹²⁰² Mustafa Kemal Paşa, İzmir İktisat Kongresi'nin öneminiyse: "...Türkiye İktisat Kongresi, çok mühimdir. Çok tarihidir. Nasıl ki, Erzurum Kongresi felaket noktasına gelmiş bu milleti kurtarmak hususunda Misak-ı Milli'nin ve

¹¹⁹⁹ Selek, İsmet İnönü, Hatıralar, c. I, ss. 158-159.

¹²⁰⁰ Osmanlı hakimiyetinin son yüzyılında, Musul vilayeti, 91.000 km², arazi üzerinde, 350.000 kadar nüfus barındıran bir yerd. İdari teşkilata göre Musul; Kerkük, Süleymaniye ve Musul sancaklarına ayrılmaktaydı. Gülmez, a.g.e., s. 60-61.

¹²⁰¹ Petrol; doğalgaz, kömür ve nükleer enerji kaynaklarına göre, daha fazla güvenilir ve daha az çevre kirliliği yaratması üstünlüklerinden dolayı, stratejik hammadde özelliğini korumaktadır. Mustafa Kemal Paşanın 80 yıl önce petrole verdiği önem, 100 yıl sonrasını bile tahmin edebildiğinin en belirgin emaresidir. Yergin, a.g.e., ss. 900-901.

¹²⁰² Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 111; Afetinan, İzmir İktisat Kongresi, Ankara, 1982, s. 256; Altuğ, a.g.e., s. 239; Gülmez, a.g.e., s. 487; Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, ss. 329-330; Çankaya, a.g.e., ss. 187-188. Ahmet Mumcu, a.g.e., c. II, ss. 236-237.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk temel taşları olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, en kıymetli ve yüksek hatırayı kazanmışsa, kongremiz de milletin ve memleketin hayat ve gerçek kurtuluşunu sağlayacak çıkış noktası kuralının temel taşlarını ve esaslarını ortaya koymak suretiyle, tarihte büyük ün ve çok kıymetli bir hatırayı kazanmış olacaktır... ” diyerek açıklamıştır.¹²⁰³ Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin askeri boyutunun bitişini müteakip, İzmir İktisat Kongresi'yle ekonomik boyutunu başlatmıştır. İzmir İktisat Kongresi kararları, 4 Mart 1923'te 12 maddelik sonuç bildirisi halinde yayımlanmıştır. İzmir İktisat Kongresi, Türkiye'nin siyasi düzeninin milli devlet olması yanında, milli hukuk bakımından daha sonra gerçekleştirilen devrimlerin ve özellikle hukuk inkılabının gayri resmi olarak meşruiyet temelini oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşanın, Lozan Barış Antlaşması imzalanmadan ve Cumhuriyet ilan edilmeden önce yaptığı bu kongre, ekonomiye verdiği önemin en önemli belgesi olmuştur.¹²⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa, Askeri Mücadele'yi bitirdikten sonra, Ekonomik Mücadele'ye başlamış, ilk aşamada Lozan Barış Antlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik gücünü bitiren Duyun-u Umumiye'nin ve Kapitülasyonlar'ın kaldırılmasını sağlamıştır.¹²⁰⁵ Mustafa Kemal Paşa Le Journal'a verdiği demeçte: *“Türkler, Kapitülasyonlar'ın sürmesinin kendilerini çok kısa zamanda ölüme sürükleyeceğini çok iyi bilir. Türkiye esir olarak ölüme mahkum olmaksızın, son nefesine kadar mücadele de bulunmaya azmetmiştir”* ifadesinden Kapitülasyonlar'ı ülkenin bütünlüğüne yönelik en büyük tehdit olarak algıladığı anlaşılmaktadır.¹²⁰⁶ Mustafa Kemal, Kapitülasyonlar'ı kaldırmakla birlikte yabancı sermayenin kalkınmadaki önemini: *“...Çok çalışmaya ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza uymak şartıyla yabancı sermayelere gereken teminatı vermeye her zaman hazırız. Yabancı sermayesi, bizim çalışmalarımıza katılsın, bizim ve onlar için faydalı neticeler versin. Mazide Tanzimat Devrinden sonra, yabancı sermayesi ayrıcalıklı bir konumdaydı. Devlet ve hükümet yabancı sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Her yeni millet gibi, Türkiye de buna izin veremez. Burasını esir ülkesi yaptırmayız”* sözleriyle ifade etmiştir.¹²⁰⁷

¹²⁰³ Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.II, s.116.

¹²⁰⁴ Ahmet Mumcu, a.g.e.c.II, s.237. Mustafa Kemal Paşa Türkiye'nin ekonomik hedefini: *“Yeni Türkiye Devleti, temellerini süngüyle değil, süngünün dahi dayandığı iktisatla kuracaktır ”* ifadesiyle belirtmiştir. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, 1918-1938, Ankara, TTK Basımevi, 1983.

¹²⁰⁵ Türkiye'nin yeni Dışişleri Bakanı İsmet İnönü, Lozan Barış görüşmelerinde: *“ Taraflar, Kapitülasyonlar'ın ilgasında mutabık olmuşlardır ”* yerine: *“ İlga olunmuştur veya ilga olduğunu beyan ederler”* şeklinde düzelterek, Kapitülasyonlar'ın kaldırılmasını sağlamıştır. Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.II, ss.137-138.

¹²⁰⁶ Gülmez, a.g.e., s.132.

¹²⁰⁷ Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.II, s.103; Çankaya, a.g.e., s.188.

1917-1924 yılları arasında, azınlıkların Türkiye'den ayrılışları, halkı ticaret ve zanaata girmeye mecbur etmişti.¹²⁰⁸ Mustafa Kemal Paşa dönemindeki ekonomik politika, iki aşamadan geçmiştir. Bunlardan ilki: "Halkçılığa dayalı liberalizmle yarı devlet müdahaleciliği" yöntemlerinin karşımı bir usul olup, 1923-1932 yılları arasında uygulanmıştır. İkincisi: karma ekonomiye dayanan planlı kalkınma dönemi olup, 1932-1938 yıllarını kapsamaktadır.¹²⁰⁹ 1923-1929 yılları arasında, tarımsal hasılanın yıllık ortalama büyüme hızı: % 16.2, sanayiinin gelişme hızıysa: % 8,5 gibi önemli bir ortalamaya ulaşmıştı. 1933-1938 yıllarını kapsayan ilk beş yıllık sanayi planı, dokumacılık, madencilik, kağıt, seramik ve kimya sanayilerini geliştirmeyi amaçlamıştır.¹²¹⁰ Sermaye birikimini temin etmek üzere 1924'te açılan İş Bankası'na ilaveten 1933'te Sümerbank, 1935'te Etibank kurulmuş, sanayi üretiminde ortalama yıllık % 11.6 oranında bir büyüme, 1929'da başlayan dünya ekonomik buhranı koşullarında ve esas itibariyle ülkenin kendi milli imkanlarıyla gerçekleştirilmiştir.¹²¹¹ Mustafa Kemal Paşa, refah seviyesini artırmak amacıyla, Türk halkını tarım toplumundan, süratle sanayi toplumu haline dönüştürmek istemiştir.¹²¹²

5. Politik İstihbarat

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Harbi'ne İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetiminde girmişti. İttihat ve Terakki Partisinin en güçlü kişileri Enver, Talat ve Ahmet Cemal Paşalardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm politik ve askeri kararları Enver Paşa tarafından verilirken, Talat Paşanın Sadrazam olmasına rağmen, genel olarak sessiz kaldığı, özellikle Filistin Cephesi'ndeki uygulamalara karşı çıkan Ahmet Cemal Paşanın ise etkisiz hale getirildiği görülmüştür. Mustafa Kemal, Fevzi, Ali Fuat ve Refet Paşalarla Albay İsmet, Enver Paşanın kararlarını sevk ve idare ettikleri birliklerde uygulamaya çalışmışlardır. Türk Komutanlar, Filistin Cephesi'nde, İngilizler ve Fransızlar'ın Araplar'ı ayaklandırma faaliyetleri yanında,

¹²⁰⁸ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, ss. 88-89.

¹²⁰⁹ Altuğ, a.g.e., s.240.

¹²¹⁰ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.285.

¹²¹¹ Abensour, a.g.e., s.241.

¹²¹² Türkiye Cumhuriyeti, 1933'te İlk Beş Yıllık Sanayi Planı'nı hazırlamıştır. İtlatat kısılarak üretim artırılmıştır. Dışarıdan hiçbir yardım almadan özellikle dokuma, kağıt, maden ve kimya sanayilerine yatırım yapılmıştır. 1929-1939 yılları arasında, dünya sanayi üretim artış oranı 0/019, Türkiye'de 0/096 olmuştur. Türkiye'de kişi başına düşen gelir ve milli gelir artmıştır. Türk Lirası değer kazanmıştır. Merkez Bankasında döviz ve altın birikmiştir. Enflasyon hep çok düşük olmuş ve bütçemiz denk kapatılmıştır. Birinci Dünya Harbi ve devamı olarak yapılan İstiklal Savaşı'ndan sonra, yıkılmış bir ülkeyi yeniden canlandırırken sermaye imkanı, yeterli iş gücü ve uzman alanında çekilen büyük sıkıntılara, ödenen dış borçlara rağmen Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk döneminde her alanda ve tüm bölgelerde gerçek bir ekonomik inkılap gerçekleştirmiş ve en başarılı ekonomik dönemini yaşamıştır. Tuncoku, a.g.e., s.106.

Almanlar'ın da faaliyetlerinden çok rahatsız olmuşlardı. Hatta Birinci Dünya Savaşı'na girilmesi konusunda aralarında tartışmışlardı. İsmet İnönü, bu meseleyi bir gün Mustafa Kemal Paşaya sorduğunu ve şöyle cevap aldığını yazmaktadır:

“ İttihat ve Terakki İhtilali'nin başında bulunanlar ve sonra hükümete geçenler, bizim yakın arkadaşlarımızdı. Biz ilk safhalarda bunlarla beraberdik. İhtilal olduktan sonra karşılırlarına çıktık, Ordu bu işe karışmasın, daha doğrusu biz Ordu olarak siyasete karışmayalım dedik ve bu fikir etrafında kendileriyle mücadele ettik. Anlaşamayarak ayrıldık. Siyasetten biz çekildik ve muharebelerde vazife aldık. Memleket idaresiyle doğrudan doğruya alakadar değildik. Birçok merhalelerden ve tecrübelerden geçtik, bir kariyer yaptık ve bu günkü hale geldik. Şimdi düşünelim bir kere, bizim seviyemizde olan ve bizimle beraber ihtilali yapan arkadaşlarımız o zaman memleketin başına geçtiler. Yeni bir kariyere girdiler. Biz o günkü adamlar mıyız ki? Farklı adamlarız değil mi? Onlar bizim geçirdiğimiz bu tecrübeleri geçirmeden, bizim o günkü halimizde, memleketi birinci derecede sorumlu olarak idare edip, bütün tehlikelere karşı koymaya çalıştılar. Nasıl yapacaklardı? Esasında bir ölçüde, yalnız tecrübeleri değil, kabiliyetleri de yoktu. İşte onların yapacakları bu kadar olurdu.”¹²¹³

Mustafa Kemal Paşa, Filistin'de çok tecrübe kazandıklarını ve yetiştiklerini açık bir şekilde İsmet Paşaya ifade etmiştir. Ayrıca, Faliş Rıfki Atay: *“Türkiye'yi kurtarmak için, Alman zaferi yetmezdi. Enver'den ve Almanlar'dan kurtulmak da lazımdı. Bunu kim yapacaktı?”* diyerek konuya daha da açıklık getirmiştir.¹²¹⁴ İsmet İnönü hatıralarında: *“Birinci Dünya Savaşı'na girişimizin müdafaa edilecek hiçbir tarafı olmadığını, harbin müttefiklerimiz tarafından kaybedildikten sonra savaşa girdiğimizi, anlayışlı bir insanın bunu görebileceğini”* söylemektedir.¹²¹⁵ Osmanlı İmparatorluğu, Almanlar Marne Meydan Muharebesi'nde mağlup olduktan sonra, Birinci Dünya Savaşı'na girmişti.¹²¹⁶ İsmet İnönü, Birinci Dünya Harbi'nde ittifak yaptığımız ve Filistin Cephesi'nde İngilizler'e karşı birlikte savaştığımız Almanlar hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

“...Almanlar'la münasebetlerimizin hususiyetlerini belirtmek için şunu işaret etmek isterim ki, Türk-Alman ittifakı içinde beraber çalıştığımız Almanlar'ın, Alman İmparatorluğu menfaatine bir takım hesapları vardı.

¹²¹³ Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.1, s.141.

¹²¹⁴ Atay, *Zeytindağı*, s.24.

¹²¹⁵ Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.1, s.142.

¹²¹⁶ Yalman, a.g.e., c.1, s.258; Üçok, a.g.e., s.296; Yalçın, a.g.e., c.1, s.79, 105; Karal, a.g.e., c.IX, s.391; Abensour, a.g.e., s.224.

Bilhassa, Suriye’de ve Arabistan’da hususi bir politika güdüyorlardı...Ve aslında harbi, zaferi kazansalardı, yani Almanlar’ın istedikleri ölçüde kesin bir zafer kazansaydılar, onlardan kurtuluş kolay olmayacaktı. Açıkça görünüyordu ki, Türkiye’ye gitmek üzere gelmemişler.”¹²¹⁷

Filistin Cephesi’nin devamı olarak Milli Mücadele’yi Samsun’dan başlatan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu’yu işgal eden İngilizler, Fransızlar,İtalyanlar ve Yunanlılar’la savaşmayı planlamış,ancak,Filistin Cephesi’nde devamlı olarak çatışma halinde bulunduğu Alman komutanlarından da istifade etmeyi düşünmemiştir. Mustafa Kemal Paşanın 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkışıyla başlayan Milli Mücadele, Amasya Tamimi,¹²¹⁸Erzurum Kongresi¹²¹⁹ve Sivas Kongresi¹²²⁰ kararlarıyla politik alana intikal ettirilmiştir. Mustafa Kemal, Filistin Cephesi’nde İngiliz,Fransız ve Alman istihbarat elemanlarının faaliyetlerini bildiği için,Anadolu’daki tüm yabancı subayların ve memurlarının faaliyetlerini takip ettirmiştir.¹²²¹ Padişah, IV.Mehmet Vahdettin’in,11 Nisan 1920’de Osmanlı Meclis-i Mebusanını resmen kapatmasından sonra,¹²²²Mustafa Kemal Paşa, İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Yunanlılar ve İstanbul Hükümeti’ne karşı mücadele ederken, 23 Nisan 1920’de Cuma

¹²¹⁷ Yalçın,a.g.e.,c.I,s.79; Selek,*İsmet İnönü,Hatıralar*,c.I,s.159. Alpay Kabacalı,Talat Paşaya: “ Savaş döneminde Almanlar’la ilişkilerin nasıl olduğunu sordum.’ Berbatlı’ dedi. Türkler’in, savaşı taraflardan birinin kesinlikle kazanması yerine,iki tarafında kesin yengi sağlayamadığı bir savaştan yana olduklarını söyledi. Bizim kazanmamız-kazanmıştık-,Türkiye’nin paylaşılması anlamına geliyordu. Buna karşılık Almanya’nın kazanması,Türkler’in köleleştirilmesi demek olacaktı...” ifadelerinden Talat Paşanın da İsmet İnönü’nün görüşlerini paylaştığı anlaşılmaktadır. Kabacalı,a.g.e.,s.151. Falih Rıfkı Atay’a göre:“Almanlar harpten sonra İmparatorluğu sömürgeleştirmeyi düşündükleri için,en kuvvetli kimseleri yedeksubay olarak aramıza göndermişlerdi. Öyle sanıyorum ki,Anadolu ve Suriye için en iyi incelemeler bu Almanlar Tarafından yapılmıştı.” Atay,*Zeytindağı*,s.86.

¹²¹⁸ Tuncoku,a.g.e.,s.55.

¹²¹⁹ Bk.*Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi*,K.17,B.29.

¹²²⁰ Bk.a.g.a.,K.17,B.28.

¹²²¹ Mustafa Kemal Paşa,16 Mart 1920’de İstanbul’un işgalinden sonra,durumu protesto etmiş,Anadolu’da bulunan tüm makamlara bildirmiş, İtilaf Devletleri subay ve memurlarının,buldukları yerlerde tutuklanmalarını emretmiştir. a.g.a.,K.274, G.155, B.155-1;Atatürk, *Nutuk*,s.302-303,305; Kurtuluş, a.g.e., c.III,s.277;Şimşir, a.g.e., c.II, s.3,86.Mustafa Kemal Paşa,İstanbul’un işgal edilmesi üzerine,17 Mart 1920’de: “Artık bir Osmanlı Hükümeti’in ve Meclisinin vazife göremez olduğundan,15 gün zarfında Ankara’da ekseriyet teşkil edecek surette içtima(toplanma)edileceğini,seçilecek azalarda bulunması gerekli nitelikleri,Meclis müessesatı seçimlerinde livaların esas olarak alınacağını, meclise kimlerin aza olarak seçilebileceğini,oylamalar ve çalışma koşullarını” belirten bir bildiri yayımlamıştı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi*, K.19,B.38.

¹²²² Padişah,11 Nisan 1920’de en geç dört ay içinde yeni seçimlerin yapılması kaydıyla Osmanlı Meclis-i Mebusanını feshetmiştir.Artık başka bir Osmanlı Meclisi toplanmayacaktı.Selek,*Anadolu İhtilali*,c.I,ss.330-331.Refik Turan,a.g.e.,s.124.

günü Türkiye Büyük Millet Meclisini (TBMM) açmıştır.¹²²³ Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920'de TBMM'nin izleyeceği siyaseti açıklarken : *"Milletimizin kuvvetli, mesut ve istikrarlı yaşayabilmesi için, devletin tamamen milli bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin iç teşkilatımıza tamamen uyması ve dayanması lazımdır."* diyerek milli bir politika izleyeceğinin emaresini vermiştir.¹²²⁴ Osmanlı Devleti'ni savaşa sokan ve Filistin Cephesi'nin açılmasına karar veren Enver Paşanın hatalarını gören Mustafa Kemal Paşa, bundan sonra her kararı TBMM'nin onayından geçirerek, halkı fiilen Milli Mücadele stratejisine ortak etmiştir. Mustafa Kemal Paşanın önderliğindeki Türk bağımsızlık mücadelesi, Araplar'ın mücadelesinden daha çabuk ve kesin başarı elde etmiştir. 1914-1918 yılları arasında cereyan eden Birinci Dünya Savaşı ve 1919-1923 yılları arasında onun devamı olan yapılan Anadolu Kurtuluş Savaşı, 15 Ekim 1922'de yürürlüğe giren Mudanya Mütarekesi ve 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla Milli Türk Devleti'nin kurulması sonucunu vermiştir.¹²²⁵

Milli Mücadele'nin ulaştığı politik hedefleri değerlendirebilmek için, Mondros'la Mudanya Mütarekesi'ni, Sevr'le Lozan Antlaşması'nı karşılaştırmak gerekir. Türkiye, Mudanya ve Lozan'da İtilaf Devletleri'yle eşit koşullarda ve yenen taraf olarak masaya oturmuş isteklerini çoğunlukla kabul ettirmeyi başarmıştır.¹²²⁶ İtilaf Devletleri ve özellikle de

¹²²³ Atatürk, *Nutuk*, ss.312-313; *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.I, s.1; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.337; Özgül, a.g.e., s.160; Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, İstanbul, Sel Yayınları, 1955, s.115; Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul, Çağdaş Yayınevi, 1978, ss.263-264; Hıvzı Veldet Velidedeoğlu, *Milli Mücadele Anıları*, İstanbul, Varlık Yayınları, 1971, ss.63-70; Tuncoku, a.g.e., s.65. Volkan, a.g.e., s.213.

¹²²⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.I, ss.8-30.

¹²²⁵ Atatürk, *Nutuk*, s.513; Altuğ, a.g.e., ss.188-206; Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, ss.260-266; Seha L. Meray, *Lozan Tutanakları*, c.I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993, s.7; Volkan, a.g.e., 297-308; Gnkur, ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.IV, Ks.6,4. Kitap, ss.370-378; Tuncku, a.g.e., s.85; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.II, s.698; Abensour, a.g.e., s.231.

¹²²⁶ Bir tarihçi Lozan Barış Antlaşması'nın önemini şöyle ifade etmiştir: *"...Lozan'ı iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için, Sevr'le karşılaştırmak gerekir. Ve özellikle, 'Sevr'in ruhuyla' 'Lozan'ın ruhunu' karşılaştırmak, aradaki dramatik uçurumu gösterir. Sevr, yenilen bir imparatorluğun, temsilcilerine zorla dayatılan, eğer uyulmazsa savaş durumunun devam edeceği açıklanan, zavallı bir belgedir. Lozan'sa, bir zafer sonrasında masaya oturan gururlu temsilcilerin söke söke aldıkları hakları içeren bir belgedir."* Toktamış Ateş, "Lozan..." *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 2003. Prof. Dr. İsmet Giritli Lozan Antlaşması'nın 50. yıl dönümü nedeniyle şöyle yazmıştır: *"...Lozan Antlaşması, Milli Mücadele'de kazanılmış askeri zaferin, diplomasi alanında taçlandırılmasıdır. Lozan'da, Anadolu'ya saldıran ve büyük yenilgiye uğrayan Yunanlılar'la değil, Osmanlılar'la yüzyıllık hesapları olan ve Birinci Dünya Savaşı'nda bizi yenen galip Avrupa Devletleri'yle karşılaştık ve hesaplaştık...Lozan Konferansı'na katılan Türkiye, barış istiyor. Fakat Müttefikler'in dikte ettirmek istedikleri şartları kabul etmiyordu. Zira İsmet Paşanın şahsında Türkiye, Lozan'da bir 'ricacı' olarak değil, galip olarak bulunmaktadır. Aylardan beri sertleşen görüşmeler, 4 Şubat 1923*

İngiltere Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye'nin kabul ettirdiği şartları uzun süre hazmedememişlerdir. İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee Lozan Barışı hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

*“Hemen hemen her konudaki Türk ulusal istekleri, Lozan'da İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmiştir. Dünya, tarihte eşi olmayan bir olayla karşılaşmıştır. Yenilmiş, parçalanmış bir ulusun, bu harabe içinden ayağa kalkması ve dünyanın en büyük milletleriyle tam eşit koşullar içinde karşı karşıya gelmesi ve Dünya Savaşı'nın galiplerini dize getirerek her isteğini kabul ettirmesi şaşılacak bir şeydi.”*¹²²⁷

Milli Mücadele devam ederken, Mustafa Kemal'in içte ve dışta politik gücü o kadar artmıştı ki, daha İstiklal Savaşı bitmeden birçok devletle görüşmeler ve antlaşmalar yapmıştır. Gerçekten de, Lozan Barışı; Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yenik düşmüş İttifak Devletleri'nden birinin galip devletlere (İtilaf Devletleri) kendi koşullarını kabul ettirerek, imzalandığı tek antlaşma olmuştur. Böylece, 1908'den itibaren benimsenen ve Türk unsurlardan oluşacak bir devletin kurulması fikri, nihayet gerçekleşmiştir.¹²²⁸ 29 Ekim 1923'te kabul edilen bir kanunla,¹²²⁹ devletin egemenliğinin halkta bulunduğu yönetim şeklinin “Cumhuriyet”¹²³⁰ olduğu ilan edilmiştir.¹²³⁰ Mustafa Kemal Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı ve İsmet İnönü'de ilk Başbakanı seçilmişlerdir.¹²³¹

---

günü İtilaf Devletleri'nin Kapitülasyonlar'da direnmesi üzerine kesilmiştir. Oteline dönen İsmet Paşaya gazetecilerin, 'Ne oldu Paşam?' sorusunun cevabı şudur: 'Esaret altına girmeyi kabul etmedik.' Lozan Konferansı'nın ikinci toplantısı, 23 Nisan'dan 24 Temmuz'a kadar sürer. İsmet Paşanın kopardıklarını kafi gören Gazi'nin tam desteğiyle, Konferans sona erer. Sevr'den Lozan'a geçiş tamamlanmıştır. İsmet Paşanın başarısından dolayı, o yılların Mustafa Kemal'den sonra en yaygın isimlerinden biri İsmet'tir. Bu satırların yazarı da adını Lozan Kahramanı'na borçludur.” İsmet Giritli, “Lozan Antlaşması'nın 80. Yıldönümü,” Türkiye, 23 Temmuz 2003, s. 12.

¹²²⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, c. II, s. 290.

¹²²⁸ 1921 Anayasası'nın, 29 Ekim 1923'deki değişikliğiyle Anayasa'nın 1. maddesi; Cumhuriyeti, Türkiye Devleti'nin hükümet şekli olarak kabul etmiştir. 1924 Anayasa'nın 1937'deki değişikliğiyle 2. maddesindeki devletin nitelikleri arasına Cumhuriyetçilik, 102. maddesinin 3. fıkrası olarak da devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna dair 1. maddesinin başka şekil alamayacağı ve değiştirilemeyeceği ilave edilmiştir. Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, ss. 119-120; Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, TTK Basımevi, 1989, ss. 79-80.

¹²²⁹ Cumhuriyet, dilimize Arapça Cumhur kelimesinden geçmiştir. Cumhur: Halk, ahali, büyük kalabalık demektir. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 7. b., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, Kurtuluş Ofset Basımevi, 1986, s. 177. Cumhuriyet, toplu bir halde bulunan kavim yahut milleti ifade etmek için kullanılır. Eroğlu, *Atatürk ve Cumhuriyet*, s. 1.

¹²³⁰ Tuncoku, a.g.e., s. 90; Abensour, a.g.e., s. 231; Ahmet Mumcu, a.g.e., c. II, s. 44.

¹²³¹ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, c. II/3, s. 99, 103.

Mustafa Kemal Devrimleri'nin Batı'ya dönük bir nitelik taşıması bu sıralarda Batı'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Araplar'ın Türkler'le yollarını bir kere daha ayırmıştır. Türkiye, kültürel alanda olduğu gibi, politik alanda da Batı'ya yaklaşma gayreti göstermiştir. Batılılar'la, Lozan'dan arda kalan sorunlar çözümlendikçe, 1930'lardan itibaren Türkiye önce yavaş, sonraları hızlı bir şekilde Batı'ya yanaşmaya çalışmıştır. Oysa, aynı tarihlerde Araplar'la, Batılılar arasındaki çatışmalar artmış ve mesafe gittikçe açılmıştır. İşte bu paradoksal gelişme, Türkiye'yle Arap ülkelerini de dolaylı olarak birbirinden uzaklaştırmıştır. Bu devrede Arap ülkeleri iki büyük Batılı ülkenin, yani İngiltere ve Fransa'nın manda yönetimi altında bulunuyorlardı. Bu sebeple, Türkiye'nin bölgedeki Arap ülkeleriyle ilişkileri de, aslında İngiltere ve Fransa'yla olan ilişkilerinin Orta Doğu'ya uzantısı niteliğindedir. Türkiye, Batı'yla ilişkilerini geliştirdikçe, Arap bağımsızlık hareketine karşı ilgisizliği de artmıştır.¹²³²

Milliyetçilik, Cumhuriyet'in temeli olmuştur. Milliyetçilik, dış siyaset bakımından Pan-Turanizm de dahil, Türkler'in oturduğu veya bir zamanlar Osmanlı Devleti'ne dahil olan topraklar üzerinde herhangi bir talepte bulunmayı reddetmiş, Balkanlar ve yakın doğudaki komşularla dostça münasebetler kurulmasına imkan vererek, Türkiye'ye barış getirmiştir.¹²³³ İç siyaset bakımından milliyetçilik, çeşitli problemleri kendi açısından gören ve her düşünceyi ona göre şekillendiren toplumun bütün faaliyetlerine hakim bir güç haline gelmiştir.¹²³⁴ Yaşamının en güzel yılları (1911-1922) çoğunlukla savaşta geçen Mustafa Kemal'in İstiklal Savaşı'ndan sonraki politikasının misyonu "Yurtta Barış, Dünyada Barış"¹²³⁵ vizyonuysa "Çağdaş Uygarlık Düzeyinin Üzerine Çıkmak" olmuştur.¹²³⁶

Mustafa Kemal, Lozan Antlaşması'ndan sonra, Türkiye'nin dış politikasına fikirleriyle yön verirken, aynı zamanda milli bir dış politika izlemesini sağlamıştır. O, milletin güçlü ve mutlu yaşayabilmesi için devletin tamamen milli bir iç ve dış politika takip etmesi gerektiğini savunmuş ve milli politikayı da: "Her şeyden evvel milli hudutlarımız içinde ve sonra da dışında millet ve memleketin hakiki saadetini çalışmaktır" şeklinde açıklamıştır.¹²³⁷ Mısırlı bazı yazarlar, Mısır liderlerine Mustafa Kemal Atatürk'ün akılcı davranışlarını örnek göstermişlerdir. Mustafa

¹²³² Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası*, ss.6-7.

¹²³³ Volkan, a.g.e., s.393.

¹²³⁴ Karpat, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, s.215.

¹²³⁵ Üçok, a.g.e., s.355; Ahmet Mumcu, a.g.e., c.II, ss.144-150; Aptülhat Akşin, a.g.e., s.1-3; Volkan, a.g.e., s.393.

¹²³⁶ Ahmet Mumcu, c.II, s.244.

¹²³⁷ Kültür Bakanlığı, *Atatürk'ün Milli dış Politikası, Milli Mücadele Dönemine Ait Yüz Belge*, 1919-1923, Ankara, 1972, c.I, s.25.

Kemal sayesinde Türkiye, kendi milli sınırları dışındaki İslâm dünyasının sorunlarıyla uğraşmaktan ve böylece kendi öz evlatlarını ve varlığını İslâm uğruna harcamaktan kurtulmuş, diğer yandan da bağımsız şekilde yaşamak isteyen İslâm ülkelerini kendi başlarına bırakma gereğini duymuştur.¹²³⁸ Mısırlı yazarlar:“Eğer Mısır, modern bir ülke olmak istiyorsa, kendi sınırları dışındaki İslâm dünyasının sorunlarına burnunu sokmamalı, Atatürk’ü izlemelidir ” fikrini işlemişlerdir.¹²³⁹

Mustafa Kemal Paşa,Türk dış politikasını iki temel unsur üzerine oturtmuştur. Bunlar:Türkiye’nin siyasi bağımsızlığından taviz vermemek ve uluslar arası anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözümlenektir.¹²⁴⁰ Türkiye’nin Arap Orta Doğu’suyla ilişkilerini; tarihi gelişim içinde Filistin Cephesi, Batı ve Rusya’yla olan ilişkileri direkt olarak etkilemiştir.¹²⁴¹ Mustafa Kemal Atatürk’ün, Filistin Cephesi’ndeki Arap İsyanı’nın etkisiyle, milliyetçiliği ve laiklik öğelerini esas alması, Batı’ya yaklaşması ve Rusya’dan uzaklaşması, Türkiye’nin Arap Orta Doğu’suyla ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemiştir. Musul Sorunu Irak, Hatay Sorunu’ysa Suriye’yle olan ilişkilerin en belirleyici parametreleri olmuştur.¹²⁴²

6. İlimi ve Teknolojik İstihbarat

Bilim ve teknoloji,ülkelerin milli güç unsurlarını,kalkınma ve refah düzeylerini,güvenliklerini etkileyen en önemli faktörler arasına girmişti. Osmanlı İmparatorluğu’nun hiçbir alanında teknolojiye dayalı üretim yapılamıyordu. Batı ülkeleri, hem tarım hem de sanayi alanında yüksek teknolojiye dayalı seri üretim yapıyorlardı. Bilim ve teknoloji,birinci sektör denilen tarımda,özellikle ikinci sektör denilen sanayi sektöründe üretimi büyük ölçüde artırmıştı.¹²⁴³ Mustafa Kemal Paşanın en önemli özelliği,Avrupa’da Sanayi Devri başladıktan sonra devamlı olarak yenilen, gerileyen ve sonunda da tarihe karışan Osmanlı’nın bir Paşası olarak Sanayi Devriminin farkına varması ve onlarla kendi yöntemleriyle mücadele etme başarısını göstermiş olmasıdır. Mustafa kemal Paşa, Sanayi Devrinde üç boyutlu olarak düşünülen dünyada, Türk ulusuna,

¹²³⁸ Arsel, a.g.e.,s.374;Ahmet Mumcu,a.g.e.,s.90.

¹²³⁹ Nadav Safran, *In Search of Political Community; An Analyses of The Intellectual and Political Evolution of Egypt ,1804-1952*,Harward University Press, Mass, 1961,ss. 257-258;Armstrong, a.g.e.,ss.152-153;Karpaz,*Orta Doğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*,s.156-157.

¹²⁴⁰ Geniş bilgi için bk.Aptülahat Akşin,a.g.e.,ss.23-46.

¹²⁴¹ Karpaz,*Orta Doğu’da osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*,ss.167-171.

¹²⁴² Kürkcüoğlu,*Türkiye’nin Arap Orta Doğu’suna Karşı Politikası*,ss.2-13;Karpaz,*Orta Doğu’da Osmaanlı Mirası ve Ulusçuluk*,s.157;Refik Turan,a.g.e.,ss.265-268, 285-287,Armaoğlu,a.g.e.,ss.321-325;Üçok,a.g.e.,s.359;Volkan,a.g.e.,s.422.

¹²⁴³ Ahmet Mumcu,a.g.e.,c.II,s.120.

“Çağdaş Uygarlık Düzeyinin Üzerine Çıkma” hedefini göstererek “Bilgi Çağı’nı” işaret etmiştir.¹²⁴⁴ Mustafa Kemal Paşa, İslam Dini’nin ilmi ve teknolojik seviyesi hakkındaki: “...Bizim dinimiz en makul ve en tabi bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin tabi olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi(uygun gelmesi) lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır...”sözleriyle İslam dinine verdiği önemi,bağlılığını,saygısını ve Bilgi Çağının koşullarına uygun olduğunu çok açık bir şekilde ifade etmiştir.¹²⁴⁵ Mustafa Kemal ve İsmet İnönü, Filistin Cephesi’nde İngilizler’in uyguladıkları sanayi savaşı tekniklerini görerek, İstiklal Savaşı’nda uygulamışlardır. Son Yunan saldırısı başlamış, Kütahya ve Eskişehir civarındaki Ordu geri çekilme çabası içindeyken, Ankara’da Öğretmenler Kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa Kongrede gençlere bilgi,beceri ve davranış kazandıracak olan öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada, savaş koşullarında bile milli eğitime ve onun en kritik elemanlarına verdiği önemi:“...TBMM, Ankara’da toplandı. Bugün Ankara Milli Türkiye’nin, Milli eğitimini kuracak,Türkiye öğretmenlerinin toplantısına sahne olmakla iftihar etmektedir. Milli eğitimden söz ederken, eskinin hurafelerinden sıyrılmış,Doğu’dan ve Batı’dan gelen etkilerden uzak, milli karakterimizle uyumlu bir kültür kast ediyorum”sözleriyle dile getirmiştir.¹²⁴⁶

Filistin Cephesi’nde Araplar’ı daha yakından tanıyan Mustafa Kemal Paşa, koyduğu İlkeler ve yaptığı İnkılaplar’la Türkiye’nin ilmi ve teknolojik gücünün temellerini atmış, Cumhuriyeti gençlere emanet ederek, bunların dinamik ve devamlılığını sağlamış, Bilgi Çağının ön koşullarını hazırlamıştır. Mustafa Kemal, büyük zaferi kutlamak üzere İstanbul’dan Bursa’ya giden kalabalık bir öğretmenler grubuyla Bursalı öğretmenlere, 27 Ekim 1922’de, Şark Tiyatrosu’ndaki gece toplantısında:“...Hanımlar, Beyler ! memleketimizin en mamur,en latif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirlı ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nerededir, bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmektedir...”diyerek,askeri gücün oluşturulmasında ilmi ve teknolojik istihbarata verdiği önemi belirtmek istemiştir.¹²⁴⁷ Bilimsellik olaylara bilimsel gözle bakmayı, gerçeği bilimsel yöntemlerle araştırmayı, hurafelere, dogmalara, peşin yargılara sapmadan, akılı hakim kılmayı gerekli kılar.¹²⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa: “...Evet milletimizin siyasi, içtimai hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde

¹²⁴⁴ Tuncor, a.g.e., s.144.

¹²⁴⁵ Atatürk,Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c.II, s.94.

¹²⁴⁶ Gülmez, a.g.e.,s.505. Mustafa Kemal Paşa bu sözleriyle,Türk eğitim ve öğretim sisteminde, Medrese ve Mektep devirlerini kapatarak, Okul devrini başlatacağının emaresini vermiştir.Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,s.10.

¹²⁴⁷ Atatürk,Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri,c.II, s.47.

¹²⁴⁸ Eroğlu,Türk İnkılap Tarihi,s.457.

de rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Mektep sayesinde, mektebin vereceği ilim ve fen sayesinde ki, Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiir ve edebiyatı, bütün bedayiiyle inkişaf eder...” diyerek, öğretmenin, ilmin ve teknolojinin üretim merkezi ve kaynağını teşkil eden okul sisteminin en kritik elemanı olduğunu vurgulamıştır.¹²⁴⁹

Filistin Cephesi'nde, İngilizler'in bilgi ve teknolojik gelişmeleri askeri alana hakim kıldıkları ve başarılı oldukları görülmüştür. Milli Mücadele'nin kadrosunu oluşturan askerler İtilaf Devletleri'nin teknolojik üstünlüğü karşısında mağlup olduklarını anlamışlardır.¹²⁵⁰ Bu nedenle, Mustafa Kemal Paşanın, Milli Mücadele stratejisinin ve inkılabının temeli ilim ve teknolojiye dayalıdır. O, inkılabının amacını: “Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılabın gayesi; Türkiye Cumhuriyeti halkını, tamamen modern ve bütün anlam ve biçimleriyle uygar bir sosyal toplum haline ulaştırmaktır. İnkılabımızın asıl ilkesi budur. Bu gerçeği kabul edemeyen zihniyetleri darmadağın etmek zorunludur...” şeklinde ifade etmiştir.¹²⁵¹ Atatürk, inkılabını yapıp, ilkelerini ortaya koyarken ulusunu, amaç olarak kabul ettiği “Çağdaş Uygarlık Düzeyine” götüreceğine veya gitmesine yardım edeceğine inanmıştır: “Uygarlık yolunda başarı yenileşmeye bağlıdır. Sosyal hayatta, ilim ve fen alanında başarı için, yegane olgunlaşma ve ilerleme yolu budur. Hayat ve yaşayışa hakim olan hükümlerin zamanla değişme, gelişme ve yenileşmesi zaruridir” sözleriyle; Araştırma-Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine önem vermemizi ve inkılabının çağın koşullarına uygun olarak, devamlılığını sağlamamızı istemiştir.¹²⁵² Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), 1923'te: “Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asri, binaenaleyh Batılı hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, Batı'ya yönelmemiş millet hangisidir? Bir istikamette yürümek azminde olan ve hareketinin, ayağında bağlı zincirlerle güçleştirildiğini gören insan ne yapar? Zincirleri kırar yürür ” diyerek, çağdaş uygarlık istikameti olarak, Filistin Cephesi'nde ve Milli Mücadele'de yıllarca savaştığı Avrupa'yı göstermiş ve eşit koşullarda işbirliği önermiştir.¹²⁵³

¹²⁴⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.II, s.47.

¹²⁵⁰ Alvin ve Heidi Toffler, bilginin önemini ve ekonomik güç üzerindeki etkisini şöyle açıklamıştır: “Hammadde, emek, zaman, mekan, sermaye ve öteki girdilere olan ihtiyacı azalttığı için, bilgi her şeyi ikame etmekte, ileri bir ekonominin kaynağı haline gelmektedir. Ve bu geliştikçe değeri hızla artmaktadır.” Toffler, Yeni Bir Uygarlık Yaratmak, Üçüncü Dalganın Politikası, s.40.

¹²⁵¹ Altuğ, a.g.e., s.457.

¹²⁵² a.g.e., s.271.

¹²⁵³ Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s.67. Emre Kongar'a göre: “Atatürk'te (ya da Atatürkçülükte) üç şey çok belirgindir: Hedef çağdaş uygarlıktır. Çağdaş uygarlığa erişmek için, onun boyunduruğundan kurtulmak gereklidir. Çağdaş uygarlığın devletler ailesiyle, ancak eşit koşullarla etkileşim kurulabilir.” Emre Kongar, “Atatürkçülük ve Avrupa Birliği,” Cumhuriyet, 13 Ekim 2003, s.3.

Tarihte hatalı gördüğümüz şeylerden, bir intibah(uyanıklık,göz açıklığı,kendine gelme) dersi almalıyız diyen Atatürk :“...Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır...”¹²⁵⁴ sözleriyle, Filistin Cephesi'nin Milli Mücadele'nin, Osmanlı Devleti'nin yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ön koşullarını hazırladığını ifade etmek istemiştir. Çağdaş Türk Devleti fikri, Mustafa Kemal'in düşüncesinde, daha Kurtuluş Savaşı öncelerinde filizlenip şekillenen bir ideal olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Ona göre, bu yeni devletin temel felsefesi: “akıla” dayanacaktı. Çünkü, çağdaş olabilmenin vazgeçilmez şartı buydu. Mustafa Kemal'e göre, insan aklının ortak değerlerinden çıkan bir uygarlık vardı. Bu uygarlık da Batı'ydı.¹²⁵⁵ Cumhuriyet idaresi, kültürel ve ekonomik alanlarda devrimler yaparken, Batı'yı adeta kayıtsız şartsız ilham kaynağı ve örnek olarak almıştır.¹²⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1923'te, Çankaya Köşkü'nde Suphi Nuri(İleri) Beye:“...Bu günkü memurlarımız, fen adamlarımız, ilmimiz ve kudretimiz de kafi değildir. Galebe yavaş yavaş hasil olacak ve memleket, yetiştireceği memurlarıyla, fen adamlarıyla, asariyle (eserleriyle, kalıntılarıyla,izleriyle,nişanlarıyla) nihayet birçok sene sonra sulh ve ıslahat vadisinde muzaffer olacaktır” demiş ve bilgi toplumu olmamızı işaret etmiştir.¹²⁵⁷ Mustafa Kemal Paşa, 22 Ağustos 1924'te, Samsun'da öğretmenlere:“...Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir. Yalnız: ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülünü idrak etmek ve terakkiyatını(ilerlemesini,yükselmesini) zamanla takip etmek şarttır...” diyerek, eğitim ve öğretimin geleceğin koşullarına göre yapılandırılması ve bilimsel çalışmalara önem vermemiz gerektiğine dikkati çekmiştir.¹²⁵⁸

¹²⁵⁴ Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*,s.311.

¹²⁵⁵ Kongar, a.g.e.,c.I,s.23;Yavuz,a.g.e.,s.85,Lewis,*Orta Doğu,Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*,s.6;Armstrong, a.g.e., s.261.

¹²⁵⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*,s.277.

¹²⁵⁷ Atatürk,*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.II,s.170.Dünya bilim literatürüne yapılan katkının 0/099'unu 45 ülke,0/01'iniyse 117 ülke sağlamaktadır. Türkiye 162 ülke arasında 41.sırada bulunmaktadır.Türk Bilim Politikası,10 yıl sonra 30,20 yıl sonraysa 20 ülke arasına girmeyi planlamıştır. Ahmet Mumcu,a.g.e.,c.II,s.128.

¹²⁵⁸ Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*,ss.116-117. Mustafa Kemal Paşa: “...Bence medeniyeti hars'tan ayırmak güçtür ve lüzumludur...” dedikten sonra hars'ı; “...Bir insan cemiyetinin, devlet hayatında, fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda, iktisadi hayatta yani ziraatta, sanatta, ticaretle, kara, deniz ve havaya ait ulaştırma işlerinde yapabildiği şeylerin bileşkesidir.” şeklinde tarif etmektedir. Afetinan,*Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s.267.Şerafettin Turan,*Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler*, Kitaplar, Ankara, TTK Yayınları, 1989,ss.19-20.Prof.Dr.Turhan Feyzioğlu'na göre: “...Dünya bilimsel literatürüne daha fazla katkı sağlamak için,Atatürk'ün gösterdiği yolda bilim ve teknolojiye daha fazla önem vermek,bilinçli,akılcı,uzak görüşlü bir 'bilim politikasıyla' bu alandaki

Mustafa Kemal Paşa:“Millet sevgisi kadar büyük sevgi yoktur...Mazide sayısız medeniyet kurmuş bir ırkın ve milletin çocukları olduğumuzu ispat etmek için, yapmamız gereken şeylerin hepsini yaptığımızı ileri süremeyiz. Bugüne ve yarına bırakılmış, daha bir çok büyük işlerimiz vardır. İlmî araştırmalar da bunlar arasındadır. Benim arkadaşlarıma tavsiyem şudur: şahsınız için değil, fakat mensup olduğumuz millet için elbirliğiyle çalışalım. Çalışmaların en büyüğü budur” sözleriyle milleti için çalışmanın,ben değil,biz merkezli olmanın,ilmî araştırmanın ve geliştirmenin (AR-GE) temeli olduğunu vurgulamıştır.¹²⁵⁹

7. Askeri İstihbarat

Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün paşaları gibi (Enver Paşa hariç) Mustafa Kemal Paşa da:“Ben harbin mütteliklerimiz için, kazanılabileceğine inanmıyordum. Ama, memleket harbe girince, askerlik ve harp sahalarında bana düşen vazifeleri yaptım” demiştir.¹²⁶⁰Filistin Cephesi'nden sonra, İtilaf Devletleri,dünyayı şekillendirmek üzere, 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı'nı toplamışlardı. Paris Barış Konferansı'nda gizli paylaşma projelerinden St.Jean de Maurienne Antlaşması'yla İtalya'ya tahsis edilen İzmir ve civarı, Yunanistan'a verilmişti.¹²⁶¹ Paris Barış Konferansı toplantı halindeyken, İtalyan temsilcisi Orlando'nun Konferansı bir süre için terk etmesinden yararlanan Venizelos, Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasını İtilaf Devletleri'ne kabul ettirmiştir.¹²⁶² İngiltere, Ege Denizi'nin iki tarafındaki kara parçasını ve adalarını kontrol ederek, Hindistan yoluna, Anadolu'dan gelebilecek tehditleri ortadan kaldırmak amacıyla, Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmasına müsaade etmiştir.¹²⁶³ Kordon boyunda yürüyüşe geçen bir Yunan birliğinin üzerine Gazeteci Hasan Tahsin Recep'in (Osman Nevres) tabancasıyla ateş etmesi üzerine, Yunan askerleri ve yerli Rumlar çılgınca taşkınlıklar yapmaya başlamışlar,iki gün içinde İzmir ve çevresinde 2000'den fazla Türk öldürülmüş,birçok Türk'ün evleri ve ticaret yerleri yağmalanmış ve her türlü zorbalıklar yapılmıştı.¹²⁶⁴

çabalarımızı belli hedeflere yöneltip yoğunlaştırmak gereklidir.” Türkiye,uzun vadede AR-GE faaliyetlerine önem vermelidir.Ahmet Mumcu, a.g.e., c.II,s.128.

¹²⁵⁹ Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s.309.

¹²⁶⁰ Aydemir, *Tek Adam*, c.I,s.269.

¹²⁶¹ Karal, a.g.e., c.IX, ss.545-546; Armaoğlu, a.g.e., ss.145-146; Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*,ss.46-48;Abensour,a.g.e.,s.233.

¹²⁶² Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri*, s.73.

¹²⁶³ Christophe Abensour'a göre:“...Aslında İngiltere'nin amacı,aynı bölgede gözü olan İtalya'yı saf dışı etmek ve kolayca denetleyebileceğini düşündüğü Yunanistan'ı egemen duruma getirmektir.Elbette bölgede yoğun Rum nüfusuna da güveniyordu...” Abensour,a.g.e.,s.233.

¹²⁶⁴ Nurdoğan Taçalan,*Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, Milliyet Yayını, 1970, ss.289-290;Sina Akşin, a.g.e.,s.269;Gökbilgin, a.g.e.,c.I,s.87.

İtilaf Devletleri,Şark Meselesi'nin üçüncü safhası olarak hakkımızda hazırladıkları imha projesini tatbik etmek için,silahlı kuvvetleriyle Anadolu'yu işgal etmeye başlamışlardı. Bu kuvvetler; doğuda Ermeni kuvveti, batıda Yunan Ordusu,İstanbul,Samsun, Adana, Maraş,Urfa Antalya ve Konya bölgelerinde toplanmış olan İngiliz,Fransız ve İtalyan kuvvetleridir. İsmet İnönü hatıralarında, Ermeniler ve Yunanlılar'la yapılacak mücadeleyi kazanacağımızı düşündüklerini,İngilizler,Fransızlar ve İtalyanlar'ınsa Anadolu'yu işgal etmelerinin imkansız olduğunu değerlendirmiştir.¹²⁶⁵

Mustafa Kemal Paşanın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışıyla başlayan Milli Mücadele,Filistin Cephesi'nin devamı ve Yunan Kuvvetlerinin İzmir'e çıkışına tepki olarak doğmuş ve süratle Anadolu'ya yayılmıştır.¹²⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa:"...Ben ilk defa bu işe başladığım zaman en akıllı ve düşünür sayılan bir takım kişiler bana sordular; paramız var mıdır? silahımız var mıdır? yoktur dedim. O zaman, o halde ne yapacaksınız? dediler. Para olacak; ordu olacak ve bu millet bağımsızlığını kurtaracaktır! dedim. Görüyorsunuz ki hepsi oldu ve olacaktır"¹²⁶⁷

¹²⁶⁵ İsmet İnönü'nün hatıralarında, Ermeniler ve Yunanlılar'la yapılacak mücadeleyi kazanacağımızı düşündüklerini söyledikten sonra, İngilizler,Fransızlar ve İtalyanlar'la ilgili değerlendirmeleri şöyledir:" ...En kötü ihtimalde bile Anadolu'muz, kolay kolay istila olunacak, yüz bin, iki yüz bin, beş yüz bin kişi ile bir ayda, beş ayda bir ucundan girilerek öbür ucundan çıkılacak bir memleket tabiatında bir memleket değildir. Bir millete esareti kabul ettirmek için milyonlarca kuvvet, senelerce vakit, milyarlarca servet sarf etmek lazımdır. Biz kendimiz denemişizdir.Uzak vilayetlerimizde, mesela Yemen'de uzun müddet tecrübe ettik. İngilizler ve Fransızlar'ın da buna benzer bir çok tecrübeleri var. Bütün bu tecrübeler, ezelden beri esir olarak yaşamış milletler üzerinde yapılmıştır. Şimdi bu tecrübeyi tekrarlayacakları millet, yani biz, ezelden beri hür yaşamış bir milletiz. Eğer, bizi yok etmek isteyenlere, bu işin bir kaç milyon askere ve çok uzun zamana, bir çok servetin feda edilmesine mal olacağını ispat edebilirsek, bunu ispat ettiğimiz gün, hem kendimizi kurtarmış olacağız, hem de halen esaret altında bulunan milletlere kurtuluş yolunu göstermiş olacağız. Durumu işte böyle mütalaa ediyorum. Maddi bir ablukadan da korkumuz olamaz. Çünkü, yiyecek ihtiyacımızı kendi memleketimizden sağlayabiliyoruz.Bir abluka halinde memleket ne kadar sıkıntıya düşse, açlık tehlikesi söz konusu olamaz. Türlü ihtimalleri hesap ettiğim zaman, bir neticeye varıyordum. Bütün mesele şunu ispat etmeye bağlıdır : İstanbul'da veya herhangi bir telgraf merkezinde oturup, memleketin her yerinden, İngilizler'e, Fransızlar'a veya İtalyanlar'a karşı teslim olduk cevabını almak mümkün değildir. Memleketin her tarafını istila ettikten sonra, bir dağ başı kalacak olursa, o dağ başını istila etmek için de ayrıca kuvvet göndermek lazımdır." Selek,İsmet İnönü,Hatıralar,c.1,c.197.

¹²⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa, 21 Mayıs 1919'da,Kazım Karabekir Paşaya gönderdiği telgrafta:"Millet ve memleketi borçlu olduğumuz en son vicdani vazifeyi,yakından ve müşterek çalışmayla en iyi şekilde yerine getirmek mümkün olacaktır" diyerek Milli Mücadele'yi fiilen başlatmıştır.Kazım Karabekir,İstiklal Harbimiz,2.b.,İstanbul,Türkiye Yayınları,1969,s.32.

¹²⁶⁷ Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,s.19.

Filistin Cephesi'nde olduğu gibi, Milli Mücadele'de de propaganda faaliyetlerinin ve özellikle Basın-Yayın Kuruluşlarının çok etkili olduğu görülmektedir. Milli Mücadele'nin fikri mücadelesi Samsun'da başlarken, psikolojik mücadelesi İzmir'de başlamıştır. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada İzmir'de Ahenk, Anadolu, Duygu ve Köylü gazeteleri, yerel basının belli başlı temsilcileri olarak görülüyordu. Hasan Tahsin Recep, Hukuk-u Beşer adlı bir gazete çıkarmaya başlamış, daha sonra onun yerini Sulh ve Selamet Gazetesi almıştı. Hasan Tahsin, Avrupa'nın bize karşı tutumunun cinayet derecesinde olduğunu vurguluyor, bizden alınıp başkalarına verilmek istenen toprakların Wilson'un hangi ilkesine bağlı olduğunu soruyordu: "...Mağlubuz fakat hakimiyetimizi feda edecek derecede zelil bir mağlubiyet altında ezilmedik...Türkiye'nin Adana'sı, Aydın'ı, İstanbul'u, Bursa'sı neden ve hangi hakla, siyasetle, Wilson'un 14 maddelik yeni İncil'inin hangi maddesine tefikan bizden gasp edilerek, bir yabancı devlete veya devletlerin hepsine birden peşkeş çekilmek isteniyor?" Hasan Tahsin, bundan bir kaç gün sonra, Yunan egemenliği altında yaşayabilecek hiçbir Türk'ün bulunmadığını söyleyerek, şunları yazıyordu: "...Uyan ey Türk oğlu uyan, uyan ey vahdaniyet-i ilahiyeye münkat(bağlı olan), İslâmlığın hararetiyle kalbi, ruhu pürheyecan olan Müslümân Türk uyan, sana suikast ediyorlar..."¹²⁶⁸ Hasan Tahsin'in bu yazısıyla, Mustafa Kemal Paşanın Milli Mücadele stratejisinin esasını oluşturan Misak-ı Milli'de yer alan: "...Mütareke hududu içinde Türk ve İslâm halkın oturduğu kısımlarının tümü, hiçbir şekilde parçalanamaz bir bütündür" düşüncesinin paralellik gösterdiği görülmektedir.¹²⁶⁹

Haydar Rüştü'nün Anadolu ve Duygu gazeteleri, bir yandan İtilafçı diğer yandan Rumca basının boy hedefi olmuş ve İtilaf Devletleri'ni koyduğu sansür tarafından sık sık kapatılmaları yoluna gidilmiştir. Haydar Rüştü, bütün Mütareke boyunca inançlı bir yurtsever olarak uyarı görevini yerine getirmiş, işgalden sonra da çok zor koşullar içinde gazetesini Antalya'ya taşıyarak, Milli Mücadele'ye ilk katılanlardan biri olmuştur. İtilaf Devletleri askerlerinin İstanbul'u işgalden bir iki gün sonra Köylü, Ahenk, Müsavat ve İslahat gazeteleri, sansürün gölgesi altında, işgal kuvvetleri komutanlığının bildirileriyle dolu olarak çıkmaya başlamışlardır.¹²⁷⁰ İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Türk milletinde Milli Mücadele ruhunun doğmasında ve gelişerek, bir milli mukavemet (Kuva-yı Milliye) hareketine dönüşmesinde büyük ölçüde etkili olmuştur.¹²⁷¹

¹²⁶⁸ Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, 30 Ekim 1918-8 Eylül 1922, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1988, ss.30-31.

¹²⁶⁹ Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, S.325.

¹²⁷⁰ Arıkan, a.g.e., ss.170-171.

¹²⁷¹ Salahi, Ramazan Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.I, Ankara, TTK Yayını, 1987, s.19.

Filistin Cephesi'nde Arap İsyanı'nı başlatan T.E.Lawrence, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'yi de takip etmekten geri kalmamıştır. İngiliz Casusu Lawrence, Kasım 1919'da gelecekteki milli gücümüzü: "Türkiye şimdi tükenmiştir. Nüfusu yedi milyondur. Bunun 350.000'i silah altındadır. Muharip kuvvetin çokluğu genel olarak, yedi yıllık mecburi askerlik sistemi yüzündendir. Ordu, salgın hastalıklar yüzünden gücünü kaybetmektedir. Nüfus artışı da düşmektedir. Eğer, askerlik süresini kısaltır ve faaliyetlerini kendi yurtlarına yöneltirlerse, otuz yıl içinde tekrar, sağlıklı ve fetih hırsı ile dolu bir millet haline gelirler" şeklinde değerlendirmiştir.¹²⁷²

İstanbul 16 Mart 1920'de fiilen İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiğinden, İstanbul basını Anadolu basını gibi özgür olamamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye kararlarını İstanbul basınında yayınlamak istemiş, ancak yalnızca yazı kadrosu içinde Cenap Şahabettin, Rüşen Eşref (Ünaydın), Abdülhak Hamid (Tarhan), Yahya Kemal (Beyatlı) ve Süleyman Nazif'in bulunduğu Tasvir-i Efkâr, 1919 yılının sonlarında pek az bildiri yayımlayabilmiştir. İstanbul basını, 1921 yılında, Milli Mücadele'yle ilgili haberlere yer vermeye başlamış, ancak hiçbir zaman Anadolu basınına ulaşamamış, Milli Mücadele, Anadolu basınına dayandırılmıştır.¹²⁷³ İngilizler, Filistin Cephesi'nde Büyük Taarruz (Nablus Meydan Muharebesi)'a hazırlanırken, 2 Eylül 1918'den itibaren İstanbul'da yayına başlayan ve Başyazarı Yunus Nadi olan "Yeni Gün" Gazetesi, 16 Mart 1920'de, İstanbul'un resmen işgali üzerine, Anadolu'ya taşınmıştır. "Anadolu'da Yeni Gün" Gazetesi olarak, 9 Ağustos 1920'den itibaren Ankara'da, 1 Eylül-7 Ekim 1921 tarihleri arasında Kayseri'de yayımlanmış, 11 Mayıs 1924'te "Cumhuriyet" adını almıştır. "Yeni Gün" Gazetesi fiilen İstiklal Savaşı'nın içinde yer almış ve sözcülüğünü yapmıştır.¹²⁷⁴

¹²⁷² Özgül, a.g.e., s.91. İngiliz Başbakanı Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve Filistin Cephesi Komutanı General Allenby gibi tam bir Türk düşmanı olan Lawrence, Anadolu'nun Türk nüfusunu az (1919 yılı istatistiklerine göre Anadolu'nun Müslüman nüfusu 9.291.346 kişiydi), ordusunu mevcudunu fazla (Anadolu'daki dağınık birlikler içinde en düzgün olanı, merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu) 660 subay, 10.047 er, 14.380 tüfek, 120 makineli tüfek, 64 top ve 3.729 hayvandan oluşan bu kolordu, Anadolu'yu doğudaki Ermeni saldırılarına karşı korumaktaydı. Anadolu'daki diğer birliklerle birlikte, 19 Mayıs 1919'da genel ordu mevcudu 30-35.000 savaşıcı dolayındaydı. Anadolu'nun doğusu hariç batısı, kuzeyi ve özellikle de güneyi hemen hemen boş bırakılmış, Filistin Cephesi'nden kurtarılabilen birliklerimiz Anadolu'nun ortasında Sivas, Ankara ve Konya bölgesinde toplanmış, düzenli orduya geçinceye kadar düşmanla mücadele çoğunlukla Kuva-yı Milliye'ye bırakılmıştı) göstermekle birlikte zayıflamaya başladığını, şayet yok edilmezlerse gelecekte büyük bir tehdit olacaklarını söyleyerek, Şark Meselesi'nin üçüncü safhasını gerçekleştirmek üzere Anadolu Türkleri'ni İtilaf Devletleri'ne hedef olarak göstermeyi de ihmal etmemiştir. Müderrisoğlu, a.g.e., c.1, s.41.

¹²⁷³ Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın*, 1919-1921, Ankara, 1989, s.71.

¹²⁷⁴ Yalçın, a.g.e., c.1, ss.352-353.

Sevr Antlaşması'yla Osmanlılar'ın elinde kalan otorite artık tamamen yok olmuştu. Üç ay önce Anadolu'da Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmuş ve Başkanlığına askeri kahraman ve Yunanlılar'a karşı direnişin belkemiği Mustafa Kemal'i seçmişti. Birinci İnönü(6-10 Ocak 1921) ve İkinci İnönü(23 Mart-1 Nisan 1921) Muharebeleri'yle durdurulan düşman, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nden sonra,13 Temmuz 1921'de Afyonkarahisar'ı,17 Temmuz 1921'de Kütahya'yı,19 Temmuz 1921'de Eskişehir'i ele geçirmesi üzerine,ordulara 25 Temmuz 1921'de Sakarya Nehri doğusuna çekilme emri verilmiş ve 5 Ağustos 1921'de TBMM Mustafa Kemal Paşayı Başkomutanlık görevine getirmiştir.¹²⁷⁵ Mustafa Kemal Paşa,Filistin Cephesi'nde Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını müteakiben, 9.Ordu Müfettişliğine atanmış,o sırada Osmanlı Kuvvetlerinin üçte ikisini meydana getiren bu unsurların komutanlığını üstlenmekle sıfatı olmamakla birlikte aslında fiilen Enver Paşanın yerine Başkomutan Vekilliği görevini üstlenmişti. Yunanlılar 23 Ağustos 1921'de yeni bir saldırı düzenlediğinde, saldırı Milliyetçi Ordu tarafından 13 Eylül 1921'de Sakarya'da durdurulmuş,26 Ağustos 1922'de Yunanlılar'a karşı saldırıya geçilmiş ve bozguna uğrayan Yunanlılar, çareyi kaçmakta bulmuşlardır.¹²⁷⁶ Jean Paul Roux,Türk ulusunun ve ordusunun özelliklerini:"*Büyük bir gözü peklik ve yüreklilik geleneğinin mirasçısı, güçlü ve kararlı Ordusu, donatımlı olacak kadar zengin, gerektiğinde ölmeyi bilecek kadar da yoksuldu. Türkiye kesin olarak laikliği ve Batılılaşmayı seçmiştir ve Türkiye'nin tüm Müslümân halklar üzerinde pek büyük bir etkisi vardır*" sözleriyle ifade etmiştir.¹²⁷⁷ Mustafa Kemal Paşa, Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Beyin umumi vaziyet hakkındaki demeci münasebetiyle şöyle demişti :

¹²⁷⁵ Tuncoku,a.g.e.,s.78.TBMM,5 Ağustos 1921'de oylamaya katılan 184 üyenin tamamının kabul oyuyla aşağıdaki Başkomutanlık Kanunu'nu kabul etmiştir:

"1) Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vazıulyed(el koyan,eline alan)yegane kuvvet-i aliye olan ve azasından her birinin Kanunu Esası ve Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla hukuk ve masuniyeti teşriyesi tabiatıyla mahvuz ve şahsiyet-i maneviyesi Başkumandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuyud-u(kayıtlar) atıye(gelecek,yarın) ile Başkumandanlık vazife-i fiiliyesine kendi reisi Mustafa Kemal Paşayı memur eylemiştir."

"2) Başkumandan ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette teyzid ve sevk ve idaresini bir kat daha tersin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna mütaallik salahiyetini meclis namına fiilen istimale memurdur."

"3) Müşarünileyhe (işaret olunan,adı geçen) baladaki mevadile mevdu sıfat ve salahiyet üç ay muddetle mukayyettir.Meclis lüzum gördüğü taktirde bu müddetin inkızasından evvel dahi bu sıfat ve salahiyeti refedebilir."

"4 İş bu kanun tarih-i neşrinden itibaren meriyülicradır (yürürlükte ve geçer olan).

"5) İş bu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur." Ahmet Emin Yaman,"Başkomutanlık Kanunu" *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, (Mayıs 1992),Yıl:5,Sayı:9,ss.85-86;Sürmeli,a.g.e.,ss.50-51.

¹²⁷⁶ Goodwin, a.g.e.,s.253.

¹²⁷⁷ Roux, a.g.e.,s.253.

“...Vaktiyle Medine’de bulunan Kuva-yi askeriyemizi oradan alıp, Suriye’yi müdafaaya tahsis etmekten içtinap edilmişti. Çünkü, bütün efkari umumiyetimizde Medine nasıl terk olunur diye düşünölmüştü. Halbuki, dolayısıyla Suriye’yi tehlikeye koymakla, Medine’nin tehdit edilmiş olduğunu hiç kimse nazarı dikkate almak istemiyordu. O zaman bazı arkadaşlarımız Kemali cesaretle karar vermişler ve demişlerdi ki, Medine tahliye olunmalıdır. Bu tahliye üzerine belki muvakkaten düşman oraya girerdi, fakat oradan kurtarılacak kuvvetler Suriye’de temin-i muvaffakiyet eder ve belki bu muvaffakiyetin neticesinde, Medine bizim elimizde kalırdı. Ani hissiyata ve bir takım asli, kati düsturların hilafında bir takım muhakemelere saparak, gayeden uzaklaşmak katiyen caiz değildir...”¹²⁷⁸

Mustafa Kemal Paşa, Medine’de kuvvet bırakılmasını hatalı bulduğundan, İstiklal Savaşı’nda tüm kuvvetleri Sakarya Mevzii’ne çekmiş, ikmal yolunu kısaltmış, yeniden teşkilatlandırmayı müteakip, genel karşı taarruza geçmiş, Bursa’daki Orduları Boğazlar istikametinde hareket ettirerek, Allenby’in Filistin Cephesi’ndeki “Silahlı Propaganda Taktiğini” uygulamış ve başarılı olmuştur. Allenby’in Mondros Mütarekesi’nden sonra Türkler’e yaptığını, Mustafa Kemal Paşa Mudanya Mütarekesi’nden sonra İngilizlere uygulamıştır. General Allenby’in Filistin Cephesi’ndeki ve Mustafa Kemal Paşanın İstiklal Savaşı’ndaki stratejilerinin büyük bir benzerlik göstermesi dikkat çekici bulunmuştur. Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından iki buçuk ay sonra, İtilaf Devletleri, İstanbul’u boşaltmışlardır.¹²⁷⁹ Bu geri çekiliş, Mustafa Kemal Paşanın, Filistin Cephesi’nden İstanbul’a geldiği 13 Kasım 1918’de, İstanbul’u kuşatmış olan düşman donanmasını görünce söylediği, “Geldikleri gibi giderler!” sözünü hatırlatmıştır.¹²⁸⁰ Birinci Dünya Savaşı’ndan daha uzun sürmüş olan İstanbul’un işgali, böylece sona ermiş ve Anadolu’da işgalci güç kalmamıştır. Böylelikle 13 Kasım 1918’de fiilen, 16 Mart 1920 resmen başlayan İstanbul’un işgali her manada sona ermiştir. Birinci Dünya Harbi’nde özellikle Filistin Cephesi’nde bilgi, beceri ve tecrübe kazanan Milli Mücadele’nin kadrosu, Alman komutanlarının yardım etme isteklerini de kabul etmeyerek, Türkiye’nin askeri ve politik gücünü milli menfaatlerine uygun olarak kullanmayı ve milli hedeflerine ulaştırmayı başarmıştır.¹²⁸¹

¹²⁷⁸ Atatürk, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, c.1, s.83.

¹²⁷⁹ TBMM’nin, 23 Ağustos 1923’te Lozan Barış Antlaşması’nı onaylamasıyla İstanbul’un boşaltılması resmen başlamıştır. Antlaşma, 227 kabul, 14 ret oyuyla kabul edilmiştir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.1, s.284; Atatürk, *Nutuk*, s.548; a.g.a., K.21, G.50, B.50-1, 50-2.

¹²⁸⁰ Aydemir, *Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa*, c.III, s.512; Yalçın, a.g.e., c.I, s.392.

¹²⁸¹ İsmet Paşa, Çanakkale Cephesi’nde 1.Ordu, Filistin Cephesi’nde Mustafa Kemal Paşadan önce Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı yapan Alman Mareşali Liman Von Sanders’in Milli Mücadele’de kendilerine yardımcı olmak isteğiyle mektup yazdığını ve düşüncesini şöyle ifade etmektedir: “ Biz askerliği Alman hocalardan öğrendik ve öğretmenlerle eşit seviyeye geldik. Bunu ispatta ettik. Milli Mücadele’de Liman Von

8. Biyografik İstihbarat

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Harbi'nde politik ve askeri kadrosunu teşkil eden kişiler, Mondros Mütarekesi'nden sonra tamamen etkisiz hale getirilmişlerdir. Enver, Talat ve Cemal Paşalar yurtdışına kaçmışlar, Filistin Cephesi'ni yöneten Alman komutanlar Von Kress Paşa, Mareşal Falkenhayn ve Alman Birlikleri Almanya'ya dönmüşlerdi. Filistin Cephesi'nde Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, Almanya'ya giderken, Irak Cephesi'nde 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa İstanbul/Haydarpaşa'da, Kafkas Cephesi'nde 9. Ordu Komutanı Yakup Şefki Paşa (Orgeneral Subaşı) İstanbul/Üsküdar'da, Hicaz Cephesi Komutanı Fahrettin Paşa Medine'de, Rauf Bey (Orbay) ve Fethi Bey (Okyar) İstanbul'da İngilizler tarafından tutuklanmış ve Malta'ya götürülmüşlerdir.¹²⁸² Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Liman Von Sanders'ten Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını teslim aldıktan sonra, İngilizler, Fransızlar ve Araplar'la Milli Mücadele'ye hazırlanırken, Mondros Mütarekesi şartlarını ihlal edeceğinden korkan Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından Yıldırım Ordular Grubu lağvedilerek, İstanbul'a çağırılmıştı. İsmet İnönü Şam'ın kuzeyinde ağır şekilde hastalanarak, İstanbul'a gönderilmişti. Osmanlı İmparatorluğu, tüm milli güç unsurlarını kaybetmiş, adeta İtilaf Devletleri'nin pençesinin altına düşmüştü. Bernard Lewis, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin durumunu şöyle tasvir etmiştir:

“ Ümide gerçekten pek az yer vardı. Hemen hemen sekiz yıllık sürekli bir savaşla bitkinleşmiş, bir zamanların büyük Osmanlı İmparatorluğu, yenilerek sırt üstü yere serilmiş, başkenti işgal edilmiş, liderleri firardaydı. Ülke parçalanmış, yoksullaşmış, nüfusu azalmış ve maneviyatı kırılmıştı. Yenik ve şevki kırılmış Türk halkı, galiplerin hemen hemen bütün isteklerini kabule hazır görünüyordu.”¹²⁸³

Sanders, bize mektup yazdı. Gelelim size yardım edeyim diyordu. Yani biz muharebeyi idare edemeyiz diye düşünüyor. Gelecek, o idare edecek. Oralı olmadık. Çünkü, kendimize güveniyorduk.” Cebecioğlu, a.g.e., s.58.

¹²⁸² Armstrong, a.g.e., s.100; Volkan, a.g.e., s.212. İngilizler, son Osmanlı Meclis-i Mebusan Üyelerini (Millet Vekillerini) tutuklayarak Malta'ya götürdükten sonra, Milli Mücadele'nin kadrosu (biyografik gücü) de dağılma tehlikesi içine girmişti. Çünkü, Sivas Kongresi'de Heyet-i Tesliye'ye seçilen kişilerden sadece Mustafa Kemal Paşa, Hakkı Behiç Bey, Hüsrev Sami Bey ve Mustafa Efendi Ankara'da kalmışlardı. Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye'yi, Ankara Müftüsü Rifat Efendi, Şeyh Şemseddin Efendi, Ankara Darülhikmetül İslamiye Şubesi azasından Hasan Efendi, Ankara Defterdarı Yahya Galip Bey, Kastamonu eski Vali Vekili Ferit Bey ve 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşayla yeniden teşkil etmişti. Bu Kadro, en kritik zamanda Milli Mücadele'nin biyografik gücünü oluşturmuş, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar Türk halkını temsil etmiştir. Selek, *Anadolu İhtilali*, c.1, s.327.

¹²⁸³ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.241.

Osmanlı İmparatorluğu,gerçekten sırt üstü yatmış,Padişah VI.Mehmet Vahdettin ve Damat Ferit Paşa Hükümeti adeta bir ülkenin idam kararı niteliğindeki Sevr Antlaşması'nı 10 Ağustos 1920'de imzalamışlardı.¹²⁸⁴ Sevr,Osmanlı Meclis-i Mebusanı 11 Nisan 1920'de Padişah tarafından kapatıldığından,Ankara'daki TBMM de kendisinin kabul etmediği hiçbir antlaşmanın Türk milleti adına kabul edilmiş sayılmayacağını ilan ettiğinden,halk adına meclis tarafından onaylanmadığı için resmi bir belge niteliği kazanmamıştır.¹²⁸⁵Filistin Cephesi'nde birliklerimize komuta eden ikinci derecede komutanlar, Milli Mücadele'de birinci derecede komutanların kadrosunu teşkil etmişlerdir.¹²⁸⁶Kafkas Cephesi'nde 2.Ordu, Filistin Cephesi'nde 7.Ordu ve Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa(Atatürk),2 ve 7.Ordu Komutanı Fevzi Paşa (Çakmak),2. Ordu Komutan Yardımcısı Kazım Paşa (Karabekir), 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa(Cebesoy),3.Kolordu Komutanı Albay İsmet(İnönü),4.Ordu Kurmay Başkanı ve 8.Kolordu Komutanı Albay Ali Fuat(Erdem),3.Tümen ve 22.Kolordu Komutanı Albay Refet(Bele), 26.Tümen komutanı Albay Fahrettin (Altay) ve 48.Tümen Komutanı Yarıbay Asım(Gündüz) İstiklal Savaşı'nın komuta kadrosunu oluşturmuşlardır.¹²⁸⁷

¹²⁸⁴ Üçok,a.g.e.,s.320.

¹²⁸⁵ Refik Turan,a.g.e.,s.147.

¹²⁸⁶ Şefket Süreyya Aydemir'e göre: "...Kadro,milletin bütün kalabalıklarını kendi teşkilat çerçevesi içinde toplayamayabilir.Fakat, fikirlerinin isabeti ve yetiştirdiği inkılap neslinin liyakat ve heyecanıyla o bu kalabalıkları, her zaman sevk ve idare edebilecektir. Kadro, bir milli kurtuluş hareketinin, bir milli inkılabın kumanda heyetidir. Onun, azlık, fakat şuurlu öncüsü ve yöneticisidir. İnkılabın tek ve idealist partisi, onun tek ve idealist lideri etrafında toplanan Kadro'dur..." Şefket Süreyya Aydemir, *İnkılap ve Kadro*,2.b, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1968, s.259. İngilizler tarafından Filistin Cephesi'nde parayla satın alınan Arap aşiretlerinin başında bulunan emirleri ve şeyhlerinin halkı çok olumsuz şekilde etkilediğini gören Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin kadrosunu teşkil ederken bu noktayı dikkate aldığını şöyle açıklamıştır:"...Ulus, yurt, siyasa ve ordu yöneticiliğinde hiç bulunmamış ve bu alanda değeri belirlenmemiş ve denenmemiş gelişigüzel kişilerden, örneğin Erzincanlı Nakşi Şeyhi ve Mutki'li bir aşiret başkanı gibi acınacak durumdaki kişilerden kurulabilecek herhangi bir Temsilciler Kurulu'na, söz konusu durum ve görev bırakılabilir miydi? Bırakıldığında, yurdu ve ulusu kurtaracağız dediğimiz zaman ulusu ve kendimizi aldatmış olmak gibi kötü bir yanılgıya düşmeyecek miydik? Bu nitelikte bir kurula perde arkasından yardım edilebileceği düşünülse bile, bu yöntem güvenceli sayılabilir miydi?" Atatürk,*Nutuk*,s.51.Kurtuluş Savaşı'nda Türk Silahlı Kuvvetlerinin üst kademelerinde bulunan komutanların çoğunluğunun, Filistin Cephesi'nde İngilizler'e ve isyan eden Araplar'a karşı savaşarak bilgi, beceri ve tecrübelerini artırdıkları görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'na başlarken Albay İsmet (Orgeneral İnönü)'in Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine (Genelkurmay Başkanlığına),Fevzi Paşanın(Mareşal Çakmak) Harbiye Nazırlığına (Milli Savunma Bakanlığına) atanmalarını sağlamıştır.Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.I,s.71;Atatürk, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*,s.314,319,TBMM Zabıt Ceridesi, c.I,s.198; Çankaya,a.g.e.,s.87; Armstrong a.g.e.,s.108; Selek,*Anadolu İhtilali*,c.I, s.158,163.Geniş bilgi için bk,Volkan,a.g.e.,ss.219-222.

¹²⁸⁷ Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I,s.102.

Fevzi paşa ve Mustafa Kemal Paşanın Birinci Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde ilginç görev ilişkileri olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 8-9 Ağustos 1915'te Anafartalar Grup Komutanlığı, 16 Nisan 1916'da Kafkas Cephesi'nde 16. Kolordu Komutanlığı, 18 Mart 1917'de 2. Ordu Komutanlığı, 5 Temmuz 1917 ve 7 Ağustos 1918'de 7. Ordu Komutanlığı görevlerine atanmıştı. Fevzi Paşa aynı görevleri Mustafa Kemal Paşadan teslim almış veya teslim etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a gitmek için hazırlık yaparken, Fevzi Paşa Osmanlı Devleti'nin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) görevinde bulunuyordu.¹²⁸⁸ Fevzi Paşa, Yunanlılar İzmir'e çıktığı takdirde ateş edilmesini emrettiği için, Harbiye Nazırı Şakir Paşa tarafından görevden alınmış, yerine Filistin Cephesi'nde 8. Ordu Komutanlığı yapan Cevat Paşayı atamıştı. Mustafa Kemal Paşa Yunanlılar'ın İzmir'e çıktığını Sadrazam Damat Ferit Paşayı ziyaretinde öğrenmiş, Cevat Paşadan Bandırma Vapuru'nun hazırlanması müsaadesini, Padişah Vahdettin'in talimatını almış¹²⁸⁹ ve aynı gün Samsun'a hareket etmişti.¹²⁹⁰ Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'yi başlatmak amacıyla, Anadolu'ya geçişinin ön koşullarını Filistin Cephesi'ndeki silah arkadaşları Fevzi ve Cevat Paşalarla Genelkurmay II. Başkanı eski Yıldırım Orduları Grubu Kurmay Başkanı Diyarbakırlı Kazım Paşa (İnanç) hazırlamışlardır. Mustafa Kemal Paşanın: "...İstanbul'da Genelkurmay Başkanlığı katında, görevden ayrılan Fevzi Paşayla göreve başlayan Cevat Paşadan ve Barış Hazırlıkları Komisyonu'nda çalışan İsmet Beyden başlayarak, Erzurum'a gelinceye değin, her yerde gördüğüm ve karşılaştığım komutan, subay, her türlü devlet adamları ve ileri gelen kişilerle, burada, Erzurum'da yaptığım gibi görüşmeler ve antlaşmalar yapmıştım. Bunun yararını değerlendirebilirsiniz" sözlerinden, Filistin Cephesi'nde birlikte görev yaptığı komutanlarla görüşerek Milli Mücadele'nin Yönetici Kadrosu'nu teşkil ettiği anlaşılmaktadır.¹²⁹¹

¹²⁸⁸ Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) Osmanlı İmparatorluğu'nun Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olduğu zaman, bir liste yapmış, Padişah VI. Mehmet Vahdettin'e vermiş ve bu listede Mustafa Kemal Paşa hakkında: "*Mustafa Kemal Paşanın fevkalade kabiliyetli, cesur bir asker, yükselmek için son derece ihtiraslı olduğunu ve başarılarını*" yazmıştı. Çetiner, a.g.e., s.45.

¹²⁸⁹ Padişah VI. Mehmet Vahdettin, Mustafa Kemal Paşaya şu talimatı vermişti: "*Paşa Paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin, bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir... tarihe geçmiştir... Bunları unutun... asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa devleti kurtarabilirsin.*" Padişah Vahdettin'in bu sözlerinden, elindeki kitabın tarih kitabı olduğu, Mustafa Kemal Paşanın Çanakkale, Kafkasya ve Filistin Cephesi'nde gösterdiği liderlik niteliklerinden etkilendiği ve başarılı olacağına inandığı anlaşılmaktadır. Padişah Vahdettin aslında Mustafa Kemal Paşayı motive etmiş ve yeni görevine psikolojik olarak hazırlamıştır. Sina Akşin, a.g.e., c.1, ss.283-284; Volkan, a.g.e., s.174; Çankaya, a.g.e., s.28.

¹²⁹⁰ Atay, *Atatürk'ün Anıları*, ss.148-156; Sina Akşin, a.g.e., 283-284; Armstrong, a.g.e., ss.70-71; Çankaya, a.g.e., s.28.

¹²⁹¹ Atatürk, *Nutuk*, s.33.

Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşanın, İstanbul'daki general ve subayları Anadolu'daki kolorduların ve tümenlerin başına komutan olarak atamalarını kabul etmeyen Mustafa Kemal Paşa : *"Bu yönetime göre iş yapılıncaya, Birinci Dünya Savaşı'nda yetişmiş, kolordu ve tümen komutanlıklarına yükselmiş ne kadar genç general ve üstsubay varsa, hiç kuşku yok, bunların hepsi bu görevlerden uzaklaştırılmış olacaklardı..."* demiştir.¹²⁹² Mustafa Kemal Paşa, Filistin Cephesi'nde General Allenby'nin Ordusuna mağlup olmuş, ancak İtilaf Devletleri Ordularının stratejisini ve taktiklerini öğrenmiştir.¹²⁹³ O, İstanbul'da arkadaşlarıyla birlikte Kurtuluş Savaşı'nın Harekat Planı'nı hazırlamış, 21-22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi, 23 Temmuz-7 Ağustos 1919'da Erzurum Kongresi¹²⁹⁴ ve 4-11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'yle Milli Mücadele'nin stratejisi, hedef ve prensiplerini ilan ederek Türk halkının desteğini kazanmıştır.¹²⁹⁵

¹²⁹² a.g.e.,s.251.

¹²⁹³ Aydemir, *Tek Adam*, c.1,s.285.Vamık D. Volkan ve Norman Itzkowitz *Ölümsüz Atatürk* adlı kitabında: *"...Dört yılı bulan bir muharebe sürecinden sonra-Birinci Dünya Harbi'nde-Mustafa Kemal'in sicili,onun Osmanlı Ordusunun tek bir yenilgi bile görmeyen yegane muharebe komutanı olduğunu gösteriyordu. Savaşta yenilgi yüzü görmemiş Mustafa Kemal..."* ifadesini kullanmışlardır. Volkan,a.g.e.,s.153.Yapılan araştırmada, hemen hemen tüm tarih kitaplarının, Mustafa Kemal Paşanın hiç mağlup olmadığı görüşünü paylaştıkları görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa,askerlik yaşamında, ilk ve tek mağlubiyetini Filistin Cephesi'nde Nablus Meydan Muharebesi'nde almış ve bu yenilgi ona büyük tecrübe kazandırmıştır.O,bu muharebede General Allenby'dan sanayi ordusunun taarruz stratejisini öğrenmiş ve bu stratejiyi İstiklal Savaşı'nda uygulamıştır. Sabahattin Selek,Mustafa Kemal Paşanın mağlup olduğunu belirtmemekle birlikte, "Bozgun" olarak adlandırdığı Nablus Meydan Muharebesi hakkında:*"...Türkiye'nin kesin yenilgisini ve teslimini hazırlayan bu muharebeler,yalnız askeri ve siyasi sonuçları bakımından değil,harp kayıpları bakımından da çok önemlidir"* demiştir.Selek,*Anadolu İhtilali*,c.1,s.25.

¹²⁹⁴ Mustafa Kemal Paşa,29 Haziran 1919'da,Harbiye Nezareti'ne; görevden alındığına dair emir almadığını bildirmiş ve 3 Temmuz 1919'da halkın coşkulu tezahüratı içinde Erzurum'a girmiştir. Erzurum halkı,Mustafa Kemal Paşaya gösterdiği büyük sevgiyle desteğini göstermiş,İtilaf Devletleri'ne,İstanbul Hükümeti'ne ve büyük ölçüde kararsız olan halka karşı propaganda yapmıştır. Ali Fuat Cebesoy,*Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul,Vatan Neşriyat,1953,ss.78-79,83;Mazhar Müfit Kansu,*Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*,c.1,Ankara,1966,s.23.Milli Mücadele'nin başlangıcında en kritik kararı 15.Kolordu Komutanı Kazım Paşa (Karabekir) vermiştir. Kazım Paşa,o Kafkas Cephesi'nde 2.Ordu Komutanı olarak görev yaparken Komutan Yardımcılığını yapmıştı. Mustafa Kemal Paşa Kazım Paşayla sık sık görüşerek,Milli Mücadele stratejisi üzerinde fikir birliğine varmışlardı. Kazım Paşanın 15.Kolordu Komutanlığına ataması da bu düşüncenin bir sonucu olarak yapılmıştı. Ancak,Kazım Paşa Padişah'a son derece bağlı olmasına rağmen,Milli Mücadele'nin en önemli lider kadrosunu teşkil eden;Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Albay Refet'i tutuklamayarak,emrini yerine getirmemiş,üstelik:*"...Ben ve Kolordum emrinizdeyiz."* diyerek Milli Mücadele'nin seyirini belki de Türk halkının kaderini değiştirmiştir. Volkan, a.g.e., s.192;Selek, *Anadolu İhtilali*,c.1,s.267; Tuncoku, a.g.e.,s.57; Çetiner, a.g.e., s.183.

¹²⁹⁵ Eroğlu,*Türk İnkılap Tarihi*,s.189;Refik Turan,a.g.e.,s.127.Geniş bilgi için bk. Shaw, a.g.e.,ss.409-414.

Mondros Mütarekesi'nden sonra, Filistin Cephesi komutanı Mareşal Liman Von Sanders ve Irak Cephesi komutanı Ali İhsan Paşa, Kafkasya Cephesi Komutanı Yakup Şefki Paşa, Mütareke'yi imzalayan Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay), İngilizler tarafından tutuklanarak, Malta'ya gönderilmişlerdi. Osmanlı Meclis-i Mebusanın Misak-ı Milli'yi 28 Ocak 1920'de kabul etmesinden sonra, İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'ne baskı yaparak Anadolu hareketinin sempatizanı gördükleri iki bakanı Harbiye Nazırı Cemal Paşa (Filistin Cephesi'nde 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa) ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşanın (Filistin Cephesi'nde 8.Ordu Komutanı) görevlerinden alınmalarını istemişlerdi.¹²⁹⁶ İki bakanın görevden alınması ve Sadrazam Ali Rıza Paşanın istifasıyla Salih Paşanın onun yerine atanması, İtilaf Devletleri'nin isteklerini daha da artırmalarına neden olmuştur.¹²⁹⁷ İtilaf Devletleri'nin, Filistin, Irak ve Kafkasya Cepheleri Komutanlarını tutuklamalarına, Harbiye Nazırı ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisini görevlerinden uzaklaştırmalarına rağmen, Mustafa Kemal Paşayı, İstanbul'dayken tutuklamamaları ve Anadolu'ya geçişine müdahale etmemeleri, Türk milleti için en büyük şans ve mucize olarak algılanmıştır.¹²⁹⁸ Mustafa Kemal'e 7 Kasım 1918'de işten el çektirilmesi ve Ahmet İzzet Paşayla Mondros Mütareke'sinin tefsiri üzerinde yaptıkları telgraf teatisinin İngilizler tarafından öğrenilememesi, kendisi ve Türk halkı hesabına büyük bir şans eseri olmuştur.¹²⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa, 2.Orduda Kurmay Başkanlığı ve 4.Kolordu Komutanlığı, 7.Ordudaysa 3.Kolordu Komutanlığı görevlerinde bulunan Albay İsmet'i Milli mücadele'de daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. İsmet Paşa, kritik kararları verirken Mustafa Kemal Paşadan büyük güç almıştır. Filistin Cephesi'nde Liman Von Sanders Paşanın Halep'e çekilme kararını Mustafa Kemal Paşaya bırakmasının, İsmet Paşayı da etkilediği anlaşılmaktadır. İstiklal Savaşı'nda Eskişehir yakınlarındaki İsmet Paşa, Sakarya Nehri doğusuna geri çekilmeyi kendine yedirememiş, Mustafa Kemal Paşa, bu yükü onun omuzlarından almıştır. Mustafa Kemal Paşa, çekilmeyi emretme sorumluluğunu almaya gelirken, bundan rahatlayan İsmet Paşa yanındaki birine: "Paşa geliyor" demiştir.¹³⁰⁰

¹²⁹⁶ Tuncoku, a.g.e., s.64.

¹²⁹⁷ Yavuz, a.g.e., s.60.

¹²⁹⁸ Mustafa Kemal Paşanın ifadesinden, Padişah Vahdettin ve İtilaf Devletleri'nin kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak amacıyla, Malta yerine Anadolu'ya gönderdikleri anlaşılmalıdır: "Bu geniş yetkiyi, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak amacıyla, Anadolu'ya gönderenlerin bana nasıl verdiklerine şaşabilirsiniz. Hemen söylemeliyim ki, bana bu yetkiyi onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Her ne olursa olsun İstanbul'dan uzaklaştırılmamı isteyenlerin buldukları gerekçe, 'Samsun ve yöresindeki düzen bozukluğunu yerinde görüp önlem almak...' Atatürk, *Nutuk*, s.7.

¹²⁹⁹ Jaeschke, a.g.e., s.98.

¹³⁰⁰ Lord Kinross, *Atatürk, A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey*, New York, William Morrow, 1965, s.307; Tansel, a.g.e., c.IV, s.103.

Mustafa Kemal Paşa, Filistin Cephesi'nde Yıldırım Ordular Grubunu Toroslar'a çekerek, savunmaya devam etmek istemiş, ancak Sadrazam ve Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa tarafından müsaade edilmemişti. Mustafa Kemal Paşa, zaman kazanmak amacıyla, Eskişehir'le birçok toprakları düşmana terk ederek ve kamuoyunun tepkisini göze alarak, Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmeye karar vermiş.“...Askerliğin gereğini duraksamadan uygulayalım. Başka türden sakıncalara karşı koyarız” demiştir. ¹³⁰¹ Filistin Cephesi'nde zamanında çekilme kararı verilemediği için 4 ve 8.Ordularımız imha olmuşlardır. Orduların Sakarya doğusuna çekilmesine tepki gösteren milletvekillerine, stratejik hareketi bilen Fevzi Paşa: “İlerleyen Yunanlılar, adım adım mezarlarına yaklaşmaktadırlar” diyerek korku ve heyecanları yatıştırmayı başarmıştır. ¹³⁰²

Sakarya Zaferi'nden sonra, Kozan Milletvekili Fevzi Paşayla Edirne Milletvekili İsmet Paşa, Başkomutan Mustafa Kemal Paşaya “Müşir” (Mareşal) rütbesi ¹³⁰³ ve “Gazilik” unvanı verilmesine dair TBMM'ye bir önerge vermişler, Saruhan Milletvekili İbrahim Süreyya Bey ve 62 arkadaşı aynı konuda kanun teklifi hazırlamışlar ve Meclis 19 Eylül 1921 tarihli oturumunda tartışmasız ve sürekli alkışlar arasında önergeyi ve kanun teklifini kabul etmiştir. ¹³⁰⁴ Mustafa Kemal Paşa, Ordusunu Halep Kuzeyine çekerek, İngilizler'i ve Araplar'ı da durdurmayı başarmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Nehri doğusuna çekilmenin bir geri kaçmak değil, savunmanın devamı ve Büyük Taarruz'un uygun koşullarını hazırlamak için yapıldığını göstermiş, silah arkadaşları ve TBMM tarafından en yüksek askerlik unvanına ve rütbesine layık görülmüştür. ¹³⁰⁵

¹³⁰¹ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1988, s.447; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.II, s.611.

¹³⁰² Salih Polatkan, *Askeri ve Siyasi Yönleriyle Mareşal Fevzi Çakmak*, Ankara, 1981, s.89.

¹³⁰³ Mustafa Kemal, 1 Nisan 1916'da Mirivalığa (Tuğgeneralliğe) yükselmiş, 8/9 Temmuz 1919'da askerlikten istifa etmiş, Türk Orduları Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildikten ve TBMM tarafından 5 Ağustos 1921'de kabul edilen bir kanunla, kendisine Başkomutanlık tevcihinden sonra, tekrar askerliğe dönmüştür. Sina Akşin, c.I, s.469; Kutay, a.g.e., s.252; Çankaya, a.g.e., ss.117-118; Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.I, s.187; Volkan, a.g.e., s.243.

¹³⁰⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.I, ss.263-264; Volkan, a.g.e., s.245.

¹³⁰⁵ Sakarya Meydan Muharebesi'nin başarılı sonucunu Mustafa Kemal Paşa Türk ulusuna: “...Kutsal topraklarımızı çiğneyerek Ankara'ya girmek ve memleket istiklalinin fedakar bekçisi olan ordumuzu yok etmek isteyen Yunan Ordusu, 21 gün süren pek kanlı muharebelerden sonra Allah'ın yardımıyla mağlup edilmiştir” bildirisini yayımlayarak, İstanbul Hükümeti'nin İngilizler vasıtasıyla Anadolu'da yaymaya çalıştığı Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının Halife-Sultan'a karşı isyan ettikleri, dolayısıyla din düşmanı oldukları temasını etkisiz hale getirmek ve çoğunluğu halkın dini duygularını istismar ederek çıkartılan iç isyanları önlemek amacıyla, etkili şekilde Psikolojik Harekat (propaganda) yaptığı görülmektedir. TBMM, Mustafa Kemal Paşaya

Enver Paşa, Filistin Cephesi'nde geri çekilme kararı verememiş ve Osmanlı Orduları imha olmuştu. İsmet Paşa hatıralarında, Mustafa Kemal ve Enver Paşaları: "*Mustafa Kemal Paşa Çanakkale Muharebeleri'ni yapmış, her yerde muharebe etmiş, muzaffer olmuş bir kumandan olarak döndü. Millet nazarında itibar kazanmış arkadaşları vardı. Enver Paşa da otorite sahibiydi. Fakat, o binbaşı Enver Beyin itibarıyla hükmediyordu*" şeklinde değerlendirmiştir.¹³⁰⁶ Alman asıllı Ord.Prof.Dr.Fritz Neumark: "*...Hiç şüphe yok ki, Atatürk, 1920 ve 1930'lu yıllarda dünya politika sahnesindeki en önemli liderdi... Atatürk, uzak görüşlü bir diplomattı...*" dedikten sonra, Pera Palas Otelinde üniversite sorunlarına ilişkin olarak görüştüğü Mustafa Kemal Atatürk'ün biyografik istihbaratı hakkındaki düşüncelerini: "*...Bu gün dahi içimde, onun şahsında yüzyılımızın gerçekten en büyük kişisiyle karşılaşmış olmanın hissini taşımaktayım...*" sözleriyle ifade ederek ona olan hayranlığını açıkça belirtmiştir.¹³⁰⁷

Mustafa Kemal Paşa, Filistin Cephesi'nde kazandığı bilgi, beceri ve tecrübelerle başlattığı Milli Mücadele'de askeri gücü oluşturmuş, geliştirmiş, stratejik, operatif ve taktik kurallara uygun olarak kullanmak suretiyle coğrafi hedeflere (Misak-ı Milli) ulaştırmış ve kahraman olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, coğrafi, ulaştırma ve muhabere, sosyal, ekonomik, politik, ilmi ve teknolojik alanlarda koyduğu ilkeler ve yaptığı inkılaplarla dini kimliği laikleştirirken, etnik milliyetçilik temeline dayalı bir ulus devlet yapısı oluşturarak en yüksek meziyetini gösterirken, Türk halkının kalbinde sonsuza kadar sürecek layık olduğu gerçek yerini almıştır. Gerçek Kaptan; havayı, mevsimleri, göğü, yıldızları, rüzgarları, daha birçok şeyleri bilen, gemiyi bunlarla yürüten adamdır.¹³⁰⁸ Mustafa Kemal Paşa, Filistin Cephesi'nde kazandığı tecrübelerle Milli Mücadele'de gemisini kurtaran gerçek kaptan; düşünce sistemi, ilkeleri ve inkılaplarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin tartışmasız ve ölümsüz tek Lideri olmuştur.¹³⁰⁹

Mareşal, rütbesini verdikten sonra, 5 Ağustos 1921'de çıkardığı Başkomutanlık Kanunu'nu da sırasıyla 31 Ekim 1921, 4 Şubat 1922 ve 6 Mayıs 1922 tarihlerinde üç defa üçer aylık süreler için yenilemiş, 20 Temmuz 1922'de yasada değişiklik yaparak süresiz olarak uzatılmasını kararlaştırmıştır. Yaman, a.g.y., c.3, Sayı: 9, s.93.

¹³⁰⁶ Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.1, s.142.

¹³⁰⁷ 1900 yılında Hannover'de doğan Prof.Dr. Fritz Neumark, 1933 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Ordinaryüs Profesör olarak göreve başlamıştır. Deutsche Well, *Atatürk in Deutscher Sicht (Alman Gözüyle Atatürk)*, Köln, DW –Dokumente, 1982, ss.47-50.

¹³⁰⁸ Platon (Eflatun), *Devlet*, 8.b., Çev.Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1995, s.176.

¹³⁰⁹ Mustafa Kemal Paşa, üstün liderlik nitelikleriyle Milli Mücadele'nin "Tek Adamı" olurken, ikinciler arasından İsmet Paşayı tercih etmiştir. Sabahattin Selek'e göre: "*Hizmet ve yükselme yolunu kendi gücüyle açan Mustafa Kemal Paşa, daima Enver'le mücadele etmek zorunda kalmıştır. Enver Paşa memleket dışında olduğu*

C. FİLİSTİN CEPHESİ'NİN HAREKAT BÖLGESİNE ETKİLERİ

İtilaf Devletleri, 29 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın teslim olmasından sonra batıdan İstanbul'u, Filistin Cephesi'ndeki harekatiyle güneyden Anadolu'nun yumuşak karnını tehdit etmeye başlayınca, telaşa düşen Osmanlı yöneticileri Mondros Mütarekesi'ni imzalamışlardır. Mustafa Kemal Paşa, Halep kuzeyinde İngilizler ve Araplar'a savaşa çağırarak söylerken, Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için, Milli Mücadele'yi Adana'dan başlatmak istemişti.¹³¹⁰ Filistin Cephesi'nde mücadeleye devam etmek için, Yıldırım Ordular Grubunun mevcudunu kısa sürede 20.000'e çıkarmış, ikmalini ve eğitimini yaptırmıştı.¹³¹¹ Ancak, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, İstanbul'a gelmesini söyleyince de emrine uymuştu. Filistin Cephesi'ndeki hareketin kaybedilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kaybetmesi ve dağılması sonucunu doğururken, Birinci Dünya Savaşı'nın da sona ermesini sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla Orta Doğu'da denge unsuru olan çok önemli bir güç ortadan kalkmıştır.¹³¹²

1. Türkler'in Milli Mücadele Stratejisi

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a hareket etmeden önce, 18 Ocak 1919'da yapılan Paris Barış Konferansı'nda, Sykes-Picot ve St.Jean de Maurienne gizli paylaşma Antlaşmaları'nın yürürlüğe konulmak istendiğini, Suriye, Ürdün, Filistin ve Irak'ın manda yönetimine alınacağını tahmin

---

halde, Milli Mücadele'de bile Mustafa Kemal Paşa için bir huzursuzluk sebebiydi. Enver Paşa ısrarla Türkiye'ye dönmek Anadolu hareketinin başına geçmek istiyordu. Mustafa Kemal Paşa onun Anadolu'ya girmesine müsaade edemezdi. Enver Paşa gelseydi, Mustafa Kemal Paşanın liderliği tehlikeye düşebilirdi, fakat o zaman asıl şansızlık Türk milleti için olacaktı..." Selek, Anadolu İhtilali, c.I, s.139.

¹³¹⁰ Mustafa Kemal Paşa, 15 Mart 1923'te Adana'da, Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmada olayı şöyle anlatmıştır: "...Genç arkadaşlarım; ben ve benim gibi sevdiğinizize şüphe olmayan arkadaşlarla beraber, vicdanımıza terettüp eden vazifeyi yaptık. Bu hususta bize cesaret veren siz ve sizi vücuda getiren büyük kalpli analar ve babalarınız ve bu millettir. Acı günlere ait olmakla beraber, bu memlekete ait kıymetli bir hatırayı yad etmek isterim: Efendiler, bu vakayin (olayların) ilk teşebbüs hissi bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur. Suriye felaketini müteakip, Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığıyla buraya gelmişim. O zaman memleket ve milletin nasıl bir atıye sürüklenmekte olduğunu görmüştüm ve buna mümanaat (karşı koymak) için derhal teşebbüsatta bulunmuşum. Fakat o zaman için bu teşebbüsümü müsmir (faydalı) kılmak mümkün olmadı..." Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.II, s.117. Ayrıca, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Adana'da Ali Fuat Paşayla yaptıkları bir görüşmede: "Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve müdafaa etmesi, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün bir orduyla beraber yardım etmemiz lazımdır..." diyerek, Milli Mücadele'nin halka dayalı olarak başlatılması gerektiğine işaret etmiştir. Çankaya, a.g.e., ss.22-23.

¹³¹¹ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2, Sina-Filistin Cephesi, 733.

¹³¹² Fomkin, a.g.e., s.555.

etmiş, Milli Mücadele'nin stratejisinin hedefini ulusal bağımsızlık temeline dayandırmıştır.¹³¹³ Filistin Cephesi' Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sonucunu doğururken, Milli Mücadele'nin de ön koşullarını hazırlamıştır. Filistin Cephesi'ndeki başarısızlığın sonucu olarak, Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi, sosyal, ekonomik, politik ve askeri güç unsurlarının ortadan kaldırılması, Milli Mücadele'nin koşullarını çok olumsuz şekilde etkilemiştir.¹³¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'da yapılan Sanayi Devriminin halkın refah seviyesini yükselttiğinin farkına vararak, iç yönetimini yeniden yapılandırmak, ticaret ve sanayiini geliştirip idame etmek, demiryollarını tüm ülkeye yaygınlaştırmak ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla, Birinci Dünya Harbi öncesi Almanya'yla bir ticaret antlaşması yapmıştı. Sadrazam Sait Halim Paşa ve Von Wangenheim arasında imzalanan Bu Antlaşma'nın, Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra 2 Ağustos 1914'te imzalanan Gizli Antlaşma'nın temelini oluşturduğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla harbe girdiği, kendisinin bir planı ve stratejisinin olmadığı anlaşılmaktadır.¹³¹⁵ Osmanlı İmparatorluğu, Birinci dünya Harbi'nde çeşitli cephelerde savaşmış ve çok fazla zayıf vermiş olmasına rağmen İttifak Devletleri'yle yaptığı antlaşmalara bağlı kalmıştır.¹³¹⁶

¹³¹³ Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele kararını ve stratejisini şöyle açıklamıştır : *"Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da, ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak. İşte daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur. Bu kararın dayandığı en sağlam düşünüş ve mantık şuydu: Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve saygın bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin gönenmiş olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar toplumlar karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye gidemez. Yabancı bir devletin koruyuculuğunu ve kollayıcılığını istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir buyurman getirmeleri düşünülemez. Oysa Türk'ün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun daha iyidir. Öyleyse ya bağımsızlık ya ölüm! İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktı..."* Atatürk, *Nutuk*, ss.9-10.

¹³¹⁴ Sürmeli, a.g.e., s.24; Geniş bilgi için bk. Müderrisoğlu, a.g.e., ss.11-165. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi'ne girmeden önce, 2-3 Ağustos 1914'te seferberlik ilan etmiş olmasına rağmen, muharebelerde verilen büyük zayıf nedeniyle (şehit, yaralı, firar vb. nedenlerle yaklaşık iki milyon kişi) İstiklal Savaşı'nda ancak Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra seferberlik ilan edilebilmiştir. Özalp, *Milli Mücadele*, c.I, s.189.

¹³¹⁵ Kabacalı, a.g.e., ss.31-32.

¹³¹⁶ Von Kress Paşaya göre: *"Osmanlı Devleti dört uzun harp senesi devamınca, devamlı olarak kuvvetli düşman ordularını bağlamıştır. Kafkasya'da 300.000 Rus, Filistin'de 450.000'e yakın ve Irak'ta bazen adedi 500.000'e varan İngiliz askeri ile savaşmıştır. Avrupa harp sahnelerinde Türk Tümenleri Alman ve Avusturyalı müttefiklerle birlikte, düşmana karşı omuz omuza kahramanca dövüşmüşlerdir. Birinci Dünya*

Filistin Cephesi'nde İngilizler'le işbirliği yapan Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in rolünü, Milli Mücadele'de İstanbul Hükümeti'nin aldığı ve iç isyanları desteklediği görülmektedir. Birinci Dünya Harbi'nde Almanya'nın çıkarlarına alet olan Osmanlı yöneticileri, savaştan sonra Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'yi etkisiz hale getirecek ve dolayısıyla İtilaf Devletleri'nin işini kolaylaştıracak bir strateji izlemişlerdir, savaştan sonra, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir R. Webb'ten, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a 20 Nisan 1920'de gönderilen telgrafta : *"Milliyetçilere karşı, Anzavur hareketinin çöktüğü, milliyetçilerin Anzavur'a hücum ettikleri, 19 Nisan'da Bandırma'ya girdikleri, Anzavur'un Biga ve Çanakkale tarafına kaçtığı, bir süre kendisini toparlayamayacağı, General Milne'nin müsaadesiyle Sadrazam'ın Anzavur'a göndermeye hazırlandığı silah ve cephanelerin zamanında kendisine yetiştirilemediği"* bildirilen İngiliz arşivlerindeki bu belge, İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadele'ye karşı İngilizler'le işbirliği yaptığını göstermektedir.¹³¹⁷ Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından bir gün sonra yapılan gizli toplantıda, isyanlarla ilgili olarak: *"...Maatteessüf İstanbul muhitinde düşmanlarımıza, düşmanlarımızdan daha çok hizmet edenler, maksadını teshil edenler bulunuyor. İşte asıl onların yardımıyla maatteessüf vatanımızın bazı noktalarında, milletin vahdetini(birliğini), tesanüdünü (dayanışmasını) harice karşı gayrı vaki gösterecek ve memleketimizin içerisinde asayişsizliğe delalet edecek ahval (durumlar, haller) vardır "* diyerek isim belirtmeden kapalı olarak İtilaf Devletleri'yle İstanbul Hükümeti'nin işbirliği yaptıklarını açıklamıştır.¹³¹⁸ Filistin Cephesi'nde Arap İsyanı'nın rolü bilindiğinden, Anadolu'da çıkan; Yenihan, Yozgat, Boğazlıyan, Afyonkarahisar/Çopur Musa, Mardin/Ali Batı, Konya/ Bozkır, Anzavur, Düzce, Hendek, Adapazarı, Urfa/Milli Aşireti, Muş/Cemil Çeto, Koçkiri, Trabzon, Samsun/ Pontus, Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe isyanlarının etkisiz hale getirilmesine öncelik verilmiş, ve İstiklal Savaşı'nın önündeki engeller büyük ölçüde kaldırılmıştır.¹³¹⁹

Harbi'nin devamınca Türkiye evlatlarından 2.800.000 kişiyi silah altına almış, bunlardan en az 500.000 kişi şehit düşmüş, hastalık veya yaralardan ölmüştür. Acı akıbeta kadar Türk müttefiklerimiz bize pek çok kurban vermek ve ağır ızdıraplar çekmek şartıyla sadık kalmıştır." Kressenstein, a.g.e., s.8.

¹³¹⁷ Şimşir, a.g.e., c.II, ss.44-45.

¹³¹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.I,4.Celse, s.7. Türk halkı, Padişahsız ve Halifesiz bir kurtuluşun olamayacağını, İtilaf Devletleriyle yeni bir savaşa girmenin büyük mantıksızlık ve akılsızlık olacağını düşündüğünden, Mustafa Kemal Paşa, halkı kazanmak amacıyla, Milli Mücadele başlarken, İtilaf Devletleri'yle çatışmamaya, Padişah ve Halife'ye bağlı kalmaya özen göstermiştir. Mustafa Kemal Paşaya göre: *"Bu anlayışta olan yalnız halk değildir; özellikle, seçkin denilen insanlar böyle düşünüyorlardı. Öyleyse, kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. İlkin, İtilaf Devletleri'ne karşı düşmanlık durumuna girilmeyecekti, sonra da, Padişah ve Halife'ye canla başla bağlı kalmak temel koşul olacaktı."* Atatürk, Nutuk, ss.8-9.

¹³¹⁹ Geniş bilgi için bk. Selek, *Anadolu İhtilali*, ss.351-360. Refik Turan, ss.136-141.

Kuva-yı Milliye, isyanların bastırılmasında ve Antep, Urfa ve Maraş'ta dağınık olarak bulunan Fransız kuvvetlerine karşı başarılı olurken, düzenli muharebe taktiklerini uygulayan Yunan Ordusuna karşıysa başarılı olamamıştır. Milli Mücadele'nin Kadrosu, Filistin Cephesi'nde Arap Ordusunun sabotaj, baskın, pusu ve tahriplerle İngilizler'in hareketini kolaylaştırmasına rağmen, kesin sonucu, düzenli İngiliz Ordusunun aldığı görmüştü. İsmet Paşa, bu nedenle, Yunanistan'ın düzenli Ordusuna karşı, Kuva-yı Milliye'nin düzenli Ordu haline getirilmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü'ye, "Başka türlü yapamayız, bir an evvel muntazam ordu tertibine başlayalım" demiş ve Genelkurmay sıfatı üzerinde kalmak üzere, Albay İsmet (Orgeneral İnönü)'i Batı Cephesi Komutanlığına atamıştı.¹³²⁰ İngilizler Filistin Cephesi'nde Araplar'ı isyan ettirerek, askeri hareketlerini kolaylaştırma taktiğini İstanbul Hükümeti'yle işbirliği yaparak Anadolu'da da uygulamaya çalışmışlardır. İsmet İnönü hatıralarında, isyanlarla ilgili olarak şöyle demektedir:

*Hadiseler göstermiştir ki, Meclis açıldıktan sonra İtilaf Devletleri'nin ve İstanbul Hükümeti'nin, Damat Ferit Hükümeti'nin, en kısa zamanda en geniş ölçüde dahili isyanlar, tecavüzler çıkararak Büyük Millet Meclisi(BMM) Hükümeti'ni işlemez hale getirmek, tasfiye etmek başlıca hedefleri olmuştur. 1920 Nisanından bu senenin nihayetine kadar sekiz on ay zarfında düşman taarruzuyla iç isyanlar bir yerden kumanda edilir şekilde intizamla idare olunmuştur. Öyle ki, düşman bir yerde taarruz eder, her taraftan oraya kuvvetler sevk edilir, fakat tam bu sırada başka bir yerde, uzak bir yerde isyan çıkar. Bu defa, isyan bölgesinde kuvvet bulundurmamak zorunda kalırız. Bir yerde isyan çıkıp oraya kuvvetler gönderilmeye çalışıldığı zaman, bu defa düşman harekete geçer. İşte böylece iç ve dış hareketler, birbirinden çok uzak mesafelerde, fakat yekdiğeriyle ahenkli olarak muntazam bir suretle işlerdi."*¹³²¹

İstanbul Hükümeti'nin, düşmanla bir olup iç isyanları desteklemesi ve Milli Mücadele'yi etkisiz hale getirmeye çalışması çok ilginçtir.¹³²² Filistin Cephesi'nde Şerif Hüseyin'in başlattığı İsyân'ın bastırılması için yeterli kuvvet ve gayret gösterilmediğini değerlendiren Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar, öncelikle Anadolu'da çıkan isyanlara büyük tepki göstermişlerdir.

¹³²⁰ Selek, İsmet İnönü, Hatıralar, c.I, s.214.

¹³²¹ a.g.e., ss.199-200. İç ayaklanmalar konusunda geniş bilgi için, bk. Rahmi Apak, İç Ayaklanmalar, c.VI, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1964; Tansel, a.g.e., c.III, ss.113-145; Sabahattin Selek, Milli Mücadele, (Ulusal Kurtuluş Savaşı), c.II, İstanbul, Ağaoğlu Yayınları, 1982, ss.733-738; Aydemir, Tek Adam, c.II, İstanbul, 1967, ss.329-378.

¹³²² İstanbul Hükümeti, Milli Kuvvetleri vurmak amacıyla, 18 Nisan 1920'de İngilizler'in de yardımıyla Kuva-yı İnzibatiye (Hilafet Ordusu)'yi teşkil etmişti. Hilafet Ordusu, Geyve Boğazı'nda Ali Fuat Paşaya bağlı Milli Kuvvetler tarafından bozguna uğratılmıştır. Tuncoku, a.g.e.s.67.

İç isyanların görünüşü çok aldatıcı olur. Aynı millet fertlerinin birbirini aldatıp, pusuya düşürmesi, son derece kolaydır. Bütün iç isyanların en zayıf ve hassas tarafı budur. Anadolu'daki İç isyancılar, Şerif Hüseyin'in İttihat ve Terakki üyelerini din düşmanı ilan etmesi taktiğine benzer şekilde, Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarını Padişah'a ve dine karşı çıkmış kimseler olarak ilan ve fetvayla mahkum etmişler, halkın duygularını istismar ederek, dini silah olarak kullanmışlardı. İç isyanları hazırlayanlar, dini ve Padişah'ı kurtarmak için, mücadeleye atıldıklarını söylemişlerdi. İstanbul Hükümeti, Kuva-yı Milliye hareketinin Padişah'a karşı bir isyan olduğu, bu harekete katılmamaları ve onlara hadlerini bildirmeleri temalarını işleyen bir fetva hazırlayarak, Filistin Cephesi'ndeki Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in propaganda bildirilerine benzer şekilde İngiliz uçaklarıyla tüm Anadolu halkına ulaştırılmaya çalışılmıştı.¹³²³

İngiliz Propagandasının Araplar üzerindeki etkisini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da çıkan isyanların Arap İsyanı'na benzer şekilde tüm Anadolu'ya yayılmasını önlemek ve halkı aydınlatmak amacıyla, 23 Nisan 1920'de TBMM'yi açmış, 25 Nisan 1920'de propaganda bildirisini¹³²⁴ yayımladıktan sonra, 11 Mayıs 1920'de, Padişah tarafından 6

¹³²³ Çetiner, a.g.e., s.228. Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendinin, 11 Nisan 1920'de ilan ettiği fetvaya karşılık, Anadolu uleması Ankara Müftüsü Rifat Efendinin etrafında toplanarak, "Halife'nin İngilizler'in elinde esir bulunduğunu, dolayısıyla verdiği fetvanın geçersiz, buna karşılık Halife'yi kurtarmaya çalışan Kuva-yı Milliye'ye yardımın dinimizin gereği olduğunu" kapsayan bir karşı fetva hazırlayarak, 5 Mayıs 1920'de ilan etmişti. Geniş bilgi için bk. Aydemir, *Tek Adam*, c.II, ss.317-326.

¹³²⁴ Mustafa Kemal Paşanın isyanlarla ilgili halkı aydınlatmak ve kısmen de gücünü göstermek amacıyla yayınladığı bildiri şöyledir: "İtilaf Hükümetleri tarafından İstanbul'umuzun işgali ve memleketimiz hakkında hiçbir tarihin kaydetmediği tahrikler ve tecavüzlere cüret edilmesi üzerine, tekmil Anadolu ve Rumeli'de bir iman ve vicdan birliğiyle fevran eden ve milli istiklali kurtarma gayesine inhisar eden azmi milliyi ihlal için, düşmanlarımızın en önce girişmek istedikleri çare, dahili nifaktır... gerek İstanbul'da düşmanlarımızın emellerini tatmin için teşkil eyledikleri Ferit Paşa Hükümeti'ni ve gerekse bizzat Anzavur'u teşvik etmişler ve bunun neticesi olarak da Gönen ve Biga havalisinde fesat çıkarmaya teşebbüs eylemişlerdir. Aydın Cephesi'nde Yunanlılar'ın taarruzu püskürtülerek, bu Cephe'nin durumu emniyetli bir şekle girdiği, Kilikya havalisini de işgal kuvvetleri tahliye ettikleri, Mersin, Tarsus, Adana, Haçin mevkiindeki işgal kuvvetleri de kamilen muhasara edildiği bir zamanda, Anzavur'un Gönen havalisindeki teşebbüsleri doğrudan doğruya, Yunanlılar'ın menfaatlerine hizmet ve yüksek millet menfaatlerine sarıh ve faal bir hıyanettir. Bu caniyane teşebbüs, düşmanlarımızın istihfaf (hafife alma, önemsememe, küçük görme) ettikleri gayeyi teminden pek uzak olup, hiçbir kuvvetle de tezelzüle (sallanma, sarsılma, sarsıntı) uğratılmayacak derecede kafi olan azmi milli karşısında, pek yakında imha ve hainler müstahak oldukları adli cezâyâ giriftar (tutulmuş, yakalanmış) edileceklerdir... Kazım Beye (Özalp) Karesi Sancağı... Bekir Sami Beye de Hüdavendigar (hükümdar, emreden, amir) vilayeti (İstanbul) dahilindeki teknil mülkiye, askeriye ve milli kuvvetleri deruhte ederek... her tedbire teşebbüs edebilmeleri ve milli istiklal ve vahdeti (bir ve tek olma, birlik) boğmaya teşebbüs

arkadaşıyla birlikte idama mahkum edilmiştir.¹³²⁵ Mustafa Kemal Paşa, bu bildiriyle milliyetçilik düşüncesini, mücadele stratejisini ve özellikle de inancını ortaya koyarak, İtilâf devletleri ve İstanbul Hükümeti'nin halkın dini duygularını istismar etmelerini önlemeye çalışmıştır. İstiklal Savaşı'nda Türk Kuvvetleri, İngilizler'in Filistin Cephesi'ndeki durumuna benzer şekilde iç hat durumunda bulunuyordu. Türk kuvvetleri önce Ermenistan'a sonra Yunanistan'a dönerek, İngilizler'in Filistin Cephesi'ndeki stratejisini ve taktiğini uygulamışlardır. Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Ordularının Filistin Cephesi'nde olduğu şekilde devamlı olarak hat savunması yapmaya çalışmalarının ve emir verilmediği halde arazi terk etmelerinin mahzurlarını gidermek amacıyla, günümüzde yeni bir savunma doktrini olarak ortaya konulduğu belirtilen "Bölgesel Savunma" prensibini İstiklal Savaşı'nın tüm safhalarında uygulamıştır.¹³²⁶

edecek veya vahdeti devam ettirmek için çalışmayacak veya çalışmayabilecek olan bilumum mülkiye ve askeriye memurları hakkında cürümün derecesine göre azil, hapis, idam gibi, her nevi cezaları tatbik için fevkalade selahiyet(yetki) verilmiştir. Milli istiklal uğrunda mücadele ve vazifemizde, her zaman olduğu gibi, bundan sonra dahi Allah'ın yardımına mazhar olacağımızdan eminim. Cenabı Hak bizimle beraberdir." Selek, İsmet İnönü, Hatıralar, c.I, ss.202-203. Mustafa Kemal Paşa, bu bildiriye önce TBMM'nin Ankara'da toplanmasını sağlamak amacıyla, 19 Mart 1920'de Kolordu Komutanlarına, Illere ve Bağımsız Sancaklara bildirdiği yönergede "Kutsal Savaş" terimini kullanmıştır. O, bu yönergesinde: "...Ankara'da olağanüstü yetkili bir meclis, ulusun işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacaktır... Her sancaktan beş üye seçilecektir... Meclis üyeliğine, her parti, dernek ve toplulukça aday gösterilebileceği gibi, her kişinin de bu "Kutsal Savaş"a edimli olarak katılması için bağımsız adaylığını istediği yerden koymaya hakkı vardır" ifadelerini kullanmıştır. Atatürk, Nutuk, s.306. Bilindiği gibi Kutsal Savaş "Cihat" anlamını taşımaktadır. Cihat, Osmanlıca'da din uğruna yapılan savaş demektir. Cihat İlanı yetkisi, Halife sıfatı da olan Padişah'a veya onun adına Şeyhülislam'a ait olmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın Arapça'dan gelen Cihat yerine Kutsal Savaş sözlerini kullanarak halkı kazanmaya çalıştığı değerlendirilmiştir. Osmanlı Padişah'ı V. Mehmet Reşat, 14 Kasım 1914'te Cihad-ı Ekber(en büyük savaş, dini yaymak için yapılan savaş) ilan etmesine karşılık, Kur'an'la çelişkileri olduğu için başarılı olamamıştı. Ancak, İstiklal Savaşı'nda Türkler'in Hıristiyan müttefikleri olmadığı için, Mustafa Kemal Paşa'nın bu çağrısı Türk halkı ve özellikle Ankara'ya gelecek TBMM üyeleri üzerinde etkili olmuştur.

¹³²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, c.I, s.60; Atatürk, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s.317; Şimşir, a.g.e., c.II, ss.103-104; Başbakanlık Arşivi, Dos.70, G.60; Çankaya, a.g.e., s.92; Kutay, a.g.e., s.53; Karpaz, Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, s.37; Çetiner, a.g.e., s.228.

¹³²⁶ 6-10 Ocak 1921 tarihleri arasında yapılan Birinci İnönü Savaşı'yla Kurtuluş Savaşı, oyalama evresinden, stratejik savunma evresine geçmiştir. Bu evre Sakarya Savaşı'na kadar sürmüştür. Amacı zaman kazanmaktır. Muzaffer Özsoy, Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından Atatürk, Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk, 2.b., İstanbul, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 1986, s.105. Mustafa Kemal Paşa, İstiklal Savaşı'nın savunma stratejisini şöyle açıklamıştır: "Savunma çizgisi yoktur. Savunma alanı vardır. O alan bütün yurttur. Yurdun her karış toprağı, yurttaşın kanıyla ıslanmadıkça düşmana bırakılamaz. Onun için, küçük büyük her birlik bulunduğu dayanağadan atılabilir; ama büyük küçük her birlik ilk durabildiği noktada yeniden düşmana karşı cephe kurup savaşı sürdürür, yanındaki birliğin çekilmek zorunda kaldığını gören

İngilizler, Filistin Cephesi'nde cereyan eden Üçüncü Gazze Muharebesi'nde sahte bir planla sahil bölgesinde sıklet merkezi yaparak, Gazze'ye taarruz edecekleri emaresini vermişler, bir baskınla Birüssebi'yi ele geçirmişler ve kuvvetlerimizin cephesini yarmışlardı. Mustafa Kemal Paşa ve Birüssebi'yi savunan eski 3.Kolordu şimdi Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Büyük Taarruz'da benzer şekilde aldatma taktiği uygulayarak-birlikleri gündüz Eskişehir, gece Afyon bölgesine intikal ettirerek-asıl taarruzun Eskişehir'e yapılacağı emaresini vermişler, gerçekteyse düşmanın kuvvetli olduğunu değerlendirdikleri Afyon'a taarruz etmeyi planlamışlardır.¹³²⁷ Filistin Cephesi'nde Mustafa Kemal Paşadan önce Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı yapan Mareşal Falkenhayn ve Mareşal Liman Von Sanders , cepheye çok uzak mesafeden hareketi yönetmişler,¹³²⁸ çoğunlukla yanlış karar vermişlerdi. Alman komutanların hatalarının bedelini çok ağır ödeyen Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruzu sevk ve idare ettiği komuta yeri için: "...Kocatepe, bilenlerce malumdur ki, ve harita üzerinde mütalaa edenlerce anlaşılabilir ki, düşmanın cenup (güney) cephesine ve cenup(güney) cephesindeki nikat-ı mühimmeye (iyi düşünülmüş, uğraştırıcı yere, stratejide sıklet merkezi, taktikte kuvvet çoğunluğu bölgesi) o kadar yakındır ki, mevzii tetkik etmek

---

birlikler ona uymaz. Bulunduğu dayangada sonuna dek dayanmak ve direnmekle yükümlüdür." Atatürk, *Nutuk*, s.453; Tuncor, a.g.e., s.69; Aydemir, *İnkılap ve Kadro*, s.285; Volkan, a.g.e., s.244. Mustafa Kemal Paşa'nın, İstiklal Savaşı'nda uyguladığı "Sath Müdafaası Stratejisi" halen askeri strateji uzmanları tarafından "Teritoryal Savunma (Bölgesel Savunma)" olarak ifade edilmektedir.

¹³²⁷ Vamık D. Volkan ve Norman İtzkovitz, Büyük Taarruz'un planı hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir: "...Mustafa Kemal o günlerde Büyük Millet Meclisi'nde kendisine muhalefet edenlere ya da Türk Ordusunun saldırı düzenleyecek güçte olmadığını ileri sürenlere pek karşı çıkmıyor, eleştirileri alttan alıyordu. Gerçekte, Ankara'da bu eleştirilerin kamuoyuna yansımaları istiyordu. Şehirde Yunan ajanlarının olduğunu biliyordu; Büyük Millet Meclisinde sorunlar devam ettiği sürece Yunanlılar Türklerin saldırıya geçecek durumda olmadıklarını düşünecek, böylece gafil avlanacaklardı. Planın bir kısmı üzerinde ayrıntılı olarak düşünülmüş, Yunanlıların dikkatini yanlış yöne çekmeyi amaçlayan bir yanıltmacaya dayanıyordu. Yunanlıların esas güçleri, birbirine uzaklığı yaklaşık 170 kilometre olan Eskişehir ile Akşehir arasında mevzilenmişti. Afyon'un geçit vermez bir savunma mevzii olduğundan kuşku duyulmadığına inanan Yunanlılar, Bir Türk saldırısının muhtemel hedefinin Eskişehir olacağını düşünüyorlardı. Mustafa Kemal'se umulmadık bir cesaretle, Yunanlıları en güçlü noktadan, yani Afyon'dan vurmaya planlamıştı... Bu plan, benzeri bir yanıltmadan hareketle General Allenby'nin Suriye'de Türkler'e karşı giriştiği saldırıdan ilham alınarak hazırlanmış olabilir. Ayrıca, bu planda gözlenen saldırganla özdeşleşme olgusu ve Mustafa Kemal'in düşmana en güçlü noktasından saldırma düşüncesi, onun kişilik yapısıyla da uygunluk içindeydi: Herkesi şaşkına çevirecek parlak bir zafer elde edecekti." Volkan, a.g.e., ss.256-257.

¹³²⁸ Enver Paşa, cepheye çok uzak mesafeden savaşı idare eden Mareşal Falkenhayn'ı ikaz etmiş, o da istifa ederek, Almanya'ya dönmüştü. Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Liman Von Sanders'i bulamadığı için, Halep'in kuzeyine çekilme emrini önceden vermiş, teklifini daha sonra kabul ettirmişti.

ve harekatı sevk ve idare eylemek için, hatta dürbün istimaline (kullanılmasına) bile hacet yoktur ” diyerek, düşmanın ateş hattına göz mesafesinde bulunduğunu ifade etmiştir.¹³²⁹

Osmanlı Ordularının Filistin Cephesi'nde askeri ve politik hedeflerinin olmadığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa; 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'dan sonra geri çekilen Yunan Kuvvetlerini takip etmek amacıyla, 1 Eylül 1922'de Türk Ordularının taarruz stratejisini ve hedefini bildirmiştir.¹³³⁰ Filistin Cephesi'nde Ordularımızın bir savunma stratejisi olmamasına rağmen, General Allenby, Kudüs'ü Noel hediyesi olarak İngiliz halkına sunacağını bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa 6-7 günde düşmanın büyük kuvvetlerini yeneceğini söylemiş, 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'dan itibaren 5 gün sonra, 30 Ağustos 1922'de, planını gerçekleştirmiş ve 9 Eylül 1922'de İzmir rıhtımında (gemilerin indirme bindirme ya da yükleme boşaltma yapabileceği yer) Mustafa Kemal Paşanın verdiği ilk hedef olan Akdeniz'e ulaşmışlardır.¹³³¹ İsmet Paşa: "İzmir'e girişimiz, zaferin çabukluğu, geniş ve kesin neticeleri itibarıyla bütün dünyada büyük hayret yaratan bir psikolojik ortama rastlar. Bu durumu İngilizler her milletten ziyade, hayretle olduğu kadar hiddetle de karşılamışlardır" demiştir.¹³³² İtilaf Devletleri konsoloslarının 4 Eylül 1922'deki görüşme isteğine Mustafa Kemal Paşa, 9 Eylül 1922'de Nif (Kemal Paşa)'te görüşebileceğini bildirmiş, dediği günde randevu verdiği yerde bulunmuş, ancak Türk Ordularının bu kadar süratli hareket edeceğini düşünemeyen temsilciler görüşmeye gelmemişlerdi.¹³³³ Mustafa Kemal Paşa İstiklal Savaşı hakkındaki duygularını şöyle ifade etmiştir:

¹³²⁹ Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.I, s.269; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.691.

¹³³⁰ Mustafa Kemal Paşa, 1 Eylül 1922'de Garp (Batı) Cephesi Komutanı İsmet Paşaya Büyük Taarruz'un hedefini şöyle emretmiştir: "Afyonkarahisar, Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi'nde zalim ve mağrur bir ordunun anasını aslıyesini (asıl unsurlarını) inanılmayacak kadar az bir zamanda imha ettiniz. Büyük ve necip (soylu) milletimizin fedakarlıklarına layık olduğunuzu ispat ediyorsunuz. Sahibimiz olan büyük Türk milleti istikbalinden emin olmağa haklıdır. Muharebe meydanlarındaki maharet ve fedakarlıklarınızı yakından müşahede ve takip ediyorum. Milletimizin hakkınızdaki takdiratına delalet etmek vazifemi mütevaliyen (ara vermeden) ve mütemadiyen ifa edeceğim. Başkumandanlığa teklifatta bulunulmasını Cephe Kumandanlığına emrettim. Bütün arkadaşlarımdan Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri vereceklerini dikkate alarak ilerlemelerini ve herkesin kuva-yı akliyesini (akılcılık kuvvetlerini) ve menabii (kaynaklarını) celadet (yiğitlik) ve hamiyetini (yurt severliğini, ulusal onurunu koruma çabasını) musabakayla ibzale (bol bol harcamaya, esirgemediye vermeye) devam eylesin talep ederim. Ordular, İlk Hedefiniz Akdeniz'dir İleri!" Atatürk'ün *Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, ss.473-474; Volkan, a.g.e., s.261; Refik Turan, a.g.e., s.181; Tansel, a.g.e., c.IV, s.169; Sertoğlu, a.g.e., c.VI, s.3631; Armstrong, a.g.e., s.136; Aydemir, *İnkılap ve Kadro*, s.285.

¹³³¹ Atatürk, *Nutuk*, ss.493-495.

¹³³² Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.II, s.15.

¹³³³ Atatürk, *Nutuk*, s.495; Volkan, a.g.e., s.264.

*“Sayın Baylar...Her evresiyle düşünölmüş, hazırlanmış, yönetilmiş ve utkuyla sonuçlandırılmış olan bu savaşlar,Türk Ordusunun, Türk subaylarının ve komutanlarının yüksek güçlerini ve yiğitliklerini tarihte bir daha saptayan ulu bir yapıttır. Bu yapıt,Türk ulusunun özgürlük ve bağımsızlık düşüncesinin ölümsüz anıtıdır. Bu yapıtı yaratan bir ulusun çocuğu,bir ordunun Başkomutanı olduğum için sevincim ve mutluluğum sonsuzdur ”*¹³³⁴

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Filistin Cephesi'nde kazandıkları bilgi,becer, tecrübe ve askerlik sanatını, İstiklal Savaşı'nın stratejisinin planlama ve uygulamasına yansıtarak, Milli Mücadele'yi başarıyla sonuçlandırmışlardır.¹³³⁵ Modern Türk Devleti'nin temellerini atan Kurtuluş Savaşı, Batı'nın, Burjuva Devrimi'nden sonra Osmanlı Devleti'ni açık pazar haline getirmesine, Osmanlı'yı yer yer borçlanmaya zorlamasına, Osmanlı'yı Batı sermayesini koruyan bir jandarma haline getirmesine, Birinci Dünya Harbi'nden sonra da egemenliğine son vermesine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Milli Kurtuluş hareketleri, ister istemez askeri bir boyut taşırlar. Askeri bir harekatsa, ya gerillalar ya da düzenli bir orduyla yapılır. Türk Kurtuluş Savaşı gerilla savaşı olarak başlamış(Kuvayı Milliye savaşı), düzenli ordu sayesinde başarıya ulaşmıştır.¹³³⁶

Filistin Cephesi'nin en önemli etkileri,Osmanlı Devleti'nin dağılması sonucu,topraklarında etnik temele dayalı Türkiye,Arap devletleri ve İsrail'in kurulmaları, günümüze yansıyan,gelecekte de problem olmaya devam edeceği tahmin edilen Arap-İsrail Savaşları'yla Filistin Sorunu olmuştur.

¹³³⁴ Atatürk,*Nutuk*,s.495. Mustafa Kemal,Fevzi ve İsmet Paşalar,10 Eylül 1922'de İzmir'e girmişler,aynı gün Bursa ele geçirilmişti. Bursa'nın ele geçirildiği haberi Ankara'ya ulaştıktan sonra,TBMM kürsüsündeki siyah örtü kaldırılarak,yeni Türkiye'nin yas tutma dönemi de simgesel olarak sona erdirilmiştir. Volkan,a.g.e.,s.264.

¹³³⁵ İngiliz Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby'nin, Filistin Cephesi'nde birliklerinin taarruzunu çok yakından takip etmesinin ve uyguladığı taktiğin Mustafa Kemal Paşayı etkilediği görölmektedir. Mustafa Kemal Paşanın,Başkomutan olarak Büyük Taarruzu Ankara'dan sevk ve idare etmesi çok normal karşılanabilirdi. Ancak o,harekatın en kritik yerlerinde bizzat bulunarak süratli,doğru ve tam zamanında kararlar vermiştir. İngilizler'in Nablus Meydan Muharebesi'nden sonra yaptığı şekilde, Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nden sonra Yunanlıları Süvari Kolordusuyla takip ederek, sanayi savaşı taktiği uygulanmıştır. Mustafa Kemal Paşa,sıradan bir asker kıyafetiyle temas hattında, Mehmetçikleri gerekirse vatan uğrunda şehit olmaya çağırırken- Çanakkale'de,Muş-Bitlis'te ve Halep kuzeyinde olduğu şekilde-Yunan Başkomutanı General Hacıyanestis,kaçmaya hazır olarak,savaşı İzmir Limanı'nda alimli bulunan bir yattan yönetmiştir. Yunan Cephe Komutanı General Trikupis,esir alındıktan sonra,cephede temas hattına çok yakın olan Fevzi ve İsmet Paşaların da hazır buldukları Mustafa Kemal Paşanın çadırına götürölmüştür. General Trikupis, Mustafa Kemal Paşanın savaşı çatışma hattının en ön saflarından yönetmiş olmasından dolayı çok etkilenmiştir. a.g.e.,261-262.

¹³³⁶ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 3.b.,Ankara, İmge Kitabevi, 1994,ss.11-16.

Filistin Cephesi'nden sonra,Osmanlı İmparatorluğu, bağımsızlığını kaybetme tehlikesi yaşamış, 1919'da daha sonra Atatürk adını alacak bir Türk subayı olan Mustafa Kemal'in Anadolu'nun ortasında yabancı işgalcilere karşı bir direniş hareketi düzenleyip, başına geçmesiyle başlamıştır.O,Bir dizi şaşkırtıcı zafer sonunda, yabancı güçleri Anadolu'dan çıkarmış,İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Hükümeti'ne zorla kabul ettirdikleri, çok ağır Sevr Barış Antlaşması'nın şartlarını ortadan kaldırmıştır.Türk halkı,son Osmanlı Padişah'ı VI. Mehmet Vahdettin ve İstanbul Hükümeti bu yeni güçle birleşmeyi reddedince, Padişahlığı(Saltanat'ı) kaldırıp, Mustafa Kemal Paşanın liderliğinde Cumhuriyeti ilan etmiş,geniş kapsamlı bir modernleşme ve Müslümân dünyasında hiç benzeri olmayan laikleşme programı uygulamıştır.¹³³⁷

Milli Mücadele'nin stratejik hedefi,Osmanlı İmparatorluğu'na zorla kabul ettirilen,egemenliğine son veren Mondros Mütarekesi ve müteakiben imzalanan Sevr Barış Antlaşması şartlarını ortadan kaldırmak,Batılı güçlerle eşit koşullarda barış masasına oturmak ve ilişkileri düzenlemektir. Mustafa Kemal Paşa,Filistin Cephesi'ni İstiklal Savaşı'yla,Mondros'u Mudanya'yla,Sevr'i Lozan'la ortadan kaldırmış, ilkeleri ve inkılaplarıyla misyonumuzu Sanayi Çağı, vizyonumuzu Bilgi Çağı olarak tarif etmiş, Türkiye Cumhuriyeti'ni geleceğin yönetim şekilleri olan stratejik yönetim ve Toplam Kalite Yönetimi'ne uygun olarak yönetme becerisini göstermiş ve bir Batı (Avrupa) modeli laik,demokratik ve sosyal bir hukuk devleti haline gelmesini sağlamıştır.¹³³⁸ Mustafa Kemal Paşanın(Atatürk) liderliğinde yapılan Türk İnkılabı,Türkiye'nin günün ve geleceğin koşullarına göre, kurularak, yeniden teşkilatlandırılması ve yapılandırılması hareketi olmuştur.¹³³⁹ Türkiye,Toplam Kalite Yönetimi'nin aşamalarından geçerek, iyileştirme ve yenileştirme faaliyetleri sonunda, günümüzün ve kısmen de geleceğin koşullarına uyum sağlayabilecek, Avrupa ülkelerinin çoğunluğuyla eşit koşullarda rekabet edebilecek, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde kurulan Arap ülkelerine her alanda örnek olabilecek, seviyeye ulaşmayı başarmıştır.¹³⁴⁰

¹³³⁷ Lewis, *Orta Doğu ve Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*,ss.269-270.

¹³³⁸ Toplam Kalite Yönetimi(TKY)'nin dört aşaması bulunmaktadır.Bunlar:Geleneksel Yönetim, Müşteri Memnuniyeti (Bilinçlendirme), Süreç İyileştirme ve Yenileştirme safhalarını kapsar. Geniş bilgi için bk.Charles N.Weaver, *Toplam Kalite Yönetiminin Dört Aşaması*, 2.b., çev.Tuncay Birkan,Osman Akınhay, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1998,ss.9-14.Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren,Toplam Kalite Yönetimi'nin aşamalarının, safha safha Mustafa Kemal Paşanın planladığı sürece uygun olarak uygulandığı görülmektedir.

¹³³⁹ Roux, a.g.e.,s.253.

¹³⁴⁰ Hüner Tuncer'e göre:"Birinci Dünya Savaşı'yla Osmanlı'nın sonu gelmişti. Ancak, Türk'ün sonu henüz gelmemişti. Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları üzerinde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti,Osmanlı Devleti'nin sonunu getiren Avrupa'nın Büyük Güçleri'

2. Araplar ve Yahudiler

İsmet Bey (Orgeneral İnönü), Ahmet İzzet Paşayla birlikte 1910-1911 yıllarında Yemen'de çıkan isyanı bastırmak üzere giderlerken, Hicaz'a uğrayarak Mekke Emiri Şerif Hüseyin'le de görüşmüşler, Yemen'deki Zeydiler ve İmam Yahya'yla Asir'deki Seyit İdris isyanlarını müşterek olarak bastırmayı planlamışlardı. Şerif Hüseyin, oğlu Faysal komutasında Asir'e kuvvet göndermeyi bile kabul etmişti. Mekke Emiri Şerif Hüseyin o zaman Osmanlı Devleti'ne sadık görünmüştü.¹³⁴¹ Bahriye Nazırı, 4.Ordu, Suriye ve Batı Arabistan Komutanı Ahmet Cemal Paşa, Suriye'deki Araplar ve Filistin'deki Yahudiler'in bölücü faaliyetlerinden şüphelenerek zamanında etkili tedbirler almasına rağmen, Şerif Hüseyin'in isyan edebileceğine ihtimal vermemişti. İngiltere, Fransa ve Almanya'nın Orta Doğu üzerindeki çıkar mücadeleleri, Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştı. Almanya ve Avusturya-Macaristan mağup olarak şimdilik mücadele sahnesinden çekilirken, Araplar ve Yahudiler İngiltere ve Fransa'nın manda yönetimleri altına girmişlerdi.¹³⁴²

nin karşısına yepyeni ve taze bir güç olarak çıkmış ve egemenliğinden hiçbir ödünde bulunmayarak, Batılı Güçler'le ilişkilerini eşit ilişkiler temeli üzerine oturmuştu." Tuncer, a.g.e., s.101. Prof. Dr. Heinrich Bechtold'a göre: " Birinci Dünya Savaşı'nı galip bitiren İtilaf Devletleri, donanmalarını İstanbul önlerine gönderip, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezini işgale başladıkları sırada, Atatürk, Türk milletini Avrupa'ya karşı savaşarak, Avrupalılaştırma mücadelesine çoktan geçmişti. Türk Milliyetçiliği, Osmanlı emperyalizminin yerini almış, Osmanlı medeniyetinden arta kalan bütün geriliklerden kurtarabilmek için, modern Avrupa medeniyetini hedef seçmiştir. Saltanat'ın ve Halifeliğin kaldırılmasından sonra ilan edilen cumhuriyet, sadece bir darbe değil, ama köklü bir programın, belli hedef ve gayelere yönelik bir devrimin tabii devamıdır. İtilaf Devletleri, Yunanistan'la işbirliği yaparak, Ege kıyılarını, Boğazlar'ı ve belki de bütün Anadolu'yu ele geçirmeye çalışırken başlatılan Kurtuluş Savaşı'ndan amaç, sadece Osmanlı İmparatorluğu'ndan arta kalan toprakları düşmanın elinden geri almak değildi. Yeni Türkiye, Türk'ün gücünü yanlış yola sevk ettiği için Osmanlı emperyalizmini lanetliyordu. Ama, Osmanlı İmparatorluğu'nun itici gücünü ve temelini oluşturan şekliyle dini yönetime de karşıydı ve devletle din işlerini birbirinden ayıran laikliği benimsedi. Mustafa Kemal ve diğer subaylar, tabii ki Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma subaylardı. Ama Ordu, yepyeni bir Orduydü. Anadolu'yu önce Yunanlı'dan, daha sonra da İtilaf Devletleri'nden kurtarmış, hakiki bir Halk Ordusu. İşte bu yeni Ordu, zamanla yeni bir rejim şeklini aldı ve Atatürk'ün ölümünden sonra da, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Kemalizm adı altında toplanan bütün reformların sadık bekçisi olarak kaldı. Türk Silahlı Kuvvetleri, muhafazakar ve gerici değil, ilerici olmayı kendine hedef seçmişti." Welle, a.g.e., ss.73-74.

¹³⁴¹ Gnkur. ATASE Bşk. İlgü, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.VI, s.415.

¹³⁴² Alvin ve Heidi Toffler, Tarım ve sanayi uygarlıkları arasındaki bu çatışmaların sebep-sonuç ilişkilerini şöyle ifade etmişlerdir: " Zenginlik yaratmanın ilginç yeni bir tarzına sahip olan İkinci Dalga (Sanayi Devri) uygarlığının yaygınlaşması, ülkeler arasındaki ilişkileri istikrarsızlaştırdı, güç boşlukları ve güç kaymaları yarattı. Büyük ikinci değişim dalgasının ürünü olan sanayi uygarlığı en çabuk büyük Atlantik havzasının kuzey kıyılarında kök saldı. Sanayileşen Atlantik güçleri uzak bölgelerin pazarlarına ve ucuz hammadde kaynaklarına ihtiyaç duymaya başladılar. İleri İkinci Dalga güçleri

Cox ¹³⁴³, Irak, Filistin, Suriye, Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin sınırlarını çizmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki egemenliği ortadan kaldırıldıktan sonra, manda devletleri kurulmuştu. Ancak, bu devletlerin sınırlarının tespitinde, bölgenin etnik yapısı yeterince dikkate alınmamıştı. Sınırlar, cetvelle çizilmiş, İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'daki çıkarları düşünülmüştü. Bu durum, Araplar ve Yahudiler arasındaki çatışmaların ön koşullarını hazırlamıştır. ¹³⁴⁴ Fransa, Arap Milliyetçiliğini yaymaya çalışan Emir Faysal'ı mandasına verilen Suriye'den kovmuştur. ¹³⁴⁵ İngiltere mandası olan Ürdün'de Emir Abdullah'ı, Irak'ta Fransa tarafından Suriye'den çıkartılan Emir Faysal'ı tahta geçirmişti. ¹³⁴⁶ Arabistan Yarımadası'nda Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'le Necit Emiri İbn-i Suut arasında egemenlik mücadelesi başlamıştı. ¹³⁴⁷ San-Remo Konferansı'ndan sonra, Arap ülkeleri İngiliz ve Fransız manda yönetimi altına girip de, Arap bağımsızlık mücadelesi İngiltere ve Fransa'ya yöneldiği sırada, Türkler de Anadolu'da başta İngiltere olmak üzere Batılı Büyük Devletler'e karşı, bağımsızlık mücadelesine başlamışlardır. Arap ve Türk bağımsızlık mücadelelerinin, aynı Batılı devletlere karşı yönelmiş olmaları, ortak amaçlarını oluşturmuştur. ¹³⁴⁸

bu amaçla sömürge fetihlerine giriştiler , Asya ve Afrika'daki bütün geri kalan ülkeleri ve kabile birimlerini egemenlikleri altına aldılar. Söz konusu olan gene aynı baş çatışmaydı; İkinci Dalga sanayi güçleriyle Birinci Dalga tarım güçleri karşı karşıyaydı. Ama bu kez savaş yerel değil global bir planda sürüyordu ve yakın zamanlara kadar dünyanın çehresini belirleyen şey, en başta bu mücadele oldu. Savaşların çoğunun çerçevesini belirleyen şey bu çatışmaydı... Dünyanın çeşitli yerlerindeki, ilk bakışta birbirleriyle bağlantısız görünen başka savaşlar da, aslında rakip ülkelere çok yarışan uygarlıklar arasındaki baş çatışmanın değişik ifade biçimlerinden başka bir şey değildi. Ne var ki, Sanayi Çağındaki en büyük ve en vahşi savaşlar, sanayi güçleri arasındaki savaşlar oldu. Bu savaşlar, her biri Birinci Dalga (Tarım) topluluklarını kendisine tabi kılacak bir global egemenlik peşinde koşan Almanya ve İngiltere gibi sanayi ülkelerini karşı karşıya getirdi. Nihai sonuç kesin bir bölünme oldu. Sanayi Çağı dünyayı, ağır basan ve egemen İkinci Dalga uygarlığı ve çok sayıda küskün ve bağımlı Birinci Dalga sömürgesi şeklinde ikiye böldü..." Toffler, Yeni Bir Uygarlık Yaratmak, ss.29-30.

¹³⁴³ Sir Percy Cox, İngiliz Hükümeti tarafından 1920'de Arnold Wilson'un yerine, Irak Manda Yönetimi'nin Başkanı olarak atanmıştı. Winstone, a.g.e., s.466.

¹³⁴⁴ İdris Bal (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, ss.699-700.

¹³⁴⁵ Fransız Hükümeti, Suriye'nin istila, fetih ve işgalini emrettiği zaman, komşu Filistin'in de, "Siyonist devlet" olmasını önleyecek diplomatik bir propaganda kampanyası başlatmıştı. Christopher M. Andrew and A.S.Kanya-Forstner, *The Climax of French Imperial Expansion, 1914-1924*, Stanford, Stanford University Press, 1981, s.220.

¹³⁴⁶ Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.310.

¹³⁴⁷ Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu*, s.47; Winstone, a.g.e., s.469. Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.310; Lord Kitchener'le adamlarının, istihbarat alanındaki en büyük başarısızlıklarından birisi, Arabistan'da Vehabi mezhebinin İbn-i Suut himayesindeki büyük canlanışından habersiz olmalarıdır. Fromkin, a.g.e., s.323.

¹³⁴⁸ Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası*, s.5.

Türkler'in ve Araplar'ın birlikte dört yüzyıldır içinde yaşadığı coğrafi, sosyal ve siyasal yapı dağılmıştı.¹³⁴⁹ Yeni Türk Devleti'nin başkenti artık İstanbul değil, Ankara olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti ikinci plana düşmüştü. Halifelik tartışmaları devam ederken, İstanbul'da kalan gücün ve Sünni İslâm'ın bağımsızlığının bekçisi olarak kabul edilen Padişah VI. Mehmet Vahdettin, otoritesini kaybetmişti. Bu değişiklikler, gelişen milliyetçilik duygularının etkisiyle siyasal kimliklerini tanımlamaya çalışan Araplar'ın, düşüncelerini derin bir biçimde etkilemiştir.¹³⁵⁰ Arap yazarlarının çoğunluğunun görüş birliğine vardığı husus, İslâm'a bağlılıkla Araplık birbirini besleyen iki kaynak olmuştur. Araplık ve İslâmcılık eğilimleri, zaman zaman birbirlerinin alanına girmiş ve bazı tartışmalarla birbirleriyle rekabet eder olmuş, fakat hiç bir zaman çatışır durumda bulunmamışlardır. Araplığı ön plana almak isteyenler, hiçbir zaman İslâmcılık eğilimini savunanlar nazarında din düşmanı sayılmamışlardır. 20.yüzyıl Arap yazarları, din öğesini (dini kimlik), Arap Milliyetçiliğinin (etnik kimlik) mutlak şartı kılmaktan uzaklaşır görünmüşler ve sırf Müslümân Araplar'la Hıristiyan Araplar'ı kaynaştırmak amacıyla, "dil birliği", "tarih birliği", "düşünce birliği" gibi kültürel konuları esas almaya çalışmışlardır. Ancak, bu düşüncelerinin altında İslâm'a bağlılık yoluyla (dini kimliği ön plana çıkartarak) Arap Milliyetçiliğine hizmet etmek amacı yatmıştır.¹³⁵¹

Balfour Deklarasyonu (Bidirisi)'nin yayımlandığı tarihte, Filistin'deki toplam 500.000 kişilik nüfusun 85-100.000'i Yahudi'ydi.¹³⁵² Nüfusun kalan kısmını Araplar teşkil ediyordu. Birinci Dünya Harbi süresince yaşanan terörizm eylemleri, 85-100.000 kişilik nüfusu 60.000'in altına indirmiştir.

¹³⁴⁹ Bernard Lewis'e göre: "Osmanlı İmparatorluğu, Orta Doğu'ya bir yapı ve koruyucu bir perde sağlamış, onu dışarıdan gelen birçok tehlikeye karşı korumuştur. Şimdi bunlar ortadan kalkmış bulunuyordu. Osmanlı yapısı ve sistemi yerine sonuçta hepsi bozulup dağılan yenileri getirilmişti. Artık koruyucu perde eksikliği yoktu, ama korumada Avrupalı devletler tarafından ancak birbirleri için sağlanıyordu. Bu nedenle de Orta Doğu ülkelerinin halklarının çoğunluğu için pek fazla yararlı değildi. Bir yanda İngiliz ve Fransızlar ve öteki yanda Orta Doğu halkları için bu dönemin bilançosu ne olmuştu? Orta Doğu'da İngiliz ve Fransız güçlerinin bulunduğu dönem, modern tarihin en büyük zaferlerinden birinin hemen ardından son bulmasına kadar ne başarmıştı? Sonuçların Batılı devletler ya da Ort Doğu'yla halkları için herhangi bir değeri var mıydı?.." Lewis, *Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, s.277.

¹³⁵⁰ Hourani, a.g.e., s.371.

¹³⁵¹ Arsel, a.g.e., s.278.

¹³⁵² Osmanlı belgelerinde Birinci Dünya Harbi başlarken, Filistin'in toplam nüfusunun 808,608 ,Yahudiler'in nüfusunun 31.675 olduğu belirtilmiştir. Bk.EK-B: Filistin'in 1330(1914) Yılındaki Nüfus Durumu Çizelgesi. Walter Hollstein Filistin'deki Yahudi nüfusunun 1914'te 85.000, 1918'de 56.000 olduğunu yazmıştır. Hollstein, a.g.e., ss.116-117; Baki Kurtuluş'a göre, 1914'te Filistin'de 50.000 Yahudi bulunmaktaydı. Kurtuluş, a.g.e., c.III, s.183.

1920'lerde Filistin'deki Yahudi nüfusu iki katına çıkararak 160.000'e, tarım kolonilerinin sayısız, 110.000'e ulaşmıştır. Yahudiler'in, Filistin'e göçleri arttıkça, Araplar'la aralarındaki sosyal çatışmalar başlamıştır.1929'da patlak veren Arap katliamında 150'den fazla Yahudi öldürülmüştür.¹³⁵³ Birinci Dünya Harbi'nden sonra, Filistin'deki Yahudi nüfusu ortalama %8 artmıştır. İngilizler, 1929'daki olay üzerine Yahudiler'in Filistin'e göçlerini yasaklamışlar, bir müddet sonra tekrar serbest bırakmışlardır. 1920-1928 yılları arasında, Filistin Arap toplumunun seçimle işbaşına gelmiş liderlerinin en az dörtte biri, ya kişisel olarak ya da aileleri aracılığıyla Yahudi yerleşimcilere toprak satmışlardır. Yahudiler, Araplar'dan Filistin'i yavaş yavaş parayla satın almışlardır.¹³⁵⁴

İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'da tesis ettikleri manda yönetimiyle toprağın özel kişilerin elinde yoğunlaşması süreci hızlanmıştır. Mısır, Irak ve kısmen Suriye'de toprak sahipleri, önemli derecede siyasal etkiye sahip yeni, fakat ilkel bir toplumsal sınıfın temelini meydana getirmişlerdir.¹³⁵⁵ Filistin'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinden çıkarak, İngiltere'nin egemenliğine girdikten sonra, Batı kültürünün ve göç eden Yahudiler'in etkileriyle sosyal yapıda değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Filistin'de kırsal bölgelerden şehirlere göç başlamış, Lokantalar, kahvehaneler¹³⁵⁶ ve sinemalar yeni eğlenme tarzı ve yeni buluşma yerleri haline gelmişti. 1930'larda özel arabalar, taksiler ve otobüsler yaygınlaşmış, ulaşımda meydana gelen değişiklikler kenti kente, ülkeyi ülkeye yeni bir biçimde bağlamıştı. En büyük değişiklik, motorlu aracın çölü fethetmesiydi.¹³⁵⁷

Filistin'de her Yahudi göçmeni dalgasıyla birlikte, Araplar'ın tepkisi de artmıştı. 1934'te 40.000, 1935'te 62.000 Yahudi göçmen gelmişti. 1936'da büyük bir Arap ayaklanması patlak vermiş, İngilizler, mandanın artık etkisini yitirdiğinin farkına varmışlar, Filistin'in Araplar, Yahudiler ve İngilizler arasında üçe bölünmesini önermişler, Araplar bu düzenlemeyi tepkiyle karşılamışlar ve 1937'de ayaklanmışlardı. Araplar, 1938'de düzenledikleri Kahire Konferansı'nda, Siyonist devletin gelişmesini önlemek için, işbirliği yapmaya yemin etmişler, İngiltere, 1939'da, beş yıl içinde Filistin'e 75.000

¹³⁵³ Johnson, a.g.e., s.397,399,408.

¹³⁵⁴ Kenneth W. Stein, *The Land Question in Palestine, 1917-1939*, Chapel and London, University of North Carolina Press, 1984, s.67. Filistin'de büyük toprak sahipleri, Yahudi göçünden maddi kazanç sağlıyorlardı. Büyük miktarda toprağı, Yahudiler'e savaş öncesinden çok daha yüksek fiyatla satıyorlardı. Bu durum, feodal yapıyı güçlendirirken, Filistinliler'in işsiz kalmasına ve fakirleşmesine neden oluyordu. Hollstein, a.g.e., s.197.

¹³⁵⁵ Karpas, *Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s.103.

¹³⁵⁶ Orta Doğu'nun kahvehane kültürünü Avrupa, Avrupa'nın kahvehane kültürünüyse, Amerikan toplumu etkilemiştir. Lewis, *Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, s.3.

¹³⁵⁷ Hourani, a.g.e., ss.394-395.

Yahudi göçmenin kabul edileceğini, ondan sonra Araplar'ın onayı olmadan Filistin'e hiç kimsenin kabul edilmeyeceğini ilan etmişti. Filistin'de Yahudiler'in nüfusu 500.000'i bulmasına rağmen, gene de Araplar'ın sayısı, büyük çoğunluk teşkil etmekteydi.¹³⁵⁸ Yahudiler, Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelerek, Filistin'e kaçak olarak girmeye başlamışlardı. İngilizler, Filistin'e kaçak göçleri önlemeye çalışınca, İngiliz askerleriyle, Yahudiler arasında çatışmalar çıkmıştır.¹³⁵⁹

Balfour Bildirisi doğrultusunda, Yahudiler'e bir vatan oluşturma koşullarını hazırlayan, Filistinliler'in bundan zarar görmemesi için gayret gösteren İngiltere, Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında paylaşılması için bir dizi plan hazırladıysa da şiddetin giderek tırmanmasıyla bunların hepsi geçersiz kalmıştır.¹³⁶⁰ İngiltere, Filistin Sorunu'nu çözemeyince, problemi BM'ye ihale etmiştir. Filistin Cephesi, bizim yumuşak karnımızı oluşturduğundan Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak, bizden sonra bize ihanet eden uluslar İngiliz ve Fransız sömürgesi haline dönüşmüşler, özellikle Balfour Bildirisi'yle Yahudi yerleşimine açılan bölgede, Araplar artık rahat yüzü görememişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki egemenliği sona erdikten sonra, meydana gelen otorite boşluğu doldurulamamış, politik sistem kurulamamış, iki dünya savaşı arasında yaşanan huzursuz ortam ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bölgesel savaflara dönüşmüştür. David Ben Gurion başkanlığında 14 Mayıs 1948'de Tel Aviv(Yafa)'de toplanan Yahudi Milli Konseyi, İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir.¹³⁶¹ Araplar'la Yahudiler arasında 1948-1949, 1967 ve 1973 yıllarında cereyan eden savaşlar İsrail'in başarısıyla sonuçlanmıştır.¹³⁶²

Birinci Dünya Harbi sonrası, Orta Doğu'da en önemli coğrafi, sosyal, ekonomik, politik ve askeri gelişmeler, Türkiye Cumhuriyeti'nde ve Filistin'de yaşanmıştır.¹³⁶³ Filistin'deki en önemli sosyal ve politik değişim;

¹³⁵⁸ Johnson, a.g.e., s.409. 1930'lu yılların sonunda dünyadaki toplam Yahudi nüfusu 18 milyona ulaşmış, 1980'lerin ortasında soykırımlar nedeniyle 13.5 milyona düşmüştü. Dünyadaki Yahudi nüfusunun 6.6. milyon kadarı Amerika Kıtası'nda (5.750.000'i ABD'de) yaşıyordu. ABD, en büyük Yahudi ülkesi haline gelmişti. a.g.e., ss.518-519.

¹³⁵⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.484.

¹³⁶⁰ Abensour, a.g.e., s.238.

¹³⁶¹ Aaronsohn, a.g.e., s.15; Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak, Filistin İçin Mücadele, Türkiye ve Siyonizm*, s.232; Kurtuluş, a.g.e., c.III, s.183; Acar, a.g.e., s.45; Lewis, *Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, s.284.

¹³⁶² Geniş bilgi için bk. Acar, a.g.e., ss.45-49; Armaoğlu, a.g.e., ss.483-488, 701-710, 715-723.

¹³⁶³ Filistin'de 1914'te 31.675 Yahudi, 697.950 Arap yaşarken, Balfour Bildirisi'nin etkisiyle, savaş sonrası Filistin'deki Yahudi nüfusu, 70.000'e ulaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi Yahudiler'in Araplar'a oranı 1/23'ken savaş sonrası 1/10'a yükselmiştir. Filistin'deki Yahudi nüfusu 1922'de 84.000, 1932'de 181.000, 1935'te 315.540, 1939'da 446.000, 1946'da 630.000, 1948'de 650.000'i aşarak Arap nüfusuna

Filistinliler'in, Yahudiler'in egemenliği altına girmiş olmalarıdır. Filistin Cephesi'ndeki hareketin ve Osmanlı egemenliğinin sona ermesinden sonra, Filistin'de Araplar ve Yahudiler arasında şiddetlenen etnik ve dini çatışmalar, günümüze kadar devam etmiştir. İsrail, 1948'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra Araplar'la yaptığı üç savaşta (1948-1949, 1967, 1973) da coğrafi sınırlarını genişletmiş, ekonomik ve askeri alanlarda sağladığı gelişmelerle, Orta Doğu'nun dengelerini değiştirmiş, bugün için Araplar'ın artık savaşı göze alamayacakları, kitle imha silahlarına (nükleer, biyolojik, kimyasal) ve bilgi savaşı teknolojisine sahip, lobisiyle dünya politikasını etkileyebilecek caydırıcı bir güç unsuru haline gelmiştir.¹³⁶⁴ Birinci Dünya Harbi süresince, Filistin Cephesi'nde uzun ve şiddetli muharebeler olmuştur. Yüzyıllar boyunca, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde huzur içinde yaşamış Arap halkı, ne yazık ki, Türk hakimiyetinden çıktıktan sonra bir türlü istikrara huzura ve güvenliğe kavuşamamış, Orta Doğu bölgesi dünyanın en önemli kriz merkezi haline gelmiştir. Uzmanlara göre: Arap ülkelerinin en önemli gelir kaynağı olan petrolün, 40-50 yıl sonra bitebileceği dikkate alınarak, gelecekte Orta Doğu'nun daha büyük bir

yaklaşmıştır. Acar, a.g.e., s.42; Armaoğlu, a.g.e., s.200; Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak, Filistin İçin Mücadele, Türkiye ve Siyonizm*, s.231; Kurtuluş, a.g.e., c.III, s.183. BM'nin verdiği rakamlara göre; Arap-İsrail Savaşları'nda mandater Filistin'e yerleşmiş Araplar'dan; 280.000'i Ürdün (Şeria) Nehri'nin batı kıyısına (Batı Şeria), 70.000'i eski Ürdün'e, 100.000'i Lübnan'a, 4000'i Irak'a, 75.000'i Suriye'ye, 7.000'i Mısır'a ve 190.000'i de Gazze Şeridi'ne olmak üzere toplam 656.000 kişi İsrail'in işgali altındaki bölgeden kaçmışlardır. İsrail, Filistin'den kaçan Araplar'ın sayısının 550.000-600.000 arasında olduğunu ifade etmiştir. Johnson, a.g.e., s.481. 1948'de Yahudiler'in İsrail Devleti'ni ilanı ile başlayan 1948-1949, 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları'ndan sonra, Araplar Filistin'de azınlık durumuna düşmüşlerdir. 1945-1967 yılları arasında 252.642 Fas'tan, 13.118 Cezayir'den, 46.255 Tunus'tan, 34.265 Libya'dan, 37.867 Mısır'dan, 4.500 Suriye'den, 3.912 Aden'den, 124.647 Irak'tan ve 46.447 Yemen'den olmak üzere, Yahudi göçmen grupları İsrail'e sığınmak zorunda kalmıştı. Böylece, Arap ülkelerinden kaçan 567.654 Yahudi göçmenin sayısı İsrail'den kaçan Araplar'ın sayısına yaklaşmıştı. a.g.e., s.483. 2003 yılı nüfus sayımına göre; 6.750.000 olan İsrail'in nüfusunun; % 80.1'ini Museviler, % 14.6'sını Filistinliler, % 2.1'ini Hıristiyanlar ve % 1'ini Dürziler teşkil etmektedir. Halen, İsrail'deki Museviler, Filistinliler'in altı katına ulaşmış bulunmaktadır. Musevi olmayanlar, İsrail nüfusunun %18,9'unu teşkil etmektedir ve sayıları bir milyonun üzerindedir. Sayıları yaklaşık 815.000'i bulan ve çoğu Sünni olan Müslümân Araplar, Musevi olmayan nüfusun %10'una tekabül eden Bedevi Araplar, çoğu güneyde geniş bir alana yayılmış olan 30 kabileye mensupturlar. Yaklaşık 160.000 kişilik nüfusuyla İsrail'in ikinci en kalabalık azınlığını oluşturan Hıristiyan Araplar daha ziyade Nasıra, Şafaram ve Hayfa'da yaşamaktadırlar. Bunların % 42'si Rum Ortodoks ve % 16'sı Roma Katolik Kiliseleri'ne bağlıdır. Arapça konuşan ve sayıları 95.000'i bulan Dürziler İsrail'in kuzeyinde 22 kasabada yerleşmişlerdir. Yaklaşık 3000 nüfuslu Çerkezler, Sünni Müslümân olup, İsrail'in kuzeyinde iki kasabada bulunmaktadır. İsrail'in toplam nüfusunun % 17.1'i Arap olup, geri kalan % 1.8'lik kısmıysa Dürziler'den, Çerkezler'den ve diğer küçük topluluklardan oluşmaktadır. İsrail Enformasyon Merkezi, a.g.e., s.119.

¹³⁶⁴ Geniş bilgi için bk. Johnson, a.g.e., ss.472-544; Abensour, a.g.e., ss.294-297.

krizle karşılaşabileceği tahmin edilmektedir.¹³⁶⁵ Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra, yerine kurulan devletlerden İsrail'in kişi başına geliri,zengin petrol yataklarına sahip Arap ülkelerinin ve Türkiye'nin üzerine çıkmıştır.¹³⁶⁶ İsrail günümüzde, Japonya ve İsviçre'den sonra, ABD,Almanya,Fransa, İngiltere, Danimarka,Kanada ve İtalya'dan daha fazla Araştırma-Geliştirme(AR-GE) faaliyetlerine kaynak ayırmaktadır.¹³⁶⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmış ve yeniden kurulması olanaksız olmasına rağmen,Arap ülkelerinde hala bir Osmanlı kültürü yaşamaktadır. Osmanlı'nın Karşılıklı hoşgörü temelleri üzerine kurulu, barış içinde dinsel ve etnik bir arada yaşamının hatırası halen devam etmektedir. Bu miras, kıymetinin bilinmesi ve korunması gereken değerli bir mirastır ve barış içinde bir arada yaşanan günlerin anısı, Orta Doğu'da bir barış ortamına dönüştürülmelidir.¹³⁶⁸ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden çıkarak, İngilizler'in ve Fransızlar'ın mandasına giren Araplar, bağımsızlıklarına kavuşmalarına rağmen, aşiret yapılarını muhafaza etmişlerdir. Arap kralları, emirleri ve şeyhleri şiddete dayalı sistemlerini sürdürmek amacıyla, İsrail tehdidini ve Filistin Sorunu'nu bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bağımsız, demokratik, laik ve çağdaş bir Filistin Devleti'ni asla istemeyen Arap diktatörleri, petrol denizinde yüzerken, kendi halklarını Ortaçağ karanlıklarında yaşatmaktadırlar.¹³⁶⁹

¹³⁶⁵ Orta Doğu Tarihi Profesörü Bernard Lewis'in, Araplar'ın geleceği hakkındaki tahminleri şöyledir :*"Arap dünyası, yaptığı petrol ve gaz ihracatlarına bağımlı, ama er veya geç, bu ihracatlar duracaktır ya da kaynaklar tükenecektir. Çünkü, ya bunların yerini başka enerji kaynakları alacaktır ya da kaynaklar tükenecektir.Dünya Bankası'nın rakamlarına göre ; Arap dünyasının bütününün yaptığı ihracat, eğer gaz ve petrolü hariç tutacak olursak, Finlandiya'nın ihracatının altında kalıyor. Buna bir de bölgedeki hızlı nüfus artışını ekleyecek olursanız, ekonomik bir felaketin gelmekte olduğunu görebilirsiniz.Doğal kaynaklarından yoksun olan Türkler'se, petrol olmadan ekonomilerini kaldırmak durumunda kaldılar, şimdiye kadar pek de kötü gittiklerini söyleyemeyiz."* Bernard Lewis, " Türkiye, İran: İki Rakip Model," *Le Figaro*, 22 Eylül 2001,"Serbest Tribün" köşesinde çıkan yazısı.

¹³⁶⁶ İsrail,1948-1973 tarihleri arasında her yıl ortalama % 10'luk büyümeyi gerçekleştirmiştir.Petrol krizlerine bağlı olarak, 1973-1980 yılları arasında kalkınma hızı % 3-4 civarına düşen İsrail, bu tarihten sonra her yıl ortalama % 6'luk büyümeyi sağlamıştır.1999'da kişi başına düşen geliri 17.212 Dolar olan İsrail, 1950 yılına oranla 24 katlık bir reel artış temin etmiştir. İsrail'in kişi başına gelirinin 20.000 Dolar'a yaklaşmış olabileceği tahmin edilmektedir. Halen, yıllık kişi başına düşen milli gelir: İran'da 1100, Suriye'de 1125, Mısır'da 750, Suudi Arabistan'da 6000, Birleşik Arap Emirlikleri'nde 20.000, Kuveyt'te 17.000, Katar'da 15.000, Bahreyn'de 8.000 Dolar seviyesinde bulunmaktadır.Türkiye'nin 2004'te fert başına gelirinin 3000 Dolar seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, (29 Ağustos 2003), İsrail'in Ülke Profili,Erişim:http://www.foreigntrade.gov.tr/ anı/raporlar/ Orta_Dogu/ israil/israil. Htm (25 Ekim 2003).

¹³⁶⁷ Geniş bilgi için bk.UNESCO İstatistik Yıllığı,1995.

¹³⁶⁸ Karpat, *Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*,s.77-78.

¹³⁶⁹ Hikmet Bila," Powell Ne Yaptı?" *Cumhuriyet*,19 Nisan 2002, s.3.

Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nde Osmanlı Devleti'yle İngiltere, bugünse aynı bölgede Filistinliler'le Yahudiler arasında meydana gelen çatışmaların ortak noktası, Medeniyetler (Uygarlıklar) çatışması şeklinde cereyan etmiş olmalarıdır. Yahudiler'le Araplar arasında gün geçtikçe artan gelir dağılımındaki dengesizliğin, halen mevcut olan düşük yoğunluklu ve asimetrik çatışmaları gelecekte sosyo-ekonomik boyuta taşıyarak, tekrar bölgesel savaflara dönüştürebileceği değerlendirilmektedir.¹³⁷⁰

3. Türk-Arap İlişkileri

Türk askerleri, Filistin Cephesi'nde Arap İsyanı'nın içinde kalmışlar ve çok zor anlar yaşamışlardır. Mustafa Kemal Paşa, Halep'te, Albay İsmet Şam'da, Liman Von Sanders Nasıra'da, Arap isyancılardan canlarını zor kurtarmışlardır.¹³⁷¹ Osmanlı Mebusan Meclisinin, Misak-ı Milli (Milli Ant) kararlarında¹³⁷² Araplar hakkındaki durum tespitini yaparken, Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un, 8 Ocak 1918'de ABD Kongresi'nde verdiği söylevde, barışın temel ilkelerine ait 14 prensibinin 12.maddesini esas aldığı görülmektedir.¹³⁷³ Türkler ve Araplar 400 yıl Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında birlikte bulunmuşlardır. Araplar bu birliktelik sayesinde, tarihlerinin en huzurlu dönemini yaşamışlardır. 1789 Fransız İhtilali'yle başlayan milliyetçilik fikirleri, Araplar'ı da etkilemiştir. Araplar'da Milliyetçilik fikrinin oluşumunda Arap yazarlarının, Osmanlı Devleti'nden ayrılan diğer etnik grupların, Arap cemiyetlerinin, misyonerlerin, yabancı okulların, İngiliz ve Fransız kışkırtmalarının etkisi büyük olmuştur. Tüm bu faaliyetler sonucunda ;Arap Milliyetçiliği fikir alanındaki gelişmesini tamamlayarak eyleme dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nde karşılaştığı

¹³⁷⁰ Sedat Ergin, "Orta Doğu'da Herkes Kusurlu," *Hürriyet*, 19 Nisan 2002, s.12.

¹³⁷¹ Mustafa Kemal Paşanın Filistin Cephesi'nde emir subaylığını yapan Şükrü Tezer, Araplar'la yaşadıkları olayları şöyle yazmıştır: "...Türk milletinin mukaddes varlığı pahasına katlandığı bu asil ve alicenap (iyi ve cömert, eli açık, yüce gönüllü) durumuna karşı, harbin son günlerinde ellerine geçen fırsatı ganimet bilerek düşmanlarımızla birleşmek suretiyle Osmanlı Ordusunu arkadan hançerlemek gibi ve bilhassa 7.Yıldırım Ordusu Kumandanı Mustafa Kemal Paşanın Ordusuyla birlikte Suriye'den çekilip Halep'e gelmesi sırasında etrafını sararak gösterdikleri alçakça ve mel'unane (lanetli, lanetlenmiş, her türlü kötülüğü yapabilecek, aşağılık kimse) davranış ve daha başka sahalarda irtikap (kötü bir iş yapma) etmekten çekinmedikleri nankörce (gördüğü iyiliği unutan, ekmek ve tuz hakkını bilmeyen) hareketlerini bilmem burada daha fazla açıklamaya gerek var mıdır?" Tezer, a.g.e., ss.134-135.

¹³⁷² Atatürk, *Nutuk*, s.261; Refik Turan, a.g.e., ss.120-121.

¹³⁷³ Wilson Prensipleri'nin 12. Maddesi şöyledir: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkler'in oturdukları bölgelerin bağımsızlığının sağlanması. Türk egemenliği altında bulunan diğer uluslara da özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsatın sağlanması..." Üçok, a.g.e., s.312; Armaoğlu, a.g.e., ss.137-139; Bıykoğlu, a.g.e., s.2; Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s.86; Karal, a.g.e., c.IX, ss.555-556.

olumsuz koşullar da Arapları cesaretlendirmiş ve fırsat yaratmıştır. Osmanlı Devleti, Sina-Filistin ve Irak Cephelelerinde İtilaf Devletleri'ne karşı savaşırken, Araplar da Şerif Hüseyin liderliğinde bize karşı ayaklanarak, yenilmemizde büyük rol oynamışlardır. Savaş sonrasında Arap bölgeleri Osmanlı Devleti'nden ayrılırken, İngilizler ve Fransızlar Araplar'a bağımsızlık vermeyip, mandalarına almışlardır. Böylece, daha önce Osmanlı egemenliğinde huzur ve güven içinde yaşayan Araplar, bir kaos ve kargaşa dönemine girmişlerdir.¹³⁷⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) Ankara'da çalışmalarına başladıktan 15 gün sonra ilk faaliyetlerinden birisi,9 Mayıs 1920'de Wilson Prensipleri ve Misak-ı Milli kararları doğrultusunda bir beyannameyi kabul ederek,bütün Müslümanlar'a yayımlamıştır.¹³⁷⁵TBMM'nin bu bildirisi

¹³⁷⁴ Prof.Dr.A.Mete Tuncoku'ya göre:"...İngiliz propagandasıyla kışkırtılan Araplar da Türkler'le aynı dine mensup olmalarına rağmen, isyan ettiler. Ayaklanan Arap aşiretleri, Osmanlı Ordularına saldırılar düzenleyerek ağır kayıplar verdirdiler.Böylece Orta Doğu bölgesi de kolayca Osmanlı Devleti'nin denetiminden çıktı.Araplar,İngiliz veya Fransızlar'ın himayesinde yarı sömürge devletler olarak ortaya çıktılar.Kısacası Birinci Dünya Savaşı döneminde meydana gelen gelişmeler Türk'e,Türk'ten başka kimseden hayır gelmeyeceği düşüncesini doğrular nitelikte gelişti.Osmanlı Devleti'nin öteden beri uygulamaya koymak istediği,Osmanlılık ve İslamcılık düşüncelerinin de iflas ettiği anlaşıldı." Tuncoku,a.g.e.,ss.45-46.

¹³⁷⁵ TBMM'nin 9 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal Paşanın imzasıyla İslam halklarına yayımladığı beyanname şöyledir: "Cenup çöllerinin bir köşesinde, arzın seslerini dinleye dinleye yatan Peygamberi Zıhanın(onurlu,şerefli) ruhlarını ruhlarımızla birleştirdiği, İslâm kardeşlerimiz! Dini mübinin(iyiye kötüyü ayıran,apaçık,besbelli) son askeri mahsur bir Kal'a içinden size tevehhüni(yöneltmek) hitap ediyor. Her taraftan üstümüze hücum ederek, yüksel yüksel Osmanlı vatanını büsbütün boğmak isteyen ölüm kuvvetleri ortasında, tehlikelerle muhat(çevrilmiş,kuşatılmış) bir ada içinde kalmış gibiyiz. Size nidalarını yetiştirmek isteyenler gayz(öfke,kızgınlık,hınc) ve kin ufuklarından kopup gelen tehdit ve şutum, kizb(yalan) ve riya gürültüleri arasında hakikatın sedasını duyurmaya muvaffak olabilecekler mi? Sınırlarında muharebelerin yangını hiç bir zaman sönmeyen, etrafında husumet dalgalarının meddi nihayet bulmayan Anadolu'dan, bu ezeli gaza(din uğruna yapılan savaş) ve Cihat(din uğruna yapılan savaş) topraklarından yükselen hitabımız acaba iğfal ve desisenin (oyunun, hilenin,düzenin) bin manası arasından geçip, sizi bulabilecek mi ? Şam'ın, Kurtaba'nın,Kahire'nin, Bağdat'ın sükutundan sonra, İslâm'ın son darülhilafesi, İstanbul da düşman silahlarının gölgesi altına düştü. Afrika'nın sahilleri üstünden Akdeniz'i baştan başa kuşatan hatıra engiz diyarlara, Tuna yalılarında Ural'ın şimaline, İç Asya'nın ucu bucağı olmayan bozkırlarına, Ganj'in, Pencap'ın velvelei (gürültü,patırtı) sıyıtı(çatırtı patırtı gibi ses) hala susmayan, ma'murelerine (insan bulunan mamur yer,şehir,kasaba) varıncaya kadar birer birer yadellerin kahır ve cebri altına giren aziz kardeş yurtlarına ağırlarken, nihayet Kiblegâhı, İslâmı, Ravzai (suyu,yeşilliği bol olan yer,bahçe) Nebeviyi(Peygamber'e ait,onunla ilgili) taşıyan Hicaz ve Yemen hittaları, Filistin ve Irak, Hindistan muntahalarına kadar Asya'da İngiliz Saltanatı'nın engin, nihayetsiz bir şehrahı(büyük yolu) oldu...Hükümeti elim bir mütareke ile silahlarından tecrit edilmiş, orduları dağıtılmış bir millet, ana yurduna musallat olan başı boş bırakılmış ve yangıncı, yağmacı müstevlilere(düşmanlara)

özellikle Araplar'a yönelik Cihat çağrısı niteliği taşımaktadır. Mustafa Kemal Paşa, İslâm alemine bu bildiriye yayımlayarak; Milli Mücadele'de özellikle Araplar'ın desteğini sağlamak ve İtilaf Devletleri'ne karşı mücadele etmelerini teşvik etmek istemişti. TBMM'nin bu bildirisine Araplar'dan hiçbir tepki gelmemiştir. Araplar, Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'daki faaliyetlerini, İngilizler'in propagandasının etkisiyle Halife'ye, dolayısıyla İslâm'a bir isyan hareketi olarak algılamışlardır.

Cidde'de bulunan İngiliz Binbaşısı Batten, Mekke'den aldığı rapora dayanarak, 20 Ocak 1921'de Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta :*"Kral Hüseyin'le İbn-i Suut taraftarları arasındaki mücadelenin devam ettiği, birbirini tutmayan raporlar alındığı, Türk milliyetçileriyle doğrudan doğruya ilişki kurduğunu söyleyen Emir Abdullah'tan alınan bir mesaja göre; Mustafa Kemal'in, Kral Hüseyin'i İngilizler'e karşı açıkça savaşa teşvik ettiği, Kral'ın kararsız olduğu, Mustafa Kemal'den yana dönerse Halife olmak emeline erişip erişemeyeceğini kestiremediği, ama herhalde İslâm dünyası karşısındaki kendi durumunu düzeltebileceği..."* yazılmıştı.¹³⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa, bu faaliyetleriyle İngilizler'in, Arap İsyanı'nı başlatan, bu hareketinden dolayı Hicaz Kralı olan ve yardım çağrısına cevap vermeyen Şerif Hüseyin'den desteğini çekmesini sağlamıştır.¹³⁷⁷ İsmet İnönü hatıralarında, Lozan Barışı görüşmeleri sırasında da Araplar'ın aleyhimize çalıştıklarını şöyle ifade etmektedir :

"Misak-ı Milli'de Arap memleketleriyle irtibatımızı kesmiş olduğumuz halde bile, Türkler, kendilerinden ayrılmış olan Arap memleketlerinin manda adı altında, başka devletlerin himayesine konulmasını akden kabul

---

karşı müdafaadan başka ne yapabiliirdi? Biz bu sebeple, aile ocaklarımızda eski gazalarımızdan(din uğruna yapılan savaşlarımızdan) yadigar kalmış silahlarımızla analarımız ve çocuklarımız ve ihtiyarlarımızla her tarafta düşmanı karşılayarak, geri iten bir halk mücadelesine başladık...İslâm Birliği fikrinin muahharan(sonradan) en büyük mümessili olan Yavuz Sultan Selim'in dediği gibi; İslâm gönüllülerinin toplu olması için kendisini perişan eden milletimize, onun davayı istiklaline, manevi teyit ve muzaharetinizi(arkalama, arka olma, yardım) bir saniye eksik etmeyin, ta ki, İslâmın kusuflu tamma giden güneşi büsbütün kararmasın, tekrar alemimiz üstünde ışıldamaya başlasın. Selam ve hidayet her zaman din kardeşlerimizin üzerine olsun." Atatürk, Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, ss.338-341; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dos.14, Fih.17, B.17-1.

¹³⁷⁶ Şimşir, a.g.e., c.III, ss.62-64.

¹³⁷⁷ Kemal H. Karpat Mustafa Kemal Paşanın Araplar'a karşı olan bu tutumuna şöyle açıklık getirmiştir: "...1922'den sonra Türkiye'nin yönetimindeki yüksek düzeyli seçkinler, büyük ölçüde, Türkiye'yi yok olmanın eşğine getiren ve doğudaki Arap topraklarından Fransız ve İngiliz manda yönetimleriyle sonuçlanan, rastlantısal bir dizi gelişmeyi başlatan 1916 ayaklanmaları için, Araplar'ı affetmeyen ve ayaklanmayı hiç unutmayan subaylardan oluşuyordu..." Karpat, Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, ss.164-165.

etmemişlerdir. Yani, bir manda usulünü muahedeyle (antlaşmayla) kabul etmiş değiliz. Bizden ayrılan memleketlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesini istemişizdir. Buna karşılık, bizden ayrılmış ve ayrılmakta olan Arap memleketlerinin temsilcileri, Lozan müzakereleri esnasında lehimize değil, aleyhimize çalışmışlardır. Tarihi gerçek budur. Arap heyetleri, Lozan'da kendi isteklerini müttefiklerle temas ederek, konuşarak istiyorlardı. Müttefikler taleplerini kabul etmeyince; 'Bize de Türkler gibi muamele ediyorlar' diye şikayet ediyorlardı... Büyük bir İmparatorluğun parçalanması karşısında bütün dünyaya karşı, yalnız kendi kuvvetiyle uğraşmaya mecbur kalan Türkiye, daha başka bir vaziyet alamazdı. Bu bakımdan, bilhassa Araplar'a karşı Lozan'dan vicdan rahatlığıyla çıkmışızdır. En dar zamanlarda, hatta kendilerinden müşkülât gördüğümüz zamanlarda bile, selametlerini temenni etmekten başka bir gayret takip etmedik..."¹³⁷⁸

Şerif Hüseyin'in idaresinden memnun olmayan ve Türk idaresi için matem tutan Hicaz halkı, Türkler'i kurtarıcı olarak görmekte ve Anadolu zaferi için sevinç duymaktaydı. Ancak, özellikle basında Türk zaferinden söz edecek bir harfe bile izin verilmemekteydi. Hicaz'da aslında Şerif Hüseyin değil, bir İngiliz yönetimi hüküm sürmekteydi. Necit Sultanı İbn-i Suut, 1924'te Hicaz'a taarruz etmiş, 1925'te Mekke, Medine ve Cidde'yi ele geçirmiş, Hicaz Kralı Şerif Hüseyin Kıbrıs'a kaçmış ve orada ölmüştür.¹³⁷⁹ Arap ülkelerinden Suudi Arabistan ve Irak 1932'de, Suriye ve Lübnan 1946'da, Ürdün'se ancak 1948'de bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir.¹³⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa, Arap İsyanı'nı başlatan ve bildirisine cevap vermeyen Şerif Hüseyin'in Hicaz Krallığı, oğlu Abdullah'ın Ürdün Krallığı, diğer oğlu Faysal'ın Irak Krallığı, Hatay Sorunu nedeniyle Suriye, Osmanlı Devleti'ne her zaman iki yüzlü davranan İbn-i Suut'un Arabistan Krallığı'yla uzun süre politik ilişki kurmamıştır. Mustafa Kemal Paşanın, Hilafet'e son vermesi ve din alanında yapmış olduğu reformlar, Araplar'ın, Türkiye'ye karşı tepkisine sebep olmuştur. Fakat, İngiltere ve Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelelerini yürüten Arap aydınları için, Türk Milli Mücadelesi ve Atatürk en kuvvetli örnek ve desteği teşkil etmiştir.¹³⁸¹

¹³⁷⁸ Selek, İsmet İnönü, Hatıralar, ss.156-157.

¹³⁷⁹ Gülmez, a.g.e., s.244; Lewis, Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 Yıllık Tarihi, s.269. Hicaz Kralı Şerif Hüseyin ölmeden önce son söz olarak: " Bu bizim başımıza gelenler ve gelecekte, ökmek kapımız (velinimetimiz), koruyucumuz ve asırlar boyu efendimiz olan Osmanlı Devleti'ne karşı işlediğimiz günahların, giriştiğimiz isyanların, ilahi bir cezasıdır ! Bütün hayatı boyunca Hüseyin galiba ilk defa doğru ve samimiydi." Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, c.III, s.311.

¹³⁸⁰ Geniş bilgi için bk. Atalay, a.g.e., ss.27-31, 42-46, 49-51; Şahin, a.g.e., ss.78-80, 116-121; Ergene, a.g.e., 106-115.

¹³⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., ss.332-333.

Türkiye, Osmanlı Devleti'nin, Cihad-ı Ekber çağrısına uymayan Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Haşimi sülâlesinden, İbn-i Suut'un Vehabileri'nden, İsmet İnönü'yü Şam'da, Mustafa Kemal Paşayı Halep'te öldürmek için komplo kuran Suriyeliler'den uzak durmaya çalışmıştır. Araplar, Milli Mücadele'yi kazanarak, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal'in, ülkelerini işgal edeceğinin korkusunu yaşamışlardır. Irak Kralı Faysal ve Suudi Arabistan Kralı İbn-i Suut, Mustafa Kemal'in Türkiye'sini, ülkelerine karşı en büyük tehdit olarak algılamışlardır. Ancak, Türkiye, Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Türk birliklerinin elinde bulunan, Misak-ı Milli sınırları içinde kabul ettiği Hatay ve Musul hariç, komşularımızdan hiçbir toprak talebinde bulunmamıştır. Türkiye'nin, 1933'te Faysal'ın ölümünü müteakip, yerine geçen oğlu Gazi'nin, 1936'da yapılan bir askeri darbeye iktidardan uzaklaştırılmasından sonra, eski kavgınlıkları unutarak Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 8 Temmuz 1937'de, Sadabat Paketi'nin imzalanmasını sağladığı görülmektedir.¹³⁸²

Mustafa Kemal ve İsmet İnönü; Filistin Cephesi'nde Araplar'ın Türkler'e karşı yaptıkları insanlık dışı faaliyetleri görmelerine ve yaşamalarına rağmen, sadece olayları anlatmışlar, Araplar hakkında kesinlikle olumsuz söz söylememişlerdir. Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün bu davranışları, duygularıyla hareket etmediklerini, gelecekte Türk-Arap ilişkilerini düşündüklerini ve büyük devlet adamı olduklarını gösteren en belirgin emarelerdir. Mustafa Kemal Atatürk ve diğer Türk yöneticileri, hiçbir zaman Arap düşmanlığı politikası izlememelerine rağmen, Araplar'ın hala Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanlık duyguları taşıdıkları görülmektedir. Filistin Cephesi'nde Necit Emiri ve 1932'den sonra Suudi Arabistan Kralı olan İbn-i Suut'un oğlu, Kral Fahd'ın, Osmanlılar tarafından Mekke'de yaptırılan Ecyad Kalesi'ni yıktırması bu duygu ve düşüncelerinin günümüze yansıyan en belirgin göstergesidir.¹³⁸³

¹³⁸² Sadabat Paketi: Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında 8 Temmuz 1937'de imzalanan saldırmazlık paktıdır. Sadabat Paketi, İran Şahi'nin yazlık sarayı olan Tahran'daki Sadabat Sarayı'nda imzalandığı için bu adı almıştır. Beş yıl için imzalanan Bu Antlaşmaya göre taraflar: "Aralarındaki dostluk ilişkilerini devam ettirmeyi, Milletler Cemiyeti ve Kellogg Paketi'ne (7 Ağustos 1928'de Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya devletleri tarafından imzalanan uluslar arası barış ve silahsızlanma antlaşması olup, 1928 yılı sonuna kadar pakta 46 ülke üye olmuştur) bağlı kalmayı, birbirlerinin iç işlerine meselelerde birbirlerine danışmayı, birbirlerine karşı herhangi bir saldırı hareketine girişmemeyi ve saldırma amacını güden hiçbir siyasal katılmamayı" taahhüt etmişlerdir. Kurtuluş, a.g.e., c.IV, s.146; Aptülâhat Akşin, a.g.e., ss.78-82; Refik Turan, a.g.e., ss.278-279; Armaoğlu, a.g.e., ss.346-348; Karpat, Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, s.167; Volkan, a.g.e., s.422.

¹³⁸³ Murat Bardakçı, "Majeste Kabeyi de Biz Yaptık Hadi Onu da Yık," *Hürriyet*, 1 Ocak 2002, s.7.

Eski Suriye Büyük Elçisi, Aptūlahat Akşin, Araplar'ın Türkiye hakkında oluşan olumsuz düşüncelerinin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan bir süreç içinde oluştuğunu belirtmiştir.¹³⁸⁴ Aptūlahat Akşin'in de belirttiği şekilde, Araplar'ın Türkiye hakkında oluşan olumsuz düşüncelerinin hiçbir mantıki gerekçesi bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti, İstanbul'dan önce Şam'a elektrik götürmüş, İstanbul-Bağdat ve İstanbul-Şam-Medine demiryolu hatlarını tesis etmiş, Araplar'ı Sadrazam yapmış, idamlar hukuk kurallarına ve mahkeme kararlarına uygun olarak infaz edilmiştir. Arap Devlet Başkanları, Kralları, Emirleri ve Şeyhleri laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti yapımızı, rejimleri için en büyük tehdit olarak algıladıkları sürece, ülkemiz hakkında olumsuz düşünmeye devam edecekleri anlaşılmaktadır. Filistin Cephesi'nde, Arap İsyanı'nın yarattığı güvensizlik ortamının günümüze kadar yansıdığı ve Türk-Arap ilişkilerini olumsuz şekilde etkilediği görülmektedir. Suudi Arabistan Kralı Fahd, Filistin Cephesi'nde Türk askerlerini, kadınlarını, çocuklarını ve ihtiyarlarını yaptığı tahriplerle adeta soykırıma tabi tutan İngiliz Casusu Lawrence'in yaşadığı evin kapısına: *"Bu ev, Osmanlı'ya karşı bağımsızlık savaşı veren Suudiler'e yardımcı olan İngiliz Thomas Edward Lawrence tarafından karargah olarak kullanılmıştır "* yazılı bir plaket astırarak, orasını müze haline dönüştürmüş, bize karşı olan atalarının niyet ve maksadını devam ettirdiğini göstermiştir.¹³⁸⁵

Orta Doğu'da etnik milliyetçilik esasına dayalı ulusal devletlerin kurulması ve Türkiye'de laikliğin benimsenmesi, Türk-Arap ilişkilerini çok olumsuz şekilde etkilemiştir. Yüzyıllar boyu sürmüş olan Arap-Türk ilişkilerinde en önemli kopmanın nedeni, Türkiye'de din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, Türk dili ve kültürünün etnik milliyetçilik temeline dayalı olarak geliştirilmesi olmuştur.¹³⁸⁶ Türk-Arap ilişkilerini, 1930'dan sonra belirleyen en önemli kriter, Batı'yla siyasal uyumu ve/veya Batı'nın siyasal, kültürel ve toplumsal düşüncelerini benimsemesi teşkil etmiştir.¹³⁸⁷

¹³⁸⁴ Aptūlahat Akşin'e göre: Türkler'in, Araplar'ın kaderlerine hükmetmeleri, ilerleme ve gelişmelerine engel olmuştur. Araplar'ı yönetime iştirak ettirmeyerek, bilgi, beceri ve tecrübeden yoksun kişilerin ellerine bırakmışlardır. İngiltere, Fransa ve Amerika, Arap Milliyetçiliğini yanlış bir istikamette geliştirmişler, Ahmet Cemal Paşaysa, Suriye'nin en büyük ailelerine mensup kişileri idam ettirmiş, Şerif Hüseyin ve oğulları, bu idamlardan sonra Osmanlı Hükümeti'ne karşı isyan etmişlerdir. Milliyetçi Araplar, kuzeydeki tabi sınırlarını Toroslar olarak kabul etmektedirler. Atatürk'ün Türkiye'de, Hilafet ve Saltanat'ı kaldırarak, laik bir Cumhuriyet kurması, Milliyetçiliğin ortaya çıkması, Şeriat mahkemelerini kaldırması, Arap harflerinin kaldırılarak Latin harflerinin kabul edilmesi, Türkçe'mizin yabancı sözlerden hele Arap gramerinden ve sözlerinden arıtılması hareketleri Araplar'ı bize karşı küstüren ve cephe almaya sevk eden sebepler arasındadır. Aptūlahat Akşin, a.g.e., ss.83-87.

¹³⁸⁵ Serdar Turgut, " İngiliz Casusu Lavrence, " *Hürriyet*, 10 Ocak 2002, s.7.

¹³⁸⁶ Karpat, *Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, ss.155-156.

¹³⁸⁷ a.g.e.,s.161.

Suriye,Lübnan ve Irak'ın,geçmişte Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini tehdit eden PKK/KADEK/KONGRA-GEL'i desteklemelerinin, Filistin Cephesi'ndeki Arap İsyanı ve sonrasında meydana gelen Hatay ve Musul sorunlarının bir devamı olduğu görülmektedir. Arap İsyanı'nın Türk halkı üzerinde yarattığı olumsuzlukların, Türkiye'nin Orta Doğu politikasını daha uzun yıllar etkileyeceği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin Arap ülkeleriyle uzun vadedeki politikasının parametrelerini;Filistin'de kurulan İsrail'le ilişkileri,Fırat ve Dicle sularının paylaşılması,Hatay,kitle imha silahları,ve uluslar arası terörizm teşkil edeceği tahmin edilmektedir.

4. İngilizler ve Fransızlar

İtilaf Devletleri'nin,Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'ndeki hareketi,politik hedeflerine uygun olarak,İngiliz Komutanlar tarafından sevk ve idare edilmiştir. İngilizler'in Süveyş Kanalı doğusundaki Sina Harekatı, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak için yapılırken, Filistin ve özellikle Kudüs'ü ele geçirmeleri Yahudiler'in, Suriye taarruzuysa Fransızlar'ın ve Sykes-Picot Antlaşması'nın uygulanmayacağını tahmin eden Emir Faysal'ın istekleri doğrultusunda yapılmıştır. İngilizler,Filistin Cephesi'nde kitlesel taarruzla şiddeti,Araplar'ı parayla satın alarak serveti,süratli,doğru,tam ve zamanında istihbarat sağlayarak bilgiyi bir sistem içinde birleştirmişler,uygun şekilde kullanarak Osmanlı ordularına karşı durum üstünlüğü sağlamışlardır.¹³⁸⁸

T.E.Lawrence, Sykes-Picot Antlaşması'nın uygulanmayacağına dair Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı ikna ederek, Şam'a kadar götürmüştü. Allenby,Şam'da Lawrence ve Faysal'ı çağırarak, Suriye'nin Fransa'nın koruyuculuğuna verileceğini açıklamıştı. Lawrence, Antlaşması'nın uygulanacağını bildiği halde, Faysal'a yalan söylemiş, Şam' da Allenby'dan müsaade istemiş ve ayrılmıştı. Yani, Araplar'a söylediği yalanların doğuracağı sonuçlardan korkmuş,üç yıldır birlikte olduğu Faysal'ı satmış,Allenby'la baş başa bırakarak izin almış ve İngiltere'ye kaçmıştı.¹³⁸⁹ İngilizler ve Fransızlar,İtalyanlar ve Yunanlılar'ı da yanlarına alarak, Sykes-Picot Antlaşması'nı ve Mondros Mütarekesi'nin şartlarını yürürlüğe koyarak,Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmaya ve egemenliğini kısıtlamaya başlamışlardı.¹³⁹⁰

¹³⁸⁸ Toffler, *Yeni güçler yeni Şoklar*,ss.28-29.

¹³⁸⁹ Fromkin.a.g.e.,ss.336-337.

¹³⁹⁰ Karal, a.g.e.,c.IX,ss.560-561.Fransızlar,26 Aralık 1918'de Pozantı'yı işgal ederek, Toros Tüneli'ni kontrol altına almışlar ve Anadolu'nun Suriye'yle irtibatını kesmişlerdir. Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*,c.I,s.99.İngilizler Musul, Urfa; Fransızlar Adana,Antep,maraş;İtalyanlar Antalya,İrparta,Muğla taraflarını;Yunanlılar Anadolu'nun batısını işgal etmişlerdi. Tuncoku,a.g.e.,ss.51-52.

Osmanlı Devleti'ne isyan eden Araplar, İngiltere ve Fransa'nın mandası altına girmeyi kabul etmişler, İngiltere Filistin, Mezopotamya ve Arap Yarımadası'nı, Fransa'ysa Suriye ve Lübnan'ı mandası altına almıştı. Sanayi ülkeleri, geliştirdikleri üstün teknolojiyi kullanarak, bu gelişmelerin farkına varamayarak bir tarım ülkesi olarak kalan Osmanlı İmparatorluğu üzerinde egemenlik kurmuşlar, parçalayarak manda adı altında sömürge bölgeleri oluşturmuşlardır.¹³⁹¹ Wilson Prensipleri, İttifak Devletleri'ni yenilgiye uğratmak amacıyla yayımlanmıştı. Bu gerçeği, Türkler de anlamakta gecikmemişlerdi. Zira, İngiliz ve Fransız İmparatorlukları'nın sınırları içinde yabancılardan oluşan çok çeşitli topluluklar bulunduğu halde, bu prensipler onlar tarafından uygulanmayarak, sadece İttifak Devletleri'ne karşı tatbik edilirken, yalnız İtilaf Devletleri'nin o andaki çıkarları düşünülmüştür.¹³⁹²

İngiltere ve Fransa, Filistin Cephesi'ndeki muharebeleri zaferle sonuçlandırmalarına rağmen, savaş sonrası askeri güçlerini korumakta ekonomik ve psiko-sosyal problemler yaşamaya başlamışlardı.¹³⁹³ İngiltere, Filistin Cephesi'ndeki hareketından sonra Silahlı Kuvvetleri içinde büyük disiplinsizlik olayları yaşarken, aşağıdaki belirtilen hedeflerini de gerçekleştirmeyi başarmıştır:

a) Osmanlı İmparatorluğu'nun Sina-Filistin Cephesi'ni açması, İngiltere'ye şimdiye kadar hiç bulamadığı tarihi bir fırsat yaratmıştır. İngiltere, bu fırsattan milli çıkarlarına uygun olarak istifade etmesini bilmiş, Arabistan Yarımadası, Filistin, Ürdün, Suriye ve Anadolu'dan, Süveyş Kanalı Kızıl deniz, Umman Denizi ve Basra Körfezi'ne gelebilecek tehditlere karşı doğu yan emniyetini sağlayarak, Hindistan yolunu açık bulundurmıştır.

¹³⁹¹ Alvin ve Heidi Toffler'e göre: "Galiler, büyük sömürge topraklarını sadece makineli tüfekleri olduğu için fethetmiş değillerdir. Tarımdan sanayi üretimine geçiş yapmakta olan toplumlar tarafından desteklenen ikinci dalga orduları (sanayi orduları) uzak mesafelerle daha hızlı ve daha iyi iletişim kurabiliyorlardı. Bu ordular daha iyi eğitilmişti, daha sistematik bir organizasyona sahiptiler ve daha pek çok üstünlükleri vardı. Bunlar, ölüm tarlalarına tümüyle yeni bir ikinci dalga savaş biçimi getirmişlerdi." Toffler, 21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele, s.81.

¹³⁹² Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c.1, s.5.

¹³⁹³ İngiltere ve Fransa, İttifak Devletleri'ne barış antlaşmalarını imzalatarak, hedeflerine ulaşmaya kadar yeterli sayıda askeri silah altında tutmakta büyük sorunlar yaşamışlardır. 1919 yılının ilk haftasında Fransa'dan izinli olarak İngiltere'ye gelen İngiliz askerlerinden 12.500'ü izinleri bittiği halde tekrar Fransa'ya geri dönmek istememişler, izinlerinin bir hafta daha uzatılmasını talep etmişler, İngiltere'nin başında bulunan Lloyd George Hükümeti halkın baskısıyla süratle terhis kararı almaktan başka bir çözüm bulamamıştı. Sina Akşın, a.g.e., ss.220-221. İtilaf Devletleri, 28 Haziran 1919'da Almanya'yla Versailles, 10 Eylül 1919'da Avusturya'yla St.Germain, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan'la Neuilly, 4 Haziran 1920'de Macaristan'la Trianon ve 10 Ağustos 1920'de Osmanlı İmparatorluğu'yla Sevr Barış Antlaşmaları'nı imzalamışlardı. Geniş bilgi için bk. Üçok, a.g.e., ss.315-321.

b) Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'yla anlaşarak karadan İngiltere'nin Hindistan yolunu kesmek amacıyla inşa etmek istediği, Berlin-İstanbul Bağdat demiryolu hattını Basra Körfezi'ne kadar uzatmasını engellemiştir.

c) Orta Doğu petrollerini (İngiltere petrol ihtiyacını ABD'den ve İran'ın Basra Körfezi'ndeki Abadan bölgesinden sağlamaktaydı) ve ulaştırma yollarını batıdan ve kuzeyden emniyete almıştır.

d) Fırat ve Dicle nehirlerinin güneyden emniyetini sağlamıştır. Daha sonra, Sevr Antlaşmasıyla Doğu Anadolu'da Ermenistan, Güneydoğu Anadolu'da Kürdistan devletleri kurarak, güvenlik sahasını kuzey istikametinde genişletmek istemiştir.

e) Basra Körfezi, Irak ve Arap Yarımadası'nı kontrol altına alarak, Orta Doğu'nun ekonomik kaynaklarını (uzmanların tahminlerine göre dünya petrol rezervlerinin 0/067'sinin bulunduğu bölgeyi) ele geçirmiştir.

f) İngiliz Başbakanı Lloyd George'un, İttifak Devletleri'ni yenmek ve savaşı sona erdirmek için, ortaya attığı stratejiyi gerçekleştirmiştir.¹³⁹⁴

g) Filistin Cephesi'nde sıklet merkezi yaparak, Anadolu'nun yumuşak karnına karşı yönelttiği tehditle Bağdat'ın tekrar Türkler'in eline geçmesini engellemiştir.¹³⁹⁵

h) Berlin-İstanbul-Bağdat demiryolunu kontrol altına alarak, Almanya'nın, Hindistan yoluna ve Orta Doğu'ya hakim olmasına mani olmuştur.

i) Müslümânlar'ın, Yahudiler'in ve Hıristiyanlar'ın kutsal şehri Kudüs'ü ele geçirmiş, Türkler'i, Filistin ve Suriye'den çıkarmıştır.¹³⁹⁶

j) Sykes-Picot Antlaşması'na göre, Filistin'i egemenliğine alarak ve Balfour Bildirisi gereğince Filistin'e Yahudi göçünü serbest bırakarak, gelecekte kurulacak Yahudi Devleti'nin ön koşullarını hazırlamıştır.

¹³⁹⁴ Avrupa (özellikle Fransa) Cephesi'ndeki muharebelerin statik bir durum alması, Rusya'nın Bolşevik İhtilali'nden sonra İttifak Devletleri'yle anlaşarak Birinci Dünya Harbi'nden çekilmesi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin ve Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında yer almaları üzerine İngiliz Başbakanı Lloyd George: "Almanlar'ı yenmek için, müttefiklerine en ağır darbeler indirilerek, saf dışı bırakılması gerekir." demişti. Nedim, a.g.e., s.51.

¹³⁹⁵ İngiliz Başbakanı Lloyd George, Mısır Kuvve-i Seferiye Komutanı General Allenby'e: "...Amacımız, karşıımızdaki Türkler'i yenmek ve durumun verdiği imkan ölçüsünde başarıdan faydalanmak olmalıdır. Elinizdeki kuvvetin, mümkün olduğu kadar erken Türkler'i baskı altında tutması önemlidir. Ta ki, Irak'taki İngiliz Kuvvetleri üzerindeki baskıyı azaltabilirsiniz..." direktifini vermişti. Cebecioğlu, a.g.e., ss.38-39.

¹³⁹⁶ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.277.

k) Osmanlı Devleti'nin yenilmesinde en çok fedakarlıkta bulunduğunu ileri süren İngiltere, gizli antlaşmalarda Fransa'ya bırakılan Musul'u da mandasına almayı başarmıştır.¹³⁹⁷

l) Doğu Akdeniz,Süveyş Kanalı,Kızıl deniz,Aden Körfezi,Ummân Denizi,Ummân Körfezi ve İran Körfezi(Basra Körfezi) ve Hint Okyanusu'nu kontrolü altına alarak,sahip olduğu diğer sömürgeleriyle birlikte adeta Avrupa,Asya ve Afrika kıt'alarında egemenliğini ilan etmiştir.

m) Orta Doğu bölgesinde çıkarlarına tehdit teşkil etmeyecek şekilde, Osmanlı Devleti'ni parçalamış, Türkler'i muhtemelen Anadolu'nun ortasında küçük bir bölgede tecrit etmek istemiştir. Ancak, Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları,İngilizler'in ve müttefiklerinin tüm planlarını bozmuş, Misak-ı Milli sınırları içinde demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti esasına dayalı Orta Doğu'nun en güçlü ve ulusal devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmayı başarmışlardır.¹³⁹⁸

V.T.Massey,General Allenby'nin Filistin Cephesi'ndeki başarısının; Mareşal Falkenhayn'ı Bağdat'ı geri alma teşebbüsünden caydırdığını (Enver Paşa,Yıldırım Ordular Grubunu Bağdat'ı geri almak amacıyla kurmuştu), Hindistan yolunun(Kral Yolu'nun) emniyete alınmasını, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve müttefiklerinin Birinci Dünya Harbi'ni kaybetmelerini sağladığını değerlendirmiştir.¹³⁹⁹ Filistin Cephesi Osmanlı

¹³⁹⁷ Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, a.g.e.,c.IV,ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*,s.772.

¹³⁹⁸ Tuncoku,a.g.e.,ss.85-86.

¹³⁹⁹ W.T.Massey, Allenby'nin arşiv belgelerinden faydalanarak yazdığı, *How Jerusalem Was Won (Kudüs Nasıl Kazandı?)* adlı eserinde, General Allenby'nin stratejisini ve Filistin'in savaştaki etkisini şöyle anlatmaktadır :*"Dünyanın dörtte birinin karıştığı bir savaşta; geçmiş çağlardaki İtilaf sahneleri ve dünyanın en eski muharebe sahasının yenilenmesi beklenmek zorundaydı.Belki her iki tarafın benzer bir isteği vardı. Müttefiklerin uydu oldukları istek, Filistin'deki silahların ihtilafından sakınmak ve dünyanın üç büyük dini tarafından kutsal sayılan bir topraktan, silahlı bir müdahaleye maruz kalmadan çıkmaktı. Ancak, bu eski savaş alanının savaşan ırkları kaçamazdı. Barışı bozanların isteği olmadı...Dünya Şavaşı boyunca yaptığımız stratejilerimizde, şüphesiz birçok hatamız olmuştur,ancak,Filistin Stratejisi en iyisiydi. İleriye yönelik planlama çalışmalarında zaferler olayları o kadar etkilemiştir ki, bu cephede savaşın son safhası başlamıştır. Önce Türkiye yenilmiş, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan teslim olmuşlar ve Almanya kaçınılmaz olarak yenilgiyi kabul etmiştir. Falkenhayn, Filistin Cephesi'nde biz tehlikede olduğumuz sürece, Bağdat'ın alınmasının imkansız olduğunu görmüştür. General Allenby'nin Gazze hattına yaptığı taarruz, Alman hırsının Bağdat girişimini ortadan kaldırmıştır. Gazze-Birüssebi hattındaki savaş planı, savaşın sonunda minyatüre benzemiştir. Eğer Birüssebi'yi Türkiye, Şeria ve Hareira'ya Bulgaristan-Avusturya, Gazze'yi Almanya için alırsak; son bölümdeki olayların gerçek gelişimini elde etmiş oluruz. Sadece Bulgarlar'ın teslimleri, Türkler tarafından silahların bırakılmasının zeki bir önsezisi olmuştur. Gazze-Birüssebi sağ elimizden sol elimize geçti. Böylece, Hun müttefikleri sona erdi."* Massey,a.g.e.,ss.1-6.

İmparatorluğu'nun sona erişinin koşullarını hazırlamış,Almanlar'ı Avrupa' da sınırlarken, İngilizler ve Fransızlar'ın Orta Doğu'ya hakim olmalarını sağlamıştır. İngiltere'nin Filistin Cephesi'ni açmasında Siyonistler'in büyük etkisi olmuştur. Savaş sonrası İngiltere, Araplar'a verdiği sözü kabul etmezken, Balfour Bildirisi'ni uygulama alanına koymuştur. İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Orta Doğu politikasının temelini, Siyonizm oluşturmuş, daha sonra en fazla Yahudi lobisinin bulunduğu ABD, İsrail'in bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olarak sorumluluğunu teslim almıştır. General Allenby,Filistin Cephesi'nde “ *Harbi kazanmak için düşman silahlı kuvvetlerinin imha veya esir edilmesi gerekir*”stratejisini uygulayarak,sanayi savaşının gereği olan tüm askeri ve sivil hedefleri ayırım yapmadan tahrip ettirerek, İngiltere'nin ulusal hedeflerini gerçekleştirmeyi ve Orta Doğu'daki çıkarlarını korumayı başarmıştır.¹⁴⁰⁰ Birinci Dünya Harbi devam ederken Rusya,Filistin Cephesi'nden sonra imzalanan antlaşmalarla Osmanlı, Alman ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları sona ermişlerdir.¹⁴⁰¹

5. Türk-İngiliz İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu,Fransa ve Rusya'nın tehdidine karşı 1798-1878 yılları arasında İngiltere'ye dayanmıştır.¹⁴⁰² 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı toprakları Avrupa'nın Büyük Devletleri tarafından adeta paylaşılmıştır. Rusya 1878'de Kars,Ardahan ve Batum'u, Fransa,1830'da egemenliğine aldığı Cezayir'e ilaveten 1881'de Tunus ve Fas'ı,İngiltere 1800'de Malta'yı,1878'de Kıbrıs'ı, 1882'de Mısır'ı,1906'da Kuveyt'i, Avusturya 1908'de Bosna-Hersek'i, İtalya 1911'de Trablusgarp, Bingazi,Rodos ve 12 Adalar'ı egemenlikleri altına almışlar,Osmanlı Devleti 1912'deki Birinci Balkan Savaşı'nda Edirne dahil tüm Balkanlar'daki topraklarını kaybetmiş,1913'teki İkinci Balkan Savaşı'nda Edirne'yi geri alırken, Girit Adası'nı Yunanistan'a vermiştir.¹⁴⁰³

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1878'den sonraki tüm toprak kayıplarında, İngiltere'nin Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak ve Şark Meselesi'ni gerçekleştirmek politikasının izlerini görmek mümkündür. İngiltere'de 1878'den sonra Türk düşmanlığının giderek arttığı görülmektedir. İngiliz politikasında Türk düşmanlığının ilk temsilcisi,1880-1885 yılları arasında

¹⁴⁰⁰ Toffler,21. *Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele*,s.40.

¹⁴⁰¹ Birinci Dünya Harbi,Filistin Cephesi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nu,Batı Cephesi'nde Alman İmparatorluğu'nu, Balkan Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu' nu bitirmişti.Hüner Tuncer'göre:“ *Birinci Dünya Savaşı,Balkanlar üzerinde savaşım vermekte olan üç imparatorluğu da,Avusturya-Macaristan, Rusya, Osmanlı İmparatorlukları'nın sonunu getirmişti.*” Tuncer, a.g.e., s.101.

¹⁴⁰² Abensour,a.g.e.,s.208;Armaoğlu,a.g.e.,s.43.

¹⁴⁰³ Üçok,a.g.e.,ss.223-284.Refik Turan,a.g.e.,ss.25-55;Abensour,a.g.e.,s.208.

başbakanlık yapan William E.Gladstone olmuştur.¹⁴⁰⁴Türk-İngiliz ilişkileri, tarih boyunca oldukça değişik seyir takip etmiştir.20.yüzyıl başlarında, doğrudan savaş dönemi, dolaylı savaş dönemi ve barışın kurulması dönemi olarak üç ana başlık altında ele alınan Türk-İngiliz ilişkileri, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra bambaşka bir görüntü kazanmış ve iki bağımsız devlet arasındaki ilişkiler olarak yaşanmıştır.¹⁴⁰⁵ Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nde İngilizler'le savaşmakta olan Türk ordularının Lawrence tarafından parayla ve Propagandayla kandırılan Araplar'ca arkadan vurulmasında,Avrupalılar'ın Şark Meselesi'nin üçüncü safhasını uygulamak politikası etkili olmuştur. İngiltere Araplar'ı ayağa kaldırmanın mükafatını bir süre sonra Orta Doğu'ya yerleşerek ve Arap petrol bölgelerini ele geçirerek görmüştür.¹⁴⁰⁶ Lord Balfour, Filistin Cephesi sona erdikten sonra 9 Kasım 1918'de, Amiral Calthrope'a gönderdiği mektupta,ülkesinin Osmanlı Devleti'ne karşı uygulayacağı yeni politikasını şöyle açıklamıştır:

*"...Irak, Suriye ve Arabistan'da tarafımızdan işgal edilen toprakların ileride Osmanlı hakimiyetine veya idaresine dönmeyeceği, siyasetimizin değişmez parçasını teşkil etmektedir...Mısır ve Hindistan'daki Müslümân Tebaamız(uyruk,bir devletin egemenliği altında bulunan kimseler), Türkler'in tamimiyle yenildiklerini anlayacaklarından bu hal, Panislamizm'e ve umumiyetle İslâmîliğin politikaca işletilmesine karşı öldürücü bir darbe olacaktır...Sultan'la ve diğer Türk ileri gelenleriyle cemiyet içinde münasebetleriniz sırf resmi mahiyette kalacak, onlar tarafından vaki olacak dostça hareketler nazikane bir ihtiraz ile karşılanacaktır..."*¹⁴⁰⁷

Amiral Calthrope kendisine verilen talimatı o derece ciddiye aldı ki, ilk merhalede kendi Amiral gemisi olan "Superb" zırhlısında kaldı. Damat Ferit Paşa, daha sonra Sadrazam olarak, İngiliz himayesini rica ettiği zaman, Amiral Calthrope: *"İngiliz Krallık Hükümeti'nin ancak müttefikleriyle tam birlik ve fikir teatisi suretiyle bir cevap verebileceğini"* söylemiştir.¹⁴⁰⁸ Mustafa Kemal Paşa,Sadrazam Damat Ferit Paşanın Türk halkı adına, İngiltere'ye yaptığı bu aşağılayıcı "himaye" teklifini ¹⁴⁰⁹ hiçbir zaman

¹⁴⁰⁴ William E.Gladstone,bir konuşmasında Türkler hakkında :“ Türkler,insanlığın insan olmayan numuneleridir.Medeniyetimizin bekası için,onları Asya steplerine geri sürmeli veya Anadolu'da yok etmeliyiz.Türkler'in yaptıkları kötülükler,yalnız bir surette ortadan kaldırılabilir:Kendileri yok olmakla.” Kocabaş,Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar,Türkiye ve İngiltere,s.231.

¹⁴⁰⁵ Kürkcüoğlu,Türk-İngiliz İlişkileri,s.33,45,253.

¹⁴⁰⁶ a.g.e., s.42.

¹⁴⁰⁷ Jaeschke, a.g.e.,ss.21-23;Sina Akşin,a.g.e.,ss.93-94.

¹⁴⁰⁸ Sina Akşin,a.g.e.,c.1,s.224;Jaeschke,a.g.e.,s.23.

¹⁴⁰⁹ Sadrazam Damat Ferit Paşa, 30 Mart 1919'da İstanbul'da İngiliz Fevkaled Komiserliğine sunduğu bir ilginç projeye, resmen İngiltere'den himaye teklifinde

hazmedememiş, eşit koşullarda barış masasına oturabilmek için, Anadolu'yu bile aralarında paylaşmaya başlayan İtilaf Devletleri'yle yeniden savaşmak ve mutlaka kazanmak gerektiğine inanmıştır.¹⁴¹⁰ Kurtuluş Savaşı boyunca, Türk-İngiliz ilişkileri; güvensizliği, inatlaşmayı, çekişmeyi, sürtüşmeyi, gerginliği ve kavgayı yaşamıştır.¹⁴¹¹

Milli Mücadele, esasen Filistin Cephesi'nin Anadolu'da devamı olarak, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla, Halep kuzeyinde başlamış ve 9 Eylül 1922'de İzmir'de sona ermiştir. Milli Mücadele'nin koşullarını şu sözler açıkça ifade etmektedir: *"Milli Mücadele o kadar çok ve değişik olaylarla doludur ki, bu görünüşüyle kaosu andırır. Sınırları olmayan bir ülke, iki ayrı hükümet, çok cepheli harp, iç harp, ihtilal. Bir yanda bir devletin hızla çöküşü, beri yanda yeni bir devletin doğuşu... kısacası iç içe girmiş, bir birinden ayrılması güç, bir uzun olaylar zinciri."*¹⁴¹²

İngiltere'nin Türkiye'yi parçalamak fırsatını kaçırmamak amacına karşılık, Türkiye'ye, ayrı bir devlet olarak varlığını kabul ettirmek mücadelesi içindedir. Milli Mücadele, bu iki karşıt tezin çarpışmasıdır. İngilizler, müttefikleri olan Fransızlar, İtalyanlar ve Yunanlılar'la birlikte Anadolu'yu işgale başlarken, Filistin Cephesi'nde Araplar'a uyguladıkları ve Osmanlı Devleti'ni içten çökertme taktiğini, Milli Mücadele'yi etkisiz hale getirmek için hedef kitle olarak seçtikleri Kürt vatandaşlarımız üzerinde de uygulamışlardır. Türkiye'de incelemelerde bulunan Amiral Bristol, ABD Dışişleri Bakanlığına çektiği 30 Eylül 1919 tarihli telgrafında, İngilizler'in Kürler'i kullanarak, Anadolu'da oluşmakta olan milliyetçi akımı boğmak istediğini bildirmiştir.¹⁴¹³

İngilizler, Anadolu'da kendilerine müzahir bir Kürt devletinin ön koşullarını hazırlamak amacıyla, Binbaşı Edward Noel'i Güneydoğu Anadolu'ya göndermişler, "Kürt Teali Cemiyeti" başta olmak üzere "İngiliz Muhipler Cemiyeti (İngiliz Dostları Derneği)" ve "Teali İslam Cemiyeti" vb. dernekler kurdurarak faaliyetlerini artırmışlardır.¹⁴¹⁴ Doğu ve Güneydoğu

¹⁴¹⁰ Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan bir ay sonra 18 Haziran 1919'da Amasya'dan Edirne'de bulunan 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e verdiği yönergede: "...Bağımsızlığa ulaşıncaya değin, bütün ulusla birlikte özveriyle çalışacağıma kutsal inançlarım adına ant içtim. Artık benim için Anadolu'dan ayrılmak söz konusu olamaz..." diyerek başta Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğini ortadan kaldıran İngilizler olmak üzere, İtilaf Devletleri'yle Kurtuluş Savaşı yapacağını emaresini vermiştir. Atatürk, *Nutuk*, s. 15.

¹⁴¹¹ Gülmez, a.g.e., s. 50; Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, a.g.e., c. II, s. 28.

¹⁴¹² Selek, *Anadolu İhtilali*, c. I, s. 44.

¹⁴¹³ Karabekir, *İhtilal Harbimiz*, s. 224.

¹⁴¹⁴ Geniş bilgi için bk. Refik Turan, a.g.e., ss. 89-93; Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu*, ss. 69-136. Mustafa Kemal Paşa, Padişah'ın da üye olduğu İngiliz Muhipler Cemiyeti'yle ilgili

Anadolu'da yaratılmak istenilen Kürtçülük faaliyetine karşı Heyet-i Temsiliye (Temsil Heyeti) adına Mustafa Kemal Paşa,6 Kasım 1919'da kolordulara ve valiliklere gönderdiği bir genelgede:“İngilizler’in teşvikiyle faaliyette bulunan,Kürt Teali Cemiyeti’nin,Kürtler’i kışkırttığını,İstanbul’da propagandalar yaptığını belirterek,bu faaliyetlerin,Kürt ağa ve eşrafı da dahil olmak üzere,kamuoyu ve İstanbul Hükümeti ve yabancı elçilikler nezdinde protesto edilmesini” istemiştir.¹⁴¹⁵ Anadolu’daki durum ve uygulanması gereken politika hakkında İngiliz Hükümeti’ne sunulan 25 Aralık 1919 tarihli raporda şunlar belirtilmiştir:

“...Milliyetçiler, şimdi iki yol kullanıyor: Milliyetçi ol çünkü, İslâm’ı kurtaracak yegane yol odur. İslâm’a sadık ol çünkü, senin milli varlığını kurtaracak yegane yol odur. Bazı kuvvetler ezilebilirse de Bolşeviklik ezilmez. Bu fikirlerin her ikisi de, İslâm dünyasındaki İngiliz hakimiyetini mahvedebilir. Biz, gerçek ideali dinmiş gibi davranacak, menfaatçi bir grubu idareci olarak takdime çalışacağız.Pan-İslâmizmi ezemeyiz. Bu tıpkı Batı’daki milliyetçilik gibidir. Bizim şimdiki gayemiz bölmek, arkadaş gibi davranıp kazanmak ve sonra hükmetmek olmalıdır.”¹⁴¹⁶

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu hareketine girişirken, Türklük fikirlerini işlemiş, Saltanat ve Hilâfet’e karşı olmadığını göstermeye özellikle dikkat etmiştir. İstanbul’daki Meclis-i Mebusanın 16 Mart 1920’de İtilaf Devletleri tarafından dağıtılmasından sonradır ki, Ankara’da bir meclisin toplanması için çağrıda bulunmuştur. Bunu yaparken de hareketinin bir isyan olmadığını,Saltanat ve Hilâfet’in dokunulmazlığı ve bağımsızlığını korumak amacını taşıdığını özellikle belirtmiştir. Mustafa Kemal, Milli Mücadele’de Padişah’ın ve Anadolu halkının desteğini yitirmemek, diğer yandan İngiltere’ye karşı avantaj sağlamak amacıyla, din(İslâmcılık) temasını kullanmıştır. Büyük Millet Meclisi Reisi imzasıyla 26 Nisan 1920’de Padişah’a çektiği telgrafta : “ Padişahımız ! kalbimiz sadakat ve bağlılık duygularıyla dolu olarak, tahtınızın etrafında her zamandan daha sıkı bir bağla toplanmış bulunuyoruz. Toplantısının ilk sözü, Hâlîfe ve Padişah’ına sadakat olan Büyük Millet Meclisi, son sözünün, yine bundan

---

olarak şöyle demektedir:“...Bu Derneğe girenlerin başında Osmanlı Padişahı ve yeryüzü Halifesi sanını taşıyan Vahdettin,Damat Ferit Paşa,Dahiliye Nazırı olan Ali Kemal,Adil ve Mehmet Ali Beyler ve Saif Molla bulunuyordu.Dernekte İngiliz ulusundan kimi serüvenciler de vardı.Örneğin:Rahip Fru(frew)gibi.Yapılan işlerden ve işlemlerden anlaşıldığına göre,derneğin başkanı Rahip Fru’ydu.Bu Derneğin iki görünüşü ve niteliği vardı.Biri dış görünüşü ve uygarca girişimlerle İngiliz desteğini istemeye ve sağlamaya yönelik niteliğiydi.Ötekisi,gizli yönüydü.Asıl çalışma bu yöndeydi.Yurt içinde örgütler kurarak,ayaklanma ve başkaldırmalara yol açmak, ulusal bilinci işlemez kılmak,yabancı devletlerin işe karışmalarını kolaylaştırmak gibi hayınca girişimler,derneğin bu gizli kolunca yönetilmekteydi...” Atatürk, Nutuk,s.5.

¹⁴¹⁵ Bekir Sıtkı Baykal,Heyet-i Temsiliye Kararları,TTK Yayınları,Ankara,1974,s.47.

¹⁴¹⁶ Kürkçüoğlu ,Türk-İngiliz İlişkileri,s.83.

*ibaret olacağını, size en büyük tazim ve huşu ile arz eder ” demiştir.*¹⁴¹⁷ Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya gelen Fevzi Paşanın durumundan istifade ederek halkı kazanmaya çalışırken, Hristiyan olan İngilizler'e ve onlarla işbirliği yapan İstanbul Hükümeti'ne karşı da propaganda yaparak durum üstünlüğü sağlamıştır. Orduda, bürokrasi içinde ve dini çevrelerde inançlı bir Müslüman olarak tanınan Fevzi Paşa, Milli Mücadele'ye büyük güç katmıştır.¹⁴¹⁸

Milli Mücadele döneminde İngilizler, hem Yunanistan'a destek sağlamışlar, hem de Anadolu'da ayaklanmalar çıkartarak, Milli Mücadele'yi engellemeye çalışmışlardır. Kurtuluş Savaşı'nda, İngiltere ve Türkiye direkt olarak askeri çatışmaya girmemekle birlikte, Türk-Yunan Savaşı'nın gerisinde kalan dolaylı bir savaş dönemi yaşamışlardır.¹⁴¹⁹ Nicolson'a göre, İngiliz dış siyaset ilkeleri şunlar olmuştur: *“Birincisi; denizlerde egemenlik, ikincisi; Avrupa'da güç dengesi, üçüncüsü; İmparatorluk sınırı ve ulaşım yollarının savunulmasıdır.”*¹⁴²⁰ İngiliz Başbakanı Lloyd George, Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale, Irak ve Filistin Cepheleleri'nin devamı olarak, 1918-1922 yılları arasında da Türkiye'ye karşı gerçeklere uymayan şahsi ve düşmanca bir politika izlemiştir.¹⁴²¹

¹⁴¹⁷ Naşit H. Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, Ankara, Milliyet Yayınları, 1973, s.225.

¹⁴¹⁸ Fevzi Paşa, 27 Nisan 1920'de Ankara'ya gelmiş, istasyonda Mustafa Kemal Paşa, Milletvekilleri ve askeri bando tarafından törenle karşılanmıştı. Doğrudan TBMM'ne götürülen Fevzi Paşa, Mustafa Kemal Paşanın övücü takdiminden sonra şu konuşmayı yapmıştı: *“ Bir İngiliz neferinin bile, burnu kanamaksızın, bizi bize kırdırmak istiyorlardı... Malumunuz olan hatt-ı humayunlar fetvaları, İslam'ı birbirine düşürmek için misli görülmemiş bir İngiliz fitnesi, acı birer vesikadır. Fakat, Cenab-ı Haktan niyaz ederim ki, birçok şeylerde ve mesela Çanakkale'de aldandıkları gibi bunda da aldanacaklardır.”* Fevzi Paşanın (Mareşal Çakmak) birlikte görev aldıkları ve Mustafa Kemal Paşanın Türk halkı üzerindeki etkisini artıran Çanakkale Savaşı'na da ince bir göndermede bulunan bu konuşması, propaganda bildirisi haline getirilerek Anadolu'nun her yerine dağıtılmıştır. Volkan, a.g.e., s.222.

¹⁴¹⁹ Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, s.253.

¹⁴²⁰ Nicolson Harold, *Curzon, The Last Phase*, London, Constable, 1934, s.49,55; Sina Akşin, a.g.e., s.224.

¹⁴²¹ Selek, *Anadolu İhtilali*, c.1, s.431. Lloyd George'la 1880-1885 yılları arasında İngiltere'nin Başbakanlığını yapan William E. Gladstone'un Türkler hakkındaki düşüncelerinin benzer olması, İngiliz politikasının 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 45 yıldır değişmediğinin en önemli göstergesiydi. Lloyd George, Osmanlı İmparatorluğu'nun azınlıklara kötü muamele ettiğini düşünüyor, Türkler'in insanlığa hiçbir yararı olmadığını inanıyor ve bu nedenlerle bize karşı aşırı derecede düşmanlık duyguları taşıyordu. Lloyd George'un Türk düşmanlığı gerekçelerinin kesinlikle geçekleri yansıtmadığı, Bir ara Papalığı da düşünen bu insanın Haçlı zihniyetinin etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Sina Akşin, a.g.e., c.1, ss.225-226. Lloyd George, Venizelos'un: *“Büyük Savaş'ın insanlık için en önemli sonucunun Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılması, ya da Almanlar'ın kısıtlanması değil, Türk İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasıdır”* görüşüne aynen katılıyordu. Fromkin, a.g.e., s.432. Lloyd George'un aksine, Churchill'in daha mantıklı politika izlediği görülmektedir. Churchill'in

Lloyd George'un Türkler'e karşı gösterdiği tüm olumsuz tutum ve davranışlarına karşı, Mustafa Kemal Paşa, Türk Ordularının İzmir'e ulaşmasından dört gün sonra 13 Eylül 1922'de, İzmir Limanı'nda bulunan İngiliz Amiralî Nicolson'a: *"Harp halinde değiliz. İngiltere' yle aramızda siyasi münasebetler yoktur. Şayanı arzudur "* şeklinde düşüncesini ifade etmişti.¹⁴²² Mustafa Kemal Paşanın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak, İngilizler'e ve müttefiklerine karşı Anadolu'da başlattığı Milli Mücadele, 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi'yle sona ermiştir.¹⁴²³ Mudanya Mütarekesi, Türk İstiklâl Savaşı'nın silahlı mücadele yönünün Türk'ün zaferiyle sonuçlandığının yazılı belgesidir.¹⁴²⁴ Lloyd George Hükümeti'nin 19 Ekim 1922'de istifasından sonra yerine geçen İngiltere'nin yeni Başbakanı Bonar Law ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon: *"Dış politikalarının genel çizgisinin barış olduğunu ve maceradan uzak kalacaklarını"* vurgulamaya başlamışlardı.¹⁴²⁵ Mustafa Kemal Paşa, 22 Aralık 1922'de Morning Post Muhabiri Greys Elison'a verdiği demeçte, Lozan Konferansı'nın ilk görüşmeleri devam ederken sekiz yıldır(1914-1922)savaşığımız İngiltere'ye barış mesajları göndermiştir:

"Hiç şüphe etmiyorum ki, günün birinde İngiltere'yle Türkiye arasındaki ananevi dostluğa avdet edeceğiz. Buna karşı hiç bir engel görmüyorum. Yegâne arzumuz, istiklâlimize riayet edilmesinden ibarettir. Ecnebilere nefret ettiğimiz hakkındaki rivayet esassızdır. Bizde bu gibi hisler yoktur. Ben hükümet tarafından irtikap(kötü bir iş yapma) edilen hatalardan dolayı, bu hükümetin aîf bulunduğu millete husumet besleyecek bir adam

---

endişesi, Arap olayı değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe konuşan Anadolu halkıydı. Churchill'e göre: Lloyd George'un politikası, tehlikeli derecede yanlış ve İngiltere'nin Orta Doğu'daki tüm çıkarlarını ortadan kaldıracak şekilde tehdit etmeye başlamıştı. a.g.e., s.531.

¹⁴²² Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.II, s.17.

¹⁴²³ Atatürk, *Nutuk*, s.497-498; Tansel, a.g.e., c.IV, s.212; Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, ss.257-259; Altuğ, a.g.e., ss.176-180; Yaman, a.g.y., c.5, Sayı:18, ss.197-198.

¹⁴²⁴ Mudanya Mütarekesi'nin 11 Ekim 1922'de imzalanmasıyla birlikte, Doğu Trakya Bölgesi, silahlı mücadeleye gerek kalmadan diplomasi yoluyla elde edilmiş, Türkler Avrupa'dan tüm gayretlere rağmen atılamamıştır. Bu durum, Asya'nın Avrupa'ya karşı bir zaferi olarak yorumlanmıştır. Lloyd George'un Yakındoğu politikasını iflas ettirip, 19 Ekim 1922'de siyasi hayatını da sona erdirmiştir. Onun politika alanından silinmesi Orta Doğu'da barışın kurulması ümidini kuvvetlendirmiştir. Yunanistan'da Anadolu macerasından sorumlu altı devlet adamı, idam edilmiştir. *Meydan Larousse*, c.II, s.398; Fromkin, a.g.e., s.571; Gülmez, a.g.e., s.99; Refik Turan, a.g.e., s.187; Yaman, a.g.y., c.5, Sayı.18, ss.202-203. Lloyd George, 5 Haziran 1916'da İskoçya'dan Rusya'ya giderken, Alman mayın döşeme denizaltısı U75'in döşediği mayına çarparak batan bir savaş gemisinde(kruvazörde)boğularak ölen Lord Kitchener'in yerine Savaş Bakanı, 7 Aralık 1917'de istifa eden Askuit'in yerineyse Başbakan olmuş, Filistin Cephesi ve Milli Mücadele süresince İngiltere'nin ekonomik, politik ve askeri gücünü Avrupa Cephesi'nden Orta Doğu'ya kaydırarak bizzat yönetmiştir. Fromkin, a.g.e., s.s.228.

¹⁴²⁵ Gülmez, a.g.e., s.55; Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.II, s.29.

değilim. Bonar Law Hükümeti hakkında henüz bir şey söyleyemem. Muhafazakâr Hükümetin, ne suretle hareket edeceğini görmeyi tercih ederim. Arzumuz gerek İngiltere'yle gerek diğer devletlerle münasebat-ı dostaneye girişmektir...Uğrunda bu kadar fedakarlıklarla üç buçuk sene dövüştüğümüz istiklalimizi ihlal edecek şartları kabul etmemize intizar (bekleme,gözleme) edemezler. Bu cihetle hal-i harbin uzatılmayacağını ümit ederim. Büyük Millet Meclisi samimi olarak sulh istiyor. Cidden sulh istediğimizi herkes idrak edebilir. Çünkü,memleketimizi imar edebilmek için sulha muhtacız.¹⁴²⁶

Birinci Dünya Harbi,petrolün ulusların stratejisinde temel unsur olduğu gerçeğini açık seçik ortaya çıkarmıştı. Savaş sonrası dünyasında ekonomik refah ve milli güç sağlamanın yolunun daha çok petrol elde etmekle sağlanabileceği gerçeği,1917-1918 yıllarında yaşanan petrol krizinde anlaşılmıştı.¹⁴²⁷ Musul'da zengin petrol yatakları olduğunu bilen İngiltere,16 Mayıs 1916'da Sykes-Picot Antlaşması'yla bölgeyi Fransa'ya bırakmasına rağmen,15 Eylül 1919'da Orta Doğu'yu paylaşma konusunda yeni bir antlaşma yaparak egemenliği altına almıştı.¹⁴²⁸ İngiltere'nin Birinci Dünya Harbi'nden önce Hindistan yolu üzerinde bir üs olarak gördüğü Orta Doğu politikasının esası,savaştan sonra:"Doğal kaynaklarıyla zengin, ekonomik bakımdan güçlü olan ve doğuyla ulaşım bağlantısı yönünden stratejik konumda bulunan bölgeleri (Orta Doğu'yu ve özellikle de Musul'u)elinde tutmak" olarak belirlenmişti.¹⁴²⁹

¹⁴²⁶ Atatürk,Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,c.III,s.77.Eski Osmanlı Sadrazamı Talat Paşanın, Almanya'ya gittikten sonra,kendisiyle yapılan röportajdaki sözlerinden,Türk-İngiliz ilişkilerinde Mustafa Kemal Paşayla aynı görüşleri paylaştığı görülmektedir. Talat Paşa gelecekteki Türk-İngiliz ilişkileri hakkında: "Ankara'daki Mustafa Kemal'in, benimle bir anlaşmazlığı yok.Bugün Londra'da Bekir Sami Bey de benim burada, Dusseldorf'da söylediklerimin aynısını söyleyecek...İngiliz Hükümeti isterse hemen barış yapılır ve Anadolu'nun gelişmesi de sağlanır.Türkiye'nin paylaşılmasını hiçbir zaman sağlayamazsınız.İngiltere'yle Türkiye,endüstri yönünden birbirinin rakibi değil,müşterileridir.Müşteriler de,hiç kuşkusuz,dost olmayı tercih ederler " demiştir. Kabacalı,a.g.e.,ss.162-163.

¹⁴²⁷ Yergin, a.g.e.,s.209.

¹⁴²⁸ Jaeschke, a.g.e, s.210. İngiltere'yle Fransa arasında 15 Eylül 1919'da yapılan antlaşmaya göre:Suriye,Lübnan ve Güney Anadolu Fransa'nın,İrak,Filistin ve daha güneydeki Osmanlı toprakları da İngiltere'nin payına ayrılmıştı.Bu Antlaşmayla, İngilizler,Mondros Mütarekesi'nden sonra işgal ettikleri Maraş,Urfa ve Antep'ten çekilerek, bu bölgeleri Fransızlar'a teslim etmişlerdi.Karabekir,*İstiklal Harbimiz*,s.395.

¹⁴²⁹ Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu*, 1918-1926, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992,s.2.Mim Kemal Öke'ye göre. "...Lloyd George kabinesinin düşmesiyle Türkiye'yle genel bir savaşa girilmesi ihtimali de ortadan kalkacaktı...Bonar Law Hükümeti uzlaşmayı düşünüyordu,hatta Musul'dan toptan çekilmeyi bile göze almıştı.1922 yılının sonlarına doğru kabine,büyük ölçüde kendi kamuoyunun tazziyeyle Musul'u terke hazırlanacaktı.Ne var ki,petrolde de vazgeçmek pek zor bir karar olacaktı. Curzon, bu konuda ağırlığını Hükümet'e hissettirecek ve bilhassa petrolden feragat

İngiltere için Irak'ta askeri ve politik istikrarın sağlanması;sadece petrolden beklenen gelir değil,aynı zamanda Basra(İran) Körfezi'nin savunulması,Hindistan,Singapur ve Avustralya'ya uzanan deniz yoluna ilaveten yeni havayolunun işletilmesi ve güvenliğinin sağlanması bakımlarından da gerekli hale gelmişti.¹⁴³⁰ Mustafa Kemal Paşa da, yeni kuracağı Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmasını süratlendirmek amacıyla, zengin petrol yataklarına sahip olduğunu bildiği Musul vilayetini (Musul,Erbil,Kerkük ve Süleymaniye Sancakları)yeni kurulan Türkiye'nin ekonomisine kaynak sağlamak amacıyla,sınırlarımız içine almak istemiştir. İsmet Paşa Lozan Görüşmelerinde, Lord Curzon'a:“Musul'suz Ankara'ya dönmeyeceğini” söylemiş,¹⁴³¹ Lord Curzon:“Bu havalide bulunan 500.000 nüfus tamamen Kürt'tür. Bunlar Türk sayılmaz” derken, İsmet Paşa da:“Musul ve çevresi Türk'tür” iddiasını yenilemiştir.¹⁴³²İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Amerika Birleşik Devletleri delegesinin de hazır bulunduğu bir gece toplantısında, İsmet Paşaya şunları söylemiştir :

“Konferansta bir sonuca varacağız, ama memnun ayrılmayacağız. Hiçbir konuda bizi memnun etmiyorsunuz. Hiçbir dediğimizin makul olduğuna, haklı olduğuna bakmaksızın, kabul etmiyor, hepsini reddediyorsunuz. En sonunda şu kaniya vardık ki, neyi reddederseniz hepsini cebimize atıyoruz. Ülkeniz haraptır, imar etmeyecek misiniz? Bunun için paraya ihtiyacınız olacaktır. Parayı nereden bulabilecek siniz? Bu gün para, dünyada bir bende, bir de yanımdakinde(ABD temsilcisi). Unutmayın, ne reddederseniz hepsi cebimdedir. İhtiyaç sebebiyle yarın para istemek için karşımıza gelip, diz çöktüğünüz zaman, bugün reddettiklerinizi birer birer çıkarıp size göstereceğiz.”¹⁴³³

---

edilmemesini savunacaktı. Kendisine en büyük desteği verenin Cox(İrak Genel Valisi) olduğu görülecektir.” Öke, Musul-Kürdistan Sorunu, ss.181-182.

¹⁴³⁰ Yergin, a.g.e., s.230.

¹⁴³¹ Öke, Musul Kürdistan Sorunu, s.195.

¹⁴³² Gülmez, a.g.e., s.69. Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde İngiliz temsilcileri tarafından Irak'ta yaşayan Türkler için İngilizce bir kelime olan” Türcomans” Türkmenler ifadesi kullanılmış, bu bölgedeki Türkmenler'in Osmanlı Türkleri'yle ilişkilerinin olmadığı belirtilmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Irak'ta yaşayan Türkler için:“...Bunlar hiç de Osmanlı Türkleri değildir.Bu ülkeye Selçuklu ve Osmanlı istilalarından çok önce Orta Asya'dan gelmiş Turanlı istilacıların ardıllarıdır(birinin ardından gelip,onun orununa-önemli bir görevlinin çalıştığı yer, makam, mansıp,mesnet,mevki- geçen kimse,halef)” ifadesini kullanarak, Irak'ta yaşayan Türkler'in ayrı bir soydan geldiği ve Anadolu Türkleri'yle adeta hiçbir ilişkilerinin olmadığını ileri sürmüştür.Hiçbir tarihi dayanağı olmayan Lord Curzon'un bu iddiası, İsmet Paşa tarafından:“Anadolu Türkleri,Türkmen diye adlandırılan topluluk içinde bulunmaktadır.Musul Türkleri'yle Anadolu'da yaşayan Türkler arasında yapılmak istenen ayırım,hiçbir sağlam temele dayanmamaktadır ” cevabı verilerek, geçersiz hale getirilmiştir.Meray, a.g.e., c.I, s.347,359.

¹⁴³³ Selek, İsmet İnönü, Hatıralar, c.II, s.89.

İsmet Paşa, Lord Curzon'un bu sözlerini hiç unutmadığını, aradan geçen zaman içinde, yapılan dış temaslarda, Batılı devletlerin bu yaklaşımlarını çoğunlukla gördüğünü ifade etmiştir.¹⁴³⁴ Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan, Musul'un durumu ve geleceğiyle ilgili statüsü, Mudanya Mütarekesi'nden sonra 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nda,¹⁴³⁵ bir karara bağlanamamıştır.¹⁴³⁶ Türk-İngiliz ilişkilerinin 1923-1926 yılları arasındaki parametresini Musul meselesi oluşturmuştur. İki taraf, Lozan'dan sonra 19 Mayıs-5 Haziran 1924 tarihleri arasında yapılan Haliç Konferansı'nda da anlaşamayınca,¹⁴³⁷ İngiltere tarafından Milletler Cemiyeti'ne sevk edilen Musul, 16 Aralık 1925'te İngiltere'nin mandası olan Irak'a bırakılmıştır.¹⁴³⁸ Türkiye'de büyük tepkiyle karşılanan Milletler Cemiyeti'nin bu kararı, Türk-İngiliz ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemiştir. Gerginleşen ilişkiler ve savaş ortamına bağlı olarak, Türkiye'nin askeri hazırlıklarına başladığı sırada,¹⁴³⁹ 13 Şubat 1925'te başlayan Şeyh Said İsyanı'nın yarattığı sorunlar¹⁴⁴⁰ ve başlatılan inkılapların yarıda

¹⁴³⁴ a.g.e.,c.II,s.89.Kurtul Altuğ,"Lozan-Kore ve Irak'a Türk Askeri," *Gözcü*,28 Temmuz 2003,s.6.

¹⁴³⁵ Mustafa Kemal Paşa,Lozan Antlaşması'yla ilgili olarak şöyle demiştir:"*Sayın Baylar,Lozan Barış Antlaşması'ndaki hükümleri,öbür barış önerileriyle daha çok karıştırılmasının yersiz olduğu düşüncesindeyim.Bu Antlaşma,Türk ulusuna karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması'yla tamamlandığı sanılmış,büyük bir öldürünün yıkılışını bildiren bir belgedir.Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasal utku yapıtıdır.*" Atatürk,*Nutuk*,s.561.

¹⁴³⁶ Öke,*Musul-Kürdistan Sorunu*,s.220.

¹⁴³⁷ Lord Curzon,Lozan görüşmeleri sırasında,TBMM'de Musul ve Kerkük mebuslarının bulunmamasını,bu bölgenin Misak-ı Milli sınırlarının dışında olduğunun göstergesi olarak savunmuştur.Gerçekte,Musul ve Kerkük mebuslarından Misak-ı Milli'yi savunanlar,16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra Malta'ya götürülmüşler,geri kalanlarsa İngilizler'le mücadele etmek amacıyla Irak'a gitmişlerdi.TBMM Başkanı Fethi Okyar,heyet başkanı olarak katıldığı ve 19 Mayıs-5 Haziran 1924 tarihleri arasında yapılan Haliç Konferansı'ndan sonra,6 Ekim 1924'te Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta:" *Bağdat'taki Meclis'te Musul mebuslarının bulunması,İngilizler'ce Musul'un Bağdat'a irtibatına delil makamında ileri sürülmüş olduğundan,evvelce seçilmiş olan Musul mebuslarının TBMM'ye kabulü muafıktır(uygundur)efendim*" *Cumhur Başkanlığı Arşivi*, K.35/2, Dos.54,Fih.70-1.

¹⁴³⁸ Abensour,a.g.e.,s.242;Armaoğlu,a.g.e.,s.322;Refik Turan,a.g.e.,s.267.Geniş bilgi için bk,Öke,*Musul-Kürdistan Sorunu*,ss.250-290.

¹⁴³⁹ Kazım Karabekir paşa anılarında,Musul'a yapılacak askeri hareketin komutanlığının, önce Mustafa Kemal,sonra İsmet paşa tarafından kendisine teklif edildiğini,ancak,bu görevi reddettiğini,Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan arkadaşı Fevzi Paşaya Musul macerasının Türkiye'yi yıkıma götüreceğini söylediğini ve Fevzi Paşadan şu cevabı aldığını ifade etmiştir:"*İcap ederse yeni bir harbi de göze aldık.Musul bizimdir. Madem ki sulhen vermiyorlar,harben almak için Gazi ısrar ediyor.Hükümet te bu fikirde.Bizde muvaffak olacağımıza şüphe yok.İcap ederse Musul değil daha uzaklara da gideriz.*" Öke,*Musul-Kürdistan Sorunu*,ss.248-249.

¹⁴⁴⁰ Geniş bilgi için bk.Eroğlu,*Türk İnkılap Tarihi*,ss.287-290;Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*,c.I, İstanbul,Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1973, ss.313-351;

kalmaması için,5 Haziran 1926'da antlaşma imzalanarak Musul Irak'a bırakılmıştır.¹⁴⁴¹Şeyh Sait ve Arap İsyanı'nın başlarında şeyhlerin bulunmaları ve din amaçlı olmaları ortak noktalarını teşkil etmektedir.¹⁴⁴² Musul Meselesi'nin Türkiye aleyhine çözümlenmesi nedeniyle Türk-İngiliz ilişkileri bir müddet durgunluk yaşamıştır.¹⁴⁴³

İngiltere,ulaşım yollarının güvenliğini sağlamak üzere, Filistin Cephesi'ni açmıştı. Filistin Cephesi'nde tecrübe kazanan Mustafa Kemal ve arkadaşları, Milli Mücadele sonrasında,Şeyh Sait İsyanı'nın olumsuz etkilerini ve yapacağı inkılapları düşünmüş,İngiltere'nin Hindistan yoluna tehdit yönelmeyerek,İngiltere'yle işbirliği ve Batı'ya yönelme politikasının ön koşullarını hazırlamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Paşa döneminde,Lozan Antlaşması'nın geriye bıraktığı sorunları çözdükçe, İngiltere'yle eşitlik temeli üzerine ilişkilerini geliştirmiştir.¹⁴⁴⁴ Mustafa Kemal'in aklına koyduğu, Batılı devlet ve toplum yapısını oluşturmak için, İngiltere bir simge ve aynı zamanda Batı uygarlığının en güçlü temsilcisi durumuna gelmişti. Mustafa Kemal'in savaş meydanlarında karşılaştığı ülkelerin askerlerini tanıyarak, her birinin ülkesi hakkında edindiği kanılar içinde de Filistin Cephesi'nde General Allenby'in özel bir yeri olmuş,onda İngiltere'ye karşı takdir ve saygı duyguları yerleşmişti. Mustafa Kemal'in ilk fırsatta İngiltere'yle dostluk ve ittifak yapma düşüncesinde olduğu, 1930' lardan sonraki politikasıyla kesin olarak açığa çıkmıştır.¹⁴⁴⁵

Behçet Cemal,Şeyh Sait İsyanı,İstanbul,Sel Yayınları,1955;Öke,Musul-Kürdistan Sorunu,ss.278-290;Yaşar Kalafat,Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar, Ankara, 1992;Uğur Mumcu, Kürt İslâm Ayaklanması, 1919-1925, 17.b.,Ankara, Tekin Yayınevi, 1995,ss.69-103;Armstrong, a.g.e.,ss.191-198; Volkan,a.g.e.,ss.327-330.Ismet İnönü:"Şeyh Sait İsyanı'nı bir milli hareket olarak kabul etmemek gerektiğini,şeyhlik menfaatleriyle din konusunda memlekette açılmış olan geniş propagandanın, bunları tahrik ettiğini " belirtmiştir.Selek,İsmet İnönü, Hatıralar,c.II,ss.202-203.Mustafa Kemal Paşanın,Şeyh Sait'in 13 Şubat 1925'te isyan ederek, 12 Nisan 1925'te yakalanmasından sonra,1 Ağustos 1925'te Kuzey Irak'taki etkili Kürt liderlerden Seyit Muhammed Cebbari'ye yazdığı mektup,Musul hakkındaki düşüncelerini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır: "Muhterem Mücahit Seyit Muhammed ve akrabalarına,memleketin ayrılmaz bir parçası olan Musul'un ahalisinin yakında kurtulacağına inanç ve güven olunarak, öteden beri devam eden çabalarınızda kararlı olmanızı,gelecekteki selamet ve saadentiniz adına yakın gelecekte asla ümit kesmeyerek,zulümlere karşı yüksek bir mücadele ruhuyla aydınlık bir istikbal temin edilmesi din kardeşlerimizin huzur ve saadeti için kıymettardır.Kurtuluş günleri yakındır.Kurtuluş güneşinin doğmasını sabırlı biçimde beklenilmesini hatırlatır,cümlenize muvaffakiyetler temenni eylerim." Cumhuriyet Arşivi,K.59-1,Dos.65,Fih.17-18;17-19.

¹⁴⁴¹ Üçok, a.g.e.,s.355; Armaoğlu, a.g.e.,ss.322-323; Refik Turan, a.g.e.,s.268, Volkan, a.g.e.,s.328.Geniş bilgi için bk.Öke,Musul-Kürdistan Sorunu,ss.290-319.

¹⁴⁴² Uğur Mumcu,a.g.e.,s.131.

¹⁴⁴³ Armaoğlu,a.g.e.,s.323;Refik Turan,a.g.e.,s.268.

¹⁴⁴⁴ Abensour,a.g.e.,s.243.

¹⁴⁴⁵ Kürkçüoğlu,Türk-İngiliz İlişkileri,s.78.

Mustafa Kemal Paşanın, Almanya'da bulunan ve Hitler'in büyük bir baskısına maruz kalan Yahudiler'e Türkiye'yi ikinci bir vatan olarak önermesinin,Batı'nın ilmi ve teknolojik imkanlarından istifade etme düşüncesine ilaveten,uzun vadede Filistin'de oluşmaya başlayan Siyonizm'in,ayrıca,ABD ve İngiltere'de bulunan Yahudi Lobisi'nin sempatisini kazanarak, bu ülkelerle politik ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi planlamış olabileceği tahmin edilmektedir.¹⁴⁴⁶ Türkiye, güçlü kaldığı, İngiltere'yle aynı tehlikeye karşı işbirliği halinde bulunduğu,Batılı yapısını koruduğu,özellikle Orta Doğu'daki,çıkarlarına, ekonomik, politik ve askeri açılardan tehdit teşkil etmediği sürece, İngiltere'nin Türkiye'ye ihtiyacının ve onunla işbirliği zorunluluğunun devam edeceği anlaşılıyordu.¹⁴⁴⁷İtalya'nın 1935'te Habeşistan'a saldırması, Türk-İngiliz ilişkilerinin hızlı bir biçimde gelişmesini sağlamıştı.¹⁴⁴⁸ Türkiye, İngiltere, Yugoslavya ve Yunanistan; 1936'da İtalya tehdidine karşı, Akdeniz Paktı adıyla bir Antlaşma imzalamışlardı. Türkiye, Bu Antlaşmaya bağlı olarak, aynı yıl İngiltere'ye uzun vadeli ittifak anlaşması önermişti.¹⁴⁴⁹ 20 Temmuz 1936' da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde, İngiltere'nin Türkiye'yi desteklemesi Türk-İngiliz yakınlaşmasında bir dönüm noktası olmuş ve iki ülke arasındaki ilişkiler süratle gelişmeye başlamıştır.¹⁴⁵⁰

Filistin Cephesi,Türk-İngiliz ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Türk-İngiliz ilişkileri;Filistin Cephesi'nden devamı olarak,1919-1923 yılları arasında savaş,1923-1932 yılları arasında dolaylı savaş ve 1932-1938 yılları arasındaysa barışın kurulması dönemlerini yaşamıştır. Amerika Birleşik Devletleri(ABD),1940'lı yıllarda İngiltere'nin Orta Doğu'daki rolünü aldıktan sonra,¹⁴⁵¹Başkan Carter, İngiliz Lord Lansdowne'in 1903'de İngiltere Parlamentosu'nda yaptığı konuşmayı, Ocak 1980'de Birleşik Devletler Senatosu'nda aynen şöyle tekrar etmiştir: *"Bir dış güç tarafından, Basra Körfezi'nde kontrolü ele geçirmek için yapılacak teşebbüs, ABD'nin hayati menfaatlerine bir tecavüz olarak kabul edilecektir. Askeri güç dahil, eldeki her imkanla geri püskürtülecektir."*¹⁴⁵² Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nden sonra jeostratejik, jeopolitik ve ekonomik değeri artarak, büyük ölçüde Hindistan'ın yerini alan Orta Doğu,uluslar arası ilişkileri etkileyen bir bölge haline gelmiş bulunmaktadır.

¹⁴⁴⁶ Hitler'in baskısından kaçan,içlerinde bilim adamları ve sanatçılar da olan pek çok Alman Yahudisi ve diğer göçmenler,Mustafa Kemal Paşanın çağrısı üzerine, 1930'da Türkiye'ye göç etmişlerdi.Volkan,a.g.e.,ss.383-384.

¹⁴⁴⁷ Kürkçüoğlu,*Türk-İngiliz İlişkileri*,s.333.

¹⁴⁴⁸ Armaoğlu, a.g.e.,s.340.

¹⁴⁴⁹ Feridun Cemal Erkin,*Dışişlerinde 34 yıl(Anılar-Yorumlar)*,c.I,Ankara, TTK Basımevi, 1980,s.83.

¹⁴⁵⁰ Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*,s.363;Armaoğlu, a.g.e.,ss.343-346.

¹⁴⁵¹ Kennedy,a.g.e.,s.630.

¹⁴⁵² Yergin a.g.e.,s.805;Winstone, a.g.e.,s.484.

SONUÇ

Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine son vererek, Türkler'i Anadolu'dan çıkarmak amacıyla, Şark Meselesi'nin üçüncü safhası olarak uygulanmıştır. İngiltere, Türkler'i Anadolu'nun ortasında tecrit ederek veya Kafkaslar'ın doğusuna atarak Hindistan yoluna (Kral Yolu'na) bir daha tehdit teşkil etmeyecek bir konuma getirmek istemiştir. İtilaf Devletleri, Çanakkale Cephesi'yle batıdan, Kafkas Cephesi'yle doğudan yaptıkları hareketlerde Anadolu'yu işgal etmeyi başaramamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Almanya üzerindeki İtilaf Devletleri'nin baskısını azaltmak üzere yaptığı Sina (Kanal) Harekatları'nı fırsat olarak değerlendiren İngiltere, Rusya'nın savaştan çekilmesinden sonra, Filistin'i işgal etmeye karar vermiştir. Filistin Cephesi Osmanlı Devleti zamanında Anadolu'yu güneyden tehdit eden ilk ve son hareket olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, Sina (Kanal) Cephesi'nde Süveyş Kanalı'na iki defa hareket yapmış, Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'nde İngilizler'i mağlup ederek, El Refah-Akabe hattında (eski Mısır-Filistin sınırında) durdurmuş ve Filistin'e girmelerini engellemeyi başarmıştı. Almanya'nın Birinci Dünya Harbi'ne girerken Genelkurmay Başkanı olan Mareşal Falkenhayn'ın Bağdat'ı geri almak amacıyla teşkil edilen Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atanarak, Filistin Cephesi'nin sorumluluğunu alması, Ahmet Cemal Paşanın Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı görevine verilerek pasif duruma getirilmesi ve Mustafa Kemal Paşanın İstanbul'a çağrılmasını müteakip 31 Ekim 1917'de başlayan İngiliz taarruzu, bir yıl sonra Filistin, Ürdün, Suriye ve Lübnan'ın ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Başkomutan Vekili Enver Paşanın öncelikle Almanya'nın çıkarlarını düşünerek verdiği bu komuta değişikliği kararı, Filistin Cephesi'ndeki hareketimizi çok olumsuz şekilde etkilemiştir.

Filistin Cephesi, Kanal ve Hicaz Cepheleri'nin devamı olarak icra edilmiş, Araplar'la iskan edilen tüm Osmanlı topraklarının, Hicaz ve Bağdat Demiryolu Hatları'nın elden çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı, savaşa girerken 23.820.000 kişilik nüfusa sahipken, savaş sonrası, Araplar'ın oturduğu toprakların İngilizler ve Fransızlar tarafından işgal edilmesi, savaşta yaklaşık 2.000.000 insan zayıtı vermesi sonucu, nüfusunun yaklaşık 11.000.000 kişi kaldığı ve %50'sinden fazlasını kaybettiği, Anadolu'nun nüfusunun 0/020 oranında azaldığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Kafkasya, Irak, Çanakkale, İran, Sina, Hicaz, Galiçya, Makedonya ve Romanya Cepheleri'nde ortalama 500.000 personel zayıtı olduğu düşünülürse, Filistin Cephesi'nde şehit, yaralı, firar, esir ve hastalıklar nedeniyle 1.500.000 kişinin savaş dışı kaldığı tahmin edilmektedir. Filistin Cephesi'nde, 4 ve 8. Ordular imha olmuş, 7. Ordu büyük zayıtı vermiş, 2. Ordu Filistin Cephesi'ni takviye için kullanıldığından genel mevcudu çok azalmıştı. Birinci Dünya Harbi'nin son senesinde, mevcut sekiz ordudan

dördünün fiilen görevlendirildiği, 1, 3 ve 6. Ordularınsa bu bölgeye takviye birlik gönderdikleri hesaba katılırsa, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünün yarısından daha fazlasının Filistin Cephesi'nde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Filistin Cephesi'ndeki 7. Ordunun 26 Ekim 1918'de Halep kuzeyindeki en son savunmayı, 4 ve 8. Orduların kalıntıları, 2. Ordunun takviye birlikleri dahil 2.500 askerle yapmış olması, zayıflığın ne denli büyüklüğünün en belirgin göstergesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kesin olarak yenilişinin ve teslim oluşunun ön koşullarını hazırlayan Filistin Cephesi'ndeki muharebeler, yalnız askeri ve siyasi sonuçları bakımından değil, muharebe zayıflığı bakımından da çok büyük boyutlara ulaşmış, Anadolu'da kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar ve eşkiyalar kalmıştır.

Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'ndeki muharebeler, Tarım Devrini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'yla, Sanayi Devri bilgi, beceri ve teknolojisine sahip olan İngiltere arasında Medeniyetler (Uyguruluklar) çatışması şeklinde cereyan etmiştir. Filistin Cephesi'ndeki muharebelerin kaybedilmesinde; İngilizler'in güç üstünlüklerine ilave olarak, propaganda ve aldatma faaliyetleri, hareket alanının kuzeyinde Ermeniler'in, güneyinde Cihat çağrısına uymayan Araplar'ın isyan etmeleri, Yahudiler'in istihbarat ve birlik sağlamaları etkili olmuştur. Osmanlı Filistin Cephesi'nde, içte kendi vatandaşlarıyla dışta İngilizler'le savaşmak zorunda kalmıştır. Filistin, Ürdün ve Suriye'de tarım üretimi yapılamamış, çekirge felaketinden sonra, Anadolu'dan gönderilen yiyecek maddeleri, halkın ve askerlerin bir günlük ihtiyacını bile karşılayamayacak duruma gelmiştir. Yıldırım Ordular Grubunun, ikmal yolları kesilmiş, silah, araç ve gereçlerinin çoğu tahrip olmuş, personelin giyecek ve sağlık hizmetleri sağlanamamış, zayıflığı tamamlanamamış ve muharebe gücü çok zayıflamıştır. Filistin Cephesi, en uzun süren ve en son biten cephe olmasından dolayı, Osmanlı Devleti'nin coğrafi, ulaştırma ve muhabere, sosyal, ekonomik, politik, askeri ve biyografik (lider kadrosu) milli güç unsurlarını bitirmiştir.

Savaş süresince, Filistin Cephesi'nde Hicaz Hattı, Irak Cephesi'nde Bağdat Demir Yolu Hattı Ordularımızın intikal ve lojistik ikmal mihraklerini teşkil etmişlerdir. Araplar ve İngilizler, 27 Ekim 1918'de Bağdat Demir Yolu ve Hicaz Demir Yolu Hatları'nın birleşme noktası olan Halep kuzeyindeki Müslimiye Tren İstasyonu'nu işgal ederek, Filistin ve Irak Cephesi'nin birbirleriyle olan irtibatını ve ulaştırma yollarını kesmeyi başarmışlardır. Filistin Cephesi ve Irak Cephesi, birleşik kaplar esasına göre savaş süresince birbirlerini karşılıklı olarak etkilemişlerdir. İngilizler, 11 Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçirdikten sonra, 26 Mart 1917'de Gazze taarruzunu başlatmışlar, 25 Ekim 1918'de Halep'i işgal etmeyi müteakip 5 Kasım 1918'de, Musul'u almışlardır. Filistin Cephesi çökünce, Irak Cephesi de çökmüş ve sonuçta Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ni devam ettirme imkan ve kabiliyeti ortadan kalkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, İngiliz Kuvvetlerinin Suriye'yi işgal ederek, Anadolu'nun güneyinden yumuşak karnını tehdit etmeye başlayınca, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi hariç diğer cephelerde kesin olarak mağlup olmamış, bu cephede 4. ve 8. Orduların imha veya esir olmaları, 7. Ordunun büyük zayıflık vermesi sonucu, Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. Mütareke imzalandığı zaman, batıda Meriç Nehri-doğuda Hazar Denizi-kuzeyde Karadeniz-güneyde İskenderun-Musul (Musul, Erbil ve Süleymaniye) hattı arasında kalan bölge Osmanlı Ordularının kontrolü altında bulunuyordu. Suriye'nin kaybedilmesi, Anadolu'nun merkezine giden en kısa yaklaşma mihverinin açılmasını sağlamıştır. İtilaf Devletleri, Filistin Cephesi'ndeki muharebeleri kazandıktan sonra, yüzyıllardır uğraşıp gerçekleştirmeye çalıştıkları, Türkler'i Anadolu'dan çıkarmayı veya egemenlikleri altına almayı hedefledikleri temel politikalarını, yani Doğu Sorunu (Şark Meselesi)'nü kökten çözme amaçlarının ön koşullarını hazırlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Harbi'ni kaybetmesinin temel nedenlerinden birisi de Filistin Cephesi'ndeki savaşı kaybetmesidir.

Yıldırım Ordular Grubu, Halep kuzeyine çekildiği zaman sadece 7. Ordusu kalmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Nablus Meydan Muharebesi'nden itibaren Ordusunu, Şeria Nehri doğusuna geçirerek, Halep kuzeyine çekmeyi ve düşmanı Mütareke imzalanmadan önce İskenderun güneyi-Beylan-Afrin(Afreyn) Nehri-Der el Cemal(Dercemal)-Tel el Rifat-Ahterin (Ahtarin)-Cerablus ve doğuya uzanımı hattında (yaklaşık bu günkü Türkiye-Suriye sınırı) durdurmayı başarmıştı. Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalandığı zaman, birliklerimiz fiilen bu hatta bulunuyorlardı. Şayet Mustafa Kemal Paşa, Ordusunu başarıyla geri çekerek, düşmanı bu hatta durdurmayı başaramasaydı, Mondros Mütarekesi'nde kabul edilen sınır daha kuzeyde olabilirdi. Mondros Mütarekesi'nin, Filistin Cephesi'ni ilgilendiren 10 ve 16. maddelerindeki: "*Toros Tünelleri'nin müttefikler tarafından işgali* " ve "*...Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için gerekli miktardan maadası(başkası) 5.maddedeki şartlara tevfikan (uyarınca) kararlaştırılacak vechiyle(şekilde) geri çekilecektir* " şartları dikkate alındığında, itilaf Devletleri'nin Anadolu'yu da işgal etmeye karar verdikleri anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, 31 Ekim 1918'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olduktan sonra, birliklerini 2-3 Kasım 1918'de Hatay (Antakya)'ın güneyine alarak, Mondros Mütarekesi'nin Toros Tünelleri, Kilikya ve İskenderun'la ilgili maddelerine itiraz etmiş, Mütareke imzalandığı anda bulunan hattın savunulmasını ve İskenderun'a çıkacak İtilaf Devletleri Kuvvetlerine ateş edilmesini emretmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Grubunun geri hududunu Toroslar'a dayayarak emniyete almış, Anadolu'dan takviye alarak harbe devam etmek istemiştir. Genelkurmay Başkanı Enver Paşa'nın da harbi sürdürmek düşüncesinde

olduğu dikkate alındığında ilk ve son defa Mustafa Kemal Paşayla aynı düşünceyi paylaşmış olmaları dikkat çekicidir. Ancak, Enver Paşa, Padişah VI.Mehmet Vahdettin tarafından Başkomutan Vekilliği görevinden alınmış, 2-3 Kasım 1918'de ülkeyi terk etmiş olduğundan, aralarındaki komuta ilişkisi sona ermişti. Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları arasında,Osmanlı topraklarını işgal eden İtilaf Devletleri'yle mücadeleye devam etme düşüncesi, ilk defa Filistin Cephesi'nde ortaya çıkmıştır.

Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri'yle mütareke imzalamaları, İttifak Devletleri'nin doğusunda açık yan meydana getirmiş, Avusturya-Macaristan 3 Kasım 1918'de, Almanya'ysa 11 Kasım 1918'de teslim olmuşlardır. İngiliz Başbakanı Lloyd George'un düşüncesi gerçek olmuş,Almanya'yı yenmek için en sadık müttefiki olan Osmanlı İmparatorluğu savaş dışı bırakılmış, böylece Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Almanya İmparatorlukları ve bunlar arasında yapılmış olan en büyük İttifak sona ermiştir. Son Padişah VI. Mehmet Vahdettin, Veliht olarak bir yıl önce gittiği Almanya'da İmparator Kayzer'e söylediği sözlerin, bir yıl sonra gerçekleştiğini görmüş ve İmparatorluğu'nun acıklı sonunu, bizzat yaşamak durumunda kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşanın, Yıldırım Ordular Grubuna savunmaya devam etmesi emrini vermesi, Adana ve Antep'te halka silah dağıtması, Ali Fuat Paşayla konuşması ve daha sonraki ifadelerinden Milli Mücadele' yi Filistin Cephesi'nden başlatmak istediği, ancak Ordusunun Osmanlı Hükümeti tarafından lağvedilerek, İstanbul'a çağrılmasıyla bu fırsatı kaçırdığı anlaşılmaktadır. Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkışını müteakip, 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareket ederek, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan ve Milli Mücadele'yi başlatan Mustafa Kemal'in Anadolu'daki hareketine paralel olarak, İtilaf Devletleri'nin işgallerine karşı ilk tepkilerin güney illerimizden gelmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Milli Mücadele'nin Filistin Cephesi'nin devamı ve halk hareketi(Kuva-yı Milliye) olarak Anadolu'nun güneyinden başlaması, Mustafa Kemal Paşanın Yıldırım Ordular Grubu Komutanıyken bölge halkını teşkilatlandırması, silahlandırması ve propogandası sayesinde temin edilmiştir.

Milli Mücadele'nin lider kadrosunun ve kuvvetlerinin Filistin Cephesi'nin sorumluluğunu taşıyan Yıldırım Ordular Grubuna(2 ve 7. Ordulara) dayandırıldığı görülmektedir. İtilaf Devletleri Anadolu'yu işgal etmeye başladıktan sonra, Yıldırım Ordular Grubuna bağlı 3. Kolordu birlikleri Samsun,Amasya ve Sivas'a,15.Kolordu Erzurum'a,20.Kolordu Ankara'ya, 2.Ordu (12 Kolordu) Konya'ya intikal etmişlerdir.3.Kolordu Komutanı Albay Refet (Tümgeneral Bele),15.Kolordu Komutanı Kazım Paşa (Orgeneral Karabekir),20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa (Orgeneral Cebesoy) ve 2.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa olmuşlardı.Mustafa Kemal Paşanın

Samsun'a çıkışını müteakip, Amasya-Erzurum-Sivas-Ankara güzergahını takip etmesi, Erzurum ve Sivas'ta Kongreler yapması, Filistin Cephesi'nde komuta ettiği silah arkadaşları tarafından hem can güvenliğinin sağlanmasında hem de Türk halkının desteğinin kazanılmasında çok etkili olmuştur. Milli Mücadele'nin kadrosunun temelini Filistin Cephesi'nde görev almış komutanlar teşkil etmekle birlikte, Mustafa Kemal Paşa, Birinci Dünya Harbi'nde diğer cephelerde görev almış olan ve kendisine katılan tüm komutanları ve Osmanlı Meclis-i Mebusan Üyelerini (Millet Vekillerini) de Milli Mücadele'nin kadrosuna dahil etmiştir. Onun bu uygulaması, Milli Mücadele'nin her yönüyle Birinci Dünya Harbi'nin devamı olduğunun en belirgin göstergesi olarak mütalaa edilmiştir.

Milli Mücadele'nin lider kadrosu ve stratejisi Filistin Cephesi'nde meydana gelen olaylarla şekillenmiştir. Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele arkadaşlarıyla 21-22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi, 23 Temmuz -7 Ağustos 1919'da Erzurum Kongresi, 4-11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi kararlarıyla Milli Mücadele'nin stratejisini, hedeflerini ve prensiplerini ilan ederek halkın desteğini kazanırken, İtilaf Devletleri'ne karşı da etkili bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'ye başlarken Filistin Cephesi'nde 4. Ordu Komutanı sonra Harbiye Nazırı Mersinli Cemal ve 8.Ordu Komutanı sonra Genelkurmay Başkanı Cevat Paşaların desteğini sağlarken, Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) ve Albay İsmet (Orgeneral İnönü)'in Ankara'ya gelmelerini temin ederek, Milli Mücadele'nin kadrosunu büyük ölçüde tamamlamıştır. Çanakkale ve Filistin Cepheleri'ni yöneten Mareşal Liman Von Sanders'in, Milli Mücadele'de askeri gücü oluşturarak komutanlığını üstlenmeyi ve Milli Mücadele'ye katkıda bulunmayı teklif etmesine rağmen, Mustafa Kemal Paşanın Fevzi Paşayı (Mareşal Çakmak) Harbiye Nazırlığı ve Albay İsmet (Orgeneral İnönü)'i Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği görevlerine ataması, onlara olan güven duygularının en belirgin göstergesidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18 Aralık 1918'den itibaren Birinci Dünya Harbi süresince kapalı bulunan Meclis-i Mebusanının yeniden toplanması için hazırlıklar yapılırken, Mustafa Kemal Paşa 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmiştir. Son Meclis-i Mebusan, 12 Ocak 1920'de toplanmış ve 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararlarını kabul ederek, 17 Şubat 1920'de yayımlamıştır. Misak-ı Milli kararları, gerçekte Sivas Kongresi kararlarının Osmanlı Hükümeti tarafından da resmen kabul edilmesi ve Milli Mücadele'ye destek vermesi anlamını taşımaktadır. Osmanlı Meclis-i Mebusanından bu çıkışı beklemeyen İtilaf Devletleri, 13 Kasım 1918'den itibaren kuvvet bulundurdukları İstanbul'u 16 Mart 1920'de fiilen işgal etmişler, Padişah VI. Mehmet Vahdettin 11 Nisan 1920'de Meclis-i Mebusanı süresiz olarak kapatmıştır. Padişah'ın meclisi kapatmasından sonra Milli Mücadele'nin merkezi tamamen Ankara'ya kaymıştır.

Misak-ı Milli kararlarındaki :“ *Mondros Mütarekesi imzalandığı tarihte İtilaf Devletleri tarafından işgal altında bulunan Arap çoğunluğun yaşadığı Osmanlı topraklarının durumu, halkın serbestçe verecekleri oya göre belirlenmesi gerekir. Bunun dışında mütareke hududu içinde Türk ve İslam halkın oturduğu kısımların tümü, hiçbir şekilde bölünmez bir bütündür*” ifadesi mücadelemizin Türk Milliyetçiliğine dayalı, Milli Mücadele olacağına açık olarak beyan edilmesi anlamını taşımaktaydı. Filistin Cephesi’nde, İngilizler’in yanında yer alarak, isyan eden ve Ordularımızı arkadan vuran Araplar’ın Osmanlı Devleti’nin egemenliğini tekrar kabul etmeleri nasıl mümkün değilse, Türkler’in de Araplar’la bir arada yaşamaları artık imkansız hale gelmiştir. İttihat ve Terakki Partisi’nin iktidara geldikten sonra başlattığı “Türkçülük” akımı, Filistin Cephesi’nde İngilizler’in propagandasının da etkisiyle Arap Milliyetçiliğini isyana dönüştürürken, Arap İsyanı da “Türkçülük” hareketini Anadolu’da Türk Milliyetçiliğine dönüştürmüş ve Milli Mücadele’yi hızlandırmıştır.

Türkler ve Araplar aynı dine ve devlete mensup olmalarına rağmen, diğer cephelerde hiç görülmediği şekilde, karşılıklı olarak birbirleriyle savaşmışlardır. İngilizler, T.E. Lawrence vasıtasıyla Araplar ve Türkler arasına düşmanlık duygu, düşünce, tutum ve davranışlarının yerleşmesini sağlayarak, iki etnik grubun ayrışmasının ve Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmasının ön koşullarını hazırlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları, Araplar’ın yaralı askerlerimize yaptıkları insanlık dışı uygulamalara bizzat tanık olmuşlar, kendisi Halep’te, Albay İsmet Şam’da çok zor anlar geçirmişler ve iki halkın artık barış içinde bir arada yaşamalarının mümkün olamayacağına karar vermişlerdir. Mustafa Kemal Paşanın Trablusgarp, Balkanlar, Çanakkale ve Kafkasya’da cereyan eden savaşlar, 20 Eylül 1917 tarihli raporu, Padişah VI. Mehmet Vahdettin’le görüşmeleri ve telgrafları Osmanlı İmparatorluğu’nun devamını sağlamaya yönelik girişimleri kapsadığı halde, Filistin Cephesi’nden sonra bu düşüncelerinin değiştiği görülmektedir.

Filistin Cephesi’nde yaşanan olayların, Osmanlı Meclis-i Mebusanın Misak-ı Milli kararlarını almasında en önemli etken olduğu anlaşılmaktadır. Heyet-i Temsiliye, Osmanlı Meclis-i Mebusanın aldığı Misak-ı Milli kararlarını gerçekleştirmek amacıyla, harekete geçmiştir. TBMM, 9 Mayıs 1920’de bütün İslam alemine beyanname yayımlayarak, adeta Cihat ilan etmesine ve imdat çağrısı yaparak yardım istemesine rağmen, özellikle Araplar’dan hiçbir karşılık verilmediği görülmüştür. Türk Milliyetçileri, bundan sonra Türk’ün Türk’ten başka dostu olmadığını düşünmüşler, ve Milli Mücadele’nin hedefini sadece Anadolu’nun kurtarılması olarak sınırlamışlardır. Filistin Cephesi ve bu olay, Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının Misak-ı Milli sınırları içine çekilerek, yeni bir vatan yapma planlarında ve bu amaçla Milli Mücadele’yi sürdürmelerinde etkili olmuştur.

Milli Mücadele'nin, kadrosunun çoğunluğunun, Filistin Cephesi'nde Sanayi Devri teknolojisini temsil eden İngiliz Ordusuyla savaşarak,20. yüzyılın Muharebe taktiği olan müşterek hareket, kendi vatandaşları olan Arap İsyanı'nı önlemeye çalışarak iç güvenlik hareketi konularında bilgi, beceri ve tecrübelerini geliştirdikleri görülmektedir. Filistin Cephesi Komutanı Ahmet Cemal Paşa, Hicaz'da Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyan edeceğinin farkına varamamıştır. Arap İsyanı,Hicaz'dan Filistin, Ürdün ve Suriye'ye de yayılarak savaşın kaybedilmesinin en önemli sebeplerinden birisi olmuştur. İstiklal Savaşı'nda da Filistin Cephesi'ne benzer durum yaşanmış, iç tehdidin farkına varılmış ve ilk önce Anadolu'da çıkan isyanlar bastırılmıştır.

Enver Paşa, harp prensiplerine uygun olmayan bir strateji uygulayarak, aynı anda birçok cephede savaşı sürdürmüştür. Osmanlı yöneticilerinin,Anadolu'nun yumuşak karnını tehdit eden Filistin Cephesi'nin önemini kavrayamamaları,hatta buradan diğer cephelere kuvvet kaydırmaları İngilizler'e durum üstünlüğü sağlamıştır. İstiklal Savaşı'nda Doğu Anadolu'da Ermeniler, Güneydoğu Anadolu'da Fransızlar,Akdeniz ve İç Anadolu'da İtalyanlar,etkisiz hale getirildikten sonra, Batı Cephesi'nde Yunanlılar'a karşı sıklet merkezi yapılmıştır. Osmanlı Devleti, Silahlı Kuvvetlerinin 1/3'ünü Arap askerleri teşkil etmişti. Filistin, Ürdün ve Suriye'nin elden çıkması, Birinci Dünya Savaşı'nda verilen büyük zayıf, Mondros Mütarekesi gereği birliklerin çoğunluğunun lağvedilmesi, Arap askerlerin olmaması, İstiklal Savaşı'nda düzenli orduya geçişi ve seferberlik ilanını geciktirmiştir. Kurtuluş Savaşı, Kuva-yı Milliye tarafından gerilla savaşı şeklinde başlatılmış, 8 Kasım 1920'de Batı Cephesi, Güney ve Batı Cephesi Komutanlıklarına ayrılarak, düzenli ordu teşkilatına geçmiştir. İstiklal Savaşı'nda Batı Cephesi'ndeki teşkilatlanma,Filistin Cephesi'ndeki İngiliz Ordusunun teşkilatına benzer şekilde yapılmıştır. Filistin Cephesi'nde İngilizler'in iki kolordusuyla bir süvari kolordusu,İstiklal Savaşı'nda Batı Cephesi'nde Türkler'in iki ordusu ve bir süvari kolordusu harekate katılmışlardır. Filistin Cephesi'nde zamanında çekilme kararı verilemediği için 4.ve 8.Ordularımız imha ve esir olmuşlardı. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, kuvvetlerini imhadan kurtarmak amacıyla, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i düşmana bırakarak Sakarya Nehri'nin doğusuna çekmiştir. Filistin Cephesi'nde aynı anda Mareşal Falkenhayn ve Ahmet Cemal Paşa komutan olarak bulunmuş, ancak Kudüs'ün düşmesinden sonra Falkenhayn bölgenin tek sorumlusu olmuştu. İngilizler, General Allenby'yi Mısır kuvvei Seferiye Komutanlığına atayarak bölgedeki tüm İngiliz Kuvvetlerini emrine vermişler,Filistin Cephesi'ndeki hareketin başlangıcından sonuna kadar emir ve komuta birliğini sürdürerek başarılı olmuşlardı. TBMM,Türk Kuvvetleri 25 Temmuz 1921'de Sakarya Nehri doğusuna çekildikten sonra, 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşayı Başkomutanlık görevine getirerek emir ve komuta birliği sağlamıştır.

Filistin Cephesi,Osmanlı İmparatorluğu'nun milli güç unsurlarını bitirdiğinden,Yunan Ordusu 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkarak, 25 Temmuz 1921'e kadar geçen iki yıllık süre içinde Ankara'nın 50 kilometre kadar batısına gelmiş olmasına rağmen,seferberlik ilan edilememiştir. Mustafa Kemal Paşa Başkomutanlığı aldıktan sonra, 7-8 Ağustos 1921'de "Tekalif-i Milliye" emirlerini çıkartmıştır. Tekalif-i Milliye emirleri, kısmi lojistik seferberlik ilan edilmesi anlamını taşımaktadır. Osmanlı Devleti, Filistin Cephesi'nde Araplar'ın desteğini sağlayamadığı gibi, İngilizler'le birlikte hareket etmelerine de engel olamamıştır. TBMM Hükümeti, önce halkın güvenini kazanmış, malının %40'ını hatta daha fazlasını, her şeyden önce vatan savunması için gerektiğinde canını seve seve verebilecek kadar,tam olarak desteğini sağlamıştır. TBMM, Anadolu'nun Filistin Cephesi'nden arta kalan kaynaklarını, Batı Cephesi'ne tahsis etmek amacıyla,ancak Sakarya Meydan Muharebesi'nin bitişini müteakip 14-15 Eylül 1921'de, genel seferberlik ilan edebilmiştir.

Filistin Cephesi'nde ve İstiklal Savaşı'nda cereyan eden muharebeler mukayese edildiğinde, oldukça benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Filistin Cephesi'nde Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'nin , Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri'ne,Üçüncü Gazze Muharebesi'nin Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ne ve Nablus Meydan Muharebesi'nin Sakarya Meydan Muharebesi'ne benzer şekilde uygulandığı görülmektedir. Nablus Meydan Muharebesi'nde Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı batısında meydana gelen açık yanını kapatamamış, ve cephesi yarılmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan Kuvvetleri, cephenin güneyinden Sakarya Nehri doğusuna geçmesine rağmen,ihtiyatlarla yapılan karşı taarruzla geri atılarak, aynı mevziide savunmanın devam etmesi sağlanmıştır. Nablus Meydan Muharebesi hat savunması şeklinde yapılırken, Sakarya Meydan Muharebesi'nde, geride ihtiyat kuvvetleri bulundurulmuş, Mustafa Kemal Paşanın belirttiği şekilde :*" Savunma çizgisi yoktur. Savunma alanı vardır. O alan bütün yurttur..."*stratejisi uygulanmıştır.Nablus Meydan Muharebesi'nden sonra, Halep kuzeyine kadar düzenli bir savunma tesis edemeyerek Filistin, Ürdün ve Suriye'yi kaybetmek durumunda kalan aynı komutanlar, Sakarya Meydan Muharebesi'nde uyguladıkları bölgesel savunma taktiğiyle düşmanın ilerlemesini durdurmayı başarmışlardır.

Stratejik, operatif ve taktik seviyedeki komutanlar, askeri harekate, ihtiyatlarını ve ateş desteğini kullanarak veya kritik olan noktada bizzat bulunarak liderlik nitelikleriyle etkili olabilirler. Mustafa Kemal Paşadan önce Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı yapan Falkenhayn ve Liman Von Sanders Paşaların bu kurallara uymadıkları, orduların hedeflerini açık olarak belirtmedikleri ve çoğunlukla da yanlış karar verdikleri bilinmektedir. Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların harp prensiplerini doğru uygulayarak ve cepheye gözle görüş mesafesinde bulunarak,İstiklal Savaşı'nın her

safhasında etkili oldukları görülmektedir. Mustafa Kemal Paşanın,26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz,30 Ağustos 1922'de yapılan Başkomutanlık (Dumlupınar) Meydan Muharebesi'ni müteakip, düşmanın çekilen kuvvetlerinin imhasını tamamlamak amacıyla Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşaya verdiği : "...Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir ileri !" emrinde belirttiği stratejik seviyedeki hedef tarifinin tarihte bir başka örneği bulunmamaktadır. General Allenby, 19 Eylül 1918'de Nablus'ta başlattığı " Büyük Taarruz"u 25 Ekim 1918'de Halep'i ele geçirerek 36 günde tamamlarken, Mustafa Kemal Paşa, 26 Ağustos 1922'de başlattığı "Büyük Taarruz"u, 9 Eylül 1922'de İzmir'i geri alarak 14 günde tamamlamayı başarmıştır. İstiklal Savaşı'nın kadrosunu teşkil eden Komutanlar,Filistin Cephesi'nde kazandıkları tecrübeleri, Milli Mücadele'nin planlanma ve icrasına yansıtarak başarıyla sonuçlandırılmasını sağlamışlardır. Filistin Cephesi, Kurtuluş Savaşı'nın stratejisini oluşturmuş, Komuta Heyeti neye dikkat edeceğini öğrenmiş ve uygulamıştır.

Türkler, Batılıların Filistin Cephesi'nde yakaladıkları Şark Meselesi'nin üçüncü safhası olan, bizi Anadolu'dan atma fırsatını kullanmalarını, kazandıkları bilgi, beceri ve tecrübelere dayanarak aldıkları tedbirlerle engellemeyi başarmışlardır. Filistin Cephesi'nin, Birinci Dünya Harbi'yle Milli Mücadele, Misak-ı Milli kararlarınınınsa Osmanlı Devleti'yle Türkiye Cumhuriyeti arasında bir köprü vazifesi gördüğü ve geçiş sağladığı görülmektedir. Misak-ı Milli sınırlarının tespitinde Mondros Mütarekesi imzalandığı tarihte, Ordularımızın savunmakta oldukları hat esas kriter olarak alınmıştır. Hatay Meselesi'nin 1939'da çözümlendiği dikkate alındığında,Filistin Cephesi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin politikasını da öncelikli olarak etkilediği, hem Birinci Dünya Harbi'nin hem de Milli Mücadele'nin en uzun süren, en son biten ve en son çözümlenen cephesi özelliğini taşıdığı ve bu günkü Suriye sınırlarımızın tespitinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Birinci Dünya Harbi'nde Filistin Cephesi'nin kaybedilmesine paralel olarak birleşik kaplar esasına göre Irak Cephesi'nin de çökmesinden sonra toplanan Paris, Londra ve San-Remo Konferansları'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap toprakları İtilaf Devletleri'nin mandası altına konulurken, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının ön koşulları hazırlanmış, Sevr Antlaşması'yla Doğu Anadolu'da Ermenistan Güneydoğu Anadolu'da Kürdistan devletlerinin kurulması, Anadolu'nun geri kalan kısmınınınsa Fransızlar, İtalyanlar, İngilizler ve Yunanlılar tarafından paylaşılarak, Türkler'in Anadolu'dan tamamen atılması veya kontrol altına alınması ve böylece Şark Meselesi'nin tamamlanması planlanmıştı. Milli Mücadele, Batı'nın Türkler'i Anadolu'dan çıkarmak veya etkisiz hale getirmek amacıyla başlattıkları Şark Meselesi'nin üçüncü safhasına karşı , bir halk hareketi (Kuva-yı Milliye) olarak başlamış, askerî

güç oluşturularak (düzenli ordu) tespit edilen hedeflerine ulaştırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu tarafından 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr'in yerine üç yıl sonra 24 Temmuz 1923'te, Lozan Barış Antlaşması konularak, askeri güç politik güce dönüştürülmüştür. Filistin Cephesi'nin ve Milli Mücadele'nin kadrosunu oluşturan askerler, Filistin Cephesi'nde mağlup olurken, burada kazandıkları tecrübelerle İstiklal Savaşı'nı başarıya ulaştırırken, bu cephede kaybedilen Filistin, Ürdün ve Suriye'yi tekrar kazanmak için mücadeleye devam etmemişler, Misak-ı Milli'yle sınırlamış oldukları hedeflerine ulaştıktan sonra (Musul hariç) ilerleme sınırında durmasını bilmişlerdir.

Mustafa Kemal Paşanın düşünce sistemini, 1789 Fransız İhtilali'nden başlayarak, Osmanlı Devleti içinde ve dünyada meydana gelen fikir akımlarının etkilediği görülmektedir. Onun fikri yapısı, okul sıralarından itibaren filen görev yaptığı, Şam, Selanik, Sofya, Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale, Kafkasya ve Filistin Cephesi'ni şekillendirmiştir. Mustafa Kemal Paşanın düşünceleri, İsmet Paşanın düşünceleriyle her zaman paralellik göstermektedir. Her ikisinin de başlangıçta İttihat ve Terakki Partisi'ne girmeleri, sonra askerliği tercih ederek ayrılmaları ve 20 Eylül 1917 tarihli raporu birlikte yazmaları her zaman fikir birliği içinde olduklarının göstergeleridir. Mustafa Kemal, bir Osmanlı Paşası olarak, Filistin Cephesi'ne gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumak için mücadele etmiş ve bu konudaki en son düşüncesini de 20 Eylül 1917 tarihli raporunda bizzat Başkomutan Vekili Enver, Sadrazam Talat, Bahriye Nazırı ve Filistin Cephesi Komutanı Ahmet Cemal Paşalara ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşanın Filistin Cephesi'nde yaşadığı olaylar, gerçekte temeli oldukça uzun bir süreç içinde şekillenen, Türkler'in coğrafi, sosyal, ekonomik, politik, ilmi ve teknolojik, askeri ve biyografik statülerine ait düşüncelerinin açığa çıkmasını sağlamıştır. Filistin Cephesi, Mustafa Kemal Paşa ve Silah Arkadaşlarının, stratejik seviyedeki mücadele düşüncelerinin alanını, Anadolu'yla sınırlandırmış ve belirgin hale getirmiştir.

Birinci Dünya Harbi, İtilaf Devletleri'nin başarılarıyla sonuçlanırken, İttifak Devletleri'nin de dağılmasını sağlamıştı. İstiklal Savaşı devam ederken, Rusya'yla 16 Mart 1921'de Moskova Dostluk Antlaşması, 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması, Fransa'yla 20 Ekim 1921'de Ankara İtilafnamesi, İngiltere'yle 23 Ekim 1921'de Malta'daki Türkler'le Anadolu'da tutuklu bulunan İngilizler'in değiştirilmesi Antlaşması imzalanmıştı. İstiklal Savaşı'ndan sonra 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi, İngiliz Hükümeti'nin istifasını, Yunanistan'daysa ihtilal olmasını sağlamıştı. Milli Mücadele, Birinci Dünya Harbi'ne girerken İngiltere, Fransa, Rusya arasında yapılan müteakiben Japonya, İtalya, Romanya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Yunanistan'ın da katıldıkları İtilaf Devletleri Bloğu'na

da son vermiştir. Birinci Dünya Harbi'nden sonra, en önemli gelişme; Filistin Cephesi'ndeki muharebeleri kaybeden Türkler'in, Mustafa Kemal Paşanın liderliğinde, kendi iradeleri ve Kuva-yı Milliye ruhuyla stratejilerini belirleyerek ve dört yıl savaştığı İtilaf Devletleri'ne karşı tek başına tekrar meydan okuyarak, Milli Mücadele'yi başlatmaları, Misak-ı Milli sınırları içinde Bağımsızlık Savaşı vererek, bir çok ülkeye örnek model teşkil edecek şekilde yeniden yapılanarak, Batı modeli laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti yapısını oluşturmayı başarmalarıdır.

Filistin Cephesi, Kurtuluş Savaşı'nın stratejisini oluştururken, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin mili güç unsurlarının yeniden yapılandırılmasını da etkilemiştir. Araplar'ın, Filistin Cephesi'nde düşmanın yanında yer alarak bize karşı savaşmaları, İstiklal Savaşı'nda TBMM'nin yardım çağrılarına cevap vermemeleri ve Lozan görüşmeleri sırasında aleyhimize çalışmalarını Türk halkında Araplar'a karşı güvensizlik duygusu yaratmıştır. Mustafa Kemal Paşanın Çanakkale Cephesi'nde komuta ettiği ve muharebenin sonucunu lehimize değiştirecek kadar başarılı olan 19. Tümenin üç alayından ikisinin Arap erlerden teşkil edilmiş olması dikkate alındığında, bu safhada Araplar hakkında olumsuz düşünmesi mümkün görülmemektedir. Milli Mücadele'nin kadrosunu teşkil eden ve Cumhuriyet döneminde de ülkeyi yöneten askerler, Filistin Cephesi'nde yaşadıkları olumsuz olayların uzun süre etkisinde kalmışlardır. Mustafa Kemal Paşanın koyduğu ilkeler, yaptığı İnkılaplar ve uyguladığı dış politikada bunun izlerini görmek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra her alanda yapılan yenilikler, uzun vadede Türk halkını Araplar'dan ayırmak ve Batı (Avrupa)'ya yöneltmek için alınan tedbirler olarak mütalaa edilmektedir.

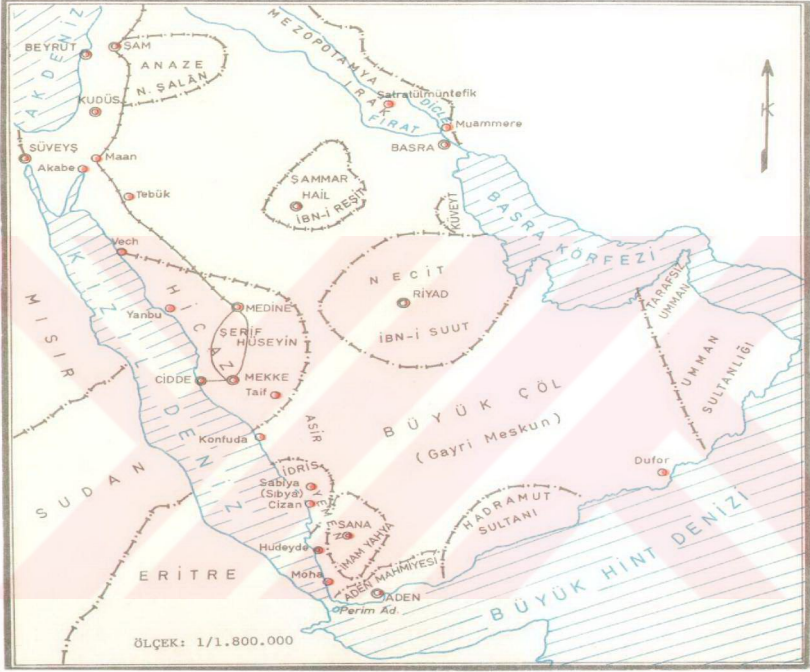
Türkiye, Filistin Cephesi'nin etkisiyle Milli Mücadele ve sonrasında Batı'dan ve Araplar'dan uzaklaşırken Rusya'ya yaklaşmıştır. Türkiye, 1930'da Yunanistan, 1932'de İngiltere, 1933'te Fransa, 1934'te Almanya'yla iyi ilişkiler kurarak Batı'ya yaklaşırken, 9 Şubat 1934'te Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'yla Balkan Antantı'nı, 8 Temmuz 1937'de Irak, İran ve Afganistan'la Sadabat Paktı'nı tesis ederek etki alanını genişletirken, ilk defa bir Arap ülkesi olan Irak'la da politik ilişki kurmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 1930'dan itibaren Filistin Cephesi'nin ve Milli Mücadele'nin olumsuz etkilerini üzerinden atarak, "Yurtta Barış, Dünyada Barış" misyonunu ve "Çağdaş Uygarlık Düzeyinin Üzerine Çıkma" vizyonunu gerçekleştirmek amacıyla, Rusya'yı Batı'yla dengelerken, 1937'den itibaren Araplar'la iyi ilişkiler geliştirme politikasını da uygulama alanına koymuştur. Türkiye'nin, Filistin Cephesi'ni yaşanmış ve bitmiş bir tarihi süreç olarak kabul etmesinin, Mustafa Kemal Paşa tarafından başlatılan Batı ve Arap Politikasını sürdürmesinin, çıkarlarına, bölge ve dünya barışına çok olumlu katkılarda bulunacağı değerlendirilmektedir.

EKLER

EK-A : BİRİNCİ DÜNYA HARBI'NİN BAŞLANGICINDA ARAP LİDERLERİ VE NÜFUZ BÖLGELERİ.....	374
EK-B : FİLİSTİN'İN 1330 (1914) YILINDAKİ NÜFUS DURUMU.....	375
EK-C : BİRİNCİ GAZZE MUHAREBESİ.....	376
EK-D : İKİNCİ GAZZE MUHAREBESİ.....	378
EK-E : BİRÜSSEBİ MUHAREBESİ.....	379
EK-F : ÜÇÜNCÜ GAZZE MUHAREBESİ.....	380
EK-G : KUDÜS MUHAREBESİ.....	381
EK-H : BİRİNCİ ŞERİA MUHAREBESİ.....	382
EK-I : İKİNCİ ŞERİA MUHAREBESİ.....	383
EK-J : NABLUS MEYDAN MUHAREBESİ.....	384
EK-K : FİLİSTİN'DEN ÇEKİLME.....	385
EK-L : ÜRDÜN'DEN ÇEKİLME.....	386
EK-M : DERA'DAN ŞAM'A ÇEKİLME.....	387
EK-N : ŞAM'DAN HALEP'E ÇEKİLME.....	388
EK-O : MONDROS MÜTAREKESİ İMZALANDIĞI SIRADA YILDIRIM ORDULAR GRUBU.....	389

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ'NİN BAŞLANGICINDA ARAP LİDERLERİ VE NÜFUZ BÖLGELERİ

EK-A

Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.VI, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekatı, Harita:2.

FİLİSTİN'İN 1330 (1914) YILINDAKİ NÜFUS DURUMU ÇİZELGESİ

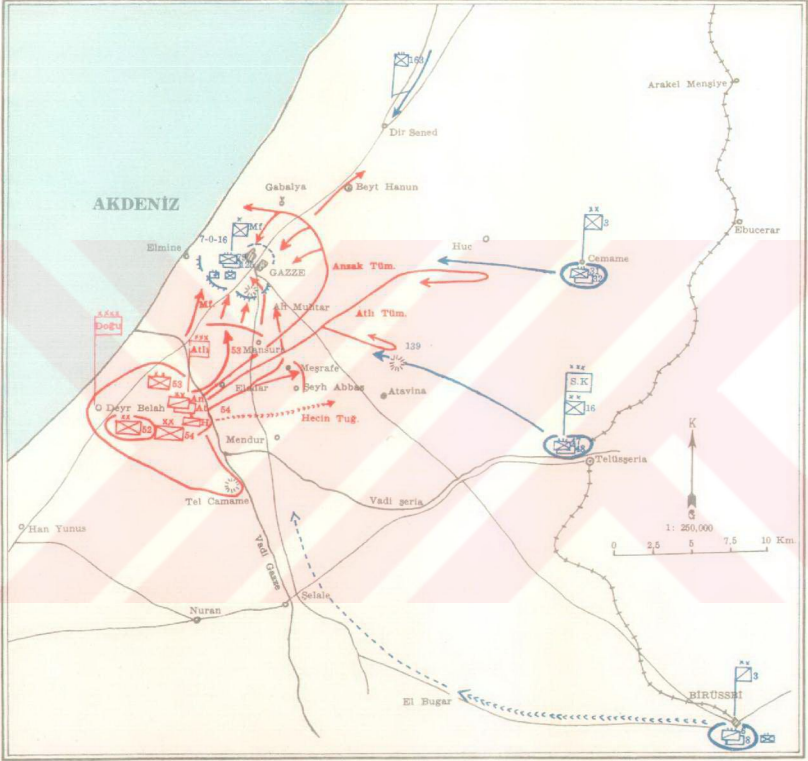
EK-B

OSMANLI MÜLKİ BÖLÜMÜ	MİLLETLER						
	ARAP	RUM	YAHUDİ	MARUNİ	ERMENİ	LATİN	TOPLAM
Akka Sancağı	97.657	20.772	10.383	1.684	4	2.365	132.865
Nablus Sancağı (Samarya)	150.552	1.818	29	-	-	583	152.982
Kudüs Sancağı (Yudea)	266.044	27.121	21.259	697	1.310	9.880	326.311
Kuneytra Kazası	33.534	1.068	4	168	-	-	34.774
Dera Merkez Kazası	27.274	436	-	-	-	-	27.710
Aclun Kazası	57.156	4.794	-	-	-	-	61.950
Kerek Sancağı (Kerek, Salt, Tafile)	65.733	4.263	-	2.549	-	2.050	72.047
TOPLAM	697.950	60.272	31.675	5.090	1.314	14.878	808.638

Gnkur.ATASE Bşk.İği Arşivi, Kıs.56, Dos.274, Fih.3-102.

BİRİNCİ GAZZE MUHAREBESİ
(26 Mart 1917)

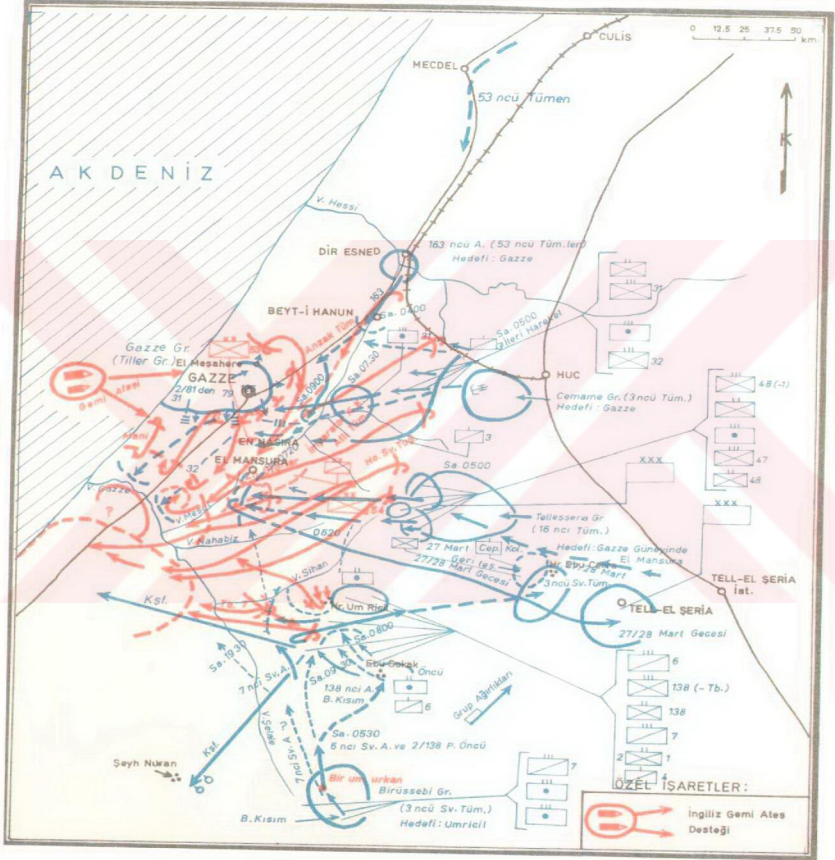
EK-C

Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Kroki: 24.

BİRİNCİ GAZZE MUHAREBESİ
(27 Mart 1917)

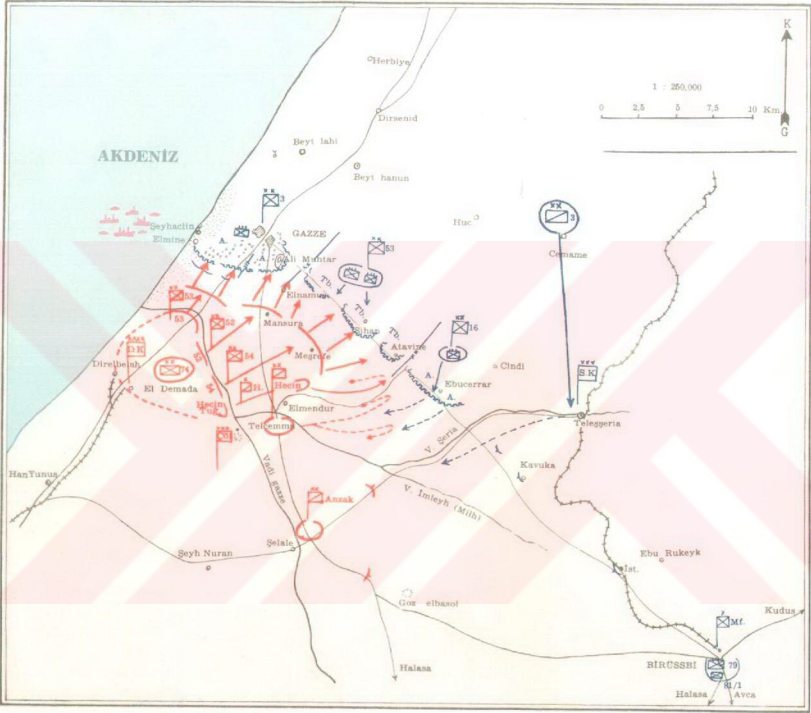
EK-C DEVAMI

Gnkur.ATASE Bşk.lığı,Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV,Ks.1,Sina-Filistin Cephesi,Kroki:41.

İKİNCİ GAZZE MUHAREBESİ
(19 Nisan 1917)

EK-D

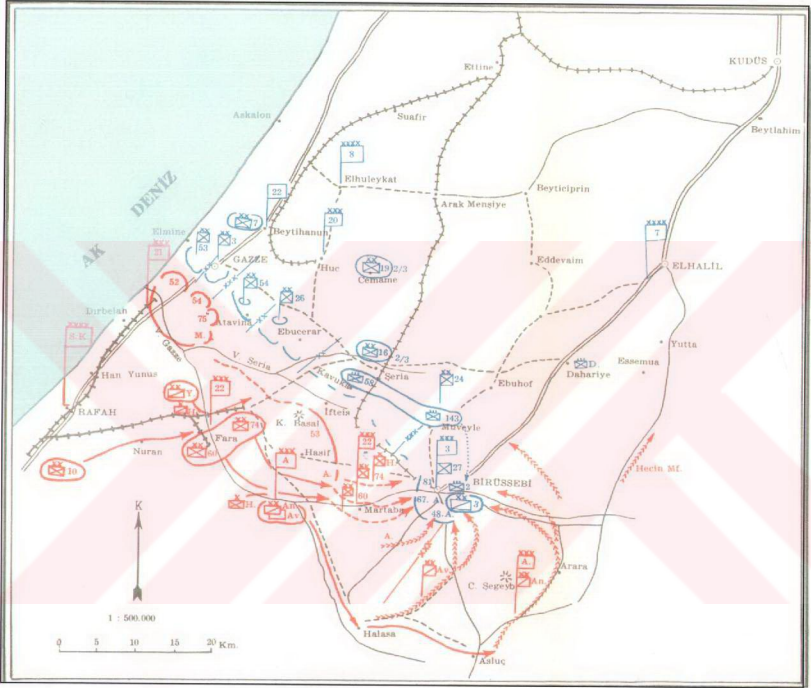

Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Kroki:25.

BİRÜSSEBİ MUHAREBESİ
(31 Ekim 1917)

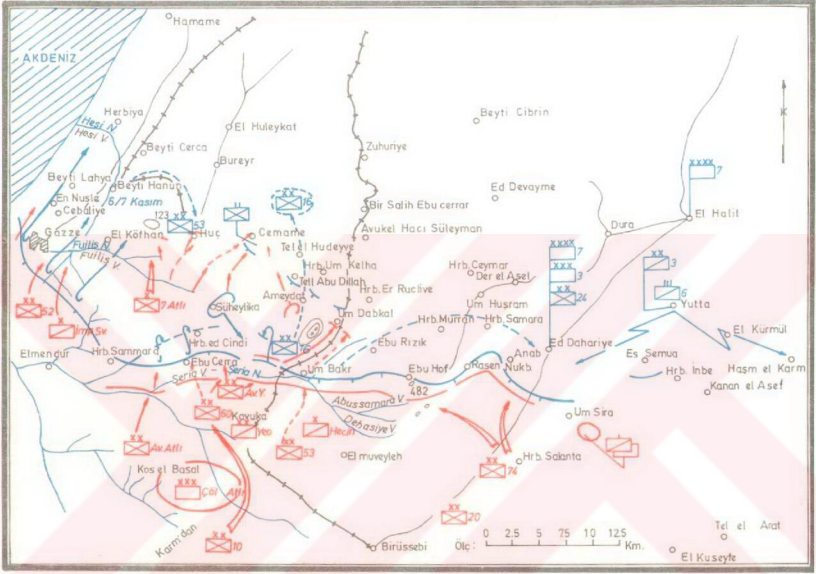
EK-E

a.g.e., Kroki:28.

ÜÇÜNCÜ GAZZE MUHAREBESİ (1-8 Kasım 1917)

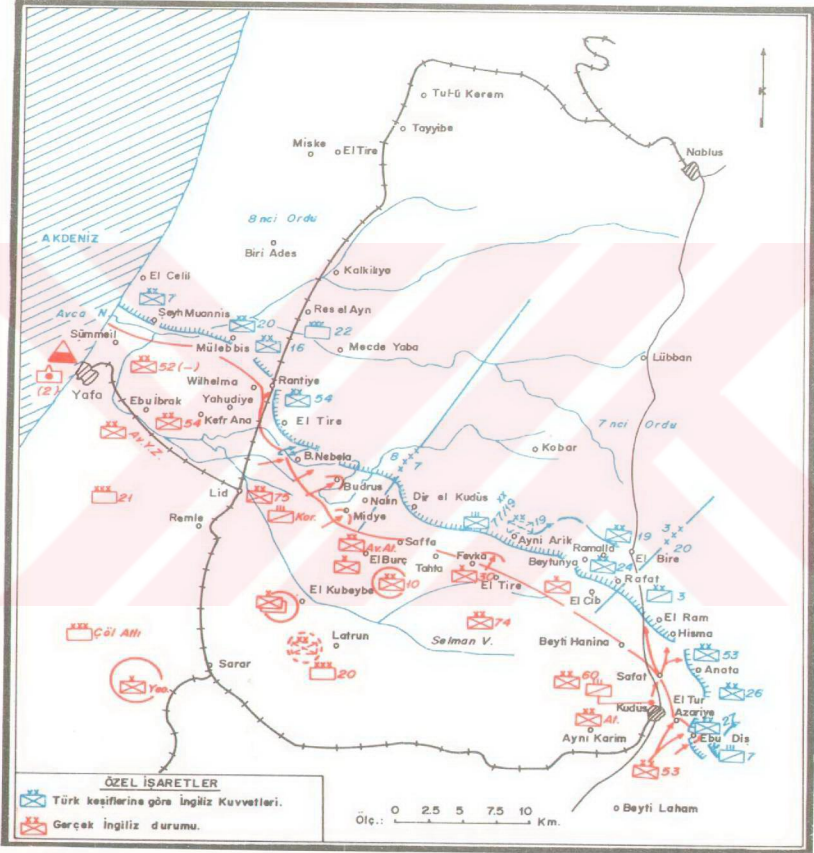
EK-F

Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, Kroki:11.

KUDÜS MUHAREBESİ (8-9 Aralık 1917)

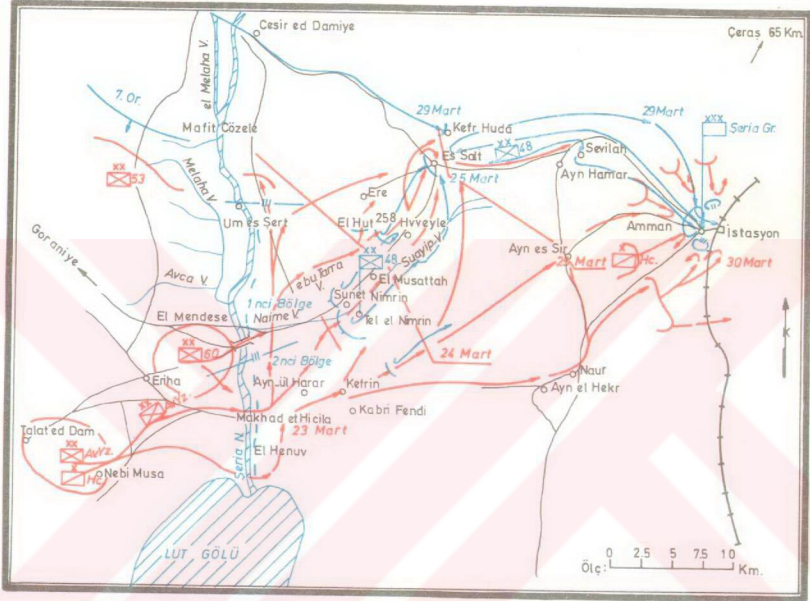
EK-G

a.g.e., Kroki:33.

BİRİNCİ ŞERİA MUHAREBESİ
(21-31 Mart 1918)

EK-H

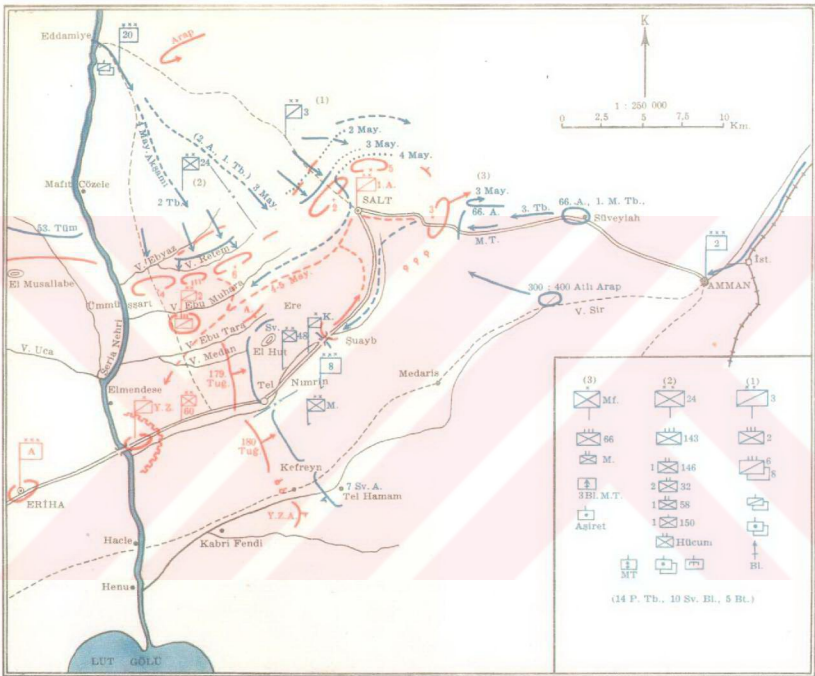

Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, c.V, Kroki:10.

İKİNCİ ŞERİA MUHAREBESİ
(30 Nisan-4 Mayıs 1918)

EK-I

a.g.e,Kroki:12.

NABLUS MEYDAN MUHAREBESİ
(19-21 Eylül 1918)

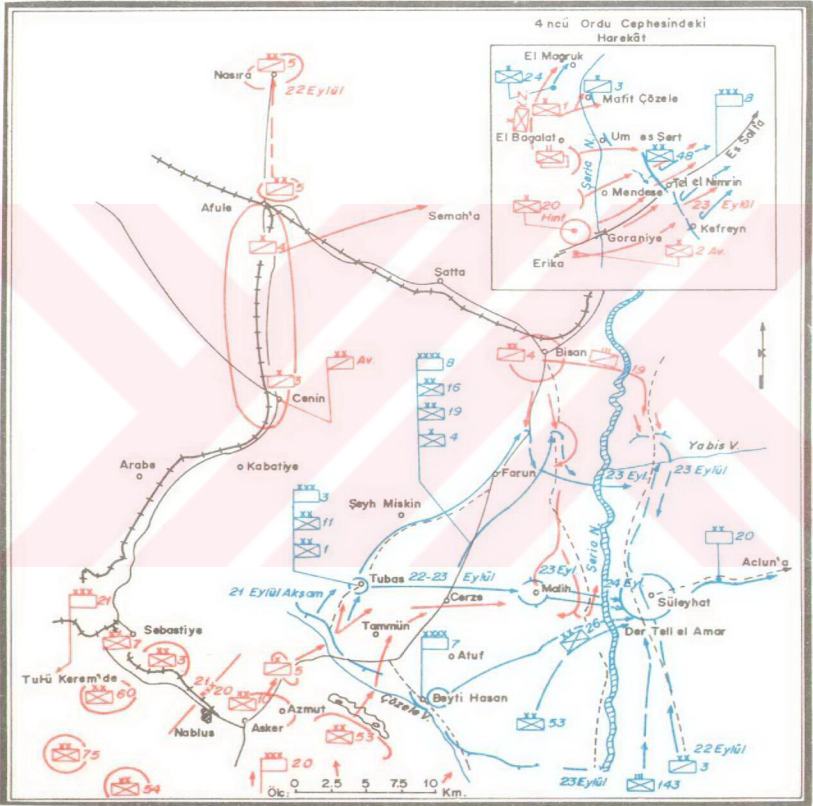
EK-J

Gnkur.ATASE Bşk.İği, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2, Sina-Filistin Cephesi, Kroki:55.

FİLİSTİN'DEN ÇEKİLME
(21-23 Eylül 1918)

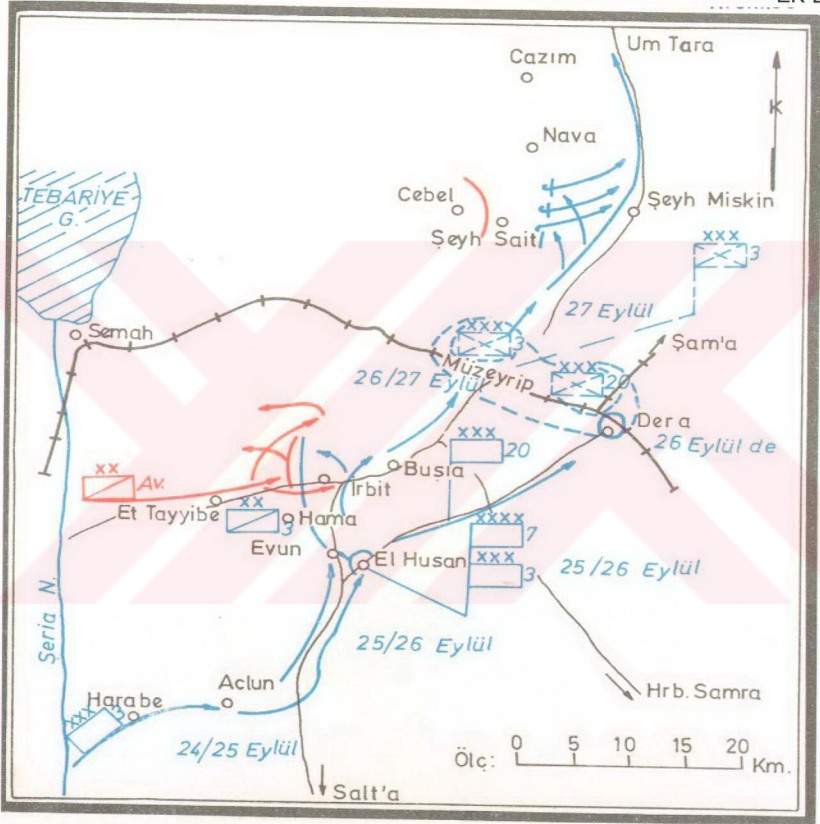
EK-K

a.g.e., Kroki:57.

ÜRDÜN'DEN ÇEKİLME
(23-26 Eylül 1918)

EK-L

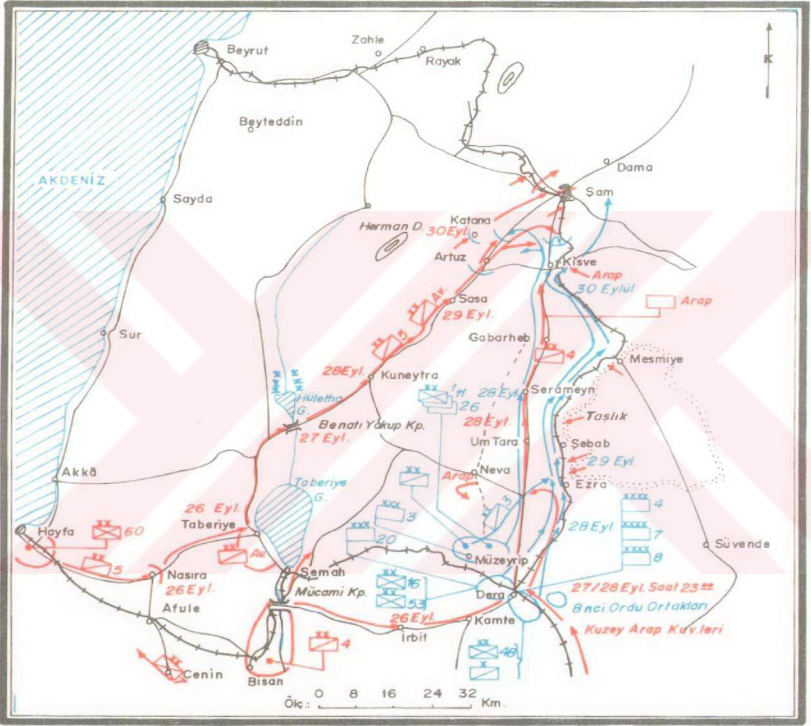

a.g.e., Kroki:58.

DERA'DAN ŞAM'A ÇEKİLME
(26-30 Eylül 918)

EK-M

Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, c.V, Kroki:20.

ŞAM'DAN HALEP'E ÇEKİLME
(30 Eylül-26 Ekim 1918)

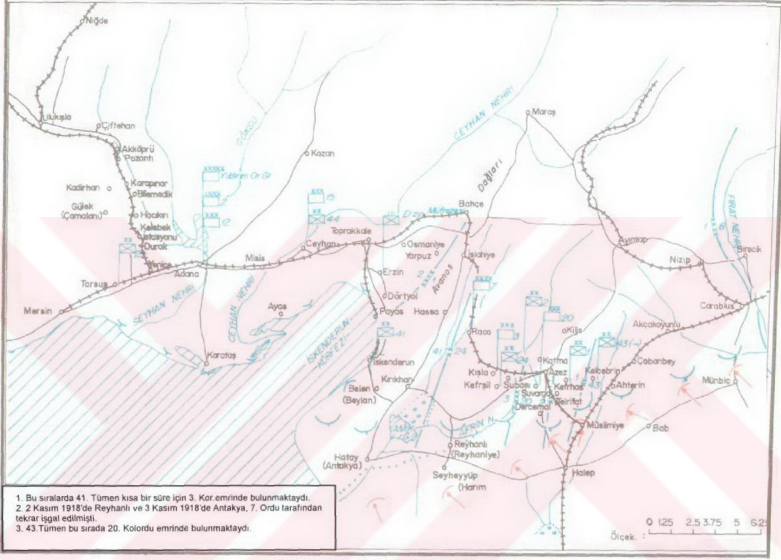
EK-N

Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV,Ks.2,Sina-Filistin Cephesi,Kroki:62.*

MONDROS MÜTAREKESİ İMZALANDIĞI SIRADA YILDIRIM ORDULAR GRUBUNUN DURUMU
(30 Ekim 1918)

Ek-O

Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, Kroki: 23; Gnkur. ATASE Bşk. İlgü, 7; *İstiklal Harbi*, c.I, Kroki: 3.

KRONOLOJİ

1	Birinci Dünya Harbi'nin başlaması	28 Temmuz 1914
2	Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanı	2 Ağustos 1914
3	Lord Kitchener'in Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e ilk destek mesajını göndermesi	31 Ekim 1914
4	Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına girmesi	1 Kasım 1914
5	Cihat İlanı (Cihad-ı Ekber Fetva'sının Yayınlanması)	14 Kasım 1914
6	Birinci Kanal Harekatı	2-3 Şubat 1915
7	Ermeni Tehcir Kanunu'nun çıkarılması	14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915)
8	Ermeniler'in, Filistin Cephesi'nin gerisinde bulunan,Zeytun (Zeytin,Süleymanlı, Kahramanmaraş ilinin kuzeybatısında bulunmaktadır),Adana,Diyarbakır,Urfa ve Musa Dağı (Hatay'ın Samandağ ilçesinin kuzeyinde bulunmaktadır) bölgelerinde isyan etmeleri	30 Ağustos 1914 24 Şubat 1915 12-14 Nisan 1915 18 Ağustos 1915 14 Eylül 1915
9	Mısır Valisi Mc Mahon'la Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Arap Krallığı konusunda anlaşmaları	17 Aralık 1915
10	Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'nden Hicaz'da muhtariyet istemesi	11 Ocak 1916
11	Mustafa Kemal Paşanın, 2. Ordu Komutanlığına atanması	13-18 Mart 1916
12	Süveyş Kanalı'na Cebri Keşif Harekatı yapılması	19-24 Nisan 1916
13	Irak Cephesi'ndeki İngiliz Ordusunun Kut- el Amara'da Türk Ordusuna teslim olması	29 Nisan 1916
14	Sykes-Picot Antlaşması	9-16 Mayıs 1916
15	Storrs ve T.E.Lawrence'in Arap İsyanı için Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'la görüşmeleri	30 Mayıs 1916
16	Arap İsyanı'nın başlaması	5 Haziran 1916

17	Lord Kitchener'in ölmesi, Storrs ve T.E.Lawrence'in Zeyd'le Cidde'de Antlaşma imzalamaları	6 Haziran 1916
18	İkinci Kanal Harekatı	4-6 Ağustos 1916
19	Birinci Gazze Muharebesi	26-27 Mart 1917
20	İkinci Gazze Muharebesi	17-20 Nisan 1917
21	General Allenby'in Mısır Ordusu Komutanlığına atanması	11 Haziran 1917
22	Mustafa Kemal Paşanın 7. Ordu Komutanlığına atanması	5 Temmuz 1917
23	Araplar'ın Hicaz'dan sonra Akabe'yi ele geçirmesi	6 Temmuz 1917
24	General Falkenhayn'ın Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atanması	11 Temmuz 1917
25	Yıldırım Ordular Grubunun Kurulması	15 Temmuz 1917
26	7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşanın Sadrazam Talat Paşa, Başkomutan Vekili Enver Paşa , Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşaya rapor göndermesi	20 Eylül 1917
27	General Falkenhayn'ın Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına, Ahmet Cemal Paşanın Suriye ve Batı Arabistan Komutanlığına başlamaları	26 Eylül 1917
28	Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordu Komutanlığından istifa etmesi ve yerine Fevzi Paşanın atanması	2 Ekim 1917
29	Birüssebi Muharebesi	31 Ekim 1917
30	Balfour Bildirisi (Deklarasyonu)'nin yayımlanması	2 Kasım 1917
31	Üçüncü Gazze Muharebesi ve Gazze'nin İngilizler tarafından işgali	1-8 Kasım 1917
32	Yafa'nın İngilizler tarafından işgali	16-17 Kasım 1917
33	Kudüs'ün İngilizler tarafından işgali	9 Aralık 1917
34	Mareşal Falkenhayn'ın Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından alınması ve yerine Mareşal Liman Von Sanders'in atanması	24 Şubat 1918

35	Birinci Şeria Muharebesi	21-31 Mart 1918
36	İkinci Şeria Muharebesi	30 Nisan - 4 Mayıs 1918
37	Osmanlı Padişah'ı Sultan V.Mehmet Reşat'ın ölümü ve yerine Veliht VI.Mehmet Vahdettin'in tahta çıkışı	3-4 Temmuz 1918
38	Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordu Komutanlığına tekrar atanması	7 Ağustos 1918
39	Nablus Meydan Muharebesi	19-21 Eylül 1918
40	İngilizler'in Amman'ı işgal etmesi	25 Eylül 1918
41	İngilizler'in Şam'ı işgal etmesi	30 Eylül - 1 Ekim 1918
42	İngilizler'in Halep'i işgal etmesi	25 Ekim 1918
43	7.Ordunun Halep kuzeyinde İngilizler'i ve Araplar'ı durdurması	26 Ekim 1918
44	Mondros Mütarekesi'nin imzalanması	30 Ekim 1918
45	Mustafa Kemal Paşanın Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atanması	31 Ekim 1918
46	Enver, Talat ve Cemal Paşaların Almanya'ya kaçmaları	2-3 Kasım 1918
47	Yıldırım Ordular Grubu Karargahı ve 7.Ordu Komutanlığının Lağvedilmesi	7 Kasım 1918
48	Mustafa Kemal Paşanın Harbiye Nezareti emrine alınması	10 Kasım 1918
49	Mustafa Kemal Paşanın 10 Kasım 1918'de Adana'dan hareket ederek İstanbul'a gelişi	13 Kasım 1918
50	Paris Barış Konferansı	18 Ocak 1919
51	Mustafa Kemal Paşanın 9. Ordu Müfettişliğine tayini	30 Nisan 1919
52	Yunanistan'ın İzmir'e çıkarma yapması	15 Mayıs 1919
53	Mustafa Kemal Paşanın Samsun'a çıkışı	19 Mayıs 1919

54	Amasya Genelgesi(Tamimi)'nin yayımlanması	22 Haziran 1919
55	İstanbul Hükümeti'nin Mustafa Kemal'i görevden alması	23 Haziran 1919
56	Erzurum Kongresi	23 Temmuz- 7 Ağustos 1919
57	Sivas Kongresi	4-11 Eylül 1919
58	Mustafa Kemal Paşanın Ankara'ya gelişi	27 Aralık 1919
59	Meclis-i Mebusanın İstanbul'da toplanması	12 Ocak 1920
60	Misak-ı Milli Kararlarının kabul edilmesi	28 Ocak 1920
61	Londra Konferansı	12 Şubat 1920
62	İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgali	16 Mart 1920
63	Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in, İtilaf Devletler'nin baskılarıyla Osmanlı Meclis-i Mebusanını kapatması	11 Nisan 1920
64	San-Remo Konferansı	18 Nisan 1920
65	TBMM'nin Ankara'da açılışı	23 Nisan 1920
66	Sevr Barış Antlaşması'nın imzalanması	10 Ağustos 1920
67	Türk Ordularının İzmir'e girişi	9 Eylül 1922
68	Mudanya Ateşkes Antlaşması	11 Ekim 1922
69	Hilafet ve Saltanatı ayıran ve Saltanatı kaldıran kanunun kabulü	1 Kasım 1922
70	Lozan Barış Antlaşması	24 Temmuz 1923
71	Cumhuriyetin ilanı	29 Ekim 1923
72	Hilafet'in kaldırılması	3 Mart 1924
73	Ankara Antlaşması'yla Musul'un Irak'a Bırakılması	5 Haziran 1926
74	Hatay'ın Türkiye'ye Katılması	23 Haziran 1939

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

1. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi:

<u>Kutu (K)</u>	<u>Belge (B)</u>
14	49
17	7
	28
	29
	31
	38
	48
57	115
60	6

2. Başbakanlık Arşivi:

<u>Dosya (Dos.)</u>	<u>Gömlük(G)</u>
18	9
19	74
20	8
22	19
41	9
58	5
70	60
2284	52
2885	35

3. Cumhurbaşkanlığı Arşivi:

<u>Kutu(K)</u>	<u>Dosya(Dos.)</u>	<u>Fihrist(Fih.)</u>
7/3	19	55
35/2	54	70-1
56-1	65	2-5
		2-6
59-1	65	17-18
		17-19
<u>Dosya(Dos.)</u>	<u>Fihrist(Fih.)</u>	<u>Belge(B)</u>
14	17	17-1

4. *Gnkur.ATASE Başkanlığı Arşivi:*

a. *Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu:*

<u>Klasör(Kls.)</u>	<u>Dosya(Dos.)</u>	<u>Fihrist(Fih.)</u>
56	274	3-102
159	703	5
163	51-718	4,4-1,21,21-1
168	730	58,58-1
169	733	3-2,3-6
194	82/506	59-1
368	645/1467	8-8,8-9
404	189/1592	1-19,1-64,2,4-2,9-2,13-8,15-1, 22-2,22-4,22-6,22-26,28-1,29- 3,35
1105	239	1-69,1-70,1-71,1-72,1-175,1- 1-191,1-192
1137	544(366-3)	1-1,1-2,1-4
	H-66	85
1827	9	1-24
	11	1-93
3221	H-33	1
	H-47	1-41,1-50,1-51
	H-49	1-1,1-4,1-7,1-16,1-17
	H-53	1-10
	H-55	1-49
	H-56	1-30
	H-60	1-27
	H-61	1-26
	H-64	1-27
	H-65	1-26
	H-67	1-11
	H-68	1-20
	H-78	1-4,1-8,1-14,1-15,1-16
	H-101	1-7
	H-102	1-21
	1133	1-1,1-2
3438	26	11,11-3
3443	195-A/45	3-5,4-1,4-4,5-4,5-5
3471	195-A/150	8-14,12-1
3704	H-1	1-14,1-15,1-16
	H-10	1-3,1-15,1-18,1-21,1-22
3705	28	15,15-1,16-2,18-2,18-4, 21,21-1,22-1,22-3,
	29	33-2,34,34-1
3712	15	1-2,1-54

3787	H-2	1-19
	H-37	1-14,11
3921	H-52	1-38,1-39
4026	213/237-B	1-60
4384	128/71	9-5
4519	8	3-14,3-25,3-26,6-2
4522	H-12	1-29,1-30
4524	H-2	1-15,1-25
5103	28/264	4,13,15-5,15-6

b. *İstiklal Harbi Koleksiyonu:*

<u>Kutu(K)</u>	<u>Gömlek(G)</u>	<u>Belge(B)</u>
1	6	6-1,6-7,6-9
5	7	7-1,7-2
	27	27-1,27-2
	29	29-1
7	7	7-1
	21	21-1
	81	81-1
	82	82-1
	83	83-1,83-6
14	57	57-1,57-2
21	50	50-1,50-2
24	115	115-1
67	66	66-4,66-5
	70	70-1,70-2
	71	71-1
	72	72-1
	73	73-1
	75	75-2
	86	86-1,86-2
274	155	155-1
463	29	29-1,29-2
1.013	29	29-1

c. *Atatürk Koleksiyonu:*

<u>Kutu(K)</u>	<u>Gömlek(G)</u>	<u>Belge(B)</u>
35	62	62-39,62-57,62-58,62-60

Kitaplar ve Makaleler

- Aaronsohn Alexander, *Türk Ordusuyla Filistin'de*, çev. Necmettin Alkan, İstanbul, Selis Kitaplar Yayını, 2003.
- Abdülhamid Sultan, *Siyasi Hatıralarım*, İstanbul, 1987.
- Abensour Christophe ve diğerleri, *Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi İnsan ve Tarih, Tarih Siyasal Sistemler Düşünce Tarihi Dinler*, İstanbul, Milliyet Yayını, 1993.
- Acar İrfan C., *Lübnan ve Filistin Sorunu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 4.b., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, 1984.
- _____, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara, TTK Yayını, 1969.
- _____, *İzmir İktisat Kongresi*, Ankara, 1982.
- Akşin Aptülahat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ks.2, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayını, 1966.
- Akşin Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c.1, *Mutlakiyete Dönüş*, 1918-1919, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Ali Kılıç, *Hatıralarını Anlatıyor*, İstanbul, Sel Yayını, 1955.
- Altuğ Yılmaz, *Türk İnkılap Tarihi*, 1919-1938, 8.b., İstanbul, Çağlayan Basımevi, 1997.
- Andonyan Aram, *Balkan Harbi Tarihi*, çev. Zaven Biberyan, İstanbul, Sander Yayınları, 1975.
- Andrew Christopher M. and A.S.Kanya-Forstner, *The Climax of French Imperial Expansion, 1914-1924*, Stanford, Stanford University Press, 1981.
- Apak Rahmi, *İç Ayaklanmalar, Türk İstiklal Harbi*, c.VI, Ankara, 1964.
- Arı Kemal, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1997.

Arıkan Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, 30 Ekim 1918-8 Eylül 1922, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1989.

Armaoğlu Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 2 cilt , 1914-1995, 12.b., İstanbul, Ankara, Alkım Yayınevi, 2000.

Armstrong, H.C., *Bozkurt, Kemal Atatürk'ün Yaşamı*, 5.b., Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Arba Yayınları, 1997.

Arsel İlhan, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1987.

Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 3 cilt, 5.b., Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, TTK Basımevi, 1997.

_____, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (ATTB)*, c.IV, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, TTK Basımevi, 1991.

_____, *Nutuk*, Ankara, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, Gnkur. Basımevi, 1981.

Atalay İbrahim, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi , 1999.

Atay Falih Rifki, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, İstanbul, Sel Yayınları, 1955.

_____, *Zeytin Dağı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Atay Falih Rifki ve Mahmut Soydan, *Atatürk'ün Anıları*, 1917-1919, Ankara, Olgaç Matbaası, 1982.

Ateş Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1984.

Atılhan C. Rifat, *Filistin'de Yahudi Casusları*, İstanbul, Üstün Eserler Yayını, 1947.

Aybars Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975.

_____, "Orta Doğu, Emperyalizm, Petrol ve Türkiye," *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri* , c.I, İstanbul, Gnkur. Basımevi, 1995.

Aydemir Şefket Süreyya, *Tek Adam*, c.I, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1963.

_____, *Tek Adam*, c.II, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967

- _____, *İnkılap ve kadro*, 2.b., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1968.
- _____, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.II, 1908-1914, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- _____, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, 1914-1922, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- Bal İdris (der.), *21.Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.
- Bayur Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.I, 1914-1918 Genel Savaşı, Savaşın Başından 1914-1915 Başına Kadar, Ankara, TTK Yayını, 1953
- _____, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, 1914-1918 Genel Savaşı, Bunların Siyasal Tepkileri, Ankara, TTK Yayını 1957.
- _____, *Atatürk'ün Hayatı ve Eseri*, c.I, Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Ankara, Güven Matbaası, 1963.
- _____, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.4, 1914-1918 Genel Savaşı, Savaşın Sonu, Ankara, TTK Yayını, 1967.
- _____, *XX.Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, Ankara, 1974.
- Baytok Taner, *İngiliz Kaynaklarından Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1970.
- Belen Fahri, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.I, 1914 Yılı Hareketleri, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1964.
- _____, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.II, 1915 Yılı Hareketleri, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1964.
- _____, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, 1917 Yılı Hareketleri, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1966.
- _____, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, 1918 Yılı Hareketleri, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1967.
- _____, *Türk Kurtuluş Savaşı (Askeri, Siyasi ve Sosyal yönleriyle)*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1983.
- Baykal Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, TTK Yayınları, Ankara, 1974.

- Bıyıköğlü Tefrik, *Atatürk Anadolu'da, 1919-1921*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1959.
- Bourgeois Willy, *Lawrence*, Çev. Nusret Kuruoğlu, İstanbul, Bahar Matbaası, 1967.
- Busch Briton Kooper, *India and The Arabs, 1914-1921*, Berkeley and London, University of California Press, 1971.
- Canpolat Mustafa, Kemal Demiray ve Semih Tezcan, *Türkçe Sözlük*, c.I, A-K, c.II, L-Z, Genişletilmiş 7.b., Ankara, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, 1983.
- Cebesoy Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, Vatan Neşriyat, 1953.
- _____, *Siyasi Hatıralar*, c.I, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1967.
- Cemal Behçet, *Şeyh Saîf İsyanı*, İstanbul, Sel Yayınları, 1955.
- _____, *Cemal Paşa, Hatıralar*, İstanbul, Selek Yayınları, 1959.
- Cris Hables Gray, *Postmodern Savaş, Yeni Çatışma Politikası*, çev. Derya Kömürcü, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.
- Churchill Winston S., *The Aftermath: Being a Sequel to the World Crisis*, London, Macmillan, 1941.
- Cillov Haluk, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, 1972.
- Cole Arthur H. ve Karl w. Bigelow, *Tez Hazırlama El Kitabı, Üniversite Öğrencileri ve Mezunları İçin*, çev. Esat Tüze, 2.b., Ankara, İnkılap Kitabevi, 1997.
- Çağatay Neşet, *Mustafa Nuri Paşa, Netayic ÜI-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, 2 cilt, 2.b., Ankara, TTK Yayınları, 1987.
- Çankaya Necati, *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, Ankara, Tifduruk Matbaası, 1995.
- Çetiner Yılmaz, *Son Padişah Vahdettin*, 2.b., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993.
- Danişmend İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1955.

- Develioğlu Ferit, *Osmanlıca, Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 7.b., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, Kurtuluş Ofset Basımevi, 1986.
- Doğruer Sedat, *Yıldırımın Akıbeti*, İstanbul,Askeri Basımevi, 1927.
- Earle Edward Mead, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, İstanbul, 1972.
- Emir Hüseyin Hüsnü, *Yıldırım*, İstanbul, Askeri Basımevi, 1927.
- Erendil Muzaffer, *İlginç Olaylar ve Anekdotlarla Atatürk*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1988.
- Ergene H.Halil, *Neden Hedef Türkiye ?* Ankara, Kiyap Yayın Dağıtım, 1993.
- Erim Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, c.I,*Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, TTK Basımevi, 1953.
- Erkin Feridun Cemal, *Dışışlerinde 34 yıl (Anılar-Yorumlar)*, c.I, Ankara, TTK Bakımevi, 1980.
- Eroğlu Hamza, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, Kardeş Matbaası, 1970.
- _____, *Türk İnkılap Tarihi*, 5.b., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1982.
- _____, *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, TTK Basımevi, 1989.
- _____, *Türk İnkılap Tarihi*, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş Yeni Baskı, Ankara, Savaş Yayınları, 1990.
- Evans Laurence, *Türkiye'nin Paylaşılması*, çev. Tefik Alanay, İstanbul, 1972.
- Friedman Isaisah, *Germany, Turkey and Zionism*, Oxford, 1977.
- Fromkin David, *Barışa Son Veren Barış(A Peace To End All Peace), Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, çev.Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Yayınları, 1994.
- Gnkur. Harp Tarihi Bşk.İği, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.I,*Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişı*, Ankara, Gnkur. Basımevi,1970.

- Gnkur ATASE Bşk.lığı, *Tarihte Türk-İngiliz İlişkileri*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1975.
- _____, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.VI, *Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekatı*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1978.
- _____, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.1, *Sina-Filistin Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1979.
- _____, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c.X, *Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1985.
- _____, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1986.
- _____, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 3.b., Ankara, Gnkur. Basımevi, 1999.
- _____, *Türk İstiklal Harbi*, c.IV, *Güney Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1966.
- _____, *Türk İstiklal Harbi*, c.II, Ks. 6,4. Kitap, *Batı Cephesi, İstiklal Harbi'nin Son Safhası*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1995.
- George Lloyd, *Memory of Peace Conferance (Barış Konferanslarından Anılar)*, c.II, New Haven, Yale University Press, 1939.
- Giritli İsmet, *Atatürkçülük İdeolojisi*, Ankara, 1988.
- Goodwin Jason, *Ufukların Efendisi Osmanlılar*, 2.b., çev. Armağan Anar, İstanbul, Sabah Yayınları, 1999.
- Gögem Ziya, *Kurmay Albay Dadaylı Halit Bey (Akmansü)*, c.I, İstanbul, 1954.
- Gökbilgin Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken*, c.I, Ankara, TTK Basımevi, 1959, C.II, 1965.
- Gray Chris Hables, *Postmodern Savaş, Yeni Çatışma Politikası*, çev. Derya Kömürcü, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.
- Gökcalp Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.

- Gülmez Nurettin, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1999.
- Gürer Cevat Abbas, *Ebedi Şef, Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*, İstanbul, 1939.
- Gürün Kamuran, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, 2.b., İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1984.
- Gürün Kamuran, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, Ankara, 1986.
- Hamilton Ian, *Gelibolu Günlüğü*, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1972.
- Hammer Joseph Von, *Osmanlı Tarihi*, 2 cilt, çev. Mehmet Ata, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları, 1997.
- Harold Nicolson , *Curzon, The Last Phase*, London, Constable,1934.
- Hollstein Walter, *Filistin Sorunu, Filistin Sorununun Sosyal Tarihi*, çev. Cemal Ertuğ, İstanbul, Yücel Yayınları, 1975.
- Hourani Albert, *Arap Halkları Tarihi (A History of The Arab Peoples)* 2.b., çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Inalcık Halil, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, 2.b., İstanbul, Eren Yayıncılık, 1996.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c.I,1300-1600, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000.
- İpek Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, 1877-1890*, Ankara, TTK Yayınları, 1994.
- İsrail Enformasyon Merkezi, *İsrail'in Gerçekleri*, Kudüs/İsrail, Hamakor Basımevi, 1997.
- Jaeschke Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 2.b., çev. Cemal Köprülü, Ankara, TTK Yayını, 1991.
- Johnson Paul, *Yahudi Tarihi*, çev. Filiz Orman, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2000.
- Kabacalı Alpay, *Talat Paşanın Anıları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

- Kalafat Yaşar, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Ankara, 1992.
- Kandemir Feridun, *Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler (Fahrettin Paşanın Hatıraları)*, İstanbul, Yağmur Yayını, 1974.
- Kansu Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c.I, 3.b., TTK Basımevi, 1988.
- Karabekir Kazım, *Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik ?* c.I, İstanbul, Tecelli Basımevi, 1937.
- _____, *İstiklal Harbimiz*, 2.b., İstanbul, Türkiye Yayınları, 1969.
- Karal Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, c.VIII, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri, 1876-1907*, Ankara, TTK Yayınları, 1977.
- _____, *Osmanlı Tarihi, c.IX, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, 1908-1918*, Ankara, TTK Yayınları, 1996.
- Karasapan Celal Tevik, *Filistin ve Şak-ül Ürdün*, c.I, İstanbul, A.Ihsan Matbaası, 1942.
- Karpat Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967.
- _____, *Orta Doğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.
- Kasım Mehmet, *Talat Paşanın Anıları*, İstanbul, Say Yayınları, 1976.
- Katz Alfred, *Government and Politics, in Contemporary Israel*, Washington D.C., University Press of America Inc, 1980.
- Kennedy Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar*, çev. Birtane Karanakçı, 7.b., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Kinross Lord, *Atatürk, A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey*, New York, William Morrow, 1965.
- Kocabaş Süleyman, *Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar, Türkiye ve İngiltere*, Kayseri, Vatan Yayını, 1985.
- _____, *Vaat Edilmiş Toprak, Filistin İçin Mücadele, Türkiye ve Siyonizm*, İstanbul, Vatan Yayınları, 1987.

Kocatürk Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, 1918-1938, Ankara, TTK Basımevi, 1983.

_____, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, 3.b., Ankara, Turhan Kitabevi, Olguç Matbaası, 1984.

Koçu Reşat Ekrem, *Medine Müdafii Fahrettin Paşa*, İstanbul, Doğan Kardeş Basımevi, 1972.

Kodaman Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul, Ötüken Neşriyat Yayınları, Yüksel Matbaası, 1980.

_____, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*, Ankara, Anadolu Basın Birliği Milli Bütünlük ve Kültür Yayınları, No.:22, 1986.

_____, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987.

_____, *Türkler-Ermeniler ve Avrupa, (Les Turcs-Les Armeniens et L'Europe, Turks-Armenians and Europe)*, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2003.

Kongar Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, c.1, 5.b., İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları, 1985.

Köni Hasan, " Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri," *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayını, 1980.

_____, " Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'yi Bölme Çabaları," *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, c.1, Ankara, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, 1996.

Kressenstein Baron Kress Von, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na*, çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul, Askeri Matbaa, 1943.

Kur'an ,(Türkçe Anlamı, çev. Yaşar Nuri Öztürk, Ankara, Yeni Boyut Yayınevi, 1999).

Kurtuluş Baki, *Gençlik Ansiklopedisi*, 4 cilt, Ankara, Kurtuluş Yayınları, 1964.

Kutay Cemal, *Ardında Kalanlar*, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi Basımevi, 1988.

Kürkçüoğlu Ömer, *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası, 1945-1970*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972.

_____, *Türk-İngiliz İlişkileri, 1919-1926*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978.

_____, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

Lagueur Walter, *History of Zionism*, New York, 1978.

Larcher Maurice, *Büyük Harpte Türk Harbi*, c.I, çev. Mehmet Nihat, İstanbul, Matbayı Askeriye, 1927.

Lawrence T.E., *Seven Pillars of Wisdom (Bilgelik Yedi Temel Direği)*, London, Jonathan Cape, 1935.

Leonard Stein, *The Balfour Declaration*, London, 1961.

Lewis Bernard, *Palestine on The History and Ceophy of a Name*, Printed in Canada, 1980.

_____, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, 2.b., Ankara, TTK Yayınları, 1984.

_____, *Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 yıllık Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, 2.b., İstanbul, Sabah Yayınları, 1999.

Lons Edmund, *Barış Havarisi Wilson*, çev. Zeki Özer, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1977.

Mandel Neville, *The Arabs and Zionism Before World War I*, California, 1976.

Mansfield Peter, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, çev. N.Ülken, İstanbul, Sander Yayını, 1975.

Mardin Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1964.

Massey W.T., *How Jerusalem Was Won, Being The Record of Allenby's Campaign in Palestine*, London, Constable and Company Ltd.,1919.

Mayer Arno J., *Politics and Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918-1919*, New York, Alfred A Knopf, 1967.

Meray Seha L., *Lozan Tutanakları*, c.I, İstanbul,Yapı Kredi Yayınları,1993 .

Meydan Larousse, İstanbul, Sabah Yayınları, 1992.

Morgan Kenneth O., *Consensus and Disunity: The Lloyd George Coalition Government 1918-1922*, Oxford, Clarendon Press, 1979.

Mumcu Uğur, *Kürt-İslam Ayaklanması, 1919-1925*, 17.b., Ankara, Tekin Yayınevi, 1995.

Mumcu Ahmet ve diğerleri, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*,c.II, *Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sisteminin Temelleri*, Ankara, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Yayınları, 1986.

Müderrişoğlu Alptekin, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*,2 Cilt,İstanbul, Kastaş Yayınları,1988.

Nadi Yunus, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul, Çağdaş Yayınevi, 1978.

_____, *Ankara'nın İlk Günleri*, İstanbul,Sel Yayınları, 1955.

Nalbantoğlu Sabahattin ve Selami Sarohan, *Askeri Coğrafya*, Ankara, Kara Harp Okulu Basımevi, 1995.

Nedim Şükrü Mahmut, *Filistin Savaşı, 1914-1918*, çev. Abdullah Es, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1995.

Nicolson Harold, *Curzon, The Last Phase*, London, Constable, 1934.

Ortaylı İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, Kaynak Yayını, 1983.

Oxford University,*Great Britain and Palestine,1915-1945*, London, Oxford University Press, 1946.

Öke Mim Kemal,*II.Abdülhamid,Siyonistler ve Filistin Meselesi*,İstanbul, 1981.

- _____, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1914*, İstanbul, Doğu Matbaası, 1982.
- _____, *Musul Meselesi Kronolojisi, 1918-1926*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1987.
- _____, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C.Noel'in Faaliyetleri, (1919)*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1988.
- _____, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu, 1918-1926*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992.
- _____, *Musul-Kürdistan Sorunu, 1918-1926*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995.
- Özalp Kazım, *Milli Mücadele, c.I, 1919-1922*, Ankara, TTK Yayını, 1971.
- Özalp Kazım ve Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992.
- Özgül Cemil, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları, 27 Aralık 1919-23 Nisan 1920*, Ankara, TTK Basımevi 1989.
- Özkaya Yücel, *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın, 1919-1921*, Ankara, 1989.
- Özsoy Muzaffer, *Askerlik Bilimi ve Stratejisi Açısından Atatürk, Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk, 2.b.*, İstanbul, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 1986.
- Öztuna Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi, Osmanlı Devleti'nin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve San'at Tarihi, c.X*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1994.
- Öztürk Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslam*, Ankara, Yeni Boyut Yayınevi, 1993.
- Par Arif Hikmet, *Ansiklopedik Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İstanbul, Serhat Yayınları, 1997.
- Pervus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı, (Muammer Sencer)* İstanbul, May Yayınları, Tomurcuk Matbaası, 1977.
- Platon (Eflatun), *Devlet, 8.b.*, çev. Sabahattin Eyuboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1995.

- Polatkan Salih, *Askeri ve Siyasi Yönleriyle Mareşal Fevzi Çakmak*, Ankara, 1981.
- Roux Jean-Paul, *Türklerin Tarihi, Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e İki Bin Yıl*, çev. Galip Üstün, 6.b., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1998.
- Sabis Ali İhsan, *Harp Hatıralarım*, c.II, İstanbul, Güneş Matbaacılık Yayını 1943.
- Safa Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1988.
- Safran Nadav, *In Search of Political Community ; an Analyses of The Intellectual an Political Evolution of Egypt 1804-1952*, Harward University Press, 1961.
- Sander Oral, *Siyasi Tarih*, c.II, Ankara, 1987, 1989.
- Sanders Liman Von, *Türkiye'de Beş Yıl*, çev. M. Şevki Yazman, Burçak Yayınevi, 1968.
- Sarıhan Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara, 1993, 1996.
- Selek Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, 2 cilt, 4.b., İstanbul, Burçak Yayınevi, 4.b., 1968.
- _____, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, c.II, İstanbul, Ağaoğlu Yayınları, 1982.
- _____, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.I, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985.
- _____, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.II, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987.
- Serez Naci, *T.E.Lawrence ve Arap İsyanı*, Ankara, Arkın Kitabevi, 1965.
- Sertoğlu Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.VI, İstanbul, Güven Yayınevi, 1972.
- Seyidoğlu Halil, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı, Sosyal ve Beşeri Bilimler'de Rapor, Ders Ödevi, Yüksek Lisans ve Doktora Tezi Kılavuzu*, Geliştirilmiş 8.b., İstanbul, Kurtiş Matbaası, 2000.
- Shaw J.Stanford, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.II, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, E Yayınları, 1983.

Sonyel Salahi Ramazan, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.I, Ankara,TTK Yayını, 1987.

_____, "*Albay T.E.Lavrence,Haşimi Arapları'nı,Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı?*" Türk Tarih Kurumu(TTK) Dergisi,Belleten,(Nisan 1987) c.LI,Sayı:199.

Soyak Hasan Rıza,*Atatürk'ten Hatıralar*, c.I, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1973.

Sökmen Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara, TTK Basımevi, 1978.

Sürmeli Serpil, *Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri*, Ankara, 1998.

Süslü Azmi, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını, 1990.

Stein Kenneth W., *The Land Qestion in Palestine, 1917-1939*, Chaphel and London, Üniversty of North Carolina Press, 1984.

Şahin Cemalettin, *Ülkeler Coğrafyası*, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 1999.

Şimşir Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-1938*,3 cilt, Ankara, TTK Yayınları, 1975.

Taçalan Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, Milliyet Yayını, 1970.

Taneri Aydın, *Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler: Kürtlerin Kökeni, Siyasi,Sosyal ve Kültürel Hayatları*, Ankara,1983.

Tansel Selahattin, *Modros'tan Mudanya'ya Kadar*, 4 cilt, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.

Tanyol Cahit, *Laiklik ve İrtica*, İstanbul, Altın Kitapları Yayınevi, 1989.

Tauber Eliezer, *The Role of Lieutenant Muhammed Sharif, Al-Faruqui Asian and African Studies*, Vol 24, 1990.

_____, *The Arab Movements in World War I*, London, Frank Case, 1993.

Tezer Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, 3.b.,Ankara, TTK Yayınları,1995.

Timur Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 3.b., Ankara, İmge Kitabevi, 1994.

- Timurtaş Faruk K., *Osmanlı Türkçesi Grameri, Eski Yazı ve İmla-Arapça-Farsça-Eski Anadolu Türkçesi*, 3.b., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- Toffler Alvin, *Gelecek Korkusu Şok (Future Shock)*, çev. Selami Sargut, 3.b., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1981.
- _____, *Yeni Güçler Yeni Şoklar*, çev. Belkıs Çorakçı, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1992.
- Toffler Alvin ve Heidi, *21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Yayınları, 1994.
- _____, *Yeni Bir Uygarlık Yaratmak, Üçüncü Dalganın Politikası*, çev. Zülfü Diçleli, İstanbul, Türk Henkel Dergisi Yayınları, 1995.
- Toros Taha, *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Adana, 1939.
- Tunaya Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler, Mütareke Dönemi*, c.II, 2.b., İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.
- Tuncer Hüner, *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri, 1814-1914*, Ankara, Ümüt Yayıncılık, 2000.
- Tuncoku A. Mete, ve diğerleri, *Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, 2001.
- Tuncor Ferit Ragıp, *Vecizeler, Mustafa Kemal Atatürk*, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayını, 1981.
- Turan Refik, ve diğerleri, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999.
- Turan Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, c.II, *Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992.
- _____, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Ankara, TTK Yayınları, 1989.
- Tüfekçi Gürbüz D., *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, "Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notlar ile"*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1983.
- Timurtaş Faruk K., *Osmanlı Türkçe'si Grameri, Eski Yazı ve İmla-Arapça-Farsça-Eski Anadolu Türkçe'si*, 3.b., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1980.

- Türk Tarih Kurumu, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, c.II, Ankara, 1973.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Zabıt Cerideleri*, 1920-1923.
- Ulman Haluk, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, Ankara, 1973.
- Uluğ Naşit H., *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, Ankara, Milliyet Yayınları, 1973.
- UNESKO (UNESCO), *İstatistik Yıllığı*, 1995.
- Uras Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Sorunu (Meselesi)*, 2.b., İstanbul, Belge Yayınları, 1987.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.III, Ks.2, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar, Ankara, TTK yayınları, 1954.
- Üçok Çoşkun, *Siyasal Tarih*, 1789-1950, 5.b., Ankara, Türk Matbaası, 1961.
- Ünal Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi*, 1700-1958, 4.b., İstanbul, Kutluğ Yayınları, 1977.
- Ünaydın Ruşen Eşref, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları (Hatıralar)*, Ankara, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayını, 1954.
- Vakit, *Hatıralar ve Vesikalar, Cemal Paşanın Hatıratı Üzerine Tetkikler*, İstanbul, " Vakit " Gazetesinin Forma Halinde Tefrikası, 1933.
- Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık, *Yakın Tarihimiz, Çöl Kaplanı Fahrettin Paşanın Medine Müdafaası*, c.I, İstanbul, 1962.
- Vatikiotis P.J., *The History of Egypt*, 2.b., Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1980.
- Velidedeoğlu Hıvzı Veldet, *Milli Mücadele Anıları*, İstanbul, Varlık Yayınları, 1971.
- Volkan Vamik D., ve Norman Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, Ankara, Bağlam Yayınları, 1998.
- Weaver Charles N., *Toplam Kalite Yönetiminin Dört Aşaması*, çev.Tuncay Birkan-Osman Akınhay, 2.b., İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1998.
- Weizmann Chaim, *Trial and Error*, Heppen and Brothers Publishers, New York, 1949.

Well Deutsche, *Atatürk in Deutscher Sicht (Alman Gözüyle Atatürk)*, Köln, DW –Dokumente, 1982.

Winstone H.V.F., *Orta Doğu Serüveni, 1898-1926 Yılları Arasında Orta Doğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü*, çev. Fuad Davudoğlu, İstanbul, Risale Yayınevi, 1999.

Yalçın Durmuş, ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, c.I, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2000.

Yalman Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, c.I, 1888-1922, 2.b., İstanbul, Özener Matbaacılık, 1997.

Yaman Ahmet Emin, "Başkomutanlık Kanunu" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, Mayıs 1992, Yıl:5, Sayı:9.

_____, "Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, Kasım 1993, Yıl:6, c.3, Sayı:12.

_____, "Mudanya Bırakışması ve Yankıları" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, Kasım 1996, Yıl:9, c.5, Sayı:18.

Yavuz Ünsal, *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*, Ankara, Türk Tarih Kurumu(TTK) Yayınları, 1990.

Yergin Daniel, *Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, çev. Kamuran Tuncay, 2.b., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.

Zadeh Nicola A., *Syria and Lebanon*, New York, 1957.

Gazeteler

Aldan Mehmet, "Atatürk ve Milli Yönetim..." *Cumhuriyet*, 17 Haziran 2003.

Altuğ Kurtul, "Lozan-Kore ve Irak'ta Türk Askeri," *Gözcü*, 28 Temmuz 2003.

Ateş Toktamış, "Lozan..." *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 2003.

Bardakçı Murat, "Majeste Kabe'yi de Biz Yaptık, Hadi Onu da Yık," *Hürriyet*, 1 Ocak 2002.

_____, "Mustafa Kemal'in Kaleminden Orta Doğu'yu Nasıl Kaybettik?" *Hürriyet*, 12 Ocak 2003.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, (29 Ağustos 2003), İsrail'in Ülke Profili, Erişim: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ anı/raporlar/ Orta Doğu/ israil/israil.htm> (25 Ekim 2003).

Berkan İsmet, "Musul'u Nasıl Kaybettik?" *Radikal*, 10 Ekim 2003.

Bıla Hikmet, "Powell Ne Yaptı?" *Cumhuriyet*, 19 Nisan 2002.

Ergin Sedat, "Orta Doğu'da Herkes Kusurlu," *Hürriyet*, 19 Nisan 2002.

Giritli İsmet, "Lozan Antlaşması'nın 80.Yıl Dönümü," *Türkiye*, 22 Temmuz 2003.

Habertürk, (31 Temmuz 2003), Irak'ın Yeniden Yapılandırılması İçin Yol Açıldı, Erişim: <http://www.habertürk.com>. (1 ağustos 2003).

İlhan Attila, "Irak çıkmazı Neler Hatırlatıyor?.." *Cumhuriyet*, 10 Eylül 2003.

Kongar Emre, "Üçüncü Küreselleşme Ne Getirecek ?" *Cumhuriyet*, 1 Nisan 2002.

_____, "Tehlikeli Gelişmeler," *Cumhuriyet* 6 Ekim 2003.

_____, "Atatürçülük ve Avrupa birliği," *Cumhuriyet*, 13 Ekim 2003.

Özey Ramazan, (2 Ekim 2003), Türkiye'nin Coğrafyası ve Jeopolitiği Neden Önemlidir? Erişim: <http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003/print-03.html> (5 Ekim 2003).

Tugut Serdar, "İngiliz Casusu Lawrence," *Hürriyet*, 10 Ocak 2002.

Yıldızoğlu Ergin, "Dünya Ekonomisine Bakış, IV. Kuşak Savaşlar-Sömürge Savaşları," *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 2003.

Yayımlanmamış Araştırmalar

Cebecioğlu Güngör, "Atatürk ve Güney Cephelerimiz," Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1991.

Özçelik Ayfer, "Ali Fuat Cebesoy Hayatı ve Faaliyetleri," Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1989.